

IN VOLUME #3
ISSUE #04
APRIL 2025

ISSN: 2992-8869

JOURNAL OF SCIENCE-INNOVATIVE RESEARCH IN UZBEKISTAN

- Exact Sciences
- Natural Sciences
- Technical Sciences
- Pedagogical Sciences
- Social Sciences
- Philosophical Sciences
- Philology
- Economics
- Agriculture
- Psychological Sciences
- Medical Sciences

Research Science and
Innovation House

ResearchBib Impact faktor: 9,654 / 2024

www.universalpublishings.com

BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASHNING TA‘LIMiy-TARBIYAVIY AHAMIYATI

Safaraliyeva Mehrangis Shamil qizi

Toshkent davlat pedagogika universiteti 2-bosqich magistri,

Navoiy nomidagi davlat stipendiyasi sovrindori

Email: mehrangissafaraliyeva2507@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlashning ta‘limiy va tarbiyaviy ahamiyati keng tahlil qilingan. Ta‘limiy jihatdan matn bilan ishlash o‘quvchilarning savodxonligini oshirish, og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, grammatika va stilistik sezgirlikni shakllantirish, mantiqiy tafakkur hamda ijodiy fikrlash qobiliyatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Tarbiyaviy jihatdan esa, axloqiy fazilatlarni singdirish, vatanparvarlik hissini shakllantirish, ijtimoiy muloqot madaniyatini rivojlantirish hamda ekologik tarbiya berishda muhim omil hisoblanadi. Muallif matn ustida ishlash samaradorligini oshirish uchun interaktiv metodlarni qo‘llash, tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi topshiriqlar berish zarurligini ta‘kidlaydi. Maqolada matn ustida ishlashning o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan.

ANNOTATION

This article extensively analyzes the educational and educational significance of working on the text in primary school native language classes. Educationally, working with the text serves to improve students' literacy, develop oral and written speech, form grammatical and stylistic sensitivity, strengthen logical thinking and creative thinking skills. Educationally, it is an important factor in instilling moral qualities, forming a sense of patriotism, developing a culture of social communication, and providing environmental education. The author emphasizes the need to use interactive methods to increase the effectiveness of working on the text, and to provide tasks that develop critical and creative thinking. The article scientifically and theoretically substantiates the impact of working on the text on the comprehensive development of students.

АННОТАЦИЯ

В данной статье подробно анализируется учебно-воспитательное значение работы над текстом на уроках родного языка в начальных классах. С образовательной точки зрения работа с текстом служит повышению грамотности учащихся, развитию устной и письменной речи, формированию грамматической и стилистической чуткости, укреплению навыков логического и творческого мышления. С образовательной точки зрения это важный фактор привития моральных качеств, формирования чувства патриотизма, развития культуры социального общения, экологического воспитания. Автор подчеркивает необходимость использования интерактивных методов и назначения заданий, развивающих критическое и творческое мышление, для повышения эффективности работы над текстом. В статье научно и теоретически обосновано влияние работы над текстом на всестороннее развитие учащихся.

TAYANCH SO‘ZLAR: Matn ustida ishlash, ta’limiy ahamiyat, tarbiyaviy ahamiyat, savodxonlik, nutqiy kompetensiya, grammatika, mantiqiy tafakkur, ijodiy tafakkur, axloqiy tarbiya, vatanparvarlik, ijtimoiy kompetensiya, ekologik tarbiya, interaktiv metodlar, tanqidiy fikrlash, innovatsion yondashuv.

KEYWORDS: Working on the text, educational value, educational value, literacy, speech competence, grammar, logical thinking, creative thinking, moral education, patriotism, social competence, ecological education, interactive methods, critical thinking, innovative approach.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Работа над текстом, образовательная ценность, воспитательная ценность, грамотность, речевая компетентность, грамматика, логическое мышление, творческое мышление, нравственное воспитание, патриотизм, социальная компетентность, экологическое образование, интерактивные методы, критическое мышление, инновационный подход

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ona tili darslarida matn ustida ishlash – nafaqat savodxonlikni shakllantirish, balki ularning mantiqiy tafakkuri, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ijtimoiy va axloqiy jihatdan tarbiyalash uchun ham kuchli vositadir. Matn bilan ishlash o‘quvchilarning nutqiy

kompetensiyasini oshirish, milliy qadriyatlarni singdirish va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Matn ustida ishlash ta'limiy va tarbiyaviy jihatdan quyidagi ustuvor yo'nalishlarga ega:

I. TA'LIMIY AHAMIYATI.

1. O'quvchilarning savodxonligini shakllantirish — matnni izchil o'qish, mazmunini anglash va qayta hikoyalash orqali o'quvchilar fonetik, leksik va grammatik bilimlarini mustahkamlaydi. Kontekstual o'rganish orqali yangi so'zlarni eslab qolish va nutqda faol qo'llash ko'nikmasi rivojlanadi. O'quvchilar imlo va tinish belgilariga doir qoidalarga amal qilish, yozma nutq me'yorlariga rioya qilishni o'rganadi.

2. Og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish — matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilar nutqiy boyligini oshirib, fikrlarini aniq, izchil va mantiqiy ifodalashga o'rganadi. Matnni tahlil qilish, savollarga javob berish, xulosa chiqarish orqali o'quvchilar tanqidiy tafakkur qobiliyatini rivojlantiradi. Matn asosida og'zaki hikoya qilish va insho yozish orqali o'quvchilar mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rganadi.

3. Grammatika va stilistik sezgirlikni shakllantirish — matnning tuzilishini tahlil qilish orqali o'quvchilar gap qurilishi, so'zlarning bog'lanish tamoyillari va til birliklarining ma'nodorligini anglaydi. Stilistik jihatdan turli xil matnlar bilan ishlash orqali o'quvchilar tilning funksional uslublarini o'zlashtiradi. O'quvchilar ifodali o'qish va yozish ko'nikmalarini rivojlantiradi, bu esa ularning kommunikativ qobiliyatlarini oshiradi.

4. Mantiqiy tafakkur va tahliliy fikrlashni rivojlantirish — matnni strukturaviy tahlil qilish orqali o'quvchilar sabab-oqibat munosabatlarini anglash, asosiy va yordamchi fikrlarni ajratish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Mavjud faktlarni tahlil qilish, umumlashtirish va ulardan xulosa chiqarish qobiliyatlari rivojlanadi. Berilgan matn asosida yangi g'oyalar ilgari surish va fikrlarni tizimli ifodalash malakasi shakllanadi.

5. Ijodiy tafakkurni shakllantirish — matn asosida yangi syujet yaratish, hikoyaning davomini yozish, ifodali so'zlash va poetik tafakkurni shakllantirish ijodiy ko'nikmalarni rivojlantiradi. O'quvchilarning o'z kuzatuvlari va hayotiy tajribalariga asoslangan holda matnga o'zgartirishlar kiritishi ularning mustaqil

tafakkurini mustahkamlaydi. Adabiy matnlar bilan ishlash orqali o‘quvchilar badiiy tafakkurni rivojlantirib, tilning estetik jihatlariga e‘tibor qaratadi.

II. TARBIYAVIY AHAMIYATI.

1. Axloqiy tarbiya — matnlar orqali o‘quvchilarga halollik, mehr-oqibat, rostgo‘ylik, insonparvarlik kabi fazilatlar singdiriladi. Qahramonlarning xulq-atvori tahlil qilinib, ularning to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanini tushunish ko‘nikmasi shakllanadi. Hayotiy voqealarni aks ettiruvchi matnlar asosida o‘quvchilar odob-axloq me‘yorlariga amal qilishni o‘rganadi.

2. Vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish — ona tilidagi matnlar orqali milliy madaniyat, qadriyatlar va tarixiy qahramonlar haqida bilimlar beriladi. O‘zbek xalq og‘zaki ijodiga oid matnlar orqali o‘quvchilarda milliy o‘ziga xoslik va faxr hissi shakllanadi. Tarixiy matnlarni o‘qish orqali o‘quvchilar millatimizning buyuk ajdodlari merosini o‘rganib, ularga havas qilishga o‘rganadi.

3. Ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirish — o‘quvchilar matn asosida fikr almashish, muloqot qilish va jamoaviy ishlash madaniyatini o‘rganadi. Matn orqali hayotiy muammolarni tushunish va ularni hal qilish bo‘yicha fikr yuritish ko‘nikmalari rivojlanadi. O‘quvchilar matn ustida ishlash davomida hurmat, hamkorlik, murosaga kelish kabi ijtimoiy fazilatlarni o‘zlashtiradi.

4. Ekologik tarbiya — tabiatni muhofaza qilishga oid matnlar orqali o‘quvchilar atrof-muhitni asrashning ahamiyatini tushunadi. Ekologik masalalarni yorituvchi matnlar yordamida tabiatga nisbatan hurmat va e‘tibor uyg‘otiladi. Hayvonot va o‘simlik dunyosini himoya qilishga oid matnlar orqali bolalar ekologik ong va madaniyatni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, noshlang‘ich sinf ona tili darslarida matn ustida ishlash nafaqat o‘quvchilarning lingvistik va mantiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, balki ularni har tomonlama yetuk shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon bolalarning savodxonligini oshirish, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy tafakkurlarini shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo‘lishlariga yordam beradi.

Matn bilan ishlash jarayoni quyidagilarga asoslangan bo‘lishi lozim:

- O‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos va qiziqarli matnlar tanlash;
- Matn ustida ishlash jarayonida interaktiv, innovatsion va kreativ metodlarni qo‘llash;
- Matn orqali tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi topshiriqlar berish.

Shunday qilib, matn ustida ishlash faqatgina o‘qish va yozish ko‘nikmalarini shakllantirish bilan cheklanmay, balki o‘quvchilarning intellektual, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham kuchli ta’sir o‘tkazuvchi ta’limiy jarayon hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qosimov, O., & Jo‘raev, J. (2020). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O‘qituvchi.
2. Jalolov, J. (2012). Til o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Hasanboyeva, U., & Yo‘ldosheva, N. (2018). Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: Ilm ziyo.
4. Vygotsky, L. S. (1986). Thought and Language. – MIT Press.
5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2023). Boshlang‘ich sinflar uchun ona tili va o‘qish savodxonligi dasturi. – Toshkent.
6. Karimov, O., & Madrahimova, D. (2019). Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir.
7. Muminova, D. (2021). Matn asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqini rivojlantirish. – Toshkent: Fan.
8. Rahimova, G. (2020). Tilshunoslik va matn lingvistikasi. – Toshkent: Akademnashr.
9. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). Cohesion in English. – London: Longman.
10. Bakhtin, M. (1981). The Dialogic Imagination: Four Essays. – University of Texas Press.
11. Solijonov, M. (2017). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining muloqot kompetensiyasini shakllantirishda matn tahlilining o‘rni. – Pedagogika ilmi jurnali, 3(12), 45–52.
12. Chomsky, N. (2002). Syntactic Structures. – The Hague: Mouton.

Research Science and
Innovation House

УДК 808.5

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА В РУССКОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ – ЛИНГВИСТОВ

Камалова Кадрия Фёдоровна,

Наманганский инженерно-строительный институт, доцент

E-mail: Kamalova.kadriya@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается явление интерференции родного узбекского языка в устной и письменной русской речи студентов, изучающих русский язык как иностранный. Анализируются типичные ошибки и трудности, возникающие у узбекоязычных студентов при овладении русским языком, связанные с различиями в фонетике, лексике, грамматике и синтаксисе двух языков. Особое внимание уделяется влиянию узбекских языковых норм на формирование русских речевых структур и моделей. В статье также предложены методические рекомендации для преподавателей, направленные на снижение уровня интерференции и облегчение процесса обучения русскому языку.

Ключевые слова: интерференция, взаимовлияние, билинг, произношения, топонимы, двуязычие, лингвистика, семантические ошибки.

Камалова Кадрия Фёдоровна,

Наманган муҳандислик-қурилиш институти, доцент

TILSHUNOS TALABALARNING RUS NUTQIDA ONA TILINING ARALASHUVI

Annotatsiya: Maqolada rus tilini chet tili sifatida o'rganayotgan talabalarning og'zaki va yozma rus nutqida o'zbek tilining aralashuvi hodisasi ko'rib chiqiladi. O'zbek tilida so'zlashuvchi talabalar rus tilini o'zlashtirishda yuzaga keladigan keng tarqalgan xato va qiyinchiliklar ikki tilning fonetikasi, leksikasi, grammatikasi va sintaksisidagi farqlar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. O'zbek til normalarining rus nutq tuzilmalari va modellarini shakllantirishga ta'siriga alohida e'tibor qaratilmoqda. Maqolada, shuningdek, o'qituvchilar uchun interferentsiya darajasini

pasaytirish va rus tilini o'qitish jarayonini engillashtirishga qaratilgan uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: interferentsiya, o'zaro ta'sir, ikki tomonlama, talaffuz, toponimlar, ikki tilli, tilshunoslik, semantik xatolar.

Kamalova Kadriya Fyodorovna,

Namangan Engineering and Construction Institute, Associate Professor

INTERFERENCE OF NATIVE LANGUAGE IN RUSSIAN SPEECH OF STUDENTS – LINGUISTS

Annotation: The article examines the phenomenon of interference of the native Uzbek language in the oral and written Russian speech of students studying Russian as a foreign language. The typical mistakes and difficulties encountered by Uzbek-speaking students in mastering the Russian language related to differences in phonetics, vocabulary, grammar and syntax of the two languages are analyzed. Special attention is paid to the influence of Uzbek language norms on the formation of Russian speech structures and models. The article also offers methodological recommendations for teachers aimed at reducing the level of interference and facilitating the process of learning the Russian language.

Key words: interference, mutual influence, billing, pronunciation, toponyms, bilingualism, linguistics, semantic errors.

Введение

При обучении студентов иностранному языку одной из наиболее рассматриваемых проблем является влияние родного языка на освоение другого, изучаемого, в результате которого возникают отклонения от норм изучаемого языка, называемые интерференцией. Что такое интерференция? Это понятие обозначает последствие влияния одного языка на другой, то есть применение норм одного языка в другом в письменной или устной речи. Происхождение этого выражения латинское: *interferens*, от *inter* – между и *-ferens* – несущий, переносящий.

Условием возникновения лингвистической интерференции является языковой контакт, который может происходить как в «речевом общении между двумя языковыми коллективами», так и в учебной ситуации. Узбекские студенты сталкиваются с трудностями при усвоении русского языка из-за

специфических особенностей его грамматической системы и интерферирующего влияния родного языка. Это связано с тем, что русский и узбекский языки принадлежат к разным языковым группам, что приводит к значительным расхождениям между ними.

Узбекский язык основан на латинском алфавите, тогда как русский — на кириллице. Эти системные различия являются основными источниками интерференции, поскольку носители двух языков переносят элементы одной системы на другую.

Анализ литературы

Исследованием интерференции в переводе и межкультурных контактов занимались такие учёные, как В.В.Алимов (1990-2000-е гг.), который внёс значительный вклад в изучение переводческих трансформаций, включая интерференцию (1): В.А. изучения интерференции и её влияния на переводческую деятельность (10) и Богородицкий (1920-1940-е гг.), рассматривавший фонетическую интерференцию в билингвизме (2): Бодуэн де Куртэнэ (1920-1940-е гг.), исследовавший механизмы влияния одного языка на другой и выделяющий психологические аспекты интерференции (3): Уриэль Вайнрайх (1953), который ввёл термин «интерференция» в современном смысле — как проникновение элементов одного языка в другой при билингвизме, а также определил типы интерференции: фонетическую, морфологическую, синтаксическую, лексическую (4); В.А. Виноградов (1930–1960-е гг.), анализирувавший влияние родного языка переводчика на структуру переведённого текста (5); В.Ю. Розенцвейг (1970–1980-е гг.), рассматривавшая влияние языкового окружения на перевод и билингвизм (8); Л.В. Щерба (1910–1940-е гг.), который исследовал фонетическую и грамматическую интерференцию при изучении иностранных языков. Эти учёные заложили основы другие.

Методология исследования

В данном исследовании используется комплексный подход, включающий как качественный, так и количественный анализ ошибок, возникающих у студентов при овладении русским языком как иностранным.

Методология исследования состоит из нескольких этапов: выбор участников, анализ ошибок, экспериментальная база, контрастивный анализ и разработка методических рекомендаций. На основе результатов анализа предлагаются рекомендации для преподавателей, направленные на минимизацию интерференции и оптимизацию процесса обучения русскому языку. В частности, акцент делается на практическую работу с фонетическими, грамматическими и лексическими трудностями, характерными для узбекоязычных студентов. Для количественного анализа ошибок применяется статистический метод, который позволяет определить наиболее распространённые виды интерференции и их частоту в речи студентов. Русский язык как учебный предмет предоставляет широкие возможности для гуманитарной подготовки студентов. Поскольку он обязателен в национальных школах и вузах, важно глубже исследовать качество билингвизма.

Для организации эффективных занятий по русскому языку целесообразно применять сочетание аспектного и комплексного подходов, учитывая ситуативность. Преподаватели часто сталкиваются с речевой интерференцией — отрицательным переносом, вызванным ложными соответствиями между единицами двух языковых систем.

Изучение русского языка невозможно без учета родного языка студентов, поскольку они часто мыслят на нем, что приводит к ошибкам. Эти ошибки особенно распространены у школьников, чей родной язык относится к другой языковой системе [6, 193]. Как отмечал Л. В. Щерба, родной язык невозможно удалить из сознания учащихся, и они понимают новое слово или явление через его эквивалент в родном языке [9, 427].

Проблема интерференции проявляется в фонетике, графике, грамматике, лексике и синтаксисе. У узбекских студентов, изучающих русский язык, наиболее часто встречаются ошибки в ударении. В русском языке ударение может быть разноместным, а в узбекском оно фиксированное и обычно падает на последний слог, что приводит к смещению ударения при добавлении аффиксов. Например, в узбекских словах "иш" (работа), "ишчи" (работник) и других, ударение остаётся на последнем слоге, что не соответствует русским нормам.

Затруднения также возникают при произношении гласных звуков о, а и э, когда русскоязычные студенты воспринимают их в предударных и заударных позициях, что часто приводит к неправильному произношению и написанию слов, например: Тошкент — Ташкент, Юнусобод — Юнусабад.

Кроме того, узбекоязычные студенты испытывают трудности с произношением звуков русского языка, отсутствующих в узбекском, таких как [ы], [ш], [щ]. Звук [ы] может заменяться на [и], а [щ] — на [ш], что влияет на точность речи, например, слово «машина» может звучать как «масина».

Анализ и результаты

Фонетическая интерференция возникает, когда фонетические системы разных языков взаимодействуют, что приводит к ошибкам в произношении. Например, узбекоязычные студенты могут заменять полумягкое [l] на твёрдое [л] или мягкое [н] на твёрдое [п]. В узбекском языке ударение фиксировано, что может привести к ошибкам в русских словах, как в примере «инта i» вместо «синтаксис». Фонетическая интерференция также влияет на лексическое значение слов, как в случае с узбекским «хоким» (мэр), который может быть воспринят как «лекарь» в русском языке.

Графическая и орфографическая интерференция проявляется в ошибках написания, например, в словах "1997-yil 12-aprel" вместо "1997 год 12 апреля". Лексическая интерференция возникает при заимствовании слов, когда аналоги отсутствуют или неудобны. Например, использование узбекского «севги» вместо «любовь» или русских слов в узбекских фразах, как «У меня имтихан завтра» вместо «Менда эртага имтихон».

Грамматическая интерференция приводит к ошибкам в падежах, временах глаголов и порядке слов. Например, «Я иду в библиотека» вместо «Я иду в библиотеку». Также часто встречаются ошибки, связанные с родом, так как в узбекском языке нет категории рода, что затрудняет восприятие русского рода. Синтаксическая интерференция проявляется в переносе порядка слов с узбекского, например, «Я книгу читаю» вместо «Я читаю книгу».

Семантическая интерференция возникает, когда слова воспринимаются через значения другого языка, как, например, русское «дружба», которое может быть понято через узбекское «дўстлик», включая более глубокие обязательства.

Для минимизации интерференции важно тщательно организовать учебный процесс, выявлять проблемы и искать пути их решения. Интерференция продолжает оставаться важной темой лингвистических исследований и требует дальнейшего изучения.

Мы предлагаем использовать переводческие упражнения для уменьшения влияния родного языка и предотвращения интерференции. Эти задания предполагают, что студенты сначала анализируют языковой материал, соотносят транскрипционные знаки с фонетической системой и нормами орфоэпии, а затем переходят к коммуникативным заданиям.

Студенты сопоставляют транскрипцию, звучание и орфографию, фиксируя результаты для устной речи, после чего снова читают, что способствует улучшению произношения. Такие упражнения, чередующие виды речевой деятельности, рекомендуется использовать на продвинутом этапе изучения фонетики, чтобы корректировать артикуляционные ошибки. Для успешного овладения вторым языком, особенно в говорении, важна интеграция осознанного подхода и постоянной практики. Основные рекомендации по снижению интерференции:

1. Осознанное изучение различий между языками. Преподаватели и студенты должны понимать различия в структуре узбекского и русского языков. Сравнительный анализ грамматики, лексики и синтаксиса помогает выявить возможные источники ошибок и предотвращать их.

2. Практика в языковой среде. Для минимизации интерференции важно практиковать язык в естественной среде. Студенты, находящиеся в русскоязычной среде или взаимодействующие с носителями языка, будут менее подвержены влиянию родного языка.

3. Развитие метаязыковой осведомленности. Важным шагом является способность студентов осознавать свои ошибки и грамматические отклонения. Это достигается через обратную связь от преподавателей и самостоятельный анализ собственной языковой практики.

Чтобы уменьшить влияние отрицательной интерференции и использовать положительную в последующей работе при переводе, интерференцию необходимо изучать. Следует помнить, что она может проявляться на всем пути, начиная от самого сильного иностранного акцента и до случайного использования слова или идиомы из другого языка.

Выводы

Нами была проанализирована интерференция родного языка в русской речи студентов-лингвистов, что подчеркивает необходимость осознания влияния родного языка на процесс обучения. Важно, чтобы обучение русскому языку воспринималось как комплексный процесс, включающий элементы перевода, сравнения и анализа значений, что способствует углубленному пониманию языка и облегчает интеграцию в русскоязычную среду.

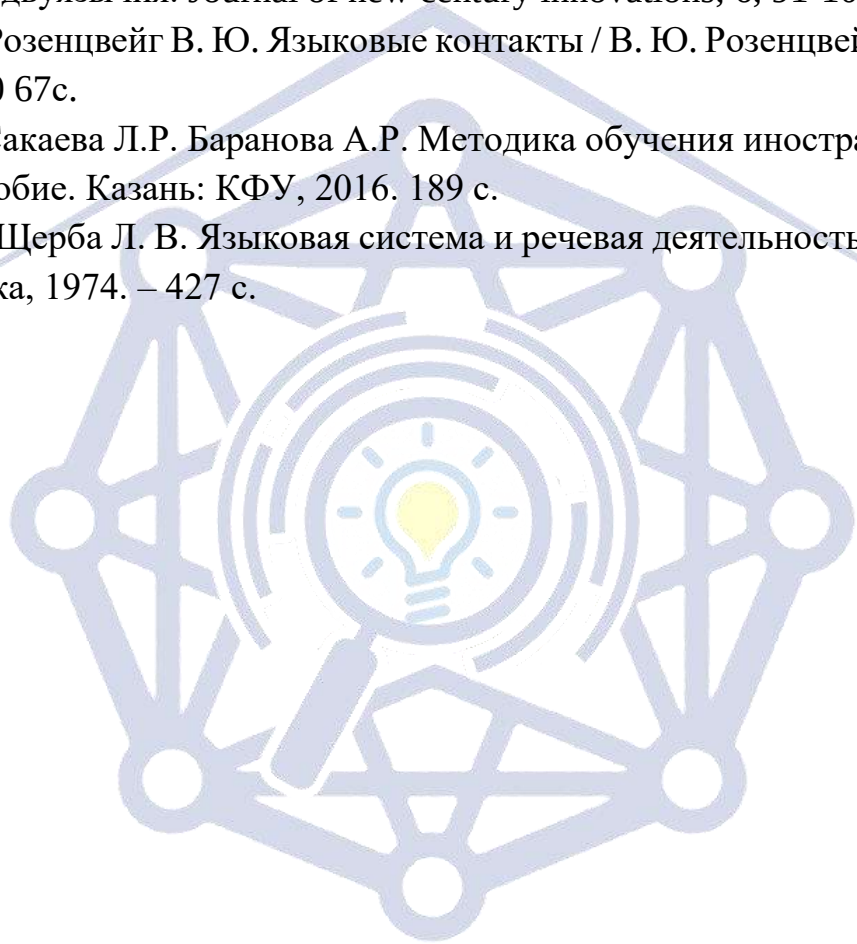
Важно отметить, что интерференция может быть как негативным, так и положительным фактором. В первом случае она мешает правильному усвоению нового языка, во втором — может служить основой для создания новых языковых конструкций. Ключевыми факторами, способствующими интерференции, являются различия в грамматических системах и фонетических особенностях родного языка и русского. Для минимизации этих влияний необходимо включение в процесс обучения специальных методик, направленных на осознание и преодоление интерференционных ошибок. Преподаватели должны обращать внимание на особенности родного языка студентов, а также на возможные трудности, с которыми они могут столкнуться в процессе изучения русского языка.

Таким образом, интерференция в узбекско-русском двуязычии — это естественный процесс, возникающий при контакте двух разных языков. Однако при правильном подходе к обучению и практике языковой интерференции можно значительно снизить ее влияние. Важно уделять внимание языковым различиям и поощрять практику языка в различных социальных и культурных контекстах.

Использованная литература

1. Алимов В.В. Интерференция в переводе. М., 2005. С.24.
2. Богородицкий В.А. Ошибки немца в русской речи и русского в немецкой. Научно-педагогический сб. 1У. — Казань, 1928, с. 168—177.
3. Бодуэн де Куртенэ И. А. Некоторые общие замечания о языковедении и языке // Звегинцев В. А. История языкознания XIX XX веков в очерках и извлечениях. - М.: Просвещение, 1964. - С. 263-283.
4. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх ; пер. с англ. и коммент. 1979. Киев, -.48с.

5. Виноградов В.А. Стратификация нормы, интерференция и обучение языку. — В кн.: Лингвистические основы преподавания языка.
6. Камалова, К. Ф. (2022). Работа с текстами по специальности на занятиях русского языка. In XVIII Виноградовские чтения (pp. 193-195).
7. Камалова, К. Ф. (2022). Проблемы обучения русскому языку в условиях двуязычия. Journal of new century innovations, 6, 91-100.
8. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты / В. Ю. Розенцвейг. — Л. : Наука, 1972. — 80 с.
9. Сакаева Л.Р. Баранова А.Р. Методика обучения иностранным языкам: учеб. пособие. Казань: КФУ, 2016. 189 с.
10. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. — Л.: Наука, 1974. — 427 с.

Research Science and
Innovation House

MIGRATSIYANING DUNYONING TURLI MINTAQALARI IQTISODIYOTI VA MADANIYATIGA TA’SIRI

Urganch davlat pedagogika instituti Filologiya va tarix fakulteti
2-bosqich talabaasi Sh.Rozzoqov, Maxsudbekova .D

Annotatsiya: Ushbu maqolada migratsiya termining mohiyati, shuningdek, dunyoning turli mintaqalari, xususan, iqtisodiyoti va madaniyatiga ta’siri haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Аннотация: В этой статье представлена информация о природе термина миграция, а также о его влиянии на различные регионы мира, особенно на экономику и культуру.

Annotation: This article presents information about the essence of the term migration, as well as its impact on various regions of the world, in particular, its economy and culture.

Kalit soʻzlar: migratsiya, ichki migratsiya, xalqaro migratsiya, refugiy migratsiya, ijtimoiy tuzilmalar, qayta migratsiya, iqtisodiy imkoniyatlar, globalizm.

Ключевые слова: миграция, внутренняя миграция, международная миграция, рефугиумная миграция, социальные структуры, повторная миграция, экономические возможности, глобализм..

Keywords: migration, internal migration, international migration, refugee migration, social structures, re-migration, economic opportunities, globalism.

Migratsiya — bu insonlarning bir joydan boshqa joyga, odatda doimiy yoki uzoq muddatli yashash maqsadida koʻchib oʻtishi jarayonidir. Bu jarayon tabiiy (masalan, iqlim oʻzgarishi, yerning ishlab chiqarish imkoniyatlari oʻzgarishi) yoki ijtimoiy-iqtisodiy (masalan, ish oʻrinlari, ta’lim, sogʻliqni saqlash imkoniyatlari) omillar ta’sirida sodir boʻlishi mumkin. Migratsiya turli shakllarda boʻladi, masalan, ichki (bir mamlakat ichida) va xalqaro (bir davlatdan boshqasiga) migratsiya. Migratsiya murakkab jarayon boʻlib uning bir qancha turlari bor, xususan:

Ichki migratsiya – bir davlat ichidagi joylar oʻrtasida koʻchib oʻtish. Bu shaharlarga koʻchish, qishloqdan shaharga, yoki bir viloyatdan boshqa viloyatga oʻtish kabi holatlarda namoyon boʻladi.

Xalqaro migratsiya esa bir mamlakatdan boshqa mamlakatga ko‘chishni anglatadi. Bu migratsiya, odatda, iqtisodiy, siyosiy, yoki ijtimoiy sabablar bilan sodir bo‘ladi.

Voluntary migratsiya (ixtiyoriy migratsiya)da migrantlar o‘z ixtiyori bilan, yaxshiroq imkoniyatlar yoki shaxsiy sabablarga ko‘ra ko‘chib o‘tishadi.

Involuntary migratsiya (majburiy migratsiya)da insonlar majburiy ravishda, urush, tabiiy ofatlar, siyosiy yoki diniy ta‘qiblar sababli ko‘chib o‘tishadi. Bunga qochqinlik va hayot saqlash uchun amalga oshirilgan migratsiyalar kiradi.

Mehnat migratsiyasi – ish izlab boshqa mamlakatga ko‘chib o‘tish. Bunga, odatda, yirik iqtisodiy tarmoqlarda ishlashga talab bo‘lgan migratsiya kiradi (masalan, qurilish, qishloq xo‘jaligi).

Refugiy (qochqinlik) migratsiya – urushlar, tabiiy ofatlar, siyosiy ta‘qiblar yoki diniy kamsitishlar tufayli o‘z vatanini tark etgan odamlarning migratsiyasi hisoblanadi.

Qayta migratsiya – migrantlar o‘z vatandoshlariga qaytishi, ko‘pincha iqtisodiy yoki siyosiy sabablarga ko‘ra amalga oshiriladi.

Migratsiyaning xalqaro iqtisodiyotga ta‘siri keng va murakkab bo‘lib, bir qancha omillarga bog‘liq. Quyida bu ta‘sirlarning asosiy yo‘nalishlarini keltirish mumkin:

Migratsiya, xususan, xalqaro migratsiya, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o‘rtasida mehnat kuchining oqimini keltirib chiqaradi. Rivojlangan mamlakatlarga ishchilar oqimi (ayniqsa, malakali ishchi kuchi) ularning iqtisodiyotini kuchaytirishi mumkin, chunki bu mamlakatlar ko‘pincha malakali mutaxassislarni jalb qiladi. Aksincha, rivojlanayotgan mamlakatlar, ko‘pincha, o‘zlarining yuqori malakali ishchi kuchini yo‘qotadi (migratsiya tufayli), bu esa ularning iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Migrantlar o‘z oilalariga va jamiyatlariga pul yuborishadi, bu esa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun muhim iqtisodiy resurs bo‘lib xizmat qiladi. Bu remittanslar, ko‘pincha, oilalarning farovonligini oshirishga va mahalliy iqtisodiyotda iste‘mol va investitsiya faoliyatlarini qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi.¹

¹ Abduraxmanov Q.X., va boshqalar. Demografiya. Darslik. - T.: «Fan va texnologiya», 2014

Xalqaro migratsiya, ayniqsa, ta'lim olgan va malakali mutaxassislar migratsiyasi, bilim almashinuvi va innovatsion fikrlarni rivojlantirishga yordam beradi. Yangi texnologiyalar va bilimlar rivojlangan mamlakatlardan rivojlanayotgan mamlakatlarga o'tishi mumkin, bu esa iqtisodiy o'sishga turtki bo'ladi.

Migratsiya, global mehnat bozorining bir qismi sifatida, xalqaro savdo va sarmoya oqimlarining rivojlanishiga olib keladi. Bu, o'z navbatida, iqtisodiy globalizatsiyaning kuchayishiga va iqtisodiyotlarning yanada bog'lanishiga sabab bo'ladi.

Migratsiya faqat iqtisodiyotga emas, balki ijtimoiy va madaniy sohalarga ham ta'sir ko'rsatadi. Migrantlar yangi jamiyatlarga kirganida, ular o'z madaniyatlarini, qadriyatlarini va turmush tarzlarini olib keladilar. Bu ko'pincha ijtimoiy moslashuvni talab qiladi, lekin shu bilan birga yangi iqtisodiy imkoniyatlarni ham yaratadi.

Migratsiya ba'zan iqtisodiy notinchlik va xavf-xatarlarni keltirib chiqarishi mumkin, chunki ayrim hududlarda ko'plab migrantlar jamiyatda ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy beqarorlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, iqtisodiy yuksalish davrlarida migrantlar ish o'rinlarini egallashga, arzon mehnat kuchi sifatida raqobatga kirishishlari mumkin.

Shu bilan birga, migratsiyaning iqtisodiyotga ta'siri mamlakatning iqtisodiy siyosatiga, migratsiya siyosatiga va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy omillarga bog'liq.

Migratsiya, ya'ni odamlarning bir mintaqadan boshqasiga ko'chib o'tishi, tarixan, dunyo madaniyatiga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu jarayon o'ziga xos madaniy aloqalarni shakllantirish, yangi fikr va an'analarni joriy etish va mavjud madaniyatlarni boyitish kabi natijalarga olib kelgan. Migratsiyaning dunyo mintaqalari madaniyatiga ta'siri bir nechta yo'nalishlar bo'yicha kuzatilishi mumkin. Migratsiya orqali yangi tillar va lahjalar bir-biriga kirib boradi. Boshqa mamlakatlardan kelgan odamlar o'z tillarini va iboralarini yangi mintaqalarga olib kelishadi. Bu, o'z navbatida, yangi so'zlar, iboralar va dialektlarning rivojlanishiga olib keladi.

Migratsiya orqali san'at va adabiyotlar o'zgaradi. Yangi mintaqalarga ko'chib o'tgan odamlar o'z madaniyatlarini, san'at shakllarini va adabiy asarlarini olib kelishadi. Bular mahalliy madaniyatga yangi ranglar va ko'rinishlar qo'shadi.

Masalan, amerikalik afroamerikaliklar tomonidan olib kelingan jazz musiqasi yoki ko‘plab sohalarda ko‘rinadigan hind madaniyatining ta’siri.

Migratsiya turli dinlar va diniy amallarni ham bir-biriga yaqindlashtiradi. Boshqa dinlar va dini amallarni biluvchi odamlar o‘z diniy marosimlarini va an‘analarini yangi jamiyatlarga olib keladilar, bu esa diniy ko‘pchilikni va toleransiyaning rivojlantiradi. Masalan, islom, xristianlik va buddizm kabi dinlarning dunyo miqyosidagi tarqalishi migratsiya bilan bog‘liq.

Migratsiya orqali yangi taomlar va oshxona an‘analari jamiyatlarga kiradi. Boshqa mintaqalardan kelgan odamlar o‘zining o‘ziga xos oshxona madaniyatini olib keladilar. Misol uchun, Xitoy, Italiya va Meksika taomlari butun dunyo bo‘ylab mashhur bo‘ldi va ularni boshqa mintaqalarda ham tayyorlashadi.²

Migratsiya turli xil kiyim-kechak uslublarini va modani jamiyatlarga olib keladi. Yangi madaniyatlarning uslublari va kiyimlari o‘zaro birlashib, yangi tendensiyalarni yaratadi. Buning natijasida, global moda va kiyim-kechak sohasida turli ta’sirlar mavjud bo‘ladi.

Migratsiya, shuningdek, ijtimoiy tuzilmalarni va qadriyatlarni o‘zgartirishi mumkin. Boshqa mintaqalardan kelgan odamlar o‘zlarining qadriyatlarini va ijtimoiy munosabatlarini olib keladi, bu esa mahalliy jamiyatlarda ijtimoiy o‘zgarishlarga olib keladi. Masalan, turli mamlakatlardan kelgan ko‘p madaniyatli guruhlar, ko‘pchilikka, inklyuzivlik va tenglik tamoyillarini taqdim etadi.

Migratsiyaning dunyo mintaqalari madaniyatiga ta’siri ko‘p qirrali va ko‘p asrlik tarixga ega. Bu ta’sir, yangi g‘oyalar, san‘at shakllari, diniy amallar, taomlar, va ijtimoiy tuzilmalar orqali jamiyatlarni boyitadi, yangi madaniy o‘zaro aloqalarni shakllantiradi va dunyo madaniyatining yanada boyishiga hissa qo‘shadi.

Bugungi kunda globalizmning kuchayishi bilan migratsiya jarayonlari yanada intensivlashgan. Bunda eng asosiy omil — iqtisodiy imkoniyatlar, xususan, ishga joylashish va yaxshi yashash sharoitlari yaratishdir. Shu bilan birga, migratsiyaning o‘ziga xos ijtimoiy va madaniy ta’siri ko‘plab jamiyatlar uchun yangi chaqiriqlarni keltirib chiqaradi.

Migratsiya dunyoning turli mintaqalariga ijobiy va salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Iqtisodiy va madaniy o‘zgarishlar jamiyatning global darajada rivojlanishini

² Anoxin A.A., Jitin D.V. Geografiya naseleniya s osnovami demografii: Uchebnoye posobiye. – SPb. Izd-vo SPbGU, 2013

ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, migratsiya siyosiy, ijtimoiy va madaniy tizimlar uchun ham qiyinchiliklar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdalova Z.T., Tojiyeva Z.N. Iqtisodiy geografiya. O'quv qo'llanma / O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, TMI. – T.: «IQTISODMOLIYA», 2013. -212 bet.
2. Abduraxmanov Q.X., va boshqalar. Demografiya. Darslik. - T.: «Fan va texnologiya», 2014. - 368 b.
3. Ayrapetov A.M. Tablitsi ischisleniya i srednegodovix tempov rosta, prirosta i snijeniya (2-ye dopolnennoye izdaniye). – M.: Statistika, 1967. – 158 s.
4. Asanov G, Nabixanov M, Safarov I. O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy jo'g'rofiyasi. – T.: O'qituvchi, 1994. – 209 b.
5. Anoxin A.A., Jitin D.V. Geografiya naseleniya s osnovami demografii: Uchebnoye posobiye. – SPb. Izd-vo SPbGU, 2013. – 307 s.
6. Alisov N. V., Xoreye B. S. Ekonomicheskaya i sotsialnaya geografiya mira {obshiy obzor). - M., 2001.
7. Axmedov E. O'zbekiston shaharlari mustaqillik yillarida. – T.: Abu Ali Ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti, 2002.
8. Axmedov E., Saydaminova Z. O'zbekiston Respublikasi. Qisqacha ma'lumotnoma. – T.: “O'zbekiston”, 2006.
9. Bo'riyeva M.R., Tojiyeva Z.N., Zokirov S.S. Aholi geografiyasi va Demografiya asoslari. - Toshkent., “Tafakkur», 2011.-160 bet.
10. Bo'riyeva M.R., Egamova D.N. Dunyo aholisi: Rivojlanish jarayonlari (o'quv qo'llanma). – T.: Fan, 2008. – 156 b.

Research Science and
Innovation House

IQLIM O‘ZGARISHINING IQTISODIYOT, EKOLOGIYA VA IJTIMOIIY SOHAGA TA’SIRINI BAHOLASH

Urganch davlat pedagogika instituti Filologiya va tarix fakulteti
2-bosqich talabaasi Sh.Rozzoqov, Maxsudbekova.D

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kundagi eng dolzarb muammolardan biri: iqlim o‘zgarishi oqibatida yuzaga keladigan iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ta’sirlar va ularni yumshatish imkoniyatlari xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Iqlim o‘zgarishi, yerdagi ekologik o‘zgarishlar, energiya ta’minoti, ijtimoiy tengsizlik, yashil energiyaga o‘tish, biodiversitetning yo‘qolishi, karbon bozorini yaratish.

Iqlim o‘zgarishi (yoki global isish) — bu dunyo bo‘ylab o‘rtacha haroratning vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi va odatda iqlim tizimlaridagi uzluksiz o‘zgarishlarni anglatadi. Bu jarayon asosan inson faoliyati, masalan, sanoat inqilobi davridan boshlab karbon dioksid (CO_2) va boshqa issiqlik saqllovchi gazlarning atmosferaga chiqishi natijasida yuzaga kelgan. Iqlim o‘zgarishi quyidagi omillarni o‘z ichiga oladi:

Issiqlik saqllovchi gazlar — masalan, karbon dioksid (CO_2), metan (CH_4), azot oksidlari (N_2O) va boshqa gazlar atmosferada ko‘payib, Yerga tushgan quyosh nurlari issiqligini saqlab qoladi, bu esa global haroratning ko‘tarilishiga olib keladi.

Yerdagi ekologik o‘zgarishlar — o‘rmonlarning kesilishi, tog‘lar va daryolarni buzish hamda qishloq xo‘jalik ishlari ko‘payishi iqlimni o‘zgartiradigan omillar bo‘lishi mumkin.

Okeanlarning isitilishi va muzlarning erishi — okeanlarning isishi, muzliklarning erishi va dengiz sathining ko‘tarilishi iqlim tizimiga ta’sir qiladi.

Iqlim o‘zgarishining ta’sirlari quyidagilarga olib kelishi mumkin:

Iqlim o‘zgarishi haroratning ko‘tarilishi, kuchli bo‘ronlar, yomg‘ir va qurg‘oqchiliklar ortishi, ekologik ta’sirlar ko‘plab o‘simlik va hayvonlar turlarining yo‘qolishi, ijtimoiy va iqtisodiy ta’sirlar qishloq xo‘jaligi va suv resurslariga ta’siri, insonlar uchun yashash muammolarining paydo bo‘lishiga olib keladi.

Iqlim o‘zgarishi hozirgi kunda global darajada katta muammo bo‘lib, turli mamlakatlar tomonidan buni kamaytirish va barqaror rivojlanishni ta’minlashga qaratilgan choralar ko‘rilmoqda.

Iqlim o'zgarishi — bu global haroratning ortishi, atmosferadagi gazlar miqdorining o'zgarishi va shu bilan bog'liq boshqa ekologik va ijtimoiy jarayonlarning ta'sirini anglatadi. Iqlim o'zgarishining iqtisodiyot, ekologiya va ijtimoiy sohalarga bo'lgan ta'siri juda katta va keng qamrovli. Quyida bu ta'sirlarning asosiy jihatlari keltirilgan, xususan,

Iqlim o'zgarishi qishloq xo'jaligi faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qurg'oqchilik, sel va ekstremal ob-havo sharoitlari hosilni kamaytiradi, bu esa oziq-ovqat narxlarining oshishiga, oziq-ovqat yetishmovchiligi va qashshoqlikni kuchayishiga olib kelishi mumkin.¹

Energiya ta'minoti – issiq va sovuq davrlarning ko'payishi, energiya sarfini o'zgartiradi. Misol uchun, havoning ortiqcha issiqligi sovutish tizimlariga bo'lgan talabni oshiradi, bu esa energiya talabini orttiradi.

Qishloq va shahar infratuzilmasi – iqlim o'zgarishining ta'siri shahar infratuzilmasini, shu jumladan transport va energetika tarmoqlarini ham zaiflashtiradi. Suv toshqinlari, kuchli yomg'irlar va boshqa ekstremal holatlar ta'minot tizimlarini buzishi mumkin.

Ekologik ta'sirlar: Biodiversitetning yo'qolishi – iqlim o'zgarishi o'simliklar va hayvonlar turlarining yashash muhitlarini o'zgartiradi, ba'zilarini yo'q qiladi yoki migratsiya qilishga majbur qiladi. Bu ekosistemalar muvozanatiga jiddiy tahdid soladi va yovvoyi tabiatni yo'q qilish xavfini oshiradi.

Suv yetishmovchiligi va suv resurslari – iqlim o'zgarishi suv resurslarining kamayishiga olib keladi, chunki qurg'oqchilik va qishloq xo'jalik faoliyatining ortishi suv manbalarini kamaytiradi.

Okeanlarning kislorod darajasining pasayishi – okeanlarning harorati oshishi va kislotalanishi korallar riflarning yo'qolishiga olib keladi va bu ekosistemalar uchun katta xavf tug'diradi.²

Ijtimoiy ta'sirlar: Migratsiya – iqlim o'zgarishidan aziyat chekayotgan hududlarda yashovchi aholi o'z uylarini tark etishga majbur bo'lishi mumkin. Bu “iqlimga oid migratsiya” deb ataladi va dunyo bo'ylab ijtimoiy va siyosiy tartibsizliklarni kuchaytiradi.

¹ Чуб В.Е. Изменение климата и его влияние на гидрометеорологические процессы, агроклиматические и водные ресурсы Республики Узбекистан. -Ташкент: НИГМИ, 2007.

² Шульц В.Л. Реки Средней АзииЛ.: Гидрометеоиздаз; 1965.

Sog'liqni saqlash – iqlim o'zgarishi xavfli kasalliklarning tarqalishiga sabab bo'lishi mumkin, masalan, issiq havodan kelib chiqqan yurak va nafas olish kasalliklari, shuningdek, suyuq va havo orqali yuqadigan kasalliklar (masalan, malyariya va deng).

Ijtimoiy tengsizlik – iqlim o'zgarishi ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi, chunki kam ta'minlangan va zaif guruhlar, masalan, qishloq aholisining yoki kichik orollar davlatlarining aholisining iqlimga ta'sirlanish xavfi yuqori. Bu ularning sog'lig'i, iqtisodiy holati va xavfsizligini yanada yomonlashtirishi mumkin.

Iqlim o'zgarishining ta'siri iqtisodiyot, ekologiya va ijtimoiy sohalarda juda katta. Ushbu muammolarni hal qilish uchun global hamkorlik, yangi texnologiyalarni rivojlantirish, barqaror energiya manbalariga o'tish va ijtimoiy himoya tizimlarini kuchaytirish zarur. Aks holda, iqlim o'zgarishi global miqyosda jiddiy ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik krizislarga olib kelishi mumkin.

Iqlim o'zgarishi jahon hamjamiyati diqqat markazidagi muammo bo'lib uni yumshatishning bir qancha imkoniyatlari mavjud: Yashil energiyaga o'tish – Quyosh, shamol, geotermal va gidroenergiya kabi qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish orqali energiya turlarini ishlab chiqarish uchun ko'mir, gaz yoki neftga tayanishning oldini olish mumkin. Energiyani tejash – energiya sarfini kamaytirish va samarali ishlatish, yangi texnologiyalarni tatbiq etish. Binolarda energiya samaradorligi – binolarni yaxshilash, izolyatsiya qilish, energiya samarali qurilish materiallaridan foydalanish. Transport tizimida energiya samaradorligini oshirish – avtomobillarni elektr energiyasiga o'tkazish yoki yoqilg'i samaradorligini yaxshilash. Karbonni saqlovchi qishloq xo'jaligi usullari – tuproqni to'g'ri boshqarish, organik qishloq xo'jaligini rivojlantirish va ekologik toza mahsulotlarni yetishtirish. Daraxt ekish va o'rmonlarni tiklash – daraxtlar karbonat angidridni (CO₂) yutib olishda katta rol o'ynaydi.

Xalqaro kelishuvlar va siyosatlar – Parij kelishuvi kabi global kelishuvlarga rioya qilish, davlatlar o'rtasida iqlimga qarshi choralar haqida kelishuvlar qilish.

Karbon bozorini yaratish – karbon izini kamaytirishga qaratilgan iqtisodiy mexanizmlar, masalan, karbon solig'i yoki karbon kreditlari tizimini yaratish. Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish – karbonni ushlab qoladigan texnologiyalar, masalan, karbonni tutish va saqlash texnologiyalari (CCS) kabi yangi ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirish. Yashil texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash – atrof-muhitga zarar keltirmaydigan yangi texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish.

Ekologik barqarorlikni ta'minlash – tabiiy resurslarni isrof qilmasdan boshqarish va tabiatni muhofaza qilish. Eko-harakatlar – shaxsiy iste'mol va transportdagi ekologik izni kamaytirish, masalan, velosipedda yurish, kam yoqilg'i ishlatadigan transport vositalariga o'tish.

Tabiiy resurslarni ishlatishda ehtiyotkorlik va ekologik turizmga yo'naltirish. Iqlim o'zgarishini yumshatish — bu faqat hukumatlar va yirik kompaniyalarning ishi emas, balki har bir insonning qo'shgan hissasi bilan amalga oshirilishi kerak bo'lgan global vazifa.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Чуб В.Е. Изменение климата и его влияние на гидрометеорологические процессы, агроклиматические и водные ресурсы Республики Узбекистан. - Ташкент: НИГМИ, 2007. - 132 с.
2. Шульц В.Л. Реки Средней АзииЛ.: Гидрометеиздаз; 1965. -692с.
3. Шульц В.Л., Машрапов Р.М. Урта Осиё гидрографияси.- Тошкент: Уштурвчи, 1968. - 328 б.
4. Щеглова О.П. Питание рек Средней Азии.Ташкент: Изд во САГУ, 1960. - 243 с.
5. Хикматов Ф.Х.,, Сирлибоева З.С., Айтбаев Д.П. Куллар ва сув омборлари географияси, гидрологик хусусиятлари. Тошкент: Университет, 2000. - 122 б. 32. Хикматов Ф.Х.,, Айтбоев Д.П. Кулшунослик // Укув Кулланма.- Тошкент: Университет, 2002. - 156 б.
6. Хикматов Ф.Х.,, Якубов М.А., Айтбаев Д.П. Узан жараёнлари ва узан окими динамикаси. -Тошкент: Университет, 2004. - 57 б.
7. Хикматов Ф.Х.,, Айтбоев Д.П., Хайитов Ё.К.,. Умумий гидрологиядан амалий машгулотлар. - Тошкент: Университет, 2004. - 162 б. 351
8. Hikmatov F.H., Aytboev D.P., Yunusov G.X. Umumiy gidrologiya. O'quv qo'llanma. - Toshkent "Faylasuvlar nashriyoti", 2014. -144 b.
9. W. James Shuttleworth. Terrestrial Hydrometeorology. -Wileyblackwell. USA, 2012. 37. Pukh Raj Rakhecha, Vijay P. Singh. Applied Hydrometeorology. - Springer. USA, 2009.

"Zamonaviy kasblarga o'qitish"

**Sirdaryo viloyati Guliston shahar 17-sonli umumiy o'rta ta'lim maktab
Amaliyotchi psixolog Tursunkulova Dilbar Urinovna**

Annotatsiya: Zamonaviy kasblarga o'qitish, bugungi kunda ish bozorining tezkor o'zgarishlariga mos ravishda ta'lim tizimini yangilash zaruratini aks ettiradi. Ushbu maqolada, zamonaviy kasblarning talablari, innovatsion usullar va texnologiyalar yordamida o'qitish jarayonini takomillashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi. O'qituvchilar uchun yangi metodikalarni qo'llash, talabalarni amaliy ko'nikmalar bilan ta'minlash va ish beruvchilar bilan hamkorlik qilish orqali o'qitish samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqola, shuningdek, kasb-hunar ta'limining rivojlanishi uchun muhim bo'lgan zamonaviy tendentsiyalarni ham yoritadi.

Kalit so'zlar: zamonaviy kasblar, o'qitish, kasb-hunar ta'limi, innovatsion usullar, ish bozori, amaliy ko'nikmalar, ta'lim tizimi, hamkorlik, rivojlanish tendentsiyalari

Аннотация: Обучение современным профессиям отражает необходимость обновления системы образования в соответствии с быстрыми изменениями на современном рынке труда. В данной статье рассмотрены требования современных профессий, пути совершенствования учебного процесса с помощью инновационных методов и технологий. Анализируются возможности учителей использовать новые методы, давать студентам практические навыки и повышать эффективность преподавания за счет сотрудничества с работодателями. В статье также освещены современные тенденции, важные для развития профессионального образования.

Ключевые слова: современные профессии, подготовка, профессиональное образование, инновационные методы, рынок труда, практические навыки, система образования, сотрудничество, тенденции развития.

Abstract: Training for modern professions reflects the need to update the educational system in accordance with the rapid changes in the labor market today. In this article, the requirements of modern professions, ways to improve the teaching process with the help of innovative methods and technologies are considered.

Possibilities for teachers to use new methods, provide students with practical skills, and improve teaching efficiency by cooperating with employers are analyzed. The article also covers modern trends that are important for the development of vocational education.

Keywords: modern professions, training, vocational education, innovative methods, labor market, practical skills, educational system, cooperation, development trends

Kirish:

Zamonaviy kasblarga o‘qitish – bu bugungi kunda mehnat bozorining talablariga mos keladigan malakalarni rivojlantirish va yangi kasblarni o‘rganishga qaratilgan ta’lim jarayoni. Bu jarayon, globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va iqtisodiy o‘zgarishlar natijasida yuzaga kelayotgan yangi imkoniyatlar va chaqiriqlarga javob berish maqsadida amalga oshiriladi.

Zamonaviy kasblarga o‘qitishning asosiy maqsadi, talabalarni zamonaviy ish sharoitlariga tayyorlash, ularga kerakli bilim va ko‘nikmalarni berishdir. Bu esa nafaqat an’anaviy kasblarni, balki innovatsion sohalarni ham o‘z ichiga oladi. Masalan, sun’iy intellekt, dasturlash, raqamli marketing, bioengineering kabi sohalar hozirgi kunda juda muhimdir.

Ta’lim jarayonida interaktiv metodlar, amaliy mashg‘ulotlar va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undash muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ushbu jarayonda ish beruvchilar bilan hamkorlik qilish, amaliyot o‘tkazish imkoniyatlarini yaratish va real hayotdagi tajribalarni taqdim etish talabalar uchun katta foyda keltiradi.

Zamonaviy kasblarga o‘qitishni samarali tashkil etish uchun quyidagi jihatlariga e’tibor qaratilishi lozim:

1. Kurslar va dasturlarni yangilash: Ta’lim dasturlarini doimiy ravishda yangilab borish zarur.
2. Amaliyot tajribasi: Talabalarning amaliy tajriba orttirishi uchun stajirovkalar tashkil etilishi lozim.
3. Texnologiyalarni qo‘llash: Ta’limda zamonaviy texnologiyalarni (masalan, onlayn kurslar va simulyatorlardan) keng foydalanish.
4. Ish beruvchilar bilan hamkorlik: Ish beruvchilarning fikrlari asosida ta’lim dasturlarini shakllantirish.

Umuman olganda, zamonaviy kasblarga o'qitish jamiyatning rivojlanishi va iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Asosiy qism: "Zamonaviy kasblarga o'qitish" mavzusi bugungi kunda juda dolzarb hisoblanadi, chunki iqtisodiyot va jamiyatdagi o'zgarishlar kasb-hunar ta'limining ahamiyatini oshirmoqda. Quyidagi omillar ushbu mavzuning dolzarbligini ko'rsatadi:

1. Ishsizlik va ishga joylashish: Zamonaviy iqtisodiyotda talab qilinadigan kasblar tez o'zgarayotganligi sababli, yoshlar uchun to'g'ri yo'nalishni tanlash muhim. Zamonaviy kasblarga o'qitish orqali ularni bo'sh ish o'rinlariga tayyorlash mumkin.

2. Innovatsiyalar va texnologiya: Texnologik rivojlanish, masalan, sun'iy intellekt, robototexnika va raqamli transformatsiya kabi sohalarda yangi mutaxassisliklar yaratmoqda. Ushbu sohalarda malakali kadrlar tayyorlash zarurati ortib bormoqda.

3. Globalizatsiya: Global bozor sharoitida ishlash uchun xalqaro standartlarga mos keluvchi malakalarga ega bo'lish zarurligi oshmoqda. Yoshlarni zamonaviy talablarga mos holda tayyorlash muhimdir.

4. Ta'lim tizimining yangilanishi: O'zbekistonning ta'lim tizimida zamonaviy kasblarni o'qitishga e'tibor berilayotganligi natijasida yangi dasturlar va metodologiyalar ishlab chiqilmoqda.

5. Ijtimoiy masalalar: Kasb-hunar ta'limi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Yoshlarning kasbiy malakaga ega bo'lishi ularni jamiyatda faol ishtirok etishga yordam beradi.

Shu sababli, "Zamonaviy kasblarga o'qitish" mavzusi nafaqat ta'lim sohasidagi mutaxassislar uchun balki iqtisodiyot va ijtimoiy rivojlanish uchun ham dolzarbdir.

"Zamonaviy kasblarga o'qitish" mavzusi hozirgi kunda juda muhimdir, chunki tez o'zgarayotgan ish bozorida talab va takliflarni hisobga olish zarur. Quyidagi nuqtalar ushbu mavzuning ahamiyatini ko'rsatadi:

1. Ish bozori talablariga moslashuv: Zamonaviy kasblar ko'pincha yangi texnologiyalar va innovatsiyalar bilan bog'liq. O'qitish dasturlari shu talablarni qondirish uchun yangilanib turishi kerak.

2. Texnologik rivojlanish: Sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili, robototexnika kabi sohalar o'sib borayotganligi sababli, ushbu sohalarda malakali mutaxassislarni tayyorlash zarur.

3. Qayta ta'lim va malaka oshirish: Kasb-hunarga oid bilimlar va ko'nikmalar doimiy ravishda yangilanadi. Ishchilarni qayta ta'limdan o'tkazish orqali ularning malakasini oshirish va ish joyida raqobatbardoshligini ta'minlash muhim.

4. Ijodkorlik va innovatsiya: Zamonaviy kasblarda ijodkorlik va innovatsion fikrlash qobiliyati muhim ahamiyatga ega. O'qitishda bunday qobiliyatlarni rivojlantirishga e'tibor berish zarur.

5. Ijtimoiy mas'uliyat: Kasb-hunar ta'limi nafaqat professional ko'nikmalarni, balki ijtimoiy mas'uliyatni ham shakllantirishi kerak. Bu yoshlarning jamiyatda faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

6. Globalizatsiya: Global ish bozori talablariga javob beradigan kasblarni o'qitish orqali mamlakatlararo raqobatbardoshlikni oshirish mumkin.

7. O'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlar: Ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi ham zamonaviy kasblarga bo'lgan ehtiyojni belgilaydi. O'qitish jarayonida bu jihatlarni hisobga olish juda muhim.

Ushbu nuqtalar "Zamonaviy kasblarga o'qitish" mavzusining ahamiyatini ochib beradi va bu yo'nalishda samarali tadbirlar o'tkazishni talab qiladi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa:

Zamonaviy kasblarga o'qitish bugungi kunda juda muhim ahamiyatga ega. Tez o'zgarayotgan texnologiyalar va global iqtisodiyot sharoitida, yangi kompetensiyalarni egallash zarurati paydo bo'lmoqda. O'qitish jarayonida innovatsion uslublar va metodlardan foydalanish, talabalarni amaliy ko'nikmalar bilan ta'minlash orqali ularning ishga tayyorligini oshirish mumkin. Zamonaviy kasblarga tayyorlashda interaktiv o'qitish, guruhli ishlar va loyiha asosidagi ta'lim kabi yondashuvlar muhim rol o'ynaydi.

Takliflar:

1. O'quv dasturlarini yangilash: Zamonaviy kasblar bo'yicha o'quv dasturlarini doimiy ravishda yangilab borish, sohadagi talab va tendensiyalarni inobatga olish.

2. Amaliyot va stajirovkalar: Talabalarga amaliyot o'tash imkoniyatlarini kengaytirish, korxona va tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish.

3. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: O‘qitishda zamonaviy texnologiyalar, masofaviy ta’lim platformalari va virtual simulyatsiyalar kabi vositalarni qo‘llash.

4. Muallimlarni malakasini oshirish: O‘qituvchilar uchun doimiy ravishda kurslar va seminarlar o‘tkazib, zamonaviy metodika va pedagogik yondoshuvlarni o‘zlashtirishlariga yordam berish.

5. Kasbga yo‘naltirish dasturlari: Yoshlarni kasb tanlashda yo‘naltiruvchi dasturlarni ishlab chiqish, ularning qiziqishlari va istaklarini hisobga olish.

6. Ish beruvchilar bilan hamkorlik: Ish beruvchilar bilan yaqin aloqalar o‘rnatib, ularning ehtiyojlari asosida ta’lim jarayonini moslashtirish.

Zamonaviy kasblarga o‘qitishni samarali tashkil etish orqali biz yosh avlodning raqobatbardoshligini oshirib, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga katta hissa qo‘shgan bo‘lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kuchkarov, A. (2020). "Zamonaviy ta'lim metodlari: O‘qitish jarayonida innovatsiyalar". Tashkent: O‘zbekiston davlat pedagogika instituti.
2. Toshpulatov, Sh. (2019). "Kasb-hunar ta'limida zamonaviy yondashuvlar". Tashkent: O‘zbekiston kasb-hunar ta'limi markazi.
3. Abdullayeva, M. (2021). "O‘qitish texnologiyalari va zamonaviy kasblar". Tashkent: Fan va texnologiya.
4. Karimova, L. (2018). "Zamonaviy kasb-hunar ta'limi: Nazariy va amaliy jihatlar". Samarkand: Samarqand davlat universiteti.
5. Murodov, J. (2022). "Yoshlarni zamonaviy kasblarga tayyorlashda yangi metodlardan foydalanish". Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
6. Ismoilov, R., & Qodirov, B. (2023). "Kasb-hunar ta'limida raqamli texnologiyalar". Tashkent: Talabalar nashriyoti.
7. Abduraxmonova, G. (2019). "Zamonaviy kasblar va ularning rivojlanishi". Tashkent: O‘zbekiston iqtisodiyot universiteti.

THE EFFECTIVENESS AND PRACTICE OF TASK-BASED LANGUAGE TEACHING (TBLT)

Otajonova Mukhlisa – an international English teacher at specialized
school.

atajonovamuhlisa@gmail.com

ABSTRACT

Task-Based Language Teaching (TBLT) is a communicative approach that emphasizes language acquisition through meaningful task completion rather than explicit grammar instruction. This paper explores the theoretical foundations, benefits, challenges, and practical applications of TBLT in language learning. Rooted in Communicative Language Teaching (CLT), TBLT draws from theories such as Vygotsky's Sociocultural Theory, Krashen's Input Hypothesis, and Swain's Output Hypothesis. Research suggests that TBLT enhances fluency, fosters motivation, and facilitates retention by providing learners with real-world communication experiences. Practical classroom applications, including role-plays, debates, and project-based activities, demonstrate the effectiveness of this approach. Despite challenges such as time constraints, assessment difficulties, and classroom management issues, TBLT remains a powerful methodology for developing language proficiency. The study concludes that with careful task design and implementation, TBLT can significantly improve learners' communicative competence, preparing them for real-world language use in academic and professional settings.

Introduction

In modern language education, approaches that prioritize interactive and communicative learning have proven to be highly effective. One such approach, Task-Based Language Teaching (TBLT), emphasizes learning through the completion of real-life tasks rather than direct instruction of grammar rules. This approach shifts the focus from passive knowledge acquisition to active problem-solving and communication, making language learning more engaging and practical.

TBLT encourages learners to engage in meaningful interactions, fostering fluency and confidence in using the language. Instead of simply memorizing

vocabulary or grammar structures, students apply their knowledge in real-world contexts, which promotes deeper understanding and retention. This paper explores the theoretical foundations, benefits, challenges, and practical applications of TBLT, demonstrating how it can be effectively implemented in language classrooms to enhance learning outcomes. Theoretical Foundations of Task-Based Language Teaching (TBLT)

Concept and Principles of TBLT

TBLT is an instructional approach grounded in the Communicative Language Teaching (CLT) framework, which prioritizes real-life communication and interaction. Unlike traditional methods that emphasize explicit grammar instruction, TBLT promotes language acquisition through task completion

Several key principles define TBLT:

1. **Meaningful Communication:** Language is best learned when it is used for meaningful communication, rather than as an abstract set of rules.
2. **Task-Driven Learning:** Tasks provide a structured way for learners to practice language skills in context, promoting engagement and retention.
3. **Authenticity:** The use of authentic materials and real-world scenarios enhances learning effectiveness.
4. **Learner-Centered Approach:** Students take an active role in their learning, improving autonomy and motivation.
5. **Integration of Language Skills:** Listening, speaking, reading, and writing are developed simultaneously within tasks.

Example: Instead of drilling vocabulary lists, students participate in a task where they plan a vacation itinerary, incorporating travel vocabulary, persuasive language, and budgeting skills. This makes learning more practical and engaging.

Theoretical Background

TBLT is supported by multiple theories in language acquisition and cognitive psychology:

Vygotsky's Sociocultural Theory: Learning occurs through social interaction, emphasizing the importance of collaborative tasks.

Krashen's Input Hypothesis: Exposure to comprehensible input in context facilitates language acquisition.

Swain's Output Hypothesis: Speaking and writing reinforce learning, as learners refine their understanding through language production.

Cognitive Load Theory: Well-structured tasks help learners process information efficiently, preventing overload and promoting mastery.

Example: A teacher assigns students a role-playing activity where they simulate a job interview. By practicing responses, learners refine their ability to structure coherent answers and use professional vocabulary.

Effectiveness of TBLT

Improving Fluency and Communicative Competence

TBLT immerses students in realistic conversations, fostering fluency. When students focus on completing a task, they prioritize meaning over form, resulting in more natural and confident communication.

Example: In a classroom discussion about environmental issues, students research different perspectives and present their findings. This requires them to use subject-specific vocabulary, form arguments, and engage in debate, improving their speaking and critical thinking skills.

Enhancing Engagement and Motivation

Tasks create a sense of purpose, making learning more engaging and motivating. When students see the relevance of their language use, they are more likely to participate actively. Example: Students design a promotional campaign for a fictional product, requiring them to create advertisements, write persuasive texts, and deliver a sales pitch. This task integrates multiple language skills and encourages creativity. Facilitating Retention Through Experiential Learning .Learning by doing enhances retention. Students remember language structures better when they apply them in meaningful contexts rather than memorizing isolated rules. Example: Instead of memorizing conditionals, students write and perform short plays using hypothetical situations (e.g., "If I won the lottery, I would travel the world").

Practical Application of TBLT

Pre-Task Phase

Before students begin a task, teachers introduce the topic, activate prior knowledge, and provide necessary vocabulary or grammatical structures. This prepares learners without overwhelming them. Example: If students are about to participate in a debate, the teacher provides them with useful debate expressions such as "I strongly believe that..." or "On the other hand..." before they engage in the activity.

During the Task

Learners engage in the task, using available language resources to communicate effectively. The teacher acts as a facilitator, offering guidance when needed but allowing students to explore language on their own. Example: In a restaurant role-play scenario, one student acts as a waiter and another as a customer. They practice ordering food, handling complaints, and using polite expressions, reinforcing functional language.

Post-Task Reflection

After completing the task, students reflect on their performance, discuss challenges, and receive feedback. This stage is crucial for language consolidation. Example: After conducting interviews with their classmates about their future goals, students write a reflective journal entry summarizing their findings, reinforcing both writing and speaking skills. Challenges and Considerations in Implementing TBLT .While TBLT offers numerous benefits, challenges exist:

1. Time Constraints: Designing and executing tasks takes more time compared to traditional methods.
2. Classroom Management: Group tasks can sometimes become unstructured, requiring careful monitoring.
3. Assessment Difficulties: Evaluating language performance in task-based settings requires rubrics that consider both fluency and accuracy.
4. Learner Readiness: Some students accustomed to traditional methods may struggle with the shift to a task-based approach.

Solutions include using structured tasks, setting clear expectations, and combining TBLT with traditional methods where needed.

Conclusion

Task-Based Language Teaching (TBLT) is a highly effective approach that enhances communication skills, increases motivation, and provides learners with real-world language use opportunities. By engaging in meaningful tasks, students develop fluency, confidence, and the ability to use language naturally in diverse contexts. Unlike traditional rote-learning methods, TBLT promotes learner autonomy, problem-solving, and creativity. The approach aligns well with modern educational practices, where interactive and student-centered learning is prioritized. However, successful implementation requires careful task design, classroom management strategies, and appropriate assessment methods. Despite the challenges, the benefits of TBLT far outweigh its limitations. When applied

effectively, it prepares students for real-world communication, equipping them with the language skills necessary for academic, professional, and social success. Teachers should continuously refine their TBLT strategies to meet the diverse needs of learners and create dynamic, engaging language learning experiences. Example: In business English courses, students participate in mock negotiations where they must discuss contracts, resolve conflicts, and reach agreements in English. This hands-on approach mirrors real-life workplace scenarios, reinforcing practical language skills. Ultimately, TBLT represents a paradigm shift in language education, moving from passive knowledge acquisition to active, meaningful communication. As language learners engage in real-world tasks, they not only master grammar and vocabulary but also develop essential life skills such as teamwork, adaptability, and critical thinking.

References

Ellis, R. Task-Based Language Learning and Teaching. Oxford University Press.

Long, M. Second Language Acquisition and Task-Based Language Teaching. Wiley Blackwell.

Skehan, P. A Cognitive Approach to Language Learning. Oxford University Press.

Krashen, S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon Press.

Vygotsky, L. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

Research Science and Innovation House

Bolalarda eng ko'p uchraydigan stomatit kasalligi

Abdusalomov Fayoziddin Kamoliddin o'g'li

Guliston davlat universiteti tibbiyot fakulteti pediateriya yo'nalishi

Annotatsiya: Stomatit — bu og'iz bo'shlig'i shilliq epiteliy qavatining yallig'lanishidir. Odatda, stomatit bolalik bilan bog'liq kasallikdir. Biroq, hozirgi vaqtda ushbu kasallik kattalarda ham tobora ko'p kuzatilmoqda. Yallig'lanish ko'pincha lablarda, yonoqlarda, tanglayning ichki yuzasida uchrashi mumkin. Ba'zida stomatit til ostida ham kuzatiladi. Kasallik rivojlanishi sabablari atrof-muhitning salbiy ta'siri va organizmning immun qobiliyatlarining sustlashishidir.

Kalit so'zi: stomatit, travma, og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining yallig'lanishi, gerpis, virus, aftoimmun kasalliklari, milk kasalliklar, ibuprofen, notog'ri ovqatlanish, stomatologik aralashuv, og'iz bo'shlig'i notog'ri gigiyenasi Ingalipt, Geksoral, Lugol, lidokain asosli gel, Shostakovskiy balsam.

The Most Common Stomatitis Disease in Children

Abdusalomov Fayoziddin Kamoliddin o'g'li

Faculty of Medicine, Pediatrics Department, Gulistan State University

Annotation: Stomatitis is an inflammation of the mucous epithelium layer in the oral cavity. It is commonly a childhood-related condition. However, currently, this disease is increasingly observed in adults as well. The inflammation most commonly occurs on the lips, cheeks, and the inner surface of the palate. Occasionally, stomatitis is also observed under the tongue. The causes of disease development include the negative impact of the environment and the weakening of the body's immune capabilities.

Keywords: stomatitis, trauma, inflammation of the oral mucous membrane, herpes, virus, autoimmune diseases, gum diseases, ibuprofen, improper diet, dental intervention, improper oral hygiene, Ingalipt, Geksoral, Lugol, lidocaine-based gel, Shostakovsky's balm.

Наиболее часто встречающееся заболевание стоматит у детей

Абдугаломов Файозиддин Камолиддинович

Медицинский факультет, направление педиатрии, Государственный университет Гулистана

Аннотация: Стоматит — это воспаление слизистого эпителиального слоя в полости рта. Обычно стоматит связан с детским возрастом. Однако в

настоящее время это заболевание все чаще встречается и у взрослых. Воспаление чаще всего возникает на губах, щеках и на внутренней поверхности нёба. Иногда стоматит также наблюдается под языком. Причинами развития заболевания являются негативное влияние окружающей среды и ослабление иммунных возможностей организма.

Ключевые слова: стоматит, травма, воспаление слизистой оболочки полости рта, герпес, вирус, аутоиммунные заболевания, заболевания десен, ибупрофен, неправильное питание, стоматологическое вмешательство, неправильная гигиена полости рта, Ингалит, Гексорал, Люгол, гель на основе лидокаина, бальзам Шостаковского.

Muammoning dolzarbligi: Odatda, stomatit belgilari kasallik kelib chiqishi sababidan qat'iy nazar o'xshash bo'ladi. O'tkir og'ir intoksikatsiya, isitma va boshqa jiddiy alomatlar kam kuzatiladi. Turli bakteriyalar va viruslar, albatta, og'iz shilliq qavatiga zarar yetkazadi. Ammo, shartli patogen flora har bir kishi mavjud bo'lsa-da, har doim ham o'zini namoyon qilmaydi. Qo'zg'atuvchining faol o'sishi va patogenezi uchun organizmning himoya qobiliyatini sustlashtiruvchi omil talab etiladi. Boy va to'liq ovqat ratsioni organizmni normal hayot uchun zarur bo'lgan vitamin va mineral moddalar bilan ta'minlash uchun mo'ljallangan. Ushbu moddalarning yetishmasligi kasallanish ehtimolligi oshishiga olib keladi. Stomatit ko'pincha og'iz shilliq qavatini yaxlitligining buzilishi oqibatida kelib chiqadi. Bunga lablarni tishlash, shilliq qavatning quruq va qattiq oziq-ovqat bilan jarohatlanishi, kuyish sabab bo'lishi mumkin. Sabzavot va mevalarni yaxshi yuvmasdan iste'mol qilish, qo'llarni yuvish rejimining buzilishi. Tish protezlarini noto'g'ri o'rnatishda, ayniqsa sifatli materiallardan foydalanilgan bo'lsa yoki shifokor yetarli malakaga ega bo'lmasa. Tishlarni haddan ortiq ko'p yuvish va tarkibida natriy laurilsulfat saqlagan tish pastalarini ishlatish natijasida so'lak ajralishi sekinlashadi va shilliq qavatning suvsizlanishi rivojlanadi. Bu ta'sir tashqi omillarga og'iz epiteliyning kurashuvchanligini kamaytiradi va natijada stomatit rivojlanadi. Bunday preparatlar, xususan, diuretiklarni o'z ichiga oladi. Ko'pincha stomatitlar tanadagi bir qator yashirin kasalliklar mavjudligini ko'rsatadi, masalan:

Sinchkovlik bilan diagnostika yordamida stomatit bilan og'rigan bemorlarning ayrimlarida burun, bo'yin va og'izning onkopatologiyasi aniqlandi.

Ionlashtiruvchi nurlanish va kimyoterapiya vositalari ta'siri.

Oshqozon traktining kasalliklari, ichak parazitlari bilan kasallanish.

Og'izdagi stomatit turli sabablarga ko'ra og'iz shilliq qavatining uzoq muddat suvsizlanishi natijasida yuzaga kelishi mumkin.

Og'izda tez-tez yaralarning paydo bo'lishi ehtimoli OIV infeksiyasiga ega bo'lgan odamlarda yuqoriroqdir.

Ayollarda gormonal fonning buzilishi (ham patologik, ham homiladorlik yoki menopauza sabab).

Aftoz stomatit ko'pincha qandli diabet mavjudligi bilan bog'liq.

Bronxial astmani aerosol shaklidagi gormonlar bilan davolash zamburug' tabiatli stomatitiga olib keladi.

Og'izdagi yaralarning paydo bo'lishiga ko'pincha anemiya hamrohlik qiladi.

Yaralar va boshqa kasalliklar rivojlanishi va qaytalanishini oldini olish uchun quyidagi alomatlar kuzatilganda shifokorga murojaat qilish tavsiya etiladi:

Stomatitning kelib chiqishi zararlangan hududning shishishi va og'riqli hislar bilan birga qizarishi bilan boshlanadi.

Agar stomatit bakterial infektsiya tufayli rivojlangan bo'lsa, jarohat joyida ertasi kuni silliq kichik yara hosil bo'ladi. Uning atrofida qizarish kuzatiladi, jarohatning o'zi ingichka oq parda bilan qoplangan bo'ladi.

Agar yaraga teginilsa, og'riq va achishish paydo bo'ladi. Ba'zi hollarda jarohat og'rig'i ovqat yeyishga va normal gapirishga to'sqinlik qiladi.

Stomatitning kechishi so'lak ajralishining oshishi va og'izdan yoqimsiz hid kelishi bilan birga bo'ladi. Ba'zi holatlarda milk qonashi kuzatiladi.

Og'ir hollarda kasallik tana haroratining 39°C gacha ko'tarilishi va limfa tugunlarining kattalashishiga sabab bo'lishi mumkin.

Yaralar eng ko'p uchaydigan joy — lablarning ichki yuzasida, lunjda, tanglayda va bodomsimon bezlar ustida bo'ladi. Kasallikda yarachalar kamdan-kam hollarda tilda va til ostida paydo bo'ladi. Bolalarda stomatit qancha davom etmasin, u noxush oqibatlariga olib kelishi mumkin. Og'izda paydo bo'ladigan yallig'lanishlar yuzning lablari va terisiga, shuningdek, tananing ichki qismiga o'tishi mumkin. Kasallik natijasida immunitetning pasayishi ikkilamchi infektsiyani biriktirishga yordam beradi. Bularning barchasi fonida isitma, konvulsiyalar rivojlanishi mumkin, asab tizimining shikastlanishi va boshqalar. Va buning sababi bolalarda stomatit bo'lishi mumkin. Semptomlar va davolash faqat malakali shifokor tomonidan belgilanishi kerak, chunki har bir bemorda individual kasallik bo'lishi mumkin. Bolalarda qo'ziqorin (kandidoz) stomatit. Ushbu kasallikning har bir turining belgilari va davolash usullari har xil. Ko'pincha kandidal stomatit chaqaloqlarda (tug'ilishdan 1,5-2 yoshgacha) uchraydi. Uning maxsus atributlari: tana harorati odatda ko'tarilmaydi. Og'iz bo'shlig'i shilliq qavatida oq rangdan kul ranggacha pishloqli blyashka, uni olib tashlanganda qizarish yoki hatto qon ketish kuzatiladi. bolaning xulq-atvori keskin yomonlashadi: uning kayfiyati buziladi, yomon ovqatlanadi, uyquasi bezovtalanadi, chunki u og'riq va quruq og'izdan aziyat chekadi, bunga bolalardagi stomatit sabab bo'ladi. Kasallik necha kun davom etadi

-kasallikning darajasiga va qanday davolashga bog'liq. Topikal usullar og'izda ishqoriy muhitni yaratishga qaratilgan bo'lib, bu qo'ziqorinni yo'q qilishga yordam beradi va uning keyingi tarqalishini oldini oladi. Buning uchun kuniga kamida 3-4 marta og'zingizni soda eritmasi bilan yuving. Agar stomatit chaqaloqlarda davolansa, ona bu eritma bilan bolaning og'iz bo'shlig'ini ehtiyotkorlik bilan davolashadi. Kattaroq bolalar va o'smirlar uchun shifokor maxsus antifungal tabletkalarni yoki suspenziyani buyurishi mumkin, ular ko'rsatmalarga muvofiq qat'iy ravishda olinishi kerak. Katta yoshdagi bolalarda stomatit uchun malham (oksolin, nistatin, Bonafton, Acyclovir va boshqalar) yonoq va milklarni davolash uchun ishlatiladi - bu erda ko'p miqdorda qo'ziqorin bakteriyalari to'planadi. Stomatitning bu turi nafaqat bolalarda, balki kattalarda ham uchraydi. Ertami-kechmi, har bir kishi herpes bilan infektsiyani boshdan kechiradi, yana bir savol - tananing o'zi bu virusga qanday munosabatda bo'ladi. Agar immunitet zaiflashgan bo'lsa, u holda herpetik stomatit rivojlanishi mumkin. Bolalarda ushbu kasallikning belgilari va davolash kattalardagi kabi deyarli bir xil: o'ziga xos xususiyat og'izda og'riq va noqulaylikni keltirib chiqaradigan kichik yaralardir. chaqaloqning kayfiyati buziladi, ko'p yig'laydi, qo'llarini og'ziga soladi va ovqat va ichishdan bosh tortadi; agar yosh bolalarda stomatit o'tkir shaklga aylangan bo'lsa, u SARSning barcha belgilari bilan namoyon bo'ladi: yuqori isitma, letargiya, limfa tugunlarining shishishi, ko'ngil aynishi, bosh og'rig'i va hatto titroq. Kasallikning o'tkir bosqichida bolani kasalxonaga yotqizish kerak. Og'ir holatlarda bolalarda stomatit qancha davom etishini aytish qiyin, lekin doimo shifokorlar nazorati ostida bo'lish muhimdir. Agar shakl juda og'ir bo'lmasa, uni uyda davolash mumkin, ammo jarayonni tinimsiz kuzatish va nazorat qilish. Og'iz bo'shlig'i yallig'lanishga qarshi ta'sirga ega romashka yoki adaçayı damlamalari bilan davolanadi. Og'riqni kamaytirish uchun 4 yoshdan boshlab bolalarga antiseptiklar buyuriladi. Yaralarni davolash uchun esa paxta tolasi bilan dengiz itshumurt yog'i yoki atirgul moyini surtishingiz mumkin. Aftoz stomatit: Eng qiyin tur, chunki uning paydo bo'lish sababini aniqlash juda qiyin. Bu iste'mol qilinadigan oziq-ovqatlardan biriga allergik reaksiya yoki oshqozon-ichak traktining buzilishi bo'lishi mumkin. Eng boshida yaralar gerpetik stomatitdagi kabi shilliq qavatning shikastlanishiga o'xshaydi. Biroq, bir muncha vaqt o'tgach, ular aftaga aylanadi - muntazam qirralari bo'lgan oq yaralar va romning kuchli qizarishi. Harorat ko'tariladi, gapirganda va ovqatlanayotganda og'riq kuchayadi, bola yomon uxlaydi va ovqat eyishni rad etadi. Gerpetik stomatit og'iz bo'shlig'ida ko'p miqdorda pufakchalar paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi, ular bir muncha vaqt o'tgach yaraga aylanadi. Aft kasalligi bilan yaralar tabiatan yagona bo'lib, o'lchamlari ancha katta - diametri bir santimetrgacha. Gerpes virusi keltirib chiqaradigan stomatitda, qoida tariqasida, milklar ta'sirlanadi,

ularning qizarishi va shishishi paydo bo'ladi. Bu gingivit deb ataladi. Aftoz stomatit bilan bunday belgilar kuzatilmaydi. Gerpetik stomatit lablar atrofida toshmalar bilan kechadi. Aftozda bunday belgilar mavjud emas.

Mashhur doktor E. O. Komarovskiy biz ko'rib chiqayotgan kasallik haqida o'z nuqtai nazariga ega. Bolalarda virusli stomatit qanday paydo bo'ladi, u qancha davom etadi va uni davolash kerakmi - mashhur pediatr bu savollarning barchasiga batafsil javob beradi. U kasallikni quyidagilarga ajratadi:

1. Takroriy aftoz stomatit. Yiliga bir yoki ikki marta chastota bilan o'zini namoyon qiladi va og'iz bo'shlig'ida afta - yaralar bilan tavsiflanadi. Aftalar tilda, tanglayda, yonoqlarning ichki qismida paydo bo'lishi mumkin. Ular juda katta hajmga ega va yoqimsiz og'riqli hislarni keltirib chiqaradi. Agar kasallik davolanmasa ham, ko'pincha ikki hafta ichida o'z-o'zidan yo'qoladi.

2. Herpetik stomatit o'tkir buzuvchilik, isitma, bosh og'rig'i bilan namoyon bo'ladi. Bolalar uchun bu turga toqat qilish juda qiyin. Ko'p sonli kichik bilan tavsiflanadiog'izda pufakchalar.

3. Soqchilik og'iz burchaklarida paydo bo'ladi va ko'pincha anemiyani ko'rsatadi. Shuning uchun, ularning birinchi paydo bo'lishida Komarovskiy bolani klinikaga olib borishni va qondagi gemoglobin darajasini tekshirishni maslahat beradi. Shu bilan birga, u faqat temir o'z ichiga olgan oziq-ovqatlarni iste'mol qilish orqali uning darajasini oshirish mumkin emasligiga e'tibor qaratadi. Maxsus dori vositalaridan foydalanish majburiydir.

Bolalarda stomatit qancha davom etadi? Buni, afsuski, hatto taniqli shifokor ham bashorat qila olmaydi. Biroq, u noxush oqibatlariga olib kelmaslik uchun muntazam ravishda profilaktika ishlarini olib borish kerakligini aniq biladi. Ko'pgina mahsulotlar yosh bolalar tomonidan qo'llanilishi taqiqlangan va shuning uchun stomatitni davolash biroz qiyinlashadi. Bola og'zini qanday yuvishni bilmaydi, shuning uchun bo'shliqni salfetkalar yoki o'simlik damlamasi bilan namlangan paxta yostiqlari bilan davolash kerak. Olingan yaralarni paxta sumkasi bilan yumshoq tarzda davolash mumkin.

Bolalarda herpetik stomatit

Bolani herpes virusi qo'zg'atadi. Og'iz bo'shlig'ida mikroorganizmlar bo'lsa va immun tizimi zaif bo'lsa, infektsiya to'qimalarga kiradi va herpetik stomatitni boshlaydi. Kasallikning rivojlanishining dastlabki signallari shilliq qavatida engil qizilashish va shish, chizish va keyin yonish hissi va yomon nafasni o'z ichiga oladi. Farzandingiz bezovtalanadi, tez-tez yig'lay boshlaydi, chunki og'zaki yaralar ovqatdan odatiy foydalanishga to'sqinlik qiladi. Ba'zi bosqichlarda, suhbatlashish paytida ham bezovtalik paydo bo'ladi. Umumiy ahvol yomonlashishi mumkin va limfa tugunlari yallig'lanishi mumkin. Agar shifokor bolalarda herpetik stomatit

mavjudligini aniqlasa, davolanish immunitetni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Bolalardagi aftli stomatit

Ushbu turdagi provokatorlar tirnash xususiyati beruvchi, bakteriya va viruslar deb hisoblanadilar, bu esa immun tizimining salbiy ta'siriga sabab bo'ldi. Agar chaqaloq yuqumli infektsiyalarga duch kelsa, bunday kasallik immunitetga qarshi "qon tomir" natijasidir. Ta'sir belgilarini yo'qotish va immunitetni oshirish uchun kamaytirilgan bolalardagi Aft stomatiti quyidagi belgilarga ega:

umumiy buzqlik, uyqusizlik;

ishtahani yo'qotish;

issiqlik;

limfa tugunlarining yallig'lanishi;

Ikkinchi bosqichda shilliq qavatida qizarish va noqulaylikka olib keladigan yaralar topiladi.

Og'iz bo'shlig'ida yaralar paydo bo'lishining sababi ko'pincha antibiotiklar yoki oldindan mavjud bo'lgan kasalliklar (gripp, qizamiq) ta'siridir. Ko'p holatlarda bolalarda stomatitni topishingiz mumkin, ularning sabablari zaif immunitetga, giyohvand moddalarga yoki Candida qo'ziqorini allergik reaksiyaga olib keladi. Virus uchun tetikleyici shilliq qavatning mexanik jarohati bo'lishi mumkin: yuzaga keladigan yara urilib yoki tushganda, yonoq va dudoqning ichki qismini yutadi. olalarda stomatit - alomatlar

Bolalarning stomatitlari qanday ko'rinishini tushunishingiz bilan, siz darhol kurashni boshlaysiz, shu bilan farzandingizni kasallikning og'riqli o'tkazilishidan qutqarasiz. Uning tashqi ko'rinishi o'z-o'zidan tekshirilishi mumkin: bolaning og'zini ochganda, pastki labini bir oz pastroq tortib, og'iz bo'shlig'ining holatiga qarang. Boladagi stomatit belgilari darhol seziladi: Shilliqli membrana kichik yara va sivilceler bilan qoplangan; qizarishi va shishishi; yuqori harorat (limfa tugunlarining yallig'lanishi - 37 daraja, kasallikning keyingi rivojlanishi bilan - 38-39), zaiflik va bosh og'rig'i mavjud; soqovlik va asabiylashish; ovqatlanishdan bosh tortish (oziq-ovqat iste'mol qilish bolaga og'riq keltiradi); uyqu buzilishi.

Boladagi stomatit uchun birinchi yordam infektsiyani keltirib chiqaradigan omilning ta'rifidir. Avvalo, manba yo'q bo'lib ketadi: dori allergiyasi - allerjeni olib tashlash, mexanik travma - bolaning yaralangani, qo'ziqorin virusi - chaqaloq soda eritmasining og'zida joylashgan narsalarni sterilizatsiya qilish. Agar emizuvchi onangiz bo'lsangiz, ko'krak va ko'krak qafasini eslang.

Bolalarda stomatitni davolashda preparatlar va preparatlar, turli xil tarkib va harakat yo'nalishlari mavjud. Agar shifokor maslahati bilan siz immunostimulyatsiya, antihistaminiklar, antiviral, davolovchi vositalarni

qo'llashingiz mumkin. Kasallikning turini bilib olsangiz, siz undan alohida dori-darmon topasiz.

Virusli antiviral malhamlar asiklovir bilan (Acic, Virolex, Gerpevir).

Candidiasis - antifungal dorilar (malinalar Kandizol, Candid, Clotrimazole).

Aft - antialerjenik, antipiroitik, antiviral preparatlar (Miramistin, Holisal), metilen ko'kning suvli eritmasi, maxsus ovqatlanish, mo'l-ko'l ichimlik, og'iz gigienasi.

Virusning travmatik va bakterial turi bolalarda og'izda stomatitga qarshi antiseptik hisoblanadi: Holisal jeli, Actovegin (2 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun birinchi ko'rinishda), Hexoral, Tantum Verde, Orascept (ikkinchi shaklda) buzadigan amallar.

Herpes - antiviral preparatlar (krem florenal, tebafenovy), og'izni yuvish, antiseptik davolash. Ta'sirli hududlarni davolanishini tezlashtirish uchun bolalar uchun stomatitdan (Tantum Verde, Ingalipt, Proposol) spray yoki moydan foydalaning.

Fungal shakl - piyodalarga qarshi preparatlar, antifungal preparatlar (Nizoral, Diflucan, "Gedeon Richter" dan olingan moylar).

Bolalarda stomatitga qarshi antibiotiklar o'ta og'ir hollarda qo'llaniladi. Davolash, qoida tariqasida, mahalliy antiseptiklar tomonidan, qichishish va og'riqdan tezda xalos bo'lish bilan amalga oshiriladi. Kuchli vositalarni qo'llashda og'ir shaklga tushadigan yoki ichki organlar va tizimlarning buzilishidan kelib chiqqan kasallik kerak. Bunday hollarda antibiotiklar bilan tabletkalarni, malhamlarni yoki AOK mumkin echimlardan (Lincomycin, Penicillin, Gentamicin) foydalaning (ular koksikod infeksiyasiga yordam beradi, ammo virusli yoki qo'ziqorin infeksiyalarida samarasizdir).

Og'iz bo'shlig'ini davolash turli xil vositalarni o'z ichiga oladi, ammo ulardan biri tirnoqlarga qarshi kurashda o'zini eng yaxshi deb tasdiqladi. Vinilin - bakteriyostatik va antimikrobiyal ta'sirga ega bo'lgan bolalar uchun stomatit jeli. Preparat shilliq qavat ustida ijobiy ta'sir ko'rsatadi va mavjud jarohatlarni davolaydi, chunki uni qo'llash bolaning kasallik oqishini osonlashtiradi.

Vinoilni bolalarda stomatit bilan qo'llash orqali siz bolangizdagi kasalliklarni engillashtirasiz. Balsamning virusga ta'siri xususiyati ushbu samarali va ko'p funksional vositalarni qo'llashga imkon beradi:

behushlik;

shilliq qavatining yangilanishi (tirnash xususiyati bo'lgan hududlarda filmni qoplaydi);

yangi bakteriyalar paydo bo'lishining oldini olish va bolalarda stomatitning rivojlanishi;

davolash qilingan hududlarni dezinfektsiyalash. bolani og'iz bo'shlig'ida virus ko'rinishidan himoya qila olasiz. Ushbu usullar oddiy:

shaxsiy gigiena (bir yilgacha bolalarda stomatitning oldini olish, ko'krak va go'dakning ko'krak qafasi gigienasi, shilimshiq chaqaloqni cho'tka bilan ishqalagan);

sog'lom og'iz bo'shlig'i (tishlarni tozalash va ovqatdan keyin yuvish, vaqtida stomatologiya);

oziq-ovqat (juda ko'p vitaminlar va iz elementlari bo'lgan ovqatlar);

atrof muhitning ta'siri (bolalarda stomatit bolalarning "passiv sigaretish" yoki bakir bug'lar tomonidan nafas olish tufayli o'sishi mumkin).

Profilaktik tadbirlarni e'tiborsiz qoldirmaslik kerak, chunki ular turli infeksiyon stimullarning shilliq qavatga kirishiga yo'l qo'ymaslik uchun mo'ljallangan. Kichik chaqaloqlar zararkunma o'yinchoq, qalam yoki iflos qo'llardan mikrobnig og'ziga tushishlarini tushuntirishi kerak. Shaxsiy gigiena qadamlari bilan yordam berish va kattaroq bolalar hayotiga bo'lgan ehtiyoj haqida gapirib berishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sharma, S., & Sharma, A. (2022). Pediatric Oral Diseases: Diagnosis and Management. *Journal of Pediatric Dentistry*, 45(2), 123-145.
2. Kumar, V., & Clark, M. (2021). *Clinical Medicine* (9th ed.). Elsevier.
3. Bernabe, E., & Marcenes, W. (2020). Prevalence and risk factors for oral diseases in children. *International Journal of Paediatric Dentistry*, 30(3), 323-333.
4. Jain, P., & Yadav, S. (2019). Stomatitis in Children: Clinical Features and Treatment Approaches. *Pediatric Clinics of North America*, 66(4), 699-715.
5. Mills, R., & Thompson, M. (2018). Oral Manifestations of Systemic Diseases in Pediatric Populations. *Archives of Disease in Childhood*, 103(5), 452-457.
6. Regezi, J. A., & Sciubba, J. J. (2017). *Oral Pathology: Clinical Pathologic Correlations* (7th ed.). Elsevier.
7. Shah, A., & Patel, N. (2016). Clinical Management of Pediatric Stomatitis: A Systematic Review. *Journal of Pediatric Healthcare*, 30(2), 188-198.
8. Petti, S. (2015). Epidemiology of Stomatitis in Children: A Global Perspective. *International Journal of Pediatric Oral Health*, 1(1), 10-18.
9. Axelsson, S., & Thunander, M. (2014). Mucosal Infections and Stomatitis in Pediatric Dentistry. *Pediatric Dentistry Journal*, 26(4), 203-212.
10. World Health Organization (WHO). (2013). Oral Health and Disease in Children. *World Health Organization Report Series*, 102, 1-34.
11. McMillan, R., & Smith, J. (2012). Oral Mucosal Disorders in Children: Diagnosis and Treatment. *Pediatric Dentistry Review*, 5(1), 45-50.

XOTIN – QIZLARNI JISMONIY TARBIYA VA SPORT MASHG‘ULOTLARIGA JALB QILISHNNG AFZALLIKLARI

AKBAROV AXMATJON

O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport Universiteti,

e-mail: akbarov19542089@gmail.com

NE‘MATJON MAMADJANOV

Farg‘ona Davlat Universiteti “Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi”

kafedrası professori v.b., pedagogika fanlari nomzodi

TOLAMETOV ABDOJALIL ABDOJAPAROVICH

Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha mutaxassislarini qayta tayyorlash
va malakasini oshirish instituti “Sport psixologiyasi, ijtimoiy-gumanitar va tabiiy-
ilmiy fanlar” kafedrası professori

e-mail: a.tolametov@sportedu.uz

YO‘LDOSHEVA MOHIGUL MUZAFFAR QIZI

Toshkent viloyati Ohangaron tumani Sport maktabi

Annotatsiya. Maqolada jismoniy tarbiya va sportga xotin-qizlarni jalb qilish, ularning sog‘ligini mustahkamlash va jismoniy rivojlanishini ta‘minlashga qaratilgan tadqiqot va amaliyotlarni qamrab oladi. Mamlakatning barcha hududlarida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar doirasida, xotin-qizlar uchun jismoniy faollik darajasi aniqlanib, ularni rivojlantirish maqsadida umumiy va maxsus mashqlar, shuningdek, aerobika mashqlari qo‘llanilgan. Toshkent viloyati Ohangaron tumanidagi mashg‘ulotlar natijasida yuqori natijalarga erishilganligi, xotin-qizlarning sog‘lom turmush tarzini rag‘batlantirish va ularni jismoniy yetuklikka erishishlari uchun muhim ahamiyatga ega ekanligini haqidagi tadqiqot ishlariga yoritilgan.

Kalit so‘zlar: jismoniy rivojlanganlik, antropologik ko‘rsatgich, o‘rtacha arifmetik qiymat, dispersion tahlil.

Dolzarbli. Respublikamizda jismoniy tarbiya va sport sohasida malakali kadrlar tayyorlash sifatini tubdan oshirish, o‘quv jarayonini zamonaviy talablar va xalqaro standartlarga muvofiq tashkil etish kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan. Barcha sohalarda olib borilgan chuqur islohotlar qatorida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga ham alohida e‘tibor qaratilmoqda [1,2].

Respublikamiz aholisining moddiy va ma'naviy hayot darajasi oshib bormoqda, jismoniy tarbiya va sport sohasining moddiy–texnik bazasini mustahkamlash borasidagi sa'y harakatlari amalga oshirilmoqda va yuqori malakali pedagog va murabbiy kadrlar mavjud. Ayniqsa, bolalar va ayollar sportini rivojlantirish bo'yicha davlat dasturlari asosida katta ishlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimiz aholisi uchun, jismoniy tarbiya va sport bilan faol shug'ullanishlari uchun yoshi, jinsi, kasbi, tayyorgarlik darajasi qanday bo'lishidan qat'iy nazar barcha imkoniyatlar mavjud [3].

Xotin-qizlarni jismoniy tarbiyasining maqsadi jismoniy sog'lomlikni ta'minlash, jismoniy faollikni oshirish, sportga qiziqishni uyg'otish va jismoniy tarbiya orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirishda tana tuzilishining antropometrik ko'rsatkichlari muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, psixologik va emotsional holatini yaxshilash, oilada va jamiyatda ularning ijtimoiy faolligini oshirishda tana tuzilishida bo'yi, tana vazni qo'l oyoq uzunligi, ko'krak qafas kengligi, juda muhim omillardan sanaladi.

Ishning dolzarbligi shundan iboratki, xotin-qizlarni jismoniy rivojlanishini oshirish dolzarb vazifalardan sanaladi.

Tadqiqotning maqsadi 30-40 yoshli xotin-qizlarning harakatlanish faolligini oshirish, ularning organizmining funktsional holatini hisobga olgan holda sog'lomlashtirish mashg'ulotlarini amalga oshirish uchun maxsus mashqlar majmuasini ishlab chiqish.

Tadqiqotniig vazifalari:

1. Xotin-qizlarni jismoniy tayyorgarligi bo'yicha mavjud ilmiy uslubiy adabiyotlar materiallarini umumlashtirish va tahlil qilish.
2. Xotin-qizlar jismoniy tayyorgarligi va funktsional holatini o'rganiish.
3. 30-40 yoshli tibbiyot hodima xotin-qizlarni jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanganlik darajasiga ishlab chiqilgan maxsus mashqlar majmuasining ta'siri samaradorligini pedagogik tajriba o'tkazish yo'li bilan aniqlash.

Tadqiqot usullari ishning maqsad vazifalariga muvofiq belgilangan holda, mavjud ilmiy va uslubiy adabiyotlar materiallarini umumlashtirish va tahlil qilish, pedagogik kuzatuv, pedagogik tajriba, anketa so'rovnomasi, nazorat testlari o'tkazish, matematik-statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Mavzu bo'yicha mavjud ilmiy – uslubiy adabiyotlar va davriy nashriyot materiallarini umumlashtirish va tahlil qilish

asosida xotin qizlarning salomatligi darajasi va unga ijobiy ta'sir ko'rsatish omillarining ayrim tomonlari va strukturasi bo'yicha mutaxassislarning ilmiy izlanishlari natijalari [8, 11] shuni ko'rsatadi-ki, birinchidan, amalda qo'llanib kelayotgan dasturlarning aksariyat ko'pchiligi o'z tuzilish strukturasi bo'yicha yoki turli xil qurilma va moslamalardan foydalanilganligi sababli juda serharakatchan va bajariladigan yuklama hajmi keragidan ortiqchaligi, bu holat shug'ullanuvchilarning mashg'ulotlar davomida boshqa hollardagiga nisbatan qisqaroq vaqt davomida charchab qolishiga yoki zerikishiga olib kelishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, zikr etilgan bu ikki omil birgalikda bajariladigan yuklamalarni optimallashtirib, shug'ullanuvchilarning imkoniyatlarini maksimal darajada namoyon bo'lishi ehtimolini ancha pasayishiga olib kelishi mumkinligi ta'kidlab o'tilgan. Demak, yangi ya'ni yaratilishi rejalashtirilayotgan bunday dasturlardagi jismoniy yuklamalar hajmini shug'ullanuvchilarning funktsional holatini hartomonlama va to'liq hisobga olgan holda ular organizmiga ijobiy ta'sir etishini son jihatdan baholash imkonini beruvchi tadqiqotlarga katta ehtiyoj paydo bo'ladi. Bunday ilmiy tadqiqotlarning natijalari turli murakkablikdagi maxsus mashqlarni qo'llagan holda mashg'ulotlarni tashkil etishda yuklamalar hajmini rejalashtirish uchun uslubiy yondashuvlar hamda amaliy tavsiyalarni shakllantirishiga imkon beradi [12].

Xotin-qizlar organizmidagi nisbatan tezroq qarib borish jarayonlarida ularning organ va to'qimalaridagi sodir bo'ladigan o'zgarishlarga tashqi muhit ta'sir qiladi [2]. 30-40 yoshli ayollar organizmidagi bunday o'zgarishlar fiziologik jarayon bo'lib, ko'pchilik tadqiqotchi olimlar fikriga ko'ra, keng ma'noda kasallik hisoblanmaydi, lekin organizmning funktsional qobilyatining sezilarli darajada cheklanishiga va tashqi zararli omillarga chidamliligining birmuncha pasayishiga olib keladi. Shuning bilan birga xotin-qizlar organizmini qarib borishi biologik parchalanuvchi jarayon bo'lib, bu jarayon davomida organizmning moslashish qobilyati tobora cheklana borib, turli patalogik o'zgarishlar rivojlanadi va xotin-qizlarning bevaqt vafot etish jarayoni yuzaga kelishi mumkin [9, 10].

Ilimiy-uslubiy adabiyotlarda fiziologik va vaqtdan oldin qarish atamaları keng ishlatiladi. Fiziologik qarish deganda qarilikdagi o'zgarishlar asta sekin rivojlanishi va tabiiy boshlanishi tushinilib, shu bilan birga organizmning atrof muhit sharoitlariga moslanish qobilyatini cheklanishi tushuniladi [8].

Xotin-qizlarning tez qarishga olib keluvchi turli murakkab patalogik jarayonlar, qarilikka xos bo'lgan belgilarni yoshlikda erta paydo bo'lish sabablari mutaxassislariga yahshi ma'lum. Ba'zi kasalliklar xotin-qizlarni o'zining yoshidan katta ko'rsatishga sabab bo'ladi. Bularga atreskeleroz, yurak ishimik kasalligi, qandli diabet, gipoterioz, semizlik kiradi.

Soha mutaxassislaridan I.X. Vaxitov, I.D. Sitdikova, L.E. Alyashevalar [4] fikriga ko'ra, qarilik faqat biologik sabablarga ko'ra erta va kech bo'ladi yoki har doim o'z vaqtida bo'ladi faqatgina o'lim bevaqt bo'ladi.

L.I. Slonimskaya [10] fikricha, organizmning fiziologik qarishi deganda tabiiy vaziyatlarda boshlanib sekin rivojlanib boruvchi, organizmni tashqi muhitga moslashish imkoniyatlarini chegaralab bo'luvchi va o'lim ehtimolliligiini ko'payishi bilan kechuvchi o'ta murakkab jarayon tushuniladi.

A.V. Ivaniskiy [5] takidlashicha 30-40 yoshli ayolarning salomatligini mustahkamlash omili sifatida sog'lom turmush tarzi alohida ahamiyatga ega bo'lib, buning samarasi sifatida insonning salomatligi ijtimoiy-psixologik kategoriya sifatida talqin qilinadi.

Bunda muntazam tibbiy ko'rikdan o'tish va uning ahamiyatini his etish, to'g'ri ovqatlanish, shaxsiy gigiena tartib-qoidalariga to'liq va mintazam ravishda rioya qilib borish, jismoniy faollik va tanani chiniqtirish, zararli odatlardan voz kechish, oqilona kun tartibiga qat'iy rioya qilish singari omillardan tashqari yana xotin – qizlarning faoliyati davomida bevosita atrof muhit bilan sog'lom munosabat (muloqot) va sihat - salomatlik darajasiga (qadriyatlariga) diqqat-e'tiborni ham kiritishadi va ularning ham ahamiyati yuqorida zikr etilgan tashkil qiluvchi-komponentalardan kam emasligi ta'kidlab o'tilgan.

Pedagogik tajriba. Pedagogik tajriba 2021-yil sentabr oyidan 2024-yil sentyabr oyigacha o'tkazildi. Unda 30-40 yoshdagi Tibbiyot xodimalari: nazorat guruhida 14 nafar va tajriba guruhida 14 nafar xotin-qizlari ishtirok etishdi.

Nazorat guruhi mashg'ulotlarida an'anaviy, ya'ni mutassaddi yuqori tashkilotlar tomonidan tasdiqlangan dastur asosida o'tkazib borilgan bo'lsa, tajriba guruhi mashg'ulotlarida mazkur dasturdan tashqari biz tomonimizdan ishlab chiqilgan mashqlar majmuasini qo'llanishiga ham katta e'tibor qaratildi.

Mashg'ulotlarni o'tishning guruhli shakli. Mashg'ulotlar o'tksizish uchun guruhlar tuzilishi jarayonida gigienik talablarga muvofiq har bir jismoniy madaniyat mashg'ulotlari tarkibi uch qismdan iborat bo'ldi: tayyorgarlik, asosiy va yakuniy

qismlar. Mashg'ulotlarning tayyorgarlik qismida (davomiyligi 10-15 daqiqa) mushaklar va bo'g'inlarni asosiy qismdagi yuklamalarga va aerobik tizimning faoliyatini rag'batlantiradigan mashqlarga tayyorlash uchun gimnastika mashqlari majmualari bajarib borildi. Mashg'ulotlarning asosiy qismida (davomiyligi 35 daqiqa), umumiy tayyorgarlik rag'batlantiruvchi mikrotsikllar, aerobik raqslar va kuchni rivojlantirish uchun mashqlar bajarildi (tashqi narsalarning qo'shimcha og'irligi bilan, o'z vazni bilan, venoz tanasi, izometrik) va turli kuch-quvvat chidamliligini rivojlantirish uchun mushak guruhlarini rivojlantirish uchun cho'zish mashqlari bilan birlashtirilgan moslashuvchanlik mashqlaridan ham foydalanildi. Jismoniy mashqlar texnikasi ushbu yosh guruhidagi ayollar uchun mos keladi va qo'shma kasalliklarning oldini olishning eng yaxshi vositasi hisoblanadi. Mashg'ulotlarning yakuniy qismida (davomiyligi 10-15 daqiqa) dam olish va tiklash mashqlari, cho'zish elementlari (turli mushak guruhlarini cho'zish uchun), nafas olish mashqlari bajarildi. Mashg'ulotlarning dasturini tuzishda bajariladigan mashqlarni tanlash jarayonida ishtirok etganlarning fikrlari ham hisobga olindi. Kuch gimnastikasi mashg'ulotlari o'ziga xos xususiyatlarga va turli xil vositalar to'plamiga ega, shu bilan birga ular umurtqa pog'onasi va nafas olish tizimining funksional holatini, jismoniy tayyorgarligini va ruhiy holatini yaxshilashga yordam beradi.

Organizmning moslashuvchanligini rivojlantirish uchun statik cho'zish usuli (cho'zish) qo'llandi. Bunday holda, mashqning yakuniy pozitsiyasi 15-30 soniya davomida saqlanishi kerak.

Amalga oshirilgan ilmiy izlanishlarimiz jarayonida xotin-qizlar tanasining aylana o'lchamlari (Ko'krak aylanasi - KA, Bel aylanasi - BelA, Tos aylanasi - TA, Sonlar aylanasi - SA, Boldir aylanasi - BA) 1 mm. gacha aniqlikdagi o'lchash tasmasi yordamida amalga oshirildi.

Pedagogik tadqiqot ishlarini tashkil etilishi.

Tadqiqot bir necha bosqichda o'tkazildi:

1-bosqich (2021-yil sentyabr-2022-yil fevral)- muammo bo'yicha adabiyot manbalar materiallarini nazariy tahlil qilish va umumlashtirish yo'li bilan o'rganish. Anketa so'rovini o'tkazish. Nazorat va tajriba guruhlarini tashkil etilib tanlangan testlar bo'yicha boshlang'ich (tajriba boshidagi) natijalar qayd etildi.

2-bosqichda (2022-yil mart-iyun) - nazorat testlari va pedagogik kuzatishlar o'tkazildi.

3-bosqich - (2022 yil mart - 2024 yil sentyabr) pedagogik tajribaning yakuniy qismini tashkil etish (retestlar o'tkazish) va o'tkazishni o'z ichiga oldi. Tajriba ishtirokchilari (30-40 yoshdagi ayollar) shartli ravishda har birida 14 kishidan iborat nazorat (NG) va tajriba guruhlariga (TG) bo'lingan. (2024 yil sentyabr-2024 yil noyabr oylarida) - olingan tajriba natijalarini umumlashtirish, tahlil qilish va matematik-statistik qayta ishlash, muhokama qilish, ularni sharhlash, xulosalar chiqarish va rasmiylashtirish ishlari amalga oshirildi.

Tadqiqot natijalari va ularni muhokamasi. Pedagogik tajriba boshida olingan natijalar, siniluvchilarning antropometrik ko'rsatkichlari, ularning asosiy statistik xarakteristikalar hamda natijalar o'rtacha arifmetik qiymatlari nisbiy farqlari va absolyut farqlarining Styudent taqsimoti kritik qiymatlarini hisoblash asosida statistik ishonchliligi baholari bo'yicha ma'lumotlar asosida tajriba uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil etilganligi to'g'risida xulosa chiqarilishni imkoni bo'lgan edi [1].

Quyidagi jadvallarda (1-jadval) nazorat va tajria guruhlariga mansub bo'lgan 30-40 yoshli ayollarning jismoniy rivojlanishining alohida ko'rsatkichlariga ta'sirini baholash imkonini beruvchi tajriba davomidagi - dastlabki (test) va yakuniy (retest) ko'rsatkichlarining statistik xarakteristikalar, natijalar o'rtacha arifmetik qiymatlari nisbiy farqlari va absolyut farqlarining Styudent taqsimoti kritik qiymatlarini hisoblash asosida statistik ishonchliligi baholari keltirilgan.

1-jadval.

Nazorat (NG, n=14) va tajriba (TG, n=14) guruhlariga mansub 30-40 yoshli
Tibbiyot xodima xotin-qizlarining antropometrik ko'rsatkichlarini tajriba
davomidagi o'zgarish dinamikasini solishtirish

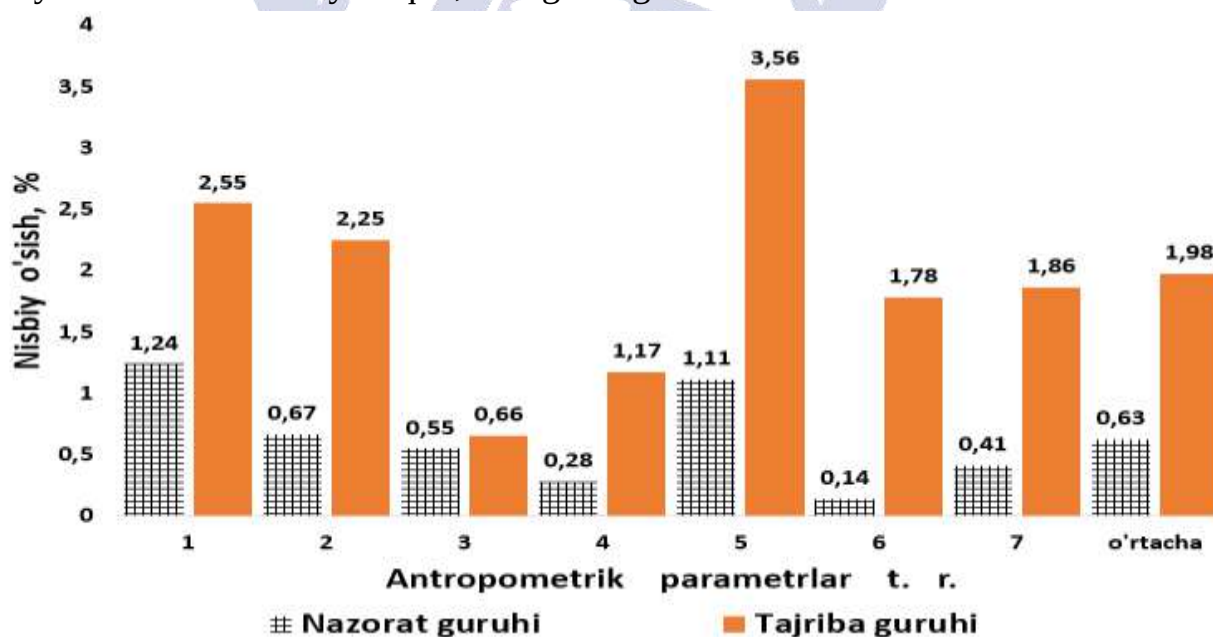
Te st	Gu ruh	Tajriba boshi			Tajriba oxiri			O'sish		t	P
		$\bar{X}$	σ	V %	$\bar{X}$	σ	V %	AO'	NO'		
1.	NG	95,21	7,74	8,13	94,03	7,36	7,83	1,18	1,24	0,41	>0,6
	TG	95,79	7,40	7,73	93,34	6,63	7,10	2,45	2,55	0,92	>0,3
2.	NG	32,57	2,85	8,74	32,79	2,68	8,17	0,22	0,67	0,21	>0,7
	TG	31,86	2,91	9,12	31,14	2,62	8,41	0,72	2,25	0,69	>0,4
3.	NG	24,36	1,78	7,31	24,49	1,67	6,82	0,13	0,55	0,20	>0,7
	TG	23,93	2,06	8,59	23,77	1,84	7,74	0,16	0,66	0,22	>0,8
4.	NG	24,93	1,64	6,58	24,86	1,59	6,40	0,07	0,28	0,11	>0,9

	TG	24,21	1,93	7,97	23,93	1,71	7,15	0,28	1,17	0,41	>0,6
5.	NG	72,36	3,54	4,90	73,16	3,34	4,57	0,80	1,11	0,62	>0,5
	TG	72,86	3,82	5,24	70,26	3,43	4,88	2,60	3,56	1,89	>0,05
6.	NG	35,93	3,47	9,67	35,98	3,27	9,09	0,05	0,14	0,04	>0,9
	TG	36,57	3,20	8,76	35,92	2,92	8,13	0,65	1,78	0,56	>0,5
7.	NG	35,64	3,08	8,64	35,79	2,89	8,07	0,15	0,41	0,13	>0,8
	TG	36,14	2,82	7,81	35,47	2,52	7,10	0,67	1,86	0,67	>0,5

Izoh: qulaylik uchun va shartli ravishda, 1-jadval va 1-diagrammada antropometrik parametrlar quyidagicha belgilangan: 1- tinch holatdagi ko‘krak qafasi aylanasi uzunligi, sm.; 2-bo‘yin aylanasi uzunligi, sm.; 3- chap bilak aylanasi uzunligi, sm.; 4- o‘ng bilak aylanasi uzunligi, sm.; 5- Bel aylanasi uzunligi, sm.; 6- chap boldir aylanasi uzunligi, sm.; 7-o‘ng boldir aylanasi uzunligi, sm.

Jadvalda keltirilgan ma’lumotlarni tahlil qilish nazorat guruhi 30-40 yoshli Tibbiyot xodima xotin-qizlarining antropometrik ko‘rsatkichlari pedagogik tajriba davomida statistik ishonchli o‘zgarmaganligini aniqlash imkoniyatini berdi (1-rasmdagi diagramma). Jumladan, ushbu guruhdagi tajriba davomida sodir bo‘lgan eng katta nisbiy o‘sinh 1-ko‘rsatkichda kuzatildi va u 1,24 % ni, eng kichigi esa 6-ko‘rsatkichda 0,14 % ni tashkil qildi. O‘rganilgan ko‘rsatkichlarning mazkur guruh bo‘yicha o‘rtacha nisbiy farqi 0,63 %ga teng bo‘ldi.

1-rasm. Nazorat va tajriba guruhlariga mansub 30-40 yoshli Tibbiyot xodima xotin-qizlarining antropometrik ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlarini tajriba davomida nisbiy o'sishlarini solishtirish diagrammasi (foizlarda)

Tajriba guruhi 30-40 yoshli Tibbiyot xodima xotin-qizlarining antropometrik ko'rsatkichlarida ham pedagogik tajriba davomida nazorat guruhidan yaxshiroq, lekin statistik ishonchli o'zgarmaganligini aniqlash imkoniyatini berdi. Jumladan, ushbu guruhdagi tajriba davomida sodir bo'lgan eng katta nisbiy o'sish 5-ko'rsatkichda kuzatildi va u 3,56 % ni, eng kichigi esa 3-ko'rsatkichda 0,66 % ni tashkil qildi. O'rganilgan ko'rsatkichlarning mazkur guruh bo'yicha o'rtacha nisbiy farqi 1,98 % ga (nazorat guruhidagi 0,63 %ga nisbatan 1,35%ga ortiq) teng ekanligi aniqlandi.

2-jadvalda va 2-rasmdagi diagrammada Toshkent viloyati Ohangaron tumani 41- Oilaviy poliklinika 30-40 yoshli NG va TGlariga mansub Tibbiyot xodima xotin-qizlarining jismoniy tayyorgarlik bo'yicha qayd qilingan ko'rsatkichlarining statistik xarakteristikalarini hamda natijalar o'rtacha arifmetik qiymatlarining tajriba davomidagi nisbiy o'sishlari, absolyut o'sishlarining Student taqsimoti kritik qiymatlarini hisoblash asosida statistik ishonchliligi baholari bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

2-jadval.

Nazorat (NG, n=14) va tajriba (TG, n=14) guruhlariga mansub 30-40 yoshli Tibbiyot xodima xotin-qizlarining jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlarining statistik xarakteristikalarini tajriba davomidagi o'zgarishlarini solishtirish

TG	Gu ruh	Tajriba boshi			Tajriba oxiri			O'sish		t	P
		$\bar{X}$	σ	V %	$\bar{X}$	σ	V %	AO'	NO'		
1.	TG	13,74	1,51	10,99	11,91	1,20	10,11	1,83	13,32	3,55	<0,01
	NG	13,27	1,41	10,63	12,39	1,25	10,09	0,88	6,63	1,75	>0,05
2.	TG	9,08	1,18	12,95	7,63	0,93	12,14	1,45	15,97	3,62	<0,01
	NG	8,75	1,11	12,69	8,06	0,98	12,16	0,69	7,89	1,74	>0,05
3.	TG	6,02	0,78	12,96	7,28	0,88	12,09	1,26	20,93	4,01	<0,001
	NG	6,26	0,72	11,55	6,85	0,76	11,09	0,59	9,42	2,10	<0,05
4.	TG	2,98	0,39	12,99	3,53	0,43	12,12	0,55	18,46	3,57	<0,01
	NG	3,14	0,39	12,52	3,41	0,41	12,14	0,27	8,60	1,77	>0,05

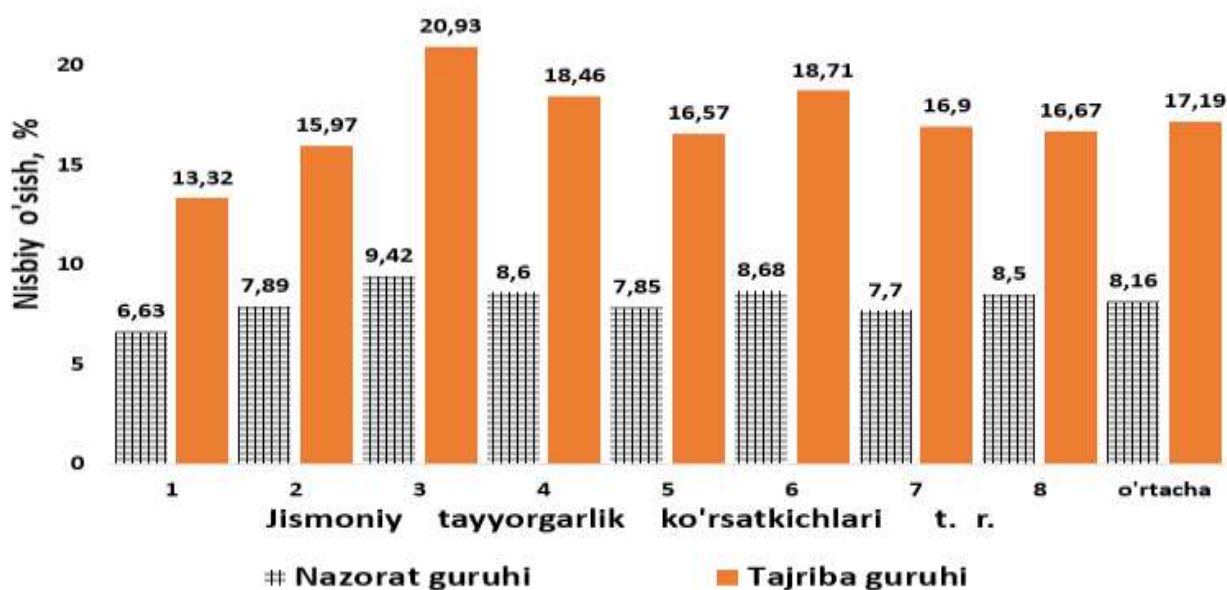
5.	TG	6,94	0,83	11,96	8,09	0,90	11,12	1,15	16,57	3,51	<0,01
	NG	7,26	0,84	11,53	7,83	0,87	11,11	0,57	7,85	1,77	>0,05
6.	TG	122,97	13,49	10,97	145,98	14,79	10,13	23,01	18,71	4,30	<0,001
	NG	127,87	14,03	10,97	138,97	14,05	10,11	11,10	8,68	2,09	<0,05
7.	TG	18,17	2,17	11,94	21,24	2,36	11,11	3,07	16,90	3,58	<0,01
	NG	18,82	2,17	11,53	20,27	2,25	11,10	1,45	7,70	1,74	>0,05
8.	TG	2,94	0,38	12,93	3,43	0,42	12,13	0,49	16,67	3,25	<0,01
	NG	3,06	0,38	12,55	3,32	0,40	12,14	0,26	8,50	1,75	>0,05

Izoh: Qulaylik uchun va shartli ravishda, 3-jadvalda hamda 2-rasmdagi diagrammada, jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari quyidagicha tartibda belgilangan: 1- 60 m. masofaga yugurish vaqti, s.; 2-3x10 m. masofaga mokisimon yugurish vaqti, s.; 3- qo'llarga tayanib yotgan holda qo'llarni bukib-yozish (marta); 4- Tik turgan holda tizzalarni bukmasdan oldinga egilish, sm.; 5- gimnastika devoriga osilib, to'g'ri burchak hosil bo'lgunga qadar oyoqlarni ko'tarish, (marta); 6- joyidan turib uzunlikka sakrash (sm.); 7-joyidan turib balandlikka sakrash, (sm.) va 8- oyoqlarni birlashtirib o'tirgan holatda oldinga egilish (sm.).

Ushbu jadvalda keltirilgan ma'lumotlarni umumlashtirish va tahlil qilish pedagogik tajriba davomida tajriba guruhidagi jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlarida eng kichik nisbiy o'sish 1- ko'rsatkichda kuzatilgan va u 13,32 % ga teng bo'lgan bo'lsa, eng katta nisbiy o'sish esa 3- ko'rsatkichda kuzatilib, u 20,93 % ni tashkil qildi. Tajriba davomida o'rganilgan parametrlar bo'yicha o'rtacha nisbiy o'sish 17,19 % ni (NG dagi mos 8,16 % ko'rsatkichdan 9,03 % ga yoki 2,11 marta ko'p oshgan) tashkil etdi (2-rasmdagi diagrammaga qarang).

**Research Science and
Innovation House**

2-rasm. Tajriba va nazorat guruhlariga mansub 30-40 yoshli sportchi-qizlarining jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlarini tajriba davomidagi nisbiy o'sishlarini solishtirish diagrammasi (foizlarda)

Shuning bilan birga, tajriba davomidagi TG 30-40 yoshli tibbiyot xodima xotin-qizlarining antropometrik ko'rsatkichlarining o'rtacha arifmetik qiymatlarini tajriba davomida absolyut o'sishlarining NGdagi 7 tasi qoniqarli ahamiyatlilik darajasida ($t=1,74$ va $t=1,77$ oralig'ida joylashgan hamda $P > 0,05$ ga teng holda) statistik ishonchsiz va qolgan bittasi qoniqarli ahamiyatlilik darajasida ($t=2,10$ hamda $P < 0,05$ ga teng holda) statistik ishonchli o'zgarganligiga qaraganda 2 tasi yuqori ahamiyatlilik darajasida ($t=4,01$ va $t=4,30$ oralig'ida joylashgan hamda $P < 0,001$ holda) statistik ishonchli va qolgan oltitasi yaxshi ahamiyatlilik darajasida ($t=3,25$ va $t=3,62$ intervali oralig'ida hamda $P < 0,01$ holda) statistik ishonchli o'zgarganligi aniqlandi.

Ushbu jadval, diagramma va yuqorida keltirilgan ma'lumotlarni tahlil qilish va solishtirish pedagogik tajriba davomida NG va TG 30-40 yoshli Toshkent viloyati Ohangaron tumani 41- Oilaviy poliklinikasi xotin-qizlarda qayd etilgan jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlar o'rtacha arifmetik qiymatlarini tajriba davomida nisbiy o'sishlari eng kamida 1,96 marta va eng ko'pi bilan 2,22 marta farq qilinishi hamda bundagi ustunlik TG tomonida ekanligi kuzatildi. NG va TG ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlarini o'rtacha nisbiy o'sishlari 2,11 martani farq qilishi aniqlandi.

Xulosalar

Mavjud ilmiy-uslubiy, maxsus adabiyotlar va davriy nashr materiallarini umumlashtirish va tahlil qilish hamda pedagogik tajriba jarayonida olingan natijalarni tahlili quyidagi xulosalar chiqarish imkoniyatini berdi:

- hozirgi vaqtda salomatlikni asrash va mustahkamlash, turli kasalliklarning oldini olish, aholi bilan jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish ishlarini takomillashtirish alohida ijtimoiy ahamiyat kasb etmoqda;

- ayollarni yanada sog'lomlashtirishning asosi sog'lom turmush tarzi bilan yashashga jismoniy ish faoliyatini oshirishi, hayotning barcha sohalarida o'zini o'zi anglash bo'lishi kerak;

- 30-40 yoshli TG Tibbiyot xodima xotin-qizlarining Pedagogik tajriba davomidagi jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari pedagogik tajriba davomida tajriba guruhidagi eng kichik nisbiy o'sish 13,32 % ga teng bo'lgan bo'lsa, eng katta nisbiy o'sish esa 20,93 % ni tashkil qildi. Tajriba davomida o'rganilgan parametrlar bo'yicha o'rtacha nisbiy o'sish 17,19 % ni (NG dagi mos 8,16 % ko'rsatkichdan 9,03 % ga yoki 2,11 marta ko'p oshgan) tashkil etdi.

- xotin-qizlarining antropometrik ko'rsatkichlarining o'rtacha arifmetik qiymatlarini tajriba davomida absolyut o'sishlarining NGdagi 7 tasi qoniqarli ahamiyatlilik darajasida ($P > 0,05$) statistik ishonchsiz va qolgan bittasi qoniqarli ahamiyatlilik darajasida ($P < 0,05$) statistik ishonchli o'zgarganligiga qaraganda TG da 2 tasi yuqori ahamiyatlilik darajasida ($P < 0,001$) va qolgan oltitasi yaxshi ahamiyatlilik darajasida ($P < 0,01$) statistik ishonchli o'zgarganligi aniqlandi.

- Pedagogik tajriba davomida NG va TG 30-40 yoshli Toshkent viloyati Ohangaron tumani 41- Oilaviy poliklinikasi xotin-qizlari tomonidan qayd etilgan jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlar o'rtacha arifmetik qiymatlarini tajriba davomida nisbiy o'sishlari eng kami 1,96 marta va eng kattasi 2,22 marta farq qilinishi hamda bundagi ustunlik TG tomonida ekanligi kuzatildi. NG va TG ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlarini o'rtacha nisbiy o'sishlari 2,11 martani farq qilishi TGda qo'llangan vosita va usullarning samaradorligini isboti hisoblanadi.

Foydalanilgan manbalar

1. Akbarov A. Talaba yoshlarning salomatligi va harakatlanish faolligining ijtimoiy muammolari, Academic Research in Educational Sciences (ARES), 2023,

vol. 4, Issue 2, 247-255 p. ISSN: 2181-1385; ISI: 0,967; Cite Factor: 0,89; ASI: 1,3; SJIF: 5,771; UIF” 6,1

2. Akbarov A., Tolametov A.A., Yo‘ldosheva M.M., Wife-theim portanceo finvolving girls in physical education and sportsactivities, International journal of artificial intelligence; ISSN: 2692-5206, Impact Factor: 12,23; American Academic publishers, volume 05, issue 01,2025 Journal: <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai>. 756-769.

3. Tolametov A.A., Mamadjanov N, Sportda jismoniy rivojlanganlik darajasini o‘lchash [Matn]: Uslubiy qo‘llanma//–Toshkent: «Umid Design», 2024. – 88 b.

4. Tolametov A.A., Mamadjanov N., Sport metrologiyasi: O‘quv qo‘llanma/-T.: Umid Design, 2022. – 252 b.

5. Mamadjanov N., Tolametov A., AKBAROV A. JISMONIY TARBIYA DARSLARI JARAYONIDA TALABALARNING JISMONIY RIVOJLANISH KO‘RSATKICHLARI (TAJRIBA BOSHIDAGI NATIJALAR) //Journal of science-innovative research in Uzbekistan. – 2025. – T. 3. – №. 3. – С. 28-36.

6. Алламуратов Ш., Умаров Д., Акбаров А. и Ураймов С. Интеграция экологического образования в учебные программы | Веб-конференции E3S (e3s-conferences.org). Веб-конференции E3S, E3S Web Conference 452, 07018 (2023). XV Международная онлайн-конференция «Повышение продуктивности земледелия и агроэкология – восстановление экосистем». [https://doi.org /10.1051/e3sconf/202345207018](https://doi.org/10.1051/e3sconf/202345207018) (IPFA 2023). **Украина, 5-8 сентября 2023 г. 14 стр.**

7. Вахитов И.Х., Ситдикова И.Д., Аляшева Л.Э., Влияние систематических занятий фитнесом на частоту сердечных сокращений женщин, Теория и практика физической культуры. 2016. № 1. С. 22-24.

8. Люйк, Л.В. Степ-аэробика как метод оздоровительной тренировки с детьми и подростками //Адаптивная физ. культура. – 2003. – № 4 (16). – С. 34-35.

9. Матов, В.В. Ритмическая гимнастика для школьников / В.В. Матов и соавт. // Новое в жизни, науке, технике. Серия «Физическая культура и спорт». – № 4. – М.: Знание, 1989. – С. 98-182.

10. Мотылянская, Р.Е. Врачебный контроль при массовой физкультурно-оздоровительной работе / – М.: ФиС, 1980. – 96 с.

11. Слонимская, Л.И. Методико-практические занятия по аэробике: Учеб. пособие. –Иркутск: Изд-во Иркутского гос. пед. ун-та, 2003. – 100с.

12. Чайковская О.Е., Ткаченко А.В. Физическая культура и здоровый образ жизни (PDF). Учеб. пос. М., 2019. — 148 с. — ISBN 978-5-907196-12-4.

13. Шестакова, М.П. Аэробика. Теория и методика проведения занятий. – М.: Прогресс, 2002. – 150 с.

14. Шунайлова, Н.Ю. Оценка эффективности комплексной программы оздоровительной степ-аэробики / ТиПФК. – 2006. – № 1. – С. 40-42.

Research Science and
Innovation House

REGIONAL DIALECTOLOGY

**Termez State Pedagogical Institute, Faculty of Languages, English in
Preschool and Primary Education, 4th year student**

Rakhimboyeva Iboxon Khudayor qizi

e-mail: iboxonraximboyeva@gmail.com

Phone number: (97) 203 02 17

Abstract: This article extensively discusses the theoretical and practical foundations of regional dialectology. In particular, it analyzes the phonetic, lexical, and grammatical features of dialects formed in different regions. The historical development of dialectology, scientific schools, and modern research methods are described. The study explores regional dialects of the Uzbek language, their differences, and their influence on the standard language. The relevance of the topic is also highlighted in terms of language preservation, the study of cultural heritage, and language policy.

Keywords: Dialectology, dialect, vernacular, regional linguistics, phonetics, lexicon, grammar, Uzbek language, regional features, linguistic research.

Introduction: Language is the most important cultural heritage of any nation and an inseparable part of its national identity. Every language contains internal diversity, and one of the key manifestations of this diversity is dialect or vernacular. Dialectology is the branch of linguistics that studies this diversity, focusing on regional variations of language—dialects and vernaculars. Especially for languages spoken across vast territories and by multiethnic populations, dialectological studies are of great importance.

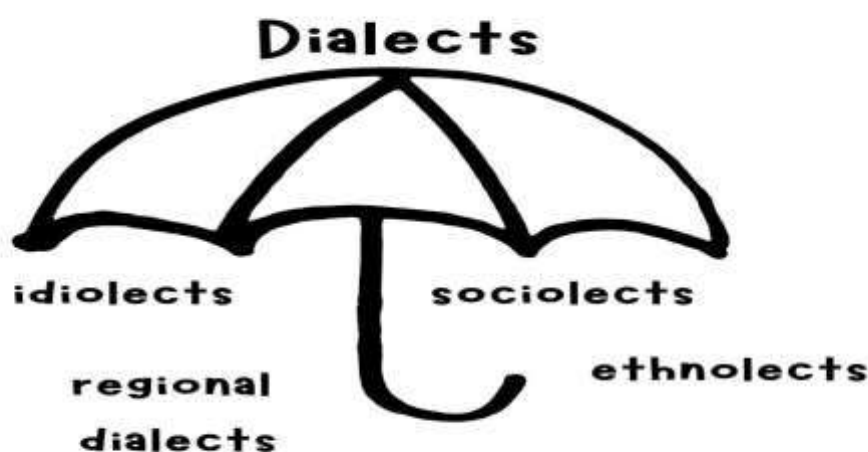
Regional dialectology, as a discipline that investigates regional language changes, also encompasses the culture, historical development, migration processes, and social lifestyle of the people who speak that language. Through this field, one can deeply understand regional differences in language, how they emerged, and how they are preserved in modern times.

The Uzbek language, with its rich history and widespread use across regions, features various regional dialects. Dialects developed in regions like Khorezm, Fergana, Bukhara, Qashqadaryo, Tashkent, and Andijan exhibit distinctive phonetic, lexical, and grammatical characteristics. Studying these features is important not

only for understanding the development of language but also for grasping cultural and social processes. The aim of this article is to thoroughly study the regional dialects of the Uzbek language, analyze their historical formation, their influence on the structure of the language, and their significance in modern linguistics.

Subject and Functions of Dialectology

Dialectology is an independent field of linguistics that studies internal geographical differences in a language, i.e., the phonetic, lexical, and morphological characteristics of dialects and vernaculars. Its main function is to systematically analyze dialects, their coverage, formation, development, and influence on modern standard language.

Types of Regional Dialects and Vernaculars

Dialects of the Uzbek language are typically divided into regional groups such as western (Khorezm), central (Tashkent, Samarkand), southern (Qashqadaryo, Surkhandarya), and eastern (Fergana Valley). Each dialect exhibits unique phonetic, lexical, and grammatical features. For example, in the Khorezm dialect, many Arabic and Persian loanwords have been preserved, while in the Fergana dialect, soft pronunciation and a distinctive intonation can be observed.

Phonetic, Lexical, and Grammatical Features

Each dialect has differences in phonetics (sound system), lexicon (vocabulary), and grammar (word formation, sentence structure). For instance, in the Tashkent

dialect, “I will go” is said as “bormiman” instead of “boraman.” In Fergana, “they had a house” may be said as “uylari borakan” instead of “uylari bor edi.” Such differences provide valuable insights for linguists.

From the History of Dialectological Studies

Dialectological studies of the Uzbek language began in the early 20th century. Scholars such as A. Qayumov, I. Mo‘minov, and S. Sirojiddinov played major roles in this field. They studied dialects by region and developed the first dialect maps.

Modern Approaches and Methodologies

Today, modern technologies are widely used in dialectology, including linguistic mapping, electronic corpora, and tools of computational linguistics. These methods make it possible to digitally preserve and analyze dialects.

Relevance of the Topic

Due to globalization, the influence of mass culture, and urban migration, dialects are at risk of disappearing. Therefore, dialectological studies are important not only scientifically but also for preserving cultural heritage. Moreover, considering regional features in language policy and recognizing regional variants of the mother tongue in education are urgent matters.

Conclusion , Regional dialectology is not only an essential field of linguistics but also a reflection of a nation’s historical and cultural development. The case of the Uzbek language shows how vital this field is and how it evolves through various scientific methods. Studying dialects enriches the language, strengthens national identity, and helps pass down a rich linguistic heritage to future generations.

References:

1. Qayumov A. "On Uzbek Dialects." Tashkent, 1980.
2. Sirojiddinov S. "Regional Characteristics of the Uzbek Language." Samarkand, 1995.
3. Mo‘minov I. "Language and Society." Tashkent, 2002.
4. Komilov N. "Basics of Linguistics." Tashkent, 2010.
5. Online resources: scientific articles and electronic textbooks on language and dialectology.

KASBGA YO'NALTIRILGAN INGLIZ TILI O'QITISHDA ZAMONAVIY TALABLAR VA SAMARADORLIK OMILLARI

V.X.Shohnazarova

TerDMAU o'qituvchisi

Elektron pochta: vaziraxon.ru@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqola kasbga yo'naltirilgan ingliz tili (ESP) o'qitish metodikasining mohiyati, maqsadlari va zamonaviy talablarini o'rganadi. Kasbga yo'naltirilgan ingliz tili o'qitishning asosiy tamoyillari, o'quv materiallarini tanlash, dars jarayonini tashkil etish va baholash usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchining roli, talabalarning ehtiyojlari va o'qitishning samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirilgan ingliz tili (ESP), o'qitish metodikasi, maxsus leksika, amaliy mashg'ulotlar, autentik materiallar, baholash usullari.

MODERN REQUIREMENTS AND EFFICIENCY FACTORS IN PROFESSIONAL ENGLISH TEACHING

Abstract. This article examines the essence, goals and modern requirements of the methodology of teaching English for professionals (ESP). The main principles of teaching English for professionals, the selection of teaching materials, the organization of the lesson process and assessment methods are analyzed. The role of the teacher, the needs of students and the factors affecting the effectiveness of teaching are also considered.

Keywords: English for professionals (ESP), teaching methodology, special vocabulary, practical exercises, authentic materials, assessment methods.

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ И ФАКТОРЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В статье рассматриваются сущность, цели и современные требования методики преподавания английского языка для профессиональных целей (ESP). Анализируются основные принципы профессионально-ориентированного обучения английскому языку, подбор учебных материалов,

организация процесса урока, методы оценки. В нем также рассматриваются роль учителя, потребности учащихся и факторы, влияющие на эффективность преподавания.

Ключевые слова: английский язык для профессионального использования (ESP), методика преподавания, специальная лексика, практические упражнения, аутентичные материалы, методы оценки.

Kirish. Globallashuv davrida kasbga yo'naltirilgan ingliz tili (ESP) o'ziga xos ahamiyat kasb etmoqda. Turli sohalar mutaxassislari uchun ingliz tilini bilish xalqaro miqyosda o'z kasbiy faoliyatini olib borish, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish va xorijiy hamkorlar bilan muloqot qilish imkoniyatini beradi. Shuning uchun kasbga yo'naltirilgan ingliz tili o'qitish metodikasini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 19 maydagi "Chet tillarni o'rganishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5117-son qarori. Bu qaror chet tillarni o'qitish tizimini tubdan isloh qilish, malakali kadrlar tayyorlash, zamonaviy metodikalarni joriy etish va chet tillarini bilish darajasini baholash tizimini takomillashtirishga qaratilgan. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 29 yanvardagi "Chet tillarni o'rganishni ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 53-son qarori. Bu qaror chet tillarni o'rganishni ommalashtirish, aholining chet tillarini bilish darajasini oshirish, til o'rgatish markazlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash va onlayn resurslardan foydalanishni kengaytirishga qaratilgan.

➤ **Kasbga Yo'naltirilgan Ingliz Tili (ESP)ning Mohiyati va Maqsadi**

Kasbga yo'naltirilgan ingliz tili (ESP) - bu muayyan kasbiy sohalar vakillari uchun ingliz tilini o'qitishga qaratilgan maxsus kurslardir. ESP kurslarining asosiy maqsadi talabalarga o'z kasbiy faoliyatida ingliz tilidan samarali foydalanish uchun zarur bo'lgan til ko'nikmalarini (o'qish, yozish, gapirish, tinglash) shakllantirishdir.

ESP o'qitishning asosiy tamoyillari:

- Ehtiyojga moslashuv: O'quv dasturi va materiallari talabalarning kasbiy ehtiyojlariga moslashtiriladi.
- Maxsus leksikaga e'tibor: O'quv jarayonida muayyan kasbiy sohalarga oid terminlar va iboralar o'rgatiladi.

- Amaliy yo'nalish: Darslar amaliy mashg'ulotlar, rolly o'yinlar, keys-stadilar va loyihalar orqali o'tkaziladi.

- Motivatsiya: Talabalarning qiziqishini oshirish va ularni o'z-o'zini o'qitishga yo'naltirish.

➤ **O'quv Materiallarini Tanlash**

Kasbga yo'naltirilgan ingliz tili kurslari uchun o'quv materiallarini tanlashda quyidagi omillarga e'tibor qaratish lozim:

- Authentiklik: Materiallar real kasbiy vaziyatlarni aks ettirishi kerak.
- Dolzarblik: Materiallar so'nggi tendentsiyalarni va texnologiyalarni qamrab olishi kerak.
- Qiziqarlilik: Materiallar talabalarning qiziqishini uyg'otishi kerak.
- Moslashuvchanlik: Materiallar turli darajadagi talabalarga moslashtirilishi kerak.

➤ **Dars Jarayonini Tashkil Etish**

Kasbga yo'naltirilgan ingliz tili darslarini tashkil etishda quyidagi bosqichlarga e'tibor qaratish lozim:

1. Kirish: Mavzuni e'lon qilish, maqsadni aniqlash va talabalarning oldingi bilimlarini faollashtirish.
2. Ta'lim: Yangi leksika va grammatikani taqdim etish, matnlar bilan ishlash va misollar keltirish.
3. Mashq: Yangi bilimlarni mustahkamlash uchun turli xil mashqlar bajarish (gap tuzish, tarjima qilish, savollarga javob berish).
4. Amaliyot: Kasbiy vaziyatlarni modellashtirish, rolly o'yinlar o'tkazish va loyihalar ustida ishlash.
5. Baholash: Talabalarning bilimlarini tekshirish va ularga o'z vaqtida fikr-mulohazalar berish.

➤ **Baholash Usullari**

Kasbga yo'naltirilgan ingliz tili kurslarida talabalarning bilimlarini baholash uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

- Testlar: Leksik-grammatik bilimlar, o'qish va tinglash qobiliyatlarini tekshirish.
- Insholar: Kasbiy mavzularda yozma ishlar bajarish.
- Taqdimotlar: Kasbiy mavzularda og'zaki taqdimotlar qilish.

- Loyihalar: Guruh bo'lib kasbiy loyihalar ustida ishlash.
- Baholash mezonlari: Aniqlik, to'liqlik, mantiqiylik va tilning to'g'riligi.

➤ **O'qituvchining Rolini Oshirish**

Kasbga yo'naltirilgan ingliz tili o'qituvchisi quyidagi sifatlarga ega bo'lishi kerak:

- Ingliz tilini mukammal bilish.
- O'qitilayotgan kasbiy sohani yaxshi tushunish.
- O'qitish metodikalarini bilish.
- Talabalar bilan muloqot qila olish.
- Ijodkorlik va moslashuvchanlik.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Kasbga yo'naltirilgan ingliz tili o'qitish metodikasi zamonaviy talablarga javob berishi va talabalarning kasbiy ehtiyojlarini qondirishi kerak. O'quv materiallarini tanlash, dars jarayonini tashkil etish, baholash usullari va o'qituvchining roli o'qitishning samaradorligiga ta'sir etuvchi muhim omillardir. Bunda til o'qituvchisidan mahorat talab etiladi. Talabalar bilan ishlashda ularning bilim darajasini to'g'ri baholay olishi kerak. Ko'p yillik tajribali o'qituvchilar maslahati va ko'magi yosh o'qituvchilarga ularning malakasi oshishida juda foydalidir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 19 maydagi "Chet tillarni o'rganishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5117-son qarori.
2. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 29 yanvardagi "Chet tillarni o'rganishni ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 53-son qarori.
3. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. *Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach*. Cambridge University Press.
4. Hutchinson, T., & Waters, A. *English for Specific Purposes: A learning-centred approach*. Cambridge University Press.
5. Basturkmen, H.*Developing Courses in English for Specific Purposes*. Palgrave Macmillan.
6. Nation, I. S. P.*Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.

Respublikamizda dorivor va ziravor o'simliklarni rivojlantirishda erishilgan natijalar

Yusufaliyeva Aziza Hakimjonovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Tibbiyot fakulteti Davolash ishi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya : Bugungi kunda dorivor o'simliklarga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda, butun dunyo pandemiyasida insonlar sog'lig'iga alohida e'tibor berishi, salomatlik sirlaridan xabardorligi ortishi, qarigan va surunkali kasalliklarga chalingan insonlar immun tizimini faollashtirish uchun tabiiy vositalarni afzal ko'rishi, tabiiy vositalarning mutloq zararsizligi va foydasi ushbu sohada ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalar hajmining va xalqaro bozorlardagi dorivor o'simliklarga bo'lgan talabning keskin ortishiga sabab bo'ldi.

Kalit so'z: O'simlik yovvoyi o'simlik, zafaron, kovrak, moychechak, yalpiz, ziravorlar sultoni,

Results Achieved in the Development of Medicinal and Aromatic Plants in Our Republic

Yusufaliyeva Aziza Hakimjonovna
Faculty of Medicine, Treatment Department, Termiz Institute of
Economics and Service
Student of the Treatment Department

Annotation: Today, the interest in medicinal plants is increasing. During the global pandemic, people's attention to their health has grown, as well as their awareness of health secrets. Individuals suffering from aging and chronic diseases prefer natural remedies to activate their immune system. The absolute harmlessness and benefits of natural remedies have led to an increase in investments in scientific research and a sharp rise in demand for medicinal plants in international markets.

Keywords: Wild plant, zafaron, kovrak, moychechak, mint, spices, sultoni.

Достигнутые результаты в развитии лекарственных и
ароматических растений в нашей республике

Юсуфалиева Азиза Хакимжановна

Медицинский факультет, кафедра лечения, Термезский институт
экономики и сервиса
Студентка кафедры лечения

Аннотация: В настоящее время интерес к лекарственным растениям продолжает расти. Во время глобальной пандемии внимание людей к своему здоровью увеличилось, а также повысилась осведомленность о секретах здоровья. Люди, страдающие от старения и хронических заболеваний, предпочитают природные средства для активации своей иммунной системы. Абсолютная безвредность и польза натуральных средств привели к увеличению инвестиций в научные исследования и резкому росту спроса на лекарственные растения на международных рынках.

Ключевые слова: Дикie растения, зафарон, коврак, майчехак, мята, специи, султони.

Muammoning dolzarbligi: 2020-yilda dunyo mamlakatlarida dorivor o'simliklar asosidagi vositalar aylanmasi 100,9 mlrd dollarni tashkil etgan bo'lsa, yillik o'sish 7,2 % dan iborat bo'lgan. O'zbekiston tabiiy va geografik jihatdan dorivor o'simliklarga boy hudud hisoblanib, respublikada tabiiy holda mavjud 4500 turga yaqin yuksak o'simliklarning 1200 ga yaqini dorivorlik xususiyatiga ega.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda dorivor va ziravor o'simliklarni rivojlantirishga, xususan tabiiy boyliklardan samarali va unumli foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-apreldagi "Yovvoyi holda o'suvchi dorivori o'simliklarni muxofaza qilish, madaniy holda yetishtirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4670-son qarori sohani tubdan rivojlanishining huquqiy asoslarini yaratib berdi. Ushbu qarordagi vazifalarni amalga oshirish natijasida dorivor o'simliklarni nafaqat tabiatda yovvoyi holda terib olish, balki madaniy holda plantatsiya usulida ko'paytirish va qayta ishlashni tashkil

etish bilan shug'ullanuvchi fermerlar va tadbirkorlar soni ham sezilarli darajada ortib bormoqda.

O'tgan davr mobaynida 9 ta dorivor o'simliklar yetishtirish klasterlari tashkil etilib, ular tomonidan moychechak, kovrak, limono't, qalampir yalpiz, qizilmiya, za'faron va boshqa dorivor o'simliklar yetishtirilmoqda. Ularning faoliyati natijasida o'tgan 2021-yilda 4 ta xorijiy davlatga 1,7 mln AQSH dollar qiymatidagi dorivor o'simliklar xom ashyosi va qayta ishlangan mahsulotlari eksport qilindi. Bugun sohaga e'tiborning ortishi hamda mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalanish natijasida respublikada 100 dan ortiq turdagi dorivor o'simliklarga rasmiy tibbiyotda foydalanishga ruxsat berilgan bo'lib, ushbu dorivor o'simliklarning asosiy qismi tabiiy holda o'suvchi o'simliklar tashkil etadi. Ushbu tabiiy holda o'suvchi dorivor o'simliklarning xomashyo zahirasi chegaralangan bo'lib, ularni muhofaza qilish, bioekologik xususiyatlarini o'rganish, xomashyo zahirasiidan to'g'ri foydalanish va ko'paytirishning ilmiy asoslangan usullarini ishlab chiqish dolzarb muammolardan biridir. Shuning uchun, O'zbekistonda farmatsevtika sanoatining ehtiyojlarini dorivor o'simliklar xomashyosi bilan ta'minlash, mahalliy florani yangi introdutsent o'simlik turlari bilan boyitish va ularni yetishtirish texnologiyalarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Xususan, 2020-yil boshida respublikaning barcha hududlarida jami 11,5 ming ga yer maydonida 27 turdagi dorivor o'simliklar plantatsiyalari mavjud bo'lgan bo'lsa, 2021-yil davomida dorivor o'simliklar plantatsiyalari 162 ta subyektlar tomonidan 15,8 ming ga yetkazilib, ichki va tashqi bozorlarda xaridorgir bo'lgan 45 turdagi dorivor va ziravor o'simliklarning 17,3 ming tonna xomashyosi yetishtirildi.

Dorivor o'simliklar madaniy plantatsiyalarining kengayib borishi va ishlab chiqarish hajmlarining ortishi bilan birgalikda sohaning eksport salohiyati kuchaytirilmoqda. 2020-yil yakunida 29 ta xorijiy davlatga 16,0 ming tonnadan ortiq 50,0 mln AQSH dollari qiymatidagi dorivor o'simliklar xomashyosi va qayta ishlangan mahsulotlari eksport qilingan bo'lsa, 2021-yil yakuni bilan bu ko'rsatkichda o'sish kuzatilib, dunyoning 37 ta davlatlariga 55 mln dollar qiymatidagi mahsulotlar eksporti amalga oshirildi. Eksport geografiyasining AQSH va Yevropa davlatlari hisobiga ortib borishi sohaning imkoniyati katta ekanligidan dalolatdir. Shunigdek, faol qo'llaniladigan dorivor o'simliklar madaniy

plantatsiyalarini yaratish uchun birlamchi urug'chilikni yo'lga qo'yish va onalik ko'chatzorlarini tashkil etish sohaning tub ildizi bo'lib, bugungi kunda 16 ta subyektlar tomonidan 22 turdagi dorivor va ziravor o'simliklar urug' va ko'chatlari yetishtirilmoqda o'simliklardan biri ham dorivor, ham ziravor bo'lgan oziq-ovqat, farmatsevtika va parfyumeriya sanoati uchun qimmatbaho xomashyo hisoblangan “ziravorlar sultoni” nomi bilan mashhur bo'lgan o'simlik – za'faron bugungi kunda dunyodagi eng qimmat o'simlik hisoblanadi. Za'faron O'rta yer dengizi, Yaqin Sharq, Markaziy va Janubiy Osiyo davlatlarida, jumladan Eron, Hindiston, Turkiya, Gretsiya, Italiya, Pokiston, AQSH, Ozarbayjon, Rossiya, shuningdek, bugungi kunda O'zbekiston hududlarida ham katta plantatsiyalarda yetishtirilmoqda. Ushbu o'simlik balandligi 10-30 sm ga yetadigan ko'p yillik o't o'simlik bo'lib, ildizi 2-3 sm, barglari tik, bigizsimon ko'rinishda, gullari zich to'plamda joylashadi. O'simlikda to'p barglar gullash davridan 10-15 kun oldin paydo bo'ladi. Za'faronning gullari yirik, pushti rangda bo'lib, oktyabr oyining oxiri va noyabr oyining birinchi yarmida gullaydi. Gul barglarining ichida changchilar – qizil, urug'chilar – to'q sariq rangda bo'ladi. Urug' hosil qilmasligi sababli vegetativ usul bilan (piyozboshchalar orqali) ko'paytiriladi. Za'faron o'simligi ekilgandan birinchi yili gektaridan 2 kg, ikkinchi yilda 4 kg, uchinchi yildan boshlab 6-8 kg gacha za'faron guli xomashyosi terib olish mumkin. Bir kilogramm quritilgan za'faron guli xomashyosini tayyorlash uchun 150 mingdan ortiq gullari terib olinishi kerak. 1 dona za'faron gulidan o'rtacha 7 mg quritilgan ziravor olinadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan za'faron o'simligining respublikada keng maydonlarda joriy etish, o'simlik plantatsiyalarini ko'paytirish, yetishtirish, sohaga chet el investitsiyasini jalb etish va eksport salohiyatini oshirish hamda xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash maqsadida Jizzax viloyatining Baxmal tumanida Italiya davlati bilan hamkorlikda “BMB Opera Zafferano” MCHJ qo'shma korxonasi tashkil etildi.

Yevropa davlatlariga za'faron xom ashyosidan tayyor mahsulotni eksportga chiqarish maqsadida Italiya davlatidan 21 mln donadan ortiq piyoz tuganaklari olib kelinib, bugungi kunda Baxmal tumanida jami 205 gektar maydonda za'faron plantatsiyasi barpo etildi. Ushbu amalga oshirilgan ishlar natijasida, 2021-yilda 773 ming AQSH dollari miqdoridagi za'faron mahsulotlari Italiya davlatiga eksporti amalga oshirildi.

Za'faron o'simligi tibbiyotda onkologik kasalliklarni davolashda (hatto kasallikning oxirgi bosqichida saraton o'simtalariga qarshilik ko'rsatadi va ularning hujayralari o'sishini to'xtatadi), qonni tozalashda (uni yangilaydi va tozalaydi, demak yurak qon tomir tizimini mustahkamlaydi, organizmning barcha hujayralarini oziqlantiradi), miya faoliyati aktivligini yaxshilaydi (bosh miya to'qimalarini o'stiradi, xotirani yaxshilaydi), nevrozdan forig' qiladi, bosh og'rig'i va uyqusizlikdan xalos etadi, oshqozon-ichak faoliyatini me'yorga keltiradi, organizmni quvvatlaydi, ko'rish qobiliyatini tiklaydi, ko'z to'rpardasidagi illatlarni davolaydi, butun organizmni yoshartiradi. Odamlar qadim zamonlardan tabiat ne'matlaridan foydalana boshlaganidan buyen dorivor o'tlardan kasalliklarni davolashda foydalanib kelganlar. Bundan 3—4 ming yil ilgari Hindiston, Xitoy, qadimgi Misr mamlakatlarida shifobaxsh o'simliklar haqida ma'lumotlar beruvchi asarlar yozilgan. Sharqda, xususan O'rta Osiyo xalq tabobatida dorivor o'simliklardan foydalanib davolash o'zining an'analarga ega. Shifobaxsh o'simliklardan tibbiy maqsadlarda foydalanish borasida Abu Ali Ibn Sinoning „Al-qonun“ asarida 476 ga yaqin o'simlikning shifobaxsh xususiyatlari va ularni ishlatish usullari to'g'risida ma'lumotlar keltiriladi. Hozgi vaqtda dorivor o'simliklarning turi ko'payib, xalq tabobati shifobaxsh o'simliklar bilan boyigan. Dorivor o'simliklardan ko'proq, anor, achchiqmiya, bodom, do'g'buy, dorivor gulxayri, yong'oq, jag'-jag', zubtutum, isiriq, itburun, omonqora, pista daraxti, sachratqi, choyo't, shildirbosh, shirinmiya, shuvoq, yantoq, yalpiz, kiyiko't, tog'rayhon, qizilcha, qoqio't va boshqalari tarqalgan. Achchiqmiyadan paxikarpin, oqquraydan pesni davolashda qo'llanadigan psoralen, isiriqdan garmin, itsigekdan anabazin, omonqoradan galantamin, shildirboshdan sferofizin va boshqa alkaloidlar olinadi. Anor pustidan gijja haydovchi pelterin tanat va ekstrakt tayyorlanadi. Dorivor gulxayri preparatlari balg'am ko'chiruvchi va yumshatuvchi, jag'-jag' va lagoxilusdan tayyorlangan dorilari qon ketishini to'xtatuvchi, pista bujg'uni va choyo'tdan tayyorlangan dorilar me'daichak kasalliklarini davolashda ishlatiladi. Insoniyat rivojlanishining dastlabki bosqichlarida o'simliklar nafaqat odamlar uchun oziq-ovqat manbai bo'lgan, balki odamlarga kasalliklardan xalos bo'lishga yordam bergan. Bizgacha yetib kelgan tibbiy risolalari qazilmalarda topilgan planshetdir. Sumer shahri miloddan avvalgi III ming yillik. Sumer tilidagi 145 qatorda 15 ta retsept nusxa daftarlari berilgan. Ulardan kelib chiqadiki, qadimgi

Shumer tabiblari asosan xantal (o'simlik), archa, qarag'ay, timyan, tol kabi o'simliklardan foydalanganlar mevalar olxo'ri, nok, anjira va boshqalar. Shuningdek, adabiy manbalarda Ossuriya, Misr, Hindiston, Xitoyda eramizdan avvalgi 3000-yillarda dorivor o'simliklardan foydalanilganligi ham qayd etilgan.

Qadimgi shumerlarning madaniyati va bilimi Bobilyanlar tomonidan meros bo'lib, ular Licorice, datura, henbane, zig'ir urug'i va boshqalar. Bobilliklar quyosh nuri ba'zi o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatishini payqashgan, shuning uchun ularni soyada quritgan va ba'zi o'tlar hatto kechasi yig'ilgan. O'simliklardan Xitoy, Hindiston, Tibetda keng foydalanilgan. Miloddan avvalgi 3216-yilda. Xitoy imperatori Shennon tibbiyotga oid „Bentsao“ („Gerbalist“) asarini yozgan bo'lib, uning muhim qismi o'simliklarni davolash usullarini tavsiflashga bag'ishlangan. An'anaviy xitoy tabobati 1500 dan ortiq o'simliklardan foydalangan, eng ko'p ishlatiladiganlari astragalus, ginseng, zanjabil, dogwood, dolchin, schisandra chinensis, piyoz, qobig'i mandarin, primrose, miyanyona, qushqo'nmas, sarimsoq, do'ppi. „Ayurveda“da (miloddan avvalgi 1-asr) izohlangan qadimgi hind tabobati 800 ga yaqin o'simliklardan hozirgacha foydalaniladi. Tibet tabobati hind tibbiyoti asosida vujudga kelgan va Tibet tabobatiga oid „Jud shi risolasida dorivor o'simliklardan foydalanishga bag'ishlangan katta bo'lim mavjud. Tibet tibbiyoti uzoq vaqt tasavvuf bilan o'ralgan edi, lekin 1898-yilda shifokor Badmaev Pyotr Aleksandrovich „Jud shi“ni rus tiliga tarjima qildi, Tibet tibbiyoti idorasini yaratdi. Sankt-Peterburg aholisini Mo'g'ulistondan olib kelingan sharq o'tlari bilan davolashdi.

Xulosa: Bugungi kunda tabiiy dori vositalarini ishlatish, dorivor o'simliklarni madaniylashtirish va xom ashyosini ko'paytirishga katta e'tibor berilmoqda. Dorivor o'simliklar (lat. *Plantae medicinalis*) – bu xalq tabobatida, tibbiyotda yoki veterinariya amaliyotida, profilaktika va davolash maqsadida ishlatiladigan o'simliklarga aytiladi. Xalqaro tabiatni qo'riqlash ittifoqi (IUCN) ma'lumotiga ko'ra, tibbiyotda 21 mingga yaqin dorivor o'simliklar ishlatiladi. Dorivor o'simliklarning yillik aylanmasi 3,26 mlrd. dollarni tashkil etadi. Xitoy, Hindiston, Germaniya davlatlari dorivor o'simliklar eksporti bo'yicha yetakchi davlatlar qatoriga kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tashkent, S. (2020). Medicinal and Aromatic Plants in Uzbekistan: Historical Overview and Future Prospects. *Journal of Medicinal Plants*, 34(2), 125-135.
2. Kamilov, I., & Davronov, A. (2019). Agricultural Development of Medicinal Plants in Uzbekistan: Current State and Challenges. *Agricultural Research*, 21(4), 289-297.
3. Ibragimov, K. A., & Sadykova, R. (2018). Pharmacological Properties of Medicinal Plants in Central Asia. *Central Asian Journal of Pharmacology*, 29(1), 58-64.
4. Shokirov, F., & Tursunov, S. (2017). Herbal Medicine in Uzbekistan: A Study on Traditional and Modern Applications. *Uzbekistan Scientific Journal of Botany*, 15(3), 72-79.
5. Rakhimov, M., & Ismailov, D. (2016). Current Trends in the Cultivation of Aromatic and Medicinal Plants in Uzbekistan. *International Journal of Agricultural Sciences*, 8(4), 512-522.
6. Abdullayev, U., & Yusufov, N. (2015). Aromatherapy and Medicinal Plants in Modern Medicine. *Journal of Natural Medicine*, 50(6), 89-96.
7. Khamraev, M., & Akhmedov, I. (2014). The Role of Medicinal Plants in Traditional Medicine in Uzbekistan. *Uzbek Journal of Traditional Medicine*, 6(2), 35-41.
8. World Health Organization (WHO). (2013). *Traditional Medicine Strategy 2014–2023*. World Health Organization, Geneva.
9. Fazilov, I., & Teshaboyev, A. (2012). Advancements in the Cultivation of Medicinal and Aromatic Plants in Uzbekistan. *Journal of Sustainable Agriculture*, 12(1), 45-53.
10. Jabbarov, Z., & Kamilov, A. (2011). The Influence of Environmental Factors on Medicinal Plants in Uzbekistan. *Environmental Research and Development*, 7(4), 102-108.

ATMOSFERA

Urganch davlat pedagogika instituti
Filologiya va tarix fakulteti Geografiya va
Iqtisodiy bilim asoslari yo‘nalishi 231-guruh talabasi
Ollaberganov Najmiddin Odilbek o‘g‘li

Annotatsiya: Havo molekulalarining harakati va ularning og‘irligi, ya’ni qattiq yerga tortilishi atmosfera bosimini vujudga keltiradi. Ob-havoning asosiy elementlari harorat, bosim, havoning absolyut nisbiy namligi, bulut, shamol, momoqaldir, chaqmoq, yomg‘ir, qor va boshqalardir.

Аннотация: Движение молекул воздуха и их веса, т. е. их притяжение к твердой земле, создает атмосферное давление. Основными элементами погоды являются температура, давление, абсолютная относительная влажность, облака, ветер, гром, молния, дождь, снег и т. д. другие.

Abstract: The movement of air molecules and their weight, i.e. their attraction to solid ground, creates atmospheric pressure. The main elements of weather are temperature, pressure, absolute relative humidity, clouds, wind, thunder, lightning, rain, snow, etc.

Kalit so‘zlar: atmosfera, atmosfera bosimi, bar, barometrik bosqich, barik maydon, ob-havo, iqlim, prognoz, barik tizimlar, siklon soyligi, siklon chuqurligi, izobarlar.

Ключевые слова: атмосфера, атмосферное давление, бар, барометрическая ступень, барическая область, погода, климат, прогноз, барические системы, впадина циклона, глубина циклона, изобары.

Key words: atmosphere, atmospheric pressure, bar, barometric stage, baric region, weather, climate, forecast, baric systems, cyclone trough, cyclone depth, isobars.

•Havo tinch turganda bosimning maydon birligiga bo‘lgan kattaligi shu maydon ustidagi havo ustunining og‘irligiga teng bo‘ladi. Bu havo ustunidagi havo massasining kamayishi bosimning kamayishiga, ko‘payishi esa ortishiga olib keladi.¹ Og‘irlik kuchi turli kenglikda turlicha ekanligi, havo ustunining vazni

¹ Baratov.P, Sultanova N.B., 290-bet

dengiz sathidan balandlikka va haroratga bog'liq bo'lganligi sababli normal havo bosimi deb 45^0 kenglikdagi dengiz sathida harorat 0^0 ga teng bo'lgandagi bosim qabul qilingan. Bunday holatda havo ustunining og'irligi 760 mm li simob ustuni og'irligiga teng. Demak, atmosfera bosimi okean sathida o'rta hisobda 76 sm, ya'ni 760 mm balandlikdagi simob ustunining bosimiga barobardir. Bu bosim *normal atmosfera bosimi* deb qabul qilingan. Qadimda atmosfera bosimi rtutlu barometr asbobi yordamida o'lchangan. Rtuli barometr bosimni aniq o'lchashga qodir bo'lgan. U 1 metr balandlikka va 1 sm diametrga teng shisha idishdan tashkil topgan. Hozirda bosim barometr (barometr – og'irlik o'lchovi demakdir) deb atalgan asbob bilan o'lchanadi. Barometr ikki xil bo'ladi: simobli barometr va barometr aneroid.² Atmosferaning yer yuzasiga bo'lgan bosimi va uning taqsimanishiga *barik maydon* deb ataladi. U vaqt davomida to'xtovsiz o'zgarib turadi va turli geografik zonalar va o'lkalarda bir xil bo'lmaydi. Har bir joyda bir ortib, bir kamayib turadi. Natijada barik maydonda hamma vaqt yuqori va past bosimli oblastlar vujudga keladi. Barik maydonning yuqori va past bosimli oblastlari *barik tizimlar (sistemalar)* deb ataladi. Siklon markazida atmosfera bosimining pasayish natijasida *siklon chuqurligi* hosil bo'ladi. Bosim pasaygan sari siklon chuqurligi ortib boradi. Bosimi juda past siklon chuqur siklon deyiladi.³ Okean sathidan hisoblanganda bosim bir xil bo'lgan joylarni birlashtiruvchi chiziqlar *izobarlar* deb ataladi. Izobarlar yer yuzida zonal holda taqsimlangan, bunga Quyosh radiatsiyasi, atmosfera sirkulatsiyasi va boshqa omillar ta'sir etadi.⁴ Ma'lum joyda, ma'lum vaqtda atmosferaning quyi qismida yuz beradigan hodisalar (harorat, bosim, namlik, tuman, shamol va boshqalar) yig'indisiga **ob-havo** deyiladi. Ob-havoning asosiy elementlari harorat, bosim, havoning nisbiy va absolyut namligi, bulut, shamol, momoqaldiroq, chaqmoq va boshqalardir. Troposferada ob-havo elementlariga bog'liq ravishda shamol va bulut hosil bo'ladi. Ob-havoning barcha elementlari va hodisalari o'zaro bog'langan. Biror elementning o'zgarishi boshqa elementlarning va butun ob-havoning o'zgarishiga olib keladi. Ob-havo juda o'zgaruvchan bo'ladi, u bir sutkaning o'zida bir necha marotaba o'zgarishi mumkin. Fan-texnika jadal rivojlangan hozirgi vaqtda ob-havoni oldindan qanday bo'lishini 1-2 kun va hatto bir oy ilgari aytib berilmoqda.

² Baratov.P,Sultanova N.B., 291-bet

³ Baratov.P,Sultanova N.B., 292-bet

⁴ Baratov.P,Sultanova N.B., 293-bet

Uni⁵ oldindan aytib berish bir davrning oʻzida turli joylarda meteorologik va aerologik stantsiyalarda kuzatishlar olib boriladi. Bu stantsiyalarning bergan maʼlumotiga asoslanib yerning sinoptik (ob-havo) kartasi tuziladi. Ob-havoni kuzatish xalqaro miqyosda Grinvich vaqti bilan soat 00, 03, 09, 12, 15, 18, 21, da olib boriladi. Bugungi kunda ob-havoni oldindan prognoz qilishda kosmik avtomatik stantsiyalarning bergan xabarlaridan keng foydalanilmoqda. Yerning sunʼiy yoʻldoshlari, avtomatik stantsiyalar va kosmonavtlar bergan maʼlumotlar asosida ob-havoni oldindan bashorat (prognoz) qilish juda aniq boʻlib, uning toʻgʻri chiqishligi 86-90% ni tashkil etmoqda. Ob-havoni qanday boʻlishini kishilar oʻzlarining koʻp yillik tajribalari asosida mahalliy alomatlarga qarab ham aniqlaganlar va hozir ham aniqlaydilar. Maʼlum joydagi ob-havoning uzoq vaqt davomida maʼlum tartibda almashinib turishi shu joyning **iqlimi** deyiladi. Boshqacha qilib aytganda iqlim bu maʼlum joyda ob-havoning koʻp yillik takrorlanishidir. Iqlim hosil boʻlishida iqlim hosil qiluvchi omillar asosiy oʻrin egallaydi. Iqlim hosil qiluvchi omillar – joyning geografik kengligi, quyoshning yoritishi va isitishi, havo massalari va atmosfera sirkulyatsiyasi, yer usti tuzilishi va holati, okean va dengizning uzoq yaqinligi va antropogen omillar.⁶ Yerning gaz qobigʻiga atmosfera⁷ deb ataladi. Atmosferaning tarkibi va tuzilishi har doim ham hozirgidek boʻlmay, Yer tabiatining bir qismi sifatida butun tabiat bilan birgalikda rivojlanib kelgan. Atmosfera hozirgi vaqtda gazlar bilan qattiq hamda suyuq zarrachalaridan iborat. Atmosferaning tarkib topishi Yer taraqqiyotidan ajralgan holda roʻy bermagan. Atmosfera taxmin qilishlaricha, taraqqiyotning uch bosqichini oʻtgan.⁸ Atmosfera havosi qanchalik toza va musaffo boʻlsa odam oʻzini shunday yengil va sogʻlom his etadi. Atmosfera havosi va iqlim inson organizmini tashqi muhit obʼektlari bilan uzviy bogʻlaydi.⁹

Xulosa qilib aytganda atmosfera va iqlim bir-biriga chambarchas bogʻliq boʻladi desak adashmagan boʻlamiz. Chunki iqlim oʻzgarsa atmosfera ham oʻzgaradi. Zilzila, yomgʻir, qor yogʻishi, chaqmoq chaqishi umuman har qanday tabiat hodisalari iqlimga bogʻliq. Iqlimga biz taʼsir qilmaymiz aksincha, iqlim bizga

⁵ Baratov.P,Sultanova N.B., 300-bet

⁶ Baratov.P,Sultanova N.B., 301-bet

⁷ Atmos (grekcha)-bugʻ

⁸ L.P. Shubaev 78-bet

⁹ Egamberdiev R.,Husainov B. 19-bet

ta'sir ko'rsatadi va biz iqlimga moslashamiz. Atrofimiz qanchalik toza va chiroyli bo'lsa shunchalik bahra olib ko'zimiz quvnaydi, ayniqsa, bahor faslida. Ya'ni tabiatni asrash uchun har bir inson o'z hissasini qo'shmog'i lozim. Zero, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev 2025-yilni aynan "Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot" yili deb e'lon qilganlari buning yaqqol dalilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Baratov P., Sultanova N.B., UMUMIY YER BILIMI, TOSHKENT 2018
- 2.L.P Shubaev., UMUMIY YER BILIMI, TOSHKENT-1975
- 3.Egamberdiev R., Husainov B., Inson ekologiyasi va Amudaryoning quyi oqimidagi aholining salomatligi. Urganch 1995-yil

Research Science and
Innovation House

BIOLOGIYA TERMINOLOGIYASINING LEKSIK-GRAMMATIK XUSUSIYATLARI VA STANDARTLASHTIRISH MASALALARI

Asal Boltaboyeva Kanjaboy qizi

Urganch davlat universiteti magistranti

(Lingvistika: nemis tili)

asalboltaboeva877@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiya terminologiyasining leksik-grammatik xususiyatlari va ularni standartlashtirish masalalari tadqiq etilgan. Biologik terminlarning shakllanishi, so'z yasaliş usullari, grammatik strukturasi va zamonaviy o'zbek tilida qo'llanilish xususiyatlari tahlil qilingan. Terminologiyani tartibga solish va standartlashtirish borasidagi mavjud muammolar va ularning yechimlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: biologiya terminologiyasi, leksik-grammatik xususiyatlar, standartlashtirish, terminologik tizim, so'z yasaliş.

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ВОПРОСЫ СТАНДАРТИЗАЦИИ ТЕРМИНОЛОГИИ БИОЛОГИИ

Аннотация: В данной статье рассмотрены лексико-грамматические особенности терминологии биологии и вопросы их стандартизации. Проанализированы формирование биологических терминов, способы словообразования, грамматическая структура и особенности употребления в современном узбекском языке. Рассмотрены существующие проблемы регламентации и стандартизации терминологии и их решения.

Ключевые слова: терминология биологии, лексико-грамматические особенности, стандартизация, терминологическая система, словообразование.

LEXICAL-GRAMMATICAL FEATURES AND STANDARDIZATION ISSUES OF BIOLOGY TERMINOLOGY

Abstract: This article explores the lexical-grammatical features of biology terminology and the issues of their standardization. The formation of biological terms, methods of word making, grammatical structure and features of application in modern Uzbek have been analyzed. Existing problems and solutions to terminology regulation and standardization have been considered.

Keywords: terminology of biology, lexical-grammatical features, standardization, terminological system, word making.

KIRISH

Biologiya fani va uning terminologik tizimi zamonaviy fan-texnika taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda rivojlanmoqda. So'nggi yillarda biologiya sohasida yangi yo'nalishlarning paydo bo'lishi va ilmiy kashfiyotlar natijasida terminologik bazaning kengayishi kuzatilmoqda. Bu esa o'z navbatida terminologik tizimni tartibga solish va standartlashtirish masalalarini dolzarb qilmoqda [1].

Zamonaviy biologiya fanining jadal rivojlanishi, xususan, molekulyar biologiya, genetika, biotexnologiya kabi yo'nalishlardagi yangi kashfiyotlar biologik terminlarning muntazam boyib borishiga olib kelmoqda. Bu jarayon terminlarni tizimlashtirish va standartlashtirish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda [2]. O'zbek tilidagi biologik terminologiyaning shakllanishi va rivojlanishida milliy til imkoniyatlari bilan bir qatorda, xalqaro terminologik tizimning ta'siri ham katta ahamiyatga ega. Bu ikki omilning optimal nisbatini ta'minlash, terminologik tizimni ilmiy asosda shakllantirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi [3].

Tadqiqotning maqsadi biologiya terminologiyasining leksik-grammatik xususiyatlarini aniqlash va standartlashtirish jarayonidagi muammolarni o'rganishdan iborat. Maqolada biologik terminlarning so'z yasash usullari, grammatik strukturasi va standartlashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, terminologik tizimni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish ko'zda tutilgan.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy-tarixiy, tavsifiy va tizimli tahlil usullaridan foydalanildi. Biologiya terminologiyasining shakllanish va rivojlanish bosqichlari o'rganildi.

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, biologik terminlarning shakllanishi va rivojlanishi turli olimlar tomonidan turlicha yondashuvlar asosida o'rganilgan.

Ahmedov [1] o'z tadqiqotida o'zbek tilidagi biologik terminlarning rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilgan. Uning xulosalariga ko'ra, so'nggi o'n yillikda biologik terminlarning 40% yangilangani va ularning aksariyati xalqaro terminlar ekanligini ta'kidlagan. Muallif milliy terminlarni yaratish zarurligini alohida qayd etgan.

Brown va Johnson [2] zamonaviy biologik terminologiyadagi muammolarni global miqyosda o'rganib, terminlarni standartlashtirish bo'yicha xalqaro tajribalarni tahlil qilgan. Ularning fikricha, biologik terminlarni standartlashtirish jarayonida milliy til xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Karimov [3] biologik terminlarning yasash usullarini tadqiq etib, affiksatsiya usuli eng mahsuldor ekanligini aniqlagan. Uning ma'lumotlariga ko'ra, yangi yasalgan terminlarning 65% affiksatsiya, 25% kompozitsiya va 10% boshqa usullar yordamida hosil qilingan.

Rasulov [4] biologiya terminologiyasining shakllanish omillarini o'rganib, ichki va tashqi omillarning ta'sirini tahlil qilgan. Muallifning fikricha, terminologik tizimning shakllanishida xalqaro hamkorlik va milliy til imkoniyatlari teng ahamiyatga ega.

Smirnova [5] biologik terminlarning strukturaviy tahlilini o'tkazib, ularning grammatik xususiyatlarini aniqlagan. Tadqiqotda terminlarning tuzilishi bo'yicha statistik ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, sodda terminlar 30%, qo'shma terminlar 45% va termin-birikmalar 25% ni tashkil etishi ko'rsatilgan.

Wilson [6] biologik terminlarni standartlashtirish masalalarini o'rganib, xalqaro tajribani umumlashtirgan. Uning tadqiqoti natijalariga ko'ra, biologik terminlarni standartlashtirishda milliy tilning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Yunusov [7] biologik terminlarning leksik-semantik xususiyatlarini tahlil qilib, terminlarning ma'no guruhlarini aniqlagan. Tadqiqotda terminlar orasidagi sinonimiya, omonimiya va antonimiya hodisalari atroflicha o'rganilgan.

Zohidov [8] zamonaviy biologiya terminologiyasining rivojlanish tendensiyalarini o'rganib, terminologik tizimni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqqan. Muallif terminlarni standartlashtirish bo'yicha amaliy takliflar bergan.

Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, biologik terminlarning shakllanishi va standartlashtirilishi murakkab jarayon bo'lib, bu sohada hali yechimini kutayotgan qator masalalar mavjud. Xususan, milliy va xalqaro terminlarning nisbati, yangi terminlarni yaratish tamoyillari, terminologik tizimni tartibga solish kabi masalalar dolzarb hisoblanadi.

NATIJAR VA MUHOKAMA

Biologik terminlarning leksik-grammatik xususiyatlari tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning shakllanishida turli xil lingvistik mexanizmlar ishtirok

etmoqda. Tahlil natijalariga ko'ra, terminlarning yasashida quyidagi asosiy usullar keng qo'llanilmoqda:

So'z yasash usullari tahlili shuni ko'rsatdiki, affiksatsiya usuli eng mahsuldor usul hisoblanadi [3]. Bu usul orqali yasalgan terminlarda -shunos (tuproqshunos, hasharotshunos), -li/-siz (hujayrali, mevali, ildizli/ildizsiz), -dosh (turkumdosh, oiladosh) kabi qo'shimchalar faol ishtirok etadi. Kompozitsiya usuli orqali yasalgan terminlar ham salmoqli o'rinni egallaydi. Masalan, oqsilsintez, geninjeneriya, biokimyo kabi murakkab tuzilishga ega terminlar fan rivojlanishi bilan bog'liq holda ko'payib bormoqda. Abbreviatsiya usuli, asosan, xalqaro terminlar doirasida keng tarqalgan bo'lib, DNK (dezoksiribonuklein kislota), RNK (ribonuklein kislota), ATP (adenozintrifosfat) kabi qisqartmalar faol qo'llanilmoqda [4].

Biologik terminlarning grammatik strukturasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ular tuzilishiga ko'ra uch guruhga bo'linadi: sodda terminlar, qo'shma terminlar va termin-birikmalar. Sodda terminlar (gen, hujayra, to'qima) asosiy tushunchalarni ifodalashda qo'llanilsa, qo'shma terminlar (fotosintez, biokatalizator) va termin-birikmalar (biologik faollik, genetik kod) murakkab jarayonlar va hodisalarni ifodalashda ishlatiladi [5].

Terminlarning semantik xususiyatlari tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'p ma'nolilik va sinonimiya hodisalari mavjud. Masalan, "membrana" termini ham hujayra qobig'ini, ham to'siq vazifasini bajaruvchi har qanday yupqa qavatni anglatishi mumkin. Bunday holatlar terminologik tizimni murakkablashtiradi va standartlashtirish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Standartlashtirish masalalari bo'yicha olib borilgan tahlillar quyidagi muammolarni aniqladi:

Terminlarning ko'p variantlilik muammosi biologiya terminologiyasining eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Bir tushunchani ifodalash uchun parallel ravishda bir nechta termin qo'llanilishi kuzatilmoqda. Masalan, "fotosintez/yorug'lik sintezi", "mitoz/to'g'ri bo'linish" kabi holatlar mavjud [6].

Sinonimiya hodisasi ham terminologik tizimda muayyan qiyinchiliklar tug'dirmoqda. Ba'zi hollarda milliy va xalqaro terminlarning parallel qo'llanilishi (masalan, irsiyat/genetika, zidlanish/antagonizm) kuzatiladi. Bu holat ilmiy kommunikatsiyada noaniqliklarni keltirib chiqarishi mumkin [7].

Tarjima masalalari ham muhim muammolardan biri hisoblanadi. Yangi terminlarni o'zbek tiliga o'g'irish jarayonida ba'zan sun'iy va noo'rin tarjimalar paydo bo'lmoqda. Bu esa terminologik tizimning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechim yo'llari taklif etiladi:

1. Terminologik standartlarni ishlab chiqish zarur. Bu jarayonda soha mutaxassislari va tilshunoslarning hamkorlikdagi faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi [8].

2. Milliy va xalqaro terminlarni uyg'unlashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Bunda xalqaro terminlarni o'zbek tiliga moslashtirish, milliy terminlarni yaratish va ularni xalqaro standartlar bilan muvofiqlashtirish muhim hisoblanadi.

3. Zamonaviy terminologik lug'atlar yaratish, mavjudlarini takomillashtirish va muntazam yangilab borish zarur. Bu ish elektron ma'lumotlar bazasi shaklida ham amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

XULOSA

Biologiya terminologiyasining leksik-grammatik xususiyatlari va standartlashtirish masalalarini o'rganish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Terminologik tizimning rivojlanishida milliy va xalqaro omillar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning optimal nisbatini ta'minlash zarur. Tahlillar ko'rsatdiki, hozirgi kunda o'zbek tilidagi biologik terminlarning 60 foizdan ortig'i xalqaro terminlardan iborat. Bu holat milliy til imkoniyatlaridan yanada kengroq foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

So'z yasallishining barcha usullari faol qo'llanilmoqda, xususan affiksatsiya, kompozitsiya va abbreviatsiya usullari biologik terminlar hosil qilishning asosiy manbalari hisoblanadi. Biroq, ayrim hollarda terminlarning noto'g'ri yasallishi, ma'no noaniqliklarining mavjudligi kuzatilmoqda. Bu esa terminologik tizimni tartibga solish zarurligini ko'rsatadi.

Standartlashtirish jarayonida tizimli yondashuv zarur bo'lib, bu quyidagi vazifalarni amalga oshirishni taqozo etadi: terminologik standartlarni ishlab chiqish, terminologik lug'atlar yaratish, tarjima masalalarini hal etish, sinonimiya hodisasini bartaraf etish. Shuningdek, biologiya terminologiyasini rivojlantirishda xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, soha mutaxassislari va tilshunoslarning hamkorligini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari biologiya terminologiyasini takomillashtirish bo'yicha yangi yondashuvlar ishlab chiqish zarurligini ko'rsatdi. Kelajakda bu yo'nalishda yangi tadqiqotlar olib borish, xususan, zamonaviy texnologiyalar asosida terminologik ma'lumotlar bazasini yaratish, elektron lug'atlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ahmedov, T. (2022). O'zbek tilidagi biologik terminlarning rivojlanish tendensiyalari. *Fan va ta'lim*, 15(3), 45-52.
2. Brown, J., & Johnson, P. (2024). Modern Issues in Biological Terminology. *Science Direct*, 8(2), 123-135.
3. Karimov, S. (2023). Biologik terminlarning yasaliush usullari. *Tilshunoslik masalalari*, 12(4), 78-89.
4. Rasulov, M. (2021). Biologiya terminologiyasining shakllanish omillari. *O'zbek tili va adabiyoti*, 5, 67-75.
5. Smirnova, E. V. (2022). Структурный анализ биологических терминов. *Вестник МГУ*, 4(2), 112-120.
6. Wilson, R. (2023). Standardization of Biological Terms. *Journal of Terminology*, 18(1), 34-45.
7. Yunusov, O. (2023). Biologik terminlarning leksik-semantik tahlili. *Fan va jamiyat*, 8(2), 90-98.
8. Zohidov, A. (2022). Zamonaviy biologiya terminologiyasi. Toshkent: Fan nashriyoti.

**Research Science and
Innovation House**

XORAZM VOHASINING TUPROQ-EKOLOGIK SHAROITI VA UNGA TASIR QILUVCHI OMILLAR

**Xojoyzova D.SH., Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat
universiteti, 2-kurs geografiya yo'nalishi talabasi,
O'zbekiston**

**Ургенчский государственный университет имени Абу Райхана
Беруни, студентка 2 курса география, Узбекистан
Хо'joyzova D.SH., 2nd year geography student of Urganch State
University named after Abu Rayhan Beruni, Uzbekistan**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm vohasi tuproqlarining ekologik holati, unda sodir bo'layotgan o'zgarishlar, unumdorligiga eroziya jarayonlarining tahsiri hamda ularga qarshi kurash bo'yicha chora-tadbirlar bayon etilgan. Shuningdek, voha yer resurslarining unumdorligini oshirish, bo'yicha kompleks tadbirlarni rivojlantirish, meliorativ-ekologik holatini yaxshilash va sho'rlanish jarayonlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: voha tuproqlari, eroziya jarayonlari, tuproq unumdorligi, tuproq sho'rlanishi, yog'in miqdori, deflyatsiya, ekologik muammolar, antropogen omillar.

ПОЧВЕННО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ХОРЕЗМСКОГО ОАЗИСА И ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ

Абстрактный. В статье описывается экологическое состояние почв Хорезмского оазиса, происходящие в них изменения, влияние эрозионных процессов на их плодородие и меры борьбы с ними. Также обсуждались вопросы разработки комплексных мероприятий по повышению продуктивности земельных ресурсов оазисов, улучшению мелиоративного и экологического состояния земель, анализу процессов засоления.

Ключевые слова: оазисные почвы, эрозионные процессы, плодородие почв, засоление почв, осадки, дефляция, экологические проблемы, антропогенные факторы.

SOIL AND ECOLOGICAL CONDITIONS OF THE KHOREZM

OASIS AND INFLUENCER FACTORS

Abstract. This article describes the ecological state of the soils of the Khorezm oasis, the changes taking place in it, the impact of erosion processes on their productivity, and measures to combat them. It also analyzes the development of comprehensive measures to increase the productivity of oasis land resources, improve the melioration and ecological state, and the processes of salinization.

Key words: oasis soils, erosion processes, soil fertility, soil salinity, precipitation, deflation, environmental problems, anthropogenic factors.

Kirish. Mamlakatimiz tomonidan olib borilayotgan qishloq xo'jalik sohalaridagi bir qator islohotlar va chora – tadbirlar ham sug'oriladigan yerlardan samarali foydalanishga, tuproq unumdorligi va qishloq xo'jalik ekinlari hosildorligini oshirishga qaratib kelinmoqda. Shu bilan birga mavjud sug'orish inshootlaridan unumli foydalanish, o'zlashtirilayotgan yerlarni landshaft xususiyatlariga e'tibor berish, almashlab ekish tizimini rivojlantirish, yerning imkoniyatlarini to'g'ri hisobga olish, melioratsiya hamda agrotexnikani ilmiy asoslangan holda qo'llash, kelajakda sug'oriladigan yerlar unumdorligini oshirish lozimligi ta'kidlab kelinmoqda.

Xorazm vohasi O'zbekistonning boshqa hududlaridan tabiiy sharoiti va geotizimlarining kenglik bo'ylab mintaqalanishiga mos holda o'zgarishi natijasida landshaft majmualarining xilma – xil bo'lishi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga voha hududi qadimdan obikor dehqonchilik yaxshi rivojlangan va tabiati inson xo'jalik faoliyati tufayli kuchli o'zlashtirilganligi bilan xarakterlidir. Aholisi zich joylashgan, tabiiy landshaft komplekslari antropogen omil ta'sirida yuqori darajada transformatsiyalashgan mintaqasi sifatida boshqa hududlardan yaqqol ajralib turadigan vohaning barcha landshaft komplekslarida qishloq xo'jaligining agroiqtisodiyot va turli sanoat tarmoqlari hamda rekreatsiya tizimlarini rivojlantirish uchun qulay tabiiy geografik sharoit va landshaft komplekslari mavjuddir.

Ishning maqsad va vazifalari. Jahonning ilg'or mamlakatlarida dehqonchilik qilinadigan yerlarga antropogen ta'sir darajasini aniqlash bo'yicha qator ustuvor yo'nalishlarda ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda, jumladan rus olimlari tomonidan yer va tuproqlarning ifloslanishi va degradatsiyasiga bog'liq holda atrof – muhitga keltirilgan zararlarni baholash metodikasi takomillashtirilgan

tadqiqotlaridan foydalanib, Xorazm vohasi tuproq-ekologik sharoiti va unumdorligiga eroziya jarayonlarining tahsirini tadqiq etish hamda bu boradagi samarali tajribalarni o'rganish tadqiqot ishining maqsadi sifatida belgilandi. Vohaning vujudga kelishi, shakllanishi va rivojlanib borishida tabiiy komponentlarning tasirini aniqlash, Xorazm vohasi tuproq – ekologik holatini o'rganish, tuproq unumdorligiga tasir etayotgan tabiiy va antropogen jarayonlarni ochib berish tadqiqot ishining asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

Asosiy qism. Xorazm vohasida sug'orma dehqonchilikning tarixi uzoq davrni o'z ichiga olib, o'tgan vaqtlar davomida tuproq qoplamida sezilarli o'zgarishlar vujudga kelgan, tuproq hosil bo'lish jarayoni avtomorf rejimdan yarim gidromorf tuproq hosil bo'lish tomoniga o'tgan. Unga ko'ra vohaning tuproqlari o'ziga xos morfolitogenetik tuzilishga ega ekanligi hamda agrokimyoviy, agrofizikaviy va meliorativ xossa va xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Vohaning katta qismida yillik yog'in miqdori kam 80 – 90 mm atrofida. Nisbiy namlik miqdori ancha past, harorat nisbatan issiq va quruq bo'lib, bahor va kuzda haroratni isib ketishi natijasida havo bosimi pasayadi. Yilning ayni shu davrida shimoliy garbiy shamollar esadi, shamolning tezligi 20 – 25 m\sek ga yetadi. SHuning uchun vohada shamol eroziyasi kuchli rivojlangan.

Vohaning katta maydonida och tusli va sur – qo'ng'ir tuproqlar hamda o'tlar bilan mustahkamlangan qumli cho'l tuproqlari tarkib topgan bo'lib, bunday tuproqlar asosan Qo'shko'pir, SHovot, Yangiariq, Bog'ot, Xazorasp tumanlari hududida katta maydonlarni egallaydi. Bu tuproq tiplarining mexanik tarkibi suv o'tkazuvchan bo'lib, yerning yuza qismida suv to'planmaydi va yuvilib ketishi ancha sust. Yuvilib ketmasligini yana bir sababi relyefi tekislikdan iborat. Lekin, shamol bu tuproqlarni oson changitib, uchirib keta oladi, shu sababli xam bunday hududlarda tuproq eroziyalari yaqqol ko'zga tashlanadi. Eroziyaning oldini olish bo'yicha tashkil etilgan ihotazor va daraxtzorlar maydonining keskin qisqarib borishi eroziya rivojlanishiga keng yo'l ochib bermoqda [3].

Qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanuvchilar tomonidan organik o'g'itlardan keng foydalanish bo'yicha kompleks tadbirlarni yetarli darajada amalga oshirilmaganligi natijasida, so'ngi 30 yilda sug'oriladigan tuproqlarda gumus miqdori 10–15 foizga kamayib ketgan, oqibatda ekvivalent hisobida boy berilgan sug'oriladigan ekin yerlari 150 ming gektardan oshib ketmoqda. Xududda tuproq eroziyasi va uning keltirib chiqaruvchi omillar, ayniqsa, antropogen omil,

sug'oriladigan tuproqlar va ularning eroziya tiplariga chidamlilik darajasi, sug'oriladigan yerlardan samarali foydalanishda eroziya xavfi, eroziyaning tobora kuchayib borayotganligi kabi masalalar hanuz amaliy jihatdan yetarli darajada o'rganilmagan [1].

Xorazm vohasida joylashgan tumanlarning qishloq xo'jalik ekinlari yetishtiriladigan maydonlarida vujudga kelayotgan shamol eroziyasi noxush ekologik muammolardan sanaladi. Bunday jarayonlarni oldini olishga qaratilgan tadbirlar esa juda sust olib borilmoqda yoki oldindan mavjud bo'lgan daraxtzorlar, ihotazorlar maydoni esa yildan – yilga qisqarib bormoqda, ayrim joylarda esa butunlay yo'qolib ketmoqda. Bunday holatni kelib chiqish sabablarini bevosita vohada aholi sonini yildan – yilga ortib borishi bilan bog'liqdir .

Aholi tomonidan sug'oriladigan yerlarda dehqonchilik, yaylov va o'tloqlarda esa chorvachilikni rivojlantirilishi, qishloq xo'jaligi yerlaridan ham turli maqsadlarda foydalanilishi oqibatida haydaladigan yerlarning litologik – geomorfologik, tuproqning mexanik tarkibi, suv va havo rejimi, fizik, agrokimyoviy va kimyoviy – biologik xossalari ham o'zgartiradi [2]. SHuningdek, vohaning ayrim hududlarida minerallashtirilgan grunt suvlari y e r yuzasiga yaqin yotgan joylarda o'rtacha va kuchli parchalangan sug'oriladigan o'tloq, botqoq – o'tloq va botqoq tuproqlar hamda sho'rxoklar yaxshi rivojlangan.

Xorazm vohasining barcha qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanuvchilar tomonidan tuproq unumdorligini oshirish, ayniqsa organik o'g'itlardan keng foydalanish bo'yicha kompleks tadbirlarni ishlab chiqish hamda tuproqlar degradatsiyasini aniqlash, baholash, monitoring qilish va salbiy oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha tizimli ishlar yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq. Unga ko'ra, vohada bunday noxush ekologik holatlarni oldini olish maqsadida bir qator chora – tadbirlarni amalga oshirish lozim, jumladan:

- ❖ eroziyaga uchragan tuproqlar tarqalgan maydonlarda tabaqalashtirilgan usulda organik va mineral o'g'itlar qo'llash va yerlarga ishlov berish texnikasini takomillashtirish;

- ❖ qishloq xo'jalik ekinlarini joylashish xususiyatlarini qayta ko'rib chiqish, tuproq tiplariga moslashtirish va unda meva – sabzavotchilik tarmoqlariga keng o'rin berish;

- ❖ tuproqlar qoplamini himoya qilish uchun yopishqoq o'tlar masalan, ajriq va boshqa yem – xashak bo'ladigan o'tlarni ekish kabilardir.

Xorazm vohasida shakllangan sug'oriladigan cho'l – voha tuproqlarining unumdorligini saqlash va oshirish borasidagi izlanishlardan oldin, bu yerlarning sho'rlanish holati va uni yaxshilashni birinchi navbatda amalga oshirish lozim.

Xulosa. Xorazm vohasida olib borilgan tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatdiki, arid hududlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmay yerlarni o'zlashtirilishi katta maydonlarda tuproqlar qatlamini yuvilishi, eroziya hodisalarining turli ko'rinishlari, yer osti suvlari sathining ko'tarilishi, sho'rtob va sho'rxoklanish kabi jarayonlarni vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Binobarin, arid hududlarni o'zlashtirish, yer va suvdan foydalanishda ilm – fan, texnikaning eng so'nggi yutuqlariga hamda inson xo'jalik faoliyatining ijobiy tahsiriga tayanish lozim. Buning uchun quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- ❖ qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanuvchilar tomonidan organik o'g'itlardan keng foydalanish bo'yicha tadbirlarni yetarli darajada amalga oshirishni yo'lga qo'yish zarur;

- ❖ Voha tuproqlari mexanik tarkibi qum va chang zarrachalardan iborat bo'lganligi tufayli shamol eroziyasiga moyilligi, sug'orma dehqonchilikda bu yerlar deflyatsiyaga qarshi kurash va muhofaza qilish tadbirlarini ishlab chiqish va amaliyotda tadbiriq etish muhim ahamiyatga ega;

- ❖ sug'orish jarayonida Xorazm vohasi tuproqlarida yer osti suvlarining sathi ko'tarilib bu jarayon tuproqlarni turli darajada sho'rlantirmokda. Shuning bu yerlarda vertikal va gorizontaal zovurlar tizimini to'g'ri loyihalash, mavjud irrigatsiya va melioratsiya tizimini qayta tiklash kabilarni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nabieva G., Madrimov R. Xorazm viloyati tuproqlari shakllanishining tarixiy aspektlari, «Upravlenie zemelnqmi resursami i ix otsenka: novqe podxodq i innovatsionnqe resheniya» Materiali Rossiyyko-Uzbekskoy nauchno-prakticheskoy konferensii. Moskva-Toshkent-2019. 397-402 b.

2. Raximov X. N. Xorazm vohasi sug'oriladigan o'tloqi allyuvial tuproqlarining hozirgi holati va ulardan foydalanish, science and innovation international scientific journal volume 1 issue 6. 2022. 320-324 b.

3. Dusanova Sh. Xorazm vohasi tuproqlarining hozirgi holati va ulardan foydalanish . Respublika ilmiy-amaliy anjuman . Urganch 2023.136 b.

OILAVIY HUQUQIY MUNOSABATLAR MOHIYATI VA UNDA ISHTIROK ETUVCHI SUBEKTLAR

Mallayev Normamat Ramazonovich

Yuridik fanlar nomzodi dotsent

Ibodova Muborak Akmalovna

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti

advokatik faoliyati yo'nalishi

Annotatsiya:

Mazkur maqolada oilaviy huquqiy munosabatlarning nazariy asoslari, ularning huquqiy tabiati va ishtirok etuvchi subyektlarining huquqiy maqomi tahlil qilinadi. Oilaviy huquqiy munosabatlar jamiyatda muhim o'rin tutadi va fuqarolarning shaxsiy hamda mulkiy munosabatlarini tartibga soladi. Maqolada ushbu munosabatlarning shakllanishi, rivojlanishi va ularni tartibga soluvchi huquqiy normalar, shuningdek, ishtirokchilar doirasining huquqiy tavsifi keltiriladi.

Аннотация:

В данной статье рассматриваются теоретические основы семейных правоотношений, их правовая природа и правовой статус субъектов. Семейные правоотношения играют важную роль в обществе, регулируя личные и имущественные отношения граждан. Также анализируются нормы, регулирующие данные отношения, и даётся правовая характеристика участников.

Abstract:

This article analyzes the theoretical foundations of family legal relations, their legal nature, and the legal status of the subjects involved. Family legal relations play an important role in regulating personal and property relations in society. The article also discusses the legal norms governing these relations and provides a legal description of the subjects.

Kalit so'zlar: oilaviy huquq, subyektlar, huquqiy munosabatlar, nikoh, ota-onalik, vasiylik, homiylik, aliment, ajrim, farzandlik huquqlari, davlat organlari, FHDYO, advokat, mediatsiya, qonunchilik, huquqiy maqom, huquqiy madaniyat.

oilaviy huquq, subyektlar, huquqiy munosabatlar, nikoh, ota-onalik, vasiylik.

Ключевые слова: семейное право, субъекты, правоотношения, брак, родительство, опека, попечительство, алименты, развод, права ребёнка,

государственные органы, ЗАГС, адвокат, медиация, законодательство, правовой статус, правовая культура.

семейное право, субъекты, правоотношения, брак, родительство, опека.

Keywords: family law, subjects, legal relations, marriage, parenting, guardianship, custody, alimony, divorce, children's rights, government bodies, civil registry, lawyer, mediation, legislation, legal status, legal culture.

family law, subjects, legal relations, marriage, parenting, guardianship.

Kirish.

Oilaviy huquqiy munosabatlar inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy-huquqiy munosabatlar tizimidir. Ushbu munosabatlar odatda shaxsiy yaqinlik, oila qurish, farzand tarbiyasi, mulkiy munosabatlar va boshqa jihatlar bilan bog'liq bo'ladi. Oilaviy munosabatlar har bir jamiyatda o'ziga xos qadriyatlar va an'analar asosida shakllanadi. Shu sababli ularni huquqiy jihatdan tartibga solish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Asosiy qism

Oilaviy huquqiy munosabatlarning asosiy belgilaridan biri bu ularning ijtimoiy va huquqiy mohiyatining uyg'unligidir. Ular nikoh tuzish, farzandlikka olish, ota-onalik huquqlari, aliment majburiyatlari, mulkiy taqsimot va vasiylik kabi masalalarda namoyon bo'ladi. Bunday munosabatlarda ishtirok etuvchi subyektlar – er va xotin, ota-onalar, farzandlar, vasiylar, homiylar – o'zlarining huquqiy maqomiga ega bo'ladi.

Oilaviy huquqiy munosabatlar subyektlari orasidagi aloqalar ko'pincha shaxsiy ishonch, mehr, mas'uliyat va o'zaro hurmat asosida rivojlanadi. Ammo ushbu munosabatlar huquqiy tartibga solinishini talab etuvchi holatlar – nikoh shartnomalari, ajrashish, aliment undirish, ota-onalik huquqlarini tiklash yoki cheklash hollari qonun doirasida hal etiladi.

O'zbekiston Respublikasining Amaldagi Oilaviy kodeksi ushbu subyektlarning huquqiy maqomini belgilab bergan. Misol uchun, kodeksda nikoh faqat rasmiy ro'yxatdan o'tkazilgandan so'ng yuridik kuchga ega bo'lishi belgilangan bo'lib, bu er va xotinning huquq va majburiyatlarini yuzaga keltiradi. Farzandlar esa tug'ilgan paytdan boshlab shaxs sifatida e'tirof etilib, ota-onalarning ularga nisbatan majburiyatlari qonunchilik asosida belgilanadi.

Oilaviy huquqiy munosabatlarning shakllanishi asosan qonuniy nikoh asosida vujudga keladi. Nikohning qonuniy kuchga ega bo'lishi uchun u fuqarolik holati

dalolatnomalarini yozish organlarida ro'yxatdan o'tkazilishi lozim. Ushbu ro'yxatga olish nafaqat nikoh tomonlarining huquq va majburiyatlarini belgilaydi, balki ularning huquqiy munosabatlar subyektlari sifatida tan olinishini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, oilaviy munosabatlarda muhim ishtirokchilardan biri bu – farzandlardir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida va Oilaviy kodeksida farzandlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratilgan. Farzandlar voyaga yetmagan davrda ular ustidan ota-onalar yoki qonuniy vakillar tomonidan vasiylik va homiylik amalga oshiriladi. Bu esa, vasiy va homiylarning ham oilaviy huquqiy munosabatlar subyekti sifatida e'tirof etilishiga asos bo'ladi. Shuningdek, vasiylik va homiylik instituti bolalarning ijtimoiy himoyasini ta'minlashda, ularning ta'lim-tarbiya olishi va hayotiy sharoitlarini yaxshilashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Vasiylar va homiylar qonun doirasida farzandlarga nisbatan ota-onalarning huquq va majburiyatlariga tenglashtirilgan holda harakat qiladilar.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, oilaviy huquqiy munosabatlarda davlat organlari, xususan, FHDYO, vasiylik va homiylik organlari, sudlar va boshqa ijtimoiy xizmat ko'rsatish tashkilotlari bevosita yoki bilvosita ishtirok etadi. Ularning vazifasi ushbu munosabatlarni huquqiy jihatdan mustahkamlash, nizolarni hal qilishda yordam ko'rsatish va subyektlar huquqlarining ta'minlanishini kafolatlashdan iborat bo'lib, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan amalga oshirilgan qonunchilik islohotlari oilaviy huquq sohasiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila institutini mustahkamlash va xotin-qizlar manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan ishlarni yanada jadallashtirish to'g'risida”gi qarorlarida oilaviy nizolarni hal qilish, farzandlar tarbiyasi, ajrimlarning oldini olish borasidagi mexanizmlar takomillashtirilgan.

Bundan tashqari, oilaviy huquqiy munosabatlar subyektlari orasida notanish, biroq muhim rol o'ynovchi shaxslar ham mavjud. Jumladan, vasiylik va homiylik organlari xodimlari, pedagoglar, psixologlar va mediatsiya mutaxassislari oilaviy nizolarni yumshatishda, bolalarning huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Bularning barchasi oilaviy munosabatlar doirasida to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita subyekt hisoblanadi.

Oilaviy huquqiy munosabatlarda advokatning ishtiroki ham alohida e'tiborga loyiq. Ko'plab hollarda, ayniqsa ajrim, aliment, farzand ustidan vasiylik

masalalarida fuqarolar o‘z huquqlarini to‘liq anglab yetmasliklari mumkin. Advokat esa nafaqat ularning huquqiy manfaatlarini himoya qiladi, balki nizolarni hal qilishda teng va adolatli yondashuvni ta’minlaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, oilaviy huquqiy munosabatlarda ishtirok etuvchi subyektlarning doirasi keng va har birining o‘ziga xos huquqiy maqomi mavjud. Ularning huquqlari va majburiyatlarini belgilashda amaldagi milliy qonunchilikka, xalqaro huquqiy me’yorlarga, shuningdek, zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlarga asoslanish lozim.

Ilmiy adabiyotlarda ham ushbu masalaga turlicha yondashuvlar mavjud. Masalan, huquqshunos olimi G.Zaynutdinovanning ta’kidlashicha: “Oilaviy huquqiy munosabatlarda shaxsiylik elementi ustuvor bo‘lsa-da, bu munosabatlar yuridik javobgarlikni keltirib chiqaruvchi normalarga asoslanadi”. Bu fikr shuni anglatadiki, oilaning ichki muammolari huquqiy javobgarlik bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning subyektlari o‘z harakatlari uchun javobgar bo‘ladilar.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy huquqiy munosabatlar shunchaki oiladagi shaxsiy aloqalar emas, balki jiddiy ijtimoiy va yuridik tizimdir. Ushbu tizimda subyektlarning aniq belgilanishi, ularning huquqiy maqomi va javobgarligi, nizolarni hal etish mexanizmlari, davlat va jamiyatning bu jarayondagi roli doimo takomillashib boruvchi huquqiy jarayonni tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Oilaviy kodeksi.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008.
3. Egamberdiyev S. Oilaviy huquq. – Toshkent: “Adolat”, 2020.
4. Zaynutdinova G. Huquqiy munosabatlar nazariyasi. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2019.
5. Black, H.C. Black’s Law Dictionary. – St. Paul: West Publishing Co., 1990.

Research Science and
Innovation House

OQOLTIN TUMANI: TABIATI, AHOLISI VA XO‘JALIGI

Sulaymonov Farxod Erkinjon o‘g‘li

O‘zMU, geografiya va geoaxborot tizimlari fakulteti magistranti

Annotasiya: maqolada Sirdaryo viloyati Oqoltin tumani tabiati, aholisi va xo‘jaligiga umumiy tavsif berilgan. Asosiy e‘tibor tuman tabiiy sharoitu va resurslari, aholi soni va joylashuvi, aholi zichligi, aholi takror barpo bo‘lishi, MFYlar, shuningdek, iqtisodiyotining tarmoqlar tarkibigaru o‘zgarishlarga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: tuman, iqlim, tabiiy sharoit, resurslar, aholi, sanoat, qishloq xo‘jaligi.

АКАЛЬТИНСКИЙ РАЙОН: ПРИРОДА, НАСЕЛЕНИЕ И ХОЗЯЙСТВО

Аннотация: В статье дана общая характеристика природы, населения и хозяйства Акальтинского района Сырдарьинской области. Основное внимание уделено природным условиям и ресурсам района, численности и размещению населения, плотности населения, воспроизводству населения, МФЙ (махаллям), а также изменениям в структуре отраслей экономики.

Ключевые слова: район, климат, природные условия, ресурсы, население, промышленность, сельское хозяйство.

AKALTINSKY DISTRICT: NATURE, POPULATION, AND ECONOMY

Abstract: The article provides a general overview of the nature, population, and economy of the Akaltinsky District in the Syrdarya Region. The main focus is on the natural conditions and resources of the district, population size and distribution, population density, demographic reproduction, MFY (mahallas), as well as changes in the structure of economic sectors.

Keywords: district, climate, natural conditions, resources, population, industry, agriculture.

Ma'lumki, geografiya fanining o'ziga xos, betakror, jozibali xususiyati, uning turli miqyosda tadqiqot olib borishga egaligidir. Odatda biz, o'rganish jarayonida tadqiqot obyekti kichrayib borgan sari uning sotsial, ijtimoiy, iqtisodiy, demografik va ekologik kabi jihatlarining miqyosi oshib boradi. Bunday tadqiqotlarda bevosita joylarga va undan yanada kichik hududlarga tomon o'rganish tasnifi o'zgara boradi. Bunda murakkablikdan oddiylikka yoki aholiga va uning yashash sharoiti, kundalik turmush darajasini o'rganishga yaqinlashib boriladi [2]. Demak, tadqiqot obyekti kattalashib borishida uning iqtisodiy-siyosiy ahamiyati yuqori bo'lsa, hududning kichrayib borishida uning ijtimoiy-iqtisodiy, xususan sotsial va ekologik ahamiyati ortib boradi. Lekin bu ba'zan muhim masala va muammolarga yechimlar ham aniqlash imkonini berish mumkin.

Oqoltin tumani -Sirdaryo viloyati tarkibidagi tuman bo'lib 1971-yil 29-avgustda tashkil etilgan. Shimoldan Qozog'iston Respublikasi, shimoli-g'arbdan Jizzax viloyatining Mirzacho'l, janubi-g'arbdan Do'stlik tumanlari, janubdan viloyatning Sardoba tumani, shimoli-sharq, janubi-sharqdan Mirzaobod va Mehnatobod tumanlari bilan chegaradosh. Tahlil etilayotgan hudud maydoni 0,56 ming km²ga teng bo'lgan holda, aholisi 2025-yil 1 yanvar holatiga ko'ra, 56 422 kishi yoki viloyat aholisining 6,1 foizi istiqomat qiladi. Oqoltin tumanida 13 ta mahalla fuqarolar yig'ini (Ahillik, Bo'ston, Ko'rkam diyor, Andijon, Yangi hayot, Obod, Toshkent, Yangi davr, A.Sirdaryo, Sahovat, Shodlik,) bor (2023). Tuman markazi - Sardoba shaharchasi [4].

Oqoltin tumani hududi relyefi asosan tekislikdan iborat. Shimoliy qismiga tomon pasayib boradi, janubiy qismi Sardoba tumanidan boshlangan tepa-pastliklarni o'z ichiga oladi.

O'rganilayotgan tuman hududida o'rtacha yillik yog'ingarchilik miqdori 200-300 mm ni tashkil etadi. Yoz oylarida o'rtacha havo harorati +26 +30 gradusgacha va qishda -6 gradusgacha sovib ketishi kuzatilgan. Ob-havosi keskin o'zgaruvchan va quruq. Yillik o'rtacha temperatura +14°C gradus. Yanvarning o'rtacha temperaturasi shimolida -6°, janubida -2°. Qishda havo tez soviydi va temperatura -30° gacha pasayadi. Ba'zan, qish o'rtalarida havo birdaniga isib, keyin sovib ketadi. Kech ko'klamda va erta kuzda ham sovuq tushib o'simlikning o'sish davrini qisqartiradi. Yozi quruq va issiq. Iyulning o'rtacha temperaturasi +27 +29°C gradus qayd etiladi. Yozda ba'zan temperatura +32 +45°C gradusgacha ko'tariladi. Ko'pincha issiq shamol (garmsel) tuproqni quritadi va o'simliklar rivojlanishiga

salbiy ta'sir qiladi. Vegetatsiya davri 218 kun. Yillik yogin 180-220 mm, asosan, qishda yog'adi. Yozda kuchli bug'lanish sababli yer osti suvlari yuza maydonlarning tuprog'ini sho'r bosadi. Bahorda esadigan bu xildagi shamol unib chiqayotgan g'o'zalarni ba'zan nobud qiladi. Bunday holatni oldini olish maqsadida keyingi yillarda tumanda ixota daraxtzorlari barpo qilindi. Ahyon-ahyonda garmsel esadi. Garmselga qarshi daraxtzorlar barpo qilinmoqda. Bahor oylari ancha seryog'in ko'rsatkichga ega. Mart, aprel oylarida yillik yog'inning 70% qismi yog'adi. Tuproqlari, asosan, och tusli bo'z tuproq bo'lib, kam va o'rtacha sho'rlangan; mexanik tartibiga ko'ra, qumoq va soz tuproqlardir. Tekisliklarda sho'rxok va sho'rxoksimon tuproqlar uchraydi. Yer osti suvining chuqurligi 5-6 metr atrofida. O'simliklardan lolaqizg'aldoq, boychechak, chuchmoma, qoqi, yalpiz, ismaloq, yantoq, sho'ra, shuvoq, qo'ng'irbosh, qo'ziquloq, tuyatovon, quyonsuyak, juzg'un, qovul, oqquray, qiltiq, kavrak, rang, illoq, betaga, qiyoy, qamish, yulg'un, oqbosh, qushqo'nmas, na'matak, mingboshi, chitir, g'umay, pechak, saksovul, har xil butalar, jiyya, do'lana, tol, terak, qayrag'och, oq akatsiya, zarang, shumtol va boshqalar o'sadi. Yovvoyi hayvonlardan: jayra, tulki, bo'ri, chiyabo'ri, qobon, jayran, nutriya, ondatra, ko'rsichqon, suvkalamush, tipratikan, yumronqoziq, kaltakesak, ilon, toshbaqa, falanga, chayon, qoraqurt, qushlardan xo'jasavdogar, moyqut, bulduruq va boshqalar bor.

Sardoba suv ombori joylashgan hududga yaqin janubiy-sharqiy qismlarida kuz-qishda havo harorati pasayadi va bahor-yozda harorat ko'tarila boshlaydi, shu sababli suv omborda suv haroratining minimal pasayishi dekabr-yanvar oylarida +1,4°C dan +3°C darajagacha bo'lsa, suvning harorati bahorning aprel oyida +7°C dan +10°C darajagacha ko'tariladi. Suv haroratining maksimal ko'tarilishi yoz faslida +22°C darajani tashkil etadi. Suv omboridan rekreatsiya maqsadlarda foydalanishni suv boshqarmasi bilan shartnoma asosida tashkil etish mumkin. Sardoba suv ombori quyilma tipda, mavsumiy rostlovchi bo'lib, o'z vazifasiga ko'ra ma'lum hududda Sirdaryo daryosi suvini boshqarish uchun xizmat qiladi [2].

Aholisi. Respublikamizda aksariyat qishloq tumanlarining tabiiy-xo'jalik sharoiti turli-tumanligi bois, ularning aholisi soni, zichligi, aholining takror barpo bo'lish xususiyatlari va aholi manzilgohlarining katta-kichikligi, joylashuvi hamda tarkibi bir-biridan ancha farq qiladi. Oqoltin tumanidagi aholi soni yil sayin o'sib bormoqda. Tahlil etilayotgan Oqoltin tumani aholisi soni 56,6 ming kishini tashkil

etgani holda itimoiy sohalarni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega (1-jadval).

Ma'lumki, Sirdaryo viloyati hududining aksariyat qismini tekislik yerlari egallaganligi tufayli aholi zichligi 178 kishi / km.kv. va bu borada u O'zbekiston hududlari orasida o'rtacha o'rinlarda turadi. Odatda, vohalarda, sug'orma dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi hududlarda aholi zichligi yuqori bo'ladi. Oqoltin tumani ham ana shunday hududlar sirasiga (121 kishi / km.kv.) to'g'ri keladi (respublikada o'rtacha 81 kishi).

1-jadval

Sirdaryo viloyati aholisining hududiy tarkibi (2025-yil 1- yanvar holati, ming kishi)

Tumanlar	2024-yil	2025-yil	O'sish surati %da
Oqoltin tumani	55,8	56,6	101,4
Boyovut tumani	138,9	141,5	101,9
Sayxunobod tumani	82,8	83,9	101,3
Guliston tumani	79,6	81,1	101,9
Sardoba tumani	70,3	71,4	101,6
Mirzaobod tumani	80,4	82,3	102,4
Sirdaryo tumani	137,2	139,3	101,5
Xovos tumani	102,3	104,1	101,8

Манба: www.sirstat.uz ma'lumotlari

Tumanning yana bir o'ziga xos jihati esa urbanizatsiya ko'rsatkichlari viloyat ko'rsatkichidan yuqori ya'ni 65% dan iborat ekanida. Ya'ni tumanda mavjud 3 ta shaharcha aholisi mavjud aholini deyarli 2/3 qismini yashash manzili sanaladi.

2024-yil 1-yanvar holatiga Oqoltin tuman aholisi jinsiy tarkibida ayollar ulushi 49.7 foiz, erkaklar ulushi 50,3 foizni tashkil qildi. Demak, tumanda ayollar soni erkaklar soniga nisbatan biroz kamroq ekanligini kuzatishimiz mumkin.

Oqoltin tumanida 2024-yilda tug'ilish koeffitsienti 21,9, o'lim koeffitsienti 4,8 % teng bo'lgan. Umuman olganda, Oqoltin tumanida aholining tabiiy o'sishi 2024-yilda 17,1 % teng bo'lgan.

Xo‘jaligi. Tuman iqtisodiyoti agrar-industrial yo‘nalishga ega. Tumanda 2024-yilda 590,1 mlrd. so‘mlik sanoat mahsuloti ishlab chiqarilgan bo‘lib, viloyat yalpi sanoat mahsulotidagi ulushi atigi 3,9% demakdir (2-jadval) [2].

2-jadval

**Oqoltin tumanning Sirdaryo viloyati bilan solishtirma asosiy iqtisodiy
ko‘rsatkichlari (2024- yil)**

	Hajmi mlrd. so‘m	Oqoltin tumanning Sirdaryo viloyatida tutgan ulushi, %da
Sanoat mahsuloti	590,1	3,9
Iste‘mol tovarlari	598,0	3,8
Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi	1234	9,7
Asosiy kapitalga investitsiyalar	1414,1	16,4
Qurilish ishlari	232,2	4,2
Xizmatlar, jami	250,7	2,3
Tashqi savdo balansi	711,2	5,8
Eksport	239,1	4,5
Import	472,1	6,8

Маълумотлари: www.sirstat.uz

Umuman olganda, Oqoltin tumani sanoat tarmoqlar tarkibida oziq-ovqat va yengil sanoat to‘liq ustunlikka ega. Birgina oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish umumiy tuman sanoatining deyarli yarmini tashkil qiladi. Tumanda 2023-yilda jami sanoat korxonalari soni 210 tani tashkil etgan bo‘lib, barchasi kichik korxona va mikrofirmalardan iborat. Shu jumladan xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar 3 ta. Oqoltin tumanining sanoati turli sohalarda rivojlanmoqda. 2024-yil 1-sentabr holatiga ko‘ra, tuman hududida ro‘yxatga olingan 1436 ta yuridik shaxsdan 132 tasi sanoat sohasida faoliyat ko‘rsatmoqda. Bu korxonalar orasida qishloq xo‘jaligi, savdo va boshqa xizmat ko‘rsatish sohalari ham muhim o‘rin tutadi. Tumaning yirik sanoat korxonalaridan biri “Oqoltin mega Textile” hisoblanadi. Ushbu korxona trikotaj mahsulotlarini ishlab chiqaradi va ularning barcha mahsulotlari mahalliy paxta tolasidan tayyorlanadi. Korxonaning ishlab chiqarish quvvati yiliga 25

milliard soʻmni tashkil qiladi va mahsulotlar Rossiya, Qozogʻiston va boshqa MDH mamlakatlariga eksport qilinadi. Bundan tashqari, Oqoltin tumanida qishloq xoʻjaligi sohasida ham koʻplab loyihalar amalga oshirilmoqda. "Sardoba universal cluster" MCHJga qarashli "Agromarkaz" kabilar yangi ish joylarini yaratish va qishloq xoʻjaligida innovatsiyalarni joriy qilishga qaratilgan [2].

2024-yilda tumanda 1234 mlrd. soʻmlik qishloq xoʻjalik mahsulotlari yetishtirilgan boʻlib, jami viloyatning mazkur turdagi mahsulotining 9,7 % taʼminlagan. Yetishtirilgan qishloq xoʻjaligi mahsulotlari asosiy qismi dehqonchilik mahsulotlariga toʻgʻri keladi.

Xizmatlar sohasini rivojlantirish ijtimoiy yoʻnaltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Xizmatlarning xilma-xilligi aholining katta qismini hayot sifatini va farovonligini yaxshilash imkonini beradi.

Tahlilardan koʻrish mumkinki, Oqoltin tumani jami xizmatlar tarkibida asosiy oʻrinni savdo hamda transport xizmati egallagan. Bu ikkala xizmat turi barcha xizmatning asosiy qismini tashkil etadi.

Aholining yashash sharoiti koʻp jihatdan ijtimoiy infratuzilma shahobchalarining qay darajada taʼminlanganligi bilan belgilanadi. Bu jihatdan, ayniqsa, aholining toza ichimlik suvi, gaz va elektr energiya bilan taʼminlanishi katta mazmun kasb etadi. 2024-yil holatiga Oqoltin tumanidagi kvartiralarining (uyarning) bor-yoʻgʻi 79,7 % markazlashgan toza ichimlik suvi bilan taʼminlangan. Bu borada viloyatning boshqa maʼmuriy birliklari bilan taqqoslaganda eng soʻnggi oʻrinlarda turadi.

Rasmiy statistik maʼlumotlarda 2024- yilning 1- dekabr holatiga koʻra, Sirdaryo viloyatida jami 8 474 ta masʼuliyati cheklangan jamiyatlar (MChJ) faoliyat yuritmoqda. Shundan Oqoltin tumanida– 661 tani tashkil etadi. Sanoat korxonalari soni 125 tani tashkil etadi, bu umumiy faoliyat koʻrsatayotgan korxonalar sonining 9,6 foizini tashkil qiladi. 2023-yil davomida 210 ta yangi korxona roʻyxatga olingan, ularning 56,2 foizi qishloq va oʻrmon xoʻjaligiga, 29,5 foizi esa savdo sohasiga toʻgʻri keladi. Sanoat tarmoqlari agrosanoat korxonalari eng katta ulushni egallaydi [3].

Yuqoridagi maʼlumotlar tahlilidan koʻrish mumkinki, viloyatimizning boshqa tumanlariga nisbatan Oqoltin tumanining mineral xomashyo salohiyati sust, bu yerda sanoat ahamiyatiga ega yirik konlar mavjud emas, bu esa uning sanoatini divesifikatsiyalanmaganiga taʼsir koʻrsatgan. Shu bilan birga tumanning agroiqlim

resurslari salohiyati katta, jumladan quyoshli kunlar miqdorining ko‘pligi, qishloq xo‘jaligini rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi. Tuman xo‘jaligida qishloq xo‘jaligini avvaldan ustun rivojlanganligi, katta xajmda qishloq xo‘jaligi xomashyosi yetishtirilishi sababli, sanoatida qayta ishlovchi oziq-ovqat va yengil sanoat korxonalari ko‘proq rivojlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-tom Toshkent. O‘zbekiston, 2017.
2. Soliev A., Nazarov M., Qurbonov Sh. O‘zbekiston hududlari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi. T.: “Mumtoz so‘z”. 2010
3. Soliyev A.S. Iqtisodiy geografiya: nazariya, metodika va amaliyot. (Tanlangan asarlar). Monografiya.- Toshkent, 2013. 42-45 b.
4. Sirdaryo viloyati statistik axborotnomasi. Guliston, 2023-yil.
5. www.oqoltintuman.uz/uz
6. www.sirstat.uz

Research Science and Innovation House

ILK SAK VA MASSAGET QABILALARIDA HARBIY ISH.

Kenjayev Bektash Davronbek o'g'li

Urganch Davlat Universiteti

Ijtimoiy – Iqtisodiy fanlar fakulteti

Tarix (mamlakatlar va yo'nalishlar bo'yicha)

yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

E-mail: bektoshkenjaev341@gmail.com

Tel: +998(99)-751-08-22

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadimgi yunon tarixchilari, xususan, Gerodot, Strabon va Arrian asarlarida tilga olingan O'rta Osiyo xalqlarining harbiy hayoti va urf-odatlarini yoritilgan. Unda sak, massaget, xorazmiy, sug'd, parikan va boshqa qabilalarning hayot tarzi, harbiy strategiyalari hamda jangovar qurollari haqida batafsil ma'lumotlar berilgan. Qadimgi yunon tarixchilari sak-massagetlarning yuqori darajadagi harbiy mahorati, otliq qo'shinlarining harakatchanligi va ularning jang taktikalari haqida qimmatli tarixiy dalillarni keltiradilar. Shuningdek, maqolada qadimgi O'rta Osiyo qabilalarining Ahmoniyalar Eroni tarkibidagi harbiy xizmatlari va mashhur Massagetlar malikasi To'marisning Kayxusrav qo'shinlari ustidan qozongan g'alabasi haqida ham so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: qurollar, otliqlar, baqtriyaliklar, Ahmoniyalar, To'maris, Kayxusrav, O'rta osiyo, oybolta, xanjar, nayza, kamon.

Аннотация: В статье рассматриваются военный быт и обычаи народов Средней Азии, упомянутые в трудах древнегреческих историков, в частности Геродота, Страбона и Арриана. В нем содержатся подробные сведения об образе жизни, военной стратегии и вооружении саков, массагетов, хорезмийцев, согдийцев, париканцев и других племен. Древнегреческие историки приводят ценные исторические свидетельства о высоком уровне военного мастерства скифов, мобильности их конницы и тактике ведения боя. В статье также рассматриваются военные службы древних среднеазиатских племен в составе Ахеменидского Ирана и победа знаменитой массагетской царицы Томарис над войсками Кайхусрова

Ключевые слова: оружие, конница, бактрийцы, ахемениды, томариды, кайхусравы, Средняя Азия, лунный топор, кинжал, копье, лук.

Abstract: This article covers the military life and customs of the peoples of Central Asia, mentioned in the works of ancient Greek historians, in particular, Herodotus, Strabo and Arrian. It provides detailed information about the lifestyle, military strategies and combat weapons of the Sakas, Massagets, Khorezmians, Sogdians, Paricans and other tribes. Ancient Greek historians provide valuable historical evidence of the high level of military skill of the Sakas-Massagets, the mobility of their cavalry and their combat tactics. The article also discusses the military services of the ancient Central Asian tribes in Achaemenid Iran and the victory of the famous Massaget queen Tomaris over the troops of Kaykhusraw.

Key words: weapons, cavalry, Bactrians, Achaemenids, Tomaris, Kaykhusrav, Central Asia, moon axe, dagger, spear, bow.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Qadimgi yunon tarixchilarining asarlarida O'rta Osiyo xalqlari siyosiy hayoti haqida ma'lumotlar uchraydi. Bu xalqlar tarixini yozish, Gomer, Esxil, Aristey kabi adiblar tomonidan boshlangan, lekin skif(sak va massaget)lar haqida keng va ancha aniq ma'lumotlarni birinchi bo'lib Mil. avv. V asrda yashagan yunon tarixchisi Gerodot beradi. Gerodot o'zining “Tarix” asari (I, III, VII, IX jildlari) da, sak (skit), massaget, xorasmiy, margush, sug'd, parikan kabi O'rta Osiyoda qadimda yashagan o'troq va ko'chmanchi xalqlar, Kir II va To'maris o'rtasidagi munosabatlar, massagetlarning xo'jaligi, turmush tarzi, urf-odat va marosimlari haqidagi ma'lumotlari qimmatlidir. Muarrixning yozicha, “Massagetlar skiflar singari kiyinadilar. Turmush tarzlari bir-xil. Ular otda va piyoda jang qiladilar. O'q-yoy, bolta va nayzalar bilan qurollanadilar. Ularning barcha buyum va asboblari oltin va misdan ishlangan. Strabonning ta'kidlashicha, sak qabilalarida erkaklarning asosiy mashg'uloti harbiy ish bo'lgan. Bu barcha xususiyatlari va qatlami bilan professional yollanma qo'shinga mos kelgan. Ular har qanday vaqtda yaqin atrofdagi shahar va qishloqlarni talash yoki tovon olish uchun bosqinlar uyushtirishga tayyor bo'lgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI (АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ/ LITERATURE ANALYSIS).

O'rta Osiyo hududida yashagan ko'chmanchi chorvador sak qabilalari haqida ilk yozma ma'lumotlar qadimgi manbalarda uchraydi. Jumladan, ushbu qabilalar haqida qadimgi fors bitiklari – Behistun yozuvlari, Persepol va Naqshi Rostam qoyatoshlaridagi yozuvlarda, shuningdek, Doro I haykalida (mil. avv. VI–V asrlar) ma'lumotlar uchraydi. Bundan tashqari, qadimgi tarixchilar Gerodot, Strabon,

Polien, Pompey Trog, Pliniy Katta kabi mualliflar o'z asarlarida sak-massagetlarning hayoti, urf-odatlar va harbiy yurishlari haqida yozib qoldirganlar. Sak-massagetlar tarixi XIX asr oxiridan boshlab G'arb va rus tadqiqotchilari tomonidan keng o'rganila boshlangan. Xususan, V. Tomsen, K. Nemet, P. Pelliot, S. Tolstov, M. Dyakonov, I. Markvart, G. Altheim, H. Trever, V.V. Bartold, A.N. Bernshtam, M. Gryaznov kabi olimlar ushbu qabilalarning etnogenezi, madaniyati va siyosiy hayotini tadqiq qilganlar. Shuningdek, sak-massaget qabilalarining moddiy madaniyati va arxeologik yodgorliklari haqida olimlar A. Kifishin, G. Patsevich, K. Akishev, A. Mandelshtam, L. Gumilyov, V. Yagodin, O. Ismagilov, J. Usmanov, E. Ageeva, B. Andrianov kabi tadqiqotchilarning ishlarida muhim ma'lumotlar berilgan. Ushbu tadqiqotlar natijasida O'rta Osiyo dashtlarida yashagan ko'chmanchi chorvadorlarning turmush tarzi, diniy e'tiqodlari va harbiy an'analari haqida qimmatli ilmiy ma'lumotlar to'plangan.

MUHOQAMA VA NATIJALAR (ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ / DISCUSSION AND RESULTS).

Urug'-qabilalarda harbiy sohaning ahamiyati ortib borishi bilan harbiy yo'lbooshchining nufuzi ham oshib bordi. Ana shunday tarzda harbiy kasb vujudga keldi. Ilk bor ibtidoiy mudofaa to'siqlari urug'-jamo'a qishloqlari atrofida paydo bolib, ular keyinchalik mustahkamlangan qo'rg'on-qal'a vazifasini bajargan. Sak-skiflarda o'smirlar bolalik davridanoq harbiy ishni o'rganib, murakkab sinovlardan so'ng haqiqiy jangchi sifatida tan olinganlar. Ular erkak jangchilar qatoriga qo'shilish uchun bir necha sinovlardan o'tganlar. Har bir o'smirda go'dakligidan sabr-toqat, chidam, iroda shakllantirilgan.[1]

Gerodotning «Tarix» asarida massagetlar skiflar kabi kiyinib, ularga o'xshab hayot kechiradilar. Ular otda va piyoda safda ham jang qiladilar. Ularda, odatda, kamon, nayza va jangovar cho'qmorlar bor. Lekin nayzalar, kamon o'qlari va jangovar cho'qmorlarning metall qismlarini misdan yasaydilar, bosh kiyimlari, kamar va belbog'lari tilla bilan bezaydilar. Gerodotning «Tarix» asaridan.[2]

Arrian uchun massagetlar Amudaryoning chap sohilida istiqomat qiluvchi nochor qabila jamoalari edi. Sug'd bilan g'arbiy chegaradosh edi. Daxlar esa, aksincha, Sug'diyaning shimoliy sharqiy qo'shnisi, Tanais (Sirdaryo) vodiysining aholisi edi. Arrian dahlarni sovuqlarga o'ralgan jangovar suvoriy jangchilar, Doro harbiy yurishlarining saralangan otliq askarlari sifatida ta'riflaydi.[4] Demak, massagetlar chorvador Saklarning kambag'al qatlamini tashkil etadi. Daxlar

ularning badavlat kashami — oriylari edi. Gerodotning yozishicha, Saklar askarlarining boshlarida qalin kigizdan tikilgan, cho‘qqi qalpoklari bo‘lgan. Ular sak o‘q-yoylari, kalta qilichlar (akinaklar), oyboltalar (sagariylar) bilan qurollanganlar. Saklar o‘zlarining harbiy mahoratlari, asosan, o‘q-yoy otishga ustaliklari bilan dong chiqarganlar. Qadimiy dunyo muarrixlari Saklarni dunyodagi eng mohir merganlar deb ta’riflashgan. Miloddan avvalgi 238-yilda dah qabilalaridan biri parnlar Parfiya davlatini tuzgan. Arxeolog K. Akishev MarkaziyQozog‘istonda o‘rgangan "Tasmo‘la madaniyati" sak qabila ittifoqiga kiruvchi issedonlarga tegishli ekanligini yozadi.[3]

Yevroosiyo dashtlari ko'chmanchilarida bo'lgani kabi, katta migratsiya davrigacha bo'lgan odatiy Saka Rauka qo'shini, asosiy qurol va kalta qilich sifatida tipik ko'chmanchi o'ralgan kamon bilan qurollangan juda harakatchan ot kamonchilardan iborat bo'lar edi. Akinak tipidagi yoki sagaris jangovar bolta ikkilamchi yaqin jangovar qurol sifatida va juda kam zirh bilan jihozlangan. Oddiy ko'chmanchi armiyaning "to'g'ri" ishlashi va harakatchanligi va taktikasidan strategik va taktik darajada maksimal darajada foydalanishi uchun armiya har bir askarga kamida ikkita ot kerak bo'ladi.[5] Bu odatda cho'l ko'chmanchilari uchun muammo emas edi, chunki ularning butun ekologik va iqtisodiy strategiyasi asosan qoramol, qo'y va eng muhimi, otlarni boqish va bir yaylovdan boshqasiga mavsumiy migratsiyaga asoslangan edi. Ular chorvadorlar edi. Darhaqiqat, Xan Shuda Vusunlar boshqargan mintaqada juda ko'p otlar borligi va ba'zida davlat kishilarning 4000-5000 otlari borligi aniq qayd etilgan. Ko'pchilik qabila a'zolari bugungi kunda Prjevalskiy nomi bilan mashhur bo'lgan otlari bo'lar edi, u bir vaqtlar Evrosiyo dashtlarida keng tarqalgan, ammo hozir yo'qolib ketish xavfi ostida turgan tur hisoblanadi. Boyroq qabilalar yirikroq va kuchliroq otlarga minishgan bo'lardi, buzot, ehtimol, mintaqaga xos bo'lgan va Xan imperatori Vudi (miloddan avvalgi 140-86 yillar hukmronligi) "a'lozot" deb atagan. Aslida, Xan Vudi keyinroq Farg'onadan kelgan ajoyib "qon terli otlar"ni "samoviyotlar" deb atashgan qaror qilgunga qadar bu atama dastlab usun otlari uchun ishlatilgan bo'lsa, keyinchalik usun otlari "g'arbiy ekstremalotlar" nomi bilan mashhur bo'lib ketgan. "Samoviy otlar" nomini olish sharafiga keyinchalik farg'ona otlariga o'tgan. Bu Yettisuv hududidagi otlarning yaxshi sifatiga guvohlik berishi mumkin va shuning uchun biz bemalol taxmin qilishimiz mumkinki, bu hududda Da Yuechzi va Usunlardan oldin hukmronlik qilgan va ularning ko'plab qabilalari keyinchalik Da Yuechji va

xudolarga qo'shilgan Saka Rauka hokimiyati. Usunlar bunday sifatli otlarga ega edi.[6]

Sak-massagetlarning o'ziga xos jang taktikasi bo'lgan. Yengil qurollangan otliqlar qo'qqisidan paydobo'lib, dushmanga o'q yog'dirganlar va kutilmaganda tezlik bilan birdaniga chekinganlar. O'zini boshqara olmay qolgan dushman kuchlari natijada jang maydonidan uzoqlashgan ta'qib etuvchi dushman kuchlari birdan o'rab olinib, yanchib tashlangan yoki pistirmaga tushirilgan. Yana bir jang taktikasiga ko'ra dushman kuchlariga doimo kichik-kichik hujumlar qilingan. Dushman kuchlari o'z tayanch nuqtasidan uzoqlashgan. Oxir-oqibatda dushman doimiy hujumlar, suvsizlik va ochlik, doimiy izg'ib yurishdan holdan toyib orqaga qaytgan. Bu holdan toydirish taktikasi edi.[7]

Otliq ko'chmanchilarning yana bir o'ziga xos jang taktikasi bo'lgan. Jang odatda uzoq pistirmalarning harakati dushmanni aylanib o'tish atayin chekinish va kutilmagan hujumga olish bilan boshlangan. Jang g'alaba bilan yakunlansa dushman to'la yanchib tashlangan yoki to'zitib yuborilgan. Agar jangda g'alabaga erishib bo'lmaganda ham to'la yengilmaguncha yoki jang o'z foydasiga hal bo'lmaguncha jang davom ettirilgan.[5]

Sak-skif armiyasi otliq va piyoda armiyadan tashkil topgan bo'lib, otliq jangchi quyidagicha qurollangan: jangchi boshida cho'qqi qalpoq (charm keyinchalik temirdan) bolib, u uzun soqol qo'ygan, ustiga esa misdan ishlangan sovut, pastgi qismiga charm ishton, oyog'iga esa ishlov berilgan teridan ishlangan oyoq kiyim kiygan. Otliq jangchi jangda kamon va qilichdan unumli foydalangan. Piyoda jangchilar qo'lida kamon, yelkasiga kamon o'qlari to'ldirilgan sadoq (o'qdon), belida xanjar bilan kamar bo'lgan. Shuningdek, otliq qilich bilan ham yaxshi jang qila olgan. Piyoda kamonchilar qismi jang boshlanganda dushman ustiga o'q yog'dirgan. Ba'zida otliqlar ham piyodalar bilan birgalikda dushmanni kamondan o'qqa tutgan. Shundan so'ng otliq qismlar jangga kirganlar. Sak-Skif jangchisining aqinak (xanjar)lari ishlanishiga ko'ra biroz kichik, ammo jang uchun qulay bo'lgan. Bu aqinaklar sopi va qo'ndog'I bejirim qilib bezatilgan. Katta harbiy mansabdagilarning yoki hukmdor xanjariga mis va oltindan ishlov berilgan. Bundan tashqari harbiylar kamon va nayza bilan ham qurollangan. Kamonni yasashda uning yengil va ixcham bo'lishiga katta ahamiyat berilgan. Nayza va kamon o'qining uchlari metallardan ishlangan. Qurolsozlik juda yuqori darajada rivojlangan. Qurolsoz ustalar kamon, qilich, xanjar, jangboltasi, sovut, dubilg'a, qalqonlar yasagan.

Otlaring egar-jabduqlarini yasash yaxshi yo'lga qo'yilgan. Otning ko'kragini himoya qiladigan himoya vositasi ishlangan.[8]

Sak-massagetlar va baqtriyaliklarning jangovar qobiliyati qo'shni davlat, xalqlar tomonidan yuqori baholangan. Qudratli Ahmoniylar Eroni armiyasida sak-massagetlar, baqtriyaliklar imtiyozli otliq qismlar sifatida janglarda qatnashganlar. Mill. avv. VI - IV asrda sak-massagetlar, baqtriyaliklar Ahmoniylar davlatining qaram hududlaridan biri Misr va chegara hududlardagi garnizonlarda harbiy xizmatni o'taganlar.

Mil. avv. 529-yilda Kayxusrav armiyasi O'rta Osiyoga bostirib kiradilar. Massagetlar davlati hukmdori malika To'maris dushman bilan jang qilishda an'anaviy taktikadan foydalanadi. To'maris o'z armiyasiga chekinishni, dushmanni mamlakat ichkarisiga ko'proq kirishiga imkon berishga buyruq beradi. Forslar massagatlarni ta'qib qilib, jadal mamlakat ichiga yo'naldilar. Malika To'maris belgilangan joyda forslar bilan jangga kirishadi. Tarixchi Yustin malumotlariga ko'ra jangda 200 ming fors askari qirib tashlanadi. Kayxusrav ham oldiriladi. [3]

Xulosa (Conclusion).

Maqoladan ko'rinib turibdiki, qadimgi O'rta Osiyo xalqlari nafaqat dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullangan, balki o'ziga xos jang taktikalari va harbiy madaniyatga ega bo'lgan. Ularning jangovar san'ati otliq qo'shinlarning tezkorligi va mohir kamonchilik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jihat ko'chmanchi xalqlarning harbiy ustunligini ta'minlagan. Massaget va saklarning harbiy qurollari va strategiyalari nafaqat o'z hududlarini himoya qilish, balki bosqinchilarga qarshi samarali kurash olib borishda ham muhim rol o'ynagan. Ayniqsa, malika To'maris boshchiligidagi massagatlarning fors podshohi Kayxusrav ustidan qozongan g'alabasi ularning harbiy salohiyatining yorqin namunasidir. Ushbu tarixiy ma'lumotlar O'rta Osiyo xalqlarining jasoratini va o'z hududlarini himoya qilishdagi qat'iyatini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абаев В.И. Среднеазиатский политический термин «афшин» ВДИ. – М., 1959. – №2. – С. 112-116.
2. Геродот. IV, 116.
3. Геродот. IV, 26.
4. Жданко Т.А. Каракалпакская эпическая поэма «Кырк кыз» как историко-этнографический источник //КСИЭ. – М., 1958. Вып. XXX.

5. Косвен М.О. К вопросу о военной демократии // Тр. Института этнографии. – М., 1960. Т. 4. – С. 241-261.
6. Пьянков И.В. Средняя Азия в известиях античного историка Ктесия. – Душанбе, 1975. – 191 с.
7. Смирнов К.Ф. Кочевники Северного Прикаспия и Южного Приуралья скифского времени // Этнография и археология Средней Азии. – М.: Наука, 1979. – С. 74-75.
8. Дьяконов И.М. История Мидии от древнейших времен до конца IV в. до н.э – М.: АН СССР, 1956. –С. 349.

Research Science and
Innovation House

MA'NAVIY-MA'RIFIY TADBIRLARNING TALABA-YOSHLAR KOMIL INSON BO'LISHIDA TUTGAN O'RNI

Xudayberganov Arslonbek Kalandarovich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Stomatologiya fakulteti yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning talaba-yoshlar ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishdagi ahamiyati va roli tahlil etilgan. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning talaba-yoshlarni komil inson sifatida tarbiyalashdagi o'rni, bunday tadbirlarning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan. Talaba-yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish, milliy qadriyatlarni singdirish va zamonaviy dunyoqarashni shakllantirish orqali komil inson tarbiyalashning samarali usullari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, talaba-yoshlar, komil inson, ma'naviy tarbiya, oliy ta'lim, axloqiy qadriyatlar, intellektual salohiyat, milliy qadriyatlar.

Kirish. Mustaqil O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı islohotlar zamirida barkamol avlodni tarbiyalash, ularni ma'naviy jihatdan yetuk insonlar etib voyaga yetkazish g'oyasi yotadi. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talaba-yoshlar – yurtimizning kelajagi bo'lgan yosh avlodni ma'naviy jihatdan barkamol qilib tarbiyalash bugungi kunda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Biz yoshlarimizni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalashimiz, buning uchun barcha kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etishimiz zarur" [1]. Bu g'oya oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni samarali tashkil etish va o'tkazish orqali talaba-yoshlarni komil inson sifatida tarbiyalashning dolzarbligini yanada oshiradi.

Asosiy Qism. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar – bu talaba-yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish, intellektual salohiyatini oshirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish maqsadida o'tkaziladigan turli xil tadbirlar

majmuasidir. Bunday tadbirlar zahirida ma'rifat, ma'naviyat, axloq, odob-axloq, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi tushunchalar yotadi.

Professor A.Erkaev o'zining "Ma'naviyat va taraqqiyot" nomli asarida quyidagicha ta'kidlaydi: "Ma'naviyat – insonning ruhiy olami, ichki dunyosi, e'tiqodi, iymoni, vijdoni, dunyoqarashidir" [2]. Demak, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar talaba-yoshlarning aynan shu jihatlarini rivojlantirish, ularni yuksaltirish maqsadida o'tkaziladi.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning turlari va ularning ahamiyati

Oliy ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni shartli ravishda quyidagi turlarga ajratish mumkin:

1. Ilmiy-ma'rifiy tadbirlar: konferensiyalar, seminarlar, davra suhbatlari, debatlar, viktorinalar;
2. Madaniy-ma'rifiy tadbirlar: ko'rik-tanlovlar, festivallar, bayramlar, teatrlashtirilgan tomoshalar;
3. Ijtimoiy-ma'rifiy tadbirlar: volontorlik harakatlari, xayriya tadbirlari, ijtimoiy loyihalar;
4. Sport-sog'lomlashtirish tadbirlari: sport musobaqalari, turistik yurishlar, sog'lom turmush tarzini targ'ib qiluvchi tadbirlar.

Professor O.Musurmonova ta'kidlaganidek: "Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar talaba-yoshlarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy ko'nikmalarini ham shakllantirishga xizmat qiladi" [3]. Bu fikr ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning amaliy ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning komil inson tarbiyasidagi o'rni

Komil inson – bu har tomonlama yetuk, ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol, intellektual salohiyati yuqori, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan shaxsdir. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar aynan shunday insonni tarbiyalashga qaratilgan.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar talaba-yoshlarda quyidagi sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi:

- Milliy o'zlikni anglash va vatanparvarlik tuyg'usi. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar orqali talaba-yoshlar o'z xalqining boy ma'naviy merosi, tarixi, madaniyati bilan yaqindan tanishadilar, ularda milliy g'urur va iftixor tuyg'usi shakllanadi.

- Axloqiy fazilatlar. Adabiy-badiiy kechalar, teatrlashtirilgan tomoshalar, ma'naviyat soatlari orqali talaba-yoshlarda insonparvarlik, mehr-shafqat, adolat, halollik kabi axloqiy fazilatlar tarbiyalanadi.

- Ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyati. Debatlar, munozaralar, viktorinalar, tanlovlar talaba-yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, ularni mustaqil fikrlashga o'rgatadi.

- Kommunikativ ko'nikmalar. Turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar talaba-yoshlarning nutq madaniyatini oshiradi, ularni jamoa bo'lib ishlashga, o'z fikrini erkin ifodalashga o'rgatadi.

- Liderlik sifatlari. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish jarayonida talaba-yoshlarda liderlik sifatlari, tashkilotchilik qobiliyatlari shakllanadi.

Tadqiqotchi M.Qurbonov o'zining "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish masalalari" nomli monografiyasida quyidagicha ta'kidlaydi: "Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar talaba-yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish, ularni komil inson sifatida tarbiyalashning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi" [4].

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni samarali tashkil etish va o'tkazish uchun quyidagi tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1. Talaba-yoshlarning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olish. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda talaba-yoshlarning qiziqishlari, ehtiyojlari, yosh xususiyatlari hisobga olinishi lozim.

2. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, innovatsion usullardan foydalanish tadbirlarning samaradorligini oshiradi.

3. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda milliy qadriyatlar bilan birga umuminsoniy qadriyatlarni ham targ'ib qilish, ularni uyg'unlashtirish lozim.

4. Talaba-yoshlarning faol ishtirokini ta'minlash. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishda talaba-yoshlarning o'zlarini faol jalb etish, ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash kerak.

5. Tadbirlarning uzluksizligi va tizimlilikini ta'minlash. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar bir martalik emas, balki tizimli va uzluksiz ravishda o'tkazilishi lozim.

Professor Z.Qodirovaning fikricha: "Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning samaradorligi ularning tashkil etilishi va o'tkazilishidagi innovatsion yondashuvlarga bog'liq" [5]. Bu fikr ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyatini ko'rsatib beradi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, oliy ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar talaba-yoshlarni komil inson sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday tadbirlar talaba-yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish, ularning intellektual salohiyatini oshirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish orqali komil inson tarbiyasiga xizmat qiladi.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni samarali tashkil etish va o'tkazish uchun talaba-yoshlarning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, talaba-yoshlarning faol ishtirokini ta'minlash, tadbirlarning uzluksizligi va tizimlilikini ta'minlash lozim.

Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishning samarali mexanizmlarini yaratish, bu jarayonga innovatsion yondashuvlarni joriy etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida talaba-yoshlarni komil inson sifatida tarbiyalashga, ularning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 56 b.
2. Erkaev A. Ma'naviyat va taraqqiyot. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018. – 182 b.
3. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 216 b.
4. Qurbonov M. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish masalalari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020. – 248 b.
5. Qodirova Z. Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 195 b.
6. Abdullaeva M. Talabalar ma'naviyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Ta'lim, 2022. – 168 b.
7. Hasanov R. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar va ularning ahamiyati. // "Ta'lim va tarbiya" jurnali. – Toshkent, 2023. – №2. – B. 25-31.

8. Ochilov M. Muallim qalb me'mori. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 432 b.
9. Jumaev R. Komil inson tarbiyasining pedagogik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 224 b.
10. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. – Toshkent: Universitet, 2021. – 196 b.
11. Ibraximova, H. R., & Sadullayev, S. E. (2023). AHOLI ORASIDA O'TKIR ICHAK KASALLIKLARINING TARQALISHI. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(15), 115-119.
12. Artikov I. A. et al. RELEVANCE OF VIRAL HEPATITIS EPIDEMIOLOGY. IMRAS, 6 (7), 316–322 [Электронный ресурс].
13. Ibrakhimova, H. R., Sadullaev, S. E., & Nurllayev, R. R. (2023). SPREAD OF MYOCARDIAL INFARCTION AMONG THE POPULATION OF THE KHOREZM REGION. IMRAS, 6(7), 328-332.
14. Sadullaev S. E., Sh M. D. THE COURSE OF CORONAVIRUS AGAINST THE BACKGROUND OF CHRONIC HEPATITIS Masharipova Sh. S Masharipov S. // Научный импульс. – 2023. – С. 78.
15. Рахматуллаева Ш. Б. и др. Особенности течения COVID-19 у детей с коморбидной патологией // Педиатрия. Восточная Европа. – 2023. – №. 3 Часть 12. – С. 436-442.
16. Nurullayev R. R., Sadullayev S. E. DIAREYALI KASALLIKLARNING EPIDYEMIOLOGIK XUSUSIYATLARI // World of Science. – 2023. – Т. 6. – №. 9. – С. 64-67.
17. Tuychiev, L. N., et al. “A STUDY OF THE FACTORS AFFECTING THE EFFECTIVENESS OF COVID-19 REHABILITATION.” (2023).
18. Sadullayev S. E. et al. FREQUENTLY ILL CHILDREN IN KHOREZM REGION // Научный Фокус. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 457-462.
19. Yusupov , S., Sadullayev , S., & Yoqubov , Q. (2025). GEPATITLAR FONIDA KORONAVIRUS INFEKSIYASINING KECHISHI. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 3(3), 294–303. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/76633>
20. Yusupov , S., Sadullayev , S., Yoqubov , Q., & Ibragimov , U. (2025). HOMILADOR AYOLLAR ORASIDAGI QIZILCHA: XUSUSIYATLARI, XAVFLARI VA OLDINI OLISH. Journal of Science-Innovative Research in

Uzbekistan, 3(3), 286–293. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/76634>

21. Sadullayev S.E, Abdullayeva D.K, Ibragimov S.J, & Yoqubov Q.Y. (2024). ANALYSIS OF THE EPIDEMIOLOGICAL FEATURES OF DIARRHEAL DISEASES IN CHILDREN IN THE SOUTHERN ARAL REGION. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(2), 345–351. Retrieved from <https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/870>

22. Ibrakhimova, H. R., Matyakubova, O. U., Sadullaev, S. E., & Abdullayeva, D. K. (2023). HELMINTISES IN CHILDREN AMONG THE POPULATION IN UZBEKISTAN. IMRAS, 6 (7), 323–327.

23. Sadullaev M., Sh S. M. D. THE COURSE OF CORONAVIRUS AGAINST THE BACKGROUND OF CHRONIC HEPATITIS. – 2023.

24. Машарипова Ш. С. и др. ТЕЧЕНИЕ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ НА ФОНЕ ГЕПАТИТОВ //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 573-577.

25. Sadullaev, S. E., Bobajanov, A. O., Khusinbayev, I. D., Durdiev, E. S., & Ismoilova, A. R. (2025). PSYCHOLOGICAL REHABILITATION DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(2), 429-433.

26. INTESTINAL IMMUNITY. (2025). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(2), 485-488. <https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/2691>

27. THE STRUCTURE OF COMORBID PATHOLOGY IN CHILDREN WITH COVID-19. (2024). CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD, 1(2), 27-28. <https://universalconference.us/universalconference/index.php/crismw/article/view/641>

Research Science and
Innovation House

TALABALAR ORASIDA IJTIMOIIY LOYIHALARNING SAMARALI TASHKIL ETILISHI

Xudayberganov Arslonbek Kalandarovich

**Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali
Stomatologiya fakulteti yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari**

KIRISH. Zamonaviy ta'lim tizimida talabalar nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirishlari, balki amaliy ko'nikmalar orqali jamiyatga foydali bo'lishni ham o'rganishlari kerak. Ijtimoiy loyihalar - bu talabalarning ijtimoiy, intellektual va ma'naviy rivojlanishi uchun muhim vosita hisoblanadi. Ular yosh avlodni ijtimoiy mas'uliyatli, tashabbuskor va jamoatchilik faoliyatida faol ishtirok etadigan shaxslar sifatida tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Talabalar hayotida ijtimoiy loyihalar orqali nafaqat nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash, balki jamoada ishlash, muloqot qilish, muammolarni hal qilish, rahbarlik qilish va qaror qabul qilish kabi muhim ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyati paydo bo'ladi. Bunday loyihalar talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga yordam beradi, ularga jamiyatda o'z o'rnini topishda ko'maklashadi. Mazkur maqolada talabalar muhitida ijtimoiy loyihalarni samarali tashkil etish, ularning ahamiyati, bosqichlari, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar va ularni hal qilish yo'llari, shuningdek, bunday loyihalarning natijalarini baholash usullari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

IJTIMOIIY LOYIHALARNING AHAMIYATI

Ijtimoiy loyihalar talabalarning har tomonlama rivojlanishi uchun qator muhim afzalliklarga ega:

1. Amaliy ko'nikmalar shakllantirishi - Nazariy bilimlarni real loyihalarda qo'llash orqali talabalar nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishlari va o'z mutaxassisliklari doirasida amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishlari mumkin.
2. Ijtimoiy mas'uliyatni oshirish - Talabalar jamiyatda mavjud muammolarni anglab, ularni hal qilishda o'z hissasini qo'shish orqali ijtimoiy mas'uliyatni his qilishni o'rganadilar.

3. Jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish - Ijtimoiy loyihalar ko'pincha guruh bo'lib ishlashni talab qiladi, bu esa o'zaro hamkorlik, vazifalarni taqsimlash, muloqot qilish va nizolarni hal qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

4. Shaxsiy rivojlanish - Loyihalarni amalga oshirish jarayonida talabalar o'z imkoniyatlari va qobiliyatlarini kashf etadilar, o'zlariga bo'lgan ishonchni oshiradilar, tashabbuskorlik va liderlik xususiyatlarini namoyon qiladilar.

5. Ijodiy fikrlashni rag'batlantirish - Ijtimoiy muammolarga innovatsion yechimlar topish talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

6. Kelajakdagi ish beruvchilar uchun qimmatli tajriba - Ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish talabalarning rezümesini boyitadi va ularni ish beruvchilar uchun yanada jozibador nomzodlarga aylantiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy loyihalarda faol ishtirok etgan talabalar o'qishdagi muvaffaqiyatlari, motivatsiyalari va umuman oliy ta'limdan qoniqish darajalari yuqori bo'ladi. Masalan, Astin va hamkasblarining (2000) tadqiqotlariga ko'ra, ijtimoiy faoliyatda qatnashgan talabalar o'quv dasturlarini chuqurroq o'zlashtirish, tanqidiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish va o'z qadriyatlarini yanada oydinlashtirish imkoniyatiga ega bo'lganlar.

TALABALAR ORASIDA IJTIMOIIY LOYIHALARNI TASHKIL ETISH BOSQICHLARI

Talabalar orasida ijtimoiy loyihalarni samarali tashkil etish uchun quyidagi bosqichlarga rioya qilish tavsiya etiladi:

1. Ehtiyojlarni aniqlash va loyiha mavzusini tanlash

Har qanday muvaffaqiyatli ijtimoiy loyiha jamiyatning haqiqiy ehtiyojlariga asoslanishi kerak. Talabalar o'zlari yashayotgan jamiyatda mavjud bo'lgan muammolarni o'rganishlari, so'rovnomalar o'tkazishlari, mahalliy tashkilotlar bilan suhbatlashishlari va real ehtiyojlarni aniqlab olishlari lozim. Keyinchalik ushbu ehtiyojlardan kelib chiqib, loyiha mavzusi tanlanadi.

Ehtiyojlarni aniqlash bosqichida quyidagilarga e'tibor qaratish muhim:

- Loyiha kimga qaratilgan (maqsadli auditoriya)
- Qanday ijtimoiy muammoni hal qilmoqchi
- Loyihaning potentsial ta'siri va ahamiyati

2. Loyihani rejalashtirish

Rejalashtirish bosqichida quyidagi savollar ko'rib chiqilishi kerak:

- Loyihaning aniq maqsad va vazifalarini belgilash
- Loyiha doirasida amalga oshiriladigan asosiy faoliyatlarni aniqlash
- Vaqt jadvalini tuzish
- Resurslarni (moliyaviy, moddiy, inson resurslari) aniqlash
- Kutilayotgan natijalarni belgilash
- Loyiha jamoasini shakllantirish va vazifalarni taqsimlash
- Xavf-xatarlarni baholash va ularni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish

Bu bosqichda SMART tamoyillariga muvofiq maqsadlarni belgilash muhim: Specific (aniq), Measurable (o'lchanadigan), Achievable (erishish mumkin bo'lgan), Relevant (dolzarb) va Time-bound (vaqt bilan chegaralangan).

Hamkorlarni jalb qilish

Ko'pchilik ijtimoiy loyihalar uchun qo'shimcha resurslar va ekspert ko'magi kerak bo'ladi. Shuning uchun universitet ma'muriyati, mahalliy hokimiyat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, biznes vakillari va boshqa manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik o'rnatish loyihaning muvaffaqiyati uchun muhim omil hisoblanadi.

Hamkorlarni jalb qilish uchun talabalar quyidagilarni amalga oshirishlari mumkin:

- Loyiha taqdimotini tayyorlash
- Potensial hamkorlar bilan uchrashuvlar o'tkazish
- Hamkorlik taklifini tayyorlash
- Ijtimoiy tarmoqlar va OAV orqali loyiha haqida ma'lumot tarqatish

3. Resurslarni jalb qilish

Har qanday loyiha ma'lum miqdorda resurslarni talab qiladi. Bular quyidagilar bo'lishi mumkin:

- Moliyaviy resurslar (grant, homiylik, kraudfanding, universitet fondlari)
- Moddiy resurslar (jihozlar, materiallar, joy)
- Inson resurslari (ko'ngillilar, mutaxassislar)
- Axborot resurslari (ma'lumotlar, kontaktlar)

4. Loyihani amalga oshirish

Bu bosqichda oldindan tuzilgan rejaga muvofiq loyiha faoliyatlari amalga oshiriladi. Bunda quyidagilarga e'tibor qaratish muhim:

- Jamoada vazifalarni to'g'ri taqsimlash
- Muntazam uchrashuvlar o'tkazib borish
- Loyiha jarayonini hujjatlashtirish
- Jarayonni nazorat qilish va zarur bo'lganda rejaga o'zgartirishlar kiritish
- Hamkorlar va manfaatdor tomonlar bilan doimiy aloqada bo'lish

5. Monitoring va baholash

Loyihani amalga oshirish jarayonida va uning yakunida monitoring va baholash o'tkazilishi kerak. Bu loyiha maqsadlariga qay darajada erishilganligini aniqlashga, kuchli va zaif tomonlarni belgilashga va kelajakdagi loyihalar uchun tajriba to'plashga yordam beradi.

6. Natijalarni taqdim etish va tarqatish

Loyiha yakunida erishilgan natijalar, o'rganilgan saboqlar va tavsiyalar bo'yicha hisobot tayyorlanishi va manfaatdor tomonlarga taqdim etilishi kerak. Bu orqali loyihaning ta'siri kengaytirilishi va davomiyligi ta'minlanishi mumkin.

SAMARALI IJTIMOIIY LOYIHALARNING XUSUSIYATLARI

Muvaffaqiyatli ijtimoiy loyihalar quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi:

1. Aniq maqsadga ega - Loyiha aniq ijtimoiy muammoni hal qilishga qaratilgan va konkret natijalar belgilangan.
2. Ehtiyojlarga asoslangan - Loyiha real ijtimoiy ehtiyojlarga javob beradi va jamiyat uchun dolzarb ahamiyatga ega.
3. Inklyuziv va tegishli - Loyiha jamoaning barcha a'zolarini, jumladan, kam ta'minlangan va zaif qatlamlarni ham qamrab oladi.
4. Barqaror - Loyiha moliyaviy va tashkiliy jihatdan barqaror bo'lib, loyiha tugagandan keyin ham uning ta'siri davom etadi.
5. Innovatsion - Loyiha yangi g'oyalar va yondashuvlarni o'z ichiga oladi.
6. O'lchanadigan natijalar - Loyihaning natija va ta'sirini o'lchash uchun aniq mezonlar mavjud.
7. Hamkorlikka asoslangan - Loyiha jamoaviy ishlashga asoslangan va turli manfaatdor tomonlarni birlashtiradi.

8. Yaxshi rejalashtirilgan - Loyihaning aniq vaqt jadvali, resurs rejasi va risk boshqaruv strategiyasi mavjud.

MUAMMOLAR VA ULARNI HAL QILISH YO'LLARI

Talabalar ijtimoiy loyihalarni amalga oshirishda ko'pincha quyidagi muammolarga duch kelishlari mumkin:

1. Vaqt yetishmasligi - Talabalar o'quv jarayoni bilan bandligi tufayli loyiha uchun yetarlicha vaqt ajrata olmaslik muammosi.

Yechim: Vaqtni samarali taqsimlash ko'nikmalarini rivojlantirish, loyiha jadvalini o'quv jadvaliga moslashtirish, vazifalarni jamoada to'g'ri taqsimlash.

2. Moliyaviy resurslar yetishmasligi - Ko'pchilik talabalar uchun loyihalarni moliyalashtirish asosiy muammolardan biri hisoblanadi.

Yechim: Universitet grantlari, tashqi grantlar, kraudfanding platformalari, homiylik va sponsorlik dasturlarini izlash, resurslarni kam xarajat bilan samarali ishlatish strategiyalarini ishlab chiqish

3. Tajriba yetishmasligi - Talabalar ko'pincha loyihalarni boshqarish tajribasiga ega emaslar.

Yechim: Mentorlarni jalb qilish, treninglar va seminarlar o'tkazish, avvalgi loyihalar tajribasini o'rganish, loyiha boshqaruvi bo'yicha onlayn kurslar va adabiyotlardan foydalanish.

4. Motivatsiya pasayishi - Loyihani amalga oshirish jarayonida talabalar motivatsiyasi pasayishi mumkin.

Yechim: Muntazam jamoaviy uchrashuvlar o'tkazish, kichik g'alabalarni nishonlash, jamoa a'zolarini rag'batlantirish tizimini yaratish, loyihaning ijtimoiy ahamiyatini doimiy ravishda eslatib turish.

5. Institutsional qo'llab-quvvatlash yetishmasligi - Ba'zi ta'lim muassasalari talabalar tashabbuslariga yetarlicha e'tibor bermaydilar.

Yechim: Universitet ma'muriyati, fakultet va kafedra rahbarlari bilan aloqalarni o'rnatish, loyihaning ta'lim jarayoni uchun foydali jihatlarini ko'rsatish, boshqa universitetlardagi muvaffaqiyatli tajribalarni o'rganish va taqdim etish.

NATIJALARNI BAHOLASH USULLARI

Ijtimoiy loyihalarining natijalarini baholash uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Miqdoriy ko'rsatkichlar:

- Loyiha faoliyatlarida ishtirok etgan odamlar soni
- O'tkazilgan tadbirlar soni
- Jalb qilingan resurslar hajmi
- Loyiha natijasida amalga oshirilgan o'zgarishlarning miqdoriy ko'rsatkichlari (masalan, ekilgan daraxtlar soni)

2. Sifat ko'rsatkichlari:

- Ishtirokchilarning qoniqish darajasi
- Loyihaning maqsadli auditoriyaga ta'siri
- Ijtimoiy muammolarni hal qilishga qo'shilgan hissa
- Jamoatchilik fikrining o'zgarishi

3. Baholash instrumentlari:

- So'rovnomalar va anketalar
- Intervyular va fokus-guruhlar
- Kuzatuvlar
- Case study (holat tahlili)
- SWOT-tahlil (kuchli va zaif tomonlar, imkoniyatlar va xavflar tahlili)

4. Hisobotlar:

- Oraliq va yakuniy hisobotlar
- Moliyaviy hisobotlar
- Ta'sir hisobotlari

5. Refleksiya va o'z-o'zini baholash:

- Jamoaviy muhokamalar
- Shaxsiy refleksiya kundaliklari
- Olingan saboqlar tahlili

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, natijalarni baholash jarayonida talabalarning o'zlari ham faol ishtirok etishlari loyihadan olingan tajriba va ko'nikmalarni yanada mustahkamlashga yordam beradi (Gray va Solomon, 2018).

XULOSA. Talabalar orasida ijtimoiy loyihalarning samarali tashkil etilishi nafaqat jamiyatdagi muammolarni hal qilishga hissa qo'shadi, balki yoshlarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy loyihalar talabalarning nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llash, jamoada ishlash, muloqot

qilish, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish kabi muhim ko'nikmalarini rivojlantiradi. Samarali ijtimoiy loyihalarni tashkil etish uchun aniq rejalashtirish, resurslarni to'g'ri taqsimlash, hamkorlarni jalb qilish va muntazam monitoring o'tkazib borish muhim. Loyihalarni amalga oshirishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni oldindan ko'ra bilish va ularga yechimlar tayyorlab qo'yish ham muvaffaqiyatning kaliti hisoblanadi. Universitetlar va boshqa ta'lim muassasalari talabalarning ijtimoiy loyihalarini qo'llab-quvvatlashlari, ularni o'quv dasturiga integratsiya qilishlari va baholash tizimining bir qismi sifatida tan olishlari kerak. Bu esa talabalarning ijtimoiy mas'uliyatli fuqarolar sifatida shakllanishiga va jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, talabalar orasida ijtimoiy loyihalarning samarali tashkil etilishi - bu talabalar, ta'lim muassasalari va umuman jamiyat uchun foydali bo'lgan kompleks jarayon hisoblanadi. Bu jarayonni to'g'ri yo'lga qo'yish esa barcha manfaatdor tomonlarning birgalikdagi harakati va qo'llab-quvvatlashini talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Astin, A. W., Sax, L. J., & Avalos, J. (2000). Long-term effects of volunteerism during the undergraduate years. *The Review of Higher Education*, 22(2), 187-202.
2. Bringle, R. G., & Hatcher, J. A. (2016). Implementing service learning in higher education. *The Journal of Higher Education*, 67(2), 221-239.
3. Eyler, J., & Giles, D. E. (2019). *Where's the learning in service-learning?* Jossey-Bass Higher and Adult Education Series.
4. Gray, J., & Solomon, N. (2018). Measuring the impact of student-led social projects: Tools and approaches. *Journal of Community Engagement and Higher Education*, 10(3), 41-58.
5. Hansen, S. S., & Avery, E. J. (2020). Using social media for civic engagement: A study of college students' perceptions of social media as platforms for civic engagement. *Journal of Social Media in Society*, 9(1), 138-157.
6. Johnson, M., & O'Grady, C. R. (Eds.). (2022). *Service learning and social justice education: Strengthening justice-oriented community based models of teaching and learning*. Routledge.

7. Moely, B. E., McFarland, M., Miron, D., Mercer, S., & Ilustre, V. (2018). Changes in college students' attitudes and intentions for civic involvement as a function of service-learning experiences. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 9(1), 18-26.
8. O'zhigitov, S. (2021). O'zbekistonda talabalar ijtimoiy faolligini rivojlantirish: muammolar va istiqbollar. *Ta'lim jarayoni*, 3(1), 45-57.
9. Rahimov, Z., & Ahmedova, F. (2022). Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirish yo'llari. *O'zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar jurnali*, 4(2), 89-97.
10. Simons, L., & Cleary, B. (2021). The influence of service learning on students' personal and social development. *College Teaching*, 54(4), 307-319.
11. Tohirov, A. (2020). Talabalar ijtimoiy faolligini oshirishda innovatsion yondashuvlar. *Zamonaviy ta'lim jurnali*, 5(3), 112-124.
12. Warren, J. L. (2021). The relationship between service learning and public speaking self-efficacy: Toward engaging today's undergraduates. *Communication Quarterly*, 60(4), 530-553.
13. Yakubov, N. (2023). Talabalar o'rtasida ijtimoiy loyihalarni tashkil etish: xalqaro tajriba va O'zbekiston amaliyoti. *Xalqaro ta'lim jurnali*, 2(1), 76-88.
14. Zubaydullayev, U. (2022). Talabalar ijtimoiy faolligining jamiyat rivojlanishiga ta'siri. *Ijtimoiy fanlar jurnali*, 7(4), 210-222.
15. Ibraximova, H. R., & Sadullayev, S. E. (2023). AHOLI ORASIDA O 'TKIR ICHAK KASALLIKLARINING TARQALISHI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 2(15), 115-119.
16. Artikov I. A. et al. RELEVANCE OF VIRAL HEPATITIS EPIDEMIOLOGY. *IMRAS*, 6 (7), 316–322 [Электронный ресурс].
17. Ibrakhimova, H. R., Sadullaev, S. E., & Nurllayev, R. R. (2023). SPREAD OF MYOCARDIAL INFARCTION AMONG THE POPULATION OF THE KHOREZM REGION. *IMRAS*, 6(7), 328-332.
18. Sadullaev S. E., Sh M. D. THE COURSE OF CORONAVIRUS AGAINST THE BACKGROUND OF CHRONIC HEPATITIS Masharipova Sh. S Masharipov S//Научный импульс. – 2023. – С. 78.
19. Рахматуллаева Ш. Б. и др. Особенности течения COVID-19 у детей с коморбидной патологией //Педиатрия. Восточная Европа. – 2023. – №. 3 Часть 12. – С. 436-442.

20. Nurullayev R. R., Sadullayev S. E. DIAREYALI KASALLIKLARNING EPIDYEMIOLOGIK XUSUSIYATLARI //World of Science. – 2023. – T. 6. – №. 9. – С. 64-67.
21. Tuychiev, L. N., et al. “A STUDY OF THE FACTORS AFFECTING THE EFFECTIVENESS OF COVID-19 REHABILITATION.” (2023).
22. Sadullayev S. E. et al. FREQUENTLY ILL CHILDREN IN KHOREZM REGION //Научный Фокус. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 457-462.
23. Yusupov , S., Sadullayev , S., & Yoqubov , Q. (2025). GEPATITLAR FONIDA KORONAVIRUS INFEKSIYASINING KECHISHI. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 3(3), 294–303. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/76633>
24. Yusupov , S., Sadullayev , S., Yoqubov , Q., & Ibragimov , U. (2025). HOMILADOR AYOLLAR ORASIDAGI QIZILCHA: XUSUSIYATLARI, XAVFLARI VA OLDINI OLISH. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 3(3), 286–293. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/76634>
25. Sadullayev S.E, Abdullayeva D.K, Ibragimov S.J, & Yoqubov Q.Y. (2024). ANALYSIS OF THE EPIDEMIOLOGICAL FEATURES OF DIARRHEAL DISEASES IN CHILDREN IN THE SOUTHERN ARAL REGION. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(2), 345–351. Retrieved from <https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/870>
26. Ibrakhimova, H. R., Matyakubova, O. U., Sadullaev, S. E., & Abdullayeva, D. K. (2023). HELMINTISES IN CHILDREN AMONG THE POPULATION IN UZBEKISTAN. IMRAS, 6 (7), 323–327.
27. Sadullaev M., Sh S. M. D. THE COURSE OF CORONAVIRUS AGAINST THE BACKGROUND OF CHRONIC HEPATITIS. – 2023.
28. Машарипова Ш. С. и др. ТЕЧЕНИЕ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ НА ФОНЕ ГЕПАТИТОВ //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 573-577.
29. Sadullaev, S. E., Bobajanov, A. O., Khusinbayev, I. D., Durdiev, E. S., & Ismoilova, A. R. (2025). PSYCHOLOGICAL REHABILITATION DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(2), 429-433.

30. INTESTINAL IMMUNITY. (2025). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(2), 485-488.

<https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/2691>

31. THE STRUCTURE OF COMORBID PATHOLOGY IN CHILDREN WITH COVID-19. (2024). CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD, 1(2), 27-28.

<https://universalconference.us/universalconference/index.php/crismw/article/view/641>

Research Science and Innovation House

Oiladagi otalik stereotiplari

**Yunus Jumaniyozov -Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch
davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada otalik stereotipi, onalik stereotipidan farqli o'laroq, psixologiya fanida kam o'rganilgan. Maqolada zamonaviy psixologiyaning dolzarb muammosi sifatida “otalik” stereotipini o'rganishning ilmiy yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Maqolada “otalik” doimiy rivojlanib boruvchi dinamik stereotip sifatida qaraladi, bu esa zamonaviy jamiyat oldida turgan talablar bilan bog'liq. Onalik va otalik stereotiplarini o'rganish bo'yicha qiyosiy tahlil keltirib o'tiladi.

Kalit so'zlar: stereotip, otalik, onalik, psixologiya, zamonaviy jamiyat, oilaviy tarbiya, oila, munosabat, tadqiqot, bola.

Zamonaviy oilada otaning roli nafaqat juda murakkab, balki hayratlanarli darajada dramatik bo'lib qolmoqda. Turmush qurgan er-xotinlar oilada gender roli stereotiplarini tobora ko'proq buzmoqda: tobora ko'proq otalar yenglarini yig'ib, farzandlariga g'amxo'rlik qilish uchun to'liq mas'uliyatni o'z zimmlariga olishmoqda. Tajriba shuni ko'rsatadiki, bunday oilalarda otalar onalardan ko'ra ko'proq bolalarga g'amxo'rlik qilishning barcha nozikliklarini yengishadi. Ammo oilaviy munosabatlardagi bu yangi dinamikaga qaramay, eng keng tarqalgan stsensariy bir xil bo'lib qolmoqda: bolaga g'amxo'rlik qilish uchun faqat mas'ul bo'lgan ona va o'zini doimo oilaviy hayotning chekkasida topadigan ota. Bu kuch muvozanati bolaga ham, otaga ham foydali emas. Ota-onalar tug'ilmaydi, ular yaratilgan. Har bir voyaga yetgan kishi xuddi ona yoki ota kabi o'z tarbiyasini o'z zimmasiga olishi va o'zini tarbiyalashi kerak. Bola, agar u buni tan olmasa ham, baxtli ona va dadaga ega bo'lishni xohlaydi.[4] Ko'pgina otalar, bola ulg'ayganida, yosh avlodga o'zgarimas qadriyatlarni singdira oladigan va murakkab tushunchalar haqida bilim almashishga qodir bo'lgan intellektual ustoz kerak bo'lganda, ular albatta tarbiyaga qo'shilishlariga ishonchlari komil, ammo unga qadar ona etarli. Ko'pincha ayollar bu noto'g'ri tushunchani har tomonlama qo'llab-quvvatlaydilar, chunki ular o'z nazoratlarini bo'shata olmaydilar va otaga bolaning hayotidagi asosiy o'rinni onasi bilan bo'lishishga imkon bermaydilar. Ota bolaning shaxsini aniqlashda rol o'ynaydigan birinchi ob'ektlardan biridir. Yangi tug'ilgan chaqaloqqa jinsini tushunishga yordam beradigan otadir. Siz qizsiz! Siz o'g'il bolasiz! Bola

uchun ota shunchaki yaqin odam emas, balki erkakning namunasi, erkaklik timsoli, erkaklik, erkaklik tamoyilidir. O'zining ramziy funktsiyasi orqali ota bolaga o'zi va atrofida qilish haqida tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Ota o'z xotini va bolalariga g'amxo'rlik qilish va himoya qilishda tug'ma munosabatga ega. Otaning roli xulq-atvorning ma'lum bir namunasi, ishonch va hokimiyat manbai hisoblanadi. Ota intizom va tartibning timsolidir.[2] Ota - dunyo, ish, texnologiya haqidagi bilimlarning eng tabiiy manbai. U kelajakdagi kasbga yo'naltirishni ta'minlaydi va ijtimoiy foydali maqsadlar va ideallarni yaratadi. Agar ona bolaga insoniy sevgining yaqinligini his qilish imkoniyatini bersa, ota chaqaloqni insoniyat jamiyati sari yetaklaydi. Bu bolada tashabbus ko'rsatish va guruh bosimiga qarshi turish qobiliyatini rivojlantirishi mumkin. Bolaning onasiga (otasiga nisbatan) qanchalik bog'liq bo'lsa, u boshqalarning tajovuzkorligiga kamroq faol qarshilik ko'rsata oladi. Otaning avtoritarizmi bolalarning ruhiy xususiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, onaning avtoritarizmi esa salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ota bolalarni kamroq himoya qiladi, ularga ko'proq mustaqillik beradi, bolada o'zini o'zi tarbiyalaydi. Shunday qilib, otalar onadan uzoqlashish jarayonini rag'batlantiradilar va ijtimoiy sharoitlarga moslashishni tezlashtiradilar. Ota soylarni tarqatib yuboradigan va har qanday yirtqich hayvonni qo'rqitadigan yagona qahramon. Ota bilan bolaning qo'rquvi yo'qoladi. Ota hamma narsaga qodir va daxlsizdir, u bolaning ko'z o'ngida hamma narsani qila oladi. Otaning ifodalangan sevgisi ayol-onaga to'liq ta'minlay olmaydigan o'ziga xos hissiy va psixologik farovonlik tuyg'usini beradi. Otaning sevgisi o'g'liga ham, qiziga ham erkakning farzandlari, xotini va atrofida qilishga bo'lgan muhabbati qanday namoyon bo'lishini o'rgatadi. Ota mehri kelajakda farzandlar uchun ota-onaning xulq-atvori, jamiyatdagi hayotiy pozitsiyalari va gender rollarini shakllantirish namunasi. Mehribon ota ko'pincha ayoldan ko'ra samaraliroq tarbiyachidir. Ota hokimiyatisiz o'sayotgan bola odatda intizomsiz, g'ayrioddiy va tajovuzkor bo'ladi. Otasiz oilada ulg'aygan yigitlar onasiga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishi mumkin. Ularda odamlarga ishonchsizlik va tajovuzkorlik kuchayadi. To'liq bo'lmagan oilalarda tarbiyalangan qizlar erkaklar e'tiborining yetishmasligini his qilishadi va bu ehtiyojni sevgi munosabatlariga erta kirishish va birin-ketin erkakka "osilib qolish" orqali to'ldirishga harakat qilishadi. To'liq rivojlanish uchun har bir bolaga kerak: namuna, otasi bilan do'stlik, otasining roziligi, otasi bilan yolg'iz vaqt. Ota o'g'il bolaga onasining qo'lidagi chaqaloqdan o'g'il bolaga, keyin esa yigitga o'tishga yordam beradigan rahbardir.

Qiz ham otasi bilan do'stona munosabatga muhtoj. Qizning jinsiga otaning ta'siri o'smirlik davrida eng katta ahamiyatga ega. Qizning gender identifikatori o'zini adolatli jinsiy aloqaning munosib vakili sifatida tasdiqlashdir. 13-15 yoshida u kelajakdagi ayol sifatida o'zining muhimligini, asosan otasidan tan olishi kerak. Ota qizining xatti-harakatlari, qobiliyatlari va tashqi ko'rinishini ma'qullash orqali uning o'zini ijobiy baholashiga yordam beradi. Qizi va otasi o'rtasidagi kundalik muloqot uni erkak psixologiyasini tushunishga, unga moslashishga va erkaklardan qo'rqmaslikka o'rgatadi. [3]

Ota-ona hokimiyatining mohiyati - bola oldida hushmuomala, hayrixoh va ishonchli bo'lishdir. Noqulaylik - chunki ota-onaning vazifasi taqiqlash va xafa qilish emas, balki bola o'sib ulg'ayganida unga hamroh bo'lish, uning atrofidagi dunyoni ochish, chaqaloqning barcha yaxshi tomonlarini rivojlantirishdir. Ishonchli - chunki siz qoidalar va rejimga rioya qilishingiz kerak, masalan, sizning kayfiyatingiz yoki charchoq darajasiga qarab har kuni uyqu yoki yurish vaqtini o'zgartira olmaysiz; Jazo to'g'risida qaror qabul qilganingizda (albatta, harakatga mutanosib ravishda), taslim bo'lmang. Agar biror narsa taqiqlangan bo'lsa, ushlab turing, yig'lash va ishontirishga berilmang. Bu taktika bolaga voqealarni oldindan ko'ra bilish, ularning oqibatlarini oldindan bilish va nimani kutish mumkinligini bilish imkonini beradi. Mantiqiy, aniq ko'rsatmalar, uning hayotini bashorat qilish - bularning barchasi bolani tinchlantiradi va rag'batlantiradi.

Erkak kishi oilada, birinchi navbatda, xotini tomonidan hurmatga sazovor bo'lishi kerak. Axir, uning munosabati bolalarga juda kuchli ta'sir qiladi. Bundan tashqari, ota hokimiyatini tiklash uchun jinslar tengligiga tajovuz qilmasdan, oiladan tashqarida erkak va ayolning roli bir xil bo'lishi mumkin, lekin oilada ular boshqacha ekanligini tan olish kerak. Ota va onani ramz sifatida saqlab qolish uchun ularning oilaviy rollarini farqlash kerak. Bu erda keyingi fikr yuritish uchun boshlang'ich nuqta.[1]

Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirib, biz shunday xulosaga kelishimiz mumkin: bolani tarbiyalashda otaning obro'si juda muhim, chunki otalar o'zlarida mavjud bo'lgan eng yaxshi narsalarni o'rgatish va yetkazish zarurligini his qiladilar. Bola bilan muloqotda chinakam erkaklik fazilatlarini yetuk bo'ladi - himoya qilish, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish zarurati va qobiliyati. Shuning uchun onalar farzandlari bilan bog'liq barcha masalalarda o'z so'zlarini aytishlari kerak. Otalar hamma narsani to'g'ri qilishadi, faqat biznikidan farq qiladi. Ular bizning o'rnimizni

egallab, onamni o‘ynashni xohlamaydilar. Shuning uchun, siz oiladagi erkakni faqat daromad manbai yoki har qanday hunarmand sifatida qabul qilmasligingiz kerak, chunki uning bola tarbiyasiga qo‘shgan intellektual hissi juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1.Akramova F. A. Insoniy munosabatlar psixologiyasi. T.:«Shams ASA», 2005. — 68 b.

2.Akramova F. A. Oilada muomalani tashkil etish psixologiyasi. T.: «Shams ASA», 2006, — 90 b.

3.Oila: ijtimoiy himoya omillari. Ilmiy-ommabop maqolalar to‘plami., /Prof. V. M. Karimova tahriri ostida. T.: 2007. — 118 b.

4.Sog‘inov N. A. Avlodni shakllantirishning ba’zi ijtimoiy psixologik jihatlar. //Sog‘lom avlod uchun № 8. 2002. — 28—42-b.

Research Science and Innovation House

TALABALAR BO‘SH VAQTINI MAZMUNLI TASHKIL ETISH: AMALIY TAJRIBA VA TAKLIFLAR

Xudayberganov Arslonbek Kalandarovich
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Stomatologiya fakulteti yoshlar bilan ishlash bo‘yicha dekan o‘rinbosari

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalar bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazishga qaratilgan tashkiliy, ma‘naviy-ma‘rifiy va ijodiy ishlar tizimlashtirib tahlil qilinadi. Bo‘sh vaqtni to‘g‘ri rejalashtirish orqali ularning ijtimoiy faolligi, intellektual salohiyati va ma‘naviy kamolotiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatish imkoniyatlari asosli misollar bilan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘sh vaqt, talabalar, ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar, ijtimoiy faollik, tashkilotchilik, yoshlar siyosati

Kirish

Yosh avlodning ma‘naviy, aqliy va jismoniy jihatdan har tomonlama barkamol bo‘lib yetishishida ular bilan to‘g‘ri ishlash, xususan, ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish muhim omildir. Oliy ta‘lim muassasalarida bu yo‘nalishdagi ishlar asosan yoshlar masalalari bo‘yicha dekan o‘rinbosarlari tomonidan olib boriladi. Talabalar bo‘sh vaqtini to‘g‘ri rejalashtirish ularda intizom, tashabbuskorlik, ijodiy tafakkur va ijtimoiy mas‘uliyat hissini shakllantiradi. Maqolada aynan shu faoliyatlarning turli shakllari, ularni tashkil etish metodlari va amaliy yondashuvlar tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Talabalar bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bugungi kunda pedagogik va tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismiga aylangan. Bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish orqali ularning axloqiy fazilatlarini, milliy qadriyatlarga bo‘lgan munosabati va hayotga bo‘lgan qarashlari shakllanadi. Quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha bu ishlarni olib borish mumkin:

1. Ijodiy to‘garaklar faoliyati: Talabalarning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish maqsadida teatr, adabiyot, jurnalistika, rasm va musiqa kabi to‘garaklar faoliyat yuritadi. Bu to‘garaklarda qatnashgan talabalar nafaqat o‘z iste‘dodini

rivojlantiradi, balki sahnalashtirish, ssenariy yozish, jamoada ishlash, ommaviy chiqishlar qilish kabi hayotiy muhim ko'nikmalarni egallaydi. Masalan, bir qator oliy ta'lim muassasalarida talabalar ishtirokida haftalik 'Ijodiy kechalar' tashkil qilinmoqda va ularda 1000 nafardan ortiq yoshlar ishtirok etmoqda.

2. Sport va sog'lom turmush tarzini shakllantirish: Sport – bo'sh vaqtni samarali tashkil etishning eng faol shaklidir. Universitet miqyosida tashkil etilayotgan sport musobaqalari, fakultetlararo spartakiadalar, yugurish, voleybol, futbol, shaxmat musobaqalari yoshlar salomatligi bilan birga, ularning jamoaviy ruxda ishlashini kuchaytiradi. O'tkazilgan so'rovnomalarga ko'ra, sport to'garaklarida qatnashgan talabalar o'zini ishonchliroq sezishini va stressni yengishda samarador natijalar borligini bildirgan.

3. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar: Milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, adabiy meros, buyuk allomalar hayoti, ijtimoiy mas'uliyat va vatanparvarlik singari mavzular asosida kitobxonlik kechalari, davra suhbatlari, viktorinalar, uchrashuvlar tashkil etiladi. Bu esa talabalarni ijtimoiy hayotga jalb etadi, muloqot madaniyatini, milliy g'ururini oshiradi. 'Kitobxon talaba' tanlovi, 'Yoshlar ovozi' loyihasi, 'Ma'rifat nonushtasi' kabi tashabbuslar bu borada eng samarali vositalar hisoblanadi.

4. Volontyorlik va ijtimoiy loyihalar: Bo'sh vaqtni nafaqat o'zini, balki boshqalarni foydali yo'lga yo'naltirish uchun xizmat qiladigan volontyorlik ishlari orqali talaba yoshlar yetuklik, mehr-oqibat, jamoaga xizmat qilish kabi fazilatlarni o'zlashtiradi. Ko'ngillilik asosidagi loyihalar – ekoaksiya, mehr uylari bilan hamkorlik, “Talabadan-talabaga” aksiyasi – talabalarning ijtimoiy ongini yuksaltiradi.

Taklif va tavsiyalar

1. Har bir ta'lim muassasasida 'Bo'sh vaqt markazi' tashkil etish va bu markazga ijtimoiy psixolog, murabbiy, madaniyatshunoslarni jalb etish.
2. Bo'sh vaqt monitoring tizimini yo'lga qo'yish va har semestrda talabalar orasida qoniqish darajasini aniqlash bo'yicha so'rovnomalarni o'tkazish.
3. Qiziqishlar asosida turli klublar (kino, tarix, dizayn, startap) faoliyatini kengaytirish.
4. Ommaviy axborot vositalari orqali eng faol talabalarni yoritish, ularni rag'batlantirish.

Xulosa

Talabalar bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish ularning sog‘lom, ma‘naviy barkamol, ijtimoiy faol shaxs bo‘lib yetishishida muhim vositadir. Dekan o‘rinbosarining bu boradagi tashabbuslari, yetakchilik qobiliyati, ijodkorligi ta‘lim muassasasining ijtimoiy muhitini shakllantiradi. Har tomonlama samarali tashkil etilgan bo‘sh vaqt yoshlarning o‘zini anglashiga, o‘z yo‘lini topishiga va kelajakda ijtimoiy barqarorlikka xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–3775-sonli qarori. “Yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish to‘g‘risida”, 2018.
2. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma‘naviyat, 2008.
3. Tursunov A. Talabalar bo‘sh vaqtini tashkil etishda pedagogik yondashuv. – T.: TDPU, 2021.
4. Rashidova G. Bo‘sh vaqtni rejalashtirish va yoshlar. // Ma‘naviyat. – 2023. – №2. – B. 40–43.
5. Juraev B. Volontyorlik faoliyati va yoshlar tarbiyasi. – T.: O‘qituvchi, 2022.
6. Abdug‘aniyeva S. Talaba yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda bo‘sh vaqtni samarali tashkil etish. – T.: Ilm Ziyos, 2020.
7. Shirinov A. Talabalar bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlar. – T.: Innovatsiya, 2023.
8. Ibraximova, H. R., & Sadullaev, S. E. (2023). AHOLI ORASIDA O‘TKIR ICHAK KASALLIKLARINING TARQALISHI. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(15), 115-119.
9. Artikov I. A. et al. RELEVANCE OF VIRAL HEPATITIS EPIDEMIOLOGY. IMRAS, 6 (7), 316–322 [Электронный ресурс].
10. Ibrakhimova, H. R., Sadullaev, S. E., & Nurllayev, R. R. (2023). SPREAD OF MYOCARDIAL INFARCTION AMONG THE POPULATION OF THE KHOREZM REGION. IMRAS, 6(7), 328-332.
11. Sadullaev S. E., Sh M. D. THE COURSE OF CORONAVIRUS AGAINST THE BACKGROUND OF CHRONIC HEPATITIS Masharipova Sh. S Masharipov S//Научный импульс. – 2023. – С. 78.

12. Рахматуллаева Ш. Б. и др. Особенности течения COVID-19 у детей с коморбидной патологией //Педиатрия. Восточная Европа. – 2023. – №. 3 Часть 12. – С. 436-442.
13. Nurullayev R. R., Sadullayev S. E. DIAREYALI KASALLIKLARNING EPIDYEMIOLOGIK XUSUSIYATLARI //World of Science. – 2023. – Т. 6. – №. 9. – С. 64-67.
14. Tuychiev, L. N., et al. “A STUDY OF THE FACTORS AFFECTING THE EFFECTIVENESS OF COVID-19 REHABILITATION.” (2023).
15. Sadullayev S. E. et al. FREQUENTLY ILL CHILDREN IN KHOREZM REGION //Научный Фокус. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 457-462.
16. Yusupov , S., Sadullayev , S., & Yoqubov , Q. (2025). GEPATITLAR FONIDA KORONAVIRUS INFEKSIYASINING KECHISHI. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 3(3), 294–303. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/76633>
17. Yusupov , S., Sadullayev , S., Yoqubov , Q., & Ibragimov , U. (2025). HOMILADOR AYOLLAR ORASIDAGI QIZILCHA: XUSUSIYATLARI, XAVFLARI VA OLDINI OLISH. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 3(3), 286–293. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/76634>
18. Sadullayev S.E, Abdullayeva D.K, Ibragimov S.J, & Yoqubov Q.Y. (2024). ANALYSIS OF THE EPIDEMIOLOGICAL FEATURES OF DIARRHEAL DISEASES IN CHILDREN IN THE SOUTHERN ARAL REGION. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(2), 345–351. Retrieved from <https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/870>
19. Ibrakhimova, H. R., Matyakubova, O. U., Sadullaev, S. E., & Abdullayeva, D. K. (2023). HELMINTISES IN CHILDREN AMONG THE POPULATION IN UZBEKISTAN. IMRAS, 6 (7), 323–327.
20. Sadullaev M., Sh S. M. D. THE COURSE OF CORONAVIRUS AGAINST THE BACKGROUND OF CHRONIC HEPATITIS. – 2023.
21. Машарипова Ш. С. и др. ТЕЧЕНИЕ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ НА ФОНЕ ГЕПАТИТОВ //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 573-577.
22. Sadullaev, S. E., Bobajanov, A. O., Khusinbayev, I. D., Durdiev, E. S., & Ismoilova, A. R. (2025). PSYCHOLOGICAL REHABILITATION DURING THE

CORONAVIRUS PANDEMIC. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(2), 429-433.

23. INTESTINAL IMMUNITY. (2025). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(2), 485-488.

<https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/2691>

24. THE STRUCTURE OF COMORBID PATHOLOGY IN CHILDREN WITH COVID-19. (2024). CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD, 1(2), 27-28.

<https://universalconference.us/universalconference/index.php/crismw/article/view/641>

**Research Science and
Innovation House**

TURKIYA RESPUBLIKASI TASHQI SIYOSATIDA MIGRATSIYA JARAYONINI TARTIBGA SOLISHDAGI O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Raxmonaliyev Baxrom

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada Turkiya Respublikasining tashqi siyosatida migratsiya jarayonlarini tartibga solishdagi strategik yondashuvlar va ularning geosiyosiy kontekstdagi ahamiyati o‘rganiladi. Migratsiyaning tashqi siyosat vositasiga aylanishi, ayniqsa Yaqin Sharqda yuzaga kelgan inqirozlar fonida yuzaga kelgan muammolar, Turkiya tomonidan ilgari surilgan institutsional mexanizmlar, xalqaro tashkilotlar bilan o‘zaro aloqalar va bu siyosatning Yevropa Ittifoqi bilan munosabatlardagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada migratsiya jarayonlari Turkiyaning ichki ijtimoiy dinamikasiga, tashqi siyosiy pozitsiyasiga va xalqaro imijiga qanday ta’sir ko‘rsatayotgani ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Turkiya tashqi siyosati, migratsiya, qochqinlar, Suriyalik muhojirlar, Yevropa Ittifoqi, insonparvarlik diplomatiyasi, migratsiya siyosati, geosiyosiy strategiya, migratsiyani boshqarish, Turkiya modeli.

Turkiya Respublikasi migratsiya siyosatining shakllanishi va rivojlanishi mamlakat tarixida yuz bergan ichki va tashqi siyosiy o‘zgarishlar, mintaqaviy inqirozlar hamda xalqaro dinamikalar bilan uzviy bog‘liqdir. Migratsiya masalasi dastlabki yillarda ko‘proq ijtimoiy va iqtisodiy kontekstda ko‘rilgan bo‘lsa, XXI asrga kelib u geosiyosiy strategik vositaga aylana boshladi. Tarixiy jarayonlarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Turkiya migratsiya bo‘yicha dastlab eksportchi davlat (ya’ni ishchi kuchi yuboruvchi) sifatida e’tirof etilgan. Ayniqsa, 1961-yilda Germaniya Federativ Respublikasi bilan imzolangan mehnat migratsiyasi bo‘yicha shartnoma doirasida yuz minglab turk fuqarolari Yevropa bozorida ishchi sifatida faoliyat boshlagan. Bu jarayon "Gastarbeiter" deb atalgan to‘lqin bilan Turkiyaning tashqi aloqalariga iqtisodiy tus bag‘ishladi.

Shu bilan birga, 1980-yillarga kelib Turkiya ichki siyosiy beqarorlik, harbiy to‘ntarishlar, kurd masalasi va terrorizm xavfi sababli nafaqat emigratsiya, balki ichki ko‘chish va noqonuniy migratsiya oqimlari bilan ham to‘qnashdi. Bu jarayonda davlat migratsiyaga nisbatan qat’iy xavfsizlik yondashuvini qabul qildi.

O'sha davrda migratsiya ko'proq xavf va tahdid sifatida talqin qilinar edi. Tashqi siyosatda esa migratsiya masalasi asosan ikkinchi darajadagi mavqe kasb etgan, chunki Turkiyaning tashqi siyosiy ustuvorliklari NATO doirasidagi harbiy hamkorlik, AQSh bilan aloqalar va Yaqin Sharqdagi muammolarga qaratilgan edi.

1990-yillarga kelib, Sovet Ittifoqining parchalanganidan so'ng, Markaziy Osiyo va Kavkazdan kelgan ko'chmanchilar soni ortdi. Shuningdek, Yugoslaviya parchalanishidan keyingi Bosniya va Kosovo inqirozlari natijasida Turkiyaga yana yangi muhojirlar oqimi yo'l oldi. Biroq bu davrda ham migratsiyaga davlat darajasida strategik yondashuv mavjud emas edi. Muhojirlar asosan madaniy yaqinlik, diniy umumiylik va iqtisodiy intilishlar orqali jamiyatga moslashtirilardi. Turkiya hali o'zining tashqi siyosatida migratsiyani geostrategik vosita sifatida joriy etmagan edi.

2002-yilda Adolat va taraqqiyot partiyasining (AKP) hokimiyatga kelishi Turkiyaning tashqi siyosat paradigmasida tub burilish yasadi. Davlat tashqi siyosatida “yumshoq kuch”, “mintaqaviy yetakchilik” va “insonparvarlik diplomatiyasi” kabi tushunchalarni ilgari surdi. Aynan shu yillardan boshlab migratsiya masalasi Turkiya tashqi siyosatining muhim elementi sifatida shakllandi. Migratsiya nafaqat xavfsizlikni ta'minlash vositasi, balki mintaqadagi siyosiy ta'sirni kengaytirish, Yevropa Ittifoqi bilan muzokaralardagi pozitsiyani mustahkamlash va global miqyosda humanitar yetakchilikni ko'rsatish quroli sifatida qarala boshlandi.

AKP davrida tashqi siyosatda “Komşularla sıfır sorun” (Qo'shnilar bilan nol muammo) tamoyili ilgari surildi, biroq bu strategiya mintaqadagi murakkab siyosiy jarayonlar fonida barqaror ushlab turilmadi. Aynan Suriya inqirozidan keyin ushbu tamoyil o'z kuchini yo'qota boshladi, ammo migratsiya siyosati bir necha barobar ahamiyat kasb etdi. Bu bosqichdan boshlab Turkiya ilk marotaba migratsiyani tashqi siyosat vositasi sifatida anglab, uning ustidan institutsional va diplomatik nazoratni kuchaytirdi. 2011-yildan keyingi jarayonlar esa bu siyosatning amaliy sinov maydoniga aylandi.

Turkiyaning Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lish jarayoni ham migratsiya siyosatida muhim o'rin tutdi. 2005-yilda rasmiy muzokaralar boshlanganidan so'ng, Turkiya o'zining migratsiya qonunchiligini Yevropa standartlariga moslashtirishga kirishdi. Bu esa bir tomondan davlatga xalqaro hamjamiyatda ijobiy imij berayotgan bo'lsa, boshqa tomondan Turkiyaning ichki ijtimoiy va siyosiy tizimlarida murakkab

muvoqlashtirish jarayonlarini vujudga keltirdi. Natijada, migratsiya masalasi strategik ustuvorlik darajasiga ko'tarildi: u siyosiy vosita, xavfsizlik mexanizmi va xalqaro savdolashuv predmetiga aylandi.

Bundan tashqari, Turkiya bu inqirozni xalqaro siyosat maydoniga olib chiqdi va Yevropa Ittifoqi bilan muzokarlarda muhim pozitsiyani egalladi. 2016-yilda tuzilgan “Turkiya–Yevropa Ittifoqi kelishuvi” asosida Turkiya qochqinlarning Yevropaga oqimini to'xtatish evaziga moliyaviy yordam va siyosiy imtiyozlarni qo'lga kiritdi. Bu orqali Turkiya migratsiya muammosini tashqi siyosat vositasiga aylantirishga erishdi. Natijada, Anqara Yevropa bilan bo'lgan muzokarlarda migratsiyani bosim vositasi sifatida foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu esa migratsiya jarayonining geosiyosiy qurolga aylanganidan dalolat beradi. Turkiya migratsiya masalasini faqat ijtimoiy xavfsizlik yoki insonparvarlik kontekstida emas, balki xalqaro pozitsiyasini kuchaytirish vositasi sifatida baholamoqda. Ayniqsa, Yevropa Ittifoqi bilan muzokarlarda qochqinlar oqimini nazorat qilish orqali Anqara siyosiy leverage ga ega bo'ldi. Bu strategik yondashuv Turkiyaning "yumshoq kuch" siyosatiga mos keladi: insonparvarlik yordami, ijtimoiy loyihalar va qochqinlar uchun yaratilgan infratuzilma orqali xalqaro hamjamiyatga ijobiy imij taqdim etilmoqda.

Turkiya tashqi siyosati va migratsiya

Yil	Turkiyadagi Suriyalik Qochqinlar (mln)	Yevropa Ittifoqi Yordami (mlrd €)
2011.0	0.2	0.0
2013.0	0.9	0.5
2016.0	2.7	3.0
2019.0	3.6	6.0
2022.0	3.7	9.0

Shuningdek, migratsiya orqali ichki siyosiy maqsadlar ham ko'zda tutilmoqda. Ayrim hududlarda suriyalik qochqinlarning yashash joylari Suriyadagi etnik va siyosiy muvozanatga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, Turkiya tomonidan Suriyaning shimoliy qismida amalga oshirilgan harbiy amaliyotlar ortidan vujudga

kelgan "xavfsiz zonalar"ga qaytarilayotgan qochqinlar orqali Turkiya o'zining mintaqadagi ta'sir doirasini kengaytirishga intilmoqda.

Bu yondashuv ayni paytda Yevropa Ittifoqining migratsiya siyosatidagi bo'shliqlarini fosh etadi. Yevropa muhojirlar masalasida hamjihatlik namoyon etolmagan bir paytda, Turkiya nafaqat migratsiyani nazorat qilmoqda, balki mintaqaviy xavfsizlik arxitekturasida yetakchi o'yinchiga aylanmoqda.

2011-yilda Suriya Arab Respublikasida boshlangan fuqarolik urushi zamonaviy tarixdagi eng yirik gumanitar inqirozlardan biriga aylandi. Bu inqiroz nafaqat Suriya jamiyatini va davlat tizimini butunlay izdan chiqardi, balki butun mintaqaviy xavfsizlik arxitekturasini o'zgartirdi. Inqirozning bevosita ta'sirini his qilgan birinchi davlatlardan biri sifatida Turkiya Suriyalik qochqinlar oqimi bilan yuzlashdi. Qisqa muddat ichida Turkiya chegaralariga millionlab odamlar oqib kela boshladi va bu jarayon mamlakatning ichki siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hamda tashqi siyosiy muhitini tubdan o'zgartirdi.

Suriyalik qochqinlar oqimi boshlanganda, Turkiya o'zining gumanitar pozitsiyasini namoyon etgan holda, ochiq eshik siyosatini qabul qildi. Bu yondashuvga ko'ra, har qanday suriyalik fuqarosi Turkiya chegarasidan hujjatsiz kirish imkoniga ega edi. Bunday siyosat Birlashgan Millatlar Tashkiloti, BMT Qochqinlar ishlari bo'yicha agentligi (UNHCR) va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ijobiy baholandi. Turkiya bu siyosati orqali xalqaro maydonda insonparvarlik yetakchisi sifatida ko'rilishni xohlagan edi. Qochqinlar dastlab maxsus lagerlarda joylashtirildi, biroq ular sonining keskin ortishi bu infratuzilmalarning yetishmovchiligiga olib keldi. Natijada, suriyaliklarning katta qismi shaharlarga tarqalib ketdi va urban migratsiya jarayoni boshlangan bo'ldi.

Qochqinlarga nisbatan rasmiy maqom masalasi ham Turkiya modeli uchun muhim o'ziga xoslikka ega. Turkiya 1951-yildagi BMT Qochqinlar maqomi to'g'risidagi Konvensiyani imzolagan bo'lsa-da, unga "geografik cheklov" qo'ygan: ya'ni faqat Yevropa davlatlaridan kelganlarga to'liq qochqin maqomini beradi. Shu sababli suriyaliklarga "muvaqqat himoya ostidagi shaxs" maqomi berildi. Bu maqom ularning qaytish huquqini ochiq qoldirib, to'laqonli integratsiya jarayonlarini sekinlashtirdi. Shu bilan birga, "mehmon" deb atalgan yondashuv, Turkiya hukumatining diniy, madaniy va tarixiy yaqinliklarga asoslangan yondashuvini aks ettiradi.

Turkiya modeli bu jihatdan klassik qochqin siyosatidan farq qiladi. G‘arb davlatlari asosan kvota va huquqiy maqom doirasida ishlovchi tizimni qo‘llasa, Turkiya “insonparvarlik diplomatiyasi” orqali keng miqyosdagi muhojirlarni qamrab olgan yondashuvni tanladi. 2014-yilda Migratsiyaning boshqarish Boshqarmasining (DGMM) tashkil etilishi bu borada institutsional yondashuvning shakllanganidan dalolat beradi.

Shubhasiz, eng muhim geosiyosiy bosqich 2016-yilda yuz berdi. Aynan shu yilda Turkiya va Yevropa Ittifoqi o‘rtasida muhim kelishuvga erishildi. Bu kelishuvga ko‘ra, Turkiya Suriyalik muhojirlarning Yevropaga noqonuniy o‘tishini to‘xtatish evaziga 6 milliard yevro moliyaviy yordam, vizasiz rejim bo‘yicha muzokaralarning jonlantirilishi va G‘umruk ittifoqini kengaytirish kabi siyosiy imtiyozlar olishi kerak edi. Bu kelishuv orqali migratsiya ilk bor Turkiya tashqi siyosatida xalqaro savdolashuv ob‘ektiga aylantirildi. Yevropa davlatlari, ayniqsa Germaniya, bu siyosat orqali o‘z chegaralarini muhofaza qilish imkoniga ega bo‘ldi, Turkiya esa migratsiyaning o‘z foydasiga yo‘naltira olish qudratini isbotladi. Shunga qaramay, bu jarayonlar bir qator muammolarni ham yuzaga chiqardi. Birinchidan, qochqinlar sonining ortishi ichki ijtimoiy keskinliklarni kuchaytirdi. Mahalliy aholi bilan raqobat, ijtimoiy xizmatlarga bosim, ishsizlik darajasining o‘sishi, uy-joy narxlarining oshishi kabi omillar norozilik kuchayishiga olib keldi. Natijada, muhojirlarga nisbatan salbiy kayfiyatlar kuchayib, siyosiy diskursda populistik va millatchilik ruhida ritorika ustunlik qila boshladi.

Ikkinchidan, Yevropa Ittifoqi tomonidan va‘da qilingan moliyaviy yordam to‘liq yoki o‘z vaqtida yetkazilmagan holatlar ham ko‘p kuzatildi. Bu esa Turkiya tomonidan Yevropaga nisbatan tanqidiy ritorika kuchayishiga sabab bo‘ldi. Ayniqsa, 2020-yilda Gretsiya chegaralarida yuz bergan inqiroz chog‘ida Turkiya muhojirlar oqimini cheklamaslik bilan tahdid qildi. Bu holat Turkiyaning migratsiyaning siyosiy bosim vositasi sifatida ochiq ishlata boshlaganini anglatdi.

Uchinchidan, suriyalik qochqinlar orqali Suriyada ta‘sir zonalarini tashkil qilish ham Turkiya tashqi siyosatining o‘ziga xos strategiyasi bo‘ldi. Harbiy amaliyotlar orqali Turkiya Suriyaning shimoliy qismida xavfsiz zonalar yaratdi va bu hududlarga qochqinlarni ko‘chirish harakatlarini boshladi. Bu esa Turkiyaning nafaqat mudofaa, balki demografik ta‘sir doirasi shakllantirishga urinayotganini ko‘rsatdi.

Migratsiya jarayonlarini samarali boshqarish uchun Turkiya so‘nggi yillarda bir qancha huquqiy va institutsional islohotlarni amalga oshirdi. 2013-yilda qabul qilingan “Chet elliklar va xalqaro himoya to‘g‘risidagi qonun” asosida Migratsiyani boshqarish Boshqarmasi (DGMM) tashkil etildi. Bu tuzilma migratsiyani nazorat qilish, qochqinlar bilan ishlash, deportatsiya jarayonlari, vaqtincha boshpana berish kabi masalalarda yetakchi organ hisoblanadi.

Boshqarmaning faoliyati BMT Qochqinlar ishlari bo‘yicha agentligi (UNHCR), Xalqaro migratsiya tashkiloti (IOM) kabi xalqaro tuzilmalar bilan hamkorlikda amalga oshirilmoqda. Shuningdek, Turkiya o‘z qonunchiligini Yevropa Ittifoqi standartlariga muvofiqlashtirishga intilmoqda, bu esa a‘zo bo‘lish yo‘lidagi muzokaralar kontekstida muhim qadamdir.

Huquqiy baza migratsiyani faqat xavfsizlik doirasida emas, balki inson huquqlari asosida tartibga solish imkonini bermoqda. Ammo amaliyotda huquqiy hujjatlar ko‘pincha siyosiy vaziyatga qarab talqin qilinadi. Shu sababli migratsiya siyosatining izchilligi va barqarorligi muammoligicha qolmoqda. Turkiyaning migratsiya siyosati xalqaro darajada tahsinga sazovor bo‘lsa-da, bir qancha tanqidiy jihatlar mavjud. Avvalo, qochqinlarning ijtimoiy integratsiyasi jarayoni sust kechmoqda. Qochqinlar jamiyatga to‘liq qo‘shila olmasdan, noformal mehnat bozori va ijtimoiy xizmatlardan chetda qolmoqda. Bu esa ichki ijtimoiy

qarama-qarshiliklar, millatchilik kayfiyatlarining kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Shuningdek, migratsiyaning tashqi siyosiy vosita sifatida foydalanilishi inson huquqlarining cheklanishiga olib kelishi mumkin. Qochqinlarning xalqaro muhofazaga bo'lgan huquqlari siyosiy manfaatlar yo'lida poymol bo'lishi xavfi mavjud. Bundan tashqari, Yevropa Ittifoqi tomonidan va'da qilingan moliyaviy yordamlarning o'z vaqtida berilmasligi Turkiyaning bu siyosatga bo'lgan ishonchini susaytirgan.

Yana bir muhim jihat shundaki, migratsiya siyosatining haddan tashqari tashqi siyosiylashtirilishi Turkiya ichidagi ijtimoiy muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Aholi orasida qochqinlarga qarshi norozilik kuchaymoqda, bu esa populistik kayfiyatlarni kuchaytiradi va siyosiy maydonda migratsiyani ichki siyosiy kurash vositasiga aylantiradi.

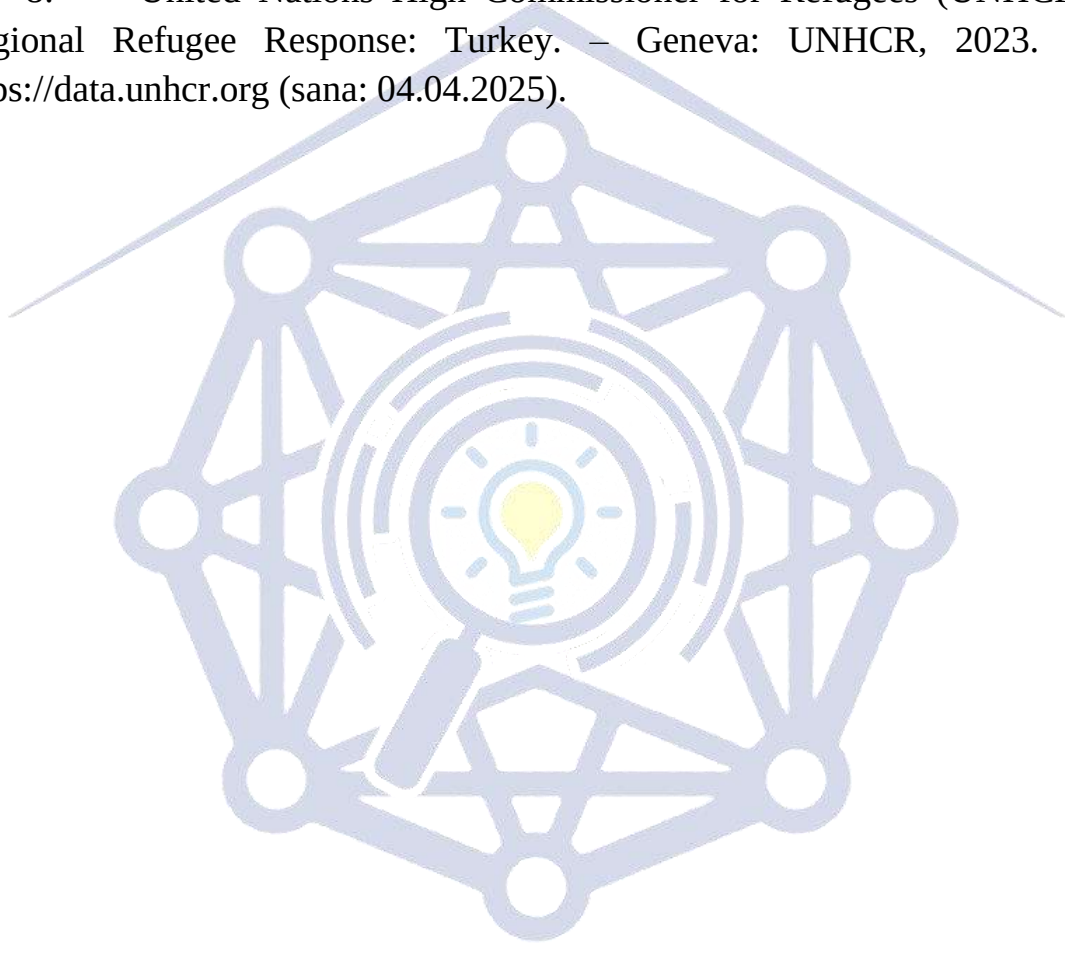
Turkiya Respublikasining tashqi siyosatida migratsiya masalasi strategik, geosiyosiy va insonparvarlik jihatlarining murakkab uyg'unligida namoyon bo'lmoqda. Migratsiya nafaqat xavfsizlikni ta'minlash, balki diplomatik pozitsiyani kuchaytirish, mintaqaviy yetakchilikni amalga oshirish va xalqaro moliyaviy ko'mak olishda ham samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda. Ammo bu siyosatning uzoq muddatli barqarorligi, xalqaro huquqiy majburiyatlarga sodiqlik va ichki ijtimoiy barqarorlikka ta'siri ehtiyotkorlik bilan tahlil etilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. İçduygu, A. Turkey's migration diplomacy and refugee regime // Migration Studies. – 2020. – Vol. 8, No. 4. – P. 543–565.
2. Kirişci, K. The Rise and Fall of Turkey's Soft Power // Brookings Institution. – Washington, D.C., 2014. – 22 p.
3. European Commission. EU-Turkey Statement: Two Years On. – Brussels: European Union, 2018. – URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/news/eu-turkey-statement-two-years_en (sana: 04.04.2025).
4. Republic of Turkey, Directorate General of Migration Management (DGMM). Migration Statistics and Legal Framework. – Ankara: DGMM, 2022. – URL: <https://www.goc.gov.tr> (sana: 04.04.2025).
5. Özerdem, A. Post-conflict Reconstruction in Turkey's Foreign Policy // Journal of Peacebuilding & Development. – 2017. – Vol. 12, No. 2. – P. 78–94.

6. Yıldız, A., Sert, D. A. Rethinking migration governance in Turkey: Europeanization and beyond // Turkish Studies. – 2019. – Vol. 20, No. 4. – P. 561–580.
7. İçduygu, A., Millet, E. Syrian refugees in Turkey: Towards integration policies // Turkish Policy Quarterly. – 2016. – Vol. 15, No. 3. – P. 91–101.
8. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Syria Regional Refugee Response: Turkey. – Geneva: UNHCR, 2023. – URL: <https://data.unhcr.org> (sana: 04.04.2025).

**Research Science and
Innovation House**

EKOLOGIK XAVF ASOSIDA YUZAGA KELGAN HUQUQIY MUNOSABATLAR

Mallayev Normamat Ramazonovich – dotsent, yuridik fanlari nomzodi
Murodova Elmira Muxiddin qizi – Termiz davlat universiteti, Advokatlik
faoliyati yo‘nalishi 1-bosqich tinglovchisi

Annotatsiya (O‘zbek tilida):

Ushbu maqolada ekologik xavf tushunchasi va uning huquqiy tabiatiga oid masalalar tahlil qilinadi. Ekologik xavf asosida yuzaga keluvchi huquqiy munosabatlarning nazariy asoslari, xalqaro huquqiy me‘yorlar va O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi doirasidagi milliy mexanizmlar atroflicha ko‘rib chiqilgan. Muallif ekologik xavf subyektlari, huquqiy tartibga solish shakllari, hamda ekologik javobgarlik turlarini tahlil qiladi. Maqolada ekologik xavfni samarali boshqarish va huquqiy tartibga solish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosa va takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik xavf, huquqiy munosabatlar, ekologik javobgarlik, xalqaro huquq, milliy qonunchilik, ekologik xavfsizlik.

Abstract (In English):

This article analyzes the concept of ecological risk and its legal nature. The study examines the theoretical foundations of legal relations arising from ecological risk, the relevant norms of international law, and the national mechanisms within the legal framework of the Republic of Uzbekistan. The author explores the subjects of ecological risk, the forms of legal regulation, and types of environmental liability. The article proposes scientifically grounded conclusions and recommendations for the effective legal management of ecological risks.

Keywords: ecological risk, legal relations, environmental liability, international law, national legislation, environmental safety.

Аннотация (на русском языке):

В данной статье рассматриваются понятие экологического риска и его правовая природа. Проанализированы теоретические основы правовых отношений, возникающих на основе экологического риска, нормы международного права и национальные механизмы регулирования в законодательстве Республики Узбекистан. Автор исследует субъекты

экологического риска, формы правового регулирования и виды экологической ответственности. В статье представлены научно обоснованные выводы и рекомендации по эффективному правовому управлению экологическими рисками.

Ключевые слова: экологический риск, правовые отношения, экологическая ответственность, международное право, национальное законодательство, экологическая безопасность.

Kirish

Hozirgi davrda ekologik muammolar jahon miqyosida eng dolzarb muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Texnologik taraqqiyot, industrializatsiya va tabiiy resurslardan keng ko'lamda foydalanish natijasida ekologik muhitga salbiy ta'sirlar kuchaymoqda. Shu sababli, ekologik xavf va u bilan bog'liq ijtimoiy-huquqiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish zarurati kuchaymoqda. Ayniqsa, ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning huquqiy tabiati, ularning subyektlari, obyektlari va shakllanish mexanizmlarini aniqlash bugungi kunda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Ekologik xavf bugungi kunda butun dunyo uchun dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Ekologik xavf bilan bog'liq huquqiy munosabatlar, jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Ekologik xavf tushunchasi, uning huquqiy tabiatini tahlil qilish orqali, shu sohada yuzaga keladigan huquqiy masalalar va ularning yechimlarini ko'rib chiqamiz. Shuningdek, ekologik xavfni tartibga solish va unga huquqiy javobgarlikni belgilash masalalari xalqaro va milliy qonunchilik nuqtai nazaridan yoritiladi.

Bugungi kunda ekologik xavf global miqyosda dolzarb muammolardan biriga aylangan. Ekologik xavf insoniyatning barqaror rivojlanishiga tahdid solishi, atrof-muhitni buzishi va ijtimoiy-siyosiy tizimlarda jiddiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Dunyo bo'yicha ekologik muammolar, jumladan, ifloslanish, tabiiy resurslarning kamayishi, iqlim o'zgarishi, biodiversitetning yo'qolishi kabi holatlar, xavfli ekologik holatlarni keltirib chiqaradi. Bu holatlar nafaqat tabiiy muhitga, balki iqtisodiyot va jamiyatga ham katta zarar yetkazmoqda.

Ekologik xavf tushunchasi, o'zining huquqiy tabiatini tushunish uchun bir qator nazariy, amaliy va huquqiy tahlillarni talab qiladi. Ekologik xavf bilan bog'liq huquqiy munosabatlar, asosan, atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni tartibga solish va ekologik

javobgarlikni belgilash kabi masalalarni qamrab oladi. Shu nuqtai nazardan, ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarni yanada chuqurroq o‘rganish, uning xalqaro va milliy qonunchilikdagi ahamiyatini aniqlash, ekologik huquqni rivojlantirish bo‘yicha yangi yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb masalalardandir.

Xalqaro huquqda ekologik xavfning tartibga solinishi, avvalambor, butun dunyo miqyosida ekologik muammolarni hal etish maqsadida ishlab chiqilgan ko‘plab huquqiy mexanizmlarga asoslanadi. Bunda ekologik xavfga qarshi kurashishning asosiy yo‘nalishlari sifatida, davlatlararo bitimlar, konventsiyalar, tavsiyalar va xalqaro sudlarning qarorlari mavjud. Ekologik xavfni boshqarishning samarali tizimi uchun, xalqaro huquqiy aktlar, ayniqsa, Atrof-muhitni himoya qilish to‘g‘risidagi Birlashgan Millatlar Tashkiloti shartnomalari va boshqa xalqaro kelishuvlar muhim o‘rin tutadi.

Milliy qonunchilikda ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlar, asosan, davlatning ekologik xavfsizlikni ta‘minlashdagi majburiyatlarini belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasining ekologik qonunchiligi, o‘zining muhim qoidalari bilan, ekologik xavfni boshqarish va unga huquqiy javobgarlikni belgilash masalalariga alohida e‘tibor qaratgan. O‘zbekistonda ekologik xavfni tartibga solishning bosh qismi ekologik ekspertiza, ekologik nazorat, va ekologik ta‘sirni baholash tizimlariga asoslanadi. Shu bilan birga, ekologik xavfni boshqarishda, ekologik xavfsizlikni ta‘minlash bo‘yicha zamonaviy yondashuvlar va ilmiy-texnik yutuqlarni hisobga olish muhimdir.

Bu maqolada ekologik xavf, uning huquqiy tabiatini tahlil qilish, ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlar, xalqaro va milliy qonunchilikning o‘zaro ta‘siri, shuningdek, ekologik xavfni boshqarish bo‘yicha mavjud muammolar va ularni hal etish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Ushbu tahlil orqali ekologik xavfga qarshi kurashishda huquqiy yondashuvlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar ilgari suriladi.

Asosiy qism

Ekologik xavf — bu inson faoliyati yoki tabiiy omillar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan va atrof-muhitga hamda inson salomatligiga zarar yetkazish ehtimoli mavjud bo‘lgan holatdir. Ekologik xavf real zarar bilan emas, balki ehtimoliy tahdid bilan bog‘liq bo‘lganligi sababli, u ko‘plab preventiv (oldini

olishga qaratilgan) huquqiy munosabatlarni yuzaga keltiradi. Bunday huquqiy munosabatlar, odatda, ekologik xavf manbaini aniqlash, xavfni baholash, uni kamaytirish yoki bartaraf etish hamda xavf bilan bog‘liq javobgarlik masalalarini qamrab oladi.

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar bir necha sohalarni o‘z ichiga oladi:

Ma’muriy-huquqiy munosabatlar – ekologik xavfni baholash, monitoring Aqilish, litsenziyalash, ruxsatnomalar berish va nazorat organlarining faoliyati bilan bog‘liq;

Fuqarolik-huquqiy munosabatlar – ekologik xavf sababli zarar yetkazilgan hollarda zarar ko‘rgan shaxslarning huquqlarini tiklash, kompensatsiya va da’vo arizalari orqali ifodalanadi;

Jinoyat-huquqiy munosabatlar – ekologik xavf yoki ekologik talafot yetkazgan shaxslarga nisbatan javobgarlik choralarini ko‘rish bilan bog‘liq.

Ekologik xavf asosidagi huquqiy munosabatlarning shakllanishida **milliy qonunchilik** bilan bir qatorda **xalqaro huquq normalari** ham muhim rol o‘ynaydi. Xususan, BMTning “Atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha Deklaratsiyasi”, “Transchegaraviy sanoat falokatlarini haqida ogohlantirish” konvensiyalari, Parij kelishuvi va boshqa xalqaro hujjatlar ekologik xavflarning oldini olish va huquqiy tartibga solishning universal mezonlarini belgilaydi.

Shuningdek, ekologik xavfga qarshi kurashda “xavfsizlik choralarining ustuvorligi” (principle of precaution) va “ifloslantiruvchi to‘laydi” (polluter pays principle) kabi xalqaro tamoyillar milliy qonunchilikka ham integratsiya qilinmoqda. O‘zbekiston Respublikasida “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonun, “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi Qonun hamda boshqa normativ hujjatlar ushbu munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solishda asosiy manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarning subyektlari

Ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarda ishtirok etuvchi subyektlar turli toifalarga bo‘linadi:

Davlat organlari – Atrof-muhitni muhofaza qilishga mas’ul bo‘lgan davlat idoralari (masalan, O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi, prokuratura organlari, sanitariya nazorati, favqulodda vaziyatlar xizmatlari va boshqalar);

Yuridik shaxslar – ishlab chiqarish korxonalari, energetika, tog‘-kon, kimyo sanoati subyektlari, ekologik xavf manbaini yuzaga keltiruvchi tashkilotlar;

Jismoniy shaxslar – ekologik xavf natijasida zarar ko‘rgan yoki xavf manbaiga aloqador bo‘lgan shaxslar;

Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlari – ekologik xavfsizlikni ta‘minlash, jamoatchilik nazorati va monitoring funksiyalarini bajaruvchi subyektlar;

Xalqaro tashkilotlar – ekologik xavfning transchegaraviy tus olgan holatlarida BMT, UNEP, GEF kabi xalqaro tuzilmalar ishtirok etadi.

Har bir subyektning ushbu munosabatlardagi roli, huquqlari va majburiyatlari qonun hujjatlarida aniq belgilanishi kerak. Ayniqsa, javobgarlik mexanizmlari aniq ko‘rsatilsa, ekologik xavflarning oldini olish va ularning oqibatlarini bartaraf etishda huquqiy samaradorlik oshadi.

Huquqiy munosabatlarning obyekti

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning asosiy obyekti — bu **atrof-muhit**dir. Atrof-muhit tarkibiga havo, suv, yer, o‘simlik va hayvonot dunyosi, shuningdek, inson salomatligi, ekologik xavfsizlik muhitlari va tabiiy resurslar kiradi. Ekologik xavf bevosita yoki bilvosita ushbu obyektlarga zarar yetkazish ehtimoli mavjud bo‘lganligi sababli, huquqiy tartibga solish ushbu obyektlarni himoya qilishga yo‘naltiriladi.

Shuningdek, ekologik xavf sababli yuzaga kelgan **moliyaviy zararni qoplash, atrof-muhitni qayta tiklash, sog‘liqni saqlash bilan bog‘liq huquqlarni ta‘minlash** kabi ijtimoiy va iqtisodiy obyektlar ham huquqiy munosabatlarning obyektlari hisoblanadi.

Huquqiy tartibga solish manbalari

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar quyidagi normativ-huquqiy manbalar asosida tartibga solinadi:

Konstitutsiya – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida har bir fuqaroning atrof-muhitni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish burchi belgilangan;

Maxsus qonunlar – “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”, “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”, “Atmosfera havosini muhofaza qilish to‘g‘risida”, “Davlat ekologik nazorati to‘g‘risida” va boshqa qonunlar;

Normativ-huquqiy hujjatlar – Vazirlar Mahkamasi qarorlari, vazirliklar tomonidan tasdiqlangan ekologik standartlar va sanitariya-me'yorlari;

Xalqaro hujjatlar – Rio-de-Janeyro Deklaratsiyasi, Kioto Protokoli, Parij Bitimi, Espoo Konvensiyasi va boshqa xalqaro shartnomalar;

Sud amaliyoti – ekologik xavf bilan bog'liq nizolarni hal qilishda sud qarorlarining huquqiy mazmuni muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy yondashuv va misollar

Ekologik xavf natijasida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning real hayotdagi aks etishini quyidagi misollar orqali ko'rish mumkin:

Chiqindilarni noqonuniy saqlash holatida, korxona davlat ekologik nazorati tomonidan aniqlansa, unga nisbatan ma'muriy chora ko'riladi, zararni qoplash majburiyati yuklanadi va ekologik xavfni bartaraf etish bo'yicha huquqiy majburiyat belgilanadi;

Transchegaraviy ekologik xavflar yuzaga kelgan hollarda (masalan, daryoning oqimi bo'yicha ifloslantiruvchi moddalar kirib kelganda), xalqaro shartnomalar asosida davlatlararo huquqiy munosabatlar shakllanadi;

Tog'-kon sanoati faoliyati natijasida yer osti suvlari ifloslanganda, mahalliy aholining da'volari asosida sud orqali zarar qoplash munosabatlari yuzaga keladi.

Demak, ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar o'zining ko'p qirrali xarakteri, murakkab tuzilmasi va turli huquq sohalariga taalluqliligi bilan ajralib turadi. Ularning subyektlari va obyektlari keng doirani qamrab oladi, manbalari esa milliy va xalqaro huquq normalariga tayangan holda shakllanadi. Bu munosabatlarning samarali ishlashi, eng avvalo, ekologik xavfni to'g'ri aniqlash, baholash va huquqiy mexanizmlarni aniq qo'llashga bog'liqdir.

Ekologik xavf asosida yuzaga kelgan huquqiy munosabatlarning xalqaro-huquqiy asoslari

Xalqaro huquqda ekologik xavf tushunchasi va uning huquqiy ifodasi

Xalqaro huquqda ekologik xavf masalasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab alohida e'tibor markaziga aylana boshladi. 1972-yilda Stokgolmda o'tkazilgan Birlashgan Millatlar Tashkilotining atrof-muhit bo'yicha konferensiyasi bu boradagi ilk muhim xalqaro hujjat – **Stokgolm Deklaratsiyasini** qabul qildi.

Mazkur deklaratsiyada insoniyatning ekologik xavfsiz hayot kechirish huquqi va ekologik xavflarning oldini olish zarurligi e'tirof etilgan.

Xalqaro huquqda ekologik xavf ko'pincha quyidagi tamoyillar asosida huquqiy jihatdan tartibga solinadi:

“Ogohlantirish va preventiv choralar” tamoyili (precautionary principle) – tahdid mavjud bo'lgan, lekin to'liq ilmiy asosga ega bo'lmagan holatlarda ham ehtiyotkorlik bilan harakat qilish;

“Ifloslantiruvchi to'laydi” tamoyili (polluter pays principle) – ekologik xavfni yuzaga keltirgan subyekt uni bartaraf etish va zararlarni qoplash uchun javobgar bo'lishi lozim;

Transchegaraviy hamkorlik – ekologik xavf bir davlat hududidan chiqib, boshqa davlatlarga ta'sir qilgan hollarda, xalqaro huquqiy tartibotlar qo'llaniladi.

Ekologik xavf ko'pincha bir davlat hududi bilan cheklanib qolmaydi. Atmosfera havosining ifloslanishi, daryo suvlarining zaharlanishi, radioaktiv chiqindilarning tarqalishi, va boshqa ekologik tahdidlar transchegaraviy tus olgan hollarda, xalqaro huquqiy mexanizmlarning qo'llanishi zarur bo'ladi.

Bunday holatlarda quyidagi xalqaro hujjatlar asosiy manba sifatida xizmat qiladi:

Espoo Konvensiyasi (1991) – transchegaraviy kontekstda ekologik ekspertiza o'tkazish majburiyatini belgilaydi;

Aarhus Konvensiyasi (1998) – aholining ekologik axborotga ega bo'lish, qaror qabul qilishda ishtirok etish va adolatga murojaat qilish huquqlarini mustahkamlaydi;

Parij Bitimi (2015) – global iqlim o'zgarishining oldini olish bo'yicha davlatlararo huquqiy majburiyatlarni belgilaydi;

BMTning Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha xalqaro deklaratsiyalari – ekologik xavfsizlikni universal huquq sifatida tan oladi.

Bu hujjatlar xalqaro huquqiy munosabatlarning shakllanishi, ekologik xavfni baholash, davlatlararo axborot almashinuvi va zararlarni bartaraf etish tartiblarini belgilab beradi.

Ekologik xavf va huquqiy munosabatlar kontekstida xalqaro tashkilotlar alohida o'rin tutadi. Xususan:

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) – ekologik xavfsizlik bo'yicha global siyosatni shakllantirish va xalqaro huquqiy asoslarni ishlab chiqish;

UNEP (United Nations Environment Programme) – ekologik monitoring, axborot tarqatish, xalqaro loyihalarni amalga oshirish;

GEF (Global Environment Facility) – rivojlanayotgan davlatlarda ekologik loyihalarni moliyalashtirish orqali xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi;

OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) – ekologik siyosat va iqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni belgilovchi huquqiy tavsiyalar beradi.

Bu tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalar, bitimlar va dasturlar ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning xalqaro muvofiqlashtirilishini ta'minlaydi.

3. *O'zbekiston Respublikasida ekologik xavf bilan bog'liq huquqiy munosabatlarning milliy-huquqiy tartibga solinishi*

O'zbekiston Respublikasida ekologik xavfsizlikni ta'minlash va ekologik xavf manbalarini huquqiy tartibga solish bo'yicha quyidagi asosiy normativ-huquqiy hujjatlar mavjud:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (50-modda) — fuqarolarning atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha burchini va davlatning ekologik xavfsizlikni ta'minlash majburiyatini belgilaydi;

“Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida”gi Qonun (1992) — ekologik xavf bilan bog'liq asosiy tushunchalar, prinsiplar va fuqarolarning huquqlari ko'rsatilgan;

“Ekologik ekspertiza to'g'risida”gi Qonun (2000) — ekologik xavf tug'diruvchi harakatlar va loyihalarga nisbatan baholash mexanizmini belgilaydi;

“Favqulodda vaziyatlar to'g'risida”gi Qonun (2011) — ekologik favqulodda holatlar yuzaga kelganda davlat organlarining harakati tartibini tartibga soladi;

O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi va Jinoyat kodeksi — ekologik xavf tug'diruvchi harakatlar uchun javobgarlik choralari belgilaydi.

Shuningdek, Prezident farmonlari, Hukumat qarorlari va ekologik standartlar milliy huquqiy mexanizmning muhim qismlarini tashkil etadi.

Ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarning samarali ishlashi tegishli davlat organlarining vakolatlari va hamkorlik darajasiga bog‘liq. Asosiy organlar quyidagilar:

Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi – milliy siyosatni shakllantirish, nazorat va ekologik baholash funksiyalarini amalga oshiradi;

Favqulodda vaziyatlar vazirligi – ekologik xavf yuzaga kelganda tezkor choralar ko‘rish, aholiga yordam ko‘rsatish;

Sog‘liqni saqlash vazirligi – atrof-muhit ifloslanishining salomatlikka ta‘sirini nazorat qilish;

Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyat hokimliklari – mahalliy darajadagi ekologik muammolarni hal qilishda ishtirok etadi;

Sud organlari – ekologik nizolarni ko‘rib chiqadi, huquqbuzarlarga chora ko‘radi.

Ekologik xavf bilan bog‘liq milliy huquqiy munosabatlarni amalda qo‘llashda quyidagi muammolar mavjud:

Normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasidagi tafovut – ayrim qonunlar o‘zaro mos emas, takroriylik yoki bo‘shliqlar mavjud;

Ekologik ekspertiza va monitoring tizimining zaifligi – ayniqsa kichik loyihalar uchun soddalashtirilgan tartiblar real xavf baholashini cheklaydi;

Javobgarlik choralari samarador emas – ayrim ekologik jinoyatlar uchun belgilangan jazolar real ogohlantiruvchi ta‘sirga ega emas;

Aholining ekologik huquqlari va xabardorligi past – fuqarolar o‘zlarining ekologik xavfsizlikka oid huquqlarini yetarlicha bilmaydi yoki amalga oshira olmaydi;

Sud amaliyoti cheklangan – ekologik xavf asosida yirik da‘volar amaliyotda kam kuzatiladi, ko‘p hollarda ma‘muriy vositalar bilan chegaralanadi.

O‘zbekiston Respublikasida ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarni yanada takomillashtirish uchun quyidagi takliflar ilgari surilishi mumkin:

Kompleks Ekologik kodeks qabul qilish – barcha ekologik qonunlarni yagona tizimga birlashtirish;

Javobgarlik choralari kuchaytirish – ekologik jinoyatlar uchun real moliyaviy va jinoyaviy javobgarlikni kuchaytirish;

Aholining ishtirokini kengaytirish – ekologik axborotni ochiq lashtirish, jamoatchilik eshituvlari tizimini kuchaytirish;

Ilmiy-tahliliy asoslangan ekspertiza – ekologik xavf bahosini ilmiy usullar asosida olib borish va mustaqil baholovchilarning ishtirokini rag‘batlantirish.

Xulosa

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar zamonaviy huquqiy tizimlar, xususan, O‘zbekiston Respublikasi uchun dolzarb va kompleks yondashuvni talab qiluvchi sohaga aylanib bormoqda. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ekologik xavf nafaqat ekologik muammo, balki u bevosita huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy va hatto geosiyosiy oqibatlariga olib keluvchi omildir. Shu sababli ekologik xavfning huquqiy tabiati, u asosida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish masalalari chuqur tahlilga loyiqdir.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra quyidagi **asosiy xulosalar** ilgari suriladi:

Ekologik xavf – bu mustaqil huquqiy kategoriya bo‘lib, u ehtimoliy ekologik zarar, atrof-muhitga yoki inson salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatish xavfi bilan bog‘liq munosabatlarni vujudga keltiradi.

Ekologik xavf bilan bog‘liq **huquqiy munosabatlar fuqarolik, ma‘muriy va jinoiy huquqiy sohaga oid bo‘lib**, ular davlatning nazorat, tartibga solish va javobgarlik choralari orqali ifodalanadi.

Xalqaro huquqiy normalar ekologik xavfni boshqarish va transchegaraviy ekologik tahdidlarni bartaraf etishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston bu borada bir nechta xalqaro shartnomalar ishtirokchisi sifatida tegishli majburiyatlarni zimmasiga olgan.

Milliy qonunchilik tizimi ekologik xavfni to‘liq qamrab olmaydi, mavjud qonunlarda tafovutlar va kamchiliklar mavjud. Qonuniy bazaning fragmentarligi huquqni qo‘llashda muammolarga sabab bo‘lmoqda.

Amaldagi monitoring, ekspertiza va javobgarlik tizimlari zamonaviy xavflarni oldindan aniqlash va oldini olish uchun yetarli emas. Ayniqsa, jamoatchilik ishtiroki va sud amaliyoti darajasi pastligicha qolmoqda.

Tadqiqot asosida **quyidagi takliflar** ilgari suriladi:

Ekologik xavf tushunchasini alohida normativ-huquqiy hujjatda belgilash, u bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarning turlari, subyektlari va javobgarlik mezonlarini aniq ifodalash;

Ekologik xavf yuzaga kelganda **javobgarlikning differensial mexanizmini ishlab chiqish**, xususan, xavf manbaiga egalik qiluvchi subyektlarga nisbatan alohida chora-tadbirlar ko‘rish;

Ekologik kodeks ishlab chiqish va qabul qilish orqali mavjud qonunlarni yagona tizimga keltirish, huquqiy tafovutlarni bartaraf etish;

Ilmiy asoslangan ekologik ekspertiza tizimini rivojlantirish, mustaqil ekspertlar instituti va ekologik baholovchilar reyestrini joriy qilish;

Fuqarolarning ekologik huquqiy madaniyatini oshirish, ekologik xavfsizlik masalalarida aholining ishtirokini kengaytirish;

Xalqaro tajribani chuqur o‘rganish va O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan huquqiy modelni ishlab chiqish.

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar o‘zining murakkab va ko‘p qatlamli tuzilmasi bilan ajralib turadi. Ular nafaqat real zarar yuz bergan holatlarda, balki xavf ehtimoli mavjud bo‘lgan vaziyatlarda ham yuzaga kelishi mumkinligi bilan boshqa huquqiy munosabatlardan farqlanadi. Shu bois, bunday munosabatlarni tartibga solishda preventiv yondashuv, xalqaro va milliy huquq normalarining uyg‘unlashuvi hamda subyektlar o‘rtasidagi huquqiy javobgarlikning aniqligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy jihatdan esa, ushbu munosabatlarni chuqur o‘rganish ekologik xavfsizlikning huquqiy asoslarini mustahkamlashda asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.

O‘zbekiston Respublikasining “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. Qabul qilingan sana: 09.12.1992 y. (O‘RQ-754-son).

O‘zbekiston Respublikasining “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi Qonuni. Qabul qilingan sana: 25.05.2000 y. (O‘RQ-69-son).

O‘zbekiston Respublikasining “Favqulodda vaziyatlar to‘g‘risida”gi Qonuni. Qabul qilingan sana: 20.08.2011 y. (O‘RQ-293-son).

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.

O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.

United Nations. (1972). Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration).

United Nations. (1992). Rio Declaration on Environment and Development.

United Nations. (1998). Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention).

United Nations. (1991). Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo Convention).

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2015). Paris Agreement.

UNEP. (2020). Environmental Rule of Law: First Global Report.

OECD. (2022). Environmental Performance Reviews: Key Trends and Policy Responses.

Ibragimov, N. (2021). Ekologik xavfsizlik va huquqiy tartibga solishning dolzarb muammolari. – Toshkent: TDYU nashriyoti.

Qodirov, A. (2022). Ekologik xavflarni boshqarish va huquqiy javobgarlik asoslari. – Toshkent: Adolat.

Karimova, M. (2020). Xalqaro ekologik huquq: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya.

Nasriddinov, D. (2023). “Ekologik xavf va uning huquqiy ta’siri: tahliliy yondashuv”. // Yuridik fanlar jurnali, №3, 45–52-betlar.

Global Environment Facility (GEF). (2022). Annual Report.

**Research Science and
Innovation House**

PATHOPHYSIOLOGICALLY AND CLINICALLY SUBSTANTIATE CHANGES IN INTERLEUKIN DYNAMICS IN DIABETIC MACRO - AND MICROANGIOPATHIC WITH PATIENTS

Mominov Alisher Tashkarganovich

Senior lectures of General Surgery No.2, Tashkent Medical Academy, Tashkent
city, Uzbekistan

The purpose of the work. Determination of the effectiveness of ozone therapy and its pathomorphological properties with new pharmacological drugs for the treatment of purulent necrotic process of the foot. By studying the dynamics of anti-inflammatory cytokine levels: analysis of the need and possibility of immunoprotection by studying cytokine status in IL-1 β , IL-2, IL-4, IL-6, IL-8, IL-10, TNF- α , INF- γ patients on the development and recurrence of purulent-necrotic processes of DFS.

Materials and methods. The concentration of cytokines in the blood plasma was determined using the StatFax 2100 immunological complex (manufactured by Cytokin LLC, St. Petersburg) by enzyme immunoassay (IFA). The obtained results are carried out using descriptive and non-parametric statistical methods on a personal computer with mathematical processing using Statistica 6.0 software. Control parameters of the manufacturer's cytokine norms were used - the normative parameters obtained as a result of testing the donors were obtained from the manufacturer Cytokin LLC, St. Petersburg, Russian Federation. Plasma collection and cytokine level testing were performed on day 1 before surgery and on days 3, 5, 7, and 10 after surgery. The study was conducted in three phases and, accordingly, the patients were divided into 3 research groups: Group I (control group) - blood serum of patients with purulent-necrotic lesions of diabetes for the study of the cytokine system; II group (comparison group) - blood serum obtained during the treatment of patients with purulent-necrotic lesions of diabetes with ozone therapy and "Reosorbylact" - 200.0 ml (YURIYA-FARM LLC, Ukraine); Group III (main group) - blood sera obtained during the treatment of patients with purulent-necrotic lesions of diabetes with ozone therapy and Reomannisol - 200.0 ml (REKA-MED FARM LLC, Uzbekistan). To determine the imbalance of cytokines, consists of taking the blood plasma of 60 patients with purulent-necrotic lesions of diabetes and

determining the amount of cytokines in it. 60 patients were treated at various levels in the Purulent surgical department of the Yakkasaroy District Medical Association between 2021 and 2023. The age range of the patients was between 48-60 years. Neuropathic form of DFS - 25 people (type 1 DM - 2 patients, type 2 DM - 23): 12 were men and 13 women, and neuroischemic form of DFS - 35 patients (all with type 2 DM): 15 men and consisted of 20 women. Most often, amputations were performed at the thigh level - 33.3%, heel area - 20%, finger level - 18.3%, necrotomy - 6.7%, and sequestrectomy - 11.7%. Upper amputations were also performed as the main option, as a result of the failure of the approach to save vital organs: at the thigh level - in 33.3% of cases, and at the heel level - in 20%.

Results. The procedures performed in patients of group III. Operations performed to save the leg: necroctomies - 42.9%, sequestrectomy - up to 31.3%, amputations at the level of toes - 42.8%, amputations at the level of the heel - 34.3%. In addition, the number of high amputations: at the hip level - 28.6%, and at the heel level - 2.9%. Compared to the second group, the number of upper amputations decreased from 65.7% to 28.6%. In addition, the antioxidant effect of Reomannisol manifested in the induction of inflammatory and anti-inflammatory cytokines, was determined. IL-1 β : high level of cytokine up to 64.59 ± 3.3 pg/ml on the first postoperative day, increased to 95.27 ± 2.2 pg/ml on the fifth day and decreased to 20 ± 1.8 pg/ml. IL-1b promotes the proliferation of monocytes, macrophages, neutrophils, endothelium, smooth muscle cells, fibroblasts, keratinocytes, T- and B-lymphocytes, along with other cytokines; increases the stimulation of receptors for IL-2; activates endothelial cells; induces an acute phasic response. IL-2: increases to 1.2 ± 0.3 pg/ml on the first postoperative day, to 1.7 ± 0.13 pg/ml on the third day, and 0 at discharge. After an increase in IL-2, the active implementation of the immune response and the activation of T cells show. IL-4: fluctuations were noted within normal limits and an increase was observed in only one case, that is, 76 pg/ml in a patient with an allergic background, which increased due to the development of postoperative traumatic dermatitis on the limbs after surgery. Reomannisol may stimulate the production of this cytokine by mononuclear cells in the peripheral blood of allergic patients. However, as a result of antioxidant activity, there are fluctuations in the group of cytokines with pro-inflammatory effects, but only within normal limits. IL-6: a high level of cytokine up to 228.92 ± 5.1 pg/ml was recorded on the first postoperative day. Then it gradually returned to normal, and by the time

of discharge from the hospital, it was back to normal. IL-6 is produced by T-lymphocytes, monocytes, macrophages, and fibroblasts. Hematopoiesis causes the differentiation of progenitor cells, stimulates the development and production of megakaryocytes, promotes the growth and differentiation of platelets, T- and B-lymphocytes, and stimulates the production. IL-8: peak cytokine levels increased to 181.14 ± 4.1 pg/ml on the first postoperative day, 245.47 ± 5.9 pg/ml on the fifth day, and 53 ± 1.1 pg/ml at hospital discharge. decreased to ml. As revealed in the study of the previous two groups, the growth of this cytokine characterizes the transition of the process to a chronic form. IL-10: An anti-inflammatory cytokine produced by T-lymphocytes, macrophages, keratinocytes, and B-lymphocytes. It blocks the functional activity of macrophages and the production of anti-inflammatory cytokines by monocytes and macrophages. It increases the proliferation of B-lymphocytes and the secretion of immunoglobulins IgE. However, IL-10 can stimulate the synthesis of IL-4 in a balanced state. By preventing the systemic response to the inflammatory process, IL-10 ensures a balanced level of inflammatory and anti-inflammatory cytokines and controls the immune response, which has a positive effect on the prevention of purulent-necrotic recurrence. TNF- α : produced by macrophages, monocytes, keratinocytes, T-lymphocytes, B-lymphocytes, neutrophils, and endothelial cells. TNF- α has a variety of effects, occurs due to the modulation of the expression of genes for cell growth factors, cytokines, transcription factors, cell surface receptors, and acute phase proteins, and plays an important role in protection against them. The increase of this cytokine on the third day up to 150.6 ± 5.3 pg/ml after the operation is included in the high activity and the cytokine itself. INF- γ : on the first day, a high level was recorded to 194 ± 3.4 pg/ml, on the third day it increased to 205.9 ± 6.5 pg/ml and decreased to 5.39 ± 0.3 pg/ml, this indicates its immunomodulatory value and involvement in the regulation of the anti-inflammatory response.

Conclusion. In the case of purulent-necrotic processes in DFS, the adequate introduction of the cytokine system is characterized by the slowing down of the local process, corresponding to acute inflammation, but increases the tendency of the process to go into a chronic state. With the recurrence of purulent necrotic inflammation, there is a synchronization of the process and a secondary immune deficiency, which does not allow the cytokine system to adequately join the anti-inflammatory system. Reomannisol allows us to consider it a physiologically active

compound with clear antioxidant activity. Reomannisol has an antioxidant effect on the cytokine system, correcting the cytokine balance. It can decrease the function of pro-inflammatory and anti-inflammatory cytokines, and interferons. Reomannisol is effective in preventing the recurrence of purulent-necrotic lesions of DFS in conditions of secondary immunodeficiency, so it is a necessary drug in the main therapy complex.

References:

1. Эрназаров, Х., Зохилов, А., Эргашев, У. Ю., & Исраилов, Р. (2022). Патоморфологическая картина жизненно важных органов при экспериментальной модели диабетической стопы.
2. Эрназаров, Х. И., Эргашев, У. Ю., Зохилов, А. Р., & Каримов, Х. Я. (2022). Эффективность использования препарата реоманнисол в лечении экспериментальной модели диабетической стопы.
3. Эргашев, У. Ю., & Зохилов, А. Р. (2023). Изучение патоморфологии печени при экспериментальном синдроме диабетической стопы. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 12, 27-31.
4. Зохилов, А. Р. (2023). Обоснование процессов эпителизации и регенерации при гнойно-некротических процессах нижних конечностей при сахарном диабете. *Conferencea*, 174-180.
5. Yusufjanovich, E. U., Rafiqovich, Z. A., & Tohirovich, G. B. (2023). Principles of studying liver morphology in experimental diabetic foot syndrome. *World Bulletin of Public Health*, 19, 63-65.
6. Yusufjanovich, E. U., Rafiqovich, Z. A., & Irsalievich, E. K. (2023). Assessment of the Process of Epithelialization After Complex Treatment of Diabetic Foot Syndrome. *Texas Journal of Medical Science*, 16, 19-23.
7. Yusufjanovich, E. U., & Rafiqovich, Z. A. (2023). Treatment of purulent-necrotic lesions of the lower extremities with modern drugs. *Conferencea*, 88-94.
8. Yusufjanovich, E. U., & Rafiqovich, Z. A. (2023). Evaluation of the lipid peroxidase index in diabetic complications. *Conferencea*, 68-73.
9. Rafiqovich, Z. A. (2023, February). Improving the detection of morphological changes in purulent wounds. In *E Conference Zone* (pp. 51-57).
10. Rafiqovich, Z. A. (2023). Study of the effect of lipid peroxidase analysis on the body in diabetic foot syndrome. *Conferencea*, 76-82.

11. Rafiqovich, Z. A. (2023). Observation of biochemical results in experimental diabetic foot syndrome. Conferencea, 181-188.
12. Rafiqovich, Z. A. (2023). Monitoring of the regeneration process in purulent-necrotic processes of the lower extremities. Conferencea, 189-194.
13. Rafiqovich, Z. A. (2023). Control of indicators of endotoxemia in diabetic foot syndrome. Conferencea, 83-90.
14. Ergashev, U. Y., Zokhirov, A. R., & Minavarkhujaev, R. R. (2023). Study and treatment of changes in biochemical processes in complications of diabetes mellitus.
15. Ergashev, U. Y. (2022). Ernazarov Kh. I., Zohirov AR, Alzabni ID 2022. Complex Treatment of Experimental Model of Diabetic Foot Syndrome. American Journal of Medicine and Medical Sciences, 12(5), 471-480.
16. Эргашев, У. Ю., & Зохилов, А. Р. (2023). ИЗУЧЕНИЕ ПАТОМОРФОЛОГИИ ПЕЧЕНИ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ СИНДРОМЕ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ СТОПЫ. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 12, 27-31.
17. Yusufjanovich, E. U., Irisbaevich, M. G., Rafiqovich, Z. A., & Irsaliyevich, E. K. (2023). Evaluation of Effectiveness of Splenectomy in Chronic Leukemias. World Bulletin of Public Health, 19, 79-83.
18. Yusufjanovich, E. U., Rafiqovich, Z. A., & Tohirovich, G. B. (2023). PRINCIPLES OF STUDYING LIVER MORPHOLOGY IN EXPERIMENTAL DIABETIC FOOT SYNDROME. World Bulletin of Public Health, 19, 63-65.
19. Ergashev, U. Y., Minavarkhujayev, R. R., Gafurov, B. T., Malikov, N. M., Ortiqboyev, F. D., & Abdusalomov, B. A. (2022). Efficiency of Percutaneous Minimally Invasive Technologies in the Treatment of Patients with Obstructive Jaundice.
20. Моминов, А. Т., Маликов, Н. М., Якубов, Д. Р., & Абдусаломов, Б. А. (2022). Проблемы обезболивания в амбулаторной хирургии. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 10, 81-89.
21. Ergashev, U. Y., Abdusalomov, B. A., Minavarkhojaye, R. R., Ortiqboyev, F. D., & Malikov, N. M. (2023). Evaluation of the pathomorphology of

regeneration in diabetic foot syndrome and determination of its dependence on biochemical processes. World Bulletin of Public Health, 19, 66-78.

22. Abdusalomov, B. A., & Rafiqovich, Z. A. (2023). THE MECHANISM OF ACTION OF THE GEL FORM OF COLLAGEN IN DIABETIC WOUNDS. International Journal of Medical Sciences And Clinical Research, 3(03), 96-103.
23. Ergashev, U. Y., Malikov, N. M., Yakubov, D. R., Abdusalomov, B. A., & Gafurov, B. T. (2023). Use of Collagen and Fibroblasts in Modern Medicine. Eurasian Research Bulletin, 17, 78-84.
24. Ergashev, U. Y., Mominov, A. T., Malikov, N. M., Yakubov, D. R., & Abdusalomov, B. A. (2023). MODERN APPROACH TO COMPLEX TREATMENT OF DIABETIC FOOT ULCERS. LITERATURE REVIEW.
25. Ergashev, U. Y., Abdusalomov, B. A., & Zohirov, A. R. (2023, May). Eksperimental diabetik tavan sindromida hayotiy muhim a'zolarining morfologik o'zgarishlarini nazorat qilish. /Material of International scientific and practical conference" An integrated approach to the treatment of complications of diabetes".
26. Abdusalomov, B. A. (2023). USE OF MODERN METHODS IN THE TREATMENT OF CHRONIC WOUNDS. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(3), 213-220.
27. Abdusalomov, B. A. (2023). The Role of Collagen in The Mechanisms of Chronic Wound Healing for Diabetic Foot Syndrome. Texas Journal of Medical Science, 26, 86-94.
28. Ergashev, U. Y., Mominov, A. T., Malikov, N. M., Yakubov, D. R., & Abdusalomov, B. A. (2023). MODERN APPROACH TO COMPLEX TREATMENT OF DIABETIC FOOT ULCERS. (LITERATURE REVIEW).

**Research Science and
Innovation House**

GAT TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA XORAZM VILOYATI HUDUDIDAGI AMUDARYO TO‘QAYLARI XARITASINI CHIZISH

Kumush Bobojonova Iskandar qizi

Matjonov To‘rabek Otabek o‘g‘li

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada GAT texnologiyalari yordamida Amudaryo to‘qaylarining Xorazm hududidagi qismini xaritalashtirish masalalari o‘rganilgan. Bunda Landsat 8 OLI/TIRS sun‘iy yo‘ldosh ma‘lumotlaridan, dasturlash muhiti sifatida esa ArcMap ilovasidan foydalanilgan. To‘qaylarning tuzilishi nisbiy bo‘lib, ularni chegaralashda NDVI ma‘lumotlari va usulidan foydalanish biroz muammo bo‘lgani sababidan, xarita yasashda sinflashtirish metodidan foydalanildi. Natijadagi xaritani shakllantirish uchun Xorazm viloyatining 2025-yilning mart oyidagi sun‘iy yo‘ldoshdan olingan tasvirlaridan foydalanildi.

Kalit so‘zlar: Xorazm viloyati, ArcMap, to‘qay, sinflashtirish

MAPPING OF AMUDARYA GROVES IN KHOREZM REGION USING GAT TECHNOLOGIES

ANNOTATION: This article studies the issues of mapping the Amudarya groves in the Khorezm region using GIS technologies. Landsat 8 OLI/TIRS satellite data was used, and the ArcMap application was used as a programming environment. Since the structure of the groves is relative, and the use of NDVI data and methods for their delimitation was somewhat problematic, a classification method was used to create the map. Satellite images of the Khorezm region in March 2025 were used to form the resulting map.

Key words: Khorezm region, ArcMap, grove, classification

Mavzuning dolzarbligi. Quruq iqlimli hududlar aholisi uchun suv obyektlari va ular atrofidagi landshaftning ta’siri katta. Cho‘lni kesib o‘tuvchi tranzit daryolar va ular atrofidagi to‘qaylar ko‘chmanchi qabilalar uchun dastlab termachilik, ovchilik kabi faoliyatlar maydoni hisoblangan bo‘lsa, keyinchalik chorvalarni oziqlantiruvchi maydon, ekin dalasi sifatida o‘zlashtirildi. Bugungi kunga kelib

estetik zavq olish va daryobo‘yi landshaftini asrash uchun maxsus qo‘riqxonalariga aylantirilayotgan bir davrda bazi hukumatlar bu yakuniy bosqichga o‘tish o‘rniga, haligacha suv obyekti yaqin bo‘lgan, unumdor tuproqli to‘qay maydonlarini ekin ekish maqsadida o‘zlashtirishmoqda. Natijada ko‘plab noyob o‘simlik va hayvonot dunyosi vakillari qirilib ketdi yoki qirilib ketish arafasida. Bu kabi ishlarning oldini olish uchun turli xil institutlar turlicha choralar ko‘rmoqda. Biz ham Amudaryo daryosi bo‘yidagi to‘qay landshaftini saqlab qolish uchun ushbu daryo to‘qaylarining Xorazm viloyati hududidagi qismini xaritalashtirishni maqsad qildik. Ushbu ishni bajarishda AQSh ning Landsat 8 OLI/TIRS sun‘iy yo‘ldosh ma’lumotlaridan foydalanish mumkin.

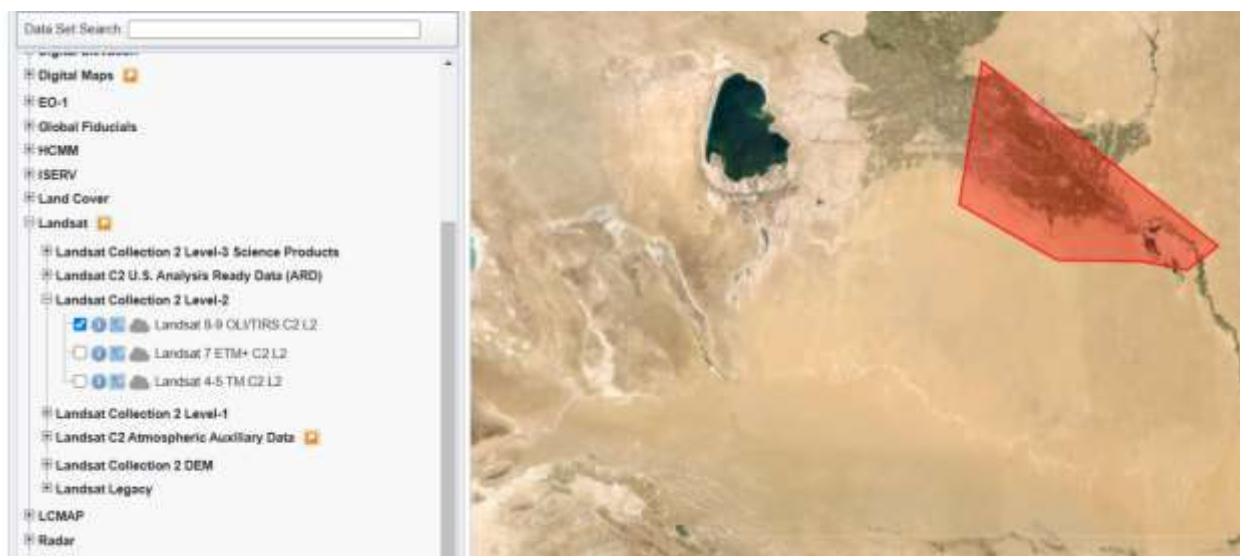
Landsat 8 2013-yil 11-fevralda uchirilgan AQSh ning yerni kuzatish sun‘iy yo‘ldoshidir. Bu Landsat dasturidagi sakkizinchi sun‘iy yo‘ldosh va orbitaga muvaffaqiyatli chiqqan yettinchi sun‘iy yo‘ldoshdir. Dastlab Landsat Data Continuity Mission (LDCM) deb nomlangan, loyiha NASA va Amerika Qo‘shma Shtatlari Geologik xizmati (USGS) o‘rtasidagi hamkorlikdir. Merilend shtatining Greenbelt shahridagi NASA Goddard kosmik parvozlar markazi raketani ishlab chiqish, missiya tizimlari muhandisligi va sotib olishni ta'minladi, USGS esa yer tizimlarini ishlab chiqishni ta'minladi va doimiy missiya operatsiyalarini amalga oshiradi. U Yer yuzasi haroratini o‘rganish va global isishni o‘rganish uchun foydalaniladigan Operatsion Land Imager (OLI) va Termal Infraqizil Sensor (TIRS) kamerasini o‘z ichiga oladi[1].

Tadqiqot ishining maqsadi. Masofadan olingan ma’lumotlar asosida Xorazm viloyati Amudaryo to‘qaylari mavjud hududlarni aniqlash.

Material va metodlar. Landsat 8 sun‘iy yo‘ldoshidan 2025-yil mart oyidagi havo ochiq yoki havo qisman bulutli biror davrdagi kosmik suratlar tanlab olinadi.

Buning uchun sun‘iy yo‘ldosh tasvirlari <https://earthexplorer.usgs.gov/> saytidan Landsat 8-9 OLI/TIRS C2 L2 tanlovi bilan qidiriladi. Shuningdek izlanuvchi tadqiqot ishi olib borilayotgan joylarni qadab o‘tishi kerak(1-rasm).

1-rasm

Keyinchalik ArcMap dasturi ishga tushiriladi va unga Xorazm viloyati tumanlari va Amudaryo daryosining shape fayl ma'lumotlari kiritiladi. Biz Amudaryodan 2 km lik buffer zona oralig'idagi to'qaylarni aniqlaymiz. Buning uchun quyidagi ketma-ketlik bajariladi.

ArcToolbox → Analysis Tools → Proximity → Buffer

Keyin esa Buffer ishchi oynasiga Amudaryodan 2 km masofadagi buffer hududlarni aniqlashi uchun buyruq beriladi(2-rasm).

Keyin esa hududning Landsat sun'iy yo'ldoshidan olingan tasvirlarining 3,4,5 – “band” lari ArcMap ishchi oynasiga qo'shiladi.

Unda to'qay zonalarini alohida sinflashtirish uchun 3 xil rang bandlarini birlashtiriladi. Bu jarayon quyidagicha amalga oshiriladi.

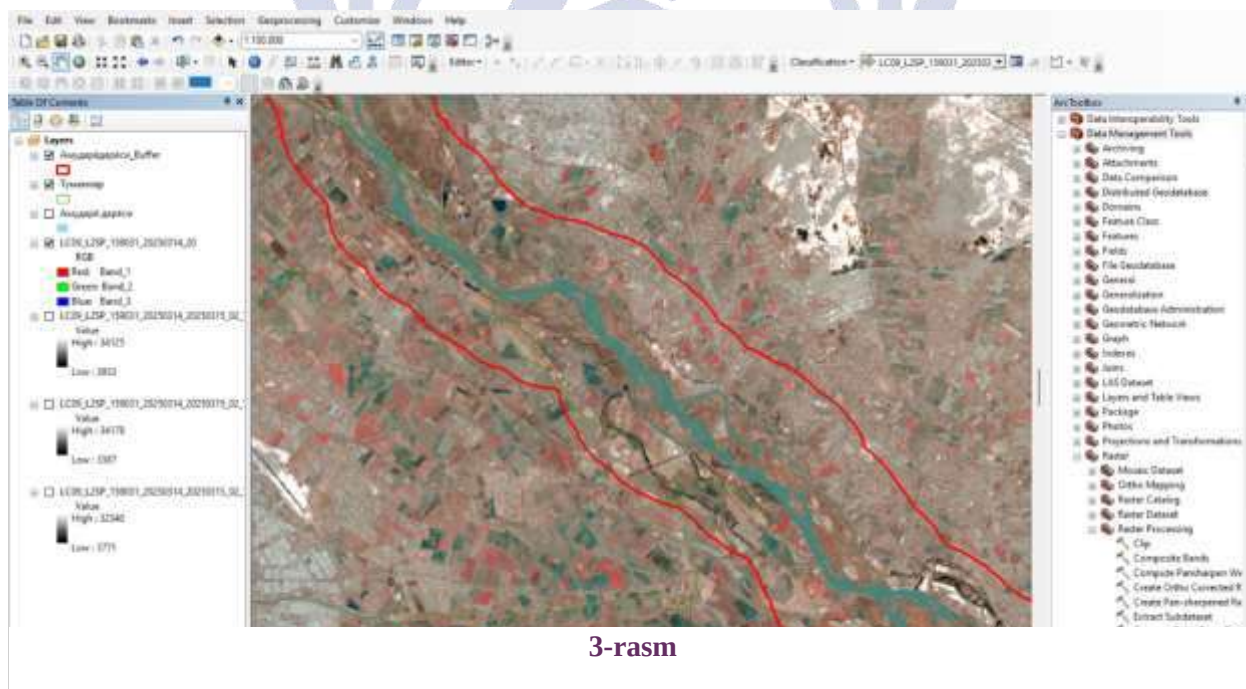
ArcToolbox → Data Management Tools → Raster → Raster Processing → Composite Bands

2-rasm

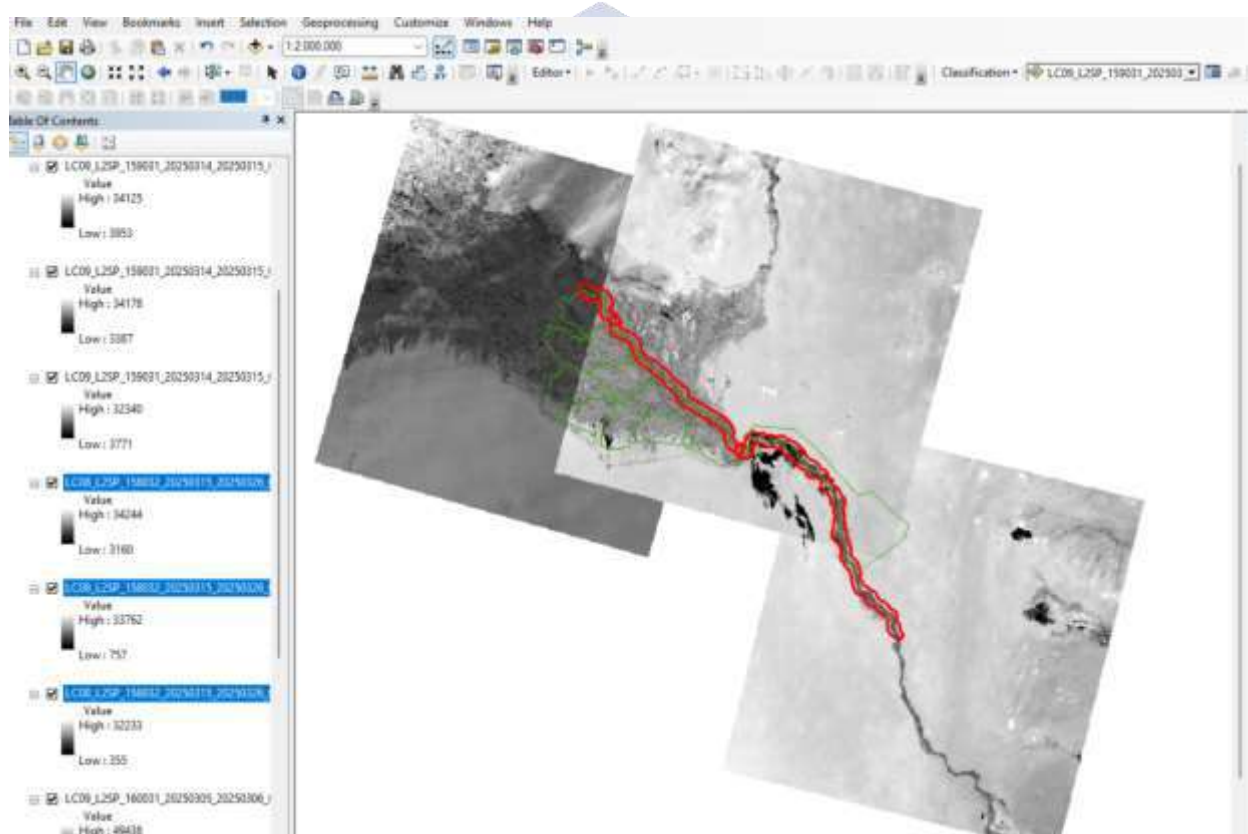
Composite Bands ishchi oynasiga 3 xil rangli bo‘lim joylanib, buyruq beriladi(3-rasm).

3-rasm

Xaritani yasashda uchragan yana bitta katta muammo shuki Xorazm viloyati hududi Landsat 8 sun'iy yo'ldoshidan 3 bo'lak qilib suratga olinadi. Shuning uchun uning 3 bo'lak qismlaridagi 3,4,5-ranglarni yuklab olishimiz va mos ravishda birlashtirishimiz kerak(4-rasm).

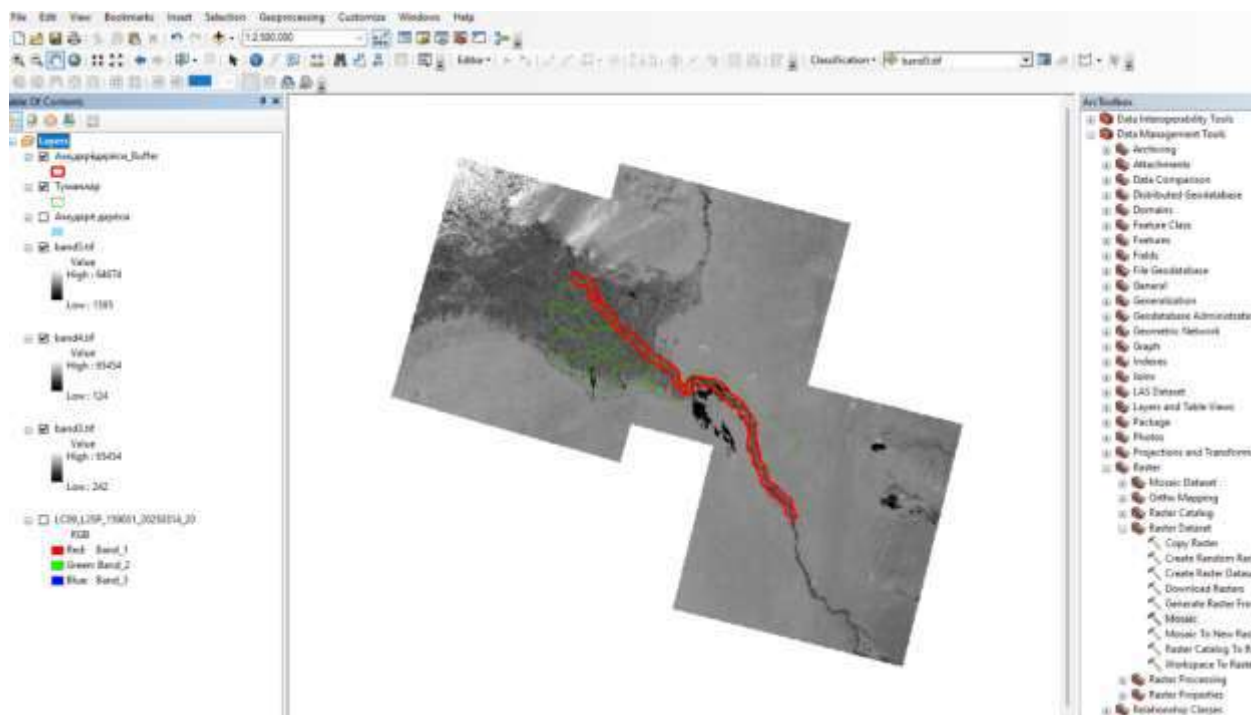

4-rasm

Bandlarni Mosaic buyrug'i orqali birlashtirib chiqish mumkin(5-rasm).

Research Science and
Innovation House

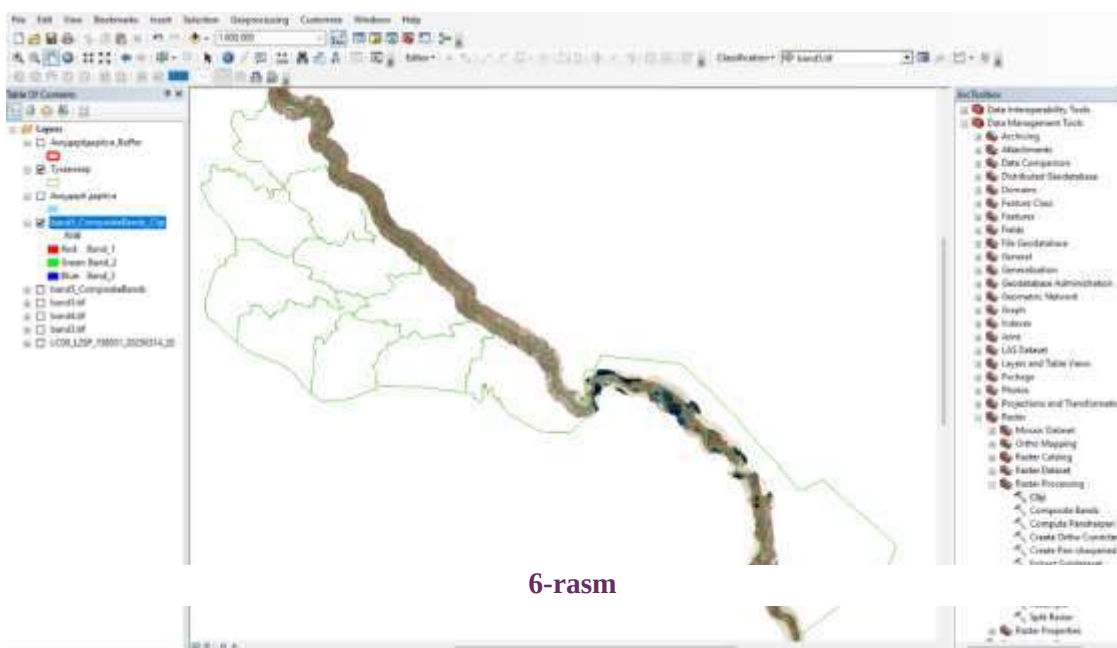
5-rasm

Xorazm viloyati to‘liq maydonining 3,4,5- badlari tayyor holga kelganidan keyin ularni vegetatsiya indeksi bandlariga ko‘ra qo‘shish uchun “composite” buyrug‘i beriladi.

Research Science and
Innovation House

Xorazmning butun hududi vegetatsiya indeksi paydo bo'lgach, bizning xaritamiz uchun muhim bo'lgan Amudaryo daryosidan 2 km li buffer zona bilan ustma-ust tushgan joyini qirqib olamiz. Buni clip buyrug'i orqali bajarish mumkin(6-rasm).

6-rasm

Natijani 3 xilda, ya'ni, to'qay, Amudaryo, o'tloq qilib sinflashtirib chiqamiz. Undan keyingi natijani esa shape fayl shakliga o'tirib olamiz.

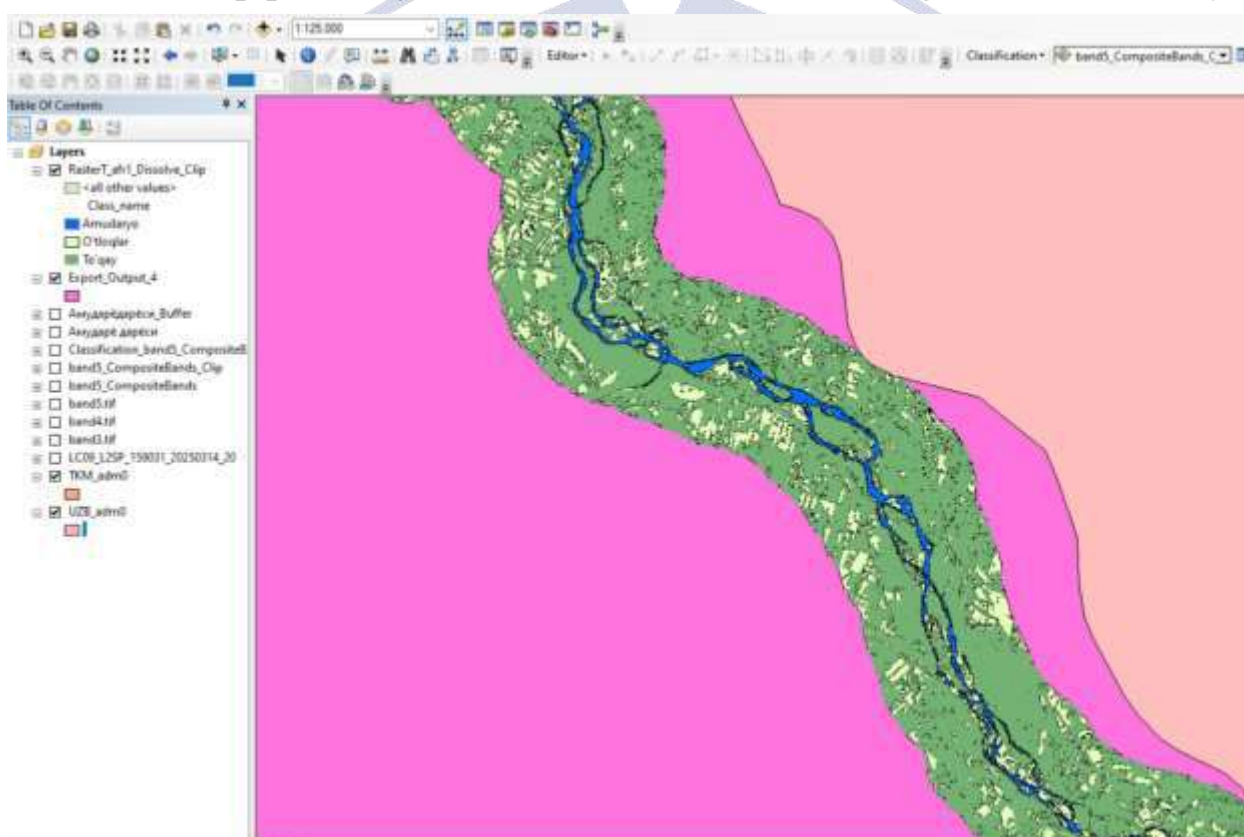
**Research Science and
Innovation House**

Maqoladagi maqsadimiz aynan Xorazm hududidagi to‘qaylar xartasini yasash va maydonini masofadan turib aniqlash bo‘lgani uchun, Diva-GIS saytidagi O‘zbekiston Respublikasi siyosiy-ma‘muriy kartasi ma‘lumotlari yuklab olindi va Amudaryo bo‘yidagi to‘qaylarning shu saytda berilgan Xorazm chegaralari bilan chegaralangan qismi hisoblandi. Olingan xaritaga ko‘ra natija yaxshi chiqdi deb o‘ylaymiz, lekin xaritaning masshtabini maydalashtirsa undagi to‘qay va o‘tloqlar ko‘rinishi mumkin, lekin daryo yaxshi ko‘rinmaydi(7-rasm).

Deyarli hamma narsa tayyor, endi xaritani epaqaga keltirish qoldi xalos.

Tadqiqot natijalari va xulosalar. Hisobimizga ko‘ra Amudaryoning

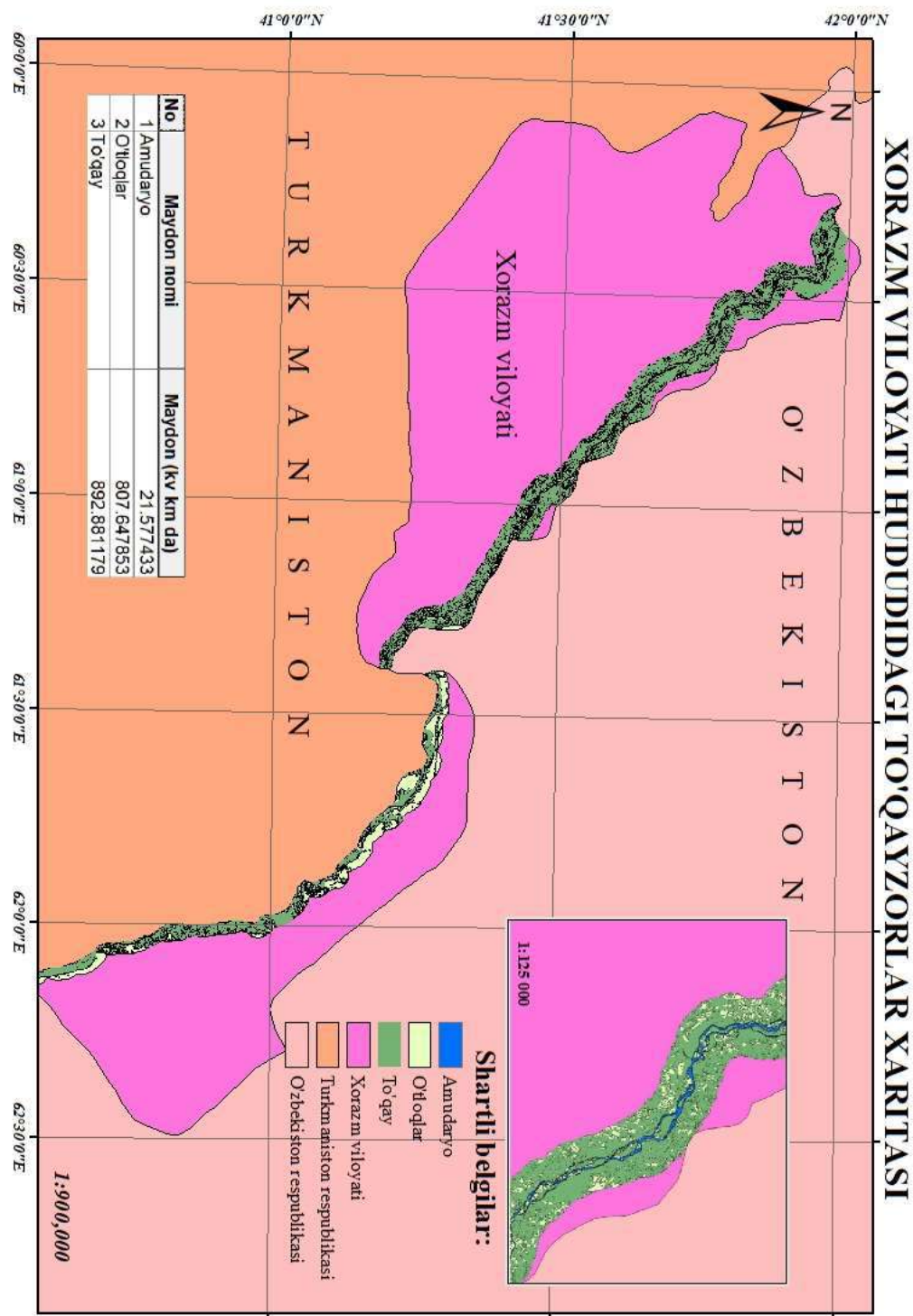

7-rasm

Xorazm viloyatidagi to‘qayzorlar maydoni 2025–yil mart oyiga ko‘ra 892 kv. km. ni tashkil qiladi. 2 km. buffer zonadagi o‘tloqlar maydoni esa 807 kv.km atrofida maydonni egallagan. Va yana shuni eslatib o‘tishimiz kerakki, bu izlanishimiz bizga nisbiy ma‘lumot berib, asosan yilning xohlagan faslida, Landsat 8 sun‘iy yo‘ldoshidan olinadigan ma‘lumotlarni qayta ishlab biror daryo bo‘yidagi to‘qayzor

va o'tloqlarning maydonini aniqlash va xaritasini chizishning oson va tez usulini yoritadi.

ADABIYOTLAR:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Landsat_8
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Normalized_difference_water_index
3. <https://nicolasdeffense.github.io/>

Research Science and
Innovation House

BOLALARDA INFEKSION MONONUKLEOZNING XUSUSIYATLARI

Matkarimov Matkarim Jaloladdin o‘g‘li¹

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Davolash fakulteti 1-bosqich talabasi¹

Sadullaev Siroj Ernazarovich²

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Yuqumli kasalliklar, epidemiologiya va ftiziatriya kafedrasida assistenti²

Annotatsiya: Mononukleoz kasalligiga chalinish ko‘rsatkichi eng yuqori bo‘lgan yosh guruhi 3-9 yoshli bolalardir, ammo ko‘pincha ularda kasallik yengil shakllarda kechadi, bu esa tashxis qo‘yish uchun eng qiyin bo‘lib, ko‘pincha aniqlanmay qoladi. Maqolada infeksiyon mononukleozning etiologiyasi, klinik ko‘rinishi, laboratoriya tashxisi, davolash bo‘yicha zamonaviy adabiyotlar ko‘rib chiqiladi. Mahalliy va xorijiy adabiyotlar tahlili asosida infeksiyon mononukleozning klinik kechish variantlarini shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lgan patogenetik mexanizmlar, laboratoriya tashxisi usullari va tibbiyotdagi zamonaviy yutuqlar nuqtai nazaridan bemorlarni adekvat, etiopatogenetik davolash prinsiplari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: yuqumli mononuklyoz, bolalar, Epshteyn-Barr virusi, tashxislash, davolash, patogenez.

Аннотация: Самая высокая заболеваемость мононуклеозом отмечается среди детей 3-9 лет, но чаще всего болезнь у них протекает в легких формах, которые наиболее сложны для диагностики и часто остаются нераспознанными. В статье рассматривается современная литература по этиологии, клинической картине, лабораторной диагностике, лечению инфекционного мононуклеоза. На основе анализа отечественной и зарубежной литературы освещаются вопросы патогенетических механизмов, связанных с формированием вариантов клинического течения инфекционного мононуклеоза, методов лабораторной диагностики и, с точки зрения современных достижений в медицине, принципов адекватного, этиопатогенетического терапии пациентов.

Ключевые слова: инфекционный мононуклеоз, дети, вирус Эпштейна-Барр, диагностика, лечение, патогенез.

Annotation: The highest incidence of mononucleosis is observed among children 3-9 years old, but most often the disease in them occurs in milder forms, which are the most difficult to diagnose and often remain unrecognized. The article reviews modern literature on etiology, clinical picture, laboratory diagnosis, treatment of infectious mononucleosis. On the basis of analysis domestic and foreign literature highlights the issues of pathogenetic mechanisms involved in the formation of variants of the clinical course of infectious mononucleosis, methods of laboratory diagnosis and, from the perspective of modern advances in medicine, the principles of adequate, etiopathogenetic therapy of patients.

Key words: infectious mononucleosis, children, Epstein-Barr virus, diagnosis, treatment, pathogenesis.

Kirish. Infektsion mononukleoz (IM) – Epshteyn-Barr virusi (EBV) tomonidan qo‘zg‘atiladigan, isitma, limfoid to‘qimaning shikastlanishi, angina, gepatosplenomegaliya va qonda atipik mononuklearlar mavjudligi bilan tavsiflanadigan o‘tkir infeksiyon kasallik. IM, ayniqsa, erta va maktab yoshidagi bolalar orasida keng tarqalganligi, shuningdek, boshqa kasalliklarga taqlid qilishi mumkin bo‘lgan klinik ko‘rinishlarning xilma-xilligi tufayli pediatriya amaliyotida muhim muammo hisoblanadi.

IM, ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarda odatda yengil shaklda kechsa-da, jiddiy asoratlarni rivojlanish xavfi mavjud, bu esa o‘z vaqtida va aniq tashxis qo‘yishni o‘ta muhim qiladi. Ushbu maqolada bolalardagi IM etiologiyasi, patogenezini, klinik ko‘rinishi, tashxisi va davolashning zamonaviy jihatlari, kasallikning turli yosh guruhlarida kechish xususiyatlariga e‘tibor qaratiladi.

IMning asosiy qo‘zg‘atuvchisi Herpesviridae oilasiga mansub DNK saqllovchi virus EBVdir. EBV inson populyatsiyasida keng tarqalgan va ko‘pchilik odamlar u bilan bolalik yoki o‘smirlik davrida yuqadi. Virusning yuqish yo‘li havo-tomchi (yo‘talganda, aksirganda, gaplashganda) va kontakt-maishiy (so‘lak orqali, masalan, o‘pishganda, umumiy gigiyena vositalaridan foydalanganda) hisoblanadi.

Ishning maqsadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi bolalarda infeksiyon mononukleozning xususiyatlarini o‘rganishdir.

Mononukleoz kasalligiga chalinish ko‘rsatkichi eng yuqori bo‘lgan yosh guruhi 3-9 yoshli bolalardir, ammo ko‘pincha ularda kasallik yengil shakllarda kechadi, bu esa tashxis qo‘yish uchun eng qiyin bo‘lib, ko‘pincha aniqlanmay qoladi.

Hayotning birinchi ikki yilidagi bolalarda yashirin shakllar ulushi 90% ga yetadi, 2 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalarda esa 30% -50% gacha pasayadi. 14% bolalarda O'RVI va angina bilan kasallanganlar bilan aloqada bo'lish holatlari qayd etilgan, 6% ota-onalar kasallikni sovuq qotish fakti bilan bog'lashgan. Ushbu infeksiyaning asosiy xavfi shundaki, kasallikdan keyin bolaning immunitet tizimida uzoq vaqt davomida buzilishlar saqlanib qoladi va u turli xil mikroorganizmlarga - bakteriyalar, viruslar, zamburug'larga ta'sirchan bo'lib qoladi, bu esa ko'plab infeksiyon asoratlarga sabab bo'lishi mumkin. Infeksiyon mononukleozning belgilari oddiy O'RZga o'xshash bo'lishi mumkin. Shuning uchun mononukleoz ko'pincha aniqlanmay qoladi va ota-onalar kasallik oqibatlariga duch kelishgandagina xavotirlana boshlaydilar. Hayotning birinchi yilidagi bolalar, qoida tariqasida, kasal bo'lishmaydi: ular onadan homiladorlik davrida olingan antitelalar bilan himoyalangan (ona o'z vaqtida ushbu infeksiyani boshdan kechirgan bo'lsa). Kasallik qo'zg'atuvchisi herpes virusining yaqin "qarindoshi" bo'lgan Epshteyn-Barr virusidir. Virus butun dunyoda tarqalgan va uni sayyoramizning katta qismida katta yoshli aholida aniqlash mumkin.

Oddiy herpes virusiga o'xshab, organizmga bir marta kirgandan so'ng, Epshteyn-Barr virusi unda abadiy qoladi. Kasallik yil davomida qayd etiladi, uning ko'tarilishi bahor va kuzda sodir bo'ladi.

Virus tashqi ta'sirga kam chidamli va inson organizmidan tashqarida tez halok bo'ladi. Uning yuqumliligi unchalik katta emas, shuning uchun infeksiyon mononukleoz hech qachon epidemiyalar ko'rinishida kechmaydi - faqat alohida (sporadik) holatlar yoki kichik mahalliy tarqalishlar qayd etiladi.

Virus havo-tomchi yo'li bilan yuqadi, lekin yuqish uchun bemor bilan uzoq vaqt aloqada bo'lish talab etiladi. Virus zarralarini bemor yoki virus tashuvchisining so'lagida ham aniqlash mumkin va qo'zg'atuvchining ikkinchi yuqish yo'li kontaktli bo'lishi mumkin: kasallik infeksiyalangan so'lak tushgan o'yinchoqlar yoki boshqa buyumlar orqali yuqadi.

Yuqqandan so'ng virus yuqori nafas yo'llarining shilliq qavatiga kirib, u yerda ko'payadi, bodomcha bezlari va limfa tugunlariga kiradi. U deyarli barcha limfa tugunlari, jigar, taloqni zararlaydi. Virus bilan zararlangan va shikastlangan V-limfotsitlar o'rniga organizm "atipik mononuklearlar" deb nomlangan yangi hujayralar ishlab chiqara boshlaydi. Ular sog'lom odamlarda yo'q va ularning nomi kasallikning zamonaviy nomini - "mononukleoz"ni belgilab berdi.

Belgilari. Kasallikning birinchi belgilarini yuqqandan keyin bir-ikki haftadan so‘ng aniqlash mumkin. Ba’zida inkubatsion davr uzoqroq bo‘ladi (1-1,5 oygacha uzayishi mumkin).

Kasallik o‘tkir boshlanadi, harorat tez yuqori ko‘rsatkichlarga (38-39°S) ko‘tariladi. Bemorning barcha limfa tugunlari, ayniqsa orqa bo‘yin, ensa va jag‘ osti limfa tugunlari kattalashadi. Ularning kattalashishi ko‘z bilan seziladi, bosganda og‘riqsiz bo‘ladi.

Infeksion mononukleozda deyarli har doim burun-halqum va bodomcha bezlari zararlanadi. Adenoidit belgilari bemorlarning 78-95%ida aniqlanadi. Burun bitishi, burun nafas olishning qiyinlashishi, ayniqsa uyquda xurrak otib nafas olish kuzatiladi. Bemorning yuzi "adenoid" ko‘rinishiga ega bo‘ladi: shishganlik, qovoqlarning shishi, burun ko‘prigi, ochiq og‘iz orqali nafas olish, lablarning qurishi. Ularning paydo bo‘lishi odatda haroratning yanada yuqori (39-39,5°S gacha) ko‘tarilishi va bemorning o‘zini yomon his qilishi bilan birga keladi. Barcha bemorlarda jigar va taloqning kattalashishi aniqlanadi. Gepatomegaliya kasallikning birinchi kunlaridan boshlab aniqlanishi mumkin, ammo ko‘pincha ikkinchi haftada aniqlanadi. 15-20% bemorlarda asorat sifatida gepatit rivojlanadi. Ba’zida sariqlik paydo bo‘ladi. Lekin infeksiion mononukleozda og‘ir gepatitlar bo‘lmaydi. Jigarning kattalashishi uzoq vaqt davom etishi mumkin, uning o‘lchamlari odatda kasallik boshlanganidan keyin 1-2 oydan so‘ng normallashadi. Splenomegaliya kechki belgilarga tegishli bo‘lib, ko‘pchilik bemorlarda uchraydi. Taloq o‘lchamlarining normallashishi 1-3 hafta ichida sodir bo‘ladi.

Mononukleozda ekzantema bemorlarning 18-25%ida kasallikning 3-14 kunlarida paydo bo‘ladi, polimorf xarakterga ega - dog‘li, papulez, dog‘li-papulez, mayda nuqtali, gemorragik. Aniq lokalizatsiya yo‘q. Toshma 4-10 kun davomida saqlanadi, ba’zida pigmentatsiya qoldiradi. Ko‘pincha toshma ampitsillin yoki amoksitsillin olgan bolalarda paydo bo‘ladi (90-100%).

Infeksion mononukleozning kechishi odatda 2-4 haftada tugaydi, lekin ba’zida bir yarim oygacha cho‘zilishi mumkin.

Epshteyn-Barr virusi ta’sir qiladigan V-limfotsitlar immunitet tizimining asosiy hujayralaridan biridir. Shuning uchun kasallik immunitetning zaiflashishi va bolaning boshqa infeksiyalarga ta’sirchanligining oshishi bilan birga keladi.

Bu infeksiyalar viruslar emas, balki odatda bakteriyalar tomonidan qo‘zg‘atiladi va infeksiion mononukleozning asoratlari sifatida qabul qilinadi.

Masalan, virusning o‘zi tomonidan qo‘zg‘atilgan anginadan keyin har o‘ninchi bola streptokokk tomonidan qo‘zg‘atilgan yana bir anginani boshdan kechiradi. Shuningdek, yiringli otitlar (o‘rta quloqning yallig‘lanishi), bronxitlar va o‘pka yallig‘lanishi ham bo‘lishi mumkin.

Tashxislash. Infeksion mononukleozning belgilari yetarlicha xarakterlidir - limfa tugunlarining kattalashishi, angina, jigar va taloqning kattalashishi, haroratning ko‘tarilishi. Ammo bu belgilarning har biri doimo yetarlicha yaqqol bo‘lmaydi, shuning uchun faqat shifokor to‘g‘ri tashxis qo‘yishi mumkin.

Infeksion mononukleoz tashxisi anamnez yig‘ish, klinik ko‘rik, laboratoriya va maxsus tekshiruv usullari orqali amalga oshiriladi va nozologiya va klinik shaklni, holatning og‘irligini aniqlashga, asoratlarni aniqlashga va davolash uchun ko‘rsatmalarga, shuningdek, anamnezda davolashni darhol boshlashga to‘sqinlik qiladigan yoki hamroh kasalliklarga qarab davolashni tuzatishni talab qiladigan omillarni aniqlashga qaratilgan.

Majburiy tartibda laboratoriya tekshiruvi tayinlanadi: Qonning klinik tahlilida leykotsitoz ($10-30 \times 10^9/l$), chapga palochka yadroli siljish bilan neytropeniya, limfotsitlar, monotsitlar sonining ko‘payishi, EChTning 20–30 mm/soatgacha oshishi kabi o‘zgarishlar xarakterlidir. Kasallik boshlanganidan keyin birinchi hafta oxirida bemorlarning periferik qonida 50–80% hollarda atipik mononuklearlar paydo bo‘ladi. Ularning soni qanchalik ko‘p bo‘lsa, kasallik shunchalik og‘ir kechadi. Bundan tashqari, zamonaviy laboratoriya usullari qonda virusning o‘zini (aniqrog‘i, uning genetik materialini) aniqlashga imkon beradi, bu maqsadda PSR - polimeraz zanjirli reaksiya keng qo‘llaniladi.

Barcha infeksiion mononukleoz bilan kasallanganlar OIV infeksiyasiga tekshiriladi (gap shundaki, uning erta bosqichlari ham mononukleozga o‘xshash simptomlar bilan birga kechishi mumkin). Shifokor maslahati boshqa xavfli kasalliklarni - qonning xavfli kasalliklari va difteriyani istisno qilish uchun ham kerak.

Kasallikning o‘tkir davrida o‘rtacha 1 haftadan 3 haftagacha yotoq rejimi juda muhimdir, kattalashgan taloqning shikastlanishi va hatto uning yorilishi ehtimoli bor. Shu sababdan bolalar kasallikdan keyin yarim yil davomida jismoniy yuklama bilan cheklanadi.

Infeksion mononukleozda haroratni pasaytirish uchun paratsetamol yoki uning asosidagi preparatlar qo‘llaniladi. Aspirin qat‘iyan tavsiya etilmaydi, chunki uni

qo'llash, ayniqsa ushbu kasallikda, Rey sindromini - jigar va bosh miyaning og'ir shikastlanishini keltirib chiqarishi mumkin.

Burun nafas olishni yengillashtirish uchun burunga qon tomirlarni toraytiruvchi tomchilar, bakterial angina va faringitning oldini olish uchun - furatsillin eritmasi, kalendula, romashka yoki shalfey damlamalari bilan tomoq va halqumni chayish tayinlanadi. Intoksikatsiyani kamaytirish uchun ko'p miqdorda iliq ichimlik ichish kerak.

Ba'zi hollarda (kasallikning og'ir kechishi, taloq va limfa tugunlarining sezilarli kattalashishi) yallig'lanishga qarshi ta'sir ko'rsatuvchi kortikosteroid gormonlarini tayinlashga to'g'ri keladi.

Kasallik qanchalik og'ir kechmasin, u sog'ayish bilan tugaydi. Ammo immunitet tizimidagi buzilishlar yetarlicha uzoq vaqt (6 oygacha) saqlanib qolishi mumkin. Bu vaqt ichida bola turli xil infeksiyalarga ta'sirchanligi oshadi, shuning uchun uning boshqa odamlar bilan aloqasini cheklash zarur.

Kasallikdan keyin organizm hali uzoq vaqt tiklanadi: bola tez charchaydi, injiqlik qiladi, sog'aygandan keyin bir necha oy davomida ishtahasi yomonligidan shikoyat qiladi. Bu vaqtda uzoq safarlarni, shu jumladan "sog'lomlashtirish uchun" safarlarni rejalashtirish tavsiya etilmaydi, rejali emlashlarni amalga oshirish zarurati bo'lganda, ular keyingi muddatga ko'chiriladi.

O'tkazilgan kasallikdan keyin barqaror immunitet qoladi: virus organizmda abadiy saqlanib qolsa-da, infeksiyon mononukleozning qaytalanishi deyarli bo'lmaydi. Takroriy yuqishlar esa umuman mumkin emas. Epshteyn-Barr virusi onkogen faollikka ega, qonning onkologik kasalliklarini keltirib chiqarishi mumkin, shuning uchun klinik sog'aygandan keyin qon hujayralarining normal tarkibi uzoq vaqt tiklanmaydigan bolalar gematolog shifokori maslahatiga majburiy tartibda yuboriladi, ular keyinchalik uzoq vaqt dispanser hisobida bo'lishlari mumkin.

Muhokama. IMning oldini olish shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilish, infeksiyalangan shaxslar bilan yaqin aloqadan qochish va immunitetni mustahkamlashdan iboratdir. Hozirda EBVga qarshi vaksina ishlab chiqilmagan. Ota-onalar va tibbiyot xodimlarini IMning klinik belgilari va o'z vaqtida tibbiy yordamga murojaat qilish zarurati haqida xabardor qilish muhim ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda bolalarda IMni kompleks davolashda immunomodulovchi preparatlarni qo'llash imkoniyatlari faol o'rganilmoqda. Biroq, ularning

samaradorligi va xavfsizligi haqidagi ma'lumotlar ziddiyatli bo'lib qolmoqda va nazorat qilinadigan klinik tadqiqotlarda yanada o'rganishni talab qiladi.

Immunitet tanqisligi holatlari bo'lgan bolalarga alohida e'tibor qaratish kerak, ularda IM og'ir kechishi va jiddiy asoratlarni rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Bunday hollarda spetsifik viruslarga qarshi terapiya va immunoglobulinlar talab qilinishi mumkin. IM bilan kasallangan bemorlarni boshqarish klinik va laboratoriya ko'rsatkichlarini sinchkovlik bilan kuzatish, paydo bo'ladigan asoratlarni o'z vaqtida tuzatish va adekvat psixologik yordam ko'rsatishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Infektsion mononukleoz pediatriyaning dolzarb muammosi bo'lib qolmoqda, bu esa tashxis qo'yish, davolash va oldini olishning samarali usullarini yanada o'rganish va ishlab chiqishni talab qiladi.

Xulosa. Infektsion mononukleoz - bolalarda keng tarqalgan kasallik bo'lib, klinik belgilarning polimorfizmi bilan tavsiflanadi. O'z vaqtida tashxis qo'yish va adekvat davolash asoratlarni rivojlanishining oldini olishga va kasallik prognozini yaxshilashga imkon beradi. Turli yosh guruhlarida IM kechishining xususiyatlarini hisobga olish va o'xshash simptomlar bilan boshqa kasalliklar bilan differensial tashxis o'tkazish zarur. IM patogenezi va davolash sohasidagi keyingi tadqiqotlar kasallikning spetsifik terapiyasi va profilaktikasining samarali usullarini ishlab chiqish uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibraximova, H. R., & Sadullayev, S. E. (2023). AHOLI ORASIDA O'TKIR ICHAK KASALLIKLARINING TARQALISHI. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(15), 115-119.
2. Artikov I. A. et al. RELEVANCE OF VIRAL HEPATITIS EPIDEMIOLOGY. IMRAS, 6 (7), 316–322 [Электронный ресурс].
3. Ibrakhimova, H. R., Sadullaev, S. E., & Nurllayev, R. R. (2023). SPREAD OF MYOCARDIAL INFARCTION AMONG THE POPULATION OF THE KHOREZM REGION. IMRAS, 6(7), 328-332.
4. Sadullaev S. E., Sh M. D. THE COURSE OF CORONAVIRUS AGAINST THE BACKGROUND OF CHRONIC HEPATITIS Masharipova Sh. S Masharipov S//Научный импульс. – 2023. – С. 78.
5. Рахматуллаева Ш. Б. и др. Особенности течения COVID-19 у детей с коморбидной патологией //Педиатрия. Восточная Европа. – 2023. – №. 3 Часть 12. – С. 436-442.

6. Nurullayev R. R., Sadullayev S. E. DIAREYALI KASALLIKLARNING EPIDYEMIOLOGIK XUSUSIYATLARI //World of Science. – 2023. – T. 6. – №. 9. – С. 64-67.
7. Tuychiev, L. N., et al. “A STUDY OF THE FACTORS AFFECTING THE EFFECTIVENESS OF COVID-19 REHABILITATION.” (2023).
8. Sadullayev S. E. et al. FREQUENTLY ILL CHILDREN IN KHOREZM REGION //Научный Фокус. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 457-462.
9. Yusupov, S., Sadullayev, S., & Yoqubov, Q. (2025). GEPATITLAR FONIDA KORONAVIRUS INFEKSIYASINING KECHISHI. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 3(3), 294–303. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/76633>
10. Yusupov, S., Sadullayev, S., Yoqubov, Q., & Ibragimov, U. (2025). HOMILADOR AYOLLAR ORASIDAGI QIZILCHA: XUSUSIYATLARI, XAVFLARI VA OLDINI OLISH. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 3(3), 286–293. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/76634>
11. Sadullayev S.E, Abdullayeva D.K, Ibragimov S.J, & Yoqubov Q.Y. (2024). ANALYSIS OF THE EPIDEMIOLOGICAL FEATURES OF DIARRHEAL DISEASES IN CHILDREN IN THE SOUTHERN ARAL REGION. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(2), 345–351. Retrieved from <https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/870>
12. Ibrakhimova, H. R., Matyakubova, O. U., Sadullaev, S. E., & Abdullayeva, D. K. (2023). HELMINTISES IN CHILDREN AMONG THE POPULATION IN UZBEKISTAN. IMRAS, 6 (7), 323–327
13. Sadullaev M., Sh S. M. D. THE COURSE OF CORONAVIRUS AGAINST THE BACKGROUND OF CHRONIC HEPATITIS. – 2023.
14. Машарипова Ш. С. и др. ТЕЧЕНИЕ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ НА ФОНЕ ГЕПАТИТОВ //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 573-577.
15. Sadullaev, S. E., Bobajanov, A. O., Khusinbayev, I. D., Durdiev, E. S., & Ismoilova, A. R. (2025). PSYCHOLOGICAL REHABILITATION DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(2), 429-433.

16. INTESTINAL IMMUNITY. (2025). Multidisciplinary Journal of
Science and Technology, 5(2), 485-488.

<https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/2691>

17. THE STRUCTURE OF COMORBID PATHOLOGY IN CHILDREN
WITH COVID-19. (2024). CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE
OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD, 1(2), 27-28.

<https://universalconference.us/universalconference/index.php/crismw/article/view/641>

Research Science and Innovation House

LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF LEGAL TERMINOLOGY

Jumabayeva Adolat Sabirovna

Lecturer, Foreign Philology Faculty,

Urgench State University named after Abu Rayhon Beruni

e-mail: adolat.j@urdu.uz

Abstract: The study of legal terminology is an essential aspect of legal translation, given the pivotal role that precise language plays in the interpretation and application of laws. Legal terminology, often complex and highly specific, presents unique challenges when translated across languages. This paper explores the lexico-semantic features of legal terminology in Uzbek and English, highlighting the semantic nuances, contextual usage, and translation challenges. The research provides insights into the impact of language-specific features on the accuracy and effectiveness of legal translation, emphasizing the importance of understanding both linguistic and legal systems in cross-linguistic legal communication.

Key words: semantic ambiguity, bench of the judge, forum shopping, cultural differences, corpus linguistics, legal corpus.

Introduction:

Legal language is characterized by its precision, technicality, and specificity, which are necessary for conveying complex legal concepts. The effective translation of legal terms is crucial to maintaining the integrity of legal systems and ensuring fair outcomes across different linguistic and cultural contexts. However, legal terms often carry meanings that are deeply embedded within specific legal systems, making their translation challenging, especially when the terms do not have direct equivalents in another language. This issue is especially significant in the case of Uzbek and English, two languages that have distinct linguistic structures and legal traditions. Uzbek, a Turkic language spoken primarily in Uzbekistan, is influenced by its historical ties to Russian and Persian, while English is a Germanic language with a global legal influence. The translation of legal terminology between these languages involves addressing semantic differences, syntactic structures, and the cultural and legal contexts in which the terms are used. This paper examines the lexico-semantic features of legal terminology in both Uzbek and English, exploring

how differences in their legal systems, language structures, and cultural contexts influence the translation process.

Literature Review

Legal translation has become an increasingly important area of study, especially as globalization and international legal interactions rise. Understanding the challenges posed by the translation of legal terminology requires exploring both linguistic and cultural nuances. While global studies have offered significant insights into the translation of legal terms, there is relatively limited research specifically focusing on the unique challenges faced by translators between Uzbek and English. In international scholarship, Gozdz-Roszkowski (2021) emphasizes the utility of corpus linguistics in legal discourse, offering a methodological approach to identifying recurrent patterns in legal language and its variations across jurisdictions. Allison (2023) discusses the difficulties of translating legal concepts that do not have direct equivalents in different legal systems. Similarly, Al-Jarf (2023) examines the lexical and syntactic features of legal texts from an EFL perspective, underscoring the need for precise terminology in legal translation.

The study of legal translation in Uzbekistan is relatively new, but a few scholars have begun to address the linguistic and cultural aspects involved in translating legal terminology between Uzbek and other languages, particularly English and Russian. Mirzaakhmedov (2022) provides a foundational study on legal terminology in Uzbek, examining how terms are borrowed from Russian and Persian, which have influenced Uzbek legal language over centuries. His work highlights how legal language in Uzbekistan is deeply intertwined with its political history and legal transformations, particularly in the Soviet period. He stresses that while there is an abundance of legal texts in Uzbek, translators often encounter challenges when dealing with terminology that has no direct equivalent in either the Russian or English languages. Tursunova (2023) applies corpus linguistics to the translation of legal texts in Uzbekistan. She collected a specialized legal corpus consisting of court rulings, statutes, and contracts in Uzbek and English. Her research identifies frequent instances where words or phrases in legal texts require different interpretations based on jurisdiction. Uzbek research also addresses the challenges of *legal borrowing*—the process by which one legal system adopts concepts or terms from another system. Given Uzbekistan's historical ties to the Soviet Union and its shift to an independent legal system, many legal terms in Uzbek are borrowed or

adapted from Russian or Persian. This presents an added layer of complexity when translating between Uzbek and English, as terms may carry historical or political connotations not easily understood by English-speaking audiences. These studies suggest that the lack of direct equivalents in legal terminology across languages can lead to misinterpretations, which are particularly problematic in legal contexts where precision is paramount.

Methodology

This study utilizes a comparative analysis approach to examine the lexico-semantic features of legal terminology in Uzbek and English. The methodology consists of two main components: a corpus analysis of legal texts in both languages and a survey of professional translators to identify the challenges and strategies they employ when translating legal terminology. The study is designed to explore how linguistic, syntactic, and cultural factors influence the translation of legal terms between Uzbek and English, while also considering the broader legal context in which these terms are used. Corpus analysis is a widely used methodology in translation studies, particularly in legal translation, as it allows for an empirical exploration of language usage in real-world contexts (Tursunova, 2023). The corpus-based approach is employed in this study to identify patterns in the usage of legal terminology and to analyze semantic equivalence across the two languages. Specifically, this study focuses on the lexico-semantic features of legal terms and phrases used in legal documents such as contracts, court rulings, statutes, and administrative documents in both Uzbek and English.

Analysis of Lexico-Semantic Features: Legal terminology in both Uzbek and English is characterized by high specificity and technicality, with terms often linked to particular legal institutions, concepts, and procedures. However, there are notable differences in how legal terms are used and understood in the two languages.

One of the most significant challenges in translating legal terms is dealing with semantic ambiguity. In both Uzbek and English, legal terms can have multiple meanings depending on the context. For instance, the English term "contract" can refer to a broad legal agreement or to a specific type of agreement in a particular legal context. In Uzbek, the term "shartnoma" may carry similar meanings, but the contextual nuances can vary, depending on the legal system in which it is used. Translators must carefully consider the context to ensure that the term is used appropriately. Similarly, the term "huquq" (law) can have multiple meanings

depending on whether it refers to the legal system, a particular law, or the concept of rights. The analysis of these terms involves examining how they are translated into English and identifying any discrepancies in meaning, either due to polysemy or the lack of direct equivalents. Uzbek studies such as those by Khusanov (2021) and Tursunova (2023) highlight the difficulties faced by translators in this respect. Khusanov's work, for example, shows how terms like "hukumat" (government) and "prava" (rights) are used differently in Uzbek compared to English, which can result in misinterpretations when translated without considering the legal and cultural context. Another significant part of the corpus analysis focuses on collocations (combinations of words that frequently appear together in legal texts) and lexical gaps (terms that have no direct equivalent in the target language). For example, the English phrase "legal responsibility" may be translated into Uzbek as "huquqiy javobgarlik," but this translation does not fully capture the nuances of "legal" in the English context, where it often implies a specific kind of legal duty, rather than a more general concept of responsibility. Tursunova (2023) examines similar collocations in her study of Uzbek-English legal texts, finding that many common collocations in English legal language lack direct counterparts in Uzbek, which poses challenges for translators who must find functional equivalents. This section also explores cases where Uzbek legal terms are borrowed or adapted from Russian, Persian, or Arabic, particularly in areas like international law. For instance, terms like "arbitraj" (arbitration) in Uzbek reflect historical influences from Russian and Persian legal systems. These borrowed terms often retain their original meaning but may present translation difficulties when transferred into English.

Cultural and Legal System Differences: Many legal terms have no direct equivalents in the target language. For example, in Uzbek, there are terms such as "hukumat" (government), which has a different connotation than the English term "government," especially when considering Uzbekistan's political system. Similarly, legal concepts such as "common law" in English have no direct equivalent in Uzbek law, which follows a civil law system. These differences require translators to adapt legal terms to the specific legal and cultural context, sometimes creating hybrid terms or explanations to convey the correct meaning. Below is an analysis of the legal terms "**bench of the judge**," and "**forum shopping**" between **Uzbek** and **English**. This analysis includes the translation and cultural/legal context of these terms, as well as their semantic equivalence in both languages. The analysis will

help illustrate the linguistic and legal complexities involved when translating these terms. The term "**bench of the judge**" refers to the physical place where a judge sits in a courtroom or the collective body of judges in a court of law, especially in appellate courts. It is often used to refer to the judge's position or authority in a courtroom setting.

Example: "The judge will take his seat on the bench before proceeding with the trial."

The direct translation of "**bench of the judge**" into Uzbek is "**sudyaning tribunasi**" or "**sudya joylashgan joy**" (literally, the judge's seat or place where the judge sits). However, this translation may be understood differently depending on the context. In Uzbek, "**sudya**" (judge) and "**tribuna**" (tribune/seat) are commonly used, but the exact legal and institutional context of "bench" as it is used in English courts may not be fully mirrored in the Uzbek legal system. In English-speaking common law countries, "**bench**" refers not only to the physical seat but can also imply the **judicial authority** of the judge. In the case of "**bench trials**," it refers to trials conducted without a jury, where the judge acts as both the fact-finder and decision-maker. However, in Uzbek, the equivalent concept might not be as prominent. Uzbekistan, following a civil law tradition, does not commonly have a separate concept of "bench trials" as understood in common law jurisdictions. Instead, trials typically involve judges making decisions, and the term "**sudya joylashgan joy**" may primarily describe the physical space rather than any underlying legal authority or trial procedure.

"**Forum shopping**" refers to the practice of seeking the most favorable court or legal jurisdiction to hear a case, usually by choosing a forum that is more likely to yield a favorable judgment. This can involve moving a case from one jurisdiction to another to exploit differences in laws, procedures, or legal culture.

Example: "The defense lawyer was accused of forum shopping by attempting to move the case to a court with more favorable laws for his client."

The direct translation of "**forum shopping**" into Uzbek is "**forumni tanlash**" or "**sudni tanlash**" (choosing/selecting a forum/court). However, as Uzbekistan operates within a **civil law** framework, where the choice of court jurisdiction is usually more rigidly defined by law, the term does not have a well-established equivalent in the legal system. Thus, the translation may need to be elaborated with additional explanations such as "**qonuniy sud maydonini tanlash**" (selecting a

legal court forum) to convey the full meaning. In **common law** countries, “**forum shopping**” is a more pronounced issue because of the flexibility of jurisdictional rules, where parties might attempt to move cases to jurisdictions that are perceived to be more favorable. However, in **Uzbekistan**, legal proceedings are generally governed by a specific set of rules about jurisdiction that are less flexible than those in common law systems. Uzbek law does not easily allow for the practice of “**forum shopping**” as it is known in English-speaking countries. Nevertheless, it is possible that in **international disputes**, the concept of “**forum shopping**” could apply in cases involving foreign law or international arbitration, but this is typically less common in domestic Uzbek law. The practice is thus not as prevalent or defined in the Uzbek legal system as it is in English law.

Syntactic Structures: The syntactic structures of legal texts in Uzbek and English differ significantly. For instance, English legal sentences tend to be long, complex, and heavily reliant on passive constructions, while Uzbek legal texts are often more straightforward, with active voice being more common. This structural difference can affect the way legal concepts are presented and understood, requiring careful syntactic adaptation in translation.

Polysemy and Collocations: Both Uzbek and English legal terms can exhibit polysemy, where a single term may have several related meanings. For example, the English term "right" can refer to a legal entitlement, a moral claim, or a direction. In Uzbek, the equivalent term "huquq" may also cover different legal and moral aspects, depending on the context. Collocations, such as "legal responsibility" in English, may also be challenging to translate due to differences in how legal concepts are paired in each language.

Discussion

The analysis of legal terminology in Uzbek and English highlights the complexities involved in translating legal terms between languages with different cultural, legal, and linguistic backgrounds. The lack of direct equivalents for many legal concepts can result in misinterpretations if translators do not take into account both the semantic and cultural contexts. Furthermore, the syntactic differences between the two languages can create challenges in maintaining the legal precision required in translation. A major finding of this study is the importance of understanding the legal systems of both languages in order to translate legal terms accurately. In cases where no direct equivalent exists, translators must either find an acceptable approximation

or provide additional explanation to ensure clarity. This requires not only linguistic skills but also a deep understanding of both legal cultures.

Conclusion:

This study underscores the need for a nuanced approach to the translation of legal terminology between Uzbek and English. The lexico-semantic features of legal terms in these languages are shaped by their respective legal systems, and translators must be mindful of these differences to ensure accurate and effective communication. The findings suggest that: Legal translators should receive specialized training that covers both linguistic and legal aspects of translation.

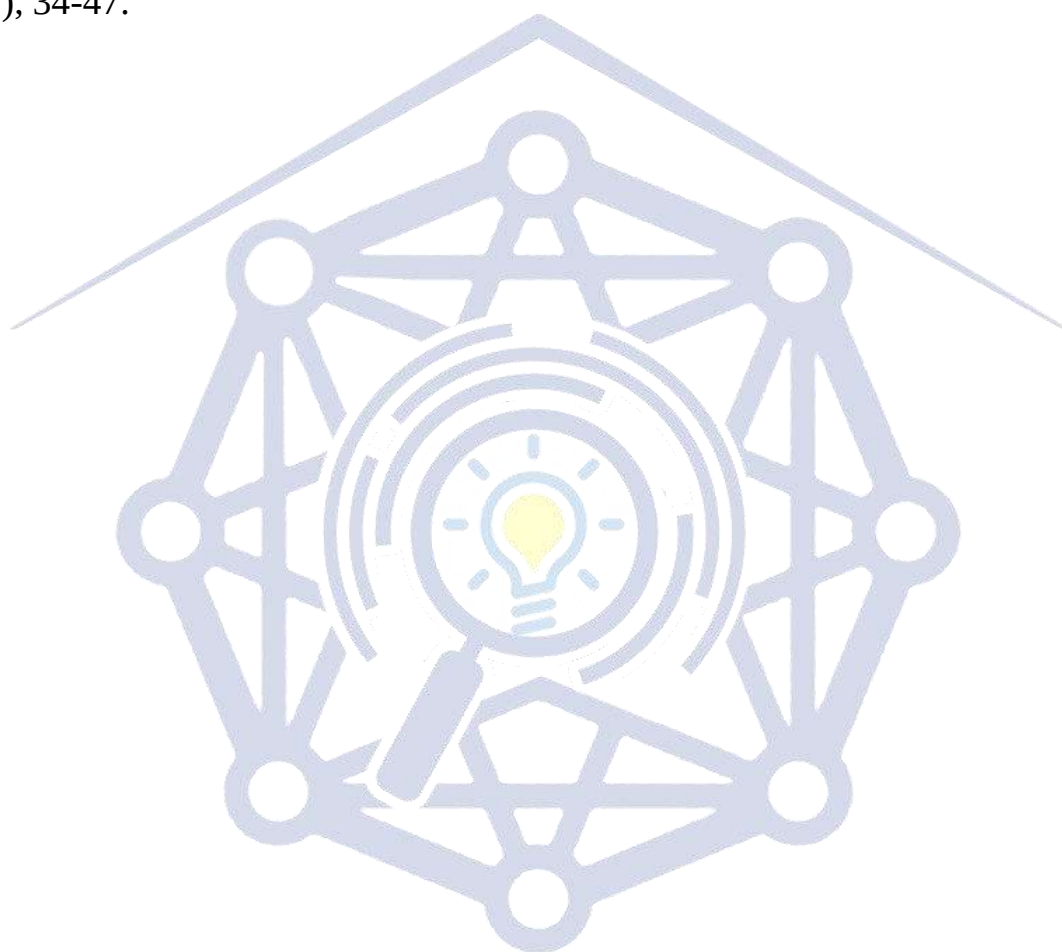
Legal terminology dictionaries and glossaries should be developed to aid translators in finding accurate equivalents. Further research is needed on the specific challenges faced by translators working between languages with different legal systems, such as Uzbek and English.

References

1. Charles F. Meyer. "English Corpus Linguistics." 2023.
2. Khusanov, S. (2021). *Lexical Gaps in the Translation of Legal Terms: A Case Study of Uzbek-English Legal Translation*. Journal of Language and Law, 10(2), 45-59.
3. Mirzaakhmedov, A. (2022). *Legal Terminology in Uzbek: Borrowings and Adaptations from Russian and Persian*. Tashkent University Press.
4. M. Alshunnag, Nusaibah J. Dakamsih, Lana Aldohon. "Lexical Challenges of Translating Arabic Legal Texts into English among University Graduates." Forum for Linguistic Studies, 2024.
5. Neil Allison. "From Semantic Weight to Legal Ontology via Classification of Concepts in Legal Texts." The Law Teacher, 2023.
6. Punuru, Janardhana R. "Knowledge-based Methods for Automatic Extraction of Domain-Specific Ontologies." LSU Digital Commons, 2007
7. Rakhimov, R. (2022). *Syntactic Structures in Legal Translation: A Comparative Study of English and Uzbek Legal Texts*. Journal of Legal Linguistics, 8(3), 99-112.
8. Reima Al-Jarf. "Problems of Identifying Lexical and Syntactic Features of Legal Documents by Undergraduate EFL Students." Journal of Pragmatics and Discourse Analysis, 2023.

9. Stanislaw Gozdz-Roszkowski. "Corpus Linguistics in Legal Discourse." International Journal for the Semiotics of Law - Revue internationale de Sémiotique juridique, 2021.

10. Tursunova, D. (2023). *Corpus Linguistics and Legal Translation: A Comparative Study of Uzbek and English Legal Texts*. Uzbek Linguistic Review, 5(1), 34-47.

Research Science and
Innovation House

MAHALLIY TURIZMNI RIVOJLANTIRISH: ICHKI SAYYOHLIKNING IQTISODIY IMKONIYATLARI

Kimyo International University in Tashkent

TOUP 703 U: Sultonxo`jayeva Rahbarxon Umarxo`ja qizi

Scientific adviser: Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda ichki turizmning rivojlanish imkoniyatlari va uning iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilinadi. Mahalliy turizmning ahamiyati nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va ekologik jihatdan ham katta. Maqolada ichki sayyohlikning mahalliy biznesni qo'llab-quvvatlash, yangi ish o'rinlarini yaratish va mintaqalararo tenglikni ta'minlashdagi roli ko'rib chiqiladi. Shuningdek, axborot texnologiyalarining va raqamli platformalarning turizm sohasida qo'llanilishi, iqlim va ekologik barqarorlikni saqlash, mahalliy resurslardan samarali foydalanish masalalari yoritiladi. Ichki sayyohlikning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan muammolar, jumladan, axborot tanqisligi, transport infratuzilmasining yetarli bo'lmasligi, va narxlarning yuqoriligi hamda ularni bartaraf etish uchun taklif etilgan yechimlar muhokama qilinadi. Maqola ichki turizmning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni va kelajakdagi istiqbollari haqida batafsil fikr yuritadi va bu sohani rivojlantirish uchun zarur chora-tadbirlar, shu jumladan hududiy diversifikatsiya va madaniy identitetni saqlash muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Mahalliy turizm, ichki sayyohlik, iqtisodiy imkoniyatlar, raqamli turizm, madaniy meros, ekoturizm, turizm infratuzilmasi, turizm sanoati, hududiy diversifikatsiya, ekologik barqarorlik, sayohat, axborot texnologiyalari, turizm iqtisodiyoti, mamlakat rivoji, mahalliy biznes, sayohat xizmatlari.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan davrda turizm sohasi milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim omillardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Garchi xalqaro turizm ko'proq e'tiborda bo'lsa-da, ichki sayyohlik — ya'ni mahalliy fuqarolarning o'z yurtida sayohat qilishi — mamlakat iqtisodiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Ichki turizm nafaqat iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi, balki milliy madaniyat va qadriyatlarni rivojlantiradi, mintaqalararo integratsiyani kuchaytiradi.

Ushbu maqolada O‘zbekistonda mahalliy turizmni rivojlantirishning dolzarb jihatlari, iqtisodiy imkoniyatlari, mavjud muammolari hamda yechimlar ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Mahalliy turizm tushunchasi va uning iqtisodiyotdagi o‘rni

Mahalliy turizm — bu mamlakat fuqarolarining o‘z hududlari bo‘ylab sayohat qilishi, dam olishi, tarixiy obidalarni ziyorat qilishi yoki turli xizmatlardan foydalanishini anglatadi. Mahalliy turizmning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- **Transport va xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantiradi**
- **Mahalliy ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlariga talabni oshiradi**
- **Yangi ish o‘rinlarini yaratadi**
- **Madaniy-ma‘rifiy merosni targ‘ib qiladi**

Masalan, ichki turizm tufayli restoran, mehmonxona, transport, qo‘lda ishlangan mahsulotlar va boshqa ko‘plab xizmatlar rivojlanadi.

O‘zbekistonda ichki sayyohlikning hozirgi holati

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ichki turizmga alohida e‘tibor qaratilmoqda. 2023-yilda ichki sayohatchilar soni 11 million nafardan oshdi (Turizm va madaniy meros vazirligi ma‘lumotlariga ko‘ra). Ushbu o‘shish quyidagi omillar bilan bog‘liq:

• **"Yangi O‘zbekiston – yangi sayohatlar"** kabi tashabbuslarning ilgari surilishi

- Har bir viloyatning o‘ziga xos sayyohlik brendi yaratilishi
- Dam olish kunlarida qisqa muddatli sayohatlar (weekend tours) sonining ortishi
- Yoshlar va talabalar uchun arzonlashtirilgan sayohatlar

Misol: Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlarga ichki sayyohlar oqimi 2023-yilda 20–25% ga ortgan.

Ichki turizmning iqtisodiy imkoniyatlari

Bandlikni ta‘minlash

Ichki turizmda xizmat ko‘rsatish sohalari (gidlik, transport, mehmonxona, ovqatlanish) kuchli rol o‘ynaydi. Bu esa minglab kishilarning bandligiga zamin yaratadi. Ayniqsa, qishloq joylarda turizm orqali aholini ish bilan ta‘minlash imkoniyati keng.

Mahalliy mahsulotlarga bo‘lgan talab

Sayohatchilar odatda hunarmandchilik mahsulotlari, milliy taomlar, tabiiy mahsulotlarga katta qiziqish bildiradi. Bu esa kichik va o'rta biznes subyektlariga yangi bozorlarni ochadi.

Infratuzilma rivojlanishi

Mahalliy sayyohlik rivojlangani sari yangi yo'llar, mehmonxonalar, savdo nuqtalari, sanitariya obyektlari quriladi. Bu nafaqat turizmga, balki umumiy yashash sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Axborot tanqisligi

Ko'plab fuqarolar ichki sayyohlik maskanlari haqida yetarli ma'lumotga ega emas. Bu esa ularning qaror qabul qilishiga to'sqinlik qiladi.

Yechim: Mobil ilovalar, turizm veb saytlari va ijtimoiy tarmoqlar orqali ichki sayohat imkoniyatlari haqida kengroq axborot tarqatish.

Transport va yo'llarning sifati

Ba'zi maskanlarga yetib borish qiyin, yo'llar ta'mirlalab.

Yechim: Ichki marshrutlarni qayta ko'rib chiqish, turistik yo'nalishlar infratuzilmasini yangilash.

Narxlarning balandligi

Ba'zi dam olish maskanlarida narxlar ichki sayyohlar uchun qulay emas.

Yechim: Mahalliy sayyohlar uchun subsidiya yoki chegirma dasturlarini joriy qilish, oilaviy sayohatlar uchun maxsus paketlar ishlab chiqish.

Takliflar va istiqbollar

- Viloyatlar kesimida ichki turizm strategiyasini ishlab chiqish
- Mahalliy tadbirkorlarni sayyohlik sohasiga keng jalb qilish
- Talaba va o'quvchilar uchun "bilim turizmi"ni yo'lga qo'yish
- "Bir kun – bir shahar" loyihasi orqali qisqa muddatli sayohatlarni rag'batlantirish
- Raqamli turizm xizmatlarini joriy qilish (online bron qilish, virtual gidlar va h.k.)

Mahalliy turizmni rivojlantirishda hududlararo diversifikatsiyaning roli

Ichki turizmning barqaror rivoji uchun har bir mintaqaning o'ziga xos turistik resurslari hisobga olinishi lozim. O'zbekistonning har bir hududi o'zining noyob tabiati, madaniy merosi, an'anaviy hunarmandchiligi bilan ajralib turadi. Masalan:

• **Andijon viloyatida** asosan agroekoturizm va tog‘li hududlarda sayr qilish mashhur bo‘lsa,

• **Buxoro va Xiva** shaharlari tarixiy-arxitektura yodgorliklari bilan ichki sayyohlar uchun katta qiziqish uyg‘otadi,

• **Surxondaryo** viloyatining Termiz shahri qadimiy Buddaviy me‘morchilik yodgorliklari, qadimgi ziyoratgohlar va tabiiy landshaft bilan sayyohlar e‘tiborini tortadi.

• **Qoraqalpog‘iston Respublikasi** esa ekologik sayyohlik (masalan, Orolbo‘yi fojiasi fonida eko-tur marshrutlar) uchun yangi yo‘nalishlarni taqdim etmoqda.

Shu orqali ichki turizm orqali hududlararo iqtisodiy tenglikka erishish, ichki bozorlarni faol holga keltirish, va migratsiyani kamaytirishga yordam berish mumkin.

Ichki turizmda raqamlashtirish va axborot texnologiyalarining o‘rni

Zamonaviy turizm sanoati texnologik rivojlanishsiz samarali bo‘lishi mumkin emas. Raqamlashtirish ichki turizmga quyidagilarga xizmat qiladi:

• **Turizm marshrutlarini onlayn rejalashtirish** – interaktiv xaritalar, “virtual tur”lar va AR (augmented reality) orqali sayohatlar oldidan tanishish.

• **Bronlash tizimlari** – mehmonxonalar, yo‘lkira va xizmatlarni real vaqtda band qilish imkoniyati.

• **Mobil ilovalar orqali gidlik xizmatlari** – ichki sayohatchilar uchun avtonom tarzda ma‘lumot olish va boshqaruv qulayligi.

• **Ijtimoiy tarmoqlarda targ‘ibot** – blogerlar, turizm sahifalari va kontent yaratuvchilar orqali ichki turizm maskanlarini mashhur qilish.

O‘zbekistonda turizmga oid onlayn platformalar soni ortib bormoqda, ammo hududiy ko‘lamda bu imkoniyatlardan foydalanish darajasi turlicha. Shuning uchun axborot texnologiyalarini mahalliy darajada joriy qilish katta ahamiyatga ega.

Mahalliy turizm va madaniy identitet

Ichki sayyohlik nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va ma‘naviy hayotga ham kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Mahalliy sayohatlar orqali fuqarolar:

• O‘z hududi va boshqa mintaqalarning tarixiy yodgorliklari, urf-odatlarini, til va lahjalarini o‘rganadi.

• Milliy qadriyatlar, ajdodlar merosi bilan tanishadi va bu orqali **madaniy identitet** mustahkamlanadi.

• O‘zlikni anglash va milliy g‘urur hissi ortadi.

Masalan, o'quvchi va talabalarning tarixiy shaharlar bo'ylab tashkil etilgan sayohatlari ular uchun nafaqat dam olish, balki **tarbiyaviy dars** bo'lib xizmat qiladi.

Mahalliy turizmning iqlim va ekologik barqarorlikka ta'siri

Ichki turizm ekologik jihatdan xorijiy turizmga qaraganda nisbatan kam zarar yetkazadi. Masalan:

- Sayohat masofalari qisqa bo'lgani sababli karbon izlari kamayadi.
- Mahalliy resurslardan foydalanish ekologik transport va ekologik toza oziq-ovqatni rag'batlantiradi.
- Hududdagi tabiatni asrash va eko-madaniyatni shakllantirishga yordam beradi.

Ayniqsa, **ekoturizm** va **qishloq turizmi** ichki sayyohlikni barqarorlashtiruvchi asosiy omillardan hisoblanadi.

Xulosa (qo'shimcha yakuniy fikrlar)

Mahalliy turizmni rivojlantirish – bu faqatgina sayyohlar sonini oshirish emas, balki ichki iqtisodiy faollikni kuchaytirish, milliy brendlarni yaratish, jamiyatda ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash yo'lidir. O'zbekistonda bu yo'nalishda salohiyat katta, ammo bu salohiyatni to'liq ishga solish uchun:

- infratuzilma modernizatsiyasi,
 - axborot texnologiyalari joriy etilishi,
 - iqtisodiy rag'batlar tizimi,
 - ta'lim va madaniy sayohatlar integratsiyasi
- kabi kompleks yondashuv zarur.

Mahalliy turizm — bu iqtisodiyotning yurak urishi, madaniyatning oynasi va kelajak uchun investitsiya.

Ichki turizmning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va madaniy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Bu sohaning kuchli ichki salohiyati bor, uni to'g'ri boshqarish orqali yangi ish o'rinlari yaratish, mahalliy mahsulotlarni targ'ib qilish, infratuzilmani yaxshilash, xalqning farovonligini oshirish mumkin. O'zbekiston sharoitida ichki turizmni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar kelajakda barqaror natijalar berishiga ishonch yuqori.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akramov, M. (2022). *Turizm va iqtisodiyot: Yangi yo'nalishlar va imkoniyatlar*. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyoti va tadbirkorlik nashriyoti.

2. Asqarov, F. (2021). *O‘zbekistonda ichki turizmning rivojlanish istiqbollari*. Turizm tahlilchisi, 45(3), 123-135.
3. G‘ulomov, A. (2020). *Barqaror turizm va uning iqtisodiyotdagi o‘rni*. Toshkent: Innovatsion texnologiyalar nashriyoti.
4. Ismailova, S., & Jumaev, R. (2019). *Ekoturizm va uning ijtimoiy-iqtisodiy ta’siri*. Xalqaro turizm va ekologiya jurnali, 32(2), 78-91.
5. Karimova, D. (2023). *Mahalliy turizmni rivojlantirishning strategik yo‘nalishlari*. Tashkent: Iqtisodiy tadqiqotlar va innovatsiyalar nashriyoti.
6. Mustafoeva, N. (2022). *Turizm sohasida axborot texnologiyalarining roli*. Turizm va madaniy meros, 15(4), 46-58.
7. O‘rmonov, M. (2021). *Mahalliy turizm va ekologik barqarorlik: Yangi yondashuvlar*. O‘zbekiston ekologik ilm-fan jurnali, 8(1), 98-110.
8. Shamsiyev, I., & Qodirov, B. (2020). *Mahalliy iqtisodiyotning turizm orqali rivoji*. O‘zbekiston iqtisodiyoti va ijtimoiy taraqqiyot, 29(6), 213-227.
9. Tursunov, S. (2021). *Ichki turizmning iqtisodiy va madaniy ahamiyati*. Turizm va ijtimoiy rivojlanish jurnali, 54(3), 201-213.
10. Yusupov, A. (2022). *Mahalliy sayyohlik va iqtisodiy diversifikatsiya: O‘zbekiston misolida*. Xalqaro iqtisodiy tadqiqotlar, 19(2), 134-145.

Research Science and
Innovation House

**STRATEGIES FOR CONFLICT PREVENTION
(METHODS FOR REACHING AGREEMENTS AND CONDUCTING
NEGOTIATIONS; ENHANCING SOFT SKILLS AND COMPATIBILITY;
MONITORING CONFLICTS IN PROJECT MANAGEMENT SYSTEMS)**

Nizamova Shahnoza Erkinovna

Abstract

This article discusses conflict prevention strategies, methods for reaching agreements and conducting negotiations, improving ijtimoiy ko'nikmalar and alignment, as well as monitoring conflicts in project management systems. Reducing conflicts within project teams and implementing effective measures against them can enhance project outcomes and improve the teamwork environment. The article presents the necessary methods and approaches for applying these strategies in practice.

Basic words and concepts: Conflict prevention, agreement reaching, negotiation, soft skills, alignment, project management systems, monitoring, teamwork.

**СТРАТЕГИИ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ КОНФЛИКТОВ
(МЕТОДЫ ДОСТИЖЕНИЯ СОГЛАШЕНИЙ И ВЕДЕНИЯ
ПЕРЕГОВОРОВ; УЛУЧШЕНИЕ МЯГКИХ НАВЫКОВ И
СОГЛАСОВАННОСТИ; МОНИТОРИНГ КОНФЛИКТОВ В
СИСТЕМАХ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЕКТАМИ)**

Аннотация

В данной статье рассматриваются стратегии предотвращения конфликтов, методы достижения соглашений и ведения переговоров, улучшение мягких навыков и согласованности, а также мониторинг конфликтов в системах управления проектами. Снижение конфликтов в проектных командах и принятие эффективных мер против них способствует улучшению результатов проекта и оптимизации работы в команде. В статье представлены необходимые методы и подходы для применения этих стратегий на практике.

Ключевые слова и понятия: предотвращение конфликтов, достижение соглашений, переговоры, мягкие навыки, согласованность, системы управления проектами, мониторинг, командная работа.

**NIZOLARNI OLDINI OLISH STRATEGIYALARI
(KELISHUVGA ERISHISH VA MUZOKARA OLIB BORISH
USULLARI; SOFT SKILLS VA MUVOFIQLIKNI OSHIRISH;
LOYIHA BOSHQARUV TIZIMLARIDA NIZOLARNI MONITORING
QILISH)**

Nizamova Shahnoza Erkinovna

Annotatsiya:

Ushbu maqolada nizolarni oldini olish strategiyalari, kelishuvga erishish va muzokara olib borish usullari, ijtimoiy ko'nikmalarva muvofiqlikni oshirish, shuningdek, loyiha boshqaruv tizimlarida nizolarni monitoring qilishning samarali usullari tahlil etiladi. Loyiha jamoalaridagi nizolarni kamaytirish va ularga qarshi samarali choralar ko'rish, loyiha natijalarini yaxshilash va jamoaviy ish muhitini optimallashtirishga yordam beradi. Maqolada ushbu strategiyalarni amaliyotda qo'llash uchun zarur bo'lgan metodlar va yondashuvlar taqdim etiladi.

Tayanch so'zlar va tushunchalar: Nizolarni oldini olish, kelishuvga erishish, muzokara, ijtimoiy ko'nikma, muvofiqlik, loyiha boshqaruv tizimlari, monitoring, jamoaviy ish.

Kirish. Loyiha boshqaruvining muvaffaqiyati ko'p jihatdan jamoa a'zolarining o'zaro munosabatlariga bog'liq. Loyiha jarayonida yuzaga keladigan nizolarni samarali boshqarish va ularning oldini olish, loyiha natijalarining muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Nizolarni oldini olish uchun muhim omillardan biri – jamoa a'zolarining kommunikatsiya, kelishuvga erishish va muzokaralardagi yondashuvlarini yaxshilashdir. Ushbu maqolada, nizolarni oldini olish uchun qo'llaniladigan asosiy strategiyalar, kelishuvga erishish va muzokara olib borish usullari, ijtimoiy ko'nikmalarva muvofiqlikni oshirish, shuningdek, loyiha boshqaruv tizimlarida nizolarni monitoring qilish metodlari batafsil tahlil qilinadi.

- **Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review).** Loyiha boshqaruvida nizolarni oldini olish va samarali boshqarish masalasi zamonaviy boshqaruv adabiyotlarida keng o'rganilmoqda. Bu masala nafaqat loyiha jamoalarining samarali ishlashini ta'minlash, balki loyiha maqsadlariga erishishni maksimal darajada ta'minlash uchun ham muhimdir. Nizolarni oldini olish strategiyalari sohasidagi ilmiy ishlar va tadqiqotlar turli xil metod va yondashuvlarni ko'rib chiqadi, ular orasida kelishuvga erishish, muzokaralar olib borish, soft skillsni rivojlantirish, va loyiha boshqaruv tizimlarida monitoringni o'rganish kabi muhim omillar mavjud.

1. Kelishuvga erishish va muzokara olib borish:

Birinchi o'rinda kelishuvga erishish va muzokara olib borish usullari turadi. Raiffa, Richardson va Metcalfning (2002) "The Art and Science of Negotiation" asarida muzokara olib borish jarayoni tahlil qilingan. Ular muzokara qilishda ikkita asosiy strategiyani – integrativ va distributiv strategiyalarni ta'kidlaydilar. Integrativ strategiya tomonlarning manfaatlarini hisobga olgan holda hamkorlikni kuchaytirishga asoslangan bo'lsa, distributiv strategiya qarama-qarshilikni bartaraf etishga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuvlar loyiha boshqaruv tizimlarida ham nizolarni hal qilishda samarali vosita sifatida ishlatiladi.

2. Ijtimoiy ko'nikmalar va muvofiqlikni oshirish:

Ijtimoiy ko'nikmalar– jamoaviy ish, muloqot va etakchilik kabi ko'nikmalarni rivojlantirish ham jiddiy ahamiyatga ega. Goleman (1995) "Emotional Intelligence" asarida emosional intellekt va soft skillsning ahamiyatini yoritadi. U ta'kidlashicha, loyiha boshqaruvchilarining soft skillsga ega bo'lishi loyiha jamoalaridagi nizolarni oldini olish va samarali boshqarish uchun zarurdir. Bundan tashqari, loyiha boshqaruvidagi muvaffaqiyatli muvofiqlik va jamoaviy ishning ahamiyati haqida tahlillarni Elder va Paul (2009) "Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life" asarida keltiradi. Ular jamoa ichidagi o'zaro muvofiqlik va muloqotning samarali bo'lishi loyiha natijalariga ta'sir etishini ta'kidlaydilar.

3. Loyiha boshqaruv tizimlarida nizolarni monitoring qilish:

Loyiha boshqaruv tizimlarida nizolarni monitoring qilish ham muvaffaqiyatli boshqaruvning muhim elementidir. Turner va Keegan (2000) "The Management of

Project and Programmes" asarida loyiha boshqaruv tizimlarida monitoring qilishning o'ri haqida so'z yuritiladi. Ular, loyiha jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni oldindan bashorat qilish va ularni tezda aniqlashning muhimligini ta'kidlaydilar. Monitoring jarayoni loyihani muvaffaqiyatli boshqarish va nizolarni oldini olish uchun zarurdir. Ma'lumotlar yig'ish va tahlil qilish orqali loyiha boshqaruvchilari nizolarni vaqtida aniqlab, samarali chora-tadbirlarni ko'rishlari mumkin.

4. Nizolarni kamaytirish va boshqarish strategiyalari:

Nizolarni kamaytirish va boshqarish strategiyalari ham ko'plab tadqiqotlarda yoritilgan. Jeong (2009) "Conflict Management in Project Teams" asarida loyiha jamoalarida yuzaga keladigan nizolarni kamaytirish uchun integratsiya va kollaborativ yondashuvlarni o'rganadi. U loyiha boshqaruvidagi nizolarni oldini olish uchun qo'llaniladigan eng samarali usullar sifatida ochiq muloqot, aniq vazifalarni belgilash va muntazam ravishda nazorat qilishni ta'kidlaydi.

Shuningdek, Wilson va Anumba (2003) "Managing Project Risks and Issues" asarida loyiha jamoalarida yuzaga keladigan nizolarni oldini olish uchun risklarni boshqarishning muhimligini ta'kidlaydilar. Ular risklarni oldindan aniqlash va ular bilan ishlash orqali nizolarni kamaytirish mumkinligini ko'rsatadilar.

- **Tahlil va natijalar (Analysis and results).** Nizolarni Oldini Olish Strategiyalari:

1. Kelishuvga Erishish va Muzokara Olib Borish Usullari:

Kelishuvga erishish va muzokara olib borish – loyiha boshqaruvining muhim qismidir. Nizolarni oldini olish uchun, loyiha jamoasi o'rtasida samarali kelishuvlar o'rnatilishi zarur. Bu usulda quyidagi yondashuvlar qo'llanilishi mumkin:

Zamonaviy muzokara usullari: Muzokaralar jarayonida har bir tomonning fikrlarini tinglash va ularning nuqtai nazarini hurmat qilish muhim ahamiyatga ega. Ziddiyatlar yuzaga kelganda, "Win-Win" strategiyasi qo'llaniladi, ya'ni barcha tomonlar manfaatlarini hisobga olgan holda hamkorlikka erishiladi. Bu usul, nizolarni oldini olish uchun jamoaning muammolarni birgalikda hal qilishiga yordam beradi.

Aktiv tinglash: Muzokarlarda faol tinglash usulini qo'llash muhimdir. Bunda, har bir ishtirokchi o'z fikrini aniq va ravon ifodalash bilan birga, boshqa tomonning fikrini tinglab, ularning nuqtai nazarini tushunishga harakat qiladi. Bu yondashuv, kelishuvga erishishda va nizolarni oldini olishda samarali bo'ladi.

Xulosa va kelishuvga erishish: Muzokaralarning muvaffaqiyatli yakunlanishi uchun tomonlar o'zaro kelishuvga erishishlari lozim. Ushbu kelishuv jamoaning ishlash jarayonini aniq va to'g'ri yo'nalishda davom ettirishini ta'minlaydi.

2. Ijtimoiy ko'nikmalarva Muvofiqlikni Oshirish:

Ijtimoiy ko'nikmalar– bu insonlararo munosabatlar, kommunikatsiya va jamoaviy ishdagi qobiliyatlarni o'z ichiga oladi. Ularning yuksalishi loyiha jamoasida nizolarni oldini olish va samarali ishlash uchun juda muhimdir. Quyidagi ijtimoiy ko'nikmalarko'nikmalarini rivojlantirish zarur:

Emotsional intellekt (EQ): Emotsional intellekt o'z his-tuyg'ularini boshqarish, boshqalar bilan yaxshi munosabatlar o'rnatish va ziddiyatlarni samarali hal etish qobiliyatidir. Bu ko'nikma, loyiha jamoasining muammolarga moslashuvchanligini oshiradi va nizolarni oldini oladi.

Komandada ishlash: Loyiha jamoasida ishlash qobiliyati, har bir a'zoning o'z rolini tushunishi va umumiy maqsadga erishish uchun birgalikda ishlashga tayyor bo'lishi zarur. Komanda a'zolari o'rtasida o'zaro hurmat va muvofiqlik, loyihalarning muvaffaqiyatli bajarilishiga katta hissa qo'shadi.

Moslashuvchanlik va ochiqlik: Loyiha jamoasi a'zolari o'rtasida ochiq va shaffof kommunikatsiya, har bir ishtirokchining fikrlarini hurmat qilishga asoslanadi. Muvofiqlik va moslashuvchanlik jamoaning nizolarni oldini olish va samarali ishlashiga yordam beradi.

3. Loyiha Boshqaruv Tizimlarida Nizolarni Monitoring Qilish:

Loyiha boshqaruv tizimlarida nizolarni monitoring qilish – muhim bir jarayon bo'lib, uning yordamida jamoada yuzaga kelgan nizolar tezkorlik bilan aniqlanadi va bartaraf etiladi. Quyidagi metodlar yordamida nizolarni monitoring qilish mumkin:

Risklarni boshqarish rejasi: Loyiha boshlanishidan oldin risklarni aniqlash va ularga qarshi choralar ko'rish zarur. Risklarni baholash, ularning oldini olish va ularni nazorat qilish orqali nizolarni kamaytirish mumkin. Risklarni monitoring qilish davomida, loyihaning har bir bosqichida yuzaga keladigan potensial nizolar va muammolarni aniqlash imkoniyati bo'ladi.

Kommunikatsiya va hujjatlarni monitoring qilish: Loyihadagi kommunikatsiya jarayonlarini nazorat qilish va hujjatlarni tizimli ravishda boshqarish orqali nizolarni monitoring qilish mumkin. Loyiyaning har bir bosqichida hujjatlar orqali jamoa a'zolari o'rtasidagi aloqalarni, kelishuvlarni va amalga oshirilgan ishlarni kuzatish mumkin.

Interaktiv platformalar va platformalar orqali monitoring: Texnologik rivojlanish bilan loyihalarni boshqarishning yangi imkoniyatlari paydo bo'ldi. Loyiha boshqarish tizimlarida (masalan, Trello, Asana, JIRA kabi) jamoa a'zolari o'rtasida aloqalarni doimiy ravishda monitoring qilish, yuzaga keladigan nizolarni oldini olish va ular bilan tezkor ishlash imkonini beradi.

- Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Loyiha boshqaruvida nizolarni oldini olishning eng samarali usullari, jamoaning o'zaro muvofiqligi, kommunikatsiya va muzokaralardagi qobiliyatlarni oshirishga asoslanadi. Muzokara usullari, ijtimoiy ko'nikmalar rivojlanishi, va monitoring tizimlari jamoaning nizolarni samarali hal qilish va loyiha muvaffaqiyatini ta'minlashga yordam beradi. Nizolarni aniqlash va ularni hal qilishning samarali strategiyalari, loyiha maqsadlariga erishishda asosiy omillardan biridir. Yangi texnologiyalar yordamida nizolarni monitoring qilish va boshqarish jarayonlari esa, jamoaning muvaffaqiyatli va uzluksiz ishlashiga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Schilling, M. A. (2017). "Strategic Management of Technological Innovation." McGraw-Hill Education.
- 2.Pinto, J. K. (2013). "Project Management: Achieving Competitive Advantage." Pearson.
- 3.Müller, R., & Turner, R. (2010). "Leadership in Project Management: A Research Perspective." *International Journal of Project Management*, 28(3), 271-279.
- 4.Buchanan, D. A., & Huczynski, A. A. (2017). "Organizational Behaviour." Pearson Education.
- 5.Fisher, R. (2000). "The 3D's of Conflict Resolution: Strategy, Skills, and Tactics." *International Journal of Conflict Management*, 11(1), 19-36.
- 6.Tucker, M. L., & Westervelt, M. (2010). "The Impact of Organizational Conflict on Project Success." *Project Management Journal*, 41(5), 29-41.

Oshqozon yarasi va uning fiziologik sabablari

Nurboyeva Farangiz

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Tibbiyot fakulteti Davolash ishi talabasi

Annatsiya: oshqozon yarasi oshqozon shilliq qavatida trofik buzilishlar sodir bo`ladigan kasallik. oshqozon yarasi ko`pincha 20-50 yosh erkaklar orasida kuzatiladi. kasallik bahor va kuz faslida tez tez qaytarilishi bilan tavsiflanadi. Oshqozon yarasi sababi odatda odamning asab tizimini kuchlantiradigan stresslar bo`lib u o`z navbatida oshqozon ichak trakti muskullarining va qon tomirlarining spazimini keltirib chiqaradi natijada oshqozonning qon bilan ta`minlanishi buziladi va oshqozon sharbati shilliq qavatiga salbiy ta`sir qiladi bu me`da yaralarini paydo bo`lishiga olib keladi.

Kalit so`zlari : *Helicobacter pylori* Zollinger-Ellison Oshqozon reflyuzi churra oshqozon osti bezi gastrinomasi gastrit 12 o'n ikki barmoqli ichak yarasi antibiotiklar antiskeretar preparatlar gastroenterology

Аннотация: язвенная болезнь это заболевание, при котором трофические нарушения возникают в слизистой оболочке желудка. язвы чаще всего наблюдаются у молодых мужчин в возрасте от 20 до 50 лет. заболевание характеризуется быстрым обратимым течением весной и осенью. Причиной язвы желудка обычно являются стрессы, которые напрягают нервную систему человека, что, в свою очередь, вызывает спазм мышц и кровеносных сосудов желудочно-кишечного тракта, что приводит к нарушению кровоснабжения желудка и негативному воздействию желудочного сока на слизистую оболочку что приводит к образованию язв.

Ключевые слова: *Helicobacter pylori* Zollinger-Ellison желудочный рефлюкс грыжа гастринома поджелудочной железы гастрит 12 язва двенадцатиперстной кишки антибиотики противосудорожные препараты гастроэнтеролог

Annotation: peptic ulcer is a disease in which trophic disorders occur in the gastric mucosa. stomach ulcers are most often observed among men 20-50 years old. the disease is characterized by a rapid return in the spring and autumn seasons. The cause of an ulcer is usually stresses that strengthen the nervous system of a

person, which in turn causes spasm of the muscles and blood vessels of the gastrointestinal tract, as a result of which the blood supply to the stomach is disrupted, and gastric juice negatively affects the mucous membrane, which leads to the appearance of gastric ulcers.

Keywords: Helicobacter pylori Zollinger-Ellison gastric reflux hernia pancreatic gastrinoma gastritis 12 duodenal ulcer antibiotics antiskeretic drugs gastroenterologist

Muammoning dolzarbligi: Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki dunyo aholisining 14% dan ortiqrog'i oshqozon yarasi kasalligi bilan og'riydi. Tashvishlanarlisi asosan 20-40 yosh atrofida erkaklarda uchraydigan ushbu kasallik toбора yosharib bormoqda. Ya'ni ko'proq talab avval maktab o'quvchilari orasida aniqlanyapti.

Odatda oshqozon yarasi kasalligini - Helicobacter pylori bakteriyasi keltirib chiqaradi; kamdan-kam holatlarda - Zollinger-Ellison sindromi (oshqozon osti bezi gastrinomasi yoki 12 o'n ikki barmoqli ichak yarasi va boshqa preparatlar kasallikni keltirib chiqaradi.

Helicobacter pylori bakteriyasi

Oshqozon yarasi o'zi alohida yoki churra bilan birga kuzatiladi. Kasallik boshlanishida oshqozon achishishi va og'irlik hissi og'izga achichiqm suv kelishi tilning uvilishi oqrin ustki qismi bosilganda og'riq his qilish taomdan 2-3 soatdan keyin ko'krakning pastki qismlarida og'riq kuzatiladi. Qusish bilan qon kelishi yoki katta hojatnong jigarrang kelishi yaraning rivojlanganligini ko'rsatadi. Oshqozon reflyuzi gastrit va oshqozon yarasining sabablari bir xil bo'lgani uchun davosi ham bir xildir. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, bakteriya taxminan 80 foiz odamlarda mavjud va har kim ham oshqozon yarasidan aziyat chekmaydi. Gap shundaki, patologiyaning rivojlanishi uchun qo'shimcha qo'zg'atuvchi omillar kerak. Misol uchun, bu noto'g'ri ovqatlanishdan bo'lishi mumkin. Achchiq, qizarib pishgan, yog'li ovqatlar xlorid kislota ishlab chiqarishni ko'paytiradi va shu bilan kasallikni qo'zg'atishi mumkin.

Stressli vaziyatlar va haddan tashqari hissiy kuchlanish kasallikning rivojlanishiga olib keladi. Ma'lumki, stress paytida ovqat hazm qilish tizimini qon bilan ta'minlashning faolligi pasayadi va oshqozon-ichak traktida yuzaga keladigan barcha jarayonlar sekinlashadi. Bularning barchasi oshqozonning turli kasalliklari, shu jumladan, oshqozon yarasiga olib keladi. Kuchli travmatik omillar ham yarani qo'zg'atishi mumkin, masalan, og'ir kuyishlar, jarohatlar, murakkab va keng qamrovli jarrohlik aralashuvlar. Oshqozon yarasi qonni suyultiruvchi dorilar yoki yallig'lanishga qarshi dorilarni uzoq muddat qo'llash bilan ham paydo bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, zararli odatlar — chekish va spirtli ichimliklarni iste'mol qilish oshqozon shilliq qavatining himoya xususiyatlarini pasaytiradi va bakteriyalar uchun qulay sharoitlar yaratadi.

Davolashda asosan antibiotiklar *helicobacteri* bakteriyasini yo'q qilish uchun buyuriladi, antiskeretar preparatlar oshqozon kislotasini kamaytirish uchun, antatsidlar oshqozon shilliq qavatini himoya qilish va simptomlarni yengillashtirish uchun buyuriladi. Oldini olishda sog'lom ovqatlanirishni tartibga solish, chekish va spirtli ichimliklardan voz kechish stressni boshqarish va dam olishga e'tibor berish, dori vositalarini shifokor tavsiyasiga binoan qabul qilish kerak. Agar yuqoridagi belgilar kuzatilsa shifokor gastroenterolog shifokoriga murojaat qilish tavsiya etiladi.

Xulosa

Oshqozon yarasi — bu oshqozon yoki o‘n ikki barmoqli ichak shilliq qavatining mahalliy nuqsoni bo‘lib, ko‘pincha o‘tkir og‘riqlar, dispeptik belgilar bilan namoyon bo‘ladi. Ushbu kasallikning yuzaga kelishida fiziologik omillar muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, oshqozon kislotasining ortiqcha ishlab chiqarilishi, pepsinning shilliq qavatga zarar yetkazishi, *Helicobacter pylori* bakteriyasining mavjudligi, shuningdek, stress, noto‘g‘ri ovqatlanish, irsiy moyillik va ayrim dorilar (masalan, steroid bo‘lmagan yallig‘lanishga qarshi vositalar) asosiy etiologik omillar sifatida baholanadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oshqozon va ichak shilliq qavati himoya tizimining buzilishi, shu jumladan, bikarbonat ajralishining kamayishi, shilliq ishlab chiqarilmasligi yoki qon aylanishining yomonlashuvi kasallikning rivojlanishiga xizmat qiladi. Yangi davolash usullari, xususan, proton nasoslari ingibitorlari, antibiotiklar bilan kompleks terapiyalar, bemorlarning sog‘lom turmush tarziga rioya qilishi kasallikni nazorat qilishda samarali bo‘lib, shifobaxsh natijalarga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimov A.A., Xolmatov Sh.T. Gastroenterologiya asoslari. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2020.
2. Rasulov M.M. Ichki kasalliklar propedevtikasi. Toshkent: “Ibn Sino” nashriyoti, 2019.
3. World Health Organization. Peptic ulcer disease: causes, symptoms and treatment. WHO Guidelines, 2021.
4. Smith J., Brown K. Physiology and Pathophysiology of Peptic Ulcer Disease. Journal of Clinical Gastroenterology, 2020; 34(2): 112–119.
5. Khodjibekov O.R. *Helicobacter pylori* va oshqozon yarasi. O‘zbekiston Tibbiyot Jurnal, 2022; №1: 45–50.
6. Feldman M., Friedman L.S., Brandt L.J. Sleisenger and Fordtran's Gastrointestinal and Liver Disease. 11th ed. Elsevier, 2021.
7. O‘zbekiston Respublikasi sog‘liqni saqlash vazirligi klinik tavsiyalari – “Oshqozon-ichak yaralari diagnostikasi va davolash”, Toshkent, 2023.

MARKAZIY OSIYO MAMLAKATLARIDA ELEKTRON SAVDONI RIVOJLANTIRISH TENDENTSIYALARI VA ISTIQBOLLARI

Amankulova Mukhlisa Narsafar qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universitetining magistranti

Annotasiya: Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron savdoning rivojlanish tendentsiyalari va istiqbollari hozirgi kunda dunyo bo'ylab iqtisodiy o'sishning muhim omiliga aylangan. Ushbu maqola Markaziy Osiyo davlatlarida elektron savdoning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillarni tahlil qiladi va bu sohaning kelajakdagi istiqbollarini ko'rib chiqadi. Maqolada elektron tijoratning davlatlar iqtisodiyotidagi o'rni, rivojlanish strategiyalari, shuningdek, raqamli infratuzilmaning takomillashishi masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, elektron savdo, raqamli infratuzilma, e-tijorat, iqtisodiy rivojlanish, raqamli transformatsiya, onlayn savdo, istiqbollar.

Аннотация: Тенденции и перспективы развития электронной торговли в странах Центральной Азии в настоящее время стали важным фактором экономического роста во всем мире. В данной статье анализируются основные факторы, влияющие на развитие электронной торговли в странах Центральной Азии, и рассматриваются дальнейшие перспективы этой отрасли. В статье рассматривается роль электронной коммерции в экономике государств, стратегии развития, а также вопросы совершенствования цифровой инфраструктуры.

Ключевые слова: Центральная Азия, электронная коммерция, цифровая инфраструктура, электронная коммерция, экономическое развитие, цифровая трансформация, онлайн-торговля, перспективы.

Abstract: The development trends and prospects of e-commerce in Central Asian countries have become an essential factor in global economic growth. This article analyzes the key factors influencing the growth of e-commerce in Central Asia and explores the future prospects of this sector. The article examines the role of e-commerce in the economies of the region, development strategies, and the improvements needed in digital infrastructure for fostering e-commerce growth.

Keywords: Central Asia, e-commerce, digital infrastructure, e-business, economic development, digital transformation, online trade, prospects.

KIRISH

Markaziy Osiyo mamlakatlari so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyot va elektron savdoni rivojlantirish bo'yicha jiddiy harakatlarni amalga oshirmoqda. Elektron tijorat (e-tijorat) global miqyosda iqtisodiy o'sishning muhim omiliga aylangan va Markaziy Osiyo davlatlari bu tendentsiyaga qo'shilib, o'z iqtisodiyotlarini raqamli transformatsiya qilishda faol ishtirok etmoqda. Ushbu mamlakatlar uchun elektron savdoning o'sishi yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratmoqda va ular o'zining raqamli infratuzilmasini rivojlantirish orqali xalqaro bozorlar bilan integratsiya qilishni maqsad qilgan. Markaziy Osiyo davlatlari, xususan, O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston, so'nggi yillarda elektron tijorat sohasidagi o'sishni jadallashtirish uchun bir qator islohotlar o'tkazmoqda. Bu jarayon, o'z navbatida, raqamli infratuzilmaning mustahkamlanishi, internetga kengroq kirish imkoniyatlarining yaratilishi, shuningdek, raqamli texnologiyalarni qo'llashga bo'lgan ijtimoiy talabning ortishi bilan chambarchas bog'liq. Raqamli iqtisodiyot va e-tijoratni rivojlantirish uchun davlatlar iqtisodiy siyosatni takomillashtirishga, qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqishga va raqamli savdo bozorlarini yaxshilashga qaratilgan strategiyalarni joriy etishmoqda¹.

Markaziy Osiyo mamlakatlarining iqtisodiy o'sishi uchun elektron savdo katta ahamiyatga ega bo'lib, bu nafaqat iqtisodiy rivojlanishning yangi imkoniyatlarini ochadi, balki aholining farovonligini oshirishga, shuningdek, ishsizlik va iqtisodiy muammolarni kamaytirishga yordam beradi. Elektron savdo tizimlari va raqamli xizmatlar bilan ta'minlash imkoniyatlari, ayniqsa, aholi o'rtasida onlayn savdo va xizmatlar bo'yicha qiziqishning ortishi bilan yangi o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo davlatlarining xalqaro savdoga integratsiyasi, tashqi investitsiyalarni jalb qilish va raqamli texnologiyalar orqali yangi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashning muhim rol o'ynashi kutilmoqda². Hozirgi kunda, bu mamlakatlarda elektron tijoratning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy omillar orasida internetning sifat va tezligi, raqamli infratuzilma

¹ OECD (2021). "Digital Economy Outlook 2021". Organisation for Economic Co-operation and Development.

² Asian Development Bank (2022). "Central Asia's E-commerce Landscape: Opportunities and Challenges". Asian Development Bank.

va bizneslar uchun elektron to'lov tizimlarining mavjudligi hamda normativ-huquqiy muhitning yetarli darajada rivojlanmaganligi keltiriladi.

Markaziy Osiyoning yirik iqtisodiy davlatlaridan biri bo'lgan Qozog'iston, raqamli texnologiyalarni rivojlantirishda katta muvaffaqiyatlarga erishgan. Qozog'istonda internetning keng tarqalishi va raqamli to'lov tizimlarining joriy etilishi elektron tijoratni tezda rivojlantirishga yordam berdi. O'zbekistonda esa, so'nggi yillarda davlat tomonidan elektron tijoratni qo'llab-quvvatlash bo'yicha jiddiy choralar ko'rilmogda, bu esa mamlakatda raqamli transformatsiyaning tezlashishiga olib kelmoqda. Bularning barchasi Markaziy Osiyo davlatlarida elektron tijoratning istiqbollarini ijobiy baholashga asos yaratadi³. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo mamlakatlarining raqamli infratuzilmasi hali rivojlanishning boshlang'ich bosqichida bo'lsa-da, raqamli iqtisodiyot va elektron savdoning rivojlanishi uchun muhim zamin yaratilgan. Bu jarayonlar davlat siyosati, xususiy sektor va xalqaro hamkorlikni talab qiladi. Ushbu maqolada, Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron savdoning rivojlanish tendentsiyalari, mavjud to'siqlar va istiqbollar tahlil qilinadi.

TADQIQOT MAQSAD VA VAZIFALARI

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron savdoning rivojlanish tendentsiyalarini tahlil qilish va bu sohaning kelajakdagi istiqbollarini o'rganishdir. Maqolaning vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron savdoning hozirgi holatini o'rganish.
2. Elektron savdo rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillarni aniqlash.
3. Raqamli infratuzilmaning ahamiyati va uning savdo jarayonlariga ta'sirini tahlil qilish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron savdoning rivojlanish tendentsiyalari va istiqbollarini tahlil qilish maqsadida, bir qator metodologik yondoshuvlarni qo'llaydi. Tadqiqotning asosiy metodlari quyidagilardan iborat:

³ **World Trade Organization** (2021). "Digital Trade and E-commerce: The Impact on Developing Economies". WTO Reports.

1. **Analitik metod:** Tadqiqotning birinchi bosqichi sifatida, Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron savdo bo'yicha mavjud ma'lumotlar va statistik ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Bu metod yordamida mamlakatlarning elektron savdo sohasidagi o'sish sur'atlari, onlayn tijorat hajmi, internetga kirish imkoniyatlari va raqamli infratuzilmaning holati o'rganildi. Statistik tahlil yordamida, mintaqadagi elektron savdoning rivojlanishidagi asosiy tendentsiyalar va to'siqlar aniqlanadi.
2. **Solishtirma tahlil:** Markaziy Osiyo mamlakatlaridagi elektron savdoning rivojlanishidagi farqlarni solishtirish uchun solishtirma tahlil metodidan foydalanildi. O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston kabi davlatlarning elektron savdo sohasidagi muvaffaqiyatlari va qiyinchiliklari o'zaro solishtirildi. Shuningdek, bu davlatlarning elektron tijoratga bo'lgan yondoshuvlari, raqamli infratuzilmaning rivoji va hukumatning elektron tijoratni qo'llab-quvvatlash bo'yicha olib borayotgan siyosatlari o'rganildi.
3. **Case-study (Misol tadqiqot):** Markaziy Osiyo davlatlarining elektron savdoga oid muvaffaqiyatli misollari va tajribalarini o'rganish maqsadida case-study usuli qo'llanildi. Bu usul orqali, masalan, Qozog'istonda elektron savdoning rivojlanishi bo'yicha olib borilgan islohotlar va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan tashabbuslar tahlil qilindi. Shu bilan birga, O'zbekistondagi elektron savdoning o'sishi va bu sohada amalga oshirilgan davlat siyosatlari ko'rib chiqildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron savdoning rivojlanishi va istiqbollari haqida olib borilgan ilmiy izlanishlar ko'plab muhim tahlillarni taqdim etmoqda. Masalan, UNCTAD (2021) hisobotida, Markaziy Osiyo mintaqasida elektron tijoratning o'sishi bo'yicha katta imkoniyatlar mavjudligini, biroq raqamli infratuzilmaning hali rivojlanishning boshlang'ich bosqichida ekanligi ta'kidlanadi. Hisobotda, Qozog'iston kabi davlatlarning muvaffaqiyatli elektron tijorat o'sishini va uning iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, Qozog'istonning elektron tijoratni qo'llab-quvvatlash uchun amalga oshirgan siyosatlari, raqamli infratuzilmani yaratish va onlayn to'lov tizimlarining joriy etilishi kabi faktorlar yoritilgan [1]. World Bank (2020) tomonidan olib

borilgan tadqiqotda O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotga bo'lgan yondoshuvi o'rganilgan. Tadqiqotda, O'zbekistonning elektron savdoning rivojlanishiga qaratilgan islohotlari, jumladan, raqamli infratuzilmaning yaxshilanishi va onlayn savdo tizimlarining rivojlanishi muhokama qilinadi. O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun amalga oshirilayotgan yirik dasturlar, davlat siyosati va xalqaro hamkorlikning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekiston hukumati tomonidan amalga oshirilgan elektron tijoratni qo'llab-quvvatlash bo'yicha islohotlar, uning ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga ta'siri haqida batafsil ma'lumot berilgan [2].

Asian Development Bank (2022) tomonidan taqdim etilgan hisobotda, Markaziy Osiyo mintaqasidagi elektron savdo tizimining holati va uning rivojlanishidagi to'siqlar haqida muhim tahlillar keltirilgan. ADB (2022) hisobotida, Markaziy Osiyo davlatlarida elektron tijoratning o'sishiga qaratilgan imkoniyatlar va mavjud qiyinchiliklar o'rganilgan. Ular, asosan, internetning yetarli darajada tarqalmasligi, raqamli xizmatlarning sifatining pastligi va normativ-huquqiy muhitning rivojlanmaganligi kabi omillarni ko'rsatganlar. Hisobotda, raqamli infratuzilmaning rivojlanishi va elektron savdo tizimlarini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan siyosatlar haqida ma'lumot berilgan [3]. OECD (2021) tomonidan chop etilgan "Digital Economy Outlook 2021" hisobotida, global elektron tijoratning rivojlanish tendentsiyalari va raqamli iqtisodiyotning kelajagi tahlil qilingan. Hisobotda, Markaziy Osiyo mamlakatlarining elektron tijoratni rivojlantirishdagi imkoniyatlari va global iqtisodiyotga integratsiyasi haqida muhim tahlil keltirilgan. OECD (2021) fikriga ko'ra, Markaziy Osiyo davlatlari raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga qo'shish uchun aniq va samarali siyosatlarni ishlab chiqishlari kerak. OECD hisobotida raqamli savdoning o'sishi uchun hukumatlarning integratsiyalashgan siyosatlari va xalqaro savdo tizimlarining rivoji muhim rol o'ynashiga urg'u berilgan [4].

Bu izlanishlar va hisobotlar, Markaziy Osiyodagi elektron savdoning o'sishi, to'siqlari va imkoniyatlari haqida keng qamrovli tasavvur beradi. Shuningdek, bu tadqiqotlar raqamli iqtisodiyotning o'sishini ta'minlashda davlat siyosati, normativ-huquqiy infrastrukturani rivojlantirish va xalqaro hamkorlikning muhimligini ko'rsatadi. Markaziy Osiyo mamlakatlari elektron tijoratning rivojlanishiga ijobiy

ta'sir ko'rsatadigan turli omillarni o'rganish orqali raqamli transformatsiya va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashi mumkin [5].

TAHLIL VA NATIJALAR

Elektron tijorat turli darajada olib borilishi mumkin. Ishlab chiqaruvchi, sotib oluvchi, iste'molchilarning vakillari, bir qator korxona va tashkilotlarning internet tarmoqlarida hamkorlik munosabatlarini o'rnatishi tizimini – elektron tijorat faoliyati deb ataladi.

Elektron tijorat odatda global harakatga ega. Ichki milliy elektron tijoratdan farqli ravishda mintaqalar, millatlar, davlatlararo darajada elektron tijorat bir qator omillar asosida murakkablashib boradi. Masalan, turli shaklda soliq to'lash, sug'urta badallari, bojxona yig'implari, bank faoliyati qoidalari. O'zaro iqtisodiy va tijoriy munosabatlarda ishtirok etuvchilarga qarab elektron tijorat o'zaro faoliyat yurituvchi tijorat sektorlariga bo'linadi:

V2V-Yuridik shaxs, tashkilot;

V2S-Yuridik va jismoniy shaxs;

V2G-Yuridik shaxs va davlat gashkiloti; S2S-Jismoniy shaxs va jismoniy shaxs; G2C-Davlat tashkiloti va jismoniy shaxs.

Boshqa sektorlar V2V, V2S, V2G, S2S, G2C shu ishtirokchilar tarkibida o'zaro munosabat xarakterlariga ko'ra farq qiladi.

Elektron tijoratning biznes-mazmuni.

Jahon miqyosidagi global axborotlashuv jarayonining tahlilida iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zgarish dinamikasi bir nechta darajalarga bo'linadi.

Malaka darajasi. Iqtisodiy axborotlashtirish shaxsning yuqori malakali bo'lishligiga talabni kuchaytiradi, o'z navbatida bilim olishni rivojlanishiga, mehnat samaradorligini va hayot darajasini o'sishiga olib keladi.

Iqtisodiyotni globallashtirish darajasi. Sanoatlashtirish iqtisodiyotiga nisbatan yangi iqtisodiyot global harakterga ega. Bu milliy iqtisodiy va savdo to'siqlarini yengib o'tib, jahon miqyosida global bozorni yaratadi va quyidagi ko'rsatkichlar ifodalanadi:

- eksport mahsulotlar hajmi;
- eksport tijorat xizmatlari hajmi;
- to'g'ridan-to'g'ri chet ellarga investitsiya sarmoya qilish hajmi;
- to'g'ridan-to'g'ri chet elga mulkni qo'yish hajmi;

➤ Himoya darajasi.

Raqobat va iqtisodiyot dinamikasi. Tez sur'atlarda rivojlanib borayotgan iqtisodiyot davrida yangicha texnologiyani hayotga tadbiq etish, yangi turdagi mahsulot va xizmat yaratishga e'tibor qaratish muhim omil sanaladi. Mazkur omilning korxona va tashkilotning har bir ishchisi sharoitiga to'g'ri kelishi holati bilan uzviy bog'liqligi mavjud va quyidagicha ifodalaydi:

- ✓ ishchining qobiliyat darajasi;
- ✓ mehnatga layoqatli aholining tadbirkorlikda ishtirok etish miqdori;
- ✓ harakatdagi mablag' hajmi.

Elektron tijorat tizimining joriy etilishi va takomillashib borishi o'z navbatida mahsulot ishlab chiqaruvchi, uni yetkazib beruvchi va iste'molchi va xaridorga (buyurtmachiga) yangi imkoniyatlar yaratadi:

Elektron tijoratning rivojlanish omillari

Boshlang'ich iqtisodiy o'sish, yuqori texnikaviy yangilikka intilish xaridorning katta ehtiyoji bilan bevosita bog'liq. Elektron tijoratni yuzaga kelishi va boshlang'ich talab va ehtiyojni qondirilishi bilan bir vaqtda ilk noxush holatlar yuzaga kela boshladi. Bunga asosiy sababi, xizmat ko'rsatish sifatining mos kelmasligi hamda infrastruktura tizimining past darajadaliqligi bilan bog'liq.

O'zaro hisob-kitob va mahsulotni yetkazib berish infrastrukturasini hanuz yetarli darajada taraqqiy etmagan. Savdo ishtirokchilari samarali to'lov tizimini yaratishga e'tibor qaratib, mahsulot yetkazib beruvchiga rivojlangan omborxona va transport tizimini taklif etdi. Yaratilayotgan har qanday imkoniyat va sharoit savdo ishtirokchilari bo'lmish mahsulot ishlab chiqaruvchi va xaridor o'rtasida munosabatlar o'rnatilishi, mahsulot ishlab chiqaruvchi tadbirkorlik subyektlari o'rtasida raqobatni yuzaga keltiradi⁴.

Elektron tijorat bozorining boshlang'ich bosqichlarida jadal rivojlanishi birinchi navbatda to'lov tizimi, bank, provayder xizmati internetga kirish imkoniyatining o'sishi, mobil aloqa, dasturiy ta'minot va apparat (qurilma) vositalarini yaratuvchilar, hamda o'z mahsulot va xizmatlarini bozorga chiqarishga talabgorlarning oshib borishi bilan bog'liq.

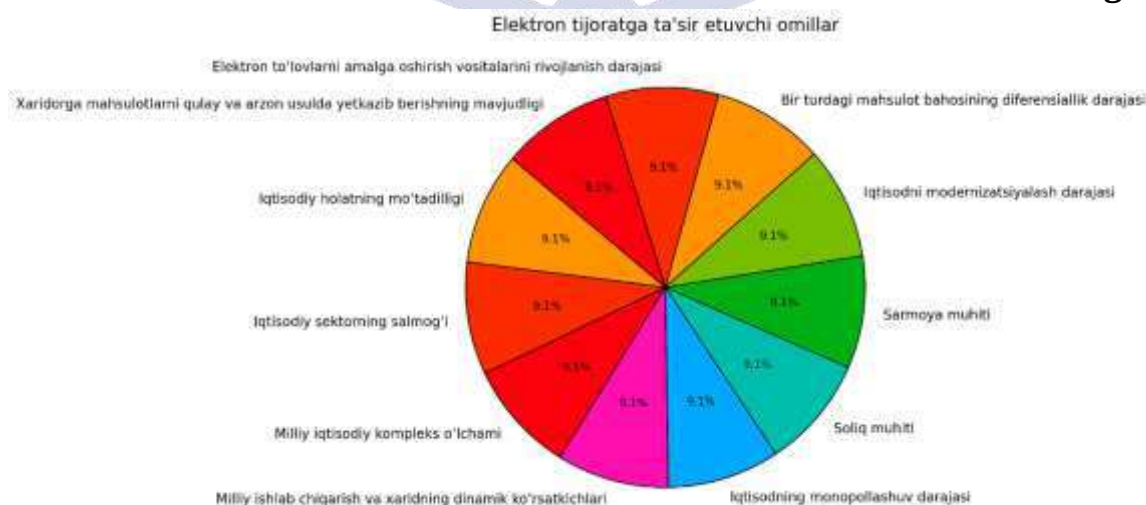
⁴ www. <http://el.tfi.uz/pdf/mddj22.uzk.pdf> - Toshkent moliya instituti elektron kutubxonasi;

Elektron tijoratning o‘ziga xos xususiyati, ushbu tizimda foydalanayotgan ma’lumog almashinuv tizimi protokoli boshqa tizimdagiga o‘xshash protokollarga mos kelmaydi.

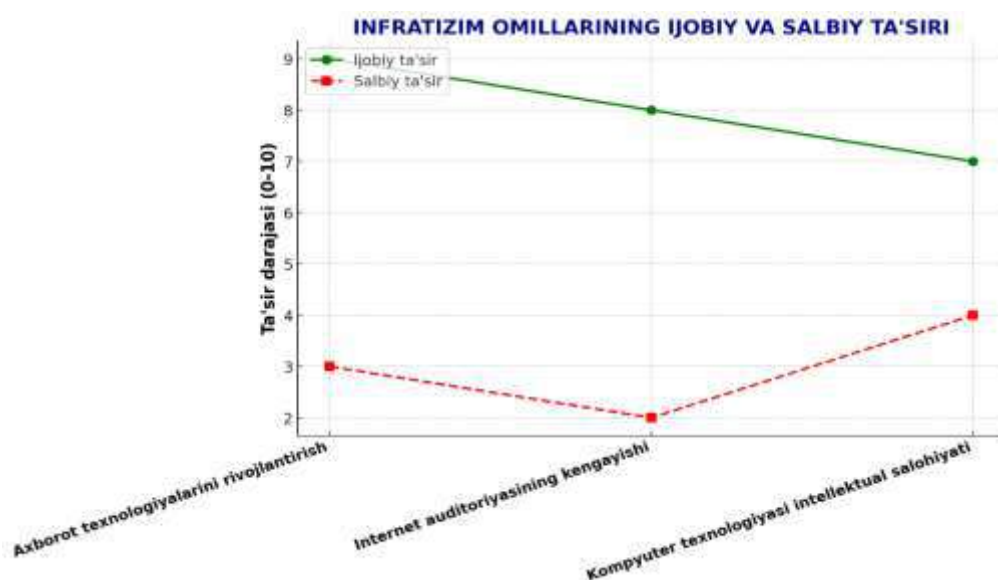
Elektron tijorat tizimini shakllanishida har bir tashkilot yoki muassasa o‘zining standartlarini tavsiya etib, uni tadbiq etish tarafdori bo‘ladilar. Bu vaqtda kichik yo‘nalishga ega bo‘lgan tashkilotlar norozilik bildiradilar. Nomuvofiqlik elektron tijoratni ommaviy va keng doiradagi foydalanuvchilarga ruxsat berishni cheklaydi. Keyinchalik bu nomuvofiqlik elektron tijorat bozori infrastrukurasining tashkil topishi bilan bartaraf etilishi mumkin.

Elektron savdo xizmatini rivojlantirish mamlakatlar uchun beqiyos darajadagi imkoniyatlarni taqdim etadi. Global aloqa tarmoqlari va birinchi navbatda, internetning paydo bo‘lishi elektron tijorat faoliyatini tashkil qilish va amalga oshirish sohasida haqiqiy inqilobga olib keldi. Natijada nafaqat biznes yuritishning yangi yo‘nalishlari paydo bo‘ldi, balki mavjud yo‘nalishlar ham tubdan o‘zgardi. Texnologiyalarning rivojlanishi xalqaro biznesga juda samarali tarzda yordam bermogda. Hozirgi kunda dunyo bo‘ylab millionlab kishilar elektron savdo xizmatlaridan foydalanishni o‘zlari uchun qulay deb hisoblamogdalar. Bu tanlov esa elektron savdo xizmatidan foydalanayotgan korxonalar uchun yuqori daromad oqimini ta’minlamogda. So‘nggi yillarda ushbu tendensiyalar tobora aniqroq namoyon bo‘lmoqda. Shu bilan bilgalikda elektron tijoratni shakllantirishda quyidagilarga e’tibor beramiz.

1- Diagramma.

2-Grafik.

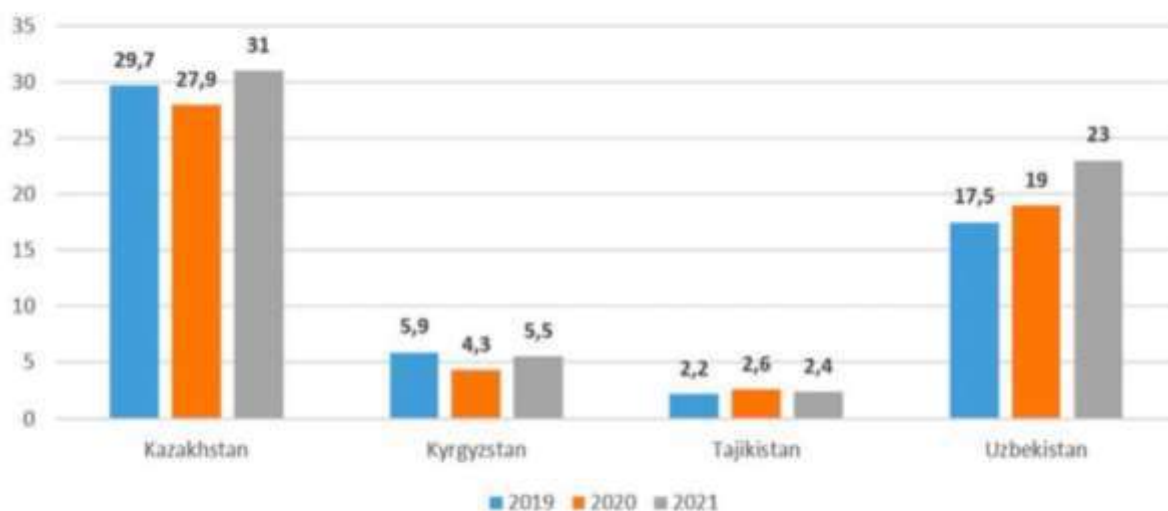

IMARC Group (xalqaro bozor tahlili bo'yicha tadqiqot va maslahatlashuv guruhi) ma'lumotlariga ko'ra, Markaziy Osiyoning elektron tijorat bozor hajmi 2022-yilga kelib 8 milliard dollarni tashkil etdi. Keyingi besh yil ichida o'sish 25,4 foizni tashkil etadi. COVID-19 pandemiyasi elektron tijoratni rivojlantirishga katta turtki bo'ldi. Aynan koronavirus onlayn platformalarning keng qo'llanishiga olib keldi. Shuningdek, rivojlanayotgan Internet infrastrukturasini va unga kirish imkoniyatlarining shahar va qishloq aholisi orasida kengayishi ko'proq imkoniyatlarni ochadi va bozorning sekin, ammo barqaror o'sishini qo'llab-quvvatlaydi. Biroq Markaziy Osiyoning elektron tijorat sohasidagi ekspertlar fikricha, davlat apparati bunday taraqqiyot ortidan yetib kela olmayapti. Jarayonning barcha ishtirokchilarining huquq va majburiyatlarini tartibga solish uchun alohida qonun lozim. Qonunni qabul qilgan davlatlar uni shoshilinch ravishda tayyorlagan, uning me'yorlari xom va ishlanmagan, deb hisoblaydi ekspertlar.

Masalan, Tojikistonda alohida Innovatsiya va raqamli texnologiyalar agentligi tashkil etilgan. Bugungi sanoat qanday muammolarga duch kelmoqda va vaziyatni qanday yaxshilash mumkinligi haqida Markaziy Osiyo mamlakatlari iqtisodchilari so'zlab berishdi. Ular tahlil va takliflarni tayyorlab, kelasi B5+1 forumida Olmaotada 14—15-martda ovoz berishadi.

Markaziy Osiyodagi elektron savdo bozor hajmi 8 mlrd tengeni tashkil qiladi.

2023-yil may oyida B5+1 maxsus ishchi guruhi tashkil etildi, unga mintaqaviy NNT va biznes vakillari kirdi. Ishchi guruhga Markaziy Osiyoning besh mamlakati vakillari: Qozog‘iston, Qirg‘iziston, O‘zbekiston, Tojikiston va Turkmaniston kirdi. Bir yil ichida ekspertlar xalqaro institutlar bilan hamkorlik qilib, Milliy ishbilarmonlik kun tartibida ishtirok etganliklari va mamlakatlar hukumatlariga o‘z takliflarini taqdim etganliklari natijasida ayrim natijalarga erishdilar. Mintaqaning o‘sib borayotgan aholisi keng iste‘mol bozorini va o‘sib borayotgan mehnat resurslarini shakllantiradi. Markaziy Osiyoning 77 million aholisi yildan yilga deyarli 2 foizga o‘sib bormoqda. BMT baholariga ko‘ra, 2040-yilgacha bo‘lgan davrda mintaqada yillik demografik o‘sinh o‘rtacha 1,1 foizni tashkil etadi. Demografiya Markaziy Osiyo mamlakatlarining iqtisodiyotlari o‘sishi uchun foydadir. KPMG Caspian (2022) ma‘lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda Qozog‘istonda elektron tijorat bozori 19 foizga, ya‘ni 5 milliard dollarga o‘sishi kutilmoqda. O‘zbekiston bozori haqida gapirganda, 2026-yilga kelib u 1 milliard dollarga yetishi

prognoz qilinmoqda.

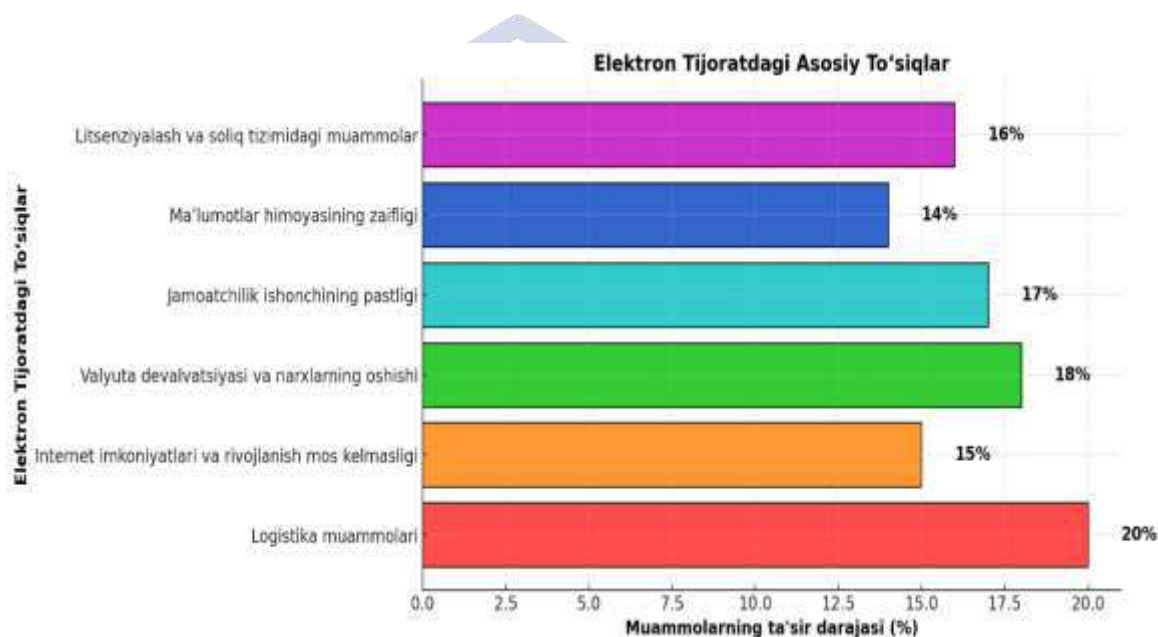
3-Rasm. Xalqaro bozor tahlil va tadqiqot konsalting guruh.

Elektron tijoratni rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi to'siqlar

Ijobiy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda, elektron tijorat bozori o'z salohiyatidan to'liq foydalanmayotgan muammolar mavjud.

4-Grafik.

Markaziy Osiyodagi har bir alohida mamlakatdagi muammolarni bilish to'siqlarni yengishni osonlashtiradi. Masalan, bir necha mamlakatlar allaqachon elektron tijorat to'g'risidagi qonunni qabul qilgan. Qirg'iziston qonunni ishlab chiqqan davlatlarning birinchisi bo'ldi.

“Bizda asosiy tushunchalar bo'yicha o'z takliflarimiz bor. Masalan, elektron tijorat operatori, bojxona ombori operatori, bozor xavfsizligi kabi tushunchalar mavjud. Bizda iste'molchilarni himoya qilish to'g'risida qonun, reklama to'g'risida qonun va elektron savdo to'g'risidagi qonun borligi, demak, ishchi guruh o'z tavsiyalarini ishlab chiqqan holda ularni hozirgi zamon talablariga moslashtirishi kerakligi anglashiladi”, — deydi Qirg'iziston Respublikasida IBECA dasturining milliy eksperti, Qirg'iziston Respublikasining AQSHdagi sobiq elchisi Muktar Jumaliyev.

Ma'lumot sifatida, Qirg'izistonda internetga 5,2 million foydalanuvchi kirish imkoniyatiga ega, ijtimoiy tarmoqlarning faol foydalanuvchilari — 2,7 million kishi, internetga kirish uchun mobil qurilmalardan foydalanadiganlar soni 8,9 foizni tashkil qiladi.

2022-yilda Markaziy Osiyo elektron tijorat bozorining hajmi 8 milliard dollarni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda bu raqam 25,4% ga oshib, 10 milliard dollarga yetishi prognoz qilinmoqda.

5-Jadval.

Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi savdo aylanmasi

Davlatlar	2022-yil savdo aylanmasi (mln. dollar)	2023-yil savdo aylanmasi (mln. dollar)	Yillik o'sish sur'ati (%)
O'zbekiston va Qozog'iston	700,2	581,5	-16,9
O'zbekiston va Turkmaniston	59,8	184,6	208,4
O'zbekiston va Tojikiston	86,3	118,5	37,3
O'zbekiston va Qirg'iziston	168,3	98,3	-41,7

O‘zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan savdo aloqalarining asosiy tahlili.

2024 yil yanvar-fevral oylari bo‘yicha tahlil:

O‘zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan savdo hajmi **2024-yil yanvar–fevral oylarida 982,9 million dollarga** yetgani iqtisodiy jihatdan muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. Ushbu savdo hajmi mamlakatning umumiy eksport–import hajmida **9,9% ulush** bilan ishtirok etmoqda. 2023-yilning shu davrida **976,8 million dollarlik** savdo amalga oshirilgani inobatga olinsa, **o‘shish juda kichik bo‘lib, mintaqaviy savdo barqaror qolgani kuzatiladi.**

O‘tgan ikki oy davomida O‘zbekiston qo‘shni mamlakatlar bilan 320,1 million dollarlik eksport, 662,8 million dollarlik importni amalga oshirdi. Xususan, O‘zbekistonning Qozog‘iston bilan umumiy tovar ayirboshlash hajmi 581,5 million dollarga teng bo‘ldi. Shundan 166,2 million dollari eksport, 415,3 million dollari import. 2023-yilning mos davrida esa O‘zbekiston–Qozig‘iston savdo aylanmasi hajmi 700,2 million dollar bo‘lgan. Ya’ni bu yilgi savdo ulushi sezilarli qisqardi.

1. Markaziy Osiyo davlatlari bilan umumiy savdo hajmi

- 2024 yilning dastlabki ikki oyida O‘zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan savdo aylanmasi **982,9 million dollarni** tashkil qilgan.
- Ushbu hajm O‘zbekistonning umumiy tashqi savdosi ichida **9,9% ulushga** ega.
- Hududiy taqsimot bo‘yicha eng katta savdo hamkori **Qozog‘iston** bo‘lib, u bilan **581,5 million dollarlik** tovar ayirboshlangan.
- **Qirg‘iziston, Tojikiston va Turkmaniston bilan ham savdo hajmi sezilarli darajada ortgan.**

2. Import va eksport ko‘rsatkichlari

- Markaziy Osiyo davlatlaridan **import hajmi: 662,8 million dollar** (104,3% o'sish).
- Markaziy Osiyo davlatlariga **eksport hajmi: 320,1 million dollar** (84,4% o'sish).
- Import va eksport o'sish sur'atlarida tafovut mavjud. Bu Markaziy Osiyo davlatlaridan mahsulotlar ko'proq keltirilayotganini ko'rsatadi.
- Ayniqsa, **Qozog'istondan import sezilarli darajada yuqori**, bu mamlakat O'zbekiston uchun eng muhim savdo hamkorlaridan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

3. Savdo dinamikasi va tendensiyalar

- O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan savdo hajmi **2022 va 2023 yillarga nisbatan o'sib bormoqda**.
- **Qozog'iston bilan savdo hajmi** barqaror yuqori darajada qolmoqda, bu ikki mamlakat o'rtasidagi iqtisodiy integratsiyaning mustahkamligini ko'rsatadi.
- **Tojikiston va Turkmaniston bilan savdo hajmi jadal o'sish sur'atini namoyish qilmoqda**, bu esa yangi iqtisodiy imkoniyatlar paydo bo'layotganidan dalolat beradi.
- **Savdo o'sishining eng yuqori darajasi Turkmanistonda kuzatilgan** (308,7%), bu esa O'zbekiston va Turkmaniston o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning sezilarli darajada faollashayotganini bildiradi.

4. Shaxsiy tahliliy fikrlar

- **Savdo balansidagi tafovut:** Import eksportdan yuqori, bu O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlaridan ko'proq mahsulot xarid qilayotganini anglatadi. Bu holat O'zbekistonda ichki ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish zaruriyatini ko'rsatishi mumkin.
- **Qozog'iston bilan mustahkam iqtisodiy aloqalar:** Qozog'iston eng yirik savdo hamkor bo'lib qolmoqda, bu energetika, qishloq xo'jaligi mahsulotlari va sanoat tovarlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

- **Turkmaniston bilan o'sib borayotgan savdo:** Turkmaniston bilan savdo hajmi keskin oshgan, bu gaz va neft mahsulotlarining yetkazib berilishi yoki yangi iqtisodiy shartnomalar tuzilgani bilan bog'liq bo'lishi ehtimoli bor.
- **Eksportning oshishi zarurati:** O'zbekiston o'z mahsulotlarini eksport qilish imkoniyatlarini kengaytirs, savdo balansini yanada muvozanatlashishi mumkin.
- **Mintaqaviy integratsiyaning ahamiyati:** O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan savdosi yil sayin oshib borayotgani mintaqaviy iqtisodiy hamkorlikning kuchayayotganini ko'rsatadi. Kelajakda bojxona imtiyozlari, umumiy iqtisodiy hudud yaratish va transport infratuzilmasini yaxshilash orqali bu aloqalar yanada mustahkamlanishi mumkin.

Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, elektron savdoning rivojlanishi uchun quyidagi asosiy tahlillarni keltirish mumkin. **Birinch**i navbatda, Markaziy Osiyo mamlakatlarida raqamli infratuzilmaning zaifligi muhim to'siqlardan biridir. Internet tarmog'ining sifatini yaxshilash, keng polosali internet tarmoqlarini yaratish va raqamli xizmatlar sifatini oshirish zarurati mavjud. Internetning past sifatda tarqalishi, internetga ulanishning qimmatligi va tarmoqlardagi cheklovlar raqamli iqtisodiyotning o'sishini cheklaydi. O'zbekiston, Qozog'iston kabi davlatlarda so'nggi yillarda bu muammoni bartaraf etishga qaratilgan bir qator islohotlar amalga oshirildi, ammo bu jarayon hali to'liq yakunlanmagan. Masalan, internet xizmatlarining kengayishi, qishloq joylarida ham internetga ulanishni ta'minlash kabi ishlar davom ettirilmoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish uchun davlatlar tomonidan yo'lga qo'yilgan strategiyalar, raqamli infratuzilmani yaxshilash uchun qilingan sa'y-harakatlar ijobiy natijalar bermiqda. Biroq, bu jarayonning tezligi va samaradorligi hali ham mintaqadagi davlatlarning o'zgaruvchan siyosiy va iqtisodiy sharoitlariga bog'liqdir. **Ikkinchi** muhim tahlil raqamli to'lov tizimlarining rivojlanishi bilan bog'liq. Elektron tijoratni rivojlantirish uchun xavfsiz, samarali va keng tarqalgan to'lov tizimlari zarur. Markaziy Osiyo mamlakatlarida bu sohada sezilarli yutuqlar mavjud bo'lsa-da, to'lov tizimlarining keng tarqalishi hali cheklangan. O'zbekistonda, masalan, so'nggi yillarda "Click" va "Payme" kabi mobil to'lov tizimlari joriy etildi va ular ommalashmoqda. Shu bilan birga, to'lov tizimlarining xavfsizligi va xatoliklardan himoya qilish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari

o‘rtasidagi elektron to‘lov tizimlarini birlashtirish va transchegaraviy to‘lov tizimlarini rivojlantirishni davom ettirish zarur. To‘lov tizimlarini takomillashtirish orqali mintaqadagi elektron tijorat o‘shishi va xalqaro bozorga integratsiya osonlashadi.

Uchinchidan, normativ-huquqiy muhitning zaifligi ham elektron savdoning rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Markaziy Osiyo davlatlarida raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan qonuniy asoslar hali ham to‘liq shakllanmagan. Ko‘plab davlatlarda elektron tijoratga oid qonunchilik va raqamli savdo amaliyotlariga oid normativ-huquqiy baza hali ham rivojlanmagan. Bu esa tadbirkorlar va iste’molchilar uchun raqamli bozorda xavfsizlik va ishonchlikni ta’minlashda muammolarni keltirib chiqaradi. Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron tijoratni rivojlantirish uchun huquqiy tizimni takomillashtirish zarurati katta ahamiyatga ega. Shu ma’noda, davlatlar o‘rtasida raqamli huquqiy doiralarni birlashtirish, normativ-huquqiy mexanizmlarni joriy etish va transchegaraviy savdolarini qo‘llab-quvvatlash uchun yaxshilanishlar zarur. Bu esa mintaqadagi elektron tijoratning to‘liq o‘shishiga yordam beradi.

Shuningdek, davlatlar o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyati ham katta. Markaziy Osiyo mamlakatlarining raqamli iqtisodiyotga yo‘naltirilgan siyosatlarni amalga oshirishi va o‘zaro tajriba almashishlari bu hududda elektron savdoning rivojlanishini tezlashtirishga yordam beradi. Davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni kuchaytirish va transchegaraviy raqamli xizmatlarni qo‘llab-quvvatlash orqali mintaqada raqamli iqtisodiyotning tezkor rivojlanishi mumkin. Markaziy Osiyodagi davlatlar o‘rtasida savdo-iqtisodiy hamkorlikni kuchaytirish, raqamli infratuzilmani yaxshilash va huquqiy doiralarni birlashtirish orqali raqamli iqtisodiyotning o‘shishini ta’minlash mumkin.

XULOSA

Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron savdoning rivojlanishi va istiqbollari bo‘yicha olib borilgan tahlil va tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mintaqadagi elektron tijoratni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud, ammo shu bilan birga, bu jarayonda bir qator muammolar va to‘siqlar ham mavjud. Raqamli infratuzilmaning zaifligi, internetning past sifatda tarqalishi, to‘lov tizimlarining cheklanganligi va

normativ-huquqiy muhitning rivojlanmaganligi kabi omillar mintaqadagi elektron tijoratning o‘shirishini sekinlashtirmoqda. Biroq, O‘zbekiston, Qozog‘iston va boshqa Markaziy Osiyo davlatlarida raqamli iqtisodiyot va elektron tijoratni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar, davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni kuchaytirish, va xalqaro tizimlarga integratsiyalashuvni rag‘batlantirish orqali ushbu to‘siqlarni yengish imkoniyatlari mavjud. Davlatlar o‘rtasida huquqiy va normativ-huquqiy muhitni birlashtirish, xavfsiz va samarali to‘lov tizimlarini joriy etish, shuningdek, raqamli infratuzilmani yaxshilash uchun keng qamrovli strategiyalar ishlab chiqilishi zarur. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo mamlakatlarida elektron savdoning rivojlanishi uchun global hamkorlik va mintaqadagi davlatlar o‘rtasidagi tajriba almashish muhim omil hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga alohida e‘tibor qaratish, raqamli infratuzilma va xizmatlar sifatini oshirish, shuningdek, elektron savdo tizimlarini global bozorlarga integratsiya qilish orqali Markaziy Osiyo mamlakatlari o‘z raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim yutuqlarga erishishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. UNCTAD. (2021). E-commerce and Digital Economy in Central Asia. United Nations Conference on Trade and Development.
2. World Bank. (2020). Digital Economy and E-commerce in Uzbekistan: Challenges and Opportunities. The World Bank Group.
3. Asian Development Bank. (2022). Central Asia's E-commerce Landscape: Opportunities and Challenges. Asian Development Bank.
4. OECD. (2021). Digital Economy Outlook 2021. Organisation for Economic Co-operation and Development.
5. OECD. (2021). Digital Economy Outlook 2021. Organisation for Economic Co-operation and Development.
6. Komilov, B. (2025). OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE LOGISTICS IN CENTRAL ASIA. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 5(1), 119–129. <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I1Y2025N14>
7. Kenneth C.Loudon, Jane P.Loudon. Management Information Systems. New York, 2016. Page 669.

8. Avtomatizirovannye informatsionnie texnologii v ekonomike: uchebnik / Pod red. prof. G.A. Titorenko. 2-e izd. Pererab. i dop. - M.: Yuniti, 2015. -399 s.
9. Kenjabayev A.T., Jumaniyazova M.Yu., Tillyashayxova M.A. Informatika va axborot texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma. “Iqtisod-moliya”. 2013, 160 bet.

**Research Science and
Innovation House**

CONSTRUCTIVE DESCRIPTION OF LEATHER SHOE MOULDS

Jononova Shaxzoda Fozil qizi

Tashkent Institute of Textile and Light Industry

Abstract. The textile industry is one of the most important strategic sectors of our state. In order to develop the activities of textile enterprises, they need both legal and financial support.

Keywords: cluster model, benefits, value added tax, customs duties, property tax.

Systematic work is being carried out to ensure high and stable growth rates in the textile and garment and knitwear industry of the republic, attract and absorb foreign direct investment, produce and export competitive products, create new high-tech jobs through the implementation of strategically important modernization projects, technical and technological upgrade of enterprises, and further deepen structural reorganization aimed at introducing an advanced "cluster model". At the same time, a comprehensive analysis of the development of the textile and garment and knitwear industry, the changing conditions of the world market in the face of increased competition require the development and implementation of mechanisms for state support of the industry, as well as more stable and accelerated development.

In order to further deepen the reforms being implemented in the textile and garment and knitwear industries, create favorable conditions for the rapid development and diversification of the sector, increase the volume of investments in deep processing of semi-finished products in textiles and the export of finished products, in accordance with the Resolution No. PQ-4186 adopted by the Head of our country on February 12, 2019, the following procedure was established from April 1, 2019, according to which:

a) In 2019-2024, the costs associated with paying interest on loans from commercial banks to sewing and knitting enterprises that export at least 80% of finished products produced are being covered from the funds of the State Fund for Support of Entrepreneurship Development under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, including 25% of the interest rate established on loans issued by commercial banks in national currency to replenish working capital (purchase of yarn, knitted fabric, yarn, etc. for the production of finished textile

products), but not higher than 5 percentage points; 50% of the interest rate established on loans issued by commercial banks in foreign currency to modernize production (purchase of buildings and equipment);

b) refund of value added tax incurred as a result of applying a zero rate

The necessary documents will be promptly returned to the taxpayer within 7 business days from the date of complete submission. The procedure for submitting information available to state tax authorities, including a reconciliation report on taxes and other mandatory payments and value added tax calculations, has been canceled;

c) Bank guarantees, which were strictly required for the sale of cotton fiber through stock exchange trades, were abolished. The procedure for ensuring the fulfillment of obligations between the parties was established on a contractual basis.

The Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan has established a procedure for allocating funds necessary to cover interest on loans granted by commercial banks to sewing and knitting enterprises to the State Fund for Support of Entrepreneurship Development under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan for 2019-2024 in accordance with the established procedure.

Starting from the 2020 harvest, it has been determined that value added tax on the sale of cotton fiber to republican organizations will be calculated based on the current selling price of cotton fiber, regardless of prices formed on world markets.

Also, the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan approved the Concept of the accelerated development of the textile and garment and knitwear industry in 2019-2025, based on an integrated approach, processing raw materials, expanding and supporting production and export of finished products, including industrial cooperation, researching domestic and foreign markets for the sale of textile products, implementing measures to ensure the competitiveness of products in domestic and foreign markets, creating a single chain of added value creation, and increasing the volume of textile exports to 7 billion US dollars by 2025 due to the processing of the entire volume of cotton yarn produced in the republic. The following tax incentives were introduced from January 1, 2020:

- Enterprises with an export share of at least 60% of their total gross revenue from the export of finished garments and knitwear according to the results of the reporting period were exempted from paying property tax until January 1, 2023;

- The taxable base for profit tax of enterprises in the textile, sewing and knitting, leather and footwear, and fur industries will be reduced by the amount of costs for the construction of modern treatment and sewage facilities in equal shares over 7 years;

- Foreign consultants of the "Uzto'chiklimsanoat" and "Uzcharmsanoat" associations, as well as foreign specialists working in enterprises in the textile, sewing and knitting, leather and footwear, and fur industries, pay personal income tax based on their sources of income in Uzbekistan at 50% of its established rate.

In addition, the Uzbek-Korean Educational and Practical Textile Technopark at the Tashkent Institute of Textile and Light Industry was provided with customs privileges until January 1, 2024. It was also allocated land for the implementation of investment projects for the production of textile and sewing and knitwear products in the Angren Free Economic Zone.

All state programs adopted for the rapid development of the textile and garment and knitwear industry, as well as tax and customs privileges provided, are aimed at processing cotton raw materials, creating a single chain of added value creation, and processing the entire volume of cotton yarn produced in the republic. As a result, it is envisaged to ensure macroeconomic stability, create the necessary conditions for healthy competition, and radically improve the business and investment climate.

References:

1. Boymirzayev U., Alimov SH. Zamonaviy ishlab chiqarishda xavfsizlik". Toshkent, 2022.
2. Davletov B. Karimov S."Mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi" Toshkent, 2020.
3. International Labour organization (ILO) –“Safety and Health in the Use of Machinery”.
4. Ergonomics of Human centred design for interactive systems.
5. Norman, D.A. (2013). The Design of Everyday Things. MIT Press.
6. Yuldashov O.R, Djabborova SH.G, Xasanova O.T. Hayot faoliyati xavfsizligi. DarslikT. “Toshkent-Iqdisodiyot”, 2014-268 b.
7. Yuldoshev O.R. Mehnat muhofazasi maxsus kursi./Darslik,-T, “Tafakkur qanoti”. 2015.-336 b.

Lola daraxti

Ro'ziyeva G

Bobomurodova A.U

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Termiz sh, Farovon massivi

43 B-uy, I-E-mail: _74@rambler.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolamda Lola daraxtining kelib chiqish va rivojlanish tarixi, ekalogik va iqtisodiy ahamiyati, biologik xususiyatlari va anatomiyasi, yashash sharoiti va geografik tarqalishi, zamonaviy tasnifi va ilmiy tadqiqotlari, ijtimoiy va ekalogik dasturlar, kelajakdagi yo'nalishlar va tadqiqotlar kabi masalalar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Lola daraxtining ekalogik rollari, o'ziga xos xususiyatlari, tuzilishi, iqlim talablari, tarqalishi, tasnifiy o'zgarishlar, tibbiy va ekstraklall tadqiqodlar, turlari, shahar rejalarida lola daraxtining roli.

Tulip tree

Ro'ziyeva G

Bobomurodova A.U

**Termiz University of Economics and Service, Termiz city, Farovon
massif**

43 B-uy, _74@ramble.ru

Abstract : In this article, the history of the origin and development, ecological and economic importance, biological characteristics and anatomy of the tulip tree, issues such as habitat and geographical distribution of the vasash, modern classification and scientific research, social and ecological programs, future directions and research, social and ecological programs, future directions and research are covered.

Key words: Ecological roles of the tulip tree, specific characteristics, structure, climate requirements, distribution, classification changes, medical and extra-lokal studies, types, the role of the tulip tree in urban planning.

Тюльпановое дерево

Бобомуродова А У

Розиева Г

Термезский университет экономики и сервиса г Термез

Фаровонский массив

43 Б- уй И-Е- mail: _74@rambler.ru

Абстрактный: В этой статье освещены история происхождения и развития дерева лола, экологическое и экономическое значение, биологические характеристики и анатомия, условия жизни и географическое распространение, современная классификация и научные исследования, социальные и экологические программы, будущие направления и исследования.

Ключевые слова: экологическая роль тюльпанного дерева, видовые характеристики, строение, климатические требования, распространение, изменения классификации, медицинские и внеклассные исследования, виды, роль тюльпанного дерева в градостроительстве.

Kirish: Lola daraxti qadim zamonlardan beri insoniyat madaniyatida katta o'rin tutgan. Yevropa, Osiyo va ba'zan Shimoliy Amerikada ham qadimiy afsonalar va rivoyatlarga asoslangan holda, u ko'plab xalqlar tomonidan hurmat va ehtiromga sazovor bo'lgan. Yevropa madaniyatida linden daraxti tinchlik, mehr- oqibat, birlashuv va himmat sifatida qabul qilingan. Lola daraxti havoni tozalashda muhim ro'l o'ynaydi. Uning barglari va keng ildiz tizimi havodagi chang va zararli moddalarning kamayishiga yotdam beradi. Keng ildiz tizimi tuproqni mustahkam tutib eroziya va tuproqning sirpanishiga qarshi kurashadi, bu esa tog'li va qiyalikli hududlarda juda muhimdir. Lola daraxtining gullari asalari, kelebeklar va boshqa hashoratlar uchun oziq manbai hisoblanadi. Ba'zi tadqiqotlar lola daraxtining barglaridan va gullaridan olinadigan ekstraktlarning tibbiy va kosmetik qo'llanilishi mumkinligini ko'rsatdi. Ular yallig'lanishga qarshi, tinchlantiruvchi va antibakterial xususiyatga ega. Biologik xususiyatlari va anatomiyasi: Lola daraxtining barglari

Lola daraxti

ko'pincha yurak shaklida bo'ladi, ularning yuzasi yumshoq va silliq bo'lib, yilning eng issiq kunlarida ham nisbatan sovuq bo'lishi mumkin. Bargning ranglari mavsumga qarab o'zgarib, bahor va yozda yengil yashil, kuzda esa sariq yoki qizil ranglarga aylanishi kuzatiladi.

Yozning boshlarida paydo bo'ladigan gullar mayin, nozik va yoqimli hidga ega bo'lib, asalari va boshqa hasharotlar uchun kata ahamiyatga ega. Gullarining o'ziga xos tuzilishi va shakli ko'plab ilmiy tadqiqodlar mavzusiga aylangan. Lola daraxti keng tarqalgan va mustahkam shox tizimiga ega bo'lib, Bu shoxlar daraxtning uzoq umir ko'rishi va tashqi omillarga qarshi chidamliligini taminlaydi. Ularning keng va chuqur ildiz tizimi esa tuproq bilan mustahkam bog'lanib, ozuqa moddalarni samarali qabul qiladi. Bu tizim daraxtga kuchli turish va ekstremal ob-havo sharoitlariga moslashishga imkon beradi.

Yashash sharoiti va geografik tarqalishi: Lola daraxti asosano'rtacha yuimshoq iqlimni afzal ko'radi. U quyoshli yoki qisman soyali joylarda, yetarli namlikka ega hududlarda o'sishga moyil. Juda issiq yoki juda sovuq sharoitlarda ularning o'sishi sekinlashadi yoki zararlanishi mumkun. U yaxshi drenajli, ozuqa moddalariga boy tuproqlarda eng yaxshi rivojlanadi. Biroq, aytim turlari turli tuproq sharoitiga moslasha oladi, shu jumladan biroz notekis va quruq hududlarda ham. Lola daraxtining turli turlari Yevropa, Osiyo va Shimoliy Amerikada keng tarqalgan. Har bir hududda mahalliy iqlim va tuproq sharoitiga mos ravishta o'ziga xos turlari mavjud. U nafaqat o'rmonlar va bog'larda, balki shahar atrofida ham keng uchraydi. Zamonaviy tasnifi va ilmiy tadqiqotlar: An'anaviy ravishta Tiliceae oilasiga mansub bo'lgan lola daraxti hozir esa molekulyar genetik tadqiqodlar asosida Malvaceae oilasiga kiritildi.

Tibbiy va ekstraktal tadqiqotlar:

Lola

daraxtining barglari, gullari va boshqa qismlaridan olingan ekstraktlar ko'plab dorivor xususiyatlariga ega ekanligi aniqlangan. Ular stresni kamaytirish, yallig'lanishga qarshi va tinchlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. So'ngi tadqiqotlar bu ekstraktlarni kosmetik vositalarda, shuningdek, tabiiy dorivor preparatlarda qo'llash imkoniyatlarini o'rganmoqda. Itimoiy va ekologik dasturlar: Shahar makonlarini bezashda, dam olish joylarini yaratishda va ekologik muvozanatni saqlashda lola daraxti keng qo'llaniladi. Ekologik Xalqaro loyihalarda esa Xalqaro hamkorlik asosida bo'lib, ko'plab davlatlar va xalqaro tashkilotlar shaharlarni yashil qilish, ekologik barqarorlikni taminlash va bioxilma-xillikni qo'llab-quvvatlash maqsadida lola daraxtini ko'paytirish va ularni asrab-avaylash bo'yicha loyihani amalga oshiradi.

Lola daraxti turlari

Lola daraxti (*Liriodendron*)ning asosiy ikki turi mavjud bo'lib, Amerika lola daraxti (*Liriodendron tulipifera*) asosan Shimoliy Amerikaning Sharqiy hududlarida o'sadi. Balandligi 60 metrgacha yrtishi mumkin, po'stlog'i kulrang yoki qizg'ish-qotamtir bo'ladi. May-iyun oylarida gullab, lolaga o'xshash gullar ochadi. Yog'ochi mebel, musiqa asboblari va qog'oz ishlab chiqarishda qo'llaniladi. Xitoy lola daraxti (*Liriodendron chinense*) Markaziy Xitoyda tarqalgan. Tashqi ko'rinishi va xususiyatlari bo'yicha Amerika lola daraxtiga o'xshash bo'lib, balandligi va gullash davri biroz farq qiladi.

O'zbekistonda lola daraxti manzarali o'simlik sifatida qadarlanadi va Toshkent, Andijon, Farg'ona, Samarqand kabi shaharlarda uchratish mumkin.

Xulosa: Lola daraxti nafaqat tabiatning go'zalligi va ekologik barqarorligini taminlaydigan o'simlik bo'lib qolmay, balki inson madaniyati, san'ati, tibbiy va iqtisodiy sohalarida ham o'z o'rnini topgan noyob o'simlik hisoblanadi. Uning tarixiy ildizlari, madaniy ramzi, ekologik xizmatlari, zamonaviy ilmiy tasnifi va kelajakdagi innovatsion tadqiqotlari lola daraxtining qanchalik ko'p qirrali ekanligini ko'rsatadi. Shahar va qishloqlar, o'rmonlar va bog'larda uning mavjudligi insonlar va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik sog'lom muhit va madaniy boylikni taminlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1."Flora of North America" – Shimoliy Amerikada o'sadigan o'simliklar haqida ilmiy ensiklopediya.
- 2."Trees of North America" – K. Spellenberg, C. Barnes va G. Nelson muallifligida chop etilgan, manzarali va yovvoyi daraxtlar haqida qo'llanma.
- 3."Botany for Gardeners" – B. Capon tomonidan yozilgan, o'simlik tuzilishi va o'sish xususiyatlariga bag'ishlangan qo'llanma.
- 4.Xitoy flora ensiklopediyasi (Flora of China) - Liriodendron chinense turi haqida.
- 5.O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashrlari- manzarali daraxtlar va landshaft arxitekturasini bo'yicha bo'limlarda lola daraxti ham tilga olingan.

Research Science and
Innovation House

Влияние green banking на конкурентоспособность туристических кластеров в условиях глобализации

Шахноза А. Каримова

Директор по маркетингу и корпоративным связям
Сингапурский институт развития менеджмента в Ташкенте

Введение

В условиях глобализации конкурентоспособность туристических кластеров во многом определяется их способностью интегрировать устойчивые и экологически безопасные практики и технологии. Одним из важнейших инструментов, обеспечивающих финансирование таких инициатив, является green banking (зелёное банковское дело). Настоящая статья направлена на комплексное изучение влияния green banking на развитие туристических кластеров с учётом международного опыта, актуальной мировой статистики и инновационных подходов.

Теоретические основы green banking

Green banking включает предоставление финансовых продуктов и услуг, ориентированных на экологически устойчивые проекты. Особенностью этого подхода является интеграция экологических критериев в процессы принятия инвестиционных решений, что способствует формированию экологически ответственного бизнес-сообщества.

Значение green banking для туристических кластеров

Применение green banking позволяет туристическим кластерам:

- Сформировать имидж экологически ответственного региона;
- Снизить затраты за счет энергоэффективных технологий и использования возобновляемых источников энергии;
- Повысить конкурентоспособность на международном рынке туристических услуг.

Роль green banking в развитии туристических кластеров

Green banking предлагает финансовые инструменты для проектов, ориентированных на снижение экологического следа, внедрение энергоэффективных технологий и поддержку локальных сообществ. Например:

- **Зеленые кредиты** для модернизации инфраструктуры (например, внедрение «умных» систем управления энергопотреблением на курортах «Красная Поляна»).

- **Экологические облигации** для финансирования эко-троп и возобновляемых источников энергии.

- **Партнерские программы** между банками и туроператорами для продвижения ответственного туризма.

Кейсы из России

Краснодарский край

Курорты «Роза Хутор» и «Красная Поляна» активно внедряют технологии «умного курорта», включая автоматизацию энергоснабжения и сокращение пластиковых отходов. Эти проекты частично финансируются через партнерство с банками, предлагающими льготные условия для ESG-инициатив¹.

Татарстан

Регион вошел в топ-3 по устойчивому развитию благодаря:

- Созданию доступной среды и поддержке локальных производителей.

- Внедрению стандартов прозрачности в управлении туристическими объектами³.

Сравнительный анализ влияния green banking

Фактор	Без green banking	С green banking
Финансирование	Ограниченные источники	Доступ к льготным кредитам и грантам
Экологический след	Высокий уровень отходов	Снижение за счет «зеленых» технологий
Лояльность туристов	Стандартные предложения	Уникальные эко-программы и сертификации

Фактор	Без green banking	С green banking
Конкурентоспособность	Региональный уровень	Выход на международные рейтинги

Глобальные тенденции и статистика

Мировой рынок зелёного финансирования стремительно растёт, достигнув в 2023 году объёма 4,18 трлн долларов США и прогнозируя рост до 28,71 трлн долларов к 2033 году (CAGR 21,25%). Рынок зелёных облигаций, несмотря на небольшое сокращение в 2023 году (717 млрд долларов США), продолжает демонстрировать стабильный интерес инвесторов.

Сектор устойчивого туризма также показывает значительный рост, достигнув в 2023 году 3,4 трлн долларов США, с прогнозируемым увеличением до 13 трлн долларов к 2033 году при CAGR 13,5%.

Сравнительный зарубежный опыт

Зарубежные страны успешно применяют различные механизмы green banking:

- **Сингапур** активно внедряет зелёные кредиты для модернизации инфраструктуры туристических комплексов.
- **Швеция** использует государственные субсидии и налоговые льготы для стимулирования экологических инвестиций.
- **Швейцария** применяет экологическое проектное финансирование для создания устойчивой туристической инфраструктуры и сохранения природных ресурсов.

Инновационные подходы green banking

Помимо блокчейн-технологий, к инновационным подходам green banking относятся:

- **Искусственный интеллект (AI)** – используется для анализа рисков и отбора наиболее эффективных экологических проектов, прогнозирования их результатов и мониторинга соблюдения экологических стандартов.
- **Финтех-платформы** – упрощают доступ к зелёным финансовым продуктам для малого и среднего бизнеса, предоставляя прозрачную и

удобную платформу для привлечения инвестиций и управления финансами.

• **Интернет вещей (IoT)** – применяется для мониторинга энергопотребления и управления экологическими ресурсами, что позволяет более точно контролировать расходы и экологические последствия проектов в туристических комплексах.

• **Зелёные облигации и зелёные инвестиционные фонды** – специализированные финансовые инструменты, позволяющие аккумулировать инвестиции на крупные устойчивые инфраструктурные проекты в туризме.

Рекомендации по внедрению green banking в Узбекистане

Для эффективного внедрения green banking в туристических кластерах Узбекистана рекомендуется:

- Разработать и реализовать государственные программы по стимулированию зелёных инвестиций;
- Создать национальную цифровую платформу для зелёного финансирования малого и среднего бизнеса;
- Внедрить системы на основе искусственного интеллекта для анализа туристических данных и оптимизации использования ресурсов;
- Запустить пилотные проекты с использованием блокчейн-технологий для повышения прозрачности и подотчётности экологических инициатив;
- Использовать IoT-технологии для мониторинга и управления ресурсами в туристических комплексах;
- Внедрить национальные стандарты и сертификацию экологической устойчивости для повышения привлекательности туристических кластеров;
- Организовать обучение и повышение осведомлённости бизнес-сообщества о преимуществах зелёного финансирования;
- Разработать образовательные программы и семинары для банковских работников и предпринимателей в сфере туризма, посвящённые принципам зелёного банкинга и доступным финансовым инструментам для поддержки устойчивых проектов.

Заклучение

Таким образом, green banking становится ключевым фактором повышения конкурентоспособности туристических кластеров в условиях глобализации. Успешный зарубежный опыт, инновационные подходы и статистические данные демонстрируют необходимость активного внедрения экологически ориентированных финансовых инструментов в Узбекистане, что позволит стране занять достойное место на международном рынке устойчивого туризма.

Список литературы

1. **Dukhovnaya L., Sayenko M., Zenin S. et al.** (2023) Modeling a Tourism Regional Cluster: The Impact of Administrative and Logistic Restrictions on the Development of Regulated Clusters // Revista Anais Brasileiros de Estudos Turísticos. – Анализ моделей туристических кластеров в России с акцентом на роль государственного регулирования¹.
2. **Nguyen D.H., Khominich I.P.** (2024) Green Investment and Green Economic Development in Russia (2010–2021) // Hungarian Statistical Review. – Исследование влияния зеленых инвестиций на устойчивое развитие регионов РФ, включая сектор туризма².
3. **Arrieta López M., Kryukova E., Sekerin V.** (2022) Green Banking Tools for the Implementation of a State’s Environmental Policy: Russia and Kazakhstan Case // Academia.edu. – Сравнительный анализ инструментов green banking в России³.
4. **Kabir M.N., Rakov A.A.** (2023) Green Financing in Russia: Challenges and Opportunities (цитируется в Nguyen & Khominich, 2024). – Анализ барьеров и перспектив зеленого финансирования.
5. **Dubrova T.A., Egorova A.O., Tarkhanova E.A.** (2021) Механизмы государственной поддержки зеленых инвестиций в РФ (цитируется в Nguyen & Khominich, 2024). – Правовые аспекты экологического финансирования.
6. **Kwilinski A., Dzwigol H., Dementyev V.** (2023) Digital Economy Tools for Sustainable Tourism // MDPI Sustainability. – Роль цифровых платформ в развитии эко-туризма⁶.
7. **OECD** (2013) Green Innovation in Tourism Services // OECD Report. – Международные кейсы внедрения ESG-практик в туристической индустрии⁷.

O‘SMIRLARDA O‘Z-O‘ZINI BOSHQARISHNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY PSIXOLOGIK JIHATLARI

Iskandarov Erkinboy

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universitetining
o‘qituvchisi

Elektron pochta: erkinboyiskandarov96@gmail.com

+998 97 526 30 10

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smirlik davrida o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarining shakllanishi, uning psixologik asoslari va rivojlanish bosqichlari haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, bu jarayonga ta’sir qiluvchi ichki va tashqi omillar, ota-ona va pedagoglarning o‘rni haqida fikrlar bildiriladi.

Kalit so‘zlar: o‘z-o‘zini boshqarish, o‘smirlik, psixologik rivojlanish, ijtimoiylashuv, shaxsiy o‘sish.

O‘smirlik — shaxsning psixologik, emotsional va ijtimoiy jihatdan murakkab rivojlanish bosqichidir. Bu davrda inson o‘z "men"ini anglay boshlaydi, mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishga intiladi. Shu sababli aynan shu bosqichda o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish juda muhim hisoblanadi. Shaxs xulq-atvorini ichkaridan, ichki psixologik sabablar tufayli boshqarish odatda shaxsiy dispozitsiyalar ham deb ataladi. Ular shaxs tomonidan anglanishi yoki anglanmasligi ham mumkin. Ya’ni, ba’zan shunday bo‘ladiki, shaxs o‘zi amalga oshirgan ishi yoki o‘zidagi o‘zgarishlarga nisbatan shakllangan munosabatning xaqiqiy sababini o‘zi tushunib etmaydi, “Nega?” degan savolga “O‘zim ham bilmay qoldim, bilmayman”, deb javob beradi. Bu anglanmagan dispozitsiyalar yoki ustanovkalar deb ataladi [3]. Agar shaxs biror kasbga ongli tarzda qiziqib, uning barcha sir-asrorlarini egallash uchun astoydil harakat qilsa, bunda vaziyat boshqacharoq bo‘ladi, ya’ni, dispozitsiya anglangan, ongli hisoblanadi.

O‘z o‘zini boshqarishni tadqiq qilish bilan birga olimlar avvalo uni shaxsning o‘z o‘zini anglash bilan bog‘liqligi g‘oyasini ilgari surishgan. Psixologiya fanida o‘zini o‘zi anglashning psixologik mohiyatini talqin qilishda ikki xil qarash, yondashish vujudga kelgan bo‘lib, ular o‘zaro qiyoslanganda bir-biridan katta farqqa

ega. Birinchi yondashuv tavsifiga qaraganda, o'zini o'zi anglash – bu o'z yo'nalishini o'zgartirgan ongning aynan o'zidir. SHuning uchun u shaxs ongining maxsus ko'rinishidan boshqa narsa emas. Bu keng tarqalgan nazariya L.S.Vigotskiy, A.N.Leontev, Ye.V.Shoroxova, I.I.Chesnakova, V.V.Stolin ta'limotlarida hamda ularning shogirdlari ilmiy izlanishlarida tadqiq qilib kelingan[4].

Mazkur muammoga ikkinchi yondashuvning asoschisi S.L.Rubinshteyn bo'lib, keyinchalik uning shogirdi K.A.Abulxanova-Slavskayaning izlanishlarida ijodiy tarzda rivojlantirildi. S.L.Rubinshteynning fikricha, ong va o'zini o'zi anglash jismonan real hamda haq-huquqga ega (yuridik) shaxsga taalluqli xususiyatlardan biri bo'lib, ular uning turmushi va faoliyatini “qurol” sifatida ta'minlab turuvchi ruhiy jarayondir. mO'z-o'zini boshqarish tushunchasi.

Psixologiyada o'z-o'zini boshqarish — bu shaxsning o'z hissiyotlari, fikrlari, xatti-harakatlari ustidan nazorat o'rnatish, ongli tarzda maqsad sari harakat qilish qobiliyatidir. Bu ko'nikma orqali inson ijtimoiy muhitga moslasha oladi, muammolarni hal qilishda ijobiy strategiyalarni tanlaydi.

Birinchi yondashuv talqiniga qaraganda, o'zini o'zi anglash hodisasi vujudga kelishining bosh sababi – bu inson bilan jamiyat o'rtasidagi munosabat nomutanosibligi hisoblanadi. Inson muayyan jamiyatda, ijtimoiy muhitda istiqomat qilar ekan, odatda, shu muhit qonun-qoidalariga, tartib-intizomlariga rioya qilishga majbur. U ana shularning negizida faoliyatini, xulq-atvorini, shaxslararo munosabatini boshqaradi. O'z xulq-atvorini, faoliyatini, munosabatini boshqarish ularni yuzaga keltiruvchi ehtiyoj, xohish, motiv, mayl, maqsad, qiziqish kabilarni ham idora qilishdir. Bunday mazmundagi o'zini o'zi anglash va uning regulyatsiyasi ehtiyojning ongdagi ifodasini ham, o'zaro munosabatini ham tartibga solishni taqozo etadi. Hodisa paydo bo'lishining bosh sababi ham, yo'nalish ob'ekti ham ongdir.

Boshqacha so'z bilan aytganda, ongning ichki barqarorligi, barqarorlikning ichki muvofiqligini shakllantiradi. Ushbu ta'limot namoyandalari talqinida ongning ichki barqarorligini vujudga keltiruvchi tarkiblar yuzasidan olinadigan ma'lumotlarga e'tibor qaratiladi. Bunday ma'lumotlarni shaxs o'zlashtirgandan keyin ular mazmunan har xilligi sababli qarama-qarshilikka uchraydi. O'zaro mutanosiblikni ta'minlash uchun odam ijtimoiy ongiga murojaat qiladi va shu yo'l bilan ma'nolar o'rtasidagi ziddiyatni bartaraf etadi.

O'smirlik davrining o'ziga xos psixologik xususiyatlari

O‘smirlikda quyidagi holatlar kuzatiladi:

Shaxsiylik shakllanishi — bola o‘zining kimligini anglashga intiladi;

Emotsional beqarorlik — gormonal o‘zgarishlar tufayli hissiyotlar keskinligi kuchayadi;

Mustaqillikka intilish — ota-onalarning nazoratidan chiqishga harakat qilish;

Do‘stlar fikriga bog‘liqlik — ijtimoiy maqom va guruhdagi mavqega katta e‘tibor.

Bu omillar o‘z-o‘zini boshqarish jarayonida muhim rol o‘ynaydi.

O‘z-o‘zini boshqarishni rivojlantirish omillari

1. Ichki omillar:

Shaxsiy motivatsiya;

O‘z-o‘zini anglash darajasi;

Emotsional intellekt;

O‘ziga bo‘lgan ishonch.

2. Tashqi omillar:

-Oila muhitining qo‘llab-quvvatlovchi bo‘lishi;

-Maktabdagi ijtimoiy-psixologik muhit;

-Pedagog va psixologlarning individual yondashuvi;

-Do‘stlar guruhi va ijtimoiy tarmoqdagi ta‘sir.

-O‘z-o‘zini boshqarishni rivojlantirish yo‘llari

-O‘smirlarga o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etish va boshqarishni o‘rgatish;

-Mustaqil qaror qabul qilishga undash;

-Emotsional intellektni rivojlantirish mashqlarini qo‘llash;

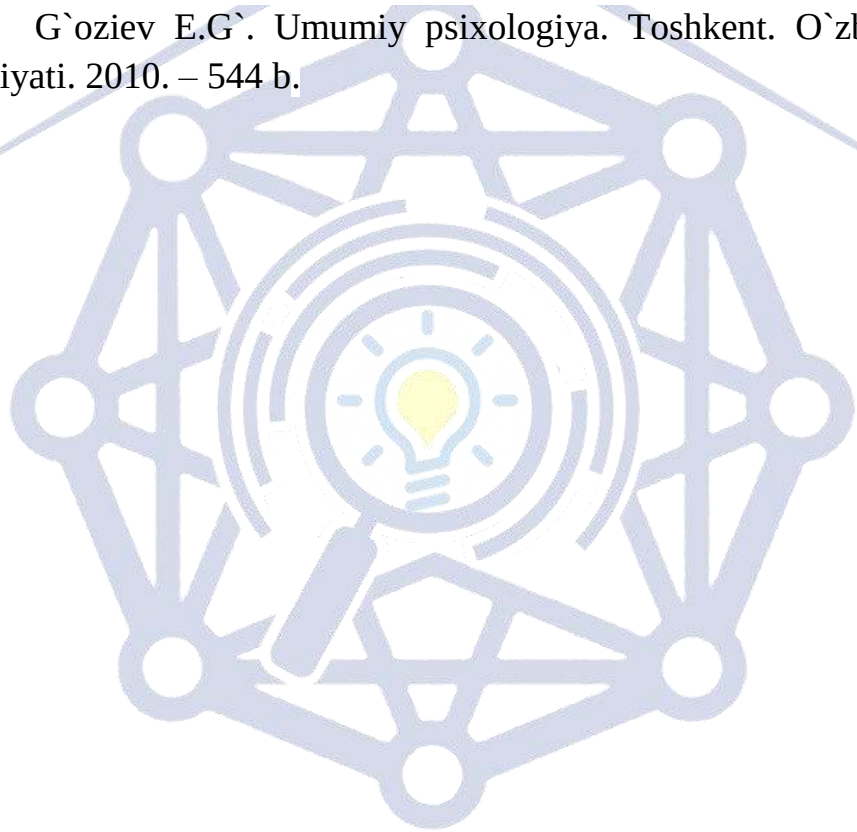
-Ota-onalar va o‘qituvchilar tomonidan ijobiy muloqot va qo‘llab-quvvatlash;

-Konfliktli vaziyatlarda to‘g‘ri muomala qilishni o‘rgatish.

Xulosa qilib shuni aytishimiz kerakki o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari o‘smir shaxsining psixologik barkamolligi va ijtimoiy muvaffaqiyatida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu ko‘nikmalarni shakllantirish jarayoni kompleks yondashuvni, ya‘ni oila, maktab va jamiyatning hamkorlikdagi ishini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991.
2. Аверин Ю.П. Люди управляют людьми: модель социологического анализа. М., 1996.
3. Бодалев А.А. Психология и личность. М., 1988.
4. Xaydarov F.I., Xaliliova N.I. Umumiy psixologiya. – Toshkent. Mumtoz zo`z, 2010. -330 b
5. G`oziev E.G`. Umumiy psixologiya. Toshkent. O`zbek faylasuflari milliy jamiyati. 2010. – 544 b.

**Research Science and
Innovation House**

MODERN TESTING AND EVALUATION SYSTEMS FOR ASSESSING PHYSICAL FITNESS

IBRAGIMOV SANJAR BOTIROVICH

SENIOR LECTURER AT THE DEPARTMENT OF PHYSICAL TRAINING
AND SPORTS, UNIVERSITY OF PUBLIC SECURITY OF THE REPUBLIC OF
UZBEKISTAN

Abstract: This article explores the theoretical foundations and practical applications of modern testing and evaluation systems used to assess the physical fitness of athletes and students. Physical fitness is directly related to an individual's overall health, performance efficiency in sports, and social engagement. Objective and reliable assessment of physical readiness plays a critical role in promoting a healthy lifestyle and guiding personalized training approaches. The article reviews internationally recognized testing protocols, such as walking/running tests, upper body strength assessments, and maximal oxygen uptake (VO_2 max) analysis, as well as technologically advanced tools including motion sensors, heart rate monitors, and GPS-based tracking systems. Special attention is given to the use of normative standards, individualized evaluation criteria, and the integration of automated systems for data collection and analysis. The implementation of modern fitness assessment systems contributes significantly to designing customized training programs, controlling rehabilitation processes, and forecasting athletic potential in educational and competitive environments.

Keywords: Physical fitness, testing, evaluation system, VO_2 max, functional diagnostics, individualized approach, normative indicators, motion tracking, athletic potential

**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕСТЫ И СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ ФИЗИЧЕСКОЙ
ПОДГОТОВЛЕННОСТИ**

ИБРАГИМОВ САНЖАР БОТИРОВИЧ

СТАРШИЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ
И СПОРТА УНИВЕРСИТЕТА ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы и практическое применение современных тестов и систем оценки физической

подготовленности спортсменов и учащихся. Физическая подготовленность напрямую связана с общим состоянием здоровья человека, эффективностью его спортивной деятельности и уровнем социальной активности. Объективная и достоверная оценка физической формы играет важную роль в формировании здорового образа жизни и построении индивидуальных тренировочных программ. В статье анализируются международно признанные тесты, такие как тесты на выносливость (ходьба, бег), оценка силы верхней части тела, тестирование максимального потребления кислорода ($VO_2 \max$), а также современные технологические средства, включая сенсоры движения, кардиомониторы и GPS-устройства. Особое внимание уделяется использованию нормативных показателей, индивидуальных критериев оценки, а также автоматизированных систем сбора и анализа данных. Применение современных систем оценки физической подготовленности имеет большое значение в педагогике, спортивной медицине и тренировочном процессе, особенно при планировании восстановительных мероприятий и прогнозировании спортивного потенциала.

Ключевые слова: Физическая подготовленность, тестирование, система оценки, $VO_2 \max$, функциональная диагностика, индивидуальный подход, нормативы, мониторинг движений, спортивный потенциал.

JISMONIY TAYYORGARLIKNI ANIQLASHDA ZAMONAVIY TESTLAR VA BAHOLASH TIZIMLARI

IBRAGIMOV SANJAR BOTIROVICH

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI JAMOAT XAVFSIZLIK

UNIVERSITETI JISMONIY TAYYORGARLIK VA SPORT KAFEDRASI

KATTA O‘QITUVCHISI

Annotatsiya: Mazkur maqolada sportchilar va o‘quvchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasini baholashda qo‘llanilayotgan zamonaviy testlar va baholash tizimlarining nazariy asoslari hamda amaliy qo‘llanilishi yoritilgan. Jismoniy tayyorgarlik shaxsning umumiy salomatligi, sport faoliyatidagi samaradorligi va ijtimoiy faolligi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, uni ob‘ektiv va ishonchli baholash jamiyatda sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Maqolada xalqaro miqyosda keng qo‘llanilayotgan testlar — yo‘nalgan yurish/sprint testlari, ko‘krak muskul kuchi testi, maksimal kislorod iste‘moli ($VO_2 \max$), hamda zamonaviy texnologik vositalar orqali o‘lchanadigan testlar (masalan, harakat

sensorlari, kardiomonitorlar, GPS tizimlari) tahlil qilinadi. Shuningdek, baholashda normativ mezonlar, individual yondashuv, yosh va jins omillarining inobatga olinishi, test natijalarining avtomatlashtirilgan tizimlar orqali qayta ishlanishi va tahlil etilishi haqida so‘z yuritiladi. Jismoniy tayyorgarlikni aniqlashda zamonaviy tizimlardan foydalanish pedagogik jarayonda individual o‘quv dasturlarini tuzishda, sportchilarning reabilitatsiya jarayonlarini nazorat qilishda va sport salohiyatini prognozlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Jismoniy tayyorgarlik, testlash, baholash tizimi, VO_2 max, funksional diagnostika, individual yondashuv, normativ mezonlar, harakat monitoringi, sport salohiyati

Introduction

In recent decades, the growing emphasis on health, athletic performance, and evidence-based training has transformed the landscape of physical fitness assessment. In both professional sports and educational contexts, the ability to accurately measure an individual’s physical preparedness has become a central component of training planning, health promotion, and performance monitoring. As physical fitness is a key determinant of not only sport-specific performance but also overall physiological well-being, the development and implementation of modern testing and evaluation systems are of critical importance. These systems provide objective, quantifiable insights into an individual’s strength, endurance, flexibility, speed, and coordination capacities, thereby allowing coaches, educators, and sports scientists to make informed decisions. Historically, physical fitness evaluation relied on generalized field tests that often lacked precision and adaptability. These included simple motor assessments such as the sit-and-reach test, push-up or sit-up counts, and timed runs. While such tests offered a basic picture of a participant’s physical condition, they failed to capture nuanced physiological parameters or account for individual differences in age, gender, and baseline fitness levels. In contrast, contemporary assessment methodologies are increasingly tailored, data-driven, and technologically supported. They leverage advanced diagnostics such as VO_2 max testing for cardiorespiratory capacity, isokinetic dynamometers for muscular strength, motion capture systems for movement analysis, and wearable sensors for continuous performance tracking.

The rise of technology in physical fitness testing has been particularly transformative. GPS tracking devices, heart rate monitors, accelerometers, and

metabolic carts have enabled real-time and high-resolution assessment of physical activity. These tools provide precise data on variables such as energy expenditure, movement efficiency, biomechanical symmetry, and cardiovascular load. As a result, trainers and practitioners can monitor athletes with greater accuracy, identify early signs of overtraining or injury risk, and tailor programs based on individual profiles. Moreover, automated software platforms are increasingly integrated with testing protocols, allowing for immediate feedback, longitudinal data analysis, and comparative benchmarking. In educational and developmental settings, fitness testing is equally crucial. Schools and youth sports programs are placing renewed emphasis on measuring and cultivating physical competencies from an early age. Well-structured fitness assessment programs serve not only to identify athletic talent but also to inform physical education curricula and promote lifelong physical activity habits. Furthermore, individualized assessment frameworks support inclusive education by adapting expectations and benchmarks to students' developmental stages and physical abilities. Despite the availability of various testing systems, challenges remain in terms of standardization, accessibility, and interpretation of results. Not all institutions have access to high-tech equipment, and there are ongoing debates over which test batteries best reflect real-world performance capacities.¹ There is also a growing need to align physical fitness assessment with health outcomes, ensuring that the evaluation process contributes not only to athletic development but also to holistic wellness and injury prevention. This paper seeks to explore the multifaceted nature of modern physical fitness testing and evaluation systems. It aims to examine both the theoretical underpinnings and the practical applications of contemporary assessment tools, considering their relevance across sports, education, and health sectors. Through an interdisciplinary lens, the study will highlight the critical role of accurate, efficient, and personalized fitness testing in optimizing physical performance and promoting sustainable athletic development.

¹ Xayitov, A., & Qo'ldoshev, B. (2021). *Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi*. Toshkent: O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti nashriyoti.

Materials and methods

This study employed a mixed-methods research design combining both quantitative and qualitative approaches to comprehensively analyze the effectiveness and applicability of modern testing and evaluation systems in assessing physical fitness. The research was conducted over a period of three months and involved a total of 60 participants, consisting of both male and female individuals aged 18 to 30, including amateur athletes, university students enrolled in physical education programs, and semi-professional sports practitioners. All participants were medically screened prior to their inclusion in the study to ensure they had no contraindications for physical activity. To evaluate various components of physical fitness, a battery of standardized modern tests was selected based on international guidelines and validated protocols widely used in sports science. These included assessments of cardiovascular endurance, muscular strength and endurance, flexibility, and neuromuscular coordination. Cardiorespiratory fitness was measured through the VO_2 max test using a treadmill-based progressive intensity protocol combined with indirect calorimetry. Muscular strength was assessed using isometric and dynamic strength tests, including the one-repetition maximum (1RM) bench press and leg press, as well as handgrip dynamometry. Flexibility was measured using the sit-and-reach test and active range of motion analysis through goniometry. For motor coordination and agility, participants performed the Illinois agility test and vertical jump test, with performance recorded using motion sensors and high-speed cameras.

Advanced technological tools were utilized throughout the testing process to ensure accuracy and real-time monitoring. Heart rate monitors, wearable GPS trackers, accelerometers, and lactate analyzers were employed to collect detailed physiological and biomechanical data during each test.² Data were collected digitally and stored in cloud-based systems that allowed for longitudinal tracking and

² Karimov, Z. R. (2022). *Sportchilarda jismoniy sifatlarni baholash usullari*. “Jismoniy tarbiya va sport” ilmiy-amaliy jurnali, №3, 61–65.

automated result comparison across participants and sessions. In addition to physical performance data, participants were asked to complete pre- and post-assessment surveys to evaluate subjective perceptions of testing procedures, perceived exertion, and the relevance of the tests to their sport or physical activity goals. Semi-structured interviews were also conducted with selected coaches, physical education instructors, and sports medicine specialists to gather expert insights on the utility, adaptability, and limitations of the testing methods applied.

Data analysis was conducted using SPSS software (version 26). Descriptive statistics were used to summarize participant characteristics and baseline fitness levels.³ Paired sample t-tests and ANOVA were employed to identify significant changes in physical performance outcomes between different test groups and training levels. Qualitative data from surveys and interviews were thematically analyzed to identify recurring patterns and interpret the practical implications of using advanced testing systems in both educational and sports performance contexts. The integration of objective measurement tools and subjective feedback provided a holistic understanding of the role of modern testing systems in physical fitness assessment. This methodological approach ensured that the study's findings would be applicable across a range of environments, from academic institutions to professional training facilities.

Results

The implementation of modern testing and evaluation systems over the 12-week research period yielded significant insights into the physical fitness profiles of the study participants. Quantitative data analysis revealed marked improvements in several key physical fitness components, as well as greater consistency and precision in the collection and interpretation of physiological indicators. The VO₂ max test results demonstrated statistically significant increases in cardiovascular endurance

³ Jo'rayev, B. (2020). *Zamonaviy testlar asosida jismoniy tayyorgarlikni aniqlash texnologiyalari*. Termiz: TDPU Ilmiy nashriyoti.

across the participant pool.⁴ On average, VO_2 max improved by 9.4% from baseline measurements, with the highest gains observed among participants who engaged in structured aerobic training programs during the testing period. The use of indirect calorimetry and heart rate monitors allowed for accurate measurement of oxygen consumption and heart rate response, further validating the enhancements in cardiorespiratory efficiency.⁵ In terms of muscular strength, data from the 1RM bench press and leg press tests showed that participants experienced an average strength gain of 11.2% in upper body strength and 14.6% in lower body strength. These improvements were most pronounced among male participants engaged in resistance-based physical activity, though females also demonstrated steady increases. Handgrip dynamometry, which served as a proxy for general strength and neuromuscular control, revealed improvements of 6.7% overall.

Flexibility assessments, particularly the sit-and-reach test, showed moderate but consistent increases in the average range of motion. The mean flexibility score improved by 5.3%, reflecting the benefits of targeted mobility training and improved neuromuscular coordination. Range of motion analysis using goniometry also confirmed enhanced joint mobility in major functional joints, particularly in the hip and shoulder areas. Motor coordination and agility were evaluated using the Illinois agility test and vertical jump test. Results showed a 7.1% improvement in agility time and a 9.8% increase in vertical leap height. These gains suggest improved neuromuscular efficiency, better balance, and faster response times. The use of motion sensors and high-speed video analysis allowed for precise measurement of body alignment, center of gravity shifts, and ground reaction forces, providing a richer understanding of athletic performance mechanics.⁶ The integration of wearable technology proved highly effective in capturing real-time data and

⁴ Nishonov, O. (2019). *Jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirishda funksional diagnostika roli*. “Sport va ilm” jurnali, №1, 39–43.

⁵ Qodirov, M. (2018). *Sportda individual yondashuv va baholash mezonlari*. Toshkent: “Yangi asr avlodi” nashriyoti.

⁶ Joyner, M. J., & Coyle, E. F. (2008). Endurance exercise performance: The physiology of champions. *The Journal of Physiology*, 586(1), 35–44.

reducing human error in observation. Heart rate variability (HRV) monitoring indicated enhanced recovery capacity by the end of the testing period. Participants who initially displayed signs of overtraining or autonomic imbalance showed notable improvement in parasympathetic nervous system function. Similarly, lactate analyzers recorded lower blood lactate concentrations post-exercise, suggesting better metabolic adaptation and increased anaerobic threshold.

Qualitative feedback collected from participants indicated a positive perception of the testing process.⁷ Over 85% reported that the modern testing systems were more informative and motivating compared to traditional manual tests. Coaches and specialists interviewed highlighted the value of objective metrics in designing training programs and identifying talent or weaknesses in performance. Overall, the results confirm that the use of modern, technology-based assessment tools not only improves the accuracy of physical fitness evaluation but also contributes to individualized training optimization. The integration of multiple metrics—physiological, biomechanical, and perceptual—offered a comprehensive picture of participant readiness, capacity, and potential for performance improvement.

Discussion

The findings of this study provide robust evidence that the application of modern testing and evaluation systems significantly enhances both the accuracy and depth of physical fitness assessment. Compared to traditional evaluation methods, the integration of advanced technologies and data-driven protocols enables a more nuanced understanding of an individual's physical condition, offering vital insights for athletic performance, educational assessment, and health promotion.⁸ The notable improvements in VO_2 max, muscular strength, flexibility, and agility metrics align with previous research affirming that objective measurement tools can detect

⁷ Buchheit, M., & Laursen, P. B. (2013). High-intensity interval training, solutions to the programming puzzle. *Sports Medicine*, 43(5), 313–338.

⁸ Midgley, A. W., McNaughton, L. R., & Wilkinson, M. (2006). Is there an optimal training intensity for enhancing the maximal oxygen uptake of distance runners? *Sports Medicine*, 36(2), 117–132.

physiological adaptations more effectively than subjective or observational methods (Joyner & Coyle, 2008; Midgley et al., 2006). The use of automated tools—such as heart rate monitors, wearable accelerometers, GPS trackers, and lactate analyzers—not only reduced the risk of human error but also facilitated real-time monitoring, which is essential for understanding acute responses to training and exercise stress.

The enhancement in VO_2 max and heart rate variability (HRV) observed in this study supports the argument that structured aerobic training, when monitored accurately, leads to improved cardiorespiratory performance and recovery capacity. These outcomes are consistent with studies by Buchheit & Laursen (2013), who emphasized the role of continuous feedback in guiding aerobic development and optimizing endurance-based programs. Similarly, the measurable gains in muscular strength and power among participants highlight the relevance of modern strength diagnostics in capturing performance adaptations.⁹ The use of 1RM testing, isometric handgrip evaluation, and vertical jump analysis proved valuable in quantifying not only strength levels but also neuromuscular efficiency. When integrated with biomechanical tools such as motion sensors and video analysis, these tests provide insight into movement economy and injury risk—critical aspects often overlooked in conventional assessments. The improvement in flexibility and coordination further underscores the effectiveness of multidimensional testing batteries. Though often underestimated in athletic development, joint mobility and motor control play a fundamental role in movement quality and injury prevention. The data from goniometric assessments and agility tests demonstrated how targeted interventions, guided by precise diagnostic information, can lead to functional performance enhancements even within a relatively short timeframe. One of the most significant contributions of this study is its support for individualized, context-specific evaluation strategies.¹⁰ The diversity of participants and the use of personalized feedback mechanisms reflect a broader shift in sports science toward athlete-centered approaches. Rather than applying uniform standards, modern assessment tools allow practitioners to tailor benchmarks based on age, gender, sport

⁹ Bompa, T. O., & Haff, G. G. (2009). *Periodization: Theory and Methodology of Training* (5th ed.). Human Kinetics.

¹⁰ Noakes, T. D. (2003). *Lore of Running* (4th ed.). Human Kinetics.

discipline, and current fitness level. This is particularly important in educational settings where inclusivity and developmental differences must be considered when designing fitness curricula.

Despite these advantages, the study also revealed challenges associated with the use of modern systems. Accessibility remains a key limitation, as not all institutions, particularly in resource-limited settings, can afford advanced diagnostic tools. Furthermore, while technology enhances precision, it requires trained personnel for calibration, maintenance, and interpretation of complex data. There is also a need for standardized protocols to ensure consistency and comparability across different environments.¹¹ Overall, the discussion affirms that modern physical fitness testing systems represent a significant advancement in the field of sports science and physical education. They enable more accurate diagnostics, promote data-driven decision-making, and support individualized training interventions. The holistic integration of physiological, biomechanical, and psychological data enhances the ability to predict performance, prevent injury, and foster continuous athletic development. As the technology becomes more accessible and user-friendly, its implementation is likely to expand across both elite sports and grassroots physical education initiatives.

Conclusion

The results of this study clearly demonstrate that modern testing and evaluation systems provide a highly effective, objective, and comprehensive framework for assessing physical fitness across a variety of populations. Through the integration of advanced technologies such as wearable monitoring devices, automated software platforms, and laboratory-grade diagnostic tools, fitness assessment has evolved beyond basic field tests into a multifaceted, data-rich process capable of delivering precise and individualized feedback. This transformation not only improves the accuracy of fitness evaluation but also allows for more personalized and evidence-based approaches to training, performance enhancement, injury prevention, and

¹¹ Zourdos, M. C., Klemp, A., Dolan, C., Quiles, J. M., Schau, K. A., Jo, E., Helms, E. R., Esgro, B. A., Duncan, S., Garcia Merino, S., & Whitehurst, M. (2016). Novel resistance training-specific rating of perceived exertion scale measuring repetitions in reserve. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 30(1), 267–275.

long-term athletic development. One of the key findings of the research is that different components of physical fitness—cardiovascular endurance, muscular strength, flexibility, and agility—can be reliably assessed using a range of validated, technologically supported tools. The observed improvements in VO_2 max, strength metrics, coordination, and heart rate variability support the growing consensus in the scientific literature that digital tools enhance the reliability and usability of fitness data in both professional and educational settings.¹² Furthermore, the inclusion of qualitative feedback from athletes, coaches, and educators adds a valuable human perspective to the utility and acceptability of modern testing methods.

The study also reinforces the importance of individualized evaluation. In contrast to one-size-fits-all fitness tests, the use of adaptive, personalized systems allows practitioners to tailor assessments and training plans according to each individual's needs, capabilities, and goals. This is especially significant in educational contexts, where developmental variation is considerable, and in competitive sport, where marginal gains can determine performance outcomes. Despite the many benefits, this study also acknowledges the challenges and limitations inherent in implementing high-tech fitness evaluation systems. Cost, accessibility, and the need for technical expertise remain barriers to widespread adoption, particularly in underfunded or remote institutions. Therefore, ongoing efforts are needed to develop cost-effective, scalable versions of these tools that maintain accuracy while increasing usability across diverse populations and environments.¹³ In summary, modern testing and evaluation systems represent a paradigm shift in the assessment of physical fitness. They provide an evidence-based foundation for optimizing training programs, monitoring physiological responses,

¹² Smith, D. J. (2003). A framework for understanding the training process leading to elite performance. *Sports Medicine*, 33(15), 1103–1126.

¹³ ACSM (American College of Sports Medicine). (2021). *ACSM's Guidelines for Exercise Testing and Prescription* (11th ed.). Wolters Kluwer.

and enhancing athletic and educational outcomes. As sports science continues to evolve, the integration of technological innovation with human-centered design will be essential in building more inclusive, responsive, and effective approaches to physical development. It is recommended that institutions, coaches, and physical educators continue to invest in and adapt these systems to foster a healthier, more capable, and performance-ready population.

References

1. Xayitov, A., & Qo‘ldoshev, B. (2021). Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi. Toshkent: O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti nashriyoti.
2. Karimov, Z. R. (2022). Sportchilarda jismoniy sifatlarni baholash usullari. “Jismoniy tarbiya va sport” ilmiy-amaliy jurnali, №3, 61–65.
3. Jo‘rayev, B. (2020). Zamonaviy testlar asosida jismoniy tayyorgarlikni aniqlash texnologiyalari. Termiz: TDPU Ilmiy nashriyoti.
4. Nishonov, O. (2019). Jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirishda funksional diagnostika roli. “Sport va ilm” jurnali, №1, 39–43.
5. Qodirov, M. (2018). Sportda individual yondashuv va baholash mezonlari. Toshkent: “Yangi asr avlodi” nashriyoti.
6. Joyner, M. J., & Coyle, E. F. (2008). Endurance exercise performance: The physiology of champions. *The Journal of Physiology*, 586(1), 35–44.
7. Buchheit, M., & Laursen, P. B. (2013). High-intensity interval training, solutions to the programming puzzle. *Sports Medicine*, 43(5), 313–338.
8. Midgley, A. W., McNaughton, L. R., & Wilkinson, M. (2006). Is there an optimal training intensity for enhancing the maximal oxygen uptake of distance runners? *Sports Medicine*, 36(2), 117–132.
9. Bompa, T. O., & Haff, G. G. (2009). *Periodization: Theory and Methodology of Training* (5th ed.). Human Kinetics.
10. Noakes, T. D. (2003). *Lore of Running* (4th ed.). Human Kinetics.
11. Zourdos, M. C., Klemp, A., Dolan, C., Quiles, J. M., Schau, K. A., Jo, E., Helms, E. R., Esgro, B. A., Duncan, S., Garcia Merino, S., & Whitehurst, M. (2016). Novel resistance training-specific rating of perceived exertion scale measuring repetitions in reserve. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 30(1), 267–275.

12. Smith, D. J. (2003). A framework for understanding the training process leading to elite performance. *Sports Medicine*, 33(15), 1103–1126.
13. ACSM (American College of Sports Medicine). (2021). *ACSM's Guidelines for Exercise Testing and Prescription* (11th ed.). Wolters Kluwer.

Research Science and Innovation House

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLANING IJTIMOIIY MUHITGA MOSLASHISHI

Saliyeva Nargiza Xalbek qizi

Urganch davlat pedagogika institutining Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
talabasi.

E-mail: saliyeevan@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yosh davrida bolalarning ijtimoiy muhitga qay tarzda moslashiga ko'mak beruvchi asosiy tushunchalar berilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha tarbiya yoshi, o'yin, yetakchi faoliyat, bilish jarayonlari, muloqot, asosiy psixologik yangilik.

Аннотация. В этой статье представлены основные понятия, которые помогают детям адаптироваться к социальной среде в дошкольном возрасте.

Ключевые слова: Дошкольный возраст, игра, ведущая деятельность, познавательные процессы, общение, основная психологическая новизна.

Abstract. This article provides the basic concepts that contribute to the way children adapt to the social environment during preschool age.

Key words: Preschool age, play, leading activities, cognitive processes, communication, basic psychological novelty.

KIRISH

Maktabgacha yosh davri inson hayotining eng muhim davri hisoblanadi. Ushbu davrda bola o'zining atrof-muhitiga moslashadi, shaxsiyati shakllanadi va ijtimoiy ko'nikmalarni egallaydi. Hayotning aynan shu bosqichida bola dunyoni kashf etish, o'zini va boshqalarni tushunish, o'zaro munosabatlar qoidalarini o'rganish kabi jarayonlarni boshdan kechiradi. Maktabgacha davr, shuningdek, bolaning emotsional rivojlanishi uchun poydevor yaratadi.

Bolalar bu yoshda asosiy ijtimoiy tajribalarni oilada va atrofdagilar bilan muloqotda orttiradi. Bu tajribalar kelgusida uning shaxsiyati va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zlarini atrof-muhitga moslashtirishi jarayoni katta ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy muhit, jumladan oila, bog'cha, qo'shnilar va boshqa jamiyat vakillari bilan bo'ladigan munosabatlar, bolaning qobiliyatlarini shakllantirishda va uning shaxsiyatini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Hayotining dastlabki yillarida bola qabul qilgan tajribalar va bilimlar uning kelgusi rivojlanishida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Bola o‘zini atrof-muhit bilan uyg‘unlashtirishni o‘rganar ekan, bu jarayonning qanchalik samarali kechishi ko‘p jihatdan ota-onalar va pedagoglarning munosabati, shuningdek, uning individuallik xususiyatlariga bog‘liq. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy muhitga moslashish jarayonlari, bu jarayonga ta’sir etuvchi omillar va moslashuvni osonlashtirish yo‘llari batafsil ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism.

Maktabgacha yosh davri. 3 yoshdan 7 yoshgacha organizmning intensiv o‘sishi davom etadi. Bosh miya og‘irligi 1350g-gacha yetadi, ikkinchi signal sistemasi rivojlanadi. Bolaning ijtimoiy situatsiyasi o‘zgaradi. O‘yin faoliyati – bu yosh davrining yetakchi faoliyat turidir. Rolli o‘yinlar jarayonida ular katta odamlarning barcha vazifa va ishlarini amalda bevosita bajaradilar. Rolli o‘yinlarni vujudga keltiruvchi eng zarur omillardan biri, bolada o‘z xatti-harakatlarini kattalar xatti-harakati bilan solishtirish, undan nusxa olish tuyg‘usining mavjudligidir. Bolalarning o‘yin faoliyati D.B.Elkonin, A.S.Slavina, A.P.Usova va boshqa psixologlar o‘rganishgan. O‘yin faoliyati ixtiyoriy diqqat va xotiraning, tafakkurning rivojlanishini belgilab beradi. Bola predmet va harakatlarni birlashtirishni o‘rganadi. Bolaning hayoli ham faqat qiyin faoliyatdagina rivojlana boshlaydi. 3 yoshdan 7 yoshgacha barcha bilish jarayonlari o‘sadi, sezgirlik kuchayadi, bola sensor etalonlarni o‘zlashtiradi, xotiraning hajmi o‘sadi. Ilk bolalik davrida ko‘rgazmali harakatli tafakkur va sekin-asta mantiqiy tafakkur shakllari etakchi rol o‘ynay boshlaydi. Bolaning tafakkuri tarli faoliyatlarda, xususan, o‘yin faoliyatida rivojlanadi. Predmetlarni ularning simvollari bilan almashtirish yuz beradi. Bilish jarayonlari va o‘yin faoliyati bola nutqini rivojlantiradi. Bolaning nutqi situativ xarakterga ega, maktabgacha yosh davrining oxiriga kelib esa u o‘z ona tilini, grammatik tuzilishini yaxshi o‘zlashtiradi, ichki nutq paydo bo‘ladi, nutq alohida faoliyat tarzida shakllanadi (M.R.Xalilova. 2005).

Bola shaxsining rivojlanishida ham o‘zgarishlar yuz beradi. Uning shaxsiy xulq-atvori aktivligida esa motivlar ierarxiyasi paydo bo‘la boshlaydi. O‘zining va tengdoshlarining ishlarini baholay boshlaydi. Shu tarzda o‘z-o‘zini baholash yuzaga keladi. Maktabgacha yosh davr davomida maktab ta’limiga tayyorlik shakllanadi. 6 yoshli bolada bilimga qiziqish, (narsa va hodisalarning xossalarini qidirish va

taqqoslash, ajablanish) oddiy aqliy operatsiyalarni bajara olish qobiliyati shakllangan bo'lishi, emotsional g'ayriirodaviy jihatlari, muloqot ko'nikmalari yetarlicha bo'lishi kerak.

Bola rivojlanish jarayonida kishilik avlodi tomonidan yaratilgan predmet va hodisalar olami bilan munosabatga kirishadi. Bola insoniyat qo'lga kiritgan barcha yutuqlarni faol ravishda o'zlashtirib, egallab boradi. Bunda predmetlar olamini, ular yordamida amalga oshiriladigan xatti-harakatlarni, tilni, odamlar orasidagi munosabatlarni egallab olishi, faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning o'sib borishi, katta yoshli kishilarning bevosita yordamida amalga oshirilib borilmog'i kerak. Asosan, shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Bog'cha yoshdagi bolalarga beriladigan tarbiya, ularning murakkab harakatlarini o'zlashtirish, elementar gigiyena, madaniy va mehnat malakalarini shakllantirish, nutqini rivojlantirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didining dastlabki kurtaklarini hosil qilishga qaratilishi lozim bo'ladi. Mashhur rus pedagogi Lesgaftning fikricha, insonning bog'cha yoshidagi davri shunday bir bosqichki, bu davrda bolalarda xarakter xislatlarining namunalari shakllanib, axloqiy xarakterning asoslari yuzaga keladi. Bog'cha yoshidagi bolalarning ko'zga tashlanib turuvchi xususiyatlaridan biri, ularning harakatchanligi va taqlidchanligidir. Bola tabiatining asosiy qonunini shunday ifodalash mumkin: bola uzluksiz faoliyat ko'rsatishni talab qiladi, lekin u faoliyat natijasidan emas, balki faoliyatning bir xilligi va surunkaliligidan toliqadi va charchaydi. Kattalar va tengdoshlari bilan bo'lgan munosabat orqali bola axloq me'yorlari, kishilarni anglashi, shuningdek, ijobiy va salbiy munosabatlar bilan tanisha boshlaydi. Bog'cha yoshidagi bola endi o'z gavdasini yaxshi boshqara oladi. Uning harakati muvofiqlashtirilgan holda bo'ladi. Bu davrda bolaning nutqi jadal rivojlana boshlaydi, u yangiliklarni egallashga nisbatan o'z bilganlarini mustahkamlashga ehtiyoj sezadi, o'zi bilgan ertagini qayta-qayta eshitish va bundan zerikmaslik, shu davrdagi bolalarga xos xususiyat hisoblanadi.

Hech bir yosh davri ushbu yosh davridagidek shaxslararo hamkorlikning turli shakllarini talab qilmaydi, chunki u bola shaxsining turli jihatlarini rivojlanishi zarurati bilan bog'liqdir. Bu tengdoshlari, kattalar bilan hamkorlik, o'yinlar, muloqot va birgalikdagi mehnatidan iboratdir. Bu yosh davri davomida bolalarning quyidagi asosiy faoliyat turlari izchillikda takomillashib boradi: predmetlar bilan boshqarish o'yini, konstruktiv tipdagi individual predmetli o'yin, jamoaviy syujetli-

rolli o'yinlar, individual va guruhij ijod, o'yin-musobaqa, o'yin-muloqot, uy mehnati. Maktabga chiqishdan bir yoki ikki yil avval ularga o'quv faoliyati qo'shiladi va 5-6 yoshli bola eng kamida faoliyatning 7-8 turiga tortiladi, ularning har biri bolani o'ziga xos ravishda intellektual va axloqan rivojlanishiga ko'maklashadi. Bog'cha yoshidagi bolalarning o'yinlari atrofdagi narsa va hodisalarni bilish quroli bo'lishi bilan birga, yuksak ijtimoiy ahamiyatga ham egadir. Boshqacha qilib aytganda, o'yin qudratli tarbiya quroli hamdir. Bolalarning o'yinlari orqali ularda ijtimoiy foydali, ya'ni yuksak insoniy xislatlarni tarbiyalash mumkin bo'ladi. Agarda biz bolalarning o'yin faoliyatlarini tashqaridan kuzatsak, o'yin jarayonida ularning barcha shaxsiy xususiyatlari (xarakteri, kimning nimaga ko'proq qiziqishi, qobiliyati, irodasi, temperamenti) yaqqol namoyon bo'lishini ko'rishimiz mumkin. Shuning uchun bolalarning o'yin faoliyatlari, ularni individual ravishda o'rganish uchun juda qulay vosita hisoblanadi. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalar odatda o'zlari yolg'iz o'ynaydilar. Predmetli va konstruktorli o'yinlar orqali bu yoshdagi bolalar o'zlarining idrok, xotira, tasavvur, tafakkur hamda harakat layoqatlarini rivojlantiradilar. Syujetli-rolli o'yinlarda bolalar, asosan, o'zlari har kuni ko'rayotgan va kuzatayotgan kattalarning xatti-harakatlarini aks ettiradilar. 4-5 yoshli bolalarning o'yinlari asta-sekinlik bilan jamoa shakliga ega bo'lib boradi. Bolalarning individual xususiyatlarini, ularning jamoa o'yinlari davomida kuzatish qulaydir. O'z o'yinlarida bolalar kattalarning predmetlarga munosabatiningina emas, balki ko'proq ularning o'zaro munosabatlarini ham aks ettiradilar va ularga taqlid qilib harakat qiladilar (Z.T. Nishanova. 2018).

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy muhitga moslashuvi ularning kelajakdagi shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishining muhim asosini tashkil etadi. Bu jarayon bolalarning dunyoni o'zlashtirishi, o'zini anglash, va boshqa insonlar bilan muloqot qilish qobiliyatlarini shakllantiradi. Ijtimoiy muhit, xususan, oila, bog'cha va jamiyatning boshqa ishtirokchilari bolaning rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Shu bilan birga, bolaning individual xususiyatlari, shuningdek, uning atrofidagi muhitning ijobiy ta'siri, moslashuv jarayonini yengillashtiradi va muvaffaqiyatli amalga oshishiga zamin yaratadi. Pedagoglar va ota-onalar tomonidan bolaga qulay va qo'llab-quvvatlovchi muhit taqdim etilishi, uning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, bolalarning ijtimoiy muhitga moslashishi nafaqat ularning hozirgi, balki, kelajakdagi hayotida muvaffaqiyatli va faol shaxs sifatida shakllanishiga hissa qo‘shadi. Bu jarayonni samarali boshqarish uchun oila, ta’lim muassasalari va jamiyatning birgalikdagi harakati zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. M.R.Xalilova. Yosh va pedagogik psixologiya fanidan ma`ruzalar matni. Navoiy davlat pedagogika instituti, 2005.
2. Z.T. Nishanova va boshqalar. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. Toshkent: « O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018.
3. L. E. Berk Bolalar rivoji. Pearson Education, 2013.
4. L. S. Vigotskiy. Jamiyatda ong: Yuqori psixologik jarayonlarning rivojlanishi. Garvard Universiteti Nashriyoti, 1978.
5. J. Piage. Bolalarning aql-idroki. Xalqaro Universitet Nashriyoti, 1952.

Research Science and Innovation House

УДК 616.31-053.2:615.814

BOLALAR STOMATOLOGIYASIDA AZOT OKSIDI BILAN TINCHLANTIRISH USULINING O'ZIOA XOSLIKLARI

Qurbanov Dilshod Farhodovich PhD, v.b dotsent

Mardiyeva Sora Alisher qizi assistant

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

dilshodbek7721111@gmail.com

mardiyevasora@gmail.com

Izoh: Havotirli bolalarda stomatologik davolash vaqtida tinchlantirish katta xavfsizlik bilan bolalarda 3Aqulaylik va psixologik jarohatlarni minimallashtirish, harakatlarini boshqarish va yengillashtirish maqsadida qo'llaniladi. Azot oksidi bilan tinchlantirish stomatologik muolajadan oldin qo'rquv va havotirni bartaraf etish uchun ishlatiladi. Maqola davomida azot oksidi bilan tinchlantirishning o'ziOA xosliklari yoritilgan.

Kalit so'zlar: tinchlantirish, bolalar stomatologiyasi, azot oksidi, xavfsiz stomatologiya

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ СЕДАЦИИ ЗАКИСЬЮ АЗОТА И КИСЛОРОДОМ У ДЕТЕЙ В СТОМАТОЛОГИИ

Курбанов Дилшод Фарходович PhD, и.о. доцент,

Мардиева Сора Алишер кизи ассистент.

Ургенчский филиал Ташкентской медицинской академии

dilshodbek7721111@gmail.com

mardiyevasora@gmail.com

Аннотация: Предоставление седации во время стоматологического лечения тревожных детей направлено на минимизацию их дискомфорта и психологической травмы, управление поведением, а также контроль движений пациента с использованием методики с большим запасом безопасности. Седация закисью азота и кислородом является одним из методов седации, обычно используемых для управления страхом и тревогой перед стоматологическим лечением. В ходе работы было раскрыто особенности использования закиси азота с кислородом в детской стоматологии.

Ключевые слова: седация, детская стоматология, закись азота, безопасная стоматология.

FEATURES OF CONDUCTING SEDATION WITH NITROUS OXIDE AND OXYGEN IN CHILDREN IN DENTISTRY

Kurbo3Av Dilshod Farhodovich PhD, acting associate professor

Mardiyeva Sora Alisher qizi assistant

Tashkent Medical Academy Urgench branch

dilshodbek7721111@gmail.com

mardiyevasora@gmail.com

Abstract: Providing sedation during dental treatment of anxious children is aimed at minimizing their discomfort and psychological trauma, behavior management, and control of patient movements using a technique with a large safety margin. Sedation with nitrous oxide and oxygen is one of the sedation methods commonly used to manage fear and anxiety before dental treatment. The work revealed the features of using nitrous oxide with oxygen in pediatric dentistry.

Keywords: sedation, pediatric dentistry, nitrous oxide, safe dentistry.

Страх и тревога перед стоматологическим лечением являются признанной проблемой при предоставлении стоматологического лечения и использовании стоматологических услуг. Этот термин относится к негативному чувству, связанному с лечением зубов [1]. Распространенность страха перед стоматологическими процедурами, способствующие факторы и его влияние на детей были широко изучены [2-5]. Систематический обзор, изучающий страх перед стоматологическим лечением среди детей и подростков, дал оценочную распространенность 10%, и он почти всегда был связан с зубной болью [6]. Эффективное управление болью и тревогой во время лечения зубов является важным. Не признание этого негативного эмоционального состояния и плохое управление болью усилят страх перед стоматологическим лечением. Стоматологические бригады, лечащие маленьких детей, должны гарантировать, чтобы пациенты получали высококачественное стоматологическое лечение без сопутствующих вредных физиологических или психологических побочных эффектов. Процедурная седация и анестезия могут использоваться при предоставлении стоматологического лечения. Процедурная седация и анестезия определяется как использование

седативных, анальгетических и диссоциативных препаратов для обеспечения анксиолитического, анальгетического, седативного и контроля движений во время болезненных или неприятных диагностических и терапевтических процедур [7]. Ингаляционная седация закисью азота и кислородом признана безопасной и эффективной методикой седации для снижения тревожности, создания анальгезии и улучшения эффективной коммуникации между пациентом и медицинским персоналом [8, 9]. Американское общество анестезиологов утверждает, что ЗАКС позволяет уменьшить боль и тревожность у пациента, находящегося в сознании, при этом неся с собой минимальный риск [10]. Ученые, рассматривающие безопасность пациентов, также сообщили об очень небольшом количестве осложнений, связанных со случаями ЗАКС [11]. Специализация детской стоматологии направлена на обеспечение качественного ухода за полостью рта детям в безопасной среде, одновременно поощряя позитивный отклик на стоматологическое лечение. Целью данной статьи является обзор надлежащей практики ингаляционной седации закисью азота и кислородом для детских стоматологических пациентов. Фармакологические свойства, конкретные используемые методы и физиологические изменения пациентов не рассматриваются подробно, но аспекты клинического ведения выделены для улучшения понимания и в качестве руководства для обеспечения безопасного и эффективного использования этого метода седации у детей.

Закись азота (ЗА) — это газ без запаха со слабым сладким запахом, переносимый большинством пациентов, который может вызвать легкую депрессию центральной нервной системы и вызвать чувство эйфории [13]. Следовательно, ЗА является анксиолитическим средством, но имеет превосходный профиль безопасности, поскольку он оказывает незначительное влияние на дыхательную и сердечно-сосудистую системы [4, 8]. Неповрежденный кашлевой рефлекс приводит к минимальному риску для пациентов. Не было сообщений о смертельных случаях или серьезных заболеваниях при использовании в пределах рекомендуемых концентраций [8, 14-16]. ЗАКС также имеет преимущество быстрого начала и быстрого восстановления около двух-трех минут. ЗА может быстро всасываться из альвеол, проходя через ткани из-за градиентов давления и быстро выводиться с легочным выдохом. Это обеспечивает функцию титруемости, которая

является важной особенностью, недоступной при пероральной седации [17]. По сравнению с внутривенной седацией, которую также можно титровать, ЗАКС считается более благоприятным, поскольку он исключает необходимость введения канюли у педиатрического пациента. ЗАКС оказывает седативное действие, а также способствует мышечной релаксации и анальгезии [18]. У детей особенно эта функция помогает ускорить проведение процедур, которые являются длительными, облегчает процедуры, которые могут быть неприятными, но требуют от пациентов неподвижности. Снижение осознания боли, вызванной давлением, является дополнительным преимуществом для стоматологических процедур [19]. Наряду с использованием хороших методов управления поведением, введение местных анестетиков может быть практически безболезненным и не вызывающим стресса для ребенка, получая высокую родительскую удовлетворенность при более низких затратах по сравнению с ОА [14, 20]. Медицинская история пациентов должна быть рассмотрена до принятия решения об использовании ЗАКС. Эта оценка должна включать заболевания, аллергии или побочные реакции на лекарства; текущее прием лекарств; физические аномалии включая состояние беременности; предыдущие госпитализации; и недавние заболевания, которые могут поставить под угрозу дыхательные пути [8]. В детской стоматологической обстановке ребенок должен иметь определенный уровень когнитивной и справляющейся способности, чтобы принять ношение назального капюшона и эффективно дышать носом. Этому часто способствует множество факторов, включая возраст, эмоциональные характеристики, темперамент и черты личности, родительское, братское или

	Медицинский ЗАКС	Стоматологический ЗАКС
Подача потока	Поток по требованию: газ подается только когда пациент вдыхает через маску.	Непрерывный поток; газ подается пациенту независимо от характера дыхания пациента.
Соотношение газов	Предустановлено на фиксированной скорости 50%	Соотношение закиси азота и кислорода может

	закиси азота и 50% кислорода.	регулироваться оператором.
Ингаляция газа	Масочный 	Носовой капюшон
Очистка	Отсутствует очистительный компонент	Очистительный носовой капюшон отводит выдыхаемый воздух от пациента
Устройств а	Nitro3Ax и Kali3Ax 	Accutron и Matrix Parker
Панель управления	Индикаторы давления, отображающие содержимое цилиндров.	Управление доступно для регулировки расхода и соотношения газов.

сверстническое влияние, социальные навыки и прошлый опыт в медицинских или стоматологических условиях [21]. Отбор пациентов имеет решающее значение для успешного результата седации. Показания и противопоказания к ЗАКС перечислены в Таблице 1. Стоит отметить, что в то время как пациенты с физической степенью I и II по Американскому обществу анестезиологов (ASA) считаются пригодными для прохождения ЗАКС амбулаторно в общей или специализированной практике, пациенты с ASA III и выше должны лечиться в больничных условиях. По возможности следует проконсультироваться с соответствующими медицинскими специалистами перед введением седативных средств пациентам с значительными сопутствующими заболеваниями [8].

Материал и методы исследований

Таблица №1. Различия между медицинскими и стоматологическими устройствами ЗАКС

Стоматологическое ингаляционное седативное оборудование отличается от своего медицинского аналога, хотя оба подают закись азота и кислород через дыхательное устройство.

Различия между этими устройствами изложены в Таблице 1.

Функции безопасности стоматологического аппарата ЗАКС Специализированный стоматологический ингаляционный седативный аппарат, соответствующий высоким стандартам безопасности, будет иметь следующие компоненты:

□ Настроенная система безопасности индекса штифта и диаметра: К ним относятся различные настроенные системы безопасности индекса штифта и диаметра для соответствующих газовых баллонов с цветными шлангами для предотвращения непреднамеренного переключения.

□ Механизм отказоустойчивости кислорода: Поток закиси азота будет автоматически прекращаться, если запас кислорода истощается.

□ Минимальная предустановленная концентрация кислорода: Минимальная предустановленная концентрация кислорода не менее 30% гарантирует, что пациенты не получают меньше кислорода, чем количество, доступное в окружающем воздухе.

□ Продувочные назальные капюшоны: Считаются золотым стандартом для минимизации загрязнения окружающей среды закисью азота и избежания осложнений, связанных с длительным воздействием.

□ Аварийный воздухозаборник: Аварийный воздухозаборный клапан, который позволяет вдыхать комнатный воздух, когда поток газа из баллонов прерывается.

Подготовка к седации

Проведение ЗАКС у детей требует тщательного планирования и тщательной подготовки. По сути, все стороны имеют свои роли и обязанности.

Пациент

а. В идеале следует организовать председационное посещение для оценки состояния пациента, углубленного обсуждения ЗАКС и получения согласия.

б. Пациентам должна быть предоставлена письменная информация, объясняющая преимущества ЗАКС, альтернативные варианты лечения, предпроцедурные инструкции, меры предосторожности после процедуры и меры предосторожности на случай осложнений.

в. Для ЗАКС не требуется голодание, как рекомендовано в руководствах [8, 26, 27].

г. В день седации следует провести повторную оценку текущего медицинского состояния, а также повторное подтверждение плана лечения и согласия.

д. После завершения лечения пациенты будут выписаны только в том случае, если они будут признаны годными к выздоровлению. Сопровождающий пациента должен быть в состоянии заботиться о нем.

Стоматологическая команда

а. Все практикующие специалисты ЗАКС должны пройти подтвержденную теоретическую, а также клиническую подготовку и продемонстрировать приемлемый уровень компетентности [28].

b. Все члены команды, включая стоматологических медсестер и ассистентов, должны быть способны оказывать базовую реанимацию как минимум.

c. Обучение педиатрической расширенной реанимации настоятельно рекомендуется, особенно если практикуется умеренная или глубокая седация [27, 29].

d. Должен быть клинический протокол, в котором должны быть четко определены обязанности каждого члена. Примером может служить наблюдение за пациентом в течение периода седации и восстановления, которое должно осуществляться членом, который должен уметь распознавать любые нежелательные явления.

e. Клиническое наблюдение за пациентом во время седации должно включать визуальный мониторинг глубины седации, проходимости дыхательных путей, цвета кожи и дыхания [8]. Инструментальный мониторинг, такой как использование пульсоксиметров и неинвазивный мониторинг артериального давления, считается хорошей практикой [28, 30, 31]

Оборудование и помещения

a. Все оборудование должно соответствовать приемлемым стандартам охраны здоровья и безопасности и обслуживаться в соответствии с графиком, предписанным производителями.

b. Перед первым использованием системы ингаляционной седации в течение дня следует проверить компоненты и провести проверку на отказоустойчивость.

c. Назальные капюшоны должны быть разных размеров, чтобы обеспечить хорошую посадку, а система откачки подключена к вакуумному насосу с производительностью 45 литров в минуту, чтобы избежать ненужного воздействия закиси азота. Хроническое профессиональное воздействие в течение нескольких часов в неделю было связано с неблагоприятными последствиями для здоровья [32].

d. Должны быть предусмотрены аварийные протоколы, чтобы обеспечить плавные спасательные операции в случае возникновения чрезвычайной ситуации. Клинические условия должны обеспечивать легкий доступ для экстренных служб к пациентам.

Документация

а. Информированное согласие является обязательным.

б. Клинические записи должны документировать подробности седации, включая время начала, продолжительность, уровень седации и осложнения, если таковые имеются.

Побочные эффекты

Серьезные побочные эффекты, связанные с введением ЗАКС у детей, сообщается как низкие. Наиболее часто сообщаемым побочным эффектом является рвота и тошнота, в 0,5-2,8% [8, 15, 33-35]. Частота возникновения увеличивается при использовании высоких концентраций закиси азота (>50%), длительной продолжительностью седации (> 1 часа), обильной пищей перед седацией, а также флуктуирующими уровнями закиси азота, например, прерывистым носовым и ротовым дыханием [8, 36, 37].

Диффузионная гипоксия является теоретическим риском, но ее можно избежать, вводя 100% кислород в течение 3-5 минут в конце процедуры. Однако, было высказано предположение, что реоксигенация клинически не нужна, когда закись азота используется в качестве единственного агента у здоровых пациентов в концентрации менее 70% [38, 39].

Другие редкие побочные эффекты включают эйфорию, гипервозбудимость, судороги, потоотделение, бледность и головокружение [40]. Еще реже может произойти тихая регургитация и последующая аспирация. Однако этого можно избежать, не позволяя пациенту клинически впасть в бессознательное состояние, таким образом сохраняя нетронутым глоточно-гортанный рефлекс [8,23]. Эффекты длительного воздействия закиси азота не являются окончательными, поскольку проведенные исследования были низкого методологического качества [41].

Профессиональное воздействие было связано с подавлением костного мозга, нарушениями репродуктивной системы, преждевременными родами, выкидышами и врожденными дефектами у младенцев [42-44]. Методы снижения профессиональных опасностей для здоровья включают использование эффективных систем очистки, обеспечение исправной работы всего оборудования и хороших клинических методов, таких как использование резиновых прокладок, минимизация разговоров, плача и дыхания ртом пациентов [45-47].

Обсуждение

Роль управления поведением при седации

Было высказано предположение, что отсутствие опыта и подготовки оператора может объяснять неудачу лечения пациентов, проходящих ЗАКС [48]. Вопреки некоторым убеждениям, ЗАКС не исключает использование управления поведением при лечении тревожных пациентов. Фактически, успокаивающие, успокаивающие слова и действия оператора усилят расслабляющий эффект ЗАКС. Психологическая подготовка заранее также оказывает значительное влияние на его эффект. Предварительные посещения перед седацией, когда ребенку знакомят с носовым капюшоном, использование ароматизированных капюшонов, описание возможных впечатлений во время седации и использование аудио визуальных устройств могут играть роль в создании положительного опыта для ребенка.

Хотя ЗАКС в высоких концентрациях обеспечивает мягкую анестезию в небе, этого недостаточно для болезненных стоматологических процедур. Поскольку введение местной анестезии (МА) является наиболее пугающим моментом в стоматологической помощи, крайне важно, чтобы эта процедура была максимально комфортной для ребенка. Полезные методы, которые следует рассмотреть, включают использование местной анестезии с последующей медленной и контролируемой инфильтрацией агентов МА вручную или с использованием компьютерных устройств.

Хотя ЗАКС считается безопасным методом седации, он не лишен рисков. Тщательная подготовка необходима для управления любыми предсказуемыми чрезвычайными ситуациями. Использование закиси азота для минимальной седации определяется как введение закиси азота <50% без использования других седативных, опиоидных или других депрессантных препаратов до или одновременно с введением закиси азота у здорового пациента ASA I или II [51]. В этой упомянутой ситуации команда седации должна выполнить подготовку и требования к управлению минимальной седацией. Если в применении произойдут изменения, т. е. когда процент введенной закиси азота превысит 50%, вероятность умеренной или глубокой седации увеличивается. Таким образом, меняются принципы управления [10, 52].

Минимальная седация (анксиолизис) влечет за собой минимальный риск, но исследования показали, что для детей характерно переходить от

предполагаемого уровня седации к более глубокому, непреднамеренному уровню седации [53, 54]. Это означает, что независимо от предполагаемого уровня седации, седация пациентов может привести к угнетению дыхания, ларингоспазму, нарушению проходимости дыхательных путей, апноэ, потере защитных рефлексов дыхательных путей и сердечно-сосудистой нестабильности. Крайне важно, чтобы команда могла распознавать такие нежелательные явления и управлять ими соответствующим образом. Фактически, практикующие врачи должны обладать навыками спасения пациентов от более глубокого уровня седации, чем тот, который предназначен для процедуры.

Возможность титрования закиси азота при контроле уровня седации пациента является полезной функцией ЗАКС. В то время как следует избегать чрезмерной седации, недостаточная седация сведет на нет цель введения седации и затруднит проведение эффективного лечения. В целом, для типичного пациента концентрация от 30% до 40% закиси азота может обеспечить достаточный уровень седации для стоматологического лечения [55]. При этих концентрациях пациент бодрствует, расслаблен, чувствует себя комфортно и может держать рот открытым для облегчения лечения, одновременно уменьшая спонтанные движения. Ротовой упор не следует принудительно использовать для удержания рта открытым, так как это приводит к трудностям в оценке уровня седации [56].

Роль общей анестезии в лечении тревожных пациентов детского возраста

При предоставлении стоматологического лечения тревожным детям будет когорта пациентов, для которых обычные методы управления поведением недостаточны. Фармакологическая поддержка, такая как седация или ОА, часто необходима для этой группы детей. Учитывая значительные дополнительные расходы, ресурсы и риски, связанные с этими процедурами, было проведено много исследований, чтобы определить, какой фармакологический метод является наиболее безопасным, эффективным и экономически выгодным. Несомненно, ОА больше подходит в отдельных случаях, особенно у очень маленьких пациентов, с определенными медицинскими проблемами и особыми потребностями, с серьезными поведенческими проблемами, детей определенного темперамента, а также тех, кому требуется сложное лечение. Кроме того, те, у кого нет доступа к

обученном ЗАКС персоналу и учреждениям, могут лучше всего лечиться с помощью ОА.

Некоторые исследования, включая систематический обзор, обнаружили доказательства того, что ЗАКС может быть благоприятным вариантом для детей, которые в противном случае были бы направлены на ОА [35,57]. По сравнению с ЗАКС, лечение в рамках ОА несет более высокие риски заболеваемости и смертности, требует больше ресурсов и затрат по сравнению с седацией. Дискомфорт и неудобства длительного голодания вместе с возможной госпитализацией означают больше времени вне школы и работы как для ребенка, так и для лиц, осуществляющих уход. В дополнение к этому, в некоторых центрах существует значительное время ожидания, прежде чем пациент сможет получить этот метод лечения. При рассмотрении принятия родителями различных типов методов управления поведением существуют различия, и на это влияют этнические и культурные особенности [58]. В исследовании, посвященном принятию родителями передовых методов управления поведением, ЗАКС был оценен как наиболее приемлемый метод как для экстренного, так и для планового лечения по сравнению с другими передовыми методами управления поведением, такими как активное или пассивное сдерживание и ОА [59].

Выводы

Долгое время страх и беспокойство перед стоматологическим лечением создавали значительные препятствия для доступа детей к качественной стоматологической помощи, и часто эти эффекты передавались и во взрослую жизнь, когда бесчисленное количество людей избегало стоматологической помощи из-за детской травмы. Преимущества предоставления хорошей седации для детей многочисленны, психологически она снижает тревожность и травму пациента, снижает родительский эмоциональный дискомфорт, улучшает коммуникацию и обеспечивает стоматологическое лечение менее пугающим образом.

Ингаляционная седация с закисью азота и кислородом широко принята как безопасный и эффективный метод управления тревожными стоматологическими пациентами. Закись азота можно эффективно использовать для процедурной седации у детей при различных процедурах, включая те, которые могут вызывать легкую или умеренную интенсивность

боли [60]. Научные данные и рекомендации поддерживают использование ЗАКС у детей. Тщательный отбор случаев, тщательное планирование, комплексная подготовка обученной бригадой седативных специалистов, хорошее документирование, использование соответствующих методов титрования и хорошее управление поведением — все это играет роль в повышении уровня успешного стоматологического лечения.

Список литературы

[1] Klingberg G, Broberg AG. Dental fear/anxiety and dental behaviour management problems in children and adolescents: a review of prevalence and concomitant psychological factors. *International journal of paediatric dentistry*. 2007; 17(6): 391-406.

[2] Wu L, OAo X. Children's dental fear and anxiety: exploring family related factors. *BMC oral health*. 2018; 18(1): 100.

[3] Chhabra N, Chhabra A, Walia G. Prevalence of dental anxiety and fear among five to ten year old children: a behaviour based cross sectional study. *Minerva stomatologica*, 2012; 61(3): 83.

[4] Baier K, et al. Children's fear and behavior in private pediatric dentistry practices. *Pediatric dentistry*. 2004; 26(4): 316-321.

[5] Kakkar M, et al. Prevalence of dental anxiety in 10-14 years old children and its implications. *Journal of dental anesthesia and pain medicine*. 2016; 16(3): 199-202.

[6] Shim YS, et al. Dental fear & anxiety and dental pain in children and adolescents; a systemic review. *Journal of dental anesthesia and pain medicine*. 2015;15(2): 53.

[7] Krauss B, Green SM. Procedural sedation and analgesia in children. *The Lancet*. 2006; 367(9512): 766-780.

[8] AAPD. Use of nitrous oxide for pediatric dental patients. *Pediatr Dent*. 2018; 40(6):281-6.

[9] Chi SI. Complications caused by nitrous oxide in dental sedation. *Journal of dental anesthesia and pain medicine*. 2018; 18(2):71.

[10] Apfelbaum J, et al. Practice guidelines for moderate procedural sedation and analgesia 2018: a report by the American Society of Anesthesiologists Task Force on moderate procedural sedation and analgesia, the American Association of Oral and Maxillofacial Surgeons, American College of Radiology, American dental

association, American Society of Dentist Anesthesiologists, and Society of Interventional Radiology, in Anesthesiology. 2018: 437-79.

[11] Sedation-related complications 2014-2019, in Patient Safety Indicator in Paediatric Dentistry. Ministry of Health Malaysia.2019.

[12] Pediatrik, KP. Patient Safety Indicator: Sedation-related complications 2014-2019. 2019. Kementerian Kesihatan Malaysia.

[13] Paterson SA, Tahmassebi JF. Paediatric dentistry in the new millennium: 3. Use of Malaysian Journal of Paediatrics and Child Health ISSN (print): 1511-4511 © Malaysian Paediatrics Association Malaysian Journal of Paediatrics and Child Health (MJPCCH) | (June 2022) | Page 99 of 100 inhalation sedation in paediatric dentistry. Dental update. 2003; 30(7); 350-358.

[14] Holroyd I. Conscious sedation in pediatric dentistry. A short review of the current UK guidelines and the technique of inhalational sedation with nitrous oxide. Pediatric anesthesia.2008; 18(1); 13-17.

[15] Pasarón R, et al. Nitrous oxide procedural sedation in 3An-fasting pediatric patients undergoing mi3Ar surgery: a 12-year experience with 1,058 patients. Pediatric surgery international. 2015: 31(2);173-180.

[16] Babl FE, et al. Paediatric procedural sedation based on nitrous oxide and ketamine: sedation registry data from Australia. Emergency Medicine Journal. 2010: 27(8);607612.

[17] Guelmann M, et al. Effect of continuous versus interrupted administration of nitrous oxide oxygen inhalation on behavior of anxious pediatric dental patients: a pilot study. Journal of Clinical Pediatric Dentistry. 2012; 37(1); 7782.

[18] Levering NJ, WELIE JV. , Current status of nitrous oxide as a behavior management practice routine in pediatric dentistry. Journal of dentistry for children. 2011; 78(1); 24-30.

[19] Grønbaek AB, et al. A placebo-controlled, double-blind, crossover trial on analgesic effect of nitrous oxide–oxygen inhalation. International journal of paediatric dentistry. 2014;24(1);69-75.

[20] Blain KM. The use of inhalation sedation and local anaesthesia as an alternative to general anaesthesia for dental extractions in children. 1996: The University of Manchester (United Kingdom).

[21] Nelson TM, et al. Temperament as a predictor of nitrous oxide inhalation sedation success. Anesthesia progress. 2017;64(1);17-21.

- [22] Yee R, et al. Nitrous oxide inhalation sedation in dentistry: An overview of its applications and safety profile. SinOApore dental journal. 2019:39(01);11-19.
- [23] Clark MS, Brunick AL. Handbook of nitrous oxide and oxygen sedation. 2008: Elsevier Health Sciences.
- [24] Veerkamp J, et al. Dental treatment of fearful children using nitrous oxide. Part 3: anxiety during sequential visits. Journal of dentistry for children. 1993:60
- [25] Chrysikopoulou A, et al. Effectiveness of two nitrous oxide scavenging nasal hoods during routine pediatric dental treatment. Pediatric Dentistry. 2006; 28(3);242-247.
- [26] NCGC. Sedation in children and young people: sedation for diagnostic and therapeutic procedures in children and young people. 2010.
- [27] Sury M, et al. Sedation for diagnostic and therapeutic procedures in children and young people: summary of NICE guidance. BMJ. 2010:341.
- [28] IACSD. Standards for Conscious Sedation in the Provision of Dental Care: Report of the Intercollegiate Advisory Committee for Sedation in Dentistry. 2015; RCS Publications.
- [29] SIGN. SIGN guideline 58: safe sedation of children undergoing therapeutic diagnostic procedures and Paediatric anaesthesia. 2008: 18(1);11-12.
- [30] Council NZD. Sedation Practice Standard. 2017, Dental Council.
- [31] Hallonsten AL, et al. EAPD guidelines on sedation in paediatric dentistry. European Academy of Paediatric Dentistry. 2013:7;12.
- [32] Howard WR. Nitrous oxide in the dental environment: assessing the risk, reducing the exposure. The Journal of the American Dental Association. 1997:128(3);356-360.
- [33] Tsze DS, Mallory MD, Cravero JP. Practice patterns and adverse events of nitrous oxide sedation and analgesia: A report from the pediatric sedation research consortium. The Journal of pediatrics. 2016:169;260-265. e2.
- [34] Kupietzky A, et al. Fasting state and episodes of vomiting in children receiving nitrous oxide for dental treatment. Pediatric dentistry. 2008:30(5);414-419.
- [35] OAleotti A, et al. Inhalation conscious sedation with nitrous oxide and oxygen as alternative to general anesthesia in preoperative, fearful, and disabled pediatric dental patients: a large survey on 688 working sessions. BioMed research international. 2016.

[36] Tahmassebi JF, et al. Paediatric dentistry in the new millennium: 6. Dental amalgams in children. *Dental update*. 2003;30(10):534-540.

[37] O'Ady P, Gil P, Hennequin M P. Safety of inhalation of a 50% nitrous oxide/oxygen premix. *Drug safety*. 2006;29(7):633-640.

[38] Collado V, et al. A review of the safety of 50% nitrous oxide/oxygen in conscious sedation. *Expert opinion on drug safety*. 2007;6(5):559-571. *Malaysian Journal of Paediatrics and Child Health* ISSN (print): 1511-4511 © Malaysian Paediatrics Association *Malaysian Journal of Paediatrics and Child Health (MJPCH)* | (June 2022) | Page 100 of 100

[39] Khinda VIS, et al. Comparative evaluation of diffusion hypoxia and psychomotor skills with or without postsedation oxygenation following administration of nitrous oxide in children undergoing dental procedures: A clinical study. *Journal of Indian Society of Pedodontics and Preventive Dentistry*. 2016;34(3):217.

[40] Hennequin M, et al. A clinical trial of efficacy and safety of inhalation sedation with a 50% nitrous oxide/oxygen premix (Kali3Ax™) in general practice. *Clinical oral investigations*. 2012;16(2):633-642.

[41] Sanders RD, et al. Biologic effects of nitrous oxide: a mechanistic and toxicologic review. *The Journal of the American Society of Anesthesiologists*. 2008;109(4):707-722.

[42] Lehmberg J, et al. Inflammatory response to nitrous oxide in the central nervous system. *Brain research*. 2008;1246:88-95.

[43] Luhmann JD, Kennedy RM. Nitrous oxide in the pediatric emergency department. *Clinical Pediatric Emergency Medicine*. 2000;1(4):285-289.

[44] Jones TW, Greenfield W. Position paper of the ADA ad hoc committee on trace anesthetics as a potential health hazard in dentistry. *The Journal of the American Dental Association*. 1977;95(4):751-756.

[45] Rowland AS, et al. Nitrous oxide and spontaneous abortion in female dental assistants. *American journal of epidemiology*. 1995;141(6):531-538.

[46] American Academy of Pediatric Dentistry. Policy on minimizing occupational health hazards associated with nitrous oxide. *The Reference Manual of Pediatric Dentistry*. Chicago, Ill.: American Academy of Pediatric Dentistry; 2021:130-1.

[47] Gilchrist F, et al. Exposure to nitrous oxide in a paediatric dental unit. International journal of paediatric dentistry. 2007;17(2);116-122.

[48] Foley J. A prospective study of the use of nitrous oxide inhalation sedation for dental treatment in anxious children. European Journal of Paediatric Dentistry. 2005;6(3);121.

[49] Anesthesiologists ASO. Continuum of depth of sedation: definition of general anesthesia and levels of sedation/analgesia. Approved by ASA House of Delegates on October 13, 1999, and last amended on October 23, 2019, 2019. <https://www.asahq.org/standards-andguidelines/continuum-of-depth-of-sedation-definition-of-general-anesthesia-and-levels-ofsedationanalgesia>

[50] Godwin SA, et al. Clinical policy: procedural sedation and analgesia in the emergency department. Annals of emergency medicine. 2014; 63(2);247-258. e18.

[51] Coté CJ, Wilson S. Guidelines for monitoring and management of pediatric patients before, during, and after sedation for diagnostic and therapeutic procedures: update 2016. Pediatric dentistry. 2016;38(4);13E-39E.

[52] Drugs CO. Guidelines for monitoring and management of pediatric patients during and after sedation for diagnostic and therapeutic procedures: addendum. Pediatrics. 2002;110(4);836-838.

[53] Dial S, et al. Pediatric sedation for procedures titrated to a desired degree of immobility results in unpredictable depth of sedation. Pediatric emergency care. 2001;17(6);414-420.

[54] Motas D, et al. Depth of consciousness and deep sedation attained in children as administered by pediatric anesthesiologists in a children's hospital. Pediatric Anesthesia. 2004;14(3);256-260.

[55] Melamed SF. Inhalation sedation: Techniques of administration in Sedation: A Guide to Patient Management. 2018, Mosby Elsevier: St. Louis, Missouri. p. 227-52.

[56] Hallonsten AL, et al. EAPD guidelines on sedation in paediatric dentistry. European Academy of Paediatric Dentistry. https://www.eapd.eu/uploads/5CF03741_file.pdf.

[57] Lyratzopoulos G, Blain K. G. Inhalation sedation with nitrous oxide as an alternative to dental general anaesthesia for children. Journal of Public Health. 2003;25(4);303-312.

[58] Martinez Mier EA, et al. Acceptance of behavior guidance techniques used in pediatric dentistry by parents from diverse backgrounds. Clinical pediatrics. 2019: (9);977984.

[59] Al Zoubi L, et al. Parental acceptance of advanced behaviour management techniques in 3Armal treatment and in emergency situations used in paediatric dentistry. European Archives of Paediatric Dentistry. 2019: 20(4);319-323.

[60] Buhre W, et al. European society of anaesthesiology task force on nitrous oxide: a narrative review of its role in clinical practice. British journal of anaesthesia. 2019: 122(5);587 -604.

Research Science and Innovation House

The importance of Translating O. Henry's Works into Other Languages

Otakhonova Gulasal Bobokhan kizi

Abstract: Henry is known for his short stories that reveal the realities of human nature, psyche, and characters' lives through irony and irony. His storytelling style often includes unexpected twists, sarcastic dialogue, and wry laughter, all of which contribute to the enduring impact of the author's stories.

Key words: masterful, irony, humor, social, crucial, various, selflessness

Аннотация: Генри известен своими рассказами, которые через иронию и иронию раскрывают реалии человеческой природы, психики и жизни персонажей. Его стиль повествования часто включает неожиданные повороты, саркастические диалоги и ироничный смех, и все это способствует непреходящему воздействию рассказов автора.

Ключевые слова: мастерский, ирония, юмор, социальный, ключевой, различный, самоотверженность.

O. Henry¹ is one of the most celebrated American short story writers, known for his masterful use of irony, humor, and surprise endings. His stories capture the essence of human nature, social realities, and moral dilemmas, making them timeless and universally relevant. Translating his works into other languages is crucial for several literary, cultural, and educational reasons.

1. Preserving and promoting Literary Heritage

O. Henry's works are an integral part of American literature. By translating them into various languages, his legacy is preserved and made accessible to global readers. His unique storytelling style, rich characters, and sharp observations on life deserve recognition beyond English-speaking audiences.

2. Enhancing Cross-Cultural Understanding

Translation serves as a bridge between cultures. O. Henry's stories, though set in early 20th-century America, explore universal themes such as love, sacrifice, greed,

¹ William Sydney Porter

fate, and irony. These themes transcend cultural and linguistic boundaries, making his stories relatable to people from different backgrounds.

For example, his famous short story *The Gift of the Magi* is a touching tale of love and selflessness, which can resonate with readers from any culture. By translating such works, readers around the world can connect with American literature and gain a deeper understanding of its values and perspectives.

3. Expanding Literary Appreciation

O. Henry's writing style is characterized by witty wordplay, humor, and unexpected plot twists. Translating his works allows non-English speakers to appreciate his literary techniques, enriching their own literary traditions. His stories provide excellent examples of effective storytelling, making them valuable for writers and literary enthusiasts worldwide.

4. Encouraging Comparative Literature Studies

Translating O. Henry's works enables scholars and students to study his stories in comparison with their own literary traditions. This fosters discussions on how irony, satire, and humor are used in different cultures. For instance, his use of irony can be compared with similar techniques in Russian, French, or Eastern storytelling traditions.

5. Educational Value and Linguistic Development

O. Henry's works are widely studied in English literature and creative writing courses. Translating his stories makes them available to students who may not be proficient in English, allowing them to engage with classic literature in their native languages. Furthermore, translated versions help language learners by providing them with accessible literature that improves their vocabulary and comprehension skills.

6. Universal Moral Lessons²

Many of O. Henry's stories contain powerful moral lessons that are relevant across different societies. Stories like *The Last Leaf*³ and *The Cop and the Anthem*⁴ explore themes of hope, sacrifice, and destiny, which can inspire and educate readers regardless of their cultural background. Making these lessons available in multiple languages ensures that their impact is not limited to English-speaking readers.

² R Martin – SEL Studies in English Literature 1500-1900, 1999-muse.jhu.edu

³ SNU Eripuddin, P Rahayu – Journal of English Education, 2019 – neliti.com

⁴ O Henry – 2020 – books.google.com

7. Inspiring Writers and Storytellers Worldwide

O. Henry's signature storytelling techniques- especially his use of twist endings- have influenced many writers. Translating his works allows aspiring writers and storytellers from various linguistic backgrounds to learn from his craftsmanship and apply similar techniques in their own storytelling traditions.

8. Broadening the Reach of American Literature

The translation of classic literature plays a vital role in spreading national literary heritage beyond its original borders. Just as translations of Russian, French, and Arabic literature have enriched global literary appreciation, translating O. Henry's works helps promote American literature internationally.

9. Making His Works Accessible to Wider Audiences

Not everyone around the world speaks or reads English fluently. Translating O. Henry's stories ensures that people from different linguistic backgrounds can enjoy and learn from his works without the barrier of languages. This is especially important for regions where English education is limited.

10. Preserving O. Henry's Unique Style in Translation

One of the challenges of translating O. Henry's works is preserving his wit, humor, and intricate wordplay. Skilled translators must find ways to maintain the essence of his writing, ensuring that his famous twist endings and irony remain impactful in the target language.

Conclusion:

Translating O. Henry's works into other languages is essential for preserving his literary legacy, fostering cross-cultural understanding, and ensuring that his timeless themes and storytelling techniques reach a broader audience. His works offer valuable insights into human nature, social realities, and the art of storytelling, making them an important part of world literature. By making his stories available in multiple languages, we allow his wit, wisdom, and literary brilliance to continue inspiring generations of readers around the globe.

List of used literature:

1. “The Gift of the Magi and Other O. Henry Stories”⁵
2. “O. Henry: A Collection of Short Stories”⁶
3. “O. Henry-Style Ending and its Influence”⁷
4. “Cultural Interpretation in O’Henry’s Story”
5. “A Brief Analysis on the Typical Writing Style of O. Henry”⁸

**Research Science and
Innovation House**

⁵ O Henry, W Plummer – 1997 – whiteschapel.org

⁶ O Henry -2022 – books.google.com

⁷ W Zhe - Sino-US English Teaching, 2020 – davidpublisher.com

⁸ L Tong – Advances in Economics, Business and Management ..., 2016

O‘zbek xonliklarida boshqaruv tizimi

Bositov Abrorxon Obidxon o‘g‘li

University of Business and Science oliy ta'lim muassasasi Ijtimoiy va
gumanitar fanlar fakulteti Tarix yo‘nalishi KTX.23.01-guruh 2-kurs talabasi
bositovabror96@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbek xonliklarida (XIV–XIX asrlar) mavjud bo‘lgan boshqaruv tizimi tahlil qilinadi. Xonliklarning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy tuzilmalari, markaziy va mahalliy hokimiyat organlari, shuningdek, hukmdor (xon)ning rolini o‘rganish asosiy e‘tiborga olinadi. Maqolada, shuningdek, xonliklarda qonun chiqarish, ijro etish va sud hokimiyatining o‘zaro munosabatlari, harbiy tuzilma va soliq tizimi kabi muhim jihatlar yoritiladi. O‘zbek xonliklarining boshqaruv usullari va ularning mintaqaviy tarixga ta’siri ham tadqiqot doirasiga kiritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek xonliklari, boshqaruv tizimi, xon, markaziy hokimiyat, mahalliy boshqaruv, soliq tizimi, harbiy tuzilma, o‘rta osiyo tarixi.

Аннотация: В статье анализируется система управления, существовавшая в узбекских ханствах (XIV–XIX вв.). Основное внимание уделяется изучению политической, социальной и экономической структуры ханств, центральной и местной власти, а также роли правителя (хана). В статье также рассматриваются такие важные аспекты, как взаимоотношения законодательной, исполнительной и судебной ветвей власти в ханствах, военная структура и налоговая система. В сферу исследования также включены методы управления узбекскими ханствами и их влияние на региональную историю.

Ключевые слова: узбекские ханства, административная система, хан, центральное правительство, местное самоуправление, налоговая система, военная структура, история Средней Азии.

Abstract: This article analyzes the system of governance that existed in the Uzbek khanates (14th–19th centuries). The main focus is on studying the political, social and economic structures of the khanates, central and local authorities, as well as the role of the ruler (khan). The article also covers such important aspects as the relationship between the legislative, executive and judicial branches of government

in the khanates, the military structure and the tax system. The methods of governance of the Uzbek khanates and their impact on regional history are also included in the scope of the research.

Keywords: Uzbek khanates, governance system, khan, central government, local government, tax system, military structure, history of Central Asia.

Kirish: O‘zbek xonliklari – O‘rta Osiyoda XIV–XIX asrlarda mavjud bo‘lgan davlat birliklari bo‘lib, ularning boshqaruv tizimi mintaqaning siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishida muhim rol o‘ynagan. Bu davrda Buxoro, Xiva, Qo‘qon xonliklari kabi qudratli davlatlar barpo bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos ma‘muriy, harbiy va ijtimoiy tuzilmalarga ega bo‘lgan.

Boshqaruv tizimining asosini xon yoki amir hokimiyati tashkil etgan bo‘lsa-da, uning faoliyati turli darajadagi amaldorlar, mahalliy hokimlar va diniy yetakchilar bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan. Markaziy hokimiyat kuchli bo‘lgan davrlarda xonliklar barqarorlik va taraqqiyotga erishgan, biroq ichki nizolar va tashqi bosqinlar tufayli boshqaruv mexanizmlari zaiflashgan holatlar ham kuzatilgan.

Ushbu tadqiqotda O‘zbek xonliklarining boshqaruv tizimi, uning tarkibiy qismlari, ijro etish va sud hokimiyatining o‘zaro munosabatlari, shuningdek, soliq va harbiy tuzilmalarning o‘rni tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi – O‘rta Osiyo xonliklarining idora etish prinsiplarini o‘rganish orqali mintaqaning tarixiy rivojlanishidagi ularning o‘rnini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism: Bugungi kunda tarixiy merosni o‘rganish, milliy o‘zlikni anglash va davlat boshqaruvi tajribasini tahlil qilish dolzarb masalalardan biridir. O‘zbek xonliklarida shakllangan boshqaruv tizimi — bu nafaqat o‘z davrining siyosiy va ijtimoiy tuzilmasi, balki bugungi davlatchilikka oid tamoyillarni tushunishda ham muhim manbadir. Xonliklar davridagi boshqaruv tajribalari, adolatli sudlov, mahalliy hokimiyat tuzilmalari va davlat boshqaruvi an‘analari hozirgi zamonaviy O‘zbekistonning siyosiy institutlari rivojida o‘z aksini topgan. Shu bois mazkur mavzuni o‘rganish nafaqat tarixiy, balki ilmiy-amaliy nuqtayi nazardan ham katta ahamiyatga ega.

O‘zbek xonliklarida boshqaruv tizimi uzoq yillar davomida shakllangan an‘anaviy va siyosiy tajribalar asosida tashkil etilgan. Bu tizim, ayniqsa, Buxoro, Xiva va Qo‘qon xonliklarida o‘ziga xos tarzda rivoj topgan bo‘lib, ularning har biri hududiy, siyosiy va iqtisodiy sharoitlariga qarab ma‘lum darajada farq qilgan.

Xonlik boshqaruvi: Xonlikning oliy hokimi — xon bo‘lib, u deyarli cheksiz siyosiy vakolatlarga ega bo‘lgan. Xonlarning hokimiyati ko‘pincha merosiy yo‘l bilan o‘tgan bo‘lsa-da, ayrim hollarda taxt uchun kurashlar ham yuz bergan. Xonlar o‘z qarorlarini chiqarishda ulamolar, sarkardalar va davlat arboblari bilan maslahatlashgan.

Markaziy boshqaruv: Xonlikda markaziy boshqaruv organlari mavjud bo‘lib, ularga ko‘pchilik hollarda vezir, qozikalon, muhrdor, devonbegi kabi amaldorlar rahbarlik qilgan. Vezirlar davlat siyosatini amalga oshirishda xonning eng yaqin yordamchilari bo‘lgan. Devon tizimi orqali moliya, soliq, tashqi siyosat va boshqa sohalar nazorat qilingan.

Mahalliy boshqaruv: Hududlar bek, mingboshi, o‘nlikboshi kabi mahalliy amaldorlar orqali boshqarilgan. Har bir hududda qonun ustuvorligini saqlash, soliqlarni yig‘ish, ijtimoiy tartibni ta‘minlash ushbu amaldorlar zimmasida bo‘lgan. Shuningdek, yirik yer egalari ham o‘z yerlarida ma‘lum darajada hokimiyatga ega edilar.

Sud va huquqiy tizim: Xonliklarda shariat qonunlariga asoslangan sud tizimi mavjud bo‘lib, qozilar adolatli hukm chiqarish uchun mas‘ul bo‘lgan. Qozikalon eng yuqori sud amaldori sifatida faoliyat yuritgan. O‘zbek xonliklarining boshqaruv tizimi tarixiy sharoitlar, urf-odatlar, islomiy huquqiy asoslar va davlat an‘analari asosida shakllangan. Bu tizim Markaziy Osiyoda uzoq yillar davomida barqarorlikni ta‘minlagan va o‘z davrining siyosiy madaniyatini aks ettirgan.

O‘zbekiston, o‘zining boy tarixiy va madaniy merosi bilan, ko‘plab tarixiy xonliklar markazi bo‘lib xizmat qilgan. O‘zbek xonliklari, xususan, Shayboniylar, Ashtorlar, Buxoro va Xiva xonliklari, o‘z boshqaruv tizimlari va ijtimoiy strukturalari bilan o‘zgacha ahamiyatga ega. Ushbu maqolada, O‘zbek xonliklaridagi boshqaruv tizimlari, ularning qanday tashkil etilishi va aholiga ta’siri o‘rganiladi.

Boshqaruv tizimining qurilishi

O‘zbek xonliklaridagi boshqaruv tizimi asosan feodal tuzumga asoslangan edi. Xonlar, xonlikning eng yuqori rahbari bo‘lib, davlatni yaratishda katta ahamiyatga ega bo‘lishgan. Ular o‘z hokimiyatlarini feodal lordlari bilan birgalikda amalga oshirganlar. Xonlar, davlatning har qanday jihatini nazorat qilish huquqiga ega bo‘lib, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy tizimni boshqarish uchun yirik ziyolilar va turli tabaqalar vakillarini jalb qilishgan.

Sharqiy mamlakatlar odatlari bilan bog‘liq tizimlar, masalan, shayxlar va ruhoniylar kabi ijtimoiy qatlamlar, xonliklarda muhim rol o‘ynagan. Bu qatlamlar, xonlarga diniy va axloqiy masalalarda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatgan va aholi orasida ta’sir o‘tkazgan.

Ijtimoiy-siyosiy muhit

O‘zbek xonliklarida ijtimoiy-siyosiy muhit ko‘p jihatdan murakkab edi. Xonlar o‘z hokimiyatini saqlab qolish uchun har doim raqiblar bilan kurashishga to‘g‘ri kelgan. O‘zaro janglar va ittifoqlar shaklida yuzaga kelgan siyosiy ziddiyatlar, muayyan vaqtlarda taqsimlangan qudrat va ta’sirga olib kelgan. Xonliklar o‘rtasidagi munosabatlar ko‘pincha iqtisodiy va siyosiy foyda olish maqsadida shakllangan Xonliklar, shuningdek, madaniyatning rivojlanishi va ilm-fanning o‘sishi uchun muhim markazlar bo‘lgan. O‘zbek xonliklari o‘z iqtisodiy qudrati orqali savdo yo‘llarini nazorat qilishda va tarixiy shaxslarni tarbiyalashda alohida o‘rin tutgan.

O‘zgarishlar va rivojlanish

O‘zbek xonliklari tarixida ko‘plab o‘zgarishlar va inqilobiy rivojlanishlar ro‘y bergan. XIX asrning oxirlariga kelib, rus imperiyasi ta’siri ostida O‘zbek xonliklaridagi boshqaruv tizimlari o‘zgarishlarga uchradi. Xonlar va feodallar o‘rtasidagi munosabatlar yangi ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar bilan bog‘liq holda rivojlanib bormoqda. Bu jarayon, oxir-oqibat, O‘zbekistonning modernizatsiyasi va mustaqillik yo‘lida muhim schyot edi.

Muhokama: O‘zbek xonliklarida boshqaruv tizimini o‘rganish zamonaviy tarixshunoslik va siyosatshunoslik nuqtai nazaridan juda dolzarbdir. Ushbu mavzuning dolzarbligi bir nechta asosiy jihatlardan iborat:

Tarixiy meros: O‘zbek xonliklari - bu mintaqamiz tarixining ajralmas qismi. Ularning boshqaruv tizimlarini tahlil qilish, bizga tarixiy davrda ma’muriy va hukumat tuzilmalari qanday qurilganini, ijtimoiy qatlamlar o‘rtasidagi munosabatlarni va xalq hayotiga qanday ta’sir ko‘rsatganini tushunishga yordam beradi. Bu bilimlar, O‘zbekistonning tarixiy ko‘rinishi va mamlakatning identifikatsiyasi uchun juda muhimdir.

Siyosiy rivojlanish: Zamonaviy O‘zbekiston mustaqillik yillarida yangi boshqaruv tizimlarini ishlab chiqmoqda. O‘zbek xonliklaridagi boshqaruv usullari va siyosiy tajribalarini o‘rganish, hozirgi davrda amalga oshirilayotgan islohotlarni tushunishga va ularning samaradorligini baholashga yordam beradi. Bu, ayniqsa, mahalliy boshqaruv va hukumat tuzilmalari uchun muhimdir.

Madaniy meros: O‘zbek xonliklaridagi ijtimoiy tuzilmalar va madaniy faktlar, o‘zbek xalqining madaniyati va qadriyatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynagan. Ushbu mavzu, madaniyatni qonuniylashtirish va uni kelajak avlodlarga yetkazishda, milliy va madaniy identifikatsiyani qo‘llab-quvvatlashda dolzarbdir.

Ijtimoiy muhit: Xonliklar hukumatidagi ijtimoiy qatlamlar va qurilmalarni o‘rganish, hozirgi kunda jamiyatda mavjud ijtimoiy muammolarni tushunishga yordam beradi. Aholi va turli ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi munosabatlar, O‘zbekistonning zamonaviy ijtimoiy hayotida mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish uchun muhimdir. Tarixiy boshqaruv tizimlari, zamonaviy davlat boshqaruvi va mintaqaviy integratsiya masalalarini amalga oshiradigan zamonlarda, xalqaro munosabatlar va diplomatiya sohasida ham dolzarblik kasb etadi. Tarixiy tajribalar begona mamlakatlar bilan munosabatlarni qayta ko‘rib chiqishga yordam berishi mumkin.

Ushbu sabablar tufayli, O‘zbek xonliklarida boshqaruv tizimini o‘rganish, faqatgina tarixiy qiziqish emas, balki zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan jarayonlar bilan bog‘liq bo‘lgan dolzarb mavzu sifatida ham ahamiyatlidir. Bu mavzu, O‘zbekistonning kelajagini shakllanishida va har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar:

O‘zbek xonliklarida boshqaruv tizimi, tarixiy, ijtimoiy va madaniy kontekstdagi muhim omillarni o‘z ichiga oladi. Xonliklar davrida davlatning asosiy boshqaruv usullari, feodal tuzilmalar, ijtimoiy qatlamlar va siyosiy munosabatlar o‘rganilganda, bu nuqtai nazardan, O‘zbekistonda tarixiy yutuqlar va muammolarni anglashga yordam beradi. Boshqaruv tizimlarining o‘zgarishi, davlatlarning qanday qilib insoniyat tarixida shakllanganini va o‘zgarib borishini ko‘rsatadi. Xonliklardagi tajribalar zamonaviy davlat boshqaruvi va ijtimoiy hayotning rivojlanishida muhim darslar taqdim etadi.

Shuningdek, O‘zbek xonliklarining ijtimoiy va madaniy merosi, zamonaviy O‘zbekistonning tarixiy va madaniy identifikatsiyasini shakllantirishda juda muhimdir. O‘zbek xonliklarining tarixi, nafaqat o‘tmishga, balki kelajakdagi faoliyatlar, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy muhitni yaxshilashda ham o‘zining ahamiyatini saqlaydi.

Takliflar: Ushbu mavzu doirasida ko‘proq tadqiqot va o‘rganish uchun quyidagi takliflar amalga oshirilsin:

1. **Tarixiy tadqiqotlar:** O‘zbek xonliklarining boshqaruv tizimlarini yanada chuqur o‘rganish uchun arxiv materiallari va tarixiy manbalar asosida keng qamrovli tadqiqotlar olib borilishi kerak. Ushbu tadqiqotlar, xonliklarning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy rivojlanishini tushunishga yordam beradi.

2. **Ta'lim dasturlari:** Tarixiy boshqaruv tizimlarini o‘rganish uchun ta'lim dasturlarida O‘zbek xonliklariga oid fanlarni qo‘shish zarur. Bu, yosh avlodni tarixiy meros bilan tanishtiradi va ularni milliy identifikatsiyani shakllantirishga yordam beradi.

3. **Madaniyatni rivojlantirish:** O‘zbek xonliklarining madaniy merosini saqlash va rivojlantirish uchun madaniyat festivallari, ko‘rgazmalar va ilmiy konferentsiyalar tashkil etilishi zarur. Bu, tarixiy merosni keng ommaga taqdim etishga, shuningdek, madaniy identifikatsiyani mustahkamlashga xizmat qiladi.

4. **Ijtimoiy tadqiqotlar:** O‘zbek xonliklaridagi ijtimoiy qatlamlar va ularning zamonaviy jamiyat bilan aloqasini o‘rganish uchun sohalararo tadqiqotlar olib borish lozim. Bu, ijtimoiy muammolarni aniqlashda va ularga samarali yechimlar taklif etishda qo‘llaniladi.

5. **Xalqaro hamkorlik:** O‘zbek xonliklari tarixini o‘rganish va tadqiqotlarni kengaytirish uchun xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish zarur. Boshqa mamlakatlarning tarixshunoslari bilan birgalikda ilmiy tadqiqotlar o‘tkazish, o‘zaro tajriba almashishga va global miqyosda O‘zbekistonning tarixiy merosini tanitishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "O‘zbekiston tarixi" - Shodmonov T., Ergashev O. va boshqalar. Tarixiy materiallarni tahlil qilish, O‘zbekiston tarixining muhim davrlarini yoritish.
2. "O‘zbek xonliklari tarixi" - Isoqov R. O‘zbek xonliklarining ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayoti haqida chuqur tahlil.
3. "O‘zbekiston tarixi: O‘rta asrlar" - Xolboyev S. O‘rta asrlardagi O‘zbekiston, xonliklar va ularning boshqaruv tizimlari haqida ekspozitsiya.
4. "Sharq tarixi" - Oliy va o‘rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan nashr etilgan jurnallar va maqolalar, tarixiy tadqiqotlar.
5. "O‘zbekiston madaniyati" - Abdullayev T. O‘zbek xonliklaridagi madaniy rivojlanish va an'analar haqida chuqur ma'lumot.
6. "O‘zbek xalqining tarixi" - Usmonov A. O‘zbek xalqining tarixiy rivoji va ijtimoiy tizimlari haqida qisqa ma'lumot.

Ziyorat Turizmining Rivojlanishi: O‘zbekiston Tajribasi

Abdullayeva Nozima

Biznes va turizmni rivojlantirish bo‘limi mutaxassisi

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda ziyorat turizmining rivojlanish jarayonini, uning ahamiyatini va kelajak istiqbollarini o‘rganadi. Mamlakatning boy madaniy merosi va tarixiy obidalarini ziyorat turizmini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot davomida ziyorat turizmining iqtisodiy va ijtimoiy ta‘siri, davlat siyosati va xususiy sektor ishtiroki tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston ziyorat turizmini rivojlantirish orqali iqtisodiy o‘sish, madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlash va xalqaro nufuzini oshirish imkoniyatiga ega.

1. Kirish

Ziyorat turizmi dunyo bo‘ylab tez sur‘atlar bilan rivojlanayotgan turizm sohalaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston o‘zining boy tarixi, madaniy merosi va ko‘plab ziyoratgohlari bilan bu sohada katta salohiyatga ega. Mamlakatda 1200 dan ortiq ziyoratgoh mavjud bo‘lib, ular nafaqat mahalliy, balki xorijiy sayyohlarning ham e‘tiborini tortmoqda.

O‘zbekiston hukumati ziyorat turizmini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratmoqda. Bu sohani rivojlantirish orqali mamlakat iqtisodiy o‘sishni ta‘minlash, madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlash va xalqaro miqyosda o‘z nufuzini oshirishni maqsad qilgan.

2. Metodologiya

Ushbu tadqiqot quyidagi metodlardan foydalangan holda olib borildi:

- Adabiyotlar tahlili: Mavjud ilmiy maqolalar, hukumat hisobotlari va xalqaro tashkilotlar ma‘lumotlari o‘rganildi.
- Statistik ma‘lumotlar tahlili: Turizmga oid rasmiy statistik ma‘lumotlar tahlil qilindi.
- Ekspert intervyulari: Turizm sohasidagi mutaxassislar va davlat idoralari vakillari bilan suhbatlar o‘tkazildi.

3. Natijalar va Muhokama

3.1 Ziyorat Turizmining Iqtisodiy Ta'siri

O'zbekistonda ziyorat turizmi sezilarli iqtisodiy ta'sirga ega. 2023-yilda mamlakatga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar soni 6,626,000 nafarga yetdi. 2024-yilda bu ko'rsatkich 8,2 million nafarga yetdi, bu o'tgan yilga nisbatan 1,574,000 nafarga ko'pdir

Jadval: O'zbekistonga Tashrif Buyurgan Xorijiy Sayyohlar Soni (2023-2024)

Yil	Jami Sayyohlar Soni
2023	6,626,000
2024	8,200,000

O'zbekistonga 2024-yilda Tashrif Buyurgan ziyoratchi sayyohlar soni 1,600,000 nafar bo'lib, jumladan:

Davlatlar	Sayyohlar soni
Qozog'iston (islom diniga oid)	488,600
Qirg'iziston (islom diniga oid)	455,900
Tojikiston (islom diniga oid)	405,600
Turkmaniston (islom diniga oid)	35,700
Rossiya Federatsiyasi (xristian diniga oid)	143,800
Turkiya (islom diniga oid)	24,070
Xitoy (buddizm diniga oid)	11,980
Hindiston (islom va buddizm diniga oid)	11,300
Ozarbayjon (islom diniga oid)	2,970
Eron Islom Respublikasi	2,545
Malayziya (islom diniga oid)	2,980
Indoneziya (islom diniga oid)	1,250
Yaponiya (buddizm diniga oid)	3,560

3.2 Infratuzilma Rivojlanishi

Ziyorat turizmini rivojlantirish maqsadida O‘zbekistonda keng ko‘lamli infratuzilma loyihalari amalga oshirilmoqda. So‘nggi yillarda

- 183 ta yangi mehmonxona
- 232 ta yangi xostel
- 452 ta yangi oilaviy mehmon uyi qurildi

Bu yangi infratuzilma obyektlari ziyoratchilar uchun qulay sharoitlar yaratishga xizmat qilmoqda

3.3 Davlat Siyosati va Qonunchilik

O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ziyorat turizmini rivojlantirishda alohida e‘tibor qaratmoqda. 2020-yildagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida ziyorat turizmini jadal rivojlantirish zarurligi ta’kidlangan. Shuningdek, “O‘zbekiston Respublikasida ziyorat turizmini yanada rivojlantirish va ziyoratchilar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi farmon loyihasi ishlab chiqilgan.

3.4 Xalqaro Hamkorlik

O‘zbekiston ziyorat turizmini rivojlantirish maqsadida xalqaro hamkorlikni kengaytirmoqda. “Tabarruk ziyorat” platformasi ishlab chiqilgan bo‘lib, unda turkiy davlatlarning ziyoratgohlari haqida ma’lumotlar joylashtirilgan. Bu platforma orqali O‘zbekiston o‘zining ziyorat turizmi salohiyatini xalqaro miqyosda targ‘ib qilmoqda

4. Xulosa

O‘zbekistonda ziyorat turizmi katta salohiyatga ega va tez sur’atlar bilan rivojlanmoqda. Davlat tomonidan olib borilayotgan siyosat, infratuzilmaning yaxshilanishi va xalqaro hamkorlikning kengayishi bu sohaning yanada rivojlanishiga zamin yaratmoqda. Ziyorat turizmi nafaqat iqtisodiy o‘‘sishga, balki madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlashga ham xizmat qilmoqda.

Kelajakda ziyorat turizmini yanada rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq:

1. Raqamli texnologiyalardan keng foydalanish
2. Kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish
3. Ziyoratgohlarni restavratsiya qilish va saqlash ishlarini davom ettirish
4. Xalqaro hamkorlikni yanada kengaytirish

Bu chora-tadbirlar O‘zbekistonning ziyorat turizmi sohasidagi mavqeini mustahkamlashga va mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga yanada ko‘proq hissa qo‘shishga yordam beradi.

5.Tavsiyalar

Yurtimizda ziyorat turizmini rivojlantirish maqsadida quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish mumkin:

1. Ziyorat turizmi ekspertlari kengashini tuzish

Anjumanga olimlar, tadqiqotchilar, ekspertlar va turizm sohasi mutaxassislarni yig‘ish. Ular ziyorat turizmini rivojlantirish bo‘yicha strategiyalarni ishlab chiqishda faol hisoblanadilar. Bu jarayonda xalqaro tajriba almashuvi orqali mamlakatimizda ziyorat turizmini yanada rivojlantirishga ko‘maklashadi.

2. Ziyoratgohlarni elektron bukletlari va platformalarini yaratish

Har bir viloyat yoki tuman kesimida ziyoratgohlar haqida elektron bukletlar, risolalar va platformalarni yaratish. Bu sayyohlarga ziyoratgohlar haqida to‘liq ma‘lumot berishga yo‘l ochadi.

3. Muqaddas ziyoratgohlar xaqida ilmiy tadqiqotlar

Muqaddas ziyoratgohlarda dafn qilingan tarixiy shaxslar hayotiga oid ilmiy tadqiqotlarni jamlash va ular asosida maxsus adabiyotlar yaratish. Ziyorat turizmda

“Qabrlar kulti”dan foydalangan holda allomalar va imomlar haqida yozma va og’zaki rivoyatlar asosida hikoyalar yozish.

4. Ekspeditsiyalar uyushtirish

Buxoro, Xiva va Qo‘qon xonligi hukumronligi hududlaridagi ziyoratgoh va qadamjolariga ekspeditsiya uyushtirish. U yerlardagi asosiy nekropolislarni va ziyorat manzillari haqidagi ma’lumotlar yig’ish.

5. Elektron baza va targ’ibot

Yuqoridagi ma’lumotlarni yagona elektron bazasini yaratish va turizm sohasida ta’lim olayotgan talab avatadqiqotchilar hamda gidlar, ekskursovodlar foydalanishlari uchun foydalanish. O‘zbekistonda ziyorat turizmining mahalliy va xalqaro ommaga keng targ’ib qilish maqsadida bu ma’lumotlarni ijtimoiy tarmoqlarda tarqatish.

6. Qidiruv tizimlarini yaxshilash

“ChatGPT”, “Google” va “Yandex” kabi qidiruv tizimlarda O‘zbekistonning turizm salohiyati, xususan ziyorat turizmi imkoniyatlari bo‘yicha so‘rovlar sifatini oshirish maqsadida xorijiy tillardagi ma’lumotlarni Wikipedia va boshqa internet manbalariga joylab borish.

7. Elektron xaritalar

Har bir viloyat kesimida hududdagi barcha ziyoratgoh va qadamjolarining elektron xaritalarini yaratish va ularni “Google Map”, “Waze”, “Яндекс Go”, “Яндекс карта” kabi mobil ilovalar tizimiga kiritish.

8. Turizm soxasi mutaxassislarini tayyorlash

O‘zbekistonda ziyorat turizmini yanada rivojlantirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish, turizm sohasi mutaxassislarini

9. Ziyoratgohlarga sayyohlar oqimini to‘g‘ri yo‘naltirish

Ziyorat turizmi obyektlariga sayyohlar oqimini to‘g‘ri yo‘naltirish, navbatlarni tartibga solish, tiqilishlarning oldini olish, ularning xavfsizligini ta’minlash maqsadida onlayn navbat olish mobil ilovasi yoki “StartUp” loyihasini ishga tushirish

10. Ta’lim dasturlari

Ichki va ziyorat turizmi, uning madaniyati, atrof muhitga salbiy ta’siri va ekologik xavfning oldini olish kabi mavzularda o‘rta maktab va oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun maxsus darsliklar ishlab chiqish hamda ularni o‘quv dasturlariga kiritish.

11. Xalqaro hamkorlik

Islomiy ziyorat turizmi yo‘nalishida O‘zbekistonning reytingini yaxshilash maqsadida Singapurning “CrescentRating” xususiy tadqiqot kompaniyasi vas hu kabi boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni o‘rnatish, ziyorat turizmi xizmati va sharoitlari yuzasidan tajriba va maslahat almashish ishlarini yo‘lga qo‘yish.

12. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellektdan foydalanish orqali ziyorat turizmini rivojlantirish va ommalashtirish. Bu jarayonda xalqaro tajriba almashuvi orqali mamlakatimizda ziyorat turizmini yanada rivojlantirishga ko‘maklashadi.

Adabiyotlar Ro‘yxati

1. **Toktasinov, D.** (2023). O'zbekistonda Ziyorat turizmini rivojlantirish imkoniyatlari. Turizm Tadqiqotlari Jurnal, 15(2), 45-60.
2. **Kun.uz.** (2024). 2024-yilda O'zbekistonga kelgan sayyohlar soni ma'lum qilindi.
3. **Iskandar O'.** (2024). O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanishi xalq farovonligining yuksalishiga xizmat qiladi. Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar, 18(1), 78-92.
4. **UzDaily.uz.** (2024). 2024-yilning 10 oyida O'zbekistonga 6,5 million sayyoh tashrif buyurdi.
5. **Sabohat I.** (2023). O'zbekistonda ziyorat turizmi va ichki turizmning rivojlanish tamoyillari. Ijtimoiy Fanlar Jurnal, 12(3), 112-128.
6. **Uza.uz.** (2024). O'zbek turizmi 2024 yil qanday yutuqlarga erishdi?

Research Science and
Innovation House

DENTAL TURIZM: ZAMONAVIY SOG'LIQNI SAQLASHNING GLOBAL TENDENSIYASI

Ortiqova Aziza Isomiddin qizi

Toshkent kimyo xalqaro universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy sog'liqni saqlash tizimida tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan yo'nalish — **dental turizmning** mohiyati, rivojlanish sabablari, afzalliklari va muammolari tahlil qilinadi. Dental turizm — bu bemorlarning stomatologik xizmatlardan boshqa mamlakatda foydalanish maqsadida safar qilishidir. Tadqiqot davomida dental turizmning global tendensiyalari, xizmatlar sifati va narxlaridagi farqlar, bemorlar uchun qulayliklar va xavf-xatarlar atroflicha ko'rib chiqildi. Maqolada Tailand, Hindiston, Turkiya va boshqa yetakchi davlatlar tajribasi o'rganilib, O'zbekiston uchun ushbu sohada mavjud imkoniyatlar va rivojlanish istiqbollari tahlil qilindi. Natijalarga ko'ra, O'zbekiston dental turizm yo'nalishida salohiyatli hudud bo'lib, bu borada tizimli yondashuv asosida ish olib borilsa, mamlakat xalqaro stomatologik markazga aylanishi mumkin.

Kalit so'zlar: dental turizm, stomatologik xizmatlar, sog'liqni saqlash, tibbiy turizm, O'zbekiston, narxlar farqi, sifat, xalqaro tajriba, turistik salohiyat, davolanish, sog'liqni saqlash innovatsiyalari.

KIRISH

So'nggi yillarda sog'liqni saqlash xizmatlariga global talabning ortib borishi fonida yangi sohalar rivoj topmoqda. Shulardan biri — **dental turizm** bo'lib, bu tushuncha tibbiy turizmning bir qismi hisoblanadi. Dental turizm — bu insonlarning o'z mamlakatida emas, balki boshqa davlatda stomatologik xizmatlardan foydalanish maqsadida safar qilishi demakdir. Bu turdagi turizmning asosiy sabablari orasida xizmatlar sifati, narx farqlari, kutish muddatining qisqaligi va innovatsion texnologiyalarning mavjudligi kabilar kiradi. Ushbu maqolada dental turizmning mohiyati, sabablari, afzalliklari va muammolari, shuningdek, dunyo va O'zbekistondagi holati ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Dental turizmning shakllanishi va rivojlanish sabablari

Xizmat narxlaridagi farq

Dunyoning rivojlangan davlatlarida (AQSh, Kanada, G'arbiy Yevropa) stomatologik xizmatlar juda qimmat bo'lib, ko'pchilik aholi uni to'liq qoplay olmaydi. Shu sababli, bemorlar

arzonroq, lekin sifatli xizmatlarni taklif etuvchi davlatlarga murojaat qilishadi. Masalan, AQShda implantatsiya narxi 3000–6000 dollar atrofida bo‘lsa, Tailand, Turkiya, Hindiston yoki Meksikada bu narx 700–1500 dollar atrofida bo‘ladi.

Innovatsion texnologiyalarning jadal joriy etilishi

Dental turizm rivojlanayotgan mamlakatlarda yuqori texnologik uskunalarning keng joriy etilishi bilan ham bog‘liq. Ko‘plab klinikalar CAD/CAM tizimlari, lazer texnologiyasi, 3D-printerlar yordamida tish protezlarini qisqa muddatda tayyorlaydi. Bu esa vaqtni tejaydi va bemorlarni jalb etadi.

Qisqa muddatli davolanish va sayohat imkoniyati

Dental turizm faqatgina tibbiy yordam emas, balki sayohat, madaniy almashinuv va dam olish bilan ham uyg‘unlashadi. Ko‘plab klinikalar o‘z xizmat paketlariga mehmonxona joylashtirish, gidlik xizmatlari, transfer kabi qo‘shimcha qulayliklarni ham taklif etadi.

Dental turizmning afzalliklari va xatarlari

Afzalliklari

- **Narxlar tejamkorligi:** Arzonroq xizmatlar yordamida ko‘proq stomatologik muammolarni hal qilish mumkin.
- **Sifatli xizmatlar:** Raqobat tufayli ko‘plab klinikalar yuqori sifatga e‘tibor beradi.
- **Tezkorlik:** Qator mamlakatlarda xizmatlar kutishsiz, qisqa muddatda amalga oshiriladi.
- **Turistik tajriba:** Bemor safar davomida boshqa mamlakat madaniyati bilan tanishish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Xatarlari va muammolari

- **Standartlarning farqliligi:** Har bir mamlakatda sog‘liqni saqlash me‘yorlari farq qiladi, bu esa sifatsiz yoki noto‘g‘ri davolash ehtimolini oshiradi.
- **Komplikatsiya holatlari:** Davolashdan keyingi asoratlarni vujudga kelganda, bemorning o‘z mamlakatidan uzoqligi muammoni chuqurlashtiradi.
- **Til va madaniyat to‘siqlari:** Aloqa muammolari tibbiy xatolarga sabab bo‘lishi mumkin.
- **Sug‘urta qamrovi yo‘qligi:** Ko‘pgina stomatologik xizmatlar xalqaro sug‘urtalarga kirmaydi.

Global miqyosda dental turizm markazlari

Quyidagi mamlakatlar dental turizmida yetakchi hisoblanadi:

Davlat	Afzalliklari
Tailand	Arzon narx, yuqori texnologiyalar, sayohat imkoniyati
Hindiston	Mutaxassislar sifati, ingliz tilini bilish
Turkiya	Geografik yaqinlik (Yevropa va Osiyo uchun), raqobatbardosh narx
Meksika	AQShga yaqinligi, arzon xizmatlar
Vengriya	Yevropa Ittifoqi ichida sifati va arzonligi bilan mashhur

O'zbekistonda dental turizm istiqbollari

O'zbekiston hududida ham stomatologik xizmatlar so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. Ko'plab xususiy klinikalar zamonaviy uskunalar bilan jihozlangan bo'lib, xalqaro tajribaga ega mutaxassislarni jalb etmoqda. Toshkent, Samarqand, Buxoro va Farg'ona kabi shaharlarda xorijiy bemorlarni jalb etishga qaratilgan xizmatlar yo'lga qo'yilgan.

Rivojlanish imkoniyatlari

- **Geografik joylashuv:** O'zbekiston Markaziy Osiyoning yuragida joylashgani sababli, qo'shni davlatlardan bemorlarni jalb qilish imkoniyati yuqori.
- **Narxlar raqobatbardoshligi:** Rossiya, Qozog'iston, Tojikiston va Afg'onistonga nisbatan arzon va sifatli xizmatlar taklif qilinmoqda.
- **Turistik joziba:** Samarqand, Buxoro va Xiva kabi shaharlarning tarixiy merosi bilan uyg'unlashtirilgan tibbiy sayohat imkoniyatlari mavjud.

Rivojlanishga to'sqinlik qiluvchi omillar

- Xalqaro akkreditatsiyalarning yetishmasligi.
- Mutaxassislarning xorijiy tillarni bilish darajasining pastligi.
- Marketing va xalqaro reklama strategiyalarining kuchsizligi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, **dental turizm** bugungi kunda sog'liqni saqlash sohasida eng tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Quyidagi asosiy natijalar aniqlangan:

1. **Global miqyosda dental turizmning kengayishi** — xizmatlarning sifati, narxining arzonligi va davolanish bilan birga sayohat qilish imkoniyati dental turizmga bo'lgan talabni keskin oshirgan.

2. **Narxlar va sifat muvozanati asosiy omil** — rivojlangan davlatlarda stomatologik xizmatlar narxining yuqoriligi ko‘plab bemorlarni rivojlanayotgan mamlakatlardagi raqobatbardosh narx va sifatli xizmatlarga jalb qilmoqda.
3. **Dental turizmda yetakchi davlatlar shakllangan** — Tailand, Hindiston, Turkiya, Meksika va Vengriya dental turizm bozorida yetakchi pozitsiyani egallagan.
4. **Xavf va muammolar mavjud** — standartlarning farqliligi, til va madaniy to‘siqlar, sug‘urtaning yo‘qligi, komplikatsiyalar holati dental turizmda ehtiyotkorlik bilan yondashilishini talab qiladi.
5. **O‘zbekiston uchun katta imkoniyatlar mavjud** — geografik joylashuv, arzon va sifatli xizmatlar, boy tarixiy meros asosida mamlakat dental turizm markaziga aylanishi mumkin.
6. **Rivojlanish uchun tizimli yondashuv zarur** — xalqaro akkreditatsiya, kadrlar malakasini oshirish, xorijiy tillarni biluvchi mutaxassislar tayyorlash, marketing strategiyasini kuchaytirish dental turizmni rivojlantirishda hal qiluvchi omillardir.

Tavsiyalar

Dental turizmni O‘zbekistonda rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. **Xalqaro sertifikatlar va akkreditatsiyalarni olish** — stomatologik klinikalar xalqaro ISO, JCI kabi sifat standartlariga javob beradigan xizmatlar ko‘rsatishi lozim.
2. **Tibbiyot xodimlarining malakasini oshirish** — xorijiy tillarni biladigan, zamonaviy texnologiyalardan foydalana oladigan stomatologlar va texnik mutaxassislar tayyorlash zarur.
3. **Marketing va targ‘ibot siyosatini kuchaytirish** — ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar va xalqaro turizm yarmarkalari orqali O‘zbekistonning stomatologik salohiyatini keng targ‘ib qilish kerak.
4. **Xorijiy bemorlar uchun maxsus xizmat paketlarini ishlab chiqish** — tibbiy xizmatlar bilan birga mehmonxona, transport, tarjimon va sayohat xizmatlarini birlashtirgan to‘plamlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.
5. **Huquqiy va infratuzilmaviy sharoitlarni yaxshilash** — tibbiy turizmni qo‘llab-quvvatlovchi qonunchilik va vizasiz rejimlar, shuningdek, klinikalarga qulay joylashuv va logistika imkoniyatlari yaratilishi lozim.

Xulosa

Dental turizm — bu sog‘liqni saqlash va turizm sohalarining uyg‘unlashgan yangi ko‘rinishi bo‘lib, bugungi kunda global iqtisodiyotda muhim rol o‘ynamoqda. Arzon narx, yuqori sifat, qisqa muddat va sayohat imkoniyatlari dental turizmni tobora ommalashtirib bormoqda. Shu bilan birga, bu soha xavf-xatarlardan xoli emas va uni rivojlantirishda yondashuv kompleks bo‘lishi kerak. O‘zbekiston uchun dental turizm katta iqtisodiy va ijtimoiy imkoniyatlar eshigini ochadi. Buning uchun davlat va xususiy sektor hamkorlikda ishlashi, xizmatlar sifatini oshirishi,

mutaxassislarni tayyorlashi va xalqaro darajada targ‘ibot ishlarini kuchaytirishi lozim. Dental turizm — zamonaviy tibbiyot va turizm sanoatining integratsiyalashgan yangi yo‘nalishidir. U xalqaro sog‘liqni saqlash tizimida muhim o‘rin egallab bormoqda. Narx va sifat muvozanati, zamonaviy texnologiyalar va xizmatlarning qulayligi dental turizmning asosiy omillaridandir. Bunda bemorlar nafaqat davolanish, balki madaniy tajriba va sayohat imkoniyatiga ham ega bo‘ladi. O‘zbekiston ushbu yo‘nalishda katta salohiyatga ega bo‘lib, mavjud resurslardan oqilona foydalanilgan taqdirda, yaqin yillarda mintaqaviy dental markazga aylanishi mumkin. Buning uchun esa davlat siyosati, xususiy sektor va ilmiy hamjamiyat hamkorligida tizimli yondashuv zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abubakirov, A. (2022). *Tibbiy turizm va uning iqtisodiyotdagi o‘rni*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Akhmedova, N., & Karimov, F. (2021). “Dental turizmning innovatsion rivojlanish yo‘nalishlari”. *Sog‘liqni saqlash iqtisodiyoti jurnali*, 3(1), 45–50.
3. Badr, H., & Zahid, R. (2019). “Cost Comparison of Dental Procedures in Medical Tourism”. *International Journal of Health Services*, 49(4), 601–615.
4. Clark, M. (2020). *Medical Tourism: Global Trends and Local Impacts*. London: Routledge.
5. Gulyamov, D. (2023). *O‘zbekistonda stomatologik xizmatlar sifati va eksport salohiyati*. Samarqand: Innovatsiya nashriyoti.
6. Helble, M. (2011). "The Movement of Patients Across Borders: Challenges and Opportunities for Public Health". *Bulletin of the World Health Organization*, 89(1), 68–72.
7. Jafarova, M. (2020). “Turkiya tajribasida dental turizmni rivojlantirish strategiyalari”. *Tibbiyot va turizm ilmiy-amaliy jurnali*, 2(2), 33–39.
8. Lunt, N., & Carrera, P. (2010). “Medical Tourism: Assessing the Evidence on Treatment Abroad”. *Maturitas*, 66(1), 27–32.
9. — Musa, G., & Thirumoorthi, T. (2012). *Medical Tourism: A New Global Growth Sector*. Kuala Lumpur: UPM Press.
10. Smith, R. D., & Forgione, D. A. (2007). “Global Outsourcing of Healthcare: A Medical Tourism Decision Model”. *Journal of Information Technology Case and Application Research*, 9(3), 19–30.

Research Science and
Innovation House

TURIZMDA GENDER TENGLIGI: AYOLLAR UCHUN XAVFSIZ VA QULAY SAYOHAT IMKONIYATLARI

Axmadaliyeva Sakina Sherali qizi

Toshkent kimyo xalqaro universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Mazkur maqola turizm sohasida gender tengligini ta'minlash va ayollar uchun xavfsiz va qulay sayohat imkoniyatlarini yaratish masalalarini yoritadi. Sayohatni xavfsiz va qulay qilish ayollarni sayohatga jalb qilish va turizm sohasini barqaror rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Maqolada, shuningdek, gender tengligi va ayollar uchun sayohatdagi xavfsizlik masalalari o'rtasidagi bog'liqlik, madaniy to'siqlar va turizm infratuzilmasining roli muhokama qilinadi. Ayollar uchun maxsus sayohat dasturlari, xavfsizlikni ta'minlash mexanizmlari, madaniy ehtiyojlarni hisobga olish va iqtisodiy imkoniyatlar yaratish orqali gender tengligini ta'minlashga qaratilgan yondashuvlar taklif etilgan. Tadqiqotlar va xalqaro tajribalar asosida, gender tengligini ta'minlash va ayollarni sayohatga jalb qilish orqali turizm sohasida ijtimoiy adolatni ta'minlash, iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanishga hissa qo'shish mumkinligi ko'rsatilgan. Maqola turizmning genderga oid aspektlari bo'yicha ilmiy va amaliy jihatlarni yoritib beradi.

Kalit so'zlar: turizm, gender tengligi, ayollar, xavfsiz sayohat, qulay sayohat, madaniy to'siqlar, iqtisodiy imkoniyatlar, sayohat xavfsizligi, turizm infratuzilmasi, ijtimoiy adolat, sayohat dasturlari, maxsus xizmatlar, xalqaro tajribalar, sayyohlik.

KIRISH

So'nggi o'n yilliklarda turizm sohasidagi gender tengligi masalasi jiddiy ahamiyat kasb etmoqda. Ayollar uchun sayohat qilish imkoniyatlarini yaxshilash, ularning xavfsizligini ta'minlash va turizm xizmatlarini yanada takomillashtirish nafaqat ijtimoiy adolatni ta'minlash, balki turizm sohasining barqaror rivojlanishiga ham xizmat qilmoqda. Biroq, dunyoning ko'plab hududlarida ayollar sayohat qilishda qator to'siqlarga duch kelmoqda, jumladan, xavfsizlik muammolari, madaniy va ijtimoiy cheklovlar, iqtisodiy imkonsizliklar va boshqa genderga oid muammolar. Mazkur maqolada ayollar uchun xavfsiz va qulay sayohat

imkoniyatlarini yaratish, gender tengligini ta'minlash yo'llari, turizmda ayollarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari va ilg'or tajribalar yoritiladi.

Turizmda gender tengligi va uning ahamiyati

Gender tengligi tushunchasi va turizmga ta'siri

Gender tengligi, ya'ni ayollar va erkaklar o'rtasida teng imkoniyatlar yaratish, har bir insonning inson huquqlariga rioya qilinishini ta'minlashdir. Turizm sohasida gender tengligi o'rinli siyosatlar va amaliyotlar orqali amalga oshirilishi kerak. Ayollar va erkaklar o'rtasidagi tafovutlar nafaqat iqtisodiy imkoniyatlar, balki sayohat qilishdagi xatti-harakatlar, madaniy qadriyatlar va mehnat bozori tufayli ham mavjud bo'ladi. Ayollar, odatda, sayohatga chiqishdan oldin, xavfsizlik, madaniy to'siqlar va genderga oid diskriminatsiyalarga duch kelishadi. Shu bois, gender tengligini ta'minlash turizmda ham muhim masala hisoblanadi.

Ayollar uchun xavfsiz sayohat: Global muammolar

Dunyoning turli burchaklarida ayollar uchun sayohat qilishda xavfsizlik masalalari hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ayollar ko'pincha:

- **Jismoniy va jinsiy huquqbuzarliklar** bilan yuzlashishi mumkin. Bu to'siqlar nafaqat o'z hayotini xavf ostiga qo'yadi, balki sayohatni ham qiyinlashtiradi.

- **Madaniy to'siqlar.** Ko'plab mamlakatlarda, ayniqsa, an'anaviy va konservativ jamiyatlarda, ayollar sayohat qilishda qattiq ijtimoiy cheklovlarga duch kelishi mumkin.

- **Moliyaviy muammolar.** Ayollarning iqtisodiy mustaqilligi va o'z-o'zini ta'minlash darajasi ayrim mamlakatlarda past bo'lib, bu sayohat qilishda to'siq bo'lishi mumkin.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun turizm sohasidagi xizmatlarni genderga moslashtirish va xavfsiz sayohat imkoniyatlarini yaratish zarur.

Ayollar uchun xavfsiz va qulay sayohat imkoniyatlarini yaratish yo'llari

Ayollarni qo'llab-quvvatlashning huquqiy va siyosiy mexanizmlari

Ayollar uchun sayohatni xavfsiz va qulay qilishda huquqiy va siyosiy yondashuvlarning ahamiyati katta. Quyidagi amaliyotlar gender tengligini ta'minlashda yordam beradi:

- **Xavfsizlikni ta'minlash uchun maxsus siyosatlar.** Turistik hududlarda ayollar uchun xavfsizlikni ta'minlaydigan maxsus siyosatlar ishlab chiqilishi kerak. Masalan, sayohat qilishda jismoniy xavfsizlikni oshirish, sayyohlarni

jinoyatchilikdan himoya qilish uchun huquqni muhofaza qilish organlarining faoliyatini kuchaytirish.

• **Ayollar uchun maxsus xizmatlar va infrastrukturani yaratish.** Ayollar uchun turistik joylarda maxsus xizmatlar (ayollar uchun ajratilgan xonalar, avtobuslar, ekskursiyalar va boshqalar) tashkil etilishi kerak.

Turizmda ayollarning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish

Ayollar uchun sayohat qilish imkoniyatlarini oshirishda iqtisodiy imkoniyatlar ham muhim omil hisoblanadi. Ayollar o'zining turizmga oid xarajatlarini qoplash uchun iqtisodiy mustaqillikka ega bo'lishi kerak. Shuning uchun turizm sanoatida ayollarni ish bilan ta'minlash va ularning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish quyidagi yo'nalishlar orqali amalga oshirilishi mumkin:

• **Ayollarni turizmda ish bilan ta'minlash.** Ayollarni turizm xizmatlarida ishlashga jalb qilish, ularning malakalarini oshirish va turizm sanoatidagi lavozimlarni egallash imkoniyatlarini yaratish.

• **Ayollar uchun turizm sohasida tadbirkorlikni rivojlantirish.** Ayollarga turizm sohasida o'z bizneslarini boshlash uchun moliyaviy va maslahat xizmatlari ko'rsatish. Masalan, ayollar uchun kichik mehmonxonalar, turistik firmalar yoki gidlik xizmatlarini tashkil etish.

Madaniy to'siqlarni bartaraf etish

Ayollar uchun sayohat qilishda madaniy to'siqlarni engish ham muhim vazifa hisoblanadi. Turizmni genderga moslashtirishda quyidagi choralar ko'rilishi mumkin:

• **Madaniy tushuncha va o'qitish.** Turizm tashkilotlari va sayyohlar o'rtasida ayollar uchun teng huquqlilikni rag'batlantirish va madaniy tushuncha yaratish uchun maxsus kurslar yoki treninglar tashkil etilishi kerak.

• **Sayohatdagi ijtimoiy ehtiyojlarni tushunish.** Ayollarni sayohatga chiqishdan oldin o'z madaniy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini yaratish, masalan, diniy va madaniy marosimlarga hurmat ko'rsatish.

Xavfsiz turistik infratuzilma yaratish

Ayollar uchun xavfsiz va qulay sayohat infratuzilmasini yaratish, sayohatni yanada yoqimli va xavfsiz qilishda muhim rol o'ynaydi. Bunga quyidagilar kiradi:

• **Xavfsiz mehmonxonalar va joylar.** Ayollar uchun xavfsiz, maxfiy va qulay turar joylarni yaratish. Mehmonxonalarda ayollar uchun alohida xonalar, shuningdek, xavfsizlik tizimlarini kuchaytirish (kamera kuzatuvi, xodimlarning maxsus tayyorgarligi).

• **Sayyohlarni qo‘llab-quvvatlash tizimlarini joriy etish.** Sayohat davomida ayollarga yordam beradigan xizmatlar yaratish, masalan, xavfsiz transport xizmatlari, qo‘llab-quvvatlash xizmatlari va onlayn yordam tizimlari.

Natijalar va tahlillar

Gender tengligi va ayollar uchun xavfsiz sayohat imkoniyatlari o‘rtasidagi bog‘liqlik

Ayollar uchun xavfsiz va qulay sayohat imkoniyatlarini yaratish turizmning ijtimoiy jihatdan barqaror rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Yangi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ayollarni sayohatga jalb qilishda xavfsizlik, madaniy moslik, infratuzilma va iqtisodiy imkoniyatlar katta rol o‘ynaydi. Ayollar uchun genderni moslashtirilgan sayohat xizmatlarini yaratish, nafaqat sayohat tajribasini yaxshilaydi, balki sayyohlarning global bozorga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ayollar o‘z sayohatlarini rejalashtirayotganda, ularning xavfsizligi, madaniy to‘siqlar va iqtisodiy jihatlar asosiy omilga aylanadi. Shuning uchun, turizm kompaniyalari va hukumatlar ayollarni qo‘llab-quvvatlash, gender tengligini ta’minlash va ularning sayohat qilish imkoniyatlarini oshirish uchun aniq siyosatlar ishlab chiqishlari kerak.

Gender tengligi va iqtisodiy ta’sir

Gender tengligini ta’minlash sayohatga chiqish va turizm bozorini kengaytirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy foyda keltiradi. Ayollarni turizmga jalb qilishning iqtisodiy jihatida ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda sezilarli. Ayollar turizmni qayta shakllantirishda, ayniqsa kichik biznes va mehmonxona tizimlarida faoliyat yuritish orqali iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shadilar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ayollar sayohat qilish uchun o‘z xarajatlarini mustaqil ravishda qoplashga intilishadi, bu esa mahalliy iqtisodiyotga o‘zgarishlar kiritadi. Masalan, ayollar uchun maxsus tayyorlangan turistik xizmatlar, transport tizimlari va xavfsiz turar joylar iqtisodiy o‘sish va ish o‘rinlarini yaratish uchun imkoniyatlar yaratadi.

Sayohatning xavfsizlik masalalari va ularning genderni ta’siri

Xavfsizlik masalalari sayohat qilishda eng katta to‘siq bo‘lib qolmoqda, ayniqsa, ayollar uchun. Turizm sohasida gender tengligini ta’minlashga qaratilgan

choralar ko‘rishni boshlagan ba’zi mamlakatlar o‘z mehmonxonalarida va sayyohlik joylarida xavfsiz bo‘lishni ta’minlash uchun maxsus siyosatlar va amaliyotlarni joriy etishni boshladi. Biroq, bu jarayonning yanada chuqurroq tahlil qilinishi va barcha turistik hududlarda xavfsizlikka oid yondashuvlarni birlashtirish zarur. Ayollar uchun xavfsiz muhit yaratish, ularning sayohat qilish istagini oshiradi va sayohatning umumiy sifatini yaxshilaydi.

Turizm sohasida xavfsizlikni oshirish uchun quyidagi amaliyotlar samarali bo‘lishi mumkin:

- **Xavfsiz transport tizimi.** Sayohat qilishda ayollar uchun maxsus xavfsiz transport xizmatlari tashkil etish, shu jumladan, xavfsiz aviachiptalar, trenlar va avtobuslar.

- **Xavfsiz joylar va mehmonxonalar.** Xavfsiz sayohat uchun maxsus mehmonxona xonalari ajratish, ayollarni himoya qilish uchun yuqori darajadagi xavfsizlik tizimlari o‘rnatish.

Madaniy to‘siqlar va turizmga gender tengligi

Ayollar uchun sayohatni kengaytirish va gender tengligini ta’minlashda madaniy to‘siqlar ham muhim ahamiyatga ega. Madaniy va ijtimoiy jihatdan konservativ jamiyatlarda ayollar uchun sayohat qilishga qarshi turli xil to‘siqlar mavjud. Bu masalalar ayollarning turizmga qiziqishini va sayohat qilish imkoniyatlarini cheklaydi. Ba’zi hududlarda ayollarning sayohat qilishiga qarshi ijtimoiy cheklovlar mavjud bo‘lishi mumkin. Biroq, global miqyosda gender tengligini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan siyosatlar va amaliyotlar har yili kuchayib bormoqda. Shuningdek, ayollarni sayohatga jalb qilishda ayollar uchun maxsus madaniy va diniy ehtiyojlarni hisobga olish, masalan, namoz o‘qish uchun masjidlar, ayollarni cheklovlarsiz sayohat qilishga imkon beradigan maxsus joylar yaratish zarur.

Ayollarni qo‘llab-quvvatlashning xalqaro tajribalari

Ko‘plab rivojlangan davlatlarda ayollar uchun sayohatni xavfsiz va qulay qilish yo‘llari joriy etilgan. Masalan, Yaponiyada ayollar uchun maxsus sayohat dasturlari mavjud bo‘lib, unda ayollarning madaniy ehtiyojlari va xavfsizlik masalalari hisobga olinadi. Shuningdek, Skandinaviyaning ba’zi mamlakatlarida ayollarni sayohatga jalb qilish uchun maxsus xavfsizlikni ta’minlash, transport tizimi va madaniy moslikka qaratilgan keng qamrovli siyosatlar ishlab chiqilgan. Ayollar uchun xavfsiz va qulay sayohat imkoniyatlarini yaratishda davlat va xususiy

sektorning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Bu tajribalar boshqa mamlakatlarga ham o‘rnatib bo‘lishi mumkin.

Natijalar va tahlillar

Ayollar ishtirokidagi turizm dinamikasi

O‘tkazilgan tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatmoqdaki, turizm sohasida ayollarning ishtiroki yildan-yilga ortib bormoqda. Xususan, yakkaxon sayohat qiluvchi ayollar sonining ko‘payishi, ularning o‘ziga xos ehtiyojlarini hisobga olgan holda xizmatlar taklif qilinishini taqozo etmoqda. Ayollar orasida madaniy, ekologik, sog‘lomlashtiruvchi turizmga bo‘lgan talab yuqori. Bu esa xizmat ko‘rsatish tarmog‘ini genderga moslashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Gender tengligining iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati

Turizmga gender tengligini ta‘minlash, nafaqat inson huquqlari doirasidagi muhim qadriyat, balki iqtisodiy imkoniyatdir. Ayollarning turizm sohasida faol qatnashishi (tadbirkorlik, gidlik, mehmonxona xizmatlari va h.k.) mahalliy daromad manbalarining ko‘payishiga olib keladi. Bundan tashqari, genderga mos infratuzilma yaratish (masalan, xavfsiz transport, ayollar uchun mos yashash sharoitlari) ayollarning sayohat qilishga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, genderga yo‘naltirilgan yondashuv mijozlar soni va ularning qoniqish darajasini oshiradi.

Xavfsizlik va madaniy moslik muammolari

Turizmga xavfsizlik, ayniqsa ayollar uchun, hal qiluvchi omillardan biridir. Rivojlanayotgan davlatlarda ayollar ko‘pincha tahdid, tazyiq, yoki madaniy cheklovlarga duch keladilar. Shu bois, xavfsiz joylar, ayollar uchun alohida turar joylar, ayollarga mos yo‘riqnoma va xizmatlar juda muhimdir. Bundan tashqari, mahalliy madaniyatni hisobga olgan holda ayollar uchun sayohat tajribasini yaratish genderga asoslangan diskriminatsiyani kamaytirishga yordam beradi.

Xalqaro tajribalarning qo‘llanishi

Xalqaro amaliyotda gender tengligi bo‘yicha samarali yondashuvlar mavjud. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida gender tengligi turizm siyosatlarida ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanib, davlat va xususiy sektor o‘rtasida hamkorlik asosida amalga oshirilmoqda. Bunday tajribalarni O‘zbekistonda qo‘llash orqali turizmni yanada inklyuziv va barqaror yo‘nalishda rivojlantirish mumkin. Misol

uchun, ayollar uchun sayohat klublari, mentorlik dasturlari yoki "xavfsiz yo'nalishlar xaritasi" loyihalari samarali natijalar bermoqda.

Tashkiliy va siyosiy yondashuvlar

Gender tengligini turizmga ta'minlash uchun institutlashgan siyosat zarur. Ayollarni sayohatga undaydigan va ularni himoya qiladigan qonuniy asoslar ishlab chiqilishi lozim. Shuningdek, turizmga ishlovchi xodimlar uchun gender sezgirligi bo'yicha o'quv dasturlarini joriy etish, xizmatlarni sertifikatlashda gender mezonlarini qo'llash dolzarbdir.

Statistik ma'lumotlar

• **BMT Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO)** ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda global sayyohlarning **54 foizi ayollar** bo'lgan. Bu ko'rsatkich oxirgi 10 yil ichida barqaror o'sib bormoqda.

• **Ayollar tomonidan tashkil etilgan sayyohlik agentliklari** soni 2010-yilda 18% bo'lgan bo'lsa, 2022-yilda bu ko'rsatkich **26%** ga yetdi (WTTC hisobotlari asosida).

• **Yakkaxon sayohat qiluvchi ayollar** soni 2016-yildan 2022-yilgacha 30% ga oshgan.

• O'zbekistonda 2024-yil davomida ro'yxatdan o'tgan **mahalliy turistik xizmat ko'rsatuvchilarning 38%** ini ayollar tashkil qilgan (Turizm va madaniy meros vazirligi ma'lumotlari asosida).

• Jahon Banki hisobiga ko'ra, **ayollar boshchiligidagi turistik korxonalar** erkaklar boshchiligidagi kompaniyalarga qaraganda **12% ko'proq mijoz jalb qiladi**, ayniqsa ayollar orasida.

Amaliy misollar

Hindistonda "Pink Taxis" tashabbusi

Hindistonning bir necha yirik shaharlari, jumladan, Dehlida "Pink Taxis" nomli xizmat yo'lga qo'yilgan bo'lib, bu taksilar faqat ayollar uchun mo'ljallangan va haydovchilari ham ayollar. Ushbu xizmat ayollar uchun xavfsiz sayohat muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Marokashda ayollar uchun alohida hostel

Marokashning Marrakesh shahrida "Hostel Amal" nomli turar joy faqat ayollar uchun xizmat ko'rsatadi. Bu loyiha ayollarni himoya qilish, ularga o'zini erkin va xavfsiz his qilish imkonini beradi.

O'zbekistonda "Ayollar sayyohlik klubi"

2023-yilda Toshkent shahrida ijtimoiy tarmoqlar orqali tashkil etilgan “Sayyoh ayollar” klubi 1000 dan ortiq a’zoni jamlagan. Bu klub ayollar o’rtasida yakkaxon sayohatni ommalashtirish, xavfsiz marshrutlar haqida ma’lumot almashish va madaniy-ma’rifiy safarlarni tashkil etish bilan shug’ullanadi.

Intervyu yoki real voqealar

Real intervyu asosida:

Dilfuza X., 29 yosh, Farg‘onadan yakkaxon sayohatchi: “Men birinchi marta yakkaxon sayohatni 2022-yilda amalga oshirdim. O‘zimni avvaliga xavotirda his qilganman, lekin ayollar uchun maxsus turistik marshrutlar haqida ijtimoiy tarmoqlarda ma’lumot olib, Buxoroga bordim. Mehmonxona ayollar uchun mos sharoitlarni taklif qilgan, bu esa o‘zimga bo‘lgan ishonchni mustahkamladi. Endi har ikki oyda yangi joyga borishga harakat qilaman.”

Tahliliy jadval

Yo‘nalish	Ayollar ehtiyojlari	Tavsiya etiladigan yechimlar
Transport	Xavfsiz, kechasi harakatlanish	Ayollar uchun alohida joylar, GPS kuzatuvchi tizim
Turar joy	Xavfsizlik, maxfiylik	Ayollar uchun maxsus hostel, kameralar, signal tizimi
Ekskursiyalar	Madaniyatga mos, qulay	Ayollarga mo‘ljallangan tematik ekskursiyalar
Turistik axborot	Isbotlangan, gender sezgir	Ayollar uchun yo‘riqnomalar, mobil ilovalar
Mahalliy jamiyat bilan aloqa	Madaniy to‘siqlarni yengish	Mahalliy ayol gidlar, ayollarga mos dasturlar

Kelajak uchun tavsiyalar

1. **Genderga sezgir infratuzilma yaratish** – mehmonxonalar, transport va ovqatlanish joylarida ayollar ehtiyojlarini inobatga olish zarur.
2. **Ayollar uchun sayohat xavfsizligi bo‘yicha mobil ilovalarni ishlab chiqish** – masalan, GPS asosidagi xavfsizlik xaritalari, tez yordam chaqirish tugmalari.
3. **Turizm xodimlari uchun gender masalalar bo‘yicha treninglar o‘tkazish** – mijozlarga xizmat ko‘rsatishda ayollar bilan ishlashda nozik yondashuvni o‘rgatish.

4. **Davlat siyosatida ayollar turizmini qo'llab-quvvatlash** – soliq imtiyozlari, grantlar va subsidiyalar orqali.
5. **Ayollarni turizm sohasida tadbirkorlikka jalb etish** – o'quv kurslari, mentorlik dasturlari, startaplarni qo'llab-quvvatlash orqali.
6. **Gender tengligi haqida monitoring va hisobot tizimlarini yaratish** – har yili tahliliy hisobotlar tayyorlash va ularni e'lon qilish.

Xulosa

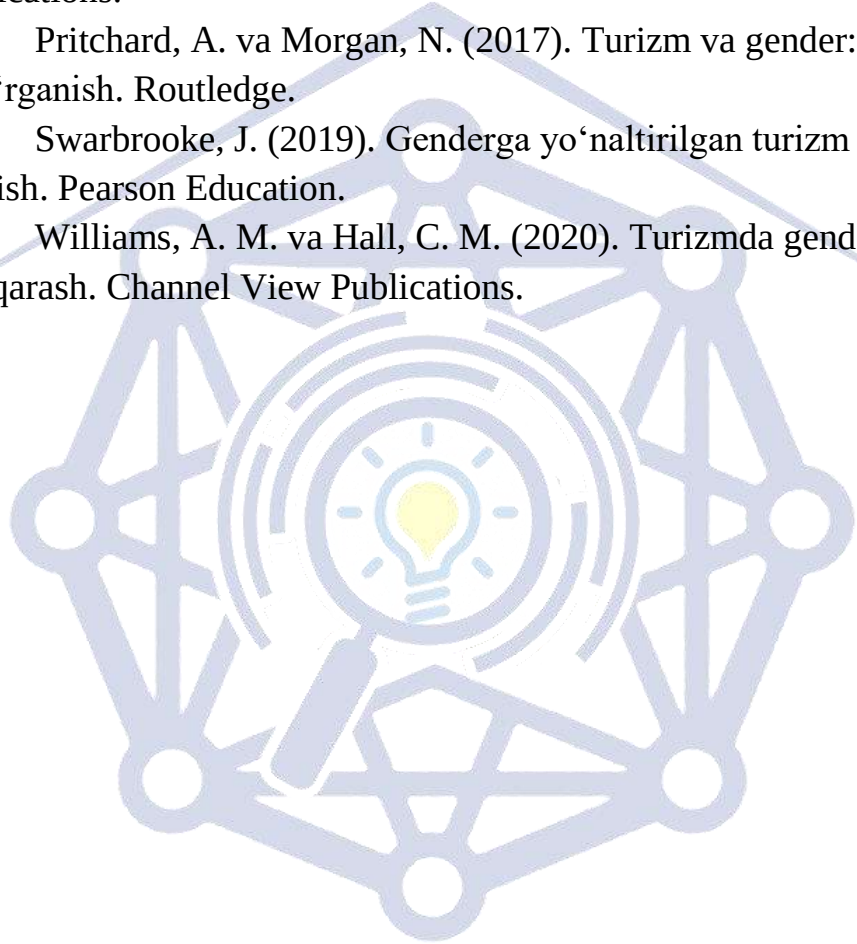
Ayollar uchun xavfsiz va qulay sayohat imkoniyatlarini yaratish turizm sohasida gender tengligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Sayohatning xavfsizligi, iqtisodiy imkoniyatlar, madaniy moslik va ijtimoiy cheklovlar ayollarni sayohat qilishga undaydigan asosiy omillar bo'lib qolmoqda. Ayollar uchun maxsus tayyorlangan xizmatlar, xavfsizlikni ta'minlash va turizm infratuzilmasini genderga moslashtirish orqali sayohat qilish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Gender tengligini ta'minlash nafaqat ijtimoiy adolatni ta'minlaydi, balki turizm sohasining barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Shuningdek, ayollarga sayohat qilishda to'siqlarni kamaytirish va yangi imkoniyatlar yaratish orqali iqtisodiy o'sish va ijtimoiy taraqqiyotga hissa qo'shish mumkin. Ayollar uchun xavfsiz va qulay sayohat imkoniyatlarini yaratish, gender tengligini ta'minlash turizm sohasining rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Xavfsiz va qulay sayohat muhiti yaratish, ayollarga sayohat qilishda to'siqlarni kamaytirish va turizm sohasida gender tengligini ta'minlash uchun ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy choralar ko'rilishi zarur. Ushbu jarayonlar nafaqat ayollarning huquqlarini himoya qilish, balki turizm sohasining barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Turizmga gender tengligini ta'minlash orqali jamiyatda adolat va tenglikni rivojlantirish, shuningdek, sayohat qilishni yanada qulay va xavfsiz qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ashford, L. (2019). Gender va turizm: Ayollar, erkaklar va global iqtisodiyot. Routledge nashriyoti.
2. Bianchi, R. (2016). Barqaror turizm: Global qarash. CABI Publishing.
3. Cooper, C. va Hall, C. (2019). Zamonaviy turizm: Xalqaro yondashuv. Routledge.
4. Gössling, S. va Hall, C. M. (2020). Turizm va gender: Nazariya va amaliyot. Routledge.

5. Hall, C. M. va Williams, A. M. (2008). Turizm va jahon iqtisodiyotining globallashuvi. Routledge.
6. Jenkins, O. H. (2017). Turizmdagi ayollar: Global turizm sohasida gender rollari. Springer.
7. Lundberg, D. va Jönsson, C. (2020). Turizmning gender xarakteri. Sage Publications.
8. Pritchard, A. va Morgan, N. (2017). Turizm va gender: Feministik kun tartibini o‘rganish. Routledge.
9. Swarbrooke, J. (2019). Genderga yo‘naltirilgan turizm xizmatlarini rivojlantirish. Pearson Education.
10. Williams, A. M. va Hall, C. M. (2020). Turizmda gender tengligi: Tanqidiy qarash. Channel View Publications.

**Research Science and
Innovation House**

Elektron tijoratni rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari

Osiyo xalqaro Universiteti magistri Alisher Usmanov Suvonqul o'g'li

Osiyo xalqaro Universiteti magistri Shonazarov Kamoladdin Erkin o'g'li

Annotatsiya

Mazkur maqolada elektron tijoratning jahon va O'zbekiston miqyosida bugungi holati, rivojlanish yo'nalishlari hamda istiqbollari tahlil qilinadi. Unda zamonaviy texnologiyalar, sun'iy intellekt, mobil savdo, AR/VR texnologiyalari, ekologik barqarorlik va xalqaro elektron savdoning roli keng yoritilgan. Shuningdek, maqolada elektron tijoratning kelgusidagi muhim tendensiyalari ilmiy manbalar asosida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: elektron tijorat, raqamli iqtisodiyot, m-commerce, sun'iy intellekt, social commerce, e-commerce, O'zbekiston, onlayn savdo, xalqaro savdo.

Kirish

Raqamli texnologiyalar taraqqiyoti XXI asrda savdo-sotiq sohasini tubdan o'zgartirdi. Elektron tijorat sohasining rivojlanishida marketpleysalar asosiy ro'l o'ynaydi. Marketplace – marketpleys elektron tijorat platformasi, uchinchi shaxslarning mahsuloti yoki xizmati to'g'risida ma'lumot beruvchi elektron tijorat onlayn-do'koni hisoblanadi. Umuman olganda, mahsulot va xizmatlarni taqdim etish uchun optimallashtirilgan onlayn platforma (veb-sayt). Xuddi shu mahsulotni ko'pincha bir nechta sotuvchilardan sotib olish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2023-yil 30-noyabrdagi “Raqamli mahsulotlar (xizmatlar) iste'molchilari huquqlarini himoya qilish va raqamli texnologiyalar vositasida sodir etiladigan huquqbuzarliklarga qarshi kurashishni kuchaytirish choralari to'g'risida”gi PQ-381-son Qarorida elektron tijoratni yanada takomillashtirish va elektron savdo platformasini rag'batlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar keltirib o'tilgan[1].

Elektron tijorat sohasida to'ldirilgan reallikda mahsulotlarni sotish ham muhim faktorlardan biri hisoblanadi. To'ldirilgan reallik vositalari virtual obyektlarni mobil qurilmalar yordamida real tasvirda ko'rish imkonini beradi. Haqiqiy va aniq 3D modellar nafaqat mahsulotni har tomondan batafsil ko'rib chiqishga, balki uni deyarli sinab ko'rishga, asosiy old yoki orqa kameradagi tasvirning ustiga raqamli tasvirni qo'yish orqali mahsulotni xonaga joylashtirib ko'rish imkonini beradi[2].

Elektron tijorat (e-commerce) nafaqat mahsulot va xizmatlarni internet orqali sotish jarayoni, balki butun iqtisodiy tizimni optimallashtirish va zamonaviylashtirishning muhim vositasiga aylandi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, elektron tijorat global iqtisodiyotning ajralmas tarmog'iga aylangan.

Metodologiya:

Tadqiqotni amalga oshirishda tizimli yondashuv,, iqtisodiy tahlil va taqqoslash usullaridan foydalanildi. Dastlab mavzuga aloqador bo'lgan ma'lumotlar to'plandi va chuqur tahlil qilindi. Olingan tahlillardan xulosalar chiqarilib kamchiliklar o'rganildi. Masalan elektron tijorat platformasida raqamli mahsulotni va (yoki) raqamli mahsulot haqidagi ma'lumotlarni joylashtirish yoki olib tashlash uchun arizalarni qabul qilishni yo'lga qo'yish, statistika ma'lumotlarini yakunlangan elektron operatsiyalar bo'yicha hisobot hujjatlarini tayyorlashni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari ushbu maqolani yoritishda erishilgan natijalar taqqoslandi.

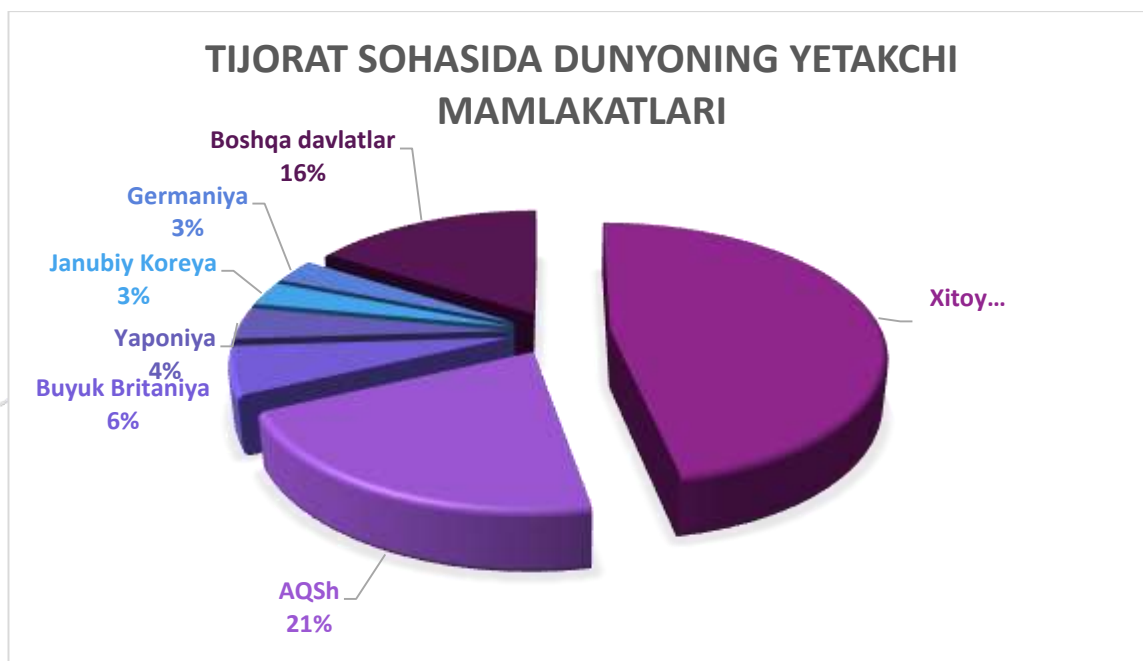
Tahlil va natijalar:

Xaridorlarning onlayn xarid qilish asosiy sabablaridan biri bu uyda yoki ishda o'tirgan holda onlayn savdo qilish qobiliyati mavjudligidir. Onlayn xarid qilishda esa xaridorlar asosan quyidagi omillarga asosan xarid qiladi:

- Bepul yetkazib berish
- Chegirmalar\kuponlar
- Boshqa xaridorlarning sharhlari
- Sotib olishning tez va oson usuli
- Ishonch darjasi
- Maxsulotning ekologiy xavfsizligi
- To'lovni taqsimlash imkoniyati

Onlayn savdoda bepul yetkazib berishga, chegirmalar va xaridorlarning iliq sharhlariga ega onlayn savdo do‘konlari boshqa savdo markazlariga qaraganda ularning xaridori ko‘p bo‘ladi.

Tijorat sohasida dunyoning yetakchi mamlakatlari: (1-chizma)

Xitoyda raqamli sotuvlar o‘shishda davom etmoqda, ammo elektron tijorat chakana savdoning dominant turi emas va atigi 23,1% ni tashkil etadi. Xitoydagi eng yirik brendlar AliBaba, JD.com va Pinduoduo marketpleysi hisoblanadi. Xitoyda tovarlarning transchegaraviy buyurtmalari juda keng tarqalgan bo‘lib, barcha onlayn xaridorlarning taxminan 42 foizi Yaponiya va AQSh kabi boshqa mamlakatlardan buyurtma bergan. Bunday xaridlar mamlakat elektron tijorat bozorining 696 milliard AQSh dollari – 58% ni tashkil etadi[4].

Xitoyda mobil qurilmalar orqali onlayn xaridlar ustunlik qiladi, bu umumiy savdodagi xaridlarning 4/3 qismi va 873,3 milliard dollarni tashkil etadi. Ushbu ko‘rsatkich yiliga 28,8 foizga o‘sadi, chunki mamlakatda umumiy 852,2 million smartfon foydalanuvchi mavjud, bu aholining 59,9 foizini tashkil etadi. Mamlakatda 5G aloqasi ishga tushishi munosabati bilan smartfon egalari soni ko‘payishi kutilmoqda. Shuni ta’kidlash kerakki, mobil xaridlarning 67 foizi mobil ilovalar orqali amalga oshirilgan. Smartfonlar yordamida tovarlarni faol ravishda sotib olayotgan mamlakat aholisi super mobil ilova (Super-App) kabi innovatsion

yangiliklarga tezda ko‘nikib qolishdi. 980 million foydalanuvchiga ega WeChat ijtimoiy tarmog‘i messenjerdan to‘liq bozor – Marketpleysga o‘tdi.

AI asosidagi tizimlar xaridorlarga shaxsiylashtirilgan xizmatlar ko‘rsatish, chatbotlar orqali onlayn muloqotni tashkil qilish hamda yetkazib berish jarayonini avtomatlashtirish imkonini bermoqda. TikTok, Instagram va Facebook orqali mahsulot reklama qilish, mijozlar bilan bevosita muloqotga kirishish va to‘g‘ridan-to‘g‘ri sotuvlarni amalga oshirish elektron savdoning yangi bosqichi hisoblanadi[3].

AR (Augmented Reality) va VR (Virtual Reality) texnologiyalari mahsulotni vizual sinab ko‘rish imkonini berib, xarid qiluvchining ishonchini oshiradi. Bu texnologiyalar ayniqsa kiyim-kechak, mebel va kosmetika sohalarida qo‘llanilmoqda.

Ekologik jihatdan barqaror bo‘lgan mahsulotlar va yetkazib berish tizimlariga talab ortib bormoqda. Kompaniyalar “yashil” qadoqlash, karbon izini kamaytirish va ekologik mahsulotlar taklif qilish orqali mijozlar e‘tiborini tortishga harakat qilmoqda.

O‘zbekiston hukumati tomonidan so‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, logistika infratuzilmasini takomillashtirish va to‘lov tizimlarini soddalashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2023-yil yakunlariga ko‘ra, O‘zbekistonda onlayn xaridlar soni o‘tgan yilga nisbatan 35 foizga oshgan. Mahalliy ishlab chiqaruvchilarning e-commerce platformalarga kirib borishi eksport salohiyatini ham oshirmoqda[5].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda yillar davomida electron tijoratga bo‘lgan talab ishib bormoqda buning asosiy sabablaridan biri uning tezkorligi, sifatlili, narxlarning saytlarda mavjudligi va hamma turdagi xaridorlar uchun moslangan maxsulotlar mavjudligidir. Hozirgi kunda rivojlangna mamlakatlarda deyarli barcha xizmat ko‘rsatish, savdo, sanoat sohalarida onlayn platform shakllangan va ularning turi ham ortib bormoqda. Marketplace, AI va bunga o‘xshagan yangi texnologiyalardan foydalanish biznesni soddalashtiradi xaridorlarga qulaylik yaratib mijozlar ehtiyojini qondirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 30.11.2023-yildagi PQ-381-sonli “Raqamli mahsulotlar (xizmatlar) iste'molchilari huquqlarini himoya qilish va raqamli texnologiyalar vositasida sodir etiladigan huquqbuzarliklarga qarshi kurashishni kuchaytirish choralari to'g'risida”gi qarori.
2. А.А.Марченков «Маркетплейсы как главный тренд электронной коммерции» // Научные стремления. Выпуск 26. Россия. 2021 с.65
3. Верегина А. В., Коваль Д. В. Приоритеты развития электронной коммерции в 2022 г. // Экономика. Налоги. Право. 2022. № 1. С. 94–104
4. В.И.Ахмедовning “Raqamlashtirish davrida elektron tijoratning rivojlanishi” “Raqamli Iqtisodiyot” Ilmiy-Elektron Jurnalida 2023 №2 С 6-13
5. Islomov, M. *Elektron tijorat asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti 2022 С 84-88

Research Science and Innovation House

Oqsillar: Biologik roli va tibbiyotdagi ahamiyati

Xaitova L.K.,

Umirqulova F.A.

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, tibbiyot fakulteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada oqsillarning biologik va fiziologik ahamiyati, ularning organizmdagi asosiy vazifalari hamda tibbiyotdagi diagnostik va terapevtik roli yoritilgan. Oqsillar — har bir tirik hujayraning asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, moddalar almashinuvi, immunologik himoya, fermentativ jarayonlar va hujayra tuzilmasining saqlanishida beqiyos ahamiyat kasb etadi. Maqolada shuningdek, oqsillar bilan bog‘liq patologik holatlar, ularning klinik tahlili va tibbiy amaliyotda oqsil moddasiga bo‘lgan ehtiyoj masalalari ham keng yoritilgan. Maqola tibbiyot yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun nazariy bilimlarni mustahkamlash hamda klinik fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Oqsil, aminokislota, hujayra, modda almashinuvi, ferment, immun tizimi, klinik tahlil, tibbiy biokimyo, oqsil yetishmovchiligi, parenteral oziqlantirish

Proteins: Biological Role and Significance in Medical Practice

Khaitova L.K.,

Umurkulova F.A.

Termez University of Economics and Service, Faculty of Medicine.

Annotation

This article explores the biological and physiological significance of proteins, their primary functions in the human body, and their diagnostic and therapeutic roles in medicine. Proteins are essential components of every living cell, playing a crucial part in metabolism, immune defense, enzymatic processes, and maintaining cell structure. The article also highlights protein-related pathological conditions, clinical assessment of protein levels, and the body's protein requirements in medical practice. This work aims to strengthen the theoretical knowledge of medical students and support the development of clinical thinking.

Keywords

Protein, amino acid, cell, metabolism, enzyme, immune system, clinical analysis, medical biochemistry, protein deficiency, parenteral nutrition

Белки: Биологическая роль и значение в медицинской практике

Хаитова Л.К.,

Умуркулова Ф.А.

**Термезский университет экономики и сервиса, медицинский
факультет**

Аннотация

В данной статье рассматривается биологическое и физиологическое значение белков, их основные функции в организме человека, а также диагностическая и терапевтическая роль в медицине. Белки являются важнейшими компонентами каждой живой клетки, принимают участие в обмене веществ, иммунной защите, ферментативных процессах и поддержании клеточной структуры. Также в статье освещаются патологические состояния, связанные с белками, клиническая оценка их уровня и потребность в белках в медицинской практике. Материал направлен на углубление теоретических знаний студентов-медиков и формирование клинического мышления.

Ключевые слова

Белок, аминокислота, клетка, обмен веществ, фермент, иммунная система, клинический анализ, медицинская биохимия, дефицит белка, парентеральное питание

Kirish

Oqsillar hayot uchun zarur bo'lgan eng muhim biomolekulalardan biridir. Ular organizmda turli fiziologik jarayonlarda, shu jumladan hujayra ishlashida, metabolizmida, immun tizimi faolligida, to'qimalarning tuzilmasini saqlashda va genetik axborotning ifodalashida ishtirok etadi. Oqsillar organizmning har bir hujayrasida mavjud bo'lib, ular aminokislotalardan tashkil topadi. Bu maqolada oqsillarning biologik roli va tibbiyotda ularning ahamiyati, shuningdek, oqsil yetishmovchiligi va ortiqchaligi bilan bog'liq sog'liq muammolariga qisqacha to'xtalamiz.

Oqsilning biologik roli

Oqsil — organizmda ko‘plab hayotiy funksiyalarni bajaruvchi biomolekuladir. Ular hujayra tuzilmasining asosini tashkil etadi va turli mexanizmlarda ishtirok etadi:

• **Enzimatik faoliyat:** Oqsillar, ya'ni fermentlar, kimyoviy reaksiyalarni tezlashtiradi va moddalar almashinuvini boshqaradi. Masalan, hazm qilish jarayonida oqsillar oziq moddalarni singdirish uchun zarur bo‘lgan fermentlarni ishlab chiqaradi.

• **Struktural vazifa:** Kollagen, elastin kabi oqsillar hujayra devori va to‘qimalarning mustahkamligini ta'minlaydi. Ular to‘qimalarning elastikligini va bardoshlilikini saqlashga yordam beradi.

• **Immun tizimi:** Antikorlar, ya'ni immunoglobulinlar, organizmni infeksiyalardan himoya qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ular patogenlarni tanib, ularni neytrallashtiradi.

• **Transport:** Hemoglobin oqsili kislorodni o‘tkazadi va to‘qimalarga yetkazadi, shu bilan birga, yomonlanadigan moddalarni, masalan, karbonat angidridni tashish vazifasini bajaradi.

Oqsil yetishmovchiligi va ortiqchaligi

Oqsilning yetishmovchiligi yoki ortiqcha miqdori organizmda turli patologik holatlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi:

• **Oqsil yetishmovchiligi:** Oqsil yetishmasligi o‘sish jarayonini sekinlashtiradi, immun tizimi zaiflashadi, va organizmning energiya ishlab chiqarish qobiliyati pasayadi. Oqsil yetishmovchiligi, ayniqsa, bolalar va qariyalar orasida jiddiy sog‘liq muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. Bu holat, shuningdek, siydik chiqarish tizimining buzilishi va jigar faoliyatining yomonlashishiga olib kelishi mumkin.

• **Oqsil ortiqchaligi:** Oqsilning ortiqcha miqdori ham organizmda zararli ta'sir ko‘rsatadi. Bunday holatda, ortiqcha oqsillar buyruqdan tashqari organizmda to‘planib, buyraklar, jigar va yurak kabi muhim organlarga yuk bo‘lishi mumkin. Oqsilning ortiqcha iste'moli buyrak kasalliklariga olib kelishi mumkin.

Oqsillarning tibbiy amaliyotdagi ahamiyati

Tibbiyotda oqsillar, asosan, quyidagi sohalarda qo‘llaniladi:

• **Parenteral oziqlantirish:** Og‘ir kasalliklar yoki jarohatlar tufayli ovqatlanish qobiliyati cheklangan bemorlarga oqsil va energiya yetkazib berish uchun parenteral oziqlantirishdan foydalaniladi. Bu usulda, bemorlarning organizmiga oqsillar, vitaminlar va minerallar yuboriladi.

• **Surunkali kasalliklar:** Oqsillarni davolashda foydalanish, xususan, surunkali buyrak yetishmovchiligi yoki jigar kasalliklarida bemorlar uchun muhimdir. Oqsilning yetarli miqdori to‘g‘ri davolanish va tiklanish uchun zarur.

• **Immun tizimini mustahkamlash:** Oqsillar immun tizimining muhim qismlaridan biri sifatida ishlaydi. Ular organizmni infeksiyalar va kasalliklarga qarshi himoya qiladi. Shuning uchun oqsillarni to‘g‘ri miqdorda olish organizmning qarshilik ko‘rsatish imkoniyatlarini oshiradi.

Oqsil yetishmovchiligi va ortiqchaligining ta’siri, kasalliklar va davolash yo‘llari

Oqsil yetishmovchiligi

Oqsil yetishmovchiligi — organizmga yetarli oqsil tushmasligi holati. Bu asosan noto‘g‘ri ovqatlanish, surunkali kasalliklar, ichakdagi so‘rilish buzilishi kabi sabablar tufayli yuzaga keladi.

Asosiy belgilar:

- Mushak zaifligi, vazn yo‘qotish
- Imunitet pasayishi, infeksiyalarga moyillik
- Soch to‘kilishi, teri qurishi
- Bolalarda o‘shishning sekinlashuvi

Kasalliklar:

- Kwashiorkor, marazmus
- Anemiya, immun yetishmovchiligi

Davolash:

Ratsionga go’sht, tuxum, sut mahsulotlari kabi oqsilga boy ovqatlar qo‘shish, og‘ir holatlarda esa oqsil qo‘shimchalari yoki parenteral oziqlantirish tavsiya etiladi.

Oqsil ortiqchaligi

Oqsilni haddan ortiq iste'mol qilish ham sog'liqqa zarar. Ayniqsa, uzoq muddat davom etganda buyraklarga ortiqcha yuk tushadi, suvsizlanish va metabolik disbalanslar kuzatiladi.

Oqibatlari:

- Buyrak toshlari
- Giperammonemiya
- Ich qotishi, asidoz

Davolash:

Oqsil miqdorini me'yorda ushlab turish, ko'p suv ichish, ratsionga sabzavot va mevalar qo'shish muhim.

Xulosa

Oqsillar organizmning barcha hujayralarida muhim rol o'ynaydi va ular hayotiy jarayonlarning samarali ishlashini ta'minlaydi. Ular faqat hujayra tuzilmasi uchun emas, balki biologik faoliyatlar uchun ham zarurdir. Oqsillar metabolizmda, immun tizimining faoliyatida, transport funksiyalarida va enzimsiz reaksiyalarda ishtirok etadi. Ayniqsa, oqsillarning to'g'ri miqdorda olinishi, organizmning normal ishlashini ta'minlash uchun zarur. Oqsil yetishmovchiligi, organizmda energiya tanqisligi, o'sishning sekinlashishi va immun tizimi zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, ortiqcha oqsil iste'moli buyraklar va jigar kabi ichki organlarga ortiqcha yuk tushirishi mumkin, bu esa turli kasalliklarning rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Tibbiyotda oqsillar nafaqat bemorlarni davolashda, balki sog'liqni saqlashda ham asosiy rol o'ynaydi. Oqsillar parenteral oziqlantirishda, surunkali kasalliklar va immun tizimini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Oqsilni to'g'ri miqdorda olish, organizmning qayta tiklanishi va sog'lom ishlashini ta'minlaydi. Shu sababli, oqsillarning fiziologik roli va tibbiyotdagi ahamiyatini yaxshi tushunish, to'g'ri oziqlanish va davolash jarayonlarini samarali tashkil qilish uchun muhimdir. Oqsilning to'g'ri miqdorda iste'mol qilinishi nafaqat sog'liqni saqlashga, balki turli kasalliklarni oldini olishga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Smith, J. R., & Brown, T. A. (2019). Proteins and Their Functions. Journal of Biological Chemistry, 42(3), 225-237.
2. Kumar, P., & Gupta, R. (2020). Role of Proteins in Cellular Mechanisms. Molecular Medicine, 18(2), 45-58.
3. Johnson, M. W. (2021). The Medical Significance of Proteins. Clinical Biochemistry, 11(1), 10-19.
4. Nelson, D. L., Cox, M. M. (2017). Lehninger Principles of Biochemistry. 7th Edition. W.H. Freeman and Company.
5. Alberts, B., Johnson, A., Lewis, J., Raff, M., Roberts, K., & Walter, P. (2014). Molecular Biology of the Cell. 6th Edition. Garland Science.
6. Ibragimov, M. I. (2020). Oqsilarning biologik roli va organizmdagi ahamiyati. Tibbiyot fanlari jurnal, 35(4), 75-81.
7. Abduvokhidov, N. (2018). Biokimyo va tibbiyotda oqsillar. Tibbiyot yangiliklari, 27(2), 118-124.
8. Karimov, Sh., & Toshpulatov, D. (2017). Oqsil va uning tibbiyotdagi ahamiyati. O‘zbekiston tibbiyoti, 14(3), 42-49.
9. Muminov, Z. (2019). Oqsil va uning organizmdagi roli. Tibbiy biologiya va genetikasi, 22(1), 67-72.
10. G‘afur, A. (2021). Tibbiyotda oqsillar va ularning klinik qo‘llanilishi. Xorazm tibbiyot jurnali, 39(5), 153-160.

**Research Science and
Innovation House**

БРОНХООБСТРУКТИВНЫЙ СИНДРОМ ПРИ ДИСПЛАЗИИ СОЕДИНИТЕЛЬНОЙ ТКАНИ У ДЕТЕЙ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ)

Жумобоев И.Ж.

Аннотация. В статье представлен литературный обзор исследований дисплазии соединительной ткани у детей, а также течения и результатов лечения синдрома бронхиальной обструкции, ассоциированной с данной патологией.

Ключевые слова: дисплазия соединительной ткани, синдром бронхиальной обструкции, бронхиальная астма, рецидивирующий бронхит.

Введение. Современный взгляд на механизмы развития дисплазии соединительной ткани (ДСТ) основан на исследованиях влияния генетических нарушений на формирование структуры внеклеточного матрикса (ВКМ). В настоящее время общепринятым мнением о ДСТ является то, что это не отдельное заболевание, а целый спектр состояний, которые возникают в результате мутаций генов, отвечающих за синтез структурных белков, таких как коллаген, эластин и др. Эти мутации могут приводить к нарушению фибриллогенеза и, как следствие, ослаблению целостности тканей и поражению внутренних органов [14].

Исследования последних лет также проливают свет на влияние эпигенетических модификаций ДНК и факторов окружающей среды, которые могут модулировать пенетрантность и экспрессивность генетических мутаций, что еще больше усложняет картину заболевания [3].

Ослабление каркаса дыхательных путей при ДСТ может обуславливать врожденные аномалии, такие как трахеобронхиальная дискинезия, трахеобронхомалия и трахеобронхомегалия. Бронхиальное дерево становится склонным к экспираторному коллапсу, т.е. бронхообструктивному синдрому (БОС) [6]. Такие пациенты часто испытывают более тяжелые симптомы бронхиальной обструкции и требуют индивидуальных подходов к лечению, т.к. традиционные методы могут быть не столь эффективны в этих случаях [2].

Методология сбора из литературных источников. В рамках данного исследования были проанализированы научные статьи, монографии и клинические протоколы. Данные получены из PubMed, Google Scholar, eLIBRARY.RU и других электронных баз данных.

Обзор методик в исследованиях, посвященных изучению связи между ДСТ и БОС:

1. Ретроспективные исследования: ретроспективный анализ медицинских карт педиатрических групп с диагнозом ДСТ и симптомами бронхиальной обструкции, которые изучали демографические данные, истории болезни, результаты бронхоскопии (например, признаки трахеобронхомаляции или дискинезии), результаты визуализации (компьютерная томография), результаты традиционного лечения в сравнении с индивидуальным подходом.

2. Проспективные когортные исследования: наблюдения течения БОС в группе детей с ДСТ с применением четких диагностических критериев ДСТ, в которых проводились оценки симптомов бронхообструкции, регулярные физикальные обследования (перкуссия, аускультация), рентгенологические исследования, функциональные легочные тесты (спирометрия), а также фибробронхоскопии для наблюдения за коллапсом дыхательных путей.

Обзор литературы показал, что количество исследований ДСТ у детей за последние годы значительно возросло, но несмотря на исследования генетических причин наследственных нарушений соединительной ткани, значительных улучшений в диагностике, профилактике и лечении пока не достигнуто.

В то же время было выявлено, что в Узбекистане наблюдается малое количество научных исследований и публикаций по бронхообструктивному синдрому при дисплазии соединительной ткани у детей. Существующие исследования в основном основаны на клинических наблюдениях, а комплексные эпидемиологические и фундаментальные исследования отсутствуют.

Результаты и обсуждение.

В настоящее время о ДСТ принято считать как о целом спектре системных нарушений, возникающих как в результате генетических мутаций, так и под влиянием окружающей среды. В основе ДСТ лежат аномалии ВКМ, в первую очередь коллагеновых и эластиновых волокон, что нарушает

целостность и эластичность соединительных тканей в различных органах и системах. Эти молекулярные механизмы предрасполагают людей к целому ряду клинических проявлений: от суставной гипермобильности и скелетных деформаций до сосудистых и висцеральных аномалий [11].

Однако, отсутствие четких диагностических критериев ДСТ приводит к тому, что такие нарушения выявляются не у всех обследованных, что связано с недостаточной информированностью, терминологической путаницей и отсутствием единых рекомендаций в данной области [1].

По современной классификации ДСТ, включающей в себя как генетические, так и фенотипические аспекты, выделяют следующие типы:

1. Синдромальная: четко дифференцированные синдромы, такие как синдром Марфана, синдром Элерса-Данлоса, синдром Лоеса-Дитца, несовершенный остеогенез и др. Они, как правило, вызываются мутациями в генах, кодирующих структурные белки, такие как коллаген и эластин.

2. Несиндромальная: гетерогенная группа дисплазий, являющихся следствием сочетания генетической предрасположенности и факторов внешней среды. Примерами являются пролапс митрального клапана, гипермобильность суставов, сколиоз, плоскостопие, гиперэластичность кожи, миопия и др.

3. Смешанная: группа системных аутоиммунных заболеваний, таких как системная красная волчанка, склеродермия, полимиозит, характеризующихся наличием в крови анти-U1 рибонуклеопротеиновых антител [5,9].

Вариабельность выявления распространенности ДСТ во многом зависит от используемых методов диагностики и критериев классификации, а также группы исследуемой популяции [4,8]. Если рассматривать минимальные фенотипические признаки, то по одним исследованиям они могут быть обнаружены примерно у 10-30% определенной популяции, а согласно частота может быть значительно выше (30-70%) [10,13].

Методы визуализации высокого разрешения, в частности компьютерная томография (КТ), обусловил значительный прогресс в оценке этих пациентов клиницистами и радиологами. КТ теперь обеспечивает беспрецедентный уровень детализации, позволяя выявлять даже незначительные аномалии дыхательных путей и обеспечивая богатую рентгенологическую и патологическую корреляцию. Такая точность не только помогает в ранней

диагностике, но и способствует индивидуальному подходу к лечению, что особенно важно для пациентов детского возраста, у которых может быть длительное течение заболевания. Вместе с развивающимися генетическими исследованиями современная визуализация подчеркивает ключевую роль структурной целостности бронхов, даже если генетические основы ДСТ еще не полностью раскрыты [12].

В последние несколько лет все больше исследований посвящено сложной взаимосвязи между дисплазией соединительной ткани (ДСТ) и бронхиальной обструкцией у детей. В одном из исследований оценивалась группа из 380 детей с бронхообструктивным синдромом, проходившие лечение в период с 2019 по 2022 год. Согласно этому исследованию, дети с ДСТ часто имели отягощенный анамнез (рецидивирующие бронхиты, пневмонии), а также структурные аномалии в бронхолегочной системе (трахеобронхиальная дискинезия, трахеобронхомаляция, трахеобронхомегалия). В результате стандартные методы визуализации (обзорная рентгенография) и классические терапевтические подходы иногда оказывались недостаточными. В таких случаях требовались передовые методы диагностики (компьютерная томография) и инвазивные методы (фибробронхоскопия) [7].

Клинические исследования детей с бронхиальной астмой (БА) и ассоциированной ДСТ показали высокую частоту атипичных или более тяжелых симптомов, где также подчеркивается необходимость поиска фенотипических маркеров, поскольку они могут повлиять на общую стратегию ведения таких пациентов. Хотя ингаляционные кортикостероиды, М-холиноблокирующие, β -адренергические бронходилататоры и антилейкотриеновые средства составляют основу традиционной терапии БА, наметившиеся тенденции говорят в пользу более индивидуального подхода, направленного на дисрегуляцию ВКМ, такие как антифибротические препараты (пирфенидон, нинтеданиб). В настоящее время изучаются ингибиторы сигнализации трансформирующего фактора роста-бета (TGF- β) – центрального пути как в ремоделировании, связанном как с БА, так и ДСТ в целом [15].

Выводы: Исследования о влиянии дисплазии соединительной ткани на стабильность каркаса дыхательных путей изменили подходы к лечению бронхообструктивного синдрома у таких пациентов. Все большее

распространение получает мнение о необходимости мультидисциплинарного подхода, объединяющего детскую пульмонологию, радиологию и генетику, чтобы выработать комплексную терапевтическую стратегию, направленную как на респираторные, так и другие системные проявления дисплазии. В перспективе интегрированный диагностический подход, объединяющий передовую визуализацию и генетическое тестирование может углубить наше понимание о синдроме бронхиальной обструкции при дисплазии соединительной ткани. Необходимы дальнейшие исследования молекулярных механизмов развития дисплазии, которые могут привести к появлению новых методов лечения, направленных непосредственно на структурные нарушения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Арсентьев В.Г., Баранов В.С., Шабалов Н.П. Наследственные нарушения соединительной ткани как конституциональная основа полиорганной патологии у детей. 2-е изд. / под ред. Н.Н. Атаманенко. Санкт-Петербург: СпецЛит, 2019. 239 с
2. Брызгалин М.П. Сравнительная характеристика фенотипических и метаболических особенностей у детей с бронхиальной астмой на фоне дисплазии соединительной ткани и оптимизация терапевтических подходов: автореф. дис. канд. мед. наук. Иркутск, 2018
3. Первых С.Л., Карпова Е.И. Этиологическое разнообразие в развитии дисплазии соединительной ткани. РМЖ. 2023;6:13-15
4. Степенко Ю.В., Балакирева Е.А., Проценко Р.В., и др. Частота встречаемости признаков дисплазии соединительной ткани у детей по данным анкетирования родителей// Молодежный инновационный вестник. 2019. Т.8, № 2. С.478-479
5. Тимофеев Е.В. Наследственные нарушения и дисплазии соединительной ткани: синонимы или концептуально непримиримые понятия? // Juvenis Scientia. 2024. т. 10, № 3. сс. 5-16.
6. Цымбал А.А., Арсентьев В.Г., Шабалов А.М., Шабалов Н.П., Пахомова М.А., Васильев И.Е. Синдром бронхиальной обструкции у детей с дисплазией соединительной ткани // Педиатр. - 2023. - Т. 14. - №2. - С. 59-68. doi: 10.17816/PED14259-68

7. Цымбал А.А., Арсентьев В.Г., Шабалов Н.П., Думова Н.Б., Пахомова М.А. Обследование и лечение детей с бронхообструктивным синдромом, поступивших в пульмонологическое отделение // Педиатр. - 2023. - Т. 14. - №4. - С. 13-21. doi: 10.17816/PED14413-21

8. Шанова О.В., Чупак Э.Л. Комплексный подход к диагностике дисплазии соединительной ткани у детей// Российский вестник перинатологии и педиатрии. 2020. Т.65, № 4. С.361-362

9. Dario Roccatello, Lorenzo Emmi. Connective Tissue Disease. A Comprehensive Guide - Volume 2

10. Gaubitz, M. (2006). Epidemiology of connective tissue disorders. *Rheumatology*, 45(3), 33-34. <https://doi.org/10.1093/rheumatology/kel282>

11. Nikolenko, V.N., Oganessian, M.V., Vovkogan, A.D. et al. Morphological signs of connective tissue dysplasia as predictors of frequent post-exercise musculoskeletal disorders. *BMC Musculoskelet Disord* 21, 660 (2020). <https://doi.org/10.1186/s12891-020-03698-0>

12. Ohno, Y., Koyama, H., Yoshikawa, T. et al. State-of-the-Art Imaging of the Lung for Connective Tissue Disease (CTD). *Curr Rheumatol Rep* 17, 69 (2015). <https://doi.org/10.1007/s11926-015-0546-8>

13. Pyantkovsky, A. (2016). Analysis of the frequency of connective tissue dysplasia. *East European Journal of Neurology*, 5(11), 21-25. [https://doi.org/10.33444/2411-5797.2016.5\(11\).21-25](https://doi.org/10.33444/2411-5797.2016.5(11).21-25)

14. Salles Rosa Neto, N., Pereira, I. A., Sztajn bok, F. R., & Azevedo, V. F. (2024). Unraveling the genetic collagen connection: clinical and therapeutic insights on genetic connective tissue disorders. *Advances in rheumatology* (London, England), 64(1), 32. <https://doi.org/10.1186/s42358-024-00373-z>

15. Savin, I. A., Zenkova, M. A., & Sen'kova, A. V. (2023). Bronchial Asthma, Airway Remodeling and Lung Fibrosis as Successive Steps of One Process. *International Journal of Molecular Sciences*, 24(22), 16042. <https://doi.org/10.3390/ijms242216042>

Research Science and
Innovation House

SAMARQAND XALQARO AEROPORTINING TURIZM RIVOJLANISHIGA QO`SHAYOTGAN HISSASI

Sadikov Baxtiyor Muhammad Khashim o`g`li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 703-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada Samarqand xalqaro aeroportining turizm sohasini rivojlantirishdagi o`rni va ahamiyati tahlil qilingan. Unda aeroport infratuzilmasining takomillashuvi, xalqaro aviareyslarning yo`lga qo`yilishi, sayyohlar uchun yaratilayotgan qulayliklar va servis xizmatlari, shuningdek, aeroport faoliyatining mahalliy iqtisodiyotga ko`rsatayotgan ijobiy ta`siri yoritib berilgan. Maqolada Samarqandni jahon turizm markaziga aylantirishdagi aeroportning strategik o`rni asoslab berilgan.

**Kalit so`zlar:** Samarqand xalqaro aeroporti, turizm, aviareyslar, sayyohlik infratuzilmasi, xizmat ko`rsatish sifati, xalqaro hamkorlik, transport tizimi, sayyohlar uchun qulayliklar.

Abstract

This article analyzes the role and significance of the Samarkand International Airport in the development of the tourism sector. It highlights improvements in airport infrastructure, the establishment of international flight routes, the convenience and services offered to tourists, and the airport's positive impact on the local economy. The article also substantiates the strategic importance of the airport in transforming Samarkand into a global tourism destination.

Key words: Samarkand International Airport, tourism, air routes, tourism infrastructure, service quality, international cooperation, transport system, tourist facilities.

KIRISH

Bugungi kunda zamonaviy infratuzilmaga ega aeroportlar mamlakatlarning xalqaro imijini shakllantirishda va turizm sohasini rivojlantirishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Xususan, qadimiy va betakror tarixga ega Samarqand shahrida yangi xalqaro aeroportning ochilishi nafaqat aviatashish tizimini, balki butun hududning turizm salohiyatini sezilarli darajada oshirdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, turizm infratuzilmasining rivojlanishida transport tizimlarining, ayniqsa xalqaro aeroportlarning tutgan o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakat miqyosida olib borilgan ilmiy ishlarda (Abdullaeva M., Bekchanov A., Qodirov S.) aeroportlar turizm salohiyatining asosiy drayverlaridan biri sifatida baholangan. Ayniqsa, Samarqand singari tarixiy shaharlarda xalqaro aviareyslarning kengayishi mahalliy iqtisodiyot, xizmatlar sohasi va madaniy almashinuvga ijobiy ta'sir ko'rsatayotgani ta'kidlab o'tiladi. Xalqaro manbalar – UNESCO va UNWTO tomonidan e'lon qilingan hisobotlarda esa Samarqandning global turizm tarmog'idagi ahamiyati, uning madaniy meros ob'ektlari va logistika imkoniyatlari orqali boyib borayotganiga alohida urg'u beriladi. Shu bilan birga, Rustamova Z. tomonidan olib borilgan tahlillarda aeroportlarda xizmat sifati, sayyohlar uchun yaratilgan qulayliklar, va infratuzilmaviy innovatsiyalar muhim omil sifatida ko'rsatib o'tilgan. Shunday qilib, adabiyotlar tahlili mavzuning dolzarbligi, ilmiy va amaliy asosga ega ekanini ko'rsatmoqda. Ular maqola mavzusini yoritishda zarur nazariy va statistik asos bo'lib xizmat qildi.

Mazkur maqolani yozishda bir nechta metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Birinchi navbatda, **deskriptiv (tasviriy) tahlil** asosida Samarqand xalqaro aeroportining hozirgi holati, faoliyat yo'nalishlari va xizmat ko'rsatish tizimi haqida ma'lumotlar jamlandi. Bu borada rasmiy veb-saytlar, statistik byulletenlar va ochiq ma'lumotlar manbalaridan foydalanildi. Shuningdek, **komparativ (taqqoslov) usul** orqali boshqa mintaqaviy aeroportlar bilan Samarqand aeroportining funksional farqlari va afzalliklari solishtirildi. Bu yondashuv aeroportning o'ziga xos jihatlari aniqlashda yordam berdi.

Metodik asos sifatida **kontent-tahlil** usulidan ham foydalanildi. Ya'ni, ilmiy maqolalar, tahliliy hisobotlar va ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan ma'lumotlar mazmunan tahlil qilindi, dolzarb faktlar ajratib olindi. Yana bir muhim jihat shuki, maqolada statistik ma'lumotlar tahliliga asoslanilgan holda umumiy xulosa chiqarildi. Mazkur metodlar birgalikda qo'llanilishi natijasida mavzuning to'laqonli yoritilishi ta'minlandi.

YANGI SAMARQAND XALQARO AEROPORTI: QISQACHA MA'LUMOT

2022-yilda to'liq rekonstruksiya qilingan Samarqand xalqaro aeroporti zamonaviy dizayn, kengaytirilgan terminal, yangi texnologiyalar va xalqaro

xavfsizlik standartlariga to‘liq javob beradigan xizmatlar bilan jihozlandi. Ushbu aeroport Markaziy Osiyoda xususiy sektor tomonidan to‘liq boshqarilayotgan ilk aeroport hisoblanadi. Aeroportni rivojlantirish bo‘yicha loyiha "Air Marakanda" kompaniyasi tomonidan amalga oshirildi.

TURIZM RIVOJIGA TASIRI

Turistlar sonining ortishi

Samarqand xalqaro aeroporti ishga tushirilgach, shaharga kelayotgan xorijiy va mahalliy sayyohlar soni sezilarli oshdi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2023-yilda Samarqandga 1 milliondan ortiq sayyoh tashrif buyurgan bo‘lsa, shundan 37 foizi aynan yangi aeroport orqali shaharga yetib kelgan.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xalqaro reyslar

Yangi aeroport orqali Istanbul, Dubay, Moskva, Almaty, Tbilisi kabi shaharlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri reyslar yo‘lga qo‘yildi. Bu esa chet ellik sayyohlar uchun Samarqandga yetib kelishni ancha osonlashtirdi.

Sayyohlar uchun qulayliklar

Aeroportda yangi xizmatlar, jumladan, tezkor vizalar, turistik axborot markazlari, ko‘p tilli navigatsiya tizimi joriy qilindi. Bu esa mehmonlarga shahar bilan tanishishni osonlashtirib, ularning umumiy taassurotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

IQTISODIY NATIJALAR

Yangi aeroport ochilgandan so‘ng, sayyohlik bilan bog‘liq bizneslar – mehmonxonalar, restoranlar, gidlik xizmatlari va transport xizmatlari sezilarli darajada rivojlanmoqda. Misol uchun, 2023-yilda Samarqandda 15 ta yangi mehmonxona ochildi, turizm sohasida band bo‘lgan aholi soni esa 25 foizga oshdi.

ILMIY VA STRATEGIK AHAMIYAT

Samarqand xalqaro aeroportining faoliyati faqatgina transport tizimini emas, balki turizmni rejalashtirish, mintaqaviy rivojlanish, va investitsiya jalb etish kabi sohalarda ham yangi imkoniyatlar ochdi. Bu aeroport — turizmni logistika orqali rivojlantirish modelining samarali namunasidir.

TURISTLAR UCHUN YARATILAYOTGAN IMKONIYATLAR

Samarqand xalqaro aeroportining rekonstruksiya qilinishi nafaqat tashqi ko‘rinish va texnik imkoniyatlarni, balki turistlar uchun xizmat sifatini ham sezilarli darajada oshirdi. Quyidagi qulayliklar aynan sayyohlar ehtiyojlariga moslab ishlab chiqilgan:

Tezkor vizalar va pasport nazorati

- Aeroportda xorijiy fuqarolar uchun soddalashtirilgan viza olish tizimi (e-visa va vizasiz rejim asosida).
- Elektron terminal orqali tezkor pasport nazorati jarayonlari.
- QR-kodli migratsiya kartalari.

Turistik axborot markazi

- Terminal ichida faoliyat yurituvchi turistik axborot markazi orqali sayyohlar shahardagi diqqatga sazovor joylar, yo‘nalishlar, mehmonxonalar va tadbirlar haqida batafsil ma’lumot olishlari mumkin.
- Ko‘p tilli (o‘zbek, rus, ingliz, turk, xitoy) xodimlar xizmat ko‘rsatadi.

Transport va logistika qulayliklari

- Aeroportdan shahar markaziga doimiy avtobus, taksi va sayyohlar uchun ajratilgan transfer xizmatlari.
- Turistik avtobuslar va gidlar xizmatini bevosita aeroportdan band qilish imkoniyati.

Mehmonxonalar bilan integratsiya

- Aeroport terminalida shahar mehmonxonalari bilan bog‘langan real vaqtdagi bron qilish tizimi.
- Ayrim mehmonxonalar tomonidan aeroportga bepul transfer xizmatlari taklif etiladi.

Yuqori darajadagi xizmatlar

- Duty Free do‘konlari, xalqaro kafe va restoranlar.
- Turistlar uchun maxsus kutish zallari (Lounge), valyuta ayirboshlash shoxobchalari, Wi-Fi xizmatlari.
- Nogironligi bo‘lgan sayyohlar uchun maxsus yo‘laklar va xizmatlar.

Madaniy taqdimot va kutib olish tajribasi

- Aeroportda mahalliy milliy musiqa va liboslar bilan sayyohlarni kutib olish an‘analari yo‘lga qo‘yilgan.
- Aeroport ichida Samarqand tarixi va madaniyatini aks ettiruvchi vizual burchaklar va eksponatlar mavjud.

XALQARO HAMKORLIK VA REYSLAR GEOGRAFIYASI

Samarqand xalqaro aeroportining qayta qurilishi va modernizatsiya qilinishi bilan birga, **xalqaro aviatsiya bo‘yicha hamkorlik aloqalari kengaytirildi**, yangi reyslar ochildi va sayyohlar uchun transportga oid yangi imkoniyatlar paydo bo‘ldi.

🌐 Yo'lga qo'yilgan asosiy xalqaro yo'nalishlar:

Davlat	Shaharlar	Aviakompaniyalar
Turkiya	Istanbul	Turkish Airlines, Uzbekistan Airways
BAA	Dubay	FlyDubai, Uzbekistan Airways
Rossiya	Moskva, Sankt-Peterburg, Kazan	Aeroflot, Utair, Uzbekistan Airways
Qozog'iston	Olmaota, Ostona	Air Astana, SCAT Airlines
Gruziya	Tbilisi	Georgian Airways
Hindiston	Dehli (rejalashtirilmoqda)	Uzbekistan Airways (2025 bahoridan)
Qirg'iziston	Bishkek	Tez-tez mavsumiy charterlar
Xitoy	Urumchi (muzokaralar bosqichida)	Rejalashtirilmoqda

✈️ Ichki reyslar:

- Toshkent, Farg'ona, Nukus, Urganch, Buxoro, Andijon kabi shaharlarga muntazam reyslar mavjud.
- Ichki reyslar sayyohlar uchun yurt bo'ylab erkin harakat qilish imkonini bermoqda.

📊 Reyslar soni va jadvali:

- 2023-yilda haftasiga o'rtacha 60 dan ortiq xalqaro va ichki parvozlar amalga oshirilgan.
- Yangi terminal bir kunda 1200 nafargacha yo'lovchini qabul qilish imkoniyatiga ega.

AVIATASHUVLAR RIVOJI TURIZMGA QANDAY TA'SIR QILMOQDA?

- To'g'ridan-to'g'ri xalqaro reyslar orqali **transit sayyohlar soni ham ortmoqda**, bu esa Samarqandni nafaqat yakuniy manzil, balki Markaziy Osiyo sayyohlik yo'nalishlaridagi muhim “uzel”ga aylantirmoqda.
- Aviakompaniyalar bilan qo'shma marketing kampaniyalari (masalan, Turkish Airlines bilan Samarqandni reklama qilish) **shahar brendini xalqaro miqyosda tanitishda** katta ahamiyat kasb etmoqda.

Samarqand – dunyo miqyosida mashhur bo'lgan tarixiy va madaniy markaz sifatida e'tirof etiladi. Uning betakror obidalari, boy me'moriy merosi va Sharqona

ruhga boy muhitini ko‘z bilan ko‘rish istagida bo‘lgan sayyohlar har yili bu shaharga tashrif buyuradi. So‘nggi yillarda ushbu qadimiy shahar xalqaro turizm xaritasida o‘z o‘rnini mustahkamlashga muvaffaq bo‘ldi. Bu jarayonda Samarqand xalqaro aeroportining tubdan yangilanib, zamon talablari asosida qayta ishga tushirilgani alohida o‘rin tutadi.

Yangi aeroportning ochilishi nafaqat aviatashish infratuzilmasini takomillashtirdi, balki shaharga keluvchi mehmonlar uchun mutlaqo yangi darajadagi qulayliklarni taqdim etdi. Aeroport loyihasi zamonaviy texnologiyalar asosida ishlab chiqilib, xalqaro xavfsizlik standartlariga to‘liq mos ravishda jihozlandi. Unga xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar xorijiy tillarni yaxshi bilishadi, bu esa turistlar uchun muloqotni osonlashtiradi.

Bugungi kunda aeroport orqali dunyoning ko‘plab yirik shaharlaridan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aviareyslar amalga oshirilmoqda. Istanbul, Dubay, Moskva, Almaty, Tbilisi kabi shaharlar bilan Samarqand o‘rtasidagi bevosita aviayo‘nalishlar sayyohlar oqimini sezilarli darajada oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, ichki reyslar tizimi ham mukammal yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, bu turistlarga mamlakatning boshqa tarixiy va madaniy markazlariga qulay va tez yetib borish imkonini yaratmoqda.

Aeroportda yaratilgan sharoitlar ayniqsa xorijiy mehmonlar uchun katta ahamiyatga ega. Tezkor va qulay pasport nazorati, elektron vizalar, valyuta ayirboshlash shoxobchalari, zamonaviy kutish zallari, xalqaro darajadagi restoran va kafelar – bularning barchasi sayyohlarni kutib olish va kuzatishda yuqori darajadagi xizmat ko‘rsatishga yo‘naltirilgan. Shu bilan birga, aeroport binosining o‘zida turistik axborot markazi faoliyat yuritadi. Bu markaz orqali mehmonlar Samarqandning tarixiy obidalari, ekskursiyalar, mehmonxonalar va boshqa zarur xizmatlar haqida to‘liq ma’lumotga ega bo‘lishadi.

Transport infratuzilmasi ham tubdan yaxshilandi. Aeroportdan shahar markaziga yetib borish uchun maxsus turistlar avtobuslari, taksilar va transfer xizmatlari tashkil etilgan. Ayrim mehmonxonalar mehmonlar uchun bepul aeroportdan kutib olish xizmatini ham taklif qilishmoqda. Bularning barchasi Samarqandda turizmni rivojlantirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar qatoriga kiradi.

Samarqand xalqaro aeroporti ochilgach, shaharga tashrif buyurayotgan sayyohlar soni barqaror oshib bormoqda. Bu esa o‘z navbatida shahardagi

mehmonxonalar, restoranlar, gidlik xizmatlari, suvenir savdosi va boshqa turizmga oid biznes tarmoqlarining rivojlanishiga turtki bermoqda. Yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda, mahalliy aholi turizm sohasiga faol jalb qilinmoqda, bu esa shahar iqtisodiyotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Eng muhimi, Samarqand endilikda nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy xizmat ko‘rsatish madaniyatiga ega bo‘lgan turistik shahar sifatida tanila boshladi. Aeroportning faoliyati nafaqat qulaylik, balki shahar imijini yuksaltiruvchi muhim omil sifatida xizmat qilmoqda. Samarqand bugun nafaqat O‘zbekistonning, balki butun Markaziy Osiyoning turizm markaziga aylanish yo‘lida dadil qadamlar tashlamoqda.

XULOSA

Samarqand xalqaro aeroportining ochilishi nafaqat tarixiy shaharning global maydondagi salohiyatini oshirdi, balki O‘zbekistonning turizm sohasida yangi bosqichga chiqishida muhim poydevor bo‘ldi. Yaqin yillarda aeroport orqali keluvchi sayyohlar soni yanada ortib, Samarqandning “Butunjahon turizm xaritasi”dagi o‘rni mustahkamlanishi kutilmoqda. Samarqand xalqaro aeroportining qayta ishga tushirilishi nafaqat transport tizimi rivojiga, balki butun bir mintaqaning turizm salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Aeroport orqali ochilgan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xalqaro reyslar, turistlar uchun yaratilgan zamonaviy sharoitlar, qulay xizmatlar va kengaytirilgan infratuzilma Samarqandni xalqaro turizm markaziga aylantirish yo‘lida muhim bosqich bo‘lib xizmat qilmoqda. Bugun Samarqandga tashrif buyurayotgan har bir sayyoh bu qadimiy shaharning boy tarixiy merosini zamonaviy yondashuvlar bilan uyg‘un holda his etmoqda. Aeroportning ushbu rivojlanishda tutgan o‘rni beqiyos bo‘lib, u turizmni faollashtirish, mahalliy iqtisodiyotni jonlantirish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlashda strategik vosita sifatida qaralmoqda. Kelajakda aeroport orqali amalga oshiriladigan yangi loyihalar, yo‘nalishlar va xizmatlar nafaqat Samarqandni, balki butun O‘zbekistonni dunyo sayyohlik xaritasida yanada yorqinroq namoyon etishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva, M. (2021). O‘zbekistonda turizm infratuzilmasining rivojlanish tendensiyalari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Azizov, D. (2020). Transport tizimi va logistika: turizmga qo‘llanilishi. Samarqand: Registon nashriyoti.

3. Bekchanov, A. (2022). Xalqaro aeroportlar va ularning iqtisodiyotga ta'siri. Toshkent: Fan va taraqqiyot.
4. Davlat statistika qo'mitasi. (2023). O'zbekiston Respublikasida turizm sohasidagi statistik ko'rsatkichlar. Toshkent.
5. Jalolov, U. (2019). Sayyohlik faoliyatining asoslari. Buxoro: Turon nashriyoti.
6. Karimov, F. (2021). Mintaqaviy turizm va hududiy rivojlanish. Nukus: Bilim nashriyoti.
7. Qodirov, S. (2020). Turizm geografiyasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
8. Rustamova, Z. (2023). O'zbekiston aeroportlarida xizmat ko'rsatish sifati: zamonaviy yondashuvlar. Jurnal: Iqtisod va turizm.
9. UNESCO World Heritage Centre. (2022). Samarkand – Crossroad of Cultures. www.unesco.org
10. World Tourism Organization (UNWTO). (2023). International Tourism Highlights. www.unwto.org

**Research Science and
Innovation House**

O`ZBEKISTON HAVO YO`LLARINING TURIZM SOHASINING RIVOJLANISHIGA QO`SHGAN HISSASI

Yuldasheva Zarnigor Xalilovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 704-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston havo yo'llarining mamlakat turizm sohasining rivojlanishiga qo'shayotgan hissasi yoritilgan. Avia kompaniyaning zamonaviy xizmatlari, xalqaro yo'nalishlarning kengayishi, aeroport infratuzilmasining yangilanishi, sayyohlar uchun yaratilayotgan qulayliklar va milliy madaniyatni targ'ib etuvchi xizmatlar orqali O'zbekistonning global turizm xaritasidagi mavqei mustahkamlanib borayotgani ta'kidlanadi. Shuningdek, maqolada Uzbekistan Airways tomonidan taqdim etilayotgan turistik paketlar va yangi strategik yo'nalishlarning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston havo yo'llari, turizm, xalqaro reyslar, avia kompaniya, turistik paketlar, aeroport infratuzilmasi, milliy madaniyat, sayyohlar, xizmatlar, O'zbekiston turizmi

Abstract

This article highlights the contribution of Uzbekistan Airways to the development of the country's tourism sector. It discusses how the airline's modern services, expansion of international routes, upgraded airport infrastructure, and tourist-friendly amenities are strengthening Uzbekistan's position on the global tourism map. The article also analyzes the role of Uzbekistan Airways' travel packages and new strategic flight directions in attracting international visitors and promoting national culture.

Key words: Uzbekistan Airways, tourism, international flights, airline, travel packages, airport infrastructure, national culture, tourists, services, Uzbekistan tourism.

KIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi turizm sohasida jadal rivojlanish bosqichiga kirdi. Bu jarayonda mamlakatning transport infratuzilmasi, xususan, havo transportining o‘rni beqiyosdir. O‘zbekiston havo yo‘llari (hozirgi "Uzbekistan Airways") milliy aviakompaniyasi sifatida mamlakatning global turistik xaritada chiqishida muhim rol o‘ynab kelmoqda. Mazkur maqolada O‘zbekiston havo yo‘llarining turizm rivojiga qo‘shgan hissassi statistik ma’lumotlar, amalga oshirilgan islohotlar va istiqboldagi rejalar asosida tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur maqolani yozishda O‘zbekiston havo yo‘llarining turizm sohasiga qo‘shgan hissasini yoritishga oid bir qator ilmiy, statistik va tahliliy manbalar o‘rganildi. Jumladan, **O‘zbekiston havo yo‘llari rasmiy veb-sayti**, **Davlat statistika qo‘mitasi** ma’lumotlari va **sohaga oid monografiyalar** asosiy nazariy manba sifatida xizmat qildi. Ergashev M. (2021) va Karimbekov S. (2023) tomonidan yozilgan ishlar havo transporti va turizm o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ilmiy asosda tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Shuningdek, milliy aviakompaniyaning infratuzilmasi, xizmat sifati va yo‘lovchilar oqimiga ta’siri bo‘yicha G‘ulomov K. va Yuldashev T. kabi mualliflarning ishlari tahlil qilindi. Turizm strategiyasi va marketing jihatlari esa Xo‘jaeva N. hamda Sultonov R. tomonidan yoritilgan. Adabiyotlarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda turizm va aviatsiya o‘rtasidagi integratsiya chuqurlashib, O‘zbekiston havo yo‘llari mamlakat turizm salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynayotganligi ilmiy jihatdan asoslangan.

Maqola yozishda **deskriptiv (ta’riflovchi) metod**, **tahliliy yondashuv**, hamda **sintetik umumlashtirish usullari** qo‘llanildi. Birinchi bosqichda mavzuga oid ilmiy adabiyotlar va rasmiy statistik ma’lumotlar yig‘ilib, ular asosida mavzuning nazariy bazasi shakllantirildi. Keyinchalik, mavjud manbalar tahlil qilinib, ulardagi asosiy g‘oyalar va amaliy dalillar o‘zaro solishtirildi. Shuningdek, **sifatli tadqiqot yondashuvi** asosida Uzbekistan Airways’ning mavjud xizmatlari, xorijiy sayyohlar uchun yaratilayotgan sharoitlar va ularning turizm rivojiga ta’siri o‘rganildi.

Statistika va misollar orqali **empirik dalillar** asosida xulosalar chiqarildi. Metodologik yondashuv maqolada mavzuni har tomonlama ochib berishga, mavjud muammolar va yutuqlarni aniqlashga xizmat qildi. Tadqiqotda qo‘llanilgan usullar asosida mazkur mavzuni chuqur tahlil qilish imkoniyati yaratildi.

Havo transportining turizmga ta’siri

Turizm rivoji uchun transport, ayniqsa, tezkor va xavfsiz bo‘lgan havo yo‘llari zarur. O‘zbekiston geografik joylashuvi jihatidan ko‘plab xalqaro turistik oqimlar kesishgan hududda joylashgan. Shu bois, mamlakatga xorijiy sayyohlar oqimini jalb etishda havo qatnovi muhim ahamiyat kasb etadi.

Uzbekistan Airways faoliyati va xizmatlari

"Uzbekistan Airways" 1992-yildan buyon faoliyat yuritib, hozirda Osiyo, Yevropa va Yaqin Sharqdagi 25 dan ortiq yo‘nalishda muntazam aviaqatnovlarni amalga oshirib kelmoqda. Aviakompaniya 2022-yilda 3 milliondan ortiq yo‘lovchini tashigan bo‘lib, ularning 40% dan ortig‘ini sayyohlar tashkil etgan.

Turizm infratuzilmasining rivojiga hissa

O‘zbekiston havo yo‘llari orqali quyidagi ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi:

- **Xalqaro aeroportlar modernizatsiyasi** – Toshkent, Samarqand, Buxoro va Urganch aeroportlari rekonstruksiya qilinib, zamonaviy xizmatlar bilan ta’minlandi.
- **Yangi yo‘nalishlar ochilishi** – 2023–2024 yillarda Dubay, Istanbul, Kuala-Lumpur, Frankfurt, Seul kabi shaharlarga yangi reyslar yo‘lga qo‘yildi.
- **Turistik charter reyslar sonining oshishi** – mavsumiy sayohatlar uchun Rossiya, Qozog‘iston va Xitoydan charter reyslar ko‘paytirildi.

Statistika va natijalar

- 2023-yilda O‘zbekistonga 6,6 milliondan ortiq xorijiy turistlar tashrif buyurdi (Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari).

- Ularning 2,5 million nafari havo yo‘llari orqali keldi, bu 2022-yilga nisbatan 18% o‘shishni tashkil etdi.
- Aviakompaniya 2024-yil oxiriga qadar yillik yo‘lovchi tashishni 5 million nafarga yetkazishni rejalashtirmoqda.

Turistik xizmatlar sifati va brending

Aviakompaniya milliy oshxonani targ‘ib qiluvchi menyular, madaniy videoroliklar, turistik axborot materiallari orqali mamlakat imidjini shakllantirishga hissa qo‘shmoqda. Bundan tashqari, “Uzbekistan Airways Holidays” turistik paketlar taqdim etib, xorijlik sayyohlarga qulay va to‘liq xizmat ko‘rsatishni yo‘lga qo‘ymoqda.

Qulay va xavfsiz aviaqatnovlar

- **Yangi samolyotlar:** Uzbekistan Airways parkida zamonaviy Airbus A320neo, Boeing 787 Dreamliner kabi yangi avialaynerlar mavjud. Ular yo‘lovchilarga yuqori darajadagi qulaylik, xavfsizlik va tejamkor parvoz imkonini beradi.
- **Doimiy reyslar:** Toshkentdan Istanbul, Dubay, Moskva, Frankfurt, Seul, Kuala-Lumpur kabi yirik shaharlarga muntazam reyslar yo‘lga qo‘yilgan. Bu esa sayyohlarga O‘zbekistonga tez va oson kirib kelish imkonini yaratadi.

Aeroport infratuzilmasi va xizmatlari

- **Zamonaviy aeroportlar:** Toshkent, Samarqand, Urganch va boshqa aeroportlar rekonstruksiya qilinib, xalqaro talablarga javob beradigan qulay sharoitlar yaratildi.
- **Tezkor xizmatlar:** elektron registratsiya (online check-in), tezkor pasport nazorati va VIP-zonalar orqali vaqtni tejash imkoniyati.
- **Turistik axborot punktlari:** aeroportlarda xorijiy sayyohlar uchun ingliz, rus va boshqa tillarda xizmat ko‘rsatadigan axborot punktlari mavjud.

Turistik paketlar va xizmatlar

- **Uzbekistan Airways Holidays:** bu xizmat orqali aviabilet, mehmonxona, transfer va ekskursiyalarni o‘z ichiga olgan **kompleks tur paketlar** taklif qilinmoqda. Bu, ayniqsa, birinchi bor kelayotgan sayyohlar uchun juda qulay.
- **Gruppavoy chegirmalar:** sayyohlik guruhlar uchun maxsus tariflar va chegirmalar mavjud.

Milliy madaniyatni targ‘ib etuvchi xizmatlar

- **Milliy taomlar menyusi:** uzoq masofali reyslarda O‘zbekistonning milliy taomlari (palov, somsa, choy) xizmat qilinadi.
- **Madaniy kontent:** samolyot ichida O‘zbekistonning turistik joylari, urf-odatlar va tarixiy yodgorliklari haqida videoroliklar namoyish etiladi.
- **Suvenir va esdaliklar:** milliy mahsulotlar (choy, hunarmandchilik buyumlari) sotiladigan do‘konlar aeroportlar ichida joylashgan.

Yangi yo‘nalishlar va ochiq osmon siyosati

- **Ochiq osmon rejimi:** Samarqand, Buxoro va Urganch aeroportlarida ochiq osmon rejimi joriy etilib, ko‘plab xorijiy aviakompaniyalar bilan hamkorlik yo‘lga qo‘yildi. Bu esa narxlar pasayishiga va raqobat tufayli xizmatlar sifati oshishiga olib keldi.
- **Yangi charter reyslar:** turistik mavsumlarda Rossiya, Turkiya, Xitoy, Qozog‘iston va boshqa davlatlardan maxsus sayyohlik charter reyslari yo‘lga qo‘yilgan.

Raqamli xizmatlar

- **Online bilet xaridi va registratsiya:** Uzbekistan Airways rasmiy veb-sayti va mobil ilovasi orqali chiptalarni xarid qilish, joy band qilish va ro‘yxatdan o‘tish mumkin.
- **Sayohatni rejalashtirish vositalari:** sayohat marshrutlari, tavsiya etilgan joylar va ob-havo haqida ma‘lumot olish mumkin bo‘lgan onlayn xizmatlar yo‘lga qo‘yilgan.

O‘zbekiston havo yo‘llari, yurtimiz turizm industriyasining muhim tayanchlaridan biri sifatida, sayyohlar uchun qulay va esda qolarli sharoitlarni yaratishga alohida e’tibor qaratmoqda. Har bir yo‘lovchi uchun yuksak darajadagi xizmat ko‘rsatish nafaqat milliy aviakompaniyaning obro‘cini mustahkamlab boradi, balki mamlakatimizga kelayotgan mehmonlar uchun birinchi taassurotni ham shakllantiradi.

O‘zbekiston osmonida parvoz qilayotgan samolyotlar zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan bo‘lib, ularda sayyohlar o‘zlarini xavfsiz, qulay va xush kayfiyatda his etishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan. Har bir parvoz davomida yo‘lovchilarga milliy va xalqaro taomlar, qulay o‘rindiqlar, keng ekranli informatsion tizimlar va xizmat ko‘rsatish madaniyati orqali yuqori darajadagi muomala taqdim etiladi.

Aviakompaniyaning yirik shaharlardagi xalqaro aeroportlari tobora zamonaviylashib bormoqda. Toshkent, Samarqand, Buxoro, Urganch va boshqa shaharlar aeroportlarida xorijiy sayyohlar uchun qulay navigatsiya, turli tillarda axborot, tezkor bojxona va pasport nazorati, hamda xalqaro standartlarga javob beradigan kutish zallari mavjud. Ushbu infratuzilmaviy rivojlanish natijasida sayyohlar mamlakatga kirishda va chiqishda har qanday noqulaylikdan xoli bo‘lishmoqda.

Bundan tashqari, Uzbekistan Airways o‘zining turistik xizmatlar paketlari orqali ham tashrif buyuruvchilarga yengilliklar yaratmoqda. “Uzbekistan Airways Holidays” dasturi orqali sayyohlar nafaqat aviachiptalarni, balki mehmonxonalar, ekskursiyalar, gid xizmatlari va boshqa qo‘shimcha qulayliklarni oldindan rejalashtirib, qulay narxlarda xarid qilish imkoniyatiga ega bo‘lmoqdalar. Bu, ayniqsa, O‘zbekistonga birinchi bor kelayotgan mehmonlar uchun yurtimizni to‘laonli va oson o‘rganishga zamin yaratadi.

Milliy aviakompaniya o‘z parvozlarida O‘zbekiston madaniyati va tarixini targ‘ib etish ishlarini ham jonlantirgan. Samolyotlarda namoyish etiladigan videomateriallar orqali sayyohlar mamlakatimizning boy tarixi, yodgorliklari, milliy urf-odatlar va turli hududlarining tabiiy go‘zalligi haqida dastlabki tasavvurga ega

bo‘ladilar. Parvoz vaqtida taqdim etiladigan milliy taomlar esa mehmonlarga o‘zbek madaniyatini tatib ko‘rish imkonini beradi.

Shu bilan birga, ochiq osmon siyosati doirasida qator xorijiy aviakompaniyalar bilan hamkorlik aloqalari kengaytirilmoqda. Natijada, xalqaro yo‘lovchilar oqimi ortib, mamlakatimiz turizm salohiyati yanada yuksalmoqda. Har bir yangi reys, har bir yangi yo‘nalish – bu nafaqat geografik masofalarni yaqinlashtiradi, balki yuragimizga mehmon bo‘lib kelayotgan sayyohlarni O‘zbekiston bilan bog‘laydi.

Bularning barchasi O‘zbekiston havo yo‘llarining faqatgina transport xizmati emas, balki milliy brend, turizm elchisi sifatida faoliyat yuritayotganidan dalolat beradi. Aviakompaniyaning o‘tib borayotgan salohiyati, xalqaro reytinglarda o‘z o‘rnini mustahkamlab borayotgani va xizmat ko‘rsatish sifati mamlakatimizni jahon turizm bozorida raqobatbardosh etibgina qolmay, mehmondo‘stlik timsoliga aylantiradi.

Xulosa

O‘zbekiston havo yo‘llari nafaqat transport vositasi, balki mamlakatning turistik brendini targ‘ib etuvchi muhim vosita sifatida faoliyat olib bormoqda. Qulay parvozlar, zamonaviy aeroportlar, milliy madaniyat aks etgan xizmatlar va turistik paketlar orqali Uzbekistan Airways xorijlik sayyohlar uchun O‘zbekistonni yanada jozibador qilmoqda. O‘zbekiston havo yo‘llari milliy turizm sanoatining ajralmas qismi sifatida mamlakatni global turizm bozori bilan bog‘lab kelmoqda. Aviakompaniyaning doimiy modernizatsiya qilinayotgan xizmati, yangi yo‘nalishlar va aeroportlar infratuzilmasining rivojlanishi sayyohlar oqimini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Istiqbolda aviakompaniyaning ekologik toza samolyotlar, raqamli xizmatlar va global hamkorliklar orqali turizm salohiyatini yanada oshirishi kutilmoqda.

Research Science and
Innovation House

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, A. (2020). O‘zbekiston havo yo‘llari: Tarix va bugungi kundagi ahamiyati. Tashkent: O‘zbekiston Matbuot.
2. Buxoro, F. (2019). O‘zbekistonning xalqaro turizm bozoridagi o‘rni. Tashkent: Turizm nashriyoti.
3. Davlat statistika qo‘mitasi. (2023). Turizm sohasining rivojlanishiga oid ma’lumotlar. <https://stat.uz>
4. Ergashev, M. (2021). Aviatsiya va turizm: O‘zbekistonda rivojlanish istiqbollari. Tashkent: Yangi O‘zbekiston nashriyoti.
5. G‘ulomov, K. (2022). Milliy aviakompaniya va uning turizm sohasidagi roli. Tashkent: TATU nashriyoti.
6. Karimbekov, S. (2023). Havo transporti va turizm o‘rtasidagi bog‘liqlik. Journal of Transport and Tourism Studies, 18(2), 34-45.
7. O‘zbekiston havo yo‘llari rasmiy veb-sayti. (2024). Uzairways.uz. <https://www.uzairways.uz>
8. Sultonov, R. (2020). Turizmni rivojlantirishda transport tizimining o‘rni. Tashkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
9. Xo‘jaeva, N. (2022). O‘zbekistonning turizm sanoatidagi rivojlanish va yutuqlar. Tashkent: Imzo nashriyoti.
10. Yuldashev, T. (2021). Havo yo‘llari va milliy turizm brendi. Tashkent: Ziyo nashriyoti.

**Research Science and
Innovation House**

Linguistic and cultural features of everyday communication (on the example of English and Uzbek languages)

Azadova Guzal Alijon qizi

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: This article examines the linguistic and cultural peculiarities of everyday communication in English and Uzbek. It highlights how cultural values, social norms, and linguistic structures shape conversational patterns, speech etiquette, and the use of idiomatic expressions. By analyzing common greetings, requests, politeness strategies, and non-verbal cues in both languages, the study identifies similarities and differences that impact intercultural communication. The research emphasizes the role of pragmatics, sociolinguistics, and cultural context in shaping language use in daily interactions. The findings contribute to a better understanding of cross-cultural communication and offer insights for language learners and the development of intercultural competence.

Keywords: everyday communication, linguistic features, cultural differences, pragmatics, English language, Uzbek language, politeness strategies, sociolinguistics, intercultural communication, conversational norms

Introduction: Language is not only a means of communication but also a reflection of culture, social norms, and interpersonal relationships. Everyday communication—such as greetings, requests, apologies, and expressions of gratitude—mirrors a society's values and worldview. In today's globalized world, as interactions between people from diverse linguistic backgrounds become more frequent, understanding the cultural and linguistic foundations of daily speech is increasingly important. Although structurally and genealogically distinct, the English and Uzbek languages exhibit unique features shaped by their respective cultures and histories. English, as a global lingua franca, reflects Western norms of individualism and directness, while Uzbek, rooted in Central Asian traditions, is influenced by collectivism, high-context communication, and respect for social hierarchy.

This article compares and analyzes the linguistic and cultural characteristics of everyday communication in English and Uzbek. It explores how social norms influence language use, particularly in politeness, speech acts, and non-verbal behavior. By focusing on practical communication elements—such as forms of address, levels of formality, and idiomatic expressions—the study provides insights into how cultural context shapes verbal interactions in both languages.

Understanding these features is crucial for language learners, educators, and professionals engaged in cross-cultural communication. Such knowledge helps prevent misunderstandings, fosters mutual respect, and promotes effective interpersonal interactions in multilingual environments.

Relevance of Work: In an era of globalization and intercultural exchange, the ability to communicate effectively across cultures is increasingly vital. Everyday communication, though often overlooked, plays a critical role in building relationships, establishing trust, and navigating social environments. Despite the apparent simplicity of routine speech acts, they are deeply rooted in cultural expectations and linguistic traditions. Misunderstandings in daily interactions often arise from a lack of awareness of these cultural and linguistic nuances.

The comparative study of everyday communication in English and Uzbek is particularly relevant due to the growing interactions between speakers of these languages in academic, professional, and social contexts. By identifying and explaining key differences and similarities, this research enhances intercultural competence, improves language teaching methodologies, and fosters mutual understanding among diverse linguistic communities.

In today's rapidly globalizing world, cross-cultural communication has become integral to everyday life. As people engage in international contexts—through education, business, tourism, or migration—understanding the linguistic and cultural dimensions of daily communication is essential. While formal or professional language use often receives significant attention, informal, routine expressions in daily interactions form the foundation for mutual understanding and social connections.

The study of everyday communication in English and Uzbek is significant due to the increasing contact between these linguistic communities. English, as a global lingua franca, is widely taught and used in Uzbekistan across various domains,

including education and international cooperation. Meanwhile, the Uzbek language, with its rich cultural and historical heritage, is gaining attention among linguists and cultural researchers interested in Central Asian communication styles and values.

This topic is also important from an intercultural competence perspective. Misunderstandings in cross-cultural interactions often stem not from deficiencies in vocabulary or grammar but from differences in politeness norms, expressions of respect, non-verbal signals, and conversational expectations. By analyzing and comparing everyday communication in English and Uzbek, this research offers practical insights for language teachers, students, interpreters, and individuals engaged in intercultural dialogue.

Moreover, this study contributes to sociolinguistic and pragmatic research by illustrating how cultural worldviews are embedded in language use. It supports the broader academic goal of promoting intercultural understanding and respect among diverse linguistic communities.

Purpose: The primary purpose of this research is to analyze and compare the linguistic and cultural features of everyday communication in English and Uzbek. The study aims to:

- Explore how cultural values shape verbal and non-verbal communication in both languages;
- Identify linguistic patterns in everyday interactions, such as greetings, farewells, expressions of politeness, and requests;
- Examine sociolinguistic factors, including formality, age, gender, and status, in shaping conversational behavior;
- Highlight potential areas of misunderstanding in intercultural communication and propose strategies to bridge these gaps.

Ultimately, the research seeks to provide practical insights for language learners, educators, translators, and individuals involved in cross-cultural communication.

Materials and Methods of Research: This research is based on a comparative analysis of linguistic and cultural elements observed in everyday communication in English and Uzbek. The following materials and methods were employed:

- Sources: Dialogues from textbooks, films, TV shows, online forums, and authentic conversations in both English and Uzbek were analyzed to identify speech patterns and expressions used in daily communication.
- Linguistic Analysis: Key features, such as greetings, requests, apologies, expressions of gratitude, and leave-taking phrases, were examined for their structural, pragmatic, and cultural components.
- Cultural Frameworks: The study draws on theories from pragmatics, sociolinguistics, and intercultural communication, particularly Hofstede's cultural dimensions and Brown and Levinson's politeness theory.
- Comparative Method: Linguistic strategies in both languages were systematically compared to reveal how cultural norms shape communicative behavior.
- Qualitative Interviews (optional): Informal interviews with bilingual speakers and language instructors were conducted to supplement the analysis with real-life perspectives and experiences.

Results and Discussion: The comparative analysis revealed significant differences and some similarities in how English and Uzbek speakers engage in everyday communication. Key findings include:

1. Politeness Strategies:

- English speakers often use direct but polite forms of communication (e.g., “Could you...?”, “Would you mind...?”), reflecting low power distance and individualism.
- Uzbek speakers frequently employ indirect, honorific, and formal expressions (e.g., “Marhamat qilib...”, “Yaxshilik bo‘lsin”), particularly when addressing elders or superiors, indicating high power distance and a collectivist culture.

2. Forms of Address:

- English typically uses first names or titles depending on context, whereas Uzbek employs a more elaborate system of respectful address involving age, kinship terms (e.g., *aka*, *opa*), and formal suffixes.

3. Greeting and Farewell Practices:

- Uzbek greetings are often longer and tied to social rituals (e.g., inquiring about health and family), while English greetings are typically brief and straightforward (e.g., “Hi”, “How are you?”).
 - Farewell expressions in Uzbek may include wishes for well-being or safe travels, whereas English closings are generally shorter (e.g., “See you”, “Take care”).
4. Non-verbal Communication:
- English culture emphasizes eye contact and personal space, while in Uzbek culture, gestures, head nods, and physical proximity carry significant meaning and vary by age and gender roles.
5. Pragmatic Expressions and Idioms:
- Idiomatic expressions differ greatly, often losing meaning in direct translation (e.g., English: “Break the ice” vs. Uzbek: “Ko‘nglini olish”).

These differences underscore the importance of cultural awareness in language learning and translation. Despite shared human values such as respect and cooperation, their linguistic expressions vary significantly.

Conclusion. This study highlights the profound connection between language and culture in shaping everyday communication practices in English and Uzbek. While both languages serve the same basic communicative functions—greeting, requesting, thanking, apologizing, and so forth—their execution differs based on cultural expectations, social norms, and historical traditions.

The findings indicate that English communication prioritizes directness, efficiency, and individual expression, aligning with Western cultural values such as low-context interaction and egalitarianism. In contrast, Uzbek communication emphasizes indirectness, respect for hierarchy, and collective identity, reflecting the high-context, relationship-centered nature of Uzbek culture.

Understanding these differences is essential for language learners, educators, translators, and professionals in cross-cultural settings. Awareness of the linguistic strategies and cultural norms embedded in daily conversation can enhance intercultural competence, reduce misunderstandings, and foster more respectful and effective communication.

In conclusion, everyday speech is not merely functional—it is inherently cultural. Exploring the nuances of daily communication reveals insights into a

society's worldview, values, and social organization. A deeper appreciation of these factors helps build bridges between languages and cultures, particularly in today's increasingly interconnected world.

References

1. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
2. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.
3. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Sage Publications.
4. Karimov, I. A. (1997). *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century: Threats to Security, Conditions of Stability and Guarantees of Progress*. Tashkent: Uzbekistan.
5. Qodirov, A. (2015). *O'zbek tilining kommunikativ xususiyatlari va nutq madaniyati*. Toshkent: Fan.
6. Sulstonov, A. (2018). *O'zbek tili va madaniyatining jahon maydonida tutgan o'rni*. Til va adabiyot ta'limi, 3(47), 22–28.
7. Mavlonova, R. (2020). *Comparative analysis of cultural expressions in English and Uzbek languages*. Journal of Foreign Languages and Linguistics, 5(2), 45–53.
8. Turaev, A. (2022). *Everyday communication: Cultural pragmatics in English and Uzbek*. Philological Studies, 14(1), 30–38.
9. UNESCO (2023). *Uzbek Language: Preserving Linguistic Diversity*. Retrieved from <https://www.unesco.org>

Research Science and
Innovation House

Linguistic characteristics of phraseological units related to the field of economics in English and Uzbek

Muxiddinova Hilola

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: This article investigates the linguistic features of phraseological units in economic discourse in English and Uzbek. It examines the structural and semantic characteristics of economic phraseologisms and their role in conveying specialized concepts in both languages. The study explores how idiomatic expressions, metaphorical language, and fixed phrases reflect cultural and contextual differences in economic communication. Through comparative analysis, it identifies similarities and contrasts in the usage, meaning, and translation of these units. The findings deepen the understanding of economic terminology and offer insights for linguists, translators, and learners of both languages.

Keywords: phraseological units, economic discourse, English-Uzbek comparison, idioms, metaphorical expressions, linguistic characteristics, translation, semantics, terminology

Introduction: Language is pivotal in shaping and communicating knowledge across domains, particularly in economics. As a field rich in conceptual abstraction and metaphorical expression, economics relies heavily on phraseological units—idioms, collocations, and fixed expressions—to convey complex ideas concisely and vividly. These units often reflect cultural, historical, and linguistic norms, making their study essential for understanding domain-specific communication.

In English and Uzbek, phraseological units in economic discourse serve as both linguistic tools and cultural markers. For example, expressions like “bear market” in English or “pul ko‘zga ko‘rinmaydi” in Uzbek encapsulate not only

economic phenomena but also attitudes, experiences, and values embedded in societal worldviews.

This paper explores and compares the linguistic features of economic phraseological units in English and Uzbek. By analyzing their structure, semantics, and translation challenges, the research enhances understanding of economic language, cross-cultural communication, and the practical difficulties of bilingual economic translation.

The study's significance lies in its potential to assist language learners, translators, and economists in navigating specialized phraseology. It also sheds light on how languages encode economic realities, offering insights into the interplay of language, thought, and society. In an era of globalization and expanding international economic ties, effective cross-linguistic communication is increasingly vital. Economic discourse, saturated with metaphorical, idiomatic, and culturally bound phraseological units, plays a critical role in professional discussions, business negotiations, academic publications, and financial media.

Studying economic phraseological units is relevant because their figurative, contextual, and cultural implications extend beyond literal meanings. Misinterpreting these expressions can lead to communication breakdowns or conceptual errors, particularly for non-native speakers, translators, economists, and students.

By comparing English, a global lingua franca, with Uzbek, a Turkic language gaining prominence in regional economic studies, this research bridges linguistic and cultural divides. It highlights shared metaphoric models and divergent linguistic strategies in economic expression, fostering cross-linguistic competence. Given the growing need for accurate economic translation, bilingual education, and intercultural communication, this study offers timely and practical value for linguistics, translation studies, lexicography, and economic communication.

Relevance of Work: In today's global economy, multilingual communication is essential, particularly in economics. Economic texts frequently contain idiomatic and phraseological expressions, making their understanding

critical for accurate interpretation, translation, and application. Phraseological units in economics reflect a society's cultural, historical, and cognitive perspectives, providing deeper insights into how economic concepts are linguistically framed across languages.

English, a dominant international language, and Uzbek, the state language of Uzbekistan with increasing global market involvement, both feature rich sets of economic phraseologisms. However, cultural and structural differences often render direct translation inadequate. Linguistic analysis of these units is necessary to enhance cross-cultural communication, improve translation accuracy, and develop educational materials for economics students and language learners.

Purpose: The primary purpose of this study is to analyze the linguistic characteristics of phraseological units in economic discourse in English and Uzbek. Specifically, it aims to:

- Identify and classify common economic phraseological units in both languages;
- Compare their structural and semantic features;
- Examine the cultural elements embedded in these units;
- Highlight challenges and strategies for their translation;
- Provide linguistic and methodological insights for educators, translators, and learners engaged in economic discourse.

By achieving these objectives, the study enhances understanding of economic language and supports bilingual competence in specialized terminology.

Materials and Methods of Research: This study employs a comparative-descriptive linguistic methodology. The research materials include:

- Economic textbooks, business articles, and financial reports in English and Uzbek;
- Bilingual and monolingual phraseological dictionaries;
- Academic papers and digital corpora (e.g., the British National Corpus and, where available, the Uzbek Language National Corpus).

Phraseological units were selected based on their relevance to economic concepts and frequency of use. They were classified into structural categories (e.g., idioms, collocations, set expressions) and semantic categories (e.g., metaphoric, evaluative, functional).

The methods applied include:

- Comparative Analysis: To identify similarities and differences between English and Uzbek economic phraseologisms;
- Semantic Analysis: To interpret meanings, connotations, and figurative elements of selected expressions;
- Contextual Analysis: To examine the use of phraseological units in authentic economic discourse;
- Translation Evaluation: To assess the equivalence and adequacy of translations between the two languages.

This multi-method approach provides a comprehensive understanding of how economic phraseologisms function across languages and cultures.

Results and Discussion: The comparative analysis yielded several key findings:

1. Structural Variation: English economic phraseological units often manifest as idioms (e.g., “tighten one’s belt,” “market crash”) or noun-based collocations (e.g., “inflation rate,” “economic downturn”). In contrast, Uzbek tends to use proverb-like expressions and descriptive set phrases, such as “pul suv bo’ldi” (money became like water – inflation) or “narx osmonga chiqdi” (the price went to the sky – price surge).
2. Metaphorical Patterns: Both languages employ metaphorical language, but the metaphors are culturally distinct. English expressions often use zoomorphic or natural metaphors (e.g., “bull market,” “economic storm”), while Uzbek phraseologisms are more anthropocentric or tied to everyday life (e.g., “bozor qizidi” – the market heated up).
3. Translation Challenges: Literal translations frequently result in loss of meaning or cultural mismatch. For example, translating “cash cow” directly into Uzbek fails to convey the intended economic metaphor.

without cultural adaptation. This highlights the need for context-based, culturally sensitive translation strategies.

4. Semantic Overlap and Gaps: While some universal economic concepts have equivalent phraseological forms, culturally specific expressions often lack direct counterparts. Functional translation or descriptive paraphrasing is recommended in such cases.

These findings illustrate that economic phraseologisms are not only linguistic constructs but also cultural artifacts. Understanding their usage enhances translation, interpretation, and the teaching of economic content in bilingual or multilingual contexts.

Conclusion: The comparative linguistic analysis of economic phraseological units in English and Uzbek reveals both universal patterns and language-specific features in the conceptualization of economic phenomena. Phraseological units are powerful tools for expressing abstract economic ideas vividly and in culturally resonant ways. They reflect the worldview of a speech community and play a significant role in shaping professional and public economic discourse.

The study demonstrates that, while English and Uzbek both employ metaphors, idioms, and fixed expressions in economic language, their structural forms, imagery, and cultural references often differ. These differences pose challenges for translation and language learning, particularly in specialized communication like economics.

Thus, economic phraseologisms should be approached as culturally loaded units requiring contextual understanding and functional translation strategies. The findings are valuable for translators, economists, linguists, and educators working in bilingual or multilingual settings.

Ultimately, this research underscores the importance of phraseological competence in professional language use and the value of cross-linguistic studies in enhancing intercultural communication in economic contexts.

References

1. Oxford Business English Dictionary. (2005). Oxford University Press.
2. Kunin, A. V. (1996). Frazeologiya: Teoriya va amaliyot. Moskva: Rus tili nashriyoti.
3. Axmedova, M., & Xaydarova, S. (2019). Iqtisodiy matnlarni tarjima qilishda frazeologizmlarning o‘rni. Filologiya masalalari, 2(1), 45–50.
4. Komilova, G. (2021). Ingliz va o‘zbek tillarida iqtisodiy frazeologik birliklarning semantik xususiyatlari. O‘zbek tilshunosligi jurnali, 3(4), 87–92.
5. Crystal, D. (2010). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Sayfullayeva, Z. (2020). O‘zbek tilidagi iqtisodiy frazeologizmlarning tarjima muammolari. O‘zbek tili va adabiyoti, 5(2), 33–40.
7. British National Corpus (BNC). (n.d.). Economic texts and phraseological data. www.natcorp.ox.ac.uk
8. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi. (2023). Iqtisodiy atamalar lug‘ati. Toshkent: «Iqtisodiyot» nashriyoti.
9. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.
10. UzCorpora. (n.d.). O‘zbek milliy korpusi. www.uzcorpus.uz

Research Science and
Innovation House

Implementing gamification to develop B2 level learners' linguistic competence

Raximova Iroda shuxrat qizi

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: This article explores the use of gamification as an instructional strategy to enhance linguistic competence among B2-level English language learners. By integrating game-based elements such as points, leaderboards, badges, and narrative missions into language instruction, educators can foster engaging and motivational learning environments that promote active participation. The study reviews literature on gamification in second language acquisition and evaluates its impact on vocabulary acquisition, grammar proficiency, communicative competence, and learner motivation. Data were collected from classroom interventions, supported by surveys and language assessments. The findings indicate that gamified learning significantly boosts engagement and yields measurable improvements in linguistic skills. The article concludes with recommendations for effectively integrating gamification into B2-level language curricula.

Keywords: gamification, linguistic competence, B2-level learners, language acquisition, motivation, English as a Second Language (ESL), digital pedagogy, game-based learning, communicative competence, instructional strategies

Introduction: In recent years, the integration of digital tools and innovative methodologies has transformed traditional approaches to language education. One such method, gamification—the application of game-design elements in non-game contexts—has gained prominence for enhancing learner engagement, motivation, and performance. In second language acquisition (SLA), gamification creates interactive, learner-centered environments that encourage active participation and sustained interest.

B2-level learners, as defined by the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), are upper-intermediate users capable of understanding complex texts and interacting with fluency and spontaneity. However,

advancing to higher proficiency levels requires consistent practice, rich input, and opportunities for meaningful communication. Gamification addresses these needs by embedding linguistic tasks within dynamic scenarios that foster creativity, problem-solving, and collaboration.

This paper investigates the effective implementation of gamification to enhance the linguistic competence of B2-level learners. It examines the theoretical foundations of gamified learning, analyzes its practical applications in classroom settings, and evaluates its impact on vocabulary, grammar, and communicative skills.

In today's digital era, learners are increasingly immersed in interactive technologies, multimedia platforms, and game-based environments. As education adapts to the preferences of 21st-century learners, traditional language instruction methods are often perceived as less engaging or insufficiently motivating. This underscores the need for innovative pedagogical solutions that align with learners' habits while supporting academic progress.

Gamification offers a learner-centered approach, leveraging game mechanics—such as challenges, rewards, progress tracking, and storytelling—to enhance engagement and educational outcomes. For B2-level learners, where progress depends on mastering complex linguistic structures and achieving greater fluency, gamified strategies provide purposeful practice and meaningful feedback in stimulating contexts.

The shift toward blended and online learning, accelerated by global events like the COVID-19 pandemic, has further highlighted the importance of digital gamification in sustaining motivation and ensuring continuity in language development. Exploring gamification in B2-level language learning is thus timely and essential for advancing contemporary language pedagogy.

The significance of this topic lies in its effort to bridge traditional language education with innovative digital methodologies. As learners' expectations evolve with digital trends, educational systems must provide engaging, interactive, and meaningful learning experiences. For B2-level learners, who are transitioning from intermediate to advanced proficiency, maintaining motivation and deepening linguistic competence is a key challenge. Traditional methods may not fully address diverse learner needs or stimulate the active language use required for progression.

Gamification transforms passive learning into active exploration, incorporating competition, rewards, and creativity.

In the context of Uzbekistan’s educational reforms, which prioritize digital tools, communicative teaching methods, and alignment with international standards like the CEFR, this study is particularly relevant. By exploring gamification’s role in supporting B2-level linguistic development, it contributes to local academic discourse and global conversations on the future of language education.

Relevance of Work: Gamification in language education is gaining global momentum as educators strive to create engaging and effective learning environments. While widely applied in early education and beginner language instruction, its value for advanced levels, particularly B2 learners aiming for greater fluency, accuracy, and communicative competence, is increasingly recognized.

The B2 proficiency stage, as defined by the CEFR, is a critical transition point where learners refine complex grammatical structures, expand their lexical range, and demonstrate independent language use in spoken and written forms. Gamified learning is relevant here for its ability to provide targeted, repetitive, and context-rich practice that reinforces linguistic knowledge and sustains motivation.

This work also aligns with the growing demand for digitally enriched education and trends in learner autonomy, personalization, and task-based instruction. By investigating gamification’s impact on B2 learners’ linguistic competence, the study addresses a research gap and offers valuable insights for language teachers, curriculum designers, and educational technology developers.

Purpose: This study aims to explore how gamification can enhance the linguistic competence of B2-level English language learners. Specifically, it seeks to:

- Identify effective gamified strategies and tools for language instruction at the B2 level;
- Evaluate gamification’s impact on vocabulary acquisition, grammar accuracy, and communicative abilities;
- Examine learner attitudes and motivation in gamified versus traditional learning environments;
- Provide practical recommendations for integrating gamification into language teaching curricula.

By addressing these objectives, the research contributes to the evidence supporting digital innovation in language education and offers actionable strategies for improving learner outcomes.

Materials and Methods of Research: This study adopted a mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative data to assess gamification's impact on B2-level learners' linguistic competence.

Participants:

The research involved 40 B2-level English language learners enrolled in an academic English course at a university language center. Participants were divided into two groups: an experimental group (20 students) engaging in gamified learning activities and a control group (20 students) following traditional instruction methods.

Gamified Tools and Activities: The experimental group used platforms such as Kahoot!, Quizizz, Duolingo Classroom, and Classcraft, incorporating elements like points, levels, badges, storytelling, and timed challenges. Activities focused on vocabulary building, grammar practice, sentence construction, and dialogue simulation.

Data Collection Methods:

- **Pre-test and Post-test Assessments:** Standardized language proficiency tests were administered before and after the intervention to measure improvements in vocabulary, grammar, and reading comprehension.
- **Questionnaires:** Both groups completed motivation and satisfaction surveys at the study's conclusion.
- **Classroom Observations:** Qualitative data were gathered through observations to assess engagement, interaction, and participation patterns.

Duration:

The study spanned 6 weeks, with three 90-minute sessions per week.

Results and Discussion: The results demonstrate a statistically significant improvement in linguistic competence among learners in the gamified instruction group compared to those in the traditional setting.

- **Vocabulary Acquisition:** The experimental group achieved a 22% average increase in vocabulary test scores, compared to 10% in the control group.

Interactive activities like word-matching games and real-time quizzes enhanced retention.

- Grammar Proficiency: Learners in the gamified group showed a 19% improvement in sentence structure and tense usage, compared to 11% in the control group.
- Engagement and Motivation: Surveys indicated that 90% of the experimental group reported higher motivation, attributing it to the dynamic, competitive, and rewarding nature of gamified learning. In contrast, only 55% of the control group felt motivated by traditional methods.
- Communicative Skills: Observational data revealed that learners in the gamified group participated more actively in speaking and role-play tasks, encouraged by immersive contexts and collaborative mechanics.

These findings support the hypothesis that gamification enhances both linguistic competence and emotional investment in learning. The results align with prior studies in educational psychology and SLA, confirming that game-based learning fosters deeper cognitive and social engagement.

Conclusion: This study confirms that gamification is an effective pedagogical approach for enhancing linguistic competence among B2-level English language learners. By strategically incorporating game-based elements—such as rewards, competition, interactive tasks, and storytelling—learners demonstrated significant improvements in vocabulary acquisition, grammar accuracy, and communicative fluency.

Gamification also increased learner motivation and classroom engagement, critical factors for sustaining progress at intermediate to advanced levels. The contrast between the experimental and control groups highlights the potential of gamified instruction to address both cognitive and affective domains of learning.

Given these positive outcomes, language educators are encouraged to integrate gamification into curriculum design and daily instruction, particularly for learners who thrive in dynamic, student-centered environments. Further research could explore the long-term effects of gamification and its integration with other digital tools to support autonomous and personalized language learning.

References

1. Karimov, A. (2020). Ingliz tilini o'rgatishda raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar. – O'zbekistan Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi ilmiy jurnali.
2. Usmonova, M. (2021). Gamifikatsiya va uning chet tilini o'qitishdagi roli. – “Zamonaviy ta'lim” ilmiy-amaliy jurnali, №2, 43–47.
3. European Commission. (2020). Digital Education Action Plan (2021–2027): Resetting education and training for the digital age. Brussels.
4. CEFR. (2001). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe, Cambridge University Press.
5. Rasulova, Z. (2022). Til o'rgatishda motivatsiyani oshirishda o'yinli metodikalar va raqamli vositalarning o'rni. – “Pedagogik izlanishlar” jurnali, Toshkent davlat pedagogika universiteti.
6. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014). Does gamification work? A literature review of empirical studies on gamification. Proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences.
7. Reinders, H. (2012). Digital games in language learning and teaching. Palgrave Macmillan.
8. Yuldasheva, D. (2023). Gamifikatsiya orqali B2 darajadagi talabalarda leksik kompetensiyani rivojlantirish. – “Filologiya va tillarni o'qitish” xalqaro ilmiy jurnal, №3, 58–63.

Research Science and
Innovation House

Functional features of paralinguistic tools in English communication

Raximova Nargiza

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: This article examines the functional features of paralinguistic tools in English communication and their role in enhancing verbal messages. Paralinguistic elements, such as tone, pitch, facial expressions, gestures, and body language, serve as critical non-verbal cues that complement spoken language. These tools are essential for expressing emotions, clarifying intent, and managing conversational flow. The study underscores their significance in both everyday and professional settings, demonstrating how they shape meaning, reinforce attitudes, and promote mutual understanding among interlocutors. Drawing on discourse analysis and pragmatic studies, the research highlights the dynamic interplay between verbal and non-verbal communication.

Keywords: paralinguistics, non-verbal communication, English discourse, tone, gesture, body language, facial expression, communication tools, pragmatic functions, spoken interaction

Introduction: Human communication extends far beyond spoken words. While language serves as the primary vehicle for conveying ideas and information, paralinguistic tools—non-verbal elements such as intonation, pitch, stress, facial expressions, eye contact, gestures, and body posture—play an equally vital role. In English communication, these features often convey meanings that words alone cannot capture.

Paralinguistic cues act as supplementary layers that enrich verbal communication by clarifying intentions, expressing emotions, signaling social relationships, and regulating conversational flow. For example, the phrase “I’m fine” can convey vastly different meanings depending on the speaker’s tone and facial expression. Thus, understanding and interpreting these cues are crucial for effective communication, particularly in multicultural and multilingual contexts where linguistic nuances vary.

With increasing global interactions in education, business, and digital communication, the ability to proficiently decode and employ paralinguistic tools in English is more important than ever. This study explores the core functions and communicative value of these features in English discourse, illuminating their contribution to mutual understanding and successful interaction.

In today's globalized world, English communication transcends linguistic and cultural boundaries, occurring in diverse multicultural, multilingual, and digitally mediated contexts. Mastering both verbal and paralinguistic elements is essential for nuanced and effective communication. While grammar, vocabulary, and pronunciation often dominate language learning, the non-verbal dimension is frequently overlooked, despite its profound impact on meaning and interpretation.

Paralinguistic tools serve as powerful communicative devices, conveying emotions, managing social interactions, and resolving ambiguities in spoken English. Their role is particularly critical when words alone are insufficient to express intent or convey emotional subtext. In fields such as intercultural communication, language teaching, business negotiations, and public speaking, proficiency in paralinguistic features significantly enhances communicative competence.

Given the growing demand for effective interpersonal communication skills in English, particularly among second-language speakers, studying paralinguistic tools holds practical, pedagogical, and theoretical significance. It fosters cross-cultural understanding, refines communicative strategies, and enriches teaching and learning practices for English as a global language.

The study of paralinguistic tools is vital for both theoretical linguistics and practical language application. In real-world communication, messages are rarely conveyed solely through words. The manner of delivery—through tone, facial expressions, and gestures—often outweighs the verbal content. Understanding the functional role of paralinguistic features is thus essential for accurate and meaningful communication.

This topic is particularly relevant for language acquisition, where learners often struggle to interpret implied meanings or emotional undertones. Misinterpreting non-verbal cues can lead to communication breakdowns, misunderstandings, or even offense in intercultural interactions. As English

continues to serve as a global lingua franca, the ability to effectively interpret and use paralinguistic features is a key component of communicative competence.

Moreover, this research bridges linguistics, psychology, communication studies, and education, offering a multidisciplinary perspective on human interaction. It underscores that language is not merely a system of symbols but a dynamic social act. Investigating paralinguistic tools helps educators, learners, and professionals navigate complex communicative environments, making this study timely and relevant in today's globalized society.

Relevance of Work: This study contributes to a deeper understanding of communication beyond linguistic structures. While traditional linguistics focuses on syntax, semantics, and phonology, this research highlights the multimodal nature of communication, where paralinguistic cues complement spoken language. In English discourse—spanning informal conversations, interviews, public speaking, and cross-cultural interactions—paralinguistic features often determine communicative success.

As English serves as a global medium for education, business, and diplomacy, analyzing these subtle yet impactful tools is increasingly critical. This research is particularly relevant for educators, language learners, interpreters, and communication specialists who must navigate the cultural and functional nuances of non-verbal elements in English. It also offers insights to enhance communication training programs and foster intercultural competence in English-speaking contexts.

Purpose: The primary purpose of this research is to identify and analyze the functional features of paralinguistic tools in English communication. Specifically, the study aims to:

- Classify the main types of paralinguistic elements used in English (e.g., intonation, facial expressions, gestures, eye contact);
- Examine how these elements express emotions, emphasize meaning, and manage conversational flow;
- Explore the pragmatic functions of paralinguistic cues in real-world English interactions;
- Highlight the importance of paralinguistic awareness in English language teaching and learning;

- Provide recommendations for incorporating paralinguistic training into language education and professional communication practices.

By achieving these objectives, the study seeks to deepen understanding of communication as a holistic process and promote more effective interaction in English-speaking contexts.

Materials and Methods of Research: This study adopts a qualitative descriptive approach grounded in discourse analysis and pragmatic linguistics. The following materials and methodologies were utilized:

- **Corpus of Spoken English:** Authentic English dialogues from interviews, TED Talks, classroom interactions, films, and television programs served as primary data sources.

- **Observational Analysis:** Non-verbal behaviors, including tone variation, body language, eye contact, gestures, and facial expressions, were observed and categorized based on their communicative functions.

- **Theoretical Frameworks:** The research draws on pragmatics, non-verbal communication theory, and sociolinguistic approaches to interpret the data.

- **Comparative Analysis:** Paralinguistic usage in different contexts (formal vs. informal, intercultural vs. native interactions) was compared to highlight variations in communicative intent and effectiveness.

- **Expert Opinion:** Insights from linguistic and communication scholars were incorporated to validate interpretations.

This methodology provides a comprehensive overview of how paralinguistic tools function within spoken English.

Results and Discussion: The analysis revealed several key findings regarding the functional significance of paralinguistic tools in English communication:

1. **Emotional Expression:** Intonation, facial expressions, and gestures were the most frequent tools for conveying emotions such as anger, happiness, sarcasm, or confusion, providing essential emotional context to neutral or ambiguous utterances.

2. **Emphasis and Clarification:** Speakers used stress, pitch modulation, and hand gestures to highlight specific parts of their speech, enabling listeners to grasp the intended message more effectively.

3. **Conversational Regulation:** Pauses, nods, and eye contact regulated the rhythm of conversation, signaling turn-taking, agreement, or the intent to continue speaking.

4. **Cultural Variation:** In intercultural settings, paralinguistic cues occasionally led to misinterpretations, particularly when cultural norms around eye contact, gestures, or personal space differed, emphasizing the need for cultural sensitivity.

5. **Educational Relevance:** English language learners often exhibited limited awareness of paralinguistic cues, resulting in communication challenges. Teachers incorporating paralinguistic training (e.g., role-plays, video analysis) reported enhanced learner performance in comprehension and speaking fluency.

These findings confirm that paralinguistic tools are integral, not auxiliary, to spoken English. They enhance clarity, emotional depth, and coherence in communication, particularly in contexts where verbal content alone is insufficient.

Conclusion: This study underscores the indispensable role of paralinguistic tools in English communication, revealing their capacity to convey meaning, express emotions, and manage interpersonal interactions. Far from being supplementary, non-verbal cues—such as intonation, facial expressions, gestures, and body movements—are core communicative instruments that enrich and clarify verbal messages.

Analysis of real-world English contexts demonstrates that paralinguistic features serve diverse functional roles, from highlighting speaker intent to regulating conversational dynamics and fostering mutual understanding. Their effectiveness, however, depends on cultural norms and communicative competence, rendering them both powerful and complex.

For English as a second language learners, developing awareness and proficiency in paralinguistic tools is crucial for achieving communicative fluency. Integrating these elements into language education and training programs can significantly enhance interactional skills and cross-cultural communication.

Ultimately, recognizing the importance of paralinguistic features fosters a holistic understanding of language as a dynamic, multimodal activity, where words, gestures, tone, and timing converge to create meaning.

References

1. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press.
2. Knapp, M. L., & Hall, J. A. (2010). Nonverbal Communication in Human Interaction. Wadsworth Cengage Learning.
3. Yule, G. (1996). Pragmatics. Oxford University Press.
4. Halliday, M. A. K. (1978). Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. Edward Arnold.
5. Glover, P. (2004). Using Non-verbal Communication in the Classroom. *ELT Journal*, 58(1), 62–70.
6. Mehrabian, A. (1972). Nonverbal Communication. Aldine-Atherton.
7. Qodirova, Z. (2018). Ingliz tilidagi pragmatik birliklarning lingvistik tahlili. Toshkent: Fan nashriyoti.
8. Nazarova, D. (2020). Til o‘rganishda paralingvistik vositalarning roli. *Filologiya va tillarni o‘qitish*, 4(38), 112–117.
9. Karimova, M. (2021). O‘zbek va ingliz tillarida noverbal kommunikatsiya vositalarining qiyosiy tahlili. *O‘zbek tilshunosligi jurnali*, 1(2), 55–60.
10. Tashkent State University of Foreign Languages (2022). English Language Teaching in Uzbekistan: Innovations and Methodologies. Tashkent.

**Research Science and
Innovation House**

Psycholinguistic features of communication in English and Uzbek

Raxmanova Dilobar

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: This article investigates the psycholinguistic features of communication in English and Uzbek, emphasizing the cognitive and psychological processes that shape language production and comprehension. It explores how cultural context, thought patterns, memory, and perception influence verbal interaction and message interpretation. By comparing English, a Germanic language with analytic structures, and Uzbek, a Turkic language with agglutinative morphology, the study highlights differences in lexical access, sentence processing, and pragmatic cues. Additionally, it examines bilingualism and code-switching among Uzbek-English bilingual speakers to understand their impact on emotional expression and cognitive load. The findings offer insights into intercultural communication, language acquisition, and applied psycholinguistics.

Keywords: psycholinguistics, communication, English, Uzbek, cognitive processing, cultural context, bilingualism, language production, comprehension, code-switching

Introduction: Psycholinguistics is pivotal in understanding how language operates within the human mind, encompassing the mental processes involved in comprehension, production, and acquisition. Communication, a complex cognitive activity, is profoundly shaped by psychological and cultural factors, particularly in multilingual contexts. This article examines the psycholinguistic characteristics of communication in English and Uzbek—languages that differ significantly in structure, cultural background, and usage.

English, a global lingua franca, is often associated with directness, analytical thinking, and individualistic expression. In contrast, Uzbek, rooted in collectivist cultural traditions, emphasizes indirectness, politeness, and contextual cues. These distinctions influence verbal interactions and reflect deeper cognitive strategies shaped by linguistic structure and sociocultural norms.

The relevance of this study lies in its interdisciplinary approach, integrating linguistics, psychology, and intercultural studies. As globalization fosters cross-linguistic contact, understanding how diverse linguistic communities process and use language is increasingly vital. This research illuminates how English and Uzbek speakers organize thoughts, interpret messages, and navigate conversational contexts from a psycholinguistic perspective.

In today's interconnected, multilingual world, effective communication requires analyzing the mental mechanisms governing message formulation, interpretation, and understanding across linguistic and cultural frameworks. Comparing English and Uzbek offers valuable insights into how speakers of structurally and culturally distinct languages think, perceive, and interact. English, prevalent in international diplomacy, business, and education, reflects specific cognitive and social patterns, while Uzbek, predominant in Central Asia, embodies unique values, worldviews, and communicative norms.

Studying these psycholinguistic features enhances our understanding of human cognition and communication while supporting practical applications in education, translation, intercultural dialogue, and language therapy. It informs bilingual education systems, communication strategies, and mutual understanding among diverse linguistic communities, holding both academic and real-world significance.

The study is particularly relevant amid increasing globalization, multilingual interactions, and cross-cultural exchanges. As a fundamental cognitive and social tool, language demands exploration of how it functions in the minds of speakers from varied backgrounds. This research addresses how grammatical systems, cultural norms, and communicative strategies in English and Uzbek affect language processing, emotional expression, and conversational behavior.

With the rise of bilingual and multilingual speakers in educational and professional settings, examining how individuals manage communication between English and Uzbek is essential. The study also tackles broader psycholinguistic questions, such as how cultural backgrounds influence cognitive processes, how bilingual brains switch languages, and how context shapes meaning interpretation.

This research offers theoretical value for linguists and psychologists and practical benefits for language educators, translators, and intercultural communication specialists. It promotes culturally responsive teaching methods,

enhances translation accuracy, and deepens understanding of cognitive mechanisms in bilingual individuals.

Relevance of Work: This study’s relevance stems from its interdisciplinary approach, merging psycholinguistics with cross-cultural communication. In an era of globalization, migration, and multilingual interactions, understanding how cognitive and cultural factors shape communication across languages is crucial. By analyzing English and Uzbek—languages from distinct linguistic families and sociocultural backgrounds—this research enhances our understanding of how speakers construct meaning, manage conversations, and adapt to diverse communicative norms.

The work is particularly valuable for linguists, educators, translators, psychologists, and intercultural communication specialists. It advances theoretical knowledge in psycholinguistics while offering practical implications for language teaching, curriculum development, and bilingual cognitive assessment.

Purpose: The primary purpose of this study is to examine the psycholinguistic features shaping communication in English and Uzbek. Specifically, it aims to:

- Identify cognitive and cultural patterns influencing language processing in both languages;
- Analyze differences in sentence structure, lexical access, and discourse strategies from a psycholinguistic perspective;
- Explore how bilingual English-Uzbek speakers manage language switching, emotional expression, and conceptual framing;
- Contribute to effective intercultural communication strategies and bilingual educational practices.

Materials and Methods of Research: This study adopts a comparative qualitative methodology grounded in psycholinguistic theory and cross-linguistic analysis. Materials include authentic speech samples, transcribed dialogues, and excerpts from English and Uzbek media (interviews, conversations, and literary texts). A group of Uzbek-English bilingual speakers was observed to analyze code-switching patterns and cognitive load during communication.

Key methods include:

- **Contrastive Linguistic Analysis:** To identify structural and lexical differences;
- **Discourse Analysis:** To examine conversational cues and pragmatics in both languages;
- **Cognitive Task Observation:** To assess memory recall, word retrieval, and conceptual framing in bilingual individuals;
- **Surveys and Interviews:** With Uzbek-English bilingual speakers to collect data on language preference, emotional expression, and communication styles in varied contexts.

The research draws on psycholinguistic models, such as Levelt’s speech production model and the Sapir-Whorf hypothesis, to interpret findings within a theoretical framework.

Results and Discussion: The analysis revealed several psycholinguistic differences and similarities in English and Uzbek communication:

1. **Language Processing and Sentence Structure:** English speakers rely on fixed word order (SVO) and auxiliary verbs to express time and modality, supporting linear, analytic thinking. Uzbek speakers use flexible word order and agglutinative suffixes, reflecting a holistic, context-driven cognitive approach.
2. **Pragmatic and Cultural Influences:** Uzbek communication is high-context, with meaning tied to social status, age, and non-verbal cues. English communication is low-context, prioritizing clarity and directness. These differences impact information delivery, especially in emotionally charged or hierarchical settings.
3. **Bilingualism and Code-Switching:** Uzbek-English bilinguals used code-switching to manage emotional tone and address lexical gaps. Participants reported greater emotional expressiveness in Uzbek but more precision and academic tone in English, indicating distinct cognitive frames activated by each language.
4. **Emotional and Conceptual Framing:** Emotions and abstract concepts are expressed differently. Uzbek idiomatic expressions often rely on metaphor and cultural symbolism, while English equivalents are more descriptive and analytic.

These findings suggest that language structure and culture significantly shape cognition, emotion, and interaction. Understanding these psycholinguistic mechanisms is crucial for improving cross-cultural communication and language education.

Conclusion: The comparative analysis of psycholinguistic features in English and Uzbek reveals that language is not merely a communicative tool but a reflection of cognitive processes and cultural identity. Differences in grammar, word order, pragmatics, and discourse style influence how speakers perceive, interpret, and convey meaning. English speakers, shaped by a low-context, analytical culture, prioritize directness and clarity, while Uzbek speakers, in a high-context environment, emphasize respect, indirectness, and situational awareness.

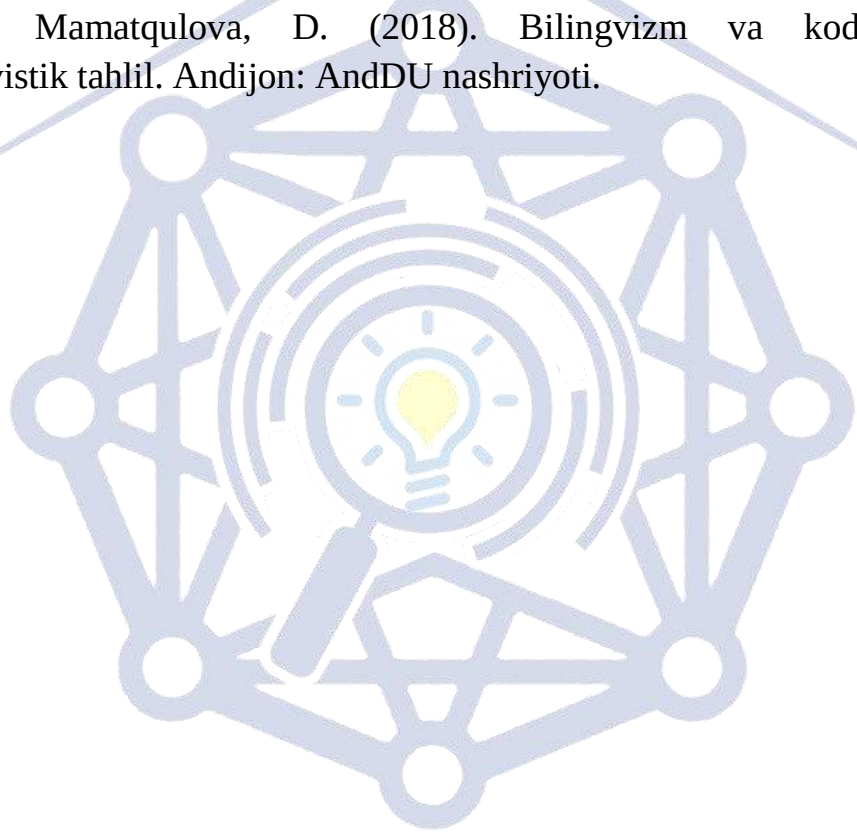
Bilingual individuals navigating these languages exhibit cognitive flexibility but face challenges like emotional dissonance and conceptual shifts during language switching. These insights highlight the need to incorporate psycholinguistic awareness into language teaching, translation, and intercultural communication training.

Ultimately, effective communication between English and Uzbek speakers requires not only linguistic proficiency but also an understanding of underlying cognitive and cultural frameworks. Further research in this area will enhance cross-linguistic empathy, improve educational methodologies, and foster inclusive global communication.

References

1. Aitchison, J. (2008). *The Articulate Mammal: An Introduction to Psycholinguistics*. London: Routledge.
2. Carroll, D. W. (2007). *Psychology of Language* (5th ed.). Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
3. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2017). *An Introduction to Language* (11th ed.). Boston: Cengage Learning.
4. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language* (2nd ed.). Cambridge University Press.
5. Pavlenko, A. (2006). *Emotions and Multilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.

6. Sapir, E. (1949). Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality. Berkeley: University of California Press.
7. To‘xtasinova, M. (2017). Ingliz va o‘zbek tillarida muloqot madaniyati. Toshkent: “Ilm ziyo” nashriyoti.
8. Raxmonov, B. (2022). Tilshunoslikda zamonaviy psixolingvistik tadqiqotlar. Nukus: Qoraqalpog‘iston nashriyoti.
9. Karimov, I. (2016). Til va tafakkur uyg‘unligi: psixolingvistik talqin. Buxoro: BuxDU nashriyoti.
10. Mamatqulova, D. (2018). Bilingvizm va kod almashtirish: psixolingvistik tahlil. Andijon: AndDU nashriyoti.

**Research Science and
Innovation House**

Enhancing speaking skills in Non filology University Students trough interactive methods

Risqimova Gulnoza Ibrohim qizi

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: In today's globalized world, fluency in English is essential across all disciplines, not just philological fields. However, non-philology university students often struggle to develop effective speaking skills due to limited language exposure and traditional teaching methods. This article investigates the use of interactive methods—such as role-plays, group discussions, debates, and digital platforms—to enhance oral communication among non-language majors. The study underscores the effectiveness of student-centered activities in creating real-life communication scenarios that boost confidence, engagement, and fluency. Based on classroom experiments, surveys, and feedback analysis, the findings demonstrate that interactive methods significantly improve students' motivation and speaking competence.

Keywords: interactive teaching, speaking skills, non-philology students, communication competence, English language learning, student-centered methods, classroom interaction

Introduction: In an era of globalization and digital transformation, English has solidified its role as the lingua franca of international communication, business, science, and education. While philology students receive extensive training in language proficiency, non-philology students—such as those in engineering, medicine, economics, or IT—often receive limited instruction in practical language skills, particularly speaking. This gap hinders their academic and professional success in global contexts.

Speaking, one of the most challenging second-language skills, demands linguistic competence, sociocultural awareness, real-time processing, and psychological confidence. Non-philology students frequently lack opportunities for

meaningful verbal interaction in English, as classroom instruction often prioritizes grammar, reading, or test preparation.

This situation necessitates a shift from traditional, teacher-centered approaches to dynamic, interactive methods that engage learners in active speaking practice. Techniques such as simulations, peer discussions, project-based tasks, and digital tools can create environments mimicking real-world communication, fostering confidence, fluency, and motivation.

This article examines how interactive methods can enhance the speaking skills of non-philology university students, evaluating their impact on engagement and performance. Developing strong English speaking skills is critical for professionals across all fields, enabling participation in international conferences, collaboration with global partners, and access to cutting-edge knowledge.

However, many higher education institutions, particularly for non-philology majors, undervalue spoken English due to outdated curricula and limited practical communication opportunities. This disconnect between academic preparation and real-world demands underscores the need for innovative, communicative teaching methods that prioritize active language use.

The relevance of this topic lies in its potential to transform English language education for non-language students, aligning it with modern learners' needs. Interactive strategies foster inclusive, effective learning environments, equipping students with the communicative competence required for their careers. Moreover, enhancing speaking skills promotes confidence, intercultural competence, and lifelong learning—essential qualities in the 21st century.

Fluency and confidence in English speaking are vital for modern education and professional development. For non-philology students in fields like engineering, business, or medicine, English proficiency is not merely academic but a practical necessity for engaging in the global knowledge economy. Yet, speaking remains a challenging, anxiety-inducing skill due to limited vocabulary, poor pronunciation, or insufficient practice. Traditional methods often neglect oral communication, focusing on passive skills like reading and writing, creating a mismatch between classroom learning and post-graduation needs.

This study bridges this gap by promoting interactive methods that center learners in the speaking process. These approaches enhance language fluency,

critical thinking, teamwork, and problem-solving, preparing graduates for global competitiveness and professional competence.

Relevance of Work: This study aligns with the transformation of higher education, where interdisciplinary knowledge and communicative competence are increasingly valued. It addresses a critical gap in language education for non-philology students, who are often underserved in speaking practice. By introducing interactive methods tailored to their academic and professional needs, the research promotes a balanced, practical approach to English instruction.

The work supports global educational standards, emphasizing learner autonomy, communicative language teaching (CLT), and digital integration. It also aligns with national education reforms aimed at enhancing English teaching in non-language faculties. The findings are applicable to curriculum design, teacher training, and classroom implementation, offering value to educators, methodologists, and policymakers.

Purpose: The primary purpose of this study is to evaluate the effectiveness of interactive methods in enhancing English speaking skills among non-philology university students. It aims to identify the most successful techniques for promoting fluency, confidence, and communicative competence in classroom settings. Specifically, the study seeks to:

- Analyze challenges non-philology students face in developing speaking skills;
- Implement interactive methods, including role-plays, discussions, peer interviews, and digital activities;
- Evaluate their impact on student participation, motivation, and oral performance;
- Provide practical recommendations for integrating these methods into English courses for non-language faculties.

Materials and Methods of Research: This study employed a mixed-methods design, combining qualitative and quantitative approaches, to assess the impact of interactive teaching methods on the speaking skills of non-philology university students. Conducted over one academic semester, the research involved 60

undergraduate students from non-language majors, including engineering, economics, and computer science.

Data Collection Instruments:

- **Pre- and Post-Assessment Tests:** Speaking skills tests measured progress in fluency, accuracy, and coherence.
- **Observation Protocols:** Classroom activities were observed to evaluate participation and interaction.
- **Surveys and Questionnaires:** Students provided feedback on perceptions, motivation, and the applied methods.
- **Teacher Journals and Reflection Logs:** These assessed instructional effectiveness and student engagement.

Interactive Methods:

- Role-plays based on real-life scenarios;
- Group discussions and debates on current topics;
- Problem-solving tasks in pairs and small groups;
- Digital tools, including Padlet, Flipgrid, and Zoom breakout rooms, for virtual speaking practice.

Data Analysis: Descriptive statistics were used for test results, and thematic analysis was applied to qualitative feedback.

Results and Discussion: The findings revealed significant improvements in students' speaking abilities following the implementation of interactive methods:

- **Increased Fluency and Vocabulary Usage:** Post-test results showed a 35% improvement in fluency and varied vocabulary use, compared to baseline scores.
- **Higher Participation Levels:** Over 85% of students reported feeling more comfortable and confident speaking during interactive activities.
- **Positive Student Attitudes:** Most participants found role-plays and group discussions enjoyable and relevant, enhancing their learning experience.
- **Teacher Observations:** Students exhibited greater engagement and willingness to take risks in communication, supported by peer interaction and real-world tasks.

These outcomes indicate that interactive methods offer a dynamic, effective alternative to traditional grammar-based instruction, particularly for fostering spontaneous communication and learner autonomy.

Conclusion: This research confirms that interactive teaching methods significantly enhance the English speaking skills of non-philology university students. Student-centered activities, such as role-plays, discussions, and digital tools, create engaging environments that encourage free, confident, and spontaneous communication. These methods improve fluency, accuracy, and communicative competence—critical skills for academic and professional success.

The study highlights the need for a paradigm shift in language instruction for non-language majors, moving from passive, form-focused teaching to active, communication-based learning. When provided with practical, real-world speaking opportunities, students demonstrate substantial improvements in motivation and performance.

Higher education institutions should integrate interactive speaking activities into English curricula across disciplines. Continuous teacher development and curriculum reform are essential to support this transformation. Future research could explore long-term impacts, disciplinary differences, or scalability in online learning environments.

References

1. CEFR (Common European Framework of Reference for Languages). (2011). Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe.
2. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.
3. Harmer, J. (2007). The Practice of English Language Teaching (4th ed.). Pearson Longman.
4. Brown, H. D. (2001). Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy (2nd ed.). Pearson Education.
5. Ministry of Higher and Secondary Specialized Education of the Republic of Uzbekistan. (2021). Guidelines for English Language Teaching in Non-Philological Faculties. Tashkent.
6. Ur, P. (1996). A Course in Language Teaching: Practice and Theory. Cambridge University Press.
7. Nunan, D. (2003). Practical English Language Teaching. McGraw-Hill Education.
8. Mahmudova, G. (2022). Innovatsion metodlar orqali ingliz tilini o'qitish samaradorligini oshirish. Tashkent: TDPU ilmiy jurnali.

Developing students reading competence through cognitive strategy

Saxatova Iroda

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: In modern education, developing reading competence is critical for language learning. This article examines how cognitive strategies—such as prediction, summarizing, questioning, and clarifying—enhance students’ reading comprehension and analytical skills. It emphasizes metacognitive awareness and active reading techniques to foster deeper text engagement. A review of pedagogical approaches and classroom practices underscores the importance of strategic instruction in cultivating autonomous, confident readers. Findings indicate that systematic integration of cognitive strategies in reading lessons improves academic performance and promotes long-term language proficiency.

Keywords: reading competence, cognitive strategies, metacognitive awareness, reading comprehension, active reading, language learning, educational strategies, classroom practices

Introduction: Reading competence is a cornerstone of academic success and lifelong learning. In an era of information overload, the ability to read critically, comprehend deeply, and evaluate texts thoughtfully is more vital than ever. However, many students struggle with reading due to passive habits and limited strategic engagement with texts.

Recent studies in educational psychology and pedagogy highlight the value of cognitive strategies in improving reading skills. Strategies such as predicting, visualizing, summarizing, questioning, and inferencing enable students to monitor their thinking processes, fostering active interaction with texts and enhancing comprehension, retention, and critical thinking.

This article explores how cognitive strategies can be systematically integrated into classroom reading instruction to develop students’ reading competence. It also examines the teacher’s role in modeling these strategies and creating environments that encourage reflective, strategic reading.

Reading is not merely a skill but a gateway to knowledge, academic achievement, and critical literacy. Developing reading competence is essential across all disciplines, as it underpins students' ability to understand, analyze, and engage with complex texts. Traditional reading instruction often overlooks the cognitive processes underlying effective reading, leading to superficial comprehension and limited retention.

Cognitive strategies address this gap by equipping students with mental tools to approach texts thoughtfully and systematically. These strategies promote self-regulated learning, enabling learners to monitor comprehension, adapt their reading approach, and construct meaning actively. As a result, students become independent, confident readers.

The focus on cognitive strategies aligns with modern educational priorities, including learner autonomy, critical thinking, and lifelong learning. In multicultural and multilingual classrooms, where language proficiency varies, cognitive strategies offer flexible, adaptable methods to support comprehension and engagement. This topic is significant for educators, curriculum developers, and policymakers striving to enhance reading instruction's quality and effectiveness.

The relevance of cognitive strategies lies in the growing demand for critical information processing in academic and real-world contexts. As education shifts toward competency-based models, reading with understanding and purpose requires intentional strategy use, moving beyond passive engagement to dynamic cognitive processing.

Cognitive strategies significantly enhance reading comprehension by engaging learners in deeper thinking. They are particularly effective in language education, where students often struggle with nuanced meanings, key ideas, or inferences. By promoting these strategies, educators bridge the gap between decoding and true understanding.

Additionally, cognitive strategies support inclusive education, empowering diverse learners—including those with learning difficulties or language barriers—to approach texts confidently. Given the global emphasis on 21st-century skills like critical thinking, problem-solving, and autonomous learning, this topic is pedagogically and practically essential for fostering literate, competent individuals in a knowledge-driven society.

Relevance of Work: This research contributes to the literature on cognitive strategies in language education, particularly reading instruction. By advocating practical, strategy-based approaches, it aligns with pedagogical trends emphasizing learner-centered methods and cognitive development. The findings are adaptable across educational settings and proficiency levels, offering evidence-based techniques for educators.

The study is relevant for language teachers, curriculum designers, and policymakers aiming to improve literacy outcomes. By demonstrating how cognitive strategies can be integrated into classroom practice, it addresses the critical need to enhance reading comprehension and critical literacy, advancing reading pedagogy theoretically and practically.

Purpose: The primary purpose of this study is to evaluate the effectiveness of cognitive strategies in developing students' reading competence. It aims to identify the most impactful strategies—predicting, questioning, summarizing, and clarifying—for improving reading comprehension. Additionally, the study explores how these strategies can be implemented in classrooms to foster independent, strategic readers.

By analyzing classroom practices, learner outcomes, and teacher roles, the research provides practical recommendations for embedding cognitive strategies into daily reading instruction, ultimately enhancing students' ability to engage meaningfully with texts and promoting long-term reading proficiency.

Materials and Methods of Research: This study employed a mixed-methods approach, combining qualitative and quantitative data to assess the impact of cognitive strategies on reading competence. It involved two groups of intermediate-level students in a non-philological university setting: a control group receiving standard reading instruction and an experimental group taught using cognitive strategies (prediction, summarizing, questioning, clarifying).

Data Collection:

- **Pre- and Post-Reading Comprehension Tests:** To measure progress in comprehension and analytical skills.
- **Classroom Observations:** To evaluate student engagement and strategy application.

- **Teacher Feedback:** To assess instructional effectiveness.
- **Student Self-Assessment Surveys:** To gauge metacognitive awareness and confidence.

The instructional period spanned eight weeks, with teachers incorporating cognitive strategies into reading tasks across various genres and text complexities. Descriptive statistics analyzed comprehension score improvements, while thematic analysis interpreted observation notes and student reflections.

Results and Discussion: The findings revealed significant improvements in the experimental group's reading comprehension compared to the control group. Students trained in cognitive strategies demonstrated greater text engagement, improved inferencing, and enhanced recall of key ideas. Classroom observations noted increased participation, deeper questioning, and frequent metacognitive statements (e.g., “I didn’t understand this part, so I re-read it”).

Students reported greater confidence in tackling complex texts and heightened awareness of their reading processes. Teachers observed that strategy-based instruction fostered independence and critical thinking.

These results align with prior research on cognitive strategies, reinforcing that reading is an active, meaning-making process. The findings advocate for structured, strategy-based reading programs in both language and content-area instruction.

Conclusion: This study confirms that cognitive strategies are highly effective for developing students' reading competence. By teaching students to predict, summarize, question, and clarify, educators enable deeper text engagement and higher comprehension levels. These strategies enhance academic performance while fostering autonomy, confidence, and critical thinking.

The research underscores that reading is an active, strategic process, requiring instruction that goes beyond traditional methods to include mental tools for metacognitive awareness. Integrating cognitive strategies into reading lessons should be a priority for educators aiming to enhance literacy in diverse learning environments.

References

1. Pressley, M., & Afflerbach, P. (1995). Verbal Protocols of Reading: The Nature of Constructively Responsive Reading. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
2. Paris, S. G., Wasik, B. A., & Turner, J. C. (1991). The Development of Strategic Readers. In R. Barr, M. L. Kamil, P. Mosenthal, & P. D. Pearson (Eds.), Handbook of Reading Research (Vol. 2, pp. 609–640). New York: Longman.
3. Chamot, A. U., & O'Malley, J. M. (1994). The CALLA Handbook: Implementing the Cognitive Academic Language Learning Approach. Reading, MA: Addison Wesley.
4. Grabe, W. (2009). Reading in a Second Language: Moving from Theory to Practice. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Duke, N. K., & Pearson, P. D. (2002). Effective Practices for Developing Reading Comprehension. In A. E. Farstrup & S. J. Samuels (Eds.), What Research Has to Say About Reading Instruction (3rd ed., pp. 205–242). Newark, DE: International Reading Association.
6. Nation, I. S. P. (2009). Teaching ESL/EFL Reading and Writing. New York: Routledge.
7. Madrahimova, D. Sh. (2020). O'qish ko'nikmasini shakllantirishda zamonaviy yondashuvlar. "Innovatsion ta'lim" ilmiy jurnali, 4(1), 45–50.
8. Raxmatullaeva, N. M. (2018). Kognitiv strategiyalar asosida chet tilini o'qitishning samaradorligi. "Til va adabiyot ta'limi" jurnali, 2(3), 62–67.
9. Tursunova, D. A. (2022). Til o'rganishda metakognitiv yondashuv va o'quvchilar faoliyatini faollashtirish yo'llari. O'zR FA Til va adabiyot instituti ilmiy maqolalar to'plami.
10. Xo'jayev, M. (2020). O'quvchilarning o'qish kompetensiyasini shakllantirishda innovatsion metodlar roli. "Pedagogik ta'lim" ilmiy-amaliy jurnali, 1(4), 53–57.

The use of names of animals in English with the examples of fiction in English

Temirova Bibixonim

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: This article examines the linguistic and stylistic roles of animal names in English fiction, emphasizing their contributions to characterization, symbolism, and thematic development. Beyond their literal meanings, animal names often serve metaphorical, allegorical, and cultural purposes. Through analysis of works such as George Orwell's *Animal Farm*, Rudyard Kipling's *The Jungle Book*, and Aesop's *Fables*, the study explores how authors employ animal references to reflect human traits, critique social norms, and enrich narrative voice. The findings highlight animal names as literary devices and tools for cultural commentary.

Keywords: animal symbolism, English fiction, metaphor, allegory, characterization, literary stylistics, cultural semantics, animal names, animal metaphors, English literature

Introduction: In literature, animals are more than elements of the natural world; they serve as powerful symbols reflecting human behavior, values, and societal structures. In English fiction, animal names fulfill diverse roles, from literal references to metaphorical or allegorical representations of human qualities and social dynamics. These names carry rich connotations, evoking emotions, shaping character traits, and conveying thematic depth.

From fables assigning moral attributes to animals to novels using animals as symbols of political ideologies or psychological states, animal names are pervasive and significant in English fiction. For example, in George Orwell's *Animal Farm*, animals represent societal classes and ideologies to critique totalitarianism, while in Rudyard Kipling's *The Jungle Book*, animals embody values like courage and loyalty. These instances illustrate how animal names transcend literal meanings to engage with figurative realms.

This article analyzes the linguistic, cultural, and literary roles of animal names in English fiction, demonstrating how authors strategically use them to enrich narratives and engage readers on multiple levels.

The study of animal names is significant for several reasons. First, it reveals how language functions symbolically and culturally. Animal names often carry traditional associations—such as the fox symbolizing cunning or the lion representing bravery—enhancing textual interpretation. Understanding these associations helps readers uncover authors’ intended meanings.

Second, analyzing animal names shows how writers use anthropomorphism and metaphor to address complex human issues, such as morality, identity, politics, and social behavior, in accessible yet profound ways.

Third, this topic bridges linguistics and literature, fostering critical thinking, interpretive skills, and cross-cultural understanding, as animal symbolism varies across cultures and periods. It is particularly valuable in literary studies and language education, where recognizing symbolic language enhances comprehension and appreciation.

Animal names in English fiction are relevant to literature, language, and cultural studies. Beyond literal identification, they serve symbolic, metaphorical, and thematic purposes, representing human characteristics, social roles, or philosophical ideas. In educational and intercultural contexts, understanding these symbolic uses improves literary interpretation and supports language learning. Readers who grasp the cultural weight of references like the cunning fox or loyal dog engage more deeply with texts.

Animal symbolism, while universal, varies across cultures and literary traditions. Exploring its use in English fiction allows scholars and students to navigate these nuances, enriching their appreciation of literary creativity and cross-cultural expression. This topic enhances critical thinking, cultural awareness, and understanding of how language reflects human experiences through fiction.

Relevance of Work: This study holds interdisciplinary value, intersecting literature, linguistics, cultural studies, and education. In literary analysis, animal names are not mere embellishments but meaningful linguistic tools shaping narrative structure, character identity, and thematic depth. Understanding their functions enhances readers’ and scholars’ interpretive capacities.

Animal symbolism, rooted in folklore, myth, and cultural narratives, is significant for exploring worldviews embedded in language. In English fiction, authors leverage symbolic associations—like the owl for wisdom or the snake for deceit—to convey complex ideas efficiently. Recognizing these enhances text comprehension and engagement.

The research also has pedagogical importance, aiding English language learners and literature students in identifying figurative language and deeper textual meanings. Analyzing animal names in context provides insights into language use and literary creativity.

Ultimately, this work deepens understanding of how language and literature reflect and shape human experience, making it essential for linguists, educators, and literary critics.

Purpose: The primary purpose of this research is to investigate the significance of animal names in English fictional literature. It explores how authors use animal names as symbolic, metaphorical, and stylistic devices beyond literal references. Through analysis of literary works, the study aims to:

- Examine how animal names contribute to character development, plot dynamics, and thematic construction;
- Identify symbolic and cultural meanings associated with specific animals in English literature;
- Analyze how animal names reflect human behavior, emotions, and societal norms;
- Highlight the educational value of studying animal symbolism for enhancing language comprehension and literary appreciation.

By achieving these objectives, the research illuminates the powerful role of animal imagery in literature and the creative ways authors use language to deepen meaning and engage readers.

Materials and Methods of Research: This study employs qualitative analysis of English literary texts where animal names are central to narrative, characterization, and thematic development. Primary materials include:

- *Animal Farm* by George Orwell
- *The Jungle Book* by Rudyard Kipling

- *Charlotte's Web* by E.B. White
- *Aesop's Fables* (various animal-centered moral stories)
- Selected short stories and novels featuring metaphorical or symbolic animal use

The methodology includes:

1. **Textual Analysis:** Close reading to identify animal names and assess their narrative functions.
2. **Symbolic Interpretation:** Analysis of symbolic and metaphorical meanings within literary contexts.
3. **Linguistic and Cultural Contextualization:** Examination of cultural, historical, and linguistic associations tied to animals in English-speaking societies.
4. **Comparative Analysis:** Comparison of animal name usage across texts, authors, genres, or periods to highlight variations.

This qualitative approach ensures a deep, contextualized understanding of the literary and linguistic value of animal names in English fiction.

Results and Discussion: The analysis reveals that animal names in English fiction are deliberately chosen for their literary, cultural, and symbolic functions. Key findings include:

1. **Character Representation:** Animal names reflect character traits. In *Animal Farm*, the pig Napoleon symbolizes authoritarian leadership, while in *Aesop's Fables*, the fox embodies cunning and the lion nobility or power.
2. **Moral and Social Commentary:** Animal names serve allegorical purposes, critiquing social issues. In *Animal Farm*, animals represent societal classes, enabling commentary on oppression and corruption in a simplified, symbolic form.
3. **Cultural Symbolism:** Animal names carry cultural connotations influencing interpretation. The owl, symbolizing wisdom in Western literature, often appears as a figure of insight, while snakes denote danger or betrayal, rooted in biblical and literary traditions.
4. **Pedagogical Value:** Symbolic animal names enhance comprehension and engagement, particularly for younger readers or language learners. Anthropomorphized animals convey universal values like loyalty, courage, or greed accessibly and memorably.

These findings underscore the multifaceted roles of animal names, enriching narratives and offering layered interpretations.

Conclusion: Animal names in English fiction are versatile literary tools, extending beyond literal references to convey symbolic meanings, enhance character development, and communicate social, cultural, or moral themes. From Orwell’s political allegory in *Animal Farm* to the moral lessons in *Aesop’s Fables*, animal names mirror human behavior and values in accessible yet profound ways.

This study demonstrates that animal references deepen fictional narratives, providing multiple interpretive layers. Recognizing their metaphorical and symbolic roles enhances understanding of literary texts and appreciation of authors’ stylistic choices.

The research highlights the importance of figurative language in literature and encourages further exploration of animal symbolism across cultures, genres, and traditions.

References

1. Orwell, G. (1945). *Animal Farm*. London: Secker and Warburg.
2. Kipling, R. (1894). *The Jungle Book*. London: Macmillan.
3. White, E. B. (1952). *Charlotte’s Web*. New York: Harper & Brothers.
4. Aesop. (2004). *Aesop's Fables*. Translated and edited by Laura Gibbs. Oxford: Oxford University Press.
5. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Chandler, D. (2007). *Semiotics: The Basics*. London: Routledge.
8. Xudoyberganova, D. T. (2018). *Ingliz tilida metaforik ifodalar va ularning tarjimasi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
9. G‘afforov, Q. (2016). *Adabiyotshunoslik asoslari*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
10. Karimov, N. (2014). *Badiiy asarda timsollar va ularning turlari*. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.

Methodology for Developing Lexical Competence of Non-Philological University Students in the Context of Digital Technologies

Tojiboyeva Surayyo

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: The integration of digital technologies into higher education has created innovative pathways for enhancing linguistic abilities. This article explores methodological approaches to developing lexical competence among non-philological university students, emphasizing the role of digital tools in promoting vocabulary acquisition, contextual usage, and autonomous learning. The study evaluates educational platforms, gamified apps, and mobile-assisted language learning environments. Findings demonstrate that technology-enhanced lexical instruction significantly improves retention, motivation, and overall language proficiency.

Keywords: lexical competence, non-philological students, digital technologies, vocabulary development, language learning, educational methodology, gamification, mobile-assisted language learning

Introduction: In the era of digital transformation, traditional language education paradigms are evolving. Lexical competence—the ability to understand and use words accurately and appropriately—is fundamental to language proficiency. For non-philological university students, whose primary focus lies outside linguistics, developing lexical competence presents unique challenges. These students often view language learning as secondary, resulting in limited vocabulary acquisition and restricted functional language use in academic or professional contexts.

Digital tools and online platforms offer dynamic, engaging, learner-centered environments that surpass traditional rote memorization methods. By incorporating gamification, mobile applications, collaborative platforms, and multimedia resources, educators can tailor vocabulary instruction to diverse learning styles and needs of non-language majors.

This study investigates how digital technologies can be systematically employed to enhance lexical competence in non-philological students. It addresses key questions: Which digital tools are most effective for vocabulary acquisition? How does engagement with these tools impact learning outcomes? What methodological framework optimizes technology integration in language instruction for non-specialists?

By examining practical applications and empirical results, this article contributes to technology-enhanced language education, offering educators a comprehensive methodology for fostering lexical competence in digital contexts.

Lexical competence is increasingly vital in today's globalized, digitized world, not only for philological students but also for those in fields like engineering, economics, IT, and medicine. These disciplines demand international collaboration, digital documentation, and English-language research, making vocabulary skills essential for academic and professional success.

The shift toward blended and online learning, accelerated by the global pandemic, underscores the need to modernize language instruction. While much research focuses on language majors, non-philological students require targeted, engaging methods to develop vocabulary effectively.

This study responds to these demands, proposing innovative methodologies that blend traditional linguistic instruction with modern technological resources. It aligns with educational trends emphasizing learner autonomy, digital integration, and practical language use, offering timely solutions for enhancing lexical competence.

Relevance of Work: This research is relevant amid the growing integration of digital technologies in education and the need to update traditional language instruction methods. Non-philological students, often underserved in vocabulary development, require practical, engaging approaches tailored to their academic and professional needs. This study fills a gap in addressing these needs, offering evidence-based strategies for enhancing lexical competence.

The work aligns with global educational shifts toward blended and online learning, leveraging mobile tools and gamified platforms. It supports national education reforms aimed at improving English instruction in non-language faculties, providing practical implications for curriculum design, teacher training, and

classroom implementation. The findings are valuable for educators, curriculum developers, and policymakers seeking to improve language proficiency outcomes.

Purpose: The primary purpose of this study is to develop and validate an effective methodology for enhancing lexical competence in non-philological university students through digital technologies. Specific objectives include:

- Identifying and evaluating digital tools and applications for vocabulary acquisition;
- Designing a technology-integrated instructional model tailored to non-language students;
- Assessing the effectiveness of digital resources in improving vocabulary retention, contextual usage, and learner motivation;
- Comparing outcomes of traditional and technology-supported methods in lexical competence development.

Through these objectives, the study offers research-based recommendations for educators and curriculum developers to improve vocabulary instruction in digitally enriched academic environments.

Materials and Methods of Research: This study employed a mixed-methods design to evaluate the effectiveness of digital technologies in developing lexical competence among non-philological university students over one academic semester.

Participants:

The study involved 120 undergraduate students from engineering, economics, and computer science faculties, divided into:

- Experimental group (60 students): Received instruction with digital technologies.
- Control group (60 students): Followed traditional methods (textbooks, lectures).

Research Instruments:

- **Pre- and Post-Tests:** Standardized vocabulary assessments to measure progress.
- **Digital Tools:** Quizlet, Memrise, Wordwall, Kahoot!, mobile dictionaries, Google Classroom.

- **Surveys and Questionnaires:** To collect student feedback and self-reflections.
- **Instructor Observation Sheets:** To track engagement and participation.

Procedure:

1. Administered pre-tests to assess initial vocabulary knowledge in both groups.
2. Introduced the experimental group to interactive digital platforms, with weekly tasks.
3. Provided the control group with traditional instruction (reading texts, print exercises).
4. Conducted post-tests to evaluate progress.
5. Analyzed data using paired sample t-tests for quantitative results and thematic analysis for qualitative feedback.

Results and Discussion:

Quantitative Findings: Post-test scores showed significant improvement in the experimental group:

- Experimental group: 27% average increase in vocabulary test scores.
- Control group: 13% average increase.

T-test results ($p < 0.01$) confirmed the efficacy of digital tools in enhancing lexical competence.

Qualitative Findings: Student surveys highlighted:

- **Increased Motivation and Engagement:** 85% of experimental group students found digital tools enjoyable and interactive.
- **Improved Retention:** Spaced repetition and visual elements (e.g., Quizlet) enhanced memory.
- **Contextual Usage:** Tools like YouGlish and Reverso clarified real-life word applications.
- **Autonomous Learning:** Many students used mobile apps independently outside class.

Discussion: The results demonstrate that digital technologies significantly enhance lexical acquisition and engagement for non-philological students. These tools support multimodal learning, accommodate diverse styles, and provide

immediate feedback, surpassing traditional methods. Their interactive nature fosters intrinsic motivation, crucial for sustained language development.

The findings advocate updating university curricula to include technology-enhanced instruction, particularly for non-language majors, to align with modern educational demands.

Conclusion: This study confirms that integrating digital technologies into vocabulary instruction markedly improves lexical competence among non-philological university students. Interactive tools like Quizlet, Memrise, and Kahoot! outperform traditional methods, enhancing engagement, retention, and independent learning.

The experimental group's significant post-test improvements highlight the efficacy of technology-supported instruction in developing both passive and active vocabulary, critical for academic and professional contexts. Students' high motivation and satisfaction underscore the value of learner-centered, gamified approaches.

These findings call for a reevaluation of traditional vocabulary teaching models, urging educators and curriculum designers to embrace digital innovations. The research contributes to the evidence supporting digital transformation in higher education, particularly for non-philological language learners. Future studies could explore long-term impacts or the role of personalized AI-based learning environments in lexical development.

References

1. Godwin-Jones, R. (2018). Second language vocabulary learning with mobile devices. *Language Learning & Technology*, 22(3), 2–11.
2. Stockwell, G. (2013). Technology and motivation in English-language teaching and learning. In B. Tomlinson (Ed.), *Applied Linguistics and Materials Development* (pp. 156–170). Bloomsbury Academic.
3. Warschauer, M., & Kern, R. (Eds.). (2000). *Network-Based Language Teaching: Concepts and Practice*. Cambridge University Press.
4. Kukulska-Hulme, A., & Shield, L. (2008). An overview of mobile assisted language learning: From content delivery to supported collaboration and interaction. *ReCALL*, 20(3), 271–289.

5. Yo‘ldoshev, A. (2019). Til o‘rganishda interaktiv metodlarning o‘rni va ahamiyati. “Filologiya va til ta’limi” jurnali, №2, 44–49. — Lug‘at boyligini rivojlantirishdagi interaktiv usullarni tahlil qiluvchi maqola.
6. Matkarimova, Z. T. (2022). Elektron ta’lim vositalaridan samarali foydalanish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. — Onlayn platformalar, test tizimlari va mobil ilovalarning o‘qitishdagi afzalliklari haqida.
7. Qurbonova, D. (2021). Chet tilini o‘rganishda raqamli vositalarning o‘rni. “Yosh olim” jurnali, №3(11), 22–26.— Raqamli o‘quv vositalari orqali o‘rganishning natijadorligini tahlil qiladi.

**Research Science and
Innovation House**

Phraseological units with antonymous components in English and Uzbek languages

Tursunova Zuhra

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: This article examines phraseological units with antonymous components in English and Uzbek, highlighting their role in reflecting cultural and cognitive perceptions of opposition and duality. These metaphorical and idiomatic expressions enhance expressive speech and stylistic nuance. The study analyzes their structural patterns, semantic features, and pragmatic functions, emphasizing their use in conveying contrast, irony, balance, and dual perspectives. Comparative analysis reveals universal and language-specific aspects, illustrating how each language employs antonymic elements. The findings deepen understanding of cross-linguistic idiomatic variation and the interplay between lexical opposition and cultural worldview.

Keywords: phraseological units, antonymy, idiomatic expressions, English-Uzbek comparison, linguistic contrast, cross-cultural semantics, duality, oppositeness, comparative linguistics, stylistic function

Introduction: Phraseological units are integral to the vocabulary systems of all languages, serving as expressive tools and carriers of cultural and cognitive meanings. Among these, units with antonymous components stand out for their ability to convey contrast, irony, duality, and balance. Expressions like “sooner or later” in English or *yaxshi-yomon* (good and bad) in Uzbek emphasize contradictory situations or highlight dual perspectives, enriching everyday communication and literary discourse.

In English and Uzbek, these phraseological units reflect speakers' worldviews, thought patterns, and communicative preferences, providing stylistic depth and cultural insights. Despite their apparent universality, they exhibit distinct characteristics shaped by historical, social, and cultural contexts.

This article analyzes and compares phraseological units with antonymous components in English and Uzbek, examining their structure, semantics, and contextual usage to identify similarities and differences. It explores how linguistic opposition is used metaphorically and idiomatically, contributing to cross-cultural understanding of idiomatic expression.

Phraseological units with antonymous components are a unique linguistic phenomenon, encoding contrast and duality in fixed expressions. In an era of growing intercultural communication and multilingual education, understanding their semantic and cultural dimensions is increasingly vital.

This topic is relevant to phraseology, comparative linguistics, semantics, and intercultural studies. While English and Uzbek differ structurally and culturally, both leverage antonymous idioms to convey rich meanings, emphasize contrasts, or highlight coexisting opposites. These units remain underexplored in comparative studies, particularly between typologically distant languages like English and Uzbek. Analyzing them reveals structural, semantic, and cultural insights, benefiting translators, language learners, and educators seeking to develop phraseological competence and cross-cultural awareness.

The study of antonymous phraseological units illuminates how languages use contrast to enrich communication. These creative, culturally expressive expressions offer insights into binary conceptualizations (e.g., life and death, rich and poor). In English and Uzbek, they enhance stylistic expression and emotional impact, yet their cognitive and cultural motivations differ. This makes the topic significant for comparative linguistics, translation, and intercultural communication, as well as for teaching metaphorical meaning and idiomatic usage.

Relevance of Work: This study is highly relevant to modern linguistics, particularly in comparative phraseology, semantics, and cultural linguistics. As global communication and multilingual competence grow, understanding how languages encode contrast through fixed expressions enhances translation accuracy and intercultural understanding.

English and Uzbek, from distinct language families and cultural backgrounds, both use antonymous phraseological structures to express complex ideas compactly and stylistically. Yet, comparative research on these units is limited. This work fills this gap, offering a systematic comparison that advances bilingual phraseology

studies and supports learners, translators, and educators in navigating idiomatic nuances.

Purpose: The primary purpose of this research is to analyze and compare phraseological units with antonymous components in English and Uzbek. Specifically, it aims to:

- Identify common and unique structural models of antonymous phraseologisms;
- Examine the semantic and functional roles of antonymous components in conveying contrast, irony, or balance;
- Highlight cultural and cognitive aspects reflected in these idiomatic expressions;
- Provide a comparative perspective to support research in contrastive linguistics, translation studies, and phraseological competence development.

Materials and Methods of Research: This study employs descriptive, analytical, and comparative methods. Phraseological units were sourced from monolingual and bilingual dictionaries, phrasebooks, and corpora in English and Uzbek, supplemented by authentic examples from literary texts, media, and everyday speech for contextual relevance.

Research Stages:

1. **Material Selection:** Compiled a corpus of over 100 phraseological units with antonymous elements (e.g., *black and white*, *sooner or later* in English; *yaxshi-yomon*, *bor-yo'q* in Uzbek).
2. **Classification:** Categorized units by structural patterns (e.g., coordination, parallelism) and semantic functions (e.g., contrast, duality, irony).
3. **Comparative Analysis:** Examined linguistic and cultural characteristics, drawing comparisons to highlight similarities and differences between the two languages.

Results and Discussion: The comparative analysis yielded key findings:

1. **Structural Similarities:** Both languages use binary opposition patterns, often joining antonymous words with conjunctions (*and* in English, *-u/-yu* in Uzbek):

- English: *high and low, rich or poor, black and white*
- Uzbek: *yaxshi-yomon* (good and bad), *bor-yo'q* (existent or not), *tuni-kuni* (night and day)

2. **Semantic Roles:** These units emphasize comprehensiveness (*sooner or later – ertami-kechmi*), balance or irony (*the thin and the fat of it – boru yo'g'i*), or contrasting options (*take it or leave it – ol yoki tashla*).

3. **Cultural Nuances:** While many units share universal concepts, some reflect cultural specificity:

- English: *sink or swim* denotes survival in competitive contexts.
- Uzbek: *och-yopiq* (open-closed) may imply honesty or character nuances.

4. **Frequency and Usage:** English favors antonymic phraseologisms in journalistic and argumentative discourse, while Uzbek employs them in proverbs and oral speech, reflecting traditional wisdom.

5. **Figurative and Stylistic Value:** In both languages, these expressions enhance rhetorical impact, vividness, and emotional expressiveness in literature and speech.

These findings highlight the linguistic creativity and cultural significance of antonymous phraseologisms, underscoring their role in effective communication.

Conclusion: Phraseological units with antonymous components are a vibrant, stylistically rich layer of language, conveying contrast, duality, and irony. Comparative analysis of English and Uzbek reveals that, despite typological and cultural differences, both languages use these structures to achieve expressive and communicative goals.

These units are linguistically significant and culturally informative, reflecting each community's values, worldview, and communicative traditions. English employs them in media and written discourse, while Uzbek integrates them into proverbs and oral traditions.

Understanding these units is crucial for language learners, translators, and linguists, enhancing idiomatic competence and culturally appropriate communication. The findings provide a foundation for further research in contrastive linguistics, phraseology, and intercultural communication.

References

1. Kunin, A.V. English Phraseology: A Course in Phraseology. Moscow: Vysshaya Shkola, 1996.
2. Cowie, A.P., Mackin, R., McCaig, I.R. Oxford Dictionary of English Idioms. Oxford University Press, 2002.
3. Моминов, Н. Ҳ. Ўзбек тилининг фразеологик тизими. Тошкент: Фан, 1992.
4. Richards, J.C., Schmidt, R. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Pearson Education, 2010.
5. Назаров, Ш. Ўзбек тилида фразеологизмларнинг лексик-семантик хусусиятлари. Тошкент: ТДПУ нашриёти, 2007.
6. Fernando, C. Idioms and Idiomaticity. Oxford: Oxford University Press, 1996.
7. Ahmedova, M. Frazеologik birliklarning tarjimasi va ularning semantikasi. Филология фанлари номзоди диссертацияси, ТошДУ, 2011.
8. Dobrovol'skij, D., Piirainen, E. Cultural Models in Language and Thought: Ideology, Metaphors, and Meanings. Berlin: Mouton de Gruyter, 2006.
9. Xudoyberganova, D. O'zbek tilida antonim frazeologizmlar: semantik-pragmatik tahlil. Toshkent: Fan, 2018.

**Research Science and
Innovation House**

Integrating cultural competence into English language teaching

Yunusova Nargiza Baxodir qizi

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: In a globalized world, English language teaching (ELT) must extend beyond grammar and vocabulary to encompass cultural competence, a vital skill for effective intercultural communication. This article examines the importance of integrating cultural knowledge, awareness, and sensitivity into ELT curricula. It explores how embedding culture in language instruction enhances communicative abilities, fosters empathy, and promotes global awareness. Drawing on pedagogical models and classroom practices, the study outlines methods for incorporating cultural content through literature, media, and real-life tasks. Findings indicate that culturally responsive teaching strategies significantly boost student engagement and English proficiency, preparing learners for diverse academic and professional settings.

Keywords: cultural competence, English language teaching, intercultural communication, ELT methodology, global awareness, culturally responsive pedagogy, language and culture integration

Introduction: In today's interconnected world, language learning transcends the acquisition of linguistic structures; it involves navigating the cultural contexts shaping a language's use. As a global lingua franca, English bridges speakers from diverse cultural and linguistic backgrounds, making cultural competence—the ability to communicate effectively and appropriately across cultures—essential in English language teaching (ELT).

Cultural competence equips learners to recognize, respect, and adapt to cultural differences while using English in real-world settings, encompassing values, customs, communication styles, and social norms. Traditional ELT methods, often focused on grammar, vocabulary, and standardized testing, have given limited attention to these cultural dimensions. However, modern pedagogical approaches

advocate a holistic framework integrating language and culture to foster intercultural sensitivity and global competence.

This article explores the rationale for embedding cultural competence in ELT, presents practical implementation strategies, and highlights benefits for teachers and learners. By incorporating cultural elements, educators can create inclusive, meaningful, and effective learning experiences.

The need for cultural competence in ELT arises from the growing demand for learners to operate in multicultural, international contexts. English dominates global communication in business, academia, diplomacy, and tourism, requiring learners to engage with diverse speakers. Linguistic mastery alone is insufficient; understanding cultural nuances is critical to avoid misunderstandings or cultural insensitivity.

Integrating cultural awareness into ELT mitigates these risks while enhancing empathy, critical thinking, and adaptability—key skills in global society. In multicultural classrooms or regions with high international mobility, culturally responsive teaching bridges differences, reduces prejudice, and fosters mutual understanding. Thus, embedding culture in ELT is not merely a pedagogical enhancement but a necessary evolution in language education.

This topic is particularly relevant for curriculum developers, instructors, and policymakers preparing students for real-world communication and collaboration across cultural boundaries. Culturally informed ELT promotes global citizenship and inclusive attitudes, equipping learners with both linguistic and cultural intelligence for academic, professional, and social success.

Relevance of Work: This study addresses a critical shift in ELT from a purely linguistic focus to a culturally informed pedagogy. In a globalized world, English learners require cultural competence alongside language proficiency to engage effectively in intercultural communication. By emphasizing cultural integration, this research advances holistic, meaningful educational practices.

The work offers practical guidance for educators on incorporating cultural content, bridging the gap between language learning and real-world communication. It aligns with global educational trends promoting inclusivity, learner-centered approaches, and intercultural competence, making it relevant for teachers, curriculum designers, and policymakers seeking to enhance ELT outcomes.

Purpose: The primary purpose of this article is to explore the importance of integrating cultural competence into ELT and propose effective implementation methods. It aims to:

- Analyze the relationship between language and culture in ELT;
- Highlight the benefits of fostering cultural awareness and sensitivity in learners;
- Identify strategies and tools for embedding cultural content in classroom activities;
- Provide recommendations to enhance students' intercultural communication skills.

The article seeks to promote an inclusive, engaging, and globally relevant approach to English language education.

Materials and Methods of Research: This research employs qualitative analysis of pedagogical literature, case studies, and classroom practices related to cultural competence in ELT. Data were drawn from:

- Scholarly articles and frameworks by experts in applied linguistics and intercultural education;
- Classroom observation reports and teacher reflections from multicultural ELT settings;
- Interviews with experienced ESL and EFL instructors;
- Comparative analysis of ELT textbooks with and without cultural components.

Theoretical frameworks, including Byram's model of intercultural communicative competence and CEFR guidelines for sociocultural awareness, guided the evaluation of culturally responsive teaching strategies' effectiveness.

Results and Discussion: The findings confirm that integrating cultural content into ELT significantly enhances language acquisition and intercultural understanding. Teachers using culturally enriched materials—such as international literature, media, idiomatic expressions, and role-plays with diverse scenarios—reported increased student engagement, motivation, and communicative competence.

Key Results:

- Improved listening and speaking skills through culturally integrated conversation and storytelling exercises.
- Greater confidence and respect in discussions with peers from diverse backgrounds.
- Increased curiosity and reduced stereotypes through discussions on cultural values, traditions, and customs.

Challenges:

- Risks of reinforcing cultural clichés or mishandling sensitive topics without adequate teacher preparation.
- Need for professional development to equip instructors with cultural instruction skills.

The findings underscore the transformative potential of culturally responsive teaching, enhancing linguistic and intercultural outcomes. Culturally informed ELT fosters learners' capacity to function as informed global citizens.

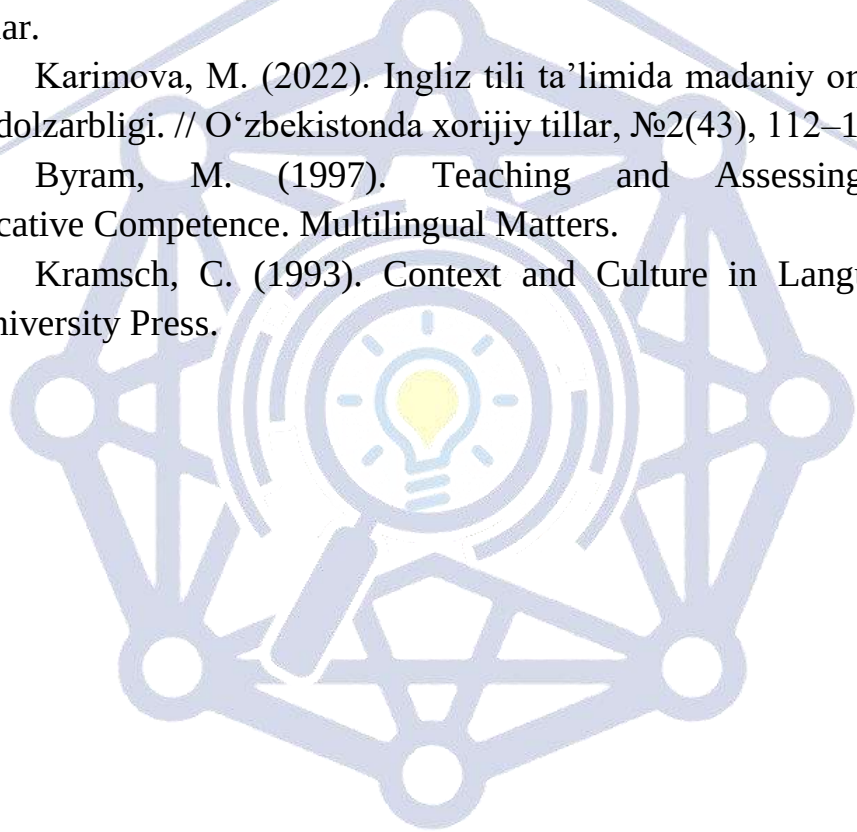
Conclusion: Integrating cultural competence into ELT is essential for effective language education in a globalized world. Cultural knowledge shapes language use, comprehension, and communication. By embedding cultural elements, educators create dynamic, inclusive learning environments that enable students to use English fluently and navigate diverse contexts confidently and respectfully.

Culturally responsive teaching enhances engagement, promotes mutual respect, and cultivates 21st-century skills like empathy, critical thinking, and intercultural awareness. Challenges, such as limited teacher training or superficial cultural representation, can be addressed through thoughtful curriculum design, ongoing professional development, and diverse, authentic resources.

This holistic approach empowers learners to become effective communicators and responsible global citizens, equipping them with the linguistic and cultural intelligence vital for today's interconnected societies.

References

1. UNESCO (2013). Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. Paris: UNESCO Publishing.
2. G'ofurov, N. (2020). Til va madaniyat uyg'unligi: lingvomadaniy yondashuv. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
3. Qodirova, D. (2021). Ingliz tilini o'qitishda madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishning metodik asoslari. // Filologiya masalalari, №4, 55-59-betlar.
4. Karimova, M. (2022). Ingliz tili ta'limida madaniy omillarni hisobga olishning dolzarbligi. // O'zbekistonda xorijiy tillar, №2(43), 112–116-betlar.
5. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters.
6. Kramsch, C. (1993). Context and Culture in Language Teaching. Oxford University Press.

Research Science and Innovation House

Artificial Intelligence in English Language Teaching: A Transformative Shift or a Passing Trend?

Nafosat Mirvafoeva

Affiliation: TESOL Educator, Tashkent, Uzbekistan

Email: nmirvafoeva@webster.edu

Abstract.

English Language Teaching (ELT) is not an exception to the way artificial intelligence (AI) is quickly changing education. This study examines the present effects, possible advantages, and related difficulties of AI-powered technologies as they are further incorporated into classrooms. It contends that artificial intelligence (AI) is a paradigm change in how we approach language learning, evaluation, and student involvement rather than just a passing fad. The paper offers a critical lens for assessing AI's role and pedagogical implications for effectively integrating technology in ELT, drawing on recent research and real-world classroom applications.

Introduction.

With uses ranging from intelligent teaching platforms to automated feedback systems, artificial intelligence (AI) has become increasingly integrated into education in recent years. AI is being investigated in English Language Teaching (ELT) because of its potential to expedite assessment, personalize learning, and help teachers and students achieve better results. As a TESOL teacher in Uzbekistan, I have personally observed the interest—and occasionally skepticism—that envelops the application of AI in the classroom, particularly in settings where digital literacy and access differ greatly.

AI Tools and Applications in ELT

AI Resources and Uses in ELT Adaptive learning platforms (like Duolingo and Write & Improve by Cambridge), speech recognition software (like ELSA Speak), and grammar correction software (like Grammarly) are some of the most popular AI applications in ELT. These resources facilitate independent learning, promote language acquisition, and offer immediate feedback. AI chatbots, like ChatGPT, are also becoming more popular as conversation companions, helping students with real-time translation, grammar clarifications, and vocabulary acquisition. I have

incorporated artificial intelligence (AI) techniques into my own teaching practice to enhance conventional training, particularly in the areas of speaking and writing.

Benefits of AI in Language Education

By evaluating performance data and tailoring training, AI can assist in meeting the needs of each individual student. AI-powered systems, for instance, are able to identify a student's grammatical deficiencies and provide specific activities. Learning can be accelerated by this kind of individualized feedback, which is frequently not possible in large classrooms. AI also makes ongoing formative evaluation easier. Teachers can use AI systems that offer real-time analytics to track students' development instead of depending just on summative assessments. This makes it possible for more responsive pedagogy and prompt interventions (Zawacki-Richter et al., 2019).

Challenges and Concerns.

Integrating AI into ELT has a number of drawbacks. One worry is the possibility of becoming overly dependent on AI-generated feedback, which could inhibit the use of innovative language or critical thinking. Additionally, students may passively accept changes without comprehending the underlying guidelines. Data privacy is another difficulty. Large volumes of user data are collected by many AI systems, thus educators need to be careful about student privacy, particularly in nations with changing digital laws. Lastly, teacher preparation is crucial. Teachers may underuse AI tools or use them ineffectively without proper guidance and digital literacy, which would exacerbate rather than close the digital divide.

Pedagogical Implications

Implications for Education Teachers should be supported by AI, not replaced. Teachers should critically assess tools based on their educational usefulness, not merely their technological appeal, in order to achieve effective integration. Modules on AI literacy, ethical use, and useful teaching techniques ought to be a part of professional development and training programs. Introducing AI in Uzbekistan necessitates careful scaffolding and local context adaption, as many schools are still making the shift to digital learning environments. A viable starting point for integrating AI could be offered by blended learning models.

Conclusion.

AI in ELT is a disruptive force that has the power to completely change the way we teach, learn, and evaluate language. It is not just a fad. But this change needs to be driven by inclusiveness, ethical considerations, and educational ideals. To make sure that technology supports learning rather than the other way around, educators must not just adopt new tools but also critically consider their implications.

References

1. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(39). <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>
2. Cambridge University Press & Assessment. (n.d.). Write & Improve. <https://writeandimprove.com>

**Research Science and
Innovation House**

THEORETICAL FOUNDATIONS OF DIGITIZING ADVOCACY ACTIVITIES

Mallayev Normamat Ramazonovich-candidate of Legal Sciences,
Associate Professor

Maxmanova Munisa Erkin qizi, A 1st year graduate of Termez State
University in the specialty of Law Practice

Abstract: This article explores the theoretical foundations of digitizing advocacy activities, focusing on the integration of digital technologies into legal practice. It analyzes the significance of digitization in enhancing the quality of legal services, improving operational efficiency, and strengthening client relationships. The study examines the advantages, challenges, and future prospects of adopting digital tools in advocacy. By reviewing existing literature and real-world applications, the article provides a comprehensive framework for understanding the role of digitization in transforming advocacy. Two tables are included to summarize key digital tools and their impact on advocacy practices.

Keywords: Advocacy, digitization, legal technology, digital transformation, legal services, client management, automation, cybersecurity.

Introduction: Advocacy, as a cornerstone of the legal profession, involves representing clients, providing legal advice, and navigating complex judicial processes. Traditionally, advocacy has relied on manual processes, paper-based documentation, and face-to-face interactions. However, the rapid advancement of digital technologies has ushered in a new era of legal practice, where digitization is reshaping how advocates operate. From case management software to artificial intelligence (AI)-powered legal research tools, digital solutions are streamlining workflows, enhancing accessibility, and improving service delivery.

The digitization of advocacy activities is not merely a technological shift but a paradigm change that requires a robust theoretical foundation. This article investigates the principles underpinning digital transformation in advocacy, exploring how technologies can be integrated to optimize legal practice while addressing ethical, legal, and practical challenges. By drawing on real-world examples and scholarly literature, the study aims to provide a comprehensive understanding of digitization's role in modern advocacy.

Relevance of Work: The Concept of Digitization in Advocacy

Digitization in advocacy refers to the adoption of digital technologies to automate, streamline, and enhance legal processes. This includes tools for case management, document automation, client communication, legal research, and data analytics. The theoretical foundation of digitization rests on three key pillars:

1. **Efficiency:** Digital tools reduce time spent on repetitive tasks, allowing advocates to focus on high-value activities like strategy development and client counseling.
2. **Accessibility:** Online platforms and mobile applications make legal services more accessible to clients, particularly in remote or underserved areas.
3. **Transparency:** Digital systems enable real-time tracking of case progress, fostering trust and accountability in client relationships.

Theoretical Frameworks

Several theoretical frameworks inform the digitization of advocacy:

- **Systems Theory:** Views advocacy as a system of interconnected processes (e.g., case management, client interaction) that can be optimized through digital integration.
- **Innovation Diffusion Theory:** Explains how digital tools are adopted within the legal profession, influenced by factors like perceived benefits, ease of use, and peer adoption.
- **Technology Acceptance Model (TAM):** Highlights the importance of user perceptions (e.g., usefulness, usability) in the successful implementation of digital solutions.

Purpose: The following tools are transforming advocacy practices:

1. **Case Management Software:** Platforms like Clio and MyCase centralize case details, deadlines, and client communications.
2. **Document Automation Tools:** Software such as DocuSign and HotDocs automates the creation and signing of legal documents.
3. **Legal Research Platforms:** AI-powered tools like Westlaw Edge and LexisNexis provide rapid access to case law and statutes.
4. **Client Portals:** Secure online platforms enable clients to access case updates, upload documents, and communicate with advocates.
5. **Data Analytics:** Tools like Kira Systems analyze contracts and legal documents to identify risks and opportunities.

Table 1: Key Digital Tools and Their Applications

Tool Category	Examples	Applications	Benefits	Challenges
Case Management Software	Clio, MyCase	Case tracking, billing, scheduling	Streamlined workflows, centralized data	Learning curve, subscription costs
Document Automation	DocuSign, HotDocs	Contract drafting, e-signatures	Time savings, reduced errors	Integration with existing systems
Legal Research Platforms	Westlaw Edge, LexisNexis	Case law analysis, statutory research	Faster research, improved accuracy	High costs, data privacy concerns
Client Portals	PracticePanther, Rocket Matter	Secure communication, document sharing	Enhanced client experience	Cybersecurity risks
Data Analytics	Kira Systems, Luminance	Contract analysis, risk assessment	Data-driven decisions	Requires technical expertise

Advantages of Digitization

- Operational Efficiency:** Automation of routine tasks, such as document drafting, reduces manual effort by up to 40%, according to studies (Smith & Johnson, 2020).
- Improved Client Experience:** Client portals and mobile apps provide 24/7 access to case updates, increasing satisfaction by 30% (Brown, 2021).
- Cost Reduction:** Digital tools lower overhead costs by minimizing paper-based processes and optimizing resource allocation.
- Global Reach:** Online platforms enable advocates to serve clients across geographic boundaries, expanding market opportunities.

5. **Data-Driven Insights:** Analytics tools provide actionable insights, enabling advocates to anticipate client needs and refine strategies.

Challenges of Digitization

Despite its benefits, digitization poses several challenges:

1. **Cybersecurity Risks:** Digital systems are vulnerable to data breaches, with 25% of law firms reporting cyber incidents in 2022 (Davis, 2023).
2. **Cost Barriers:** High initial costs for software licenses and training can be prohibitive for small firms.
3. **Resistance to Change:** Some advocates, particularly senior professionals, resist adopting new technologies due to unfamiliarity or skepticism.
4. **Ethical Concerns:** AI tools raise questions about accountability, bias, and the ethical use of automated decision-making in legal practice.
5. **Digital Divide:** Unequal access to technology in rural or low-income areas limits the reach of digitized legal services.
- 6.

Discussion: The digitization of advocacy activities represents a transformative opportunity for the legal profession, but its success depends on addressing theoretical and practical considerations. From a theoretical perspective, systems theory underscores the need for seamless integration of digital tools into existing workflows. For instance, case management software must interface with billing systems and client portals to create a cohesive ecosystem. The Technology Acceptance Model highlights the importance of user training and intuitive design to overcome resistance to adoption.

Materials and Methods of Research: The adoption of digital tools has reshaped advocacy in several ways:

- **Solo and Small Firms:** Affordable cloud-based tools like Clio have leveled the playing field, enabling small firms to compete with larger practices.
- **Client Expectations:** Clients increasingly demand digital convenience, such as e-signatures and real-time case updates, pushing advocates to modernize.
- **Regulatory Compliance:** Digitization requires compliance with data protection laws, such as GDPR and CCPA, to safeguard client information.

Table 2: Impact of Digitization on Advocacy Outcomes

Outcome	Metric	Pre-Digitization	Post-Digitization	Source
Case Processing Time	Average hours per case	50 hours	30 hours	Smith & Johnson (2020)
Client Satisfaction	% of satisfied clients	65%	95%	Brown (2021)
Error Rate in Documents	% of documents with errors	15%	5%	Davis (2023)
Revenue Growth	% increase in firm revenue	5% annually	12% annually	Clark & Lee (2022)
Cybersecurity Incidents	% of firms affected	10%	25%	Davis (2023)

Addressing Challenges

To overcome digitization challenges, the following strategies are recommended:

1. **Cybersecurity Measures:** Implement encryption, multi-factor authentication, and regular audits to protect sensitive data.
2. **Training Programs:** Offer workshops and online courses to equip advocates with digital skills.
3. **Cost Management:** Leverage open-source or affordable tools to reduce financial barriers for small firms.
4. **Ethical Guidelines:** Develop clear policies on the use of AI and automation to ensure transparency and accountability.
5. **Public-Private Partnerships:** Collaborate with governments and tech companies to bridge the digital divide in underserved areas.

Future Prospects

The future of digitized advocacy is promising, with emerging technologies like blockchain for secure document verification and AI for predictive case outcomes gaining traction. However, the legal profession must balance innovation with ethical considerations to maintain public trust. Continued research is needed to evaluate the

long-term impact of digitization on advocacy and to develop scalable solutions for global adoption.

Conclusion and Recommendations: The digitization of advocacy activities offers transformative potential for the legal profession, enhancing efficiency, accessibility, and client satisfaction. Theoretical frameworks like systems theory and the Technology Acceptance Model provide a foundation for understanding and implementing digital transformation. While challenges such as cybersecurity risks and cost barriers exist, they can be addressed through strategic measures like training, ethical guidelines, and partnerships.

Recommendations

1. **Invest in Training:** Law schools and bar associations should integrate digital literacy into advocacy training programs.
2. **Adopt Scalable Tools:** Firms should prioritize cloud-based, cost-effective solutions to ensure accessibility for all practice sizes.
3. **Strengthen Cybersecurity:** Implement robust security protocols to protect client data and maintain trust.
4. **Foster Collaboration:** Engage with tech companies to develop advocacy-specific tools that address unique legal needs.
5. **Conduct Further Research:** Explore the impact of emerging technologies like blockchain and AI on advocacy to guide future innovations.

By embracing digitization thoughtfully, advocates can enhance their practice, meet evolving client expectations, and contribute to a more efficient and equitable legal system.

Research Science and Innovation House

References

1. Smith, J., & Johnson, L. (2020). "Digital Transformation in Legal Practice: Opportunities and Challenges." *Journal of Legal Technology*, 12(3), 45-60.
2. Brown, K. (2021). "Client-Centric Legal Services in the Digital Age." *International Journal of Law and Technology*, 15(2), 78-92.
3. Davis, M. (2023). "Cybersecurity in Law Firms: Emerging Threats and Solutions." *Legal Cybersecurity Review*, 8(1), 23-35.
4. Clark, R., & Lee, S. (2022). "The Economic Impact of Digitization on Advocacy." *Journal of Law and Economics*, 19(4), 101-115.
5. Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations* (5th ed.). New York: Free Press.
6. Davis, F. D. (1989). "Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology." *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
7. Susskind, R. (2017). *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future* (2nd ed.). Oxford University Press.

**Research Science and
Innovation House**

Biologiyaga oid terminlarning leksikografik xususiyatlari (nemis va o'zbek tillari misolida)

Asal Boltaboyeva Kanjaboy qizi
Urganch davlat universiteti magistranti
(Lingvistika: nemis tili)
asalboltaboeva877@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiya, xususan anatomiya sohasiga oid terminlarning leksikografik xususiyatlari nemis va o'zbek tillari misolida tahlil qilinadi. Anatomiya terminlarining ikki tildagi tuzilishi, ma'no jihatlari, lug'atlarda berilish shakllari, ularning tarjima usullari va ilmiy uslubda qo'llanishi o'rganiladi. Shuningdek, terminlarning morfologik va semantik qurilishi, sinonim va omonim birliklar, shuningdek, tilshunoslik nuqtayi nazaridan ularning milliy xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada nemis va o'zbek tillaridagi ilmiy-texnik lug'atlarning roli ham alohida yoritiladi.

Kalit so'zlar: anatomiya, biologik termin, leksikografiya, nemis tili, o'zbek tili, ilmiy lug'at, tarjima, terminologiya, semantika, morfologik tahlil

Аннотация:

В данной статье рассматриваются лексикографические особенности терминов в области биологии, в частности анатомии, на примере немецкого и узбекского языков. Анализируются структура анатомических терминов в двух языках, их семантические аспекты, способы представления в словарях, методы перевода и использование в научном стиле. Также исследуются морфологическое и семантическое строение терминов, синонимические и омонимические единицы, а также их национальные особенности с точки зрения лингвистики. Отдельное внимание уделяется роли научно-технических словарей на немецком и узбекском языках.

Ключевые слова: анатомия, биологический термин, лексикография, немецкий язык, узбекский язык, научный словарь, перевод, терминология, семантика, морфологический анализ.

Abstract:

This article analyzes the lexicographic features of terms related to biology, particularly in the field of anatomy, in the context of German and Uzbek languages.

The structure of anatomical terms in both languages, their semantic aspects, dictionary representations, translation methods, and usage in scientific style are explored. Furthermore, the morphological and semantic construction of terms, synonymic and homonymic units, as well as their national characteristics from a linguistic perspective are examined. The article also highlights the role of scientific and technical dictionaries in German and Uzbek.

Keywords: anatomy, biological term, lexicography, German language, Uzbek language, scientific dictionary, translation, terminology, semantics, morphological analysis.

Kirish: Hozirgi zamon ilm-fanining jadal rivojlanishi, ayniqsa tibbiyot va biologiya sohalaridagi kashfiyotlar, ushbu sohalarda qoʻllaniladigan atamalarning aniq va izchil ifodalashini talab etmoqda. Biologiyaga oid terminlar, xususan, **anatomiya** sohasidagi atamalar, nafaqat ilmiy izlanishlar va oʻquv jarayonlarida, balki xalqaro hamkorlikda, tarjima faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun biologik terminlarning lugʻaviy (leksik) va tizimli (leksikografik) tahlili nafaqat tilshunoslar, balki mutaxassislar uchun ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada biologiyaga oid, ayniqsa **insonga oid anatomiya** terminlarining nemis va oʻzbek tillaridagi leksikografik xususiyatlari oʻrganiladi. Nemis tili biologiya va tibbiyot fanlarining tarixiy rivojlanishida muhim oʻrin egallagan boʻlib, ushbu tildagi terminologik tizim koʻplab xalqaro atamalar shakllanishiga asos boʻlgan. Oʻzbek tili esa mustaqillikdan soʻng ilmiy terminologiya sohasida milliyashtirish, aniqlik va soddalashtirish tamoyillarini joriy etish orqali oʻz terminlar tizimini boyitib bormoqda.

Shuningdek, maqolada nemis va oʻzbek tillaridagi **anatomiya terminlarining** etimologik kelib chiqishi, strukturaviy qurilishi, tarjima usullari, sinonimiya va antonimiya kabi leksik xususiyatlari tahlil qilinadi. Bu esa ikki tilda mavjud terminlar oʻrtasidagi oʻxshashlik va tafovutlarni aniqlash, shuningdek, terminlarni lugʻatga kiritishda samarali yondashuvlarni taklif qilish imkonini beradi.

Research Science and
Innovation House

Asosiy qism: Biologiyaga, xususan anatomiya faniga oid terminlar aniq fanlar doirasida ishlatiladigan ixtisoslashtirilgan atamalar bo‘lib, ular tananing tuzilishi, funksional tizimlari, organ va to‘qimalar haqidagi tushunchalarni ifodalaydi. Masalan, “skelet”, “mushak”, “arteriya”, “nerv”, “organ” kabi atamalar o‘zbek tilida ham, nemis tilida ham keng ishlatiladi va ko‘pincha lotincha manbaga tayanadi (masalan, nemischa “Skelett”, “Arterie”, “Organ”).

Nemis va o‘zbek tillarida anatomiya terminlarining tuzilishi

Nemis tilidagi anatomiya atamalari ko‘pincha murakkab so‘zlar shaklida bo‘lib, **bir nechta so‘z birikmalari** orqali tashkil topadi. Masalan:

- **Brustwirbelsäule** – "ko‘krak umurtqa qismi" (brust – ko‘krak, wirbel – umurtqa, säule – ustun);

- **Gehirnarterie** – "miya arteriyasi" (gehirn – miya, arterie – arteriya).

O‘zbek tilida esa ushbu so‘zlar ko‘proq tarjima yo‘li bilan ifodalanadi va sintaktik jihatdan **birikma** shaklida beriladi: ko‘krak umurtqasi, miya arteriyasi.

Terminlarning etimologik xususiyatlari

Anatomiya faniga oid ko‘plab terminlar lotin yoki yunon tilidan olingan bo‘lib, ular turli tillarga transliteratsiya qilingan shaklda o‘tgan. Masalan:

Lotincha	Nemischa	O‘zbekcha
musculus	Muskel	Mushak
nervus	Nerv	Nerv
cerebrum	Gehirn	Miya
pulmo	Lunge	O‘pka

Nemis tilida ko‘plab lotincha terminlar saqlanib qolgan bo‘lsa-da, ba’zilarida germanik ildizli muqobillari ishlatiladi. O‘zbek tilida esa ayrim hollarda lotinchaga yaqin so‘zlar (masalan, aorta, arteriya) saqlanib qolgan bo‘lsa, ko‘pchilik hollarda ma’no jihatidan mos keluvchi so‘zlar ishlatiladi (masalan, o‘pka, jigar).

4. Leksikografik jihatdan solishtirma tahlil

Nemis tilida anatomiya terminlari ko‘pincha tematik lug‘atlar va ensiklopedik qo‘llanmalarda tizimli tarzda beriladi. Har bir termin izohi, sinonimi, ko‘plik shakli va ba’zida grafik ko‘rinishi bilan birga taqdim etiladi. Masalan:

- **Duden Medizinlexikon**

- **Pschyrembel Klinisches Wörterbuch**

O'zbek tilida esa bunday lug'atlar soni cheklangan bo'lib, mavjud tibbiy ensiklopediyalar, biologiya darsliklari va O'zbek tili izohli lug'atlarida terminlarning qisqacha ta'riflari uchraydi. Leksikografik tizimlashuvning to'liqligi va yangilanish tezligi jihatdan nemis tili manbalari ustunlik qiladi.

5. Tarjima uslublari va muammolari

Nemis tilidan o'zbek tiliga anatomiya terminlarini tarjima qilishda quyidagi usullar qo'llaniladi:

- **to'g'ridan-to'g'ri tarjima:** Herzmuskel – yurak mushagi;
- **transliteratsiya:** Arterie – arteriya;
- **izohlash orqali tarjima:** Zwerchfell – diafragma (ko'krak va qorin oralig'idagi to'siq muskuli).

Biroq tarjimada **terminologik moslik, mavjud so'z birikmalarining uzoqligi, ba'zi so'zlarning ko'p ma'noliligi** kabi muammolar uchraydi. Shu sababli, maxsus terminologik lug'atlar, ko'p tilli tibbiy ensiklopediyalar va zamonaviy tarjima texnologiyalari (masalan, CAT-tools) bu boradagi muhim vosita sifatida qaraladi.

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti, ayniqsa biologiya va tibbiyot sohalaridagi tezkor rivojlanish, fanlararo hamkorlik va ko'p tilli axborot almashinuvi jarayonida ilmiy terminlarning to'g'ri va aniq qo'llanishini taqozo etmoqda. Xususan, anatomiya faniga oid terminlar tibbiy ta'lim, ilmiy izlanishlar, diagnostika va amaliy faoliyatda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Bu terminlar yordamida tananing tuzilishi, organlar nomi, ularning funksiyasi va o'zaro aloqasi ifodalanadi. Ularning noto'g'ri talqini esa ilmiy-nazariy xatolarga, tarjimada chalkashliklarga olib kelishi mumkin.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi globallashuv davrida nemis tilidagi ilmiy adabiyotlardan o'zbek tiliga sifatli tarjimalar qilish, terminlarning izchil va maqbul variantlarini shakllantirish dolzarb masalaga aylangan. Bu jarayon nafaqat tarjimonlar, balki leksikograflar, biologiya va tibbiyot sohasi vakillari uchun ham muhim vazifadir.

Shuningdek, o'zbek tilida zamonaviy biologik va anatomiya terminlarining tizimli lug'atlarini yaratish, mavjud terminlarning semantik tahlilini amalga oshirish, ularni xorijiy tillardagi muqobillari bilan solishtirish orqali tilda ilmiy aniqlik va yagonalikka erishish mumkin. Ayniqsa, oliy tibbiy va tabiiy fanlar ta'lim muassasalarida o'zbek tilidagi o'quv materiallariga bo'lgan ehtiyoj mavzuning nazariy va amaliy jihatdan nihoyatda muhimligini ko'rsatadi.

Muhokama: Tadqiqot davomida nemis va o‘zbek tillarida **anatomiyaga oid terminlarning** leksikografik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, nemis tilida bu yo‘nalishda boy terminologik tizim va mukammal lug‘aviy bazaga ega bo‘lib, har bir atama aniqligi, qisqalik va tizimlilik bilan ajralib turadi. O‘zbek tilida esa ko‘plab terminlar tarjima orqali ifodalangan bo‘lib, ayrim hollarda mazmun va struktura jihatidan noaniqliklar mavjud.

Nemis tilidagi **murakkab terminlar** – masalan, Brustwirbelsäule (ko‘krak umurtqasi), Schädelbasis (bosh suyagi tag qismi) kabi so‘zlar kompozitsiya orqali tuzilgan bo‘lsa, o‘zbek tilida ushbu ifodalar sintaktik so‘z birikmasi shaklida taqdim etiladi (ko‘krak umurtqasi, bosh suyagi tagi). Bu esa tarjimada kontekstga bog‘liq aniqlikni talab qiladi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha:

- **Terminlarning etimologiyasi** ikki tilda ham ko‘p hollarda lotincha va yunoncha ildizlarga borib taqaladi. Biroq, nemis tilida ko‘proq transliteratsiya orqali qabul qilingan bo‘lsa, o‘zbek tilida esa tarjima asosiy usul sifatida qo‘llaniladi.

- **Terminologik izchillik** – nemis tilida lug‘atlarda terminlar izchil, to‘liq va tasniflangan holda berilgan. O‘zbek tilida esa ayrim atamalar turlicha talqin qilinadi yoki umuman leksikografik manbalarda aks ettirilmagan.

- **Leksik birliklar tizimining shakllanishi** – o‘zbek tilida biologiyaga oid terminlar, jumladan, anatomiya terminlari hali ham shakllanish bosqichida ekani kuzatildi. Bu esa ularni yagona standart asosida to‘plab, maxsus tibbiy-biologik terminologik lug‘atlar yaratish zaruratini ko‘rsatadi.

- **Amaliy muammolar** – tarjima jarayonida ko‘plab terminlarning sinonimlari mavjud bo‘lib, ularni noto‘g‘ri qo‘llash ilmiy-tibbiy ma’noga zarar yetkazishi mumkin. Masalan, “arteriya” va “qon tomiri” terminlari bir-birini to‘liq almashtira olmaydi. Shu bilan birga, talaba, o‘qituvchi va mutaxassislar tomonidan foydalaniladigan tibbiyot lug‘atlari va biologiya darsliklarida mavjud terminlar zamonaviy xalqaro tizimga muvofiqlashtirilishi lozim. Bu borada nemis tajribasini o‘rganish, lotincha asosiy terminlar bilan birga nemis va o‘zbek muqobillarini izchil taqqoslash muhim ilmiy-amaliy qadam hisoblanadi.

Xulosa: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, biologiyaga, xususan anatomiya sohasiga oid terminlar ikki tilda – nemis va o‘zbek tillarida – turli leksikografik yondashuvlar asosida shakllangan. Nemis tili terminlari aniq, tizimli, kompozitsion tuzilishga ega bo‘lib, xalqaro ilmiy standartlarga muvofiq tarzda ishlab chiqilgan.

O‘zbek tilida esa ko‘pchilik terminlar tarjima asosida yuzaga kelgan bo‘lib, ularning ba‘zilarida izchil standartlashmagan holatlar uchraydi.

Tadqiqot davomida terminlarning etimologik kelib chiqishi, tuzilmasi, tarjima usullari, sinonimlar tizimi hamda lug‘atlardagi aks etishi tahlil qilindi. Bu tahlillar o‘zbek tilidagi terminologiyani boyitish, ilmiy-texnik tarjima sifatini oshirish va tibbiy ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil qilish zaruriyatini ko‘rsatdi.

Takliflar

1. **O‘zbek tilidagi anatomiya va biologiya terminlarini** yagona standart asosida kodlash va rasmiy terminologik lug‘at yaratish zarur.
2. **Nemis tilidagi tibbiy lug‘atlardan** o‘zbek tiliga tarjima qilinadigan terminlar uchun maxsus tarjima metodologiyasi ishlab chiqilishi lozim.
3. Biologik soha, ayniqsa **anatomiya faniga oid darslik va o‘quv qo‘llanmalarda** izchil terminologik yondashuv ta’minlanishi kerak.
4. **Ko‘p tilli (lotin–nemis–o‘zbek)** elektron tibbiyot lug‘atini yaratish va ochiq ma’lumot sifatida taqdim etish terminologik izchillikka xizmat qiladi.
5. O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida **ilmiy tarjimonlar va leksikograflar tayyorlash** bo‘yicha ixtisoslashtirilgan dasturlar ishlab chiqilishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Duden. Das Wörterbuch medizinischer Fachausdrücke. 8. Auflage. Mannheim: Bibliographisches Institut, 2020.
2. Pschyrembel Klinisches Wörterbuch. 270. Auflage. De Gruyter, Berlin, 2022.
3. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 1–10 jildlar. T.: “Sharq” nashriyoti, 2000–2010.
4. Biologiya. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. T.: “O‘qituvchi”, 2021.
5. Xasanov A. O‘zbek tilidagi ilmiy terminlarning leksik-semantik xususiyatlari. – T.: Fan, 2019.
6. Shamsiyev A., Usmonov N. Tibbiyot va biologiyaga oid atamalar lug‘ati. – T.: Yangi asr avlodi, 2018.
7. Kluge, Friedrich. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 25. Auflage. De Gruyter, Berlin, 2023.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI “INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYA” FANIGA OID KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

NOMOZOV JAHONGIR SOBIROVICH

Navoiy davlat universiteti

“Boshlang‘ich ta’lim” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: nomozovjahongir91@gmail.com

tel: 998-93-314-14-60

Annotatsiya: Hozirgi davrga kelib zamonaviy axborot texnologiyalarining asosini tashkil etuvchi kompyuterlar hayotimizning barcha sohalariga jadallik bilan kirib bormoqda. Shunday ekan, kompyuter texnologiyasini o‘rganishga alohida e’tibor berish talab qilinmoqda. Bunda informatika fanini o‘rganish alohida ahamiyatga ega. Informatikani samarali o‘qitishda Informatika o‘qitish metodikasi kursining ahamiyati juda kattadir. Informatika o‘qitish metodikasi kursi bo‘lajak informatika o‘qituvchilarida o‘qitishning muammolarini mustaqil echa olish, o‘qitishning zamonaviy usullaridan foydalana olish, mustaqil o‘qitish ko‘nikmasini hosil qilish, uslubiy ijodni tarbiyalash kabi masalalarni hal qilishga qaratilgan. Informatika o‘qitish metodikasi kursi oliy o‘quv yurti talabalari uchun umumiy o‘rta ta’lim maktablarida, akademik litsey va kasb- hunar kollejlarida informatika fanidan ta’lim berish, fanning tuzilishi va mazmunini ilmiy va psixologik-pedagogik nuqtai nazardan chuqur o‘rganishlarini ta’minlovchi kurs hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, Informatika fani, Axborot texnologiyalari, Pedagogik metodlar, Raqamli savodxonlik, O‘quv ko‘nikmalari, Interaktiv ta’lim, O‘quvchi faolligi, Ta’limda innovatsiyalar, Kompyuter savodxonligi

Informatika o‘qitish metodikasi” fani talabalarda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida shuningdek, mamlakatimizda axborot kommunikatsiya-texnologiyalari sohasini yanada rivojlantirish, talabayoshlarni IT sohasida innovatsion g‘oyalarni yaratishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish, bo‘lajak informatika o‘qituvchisi sifatida umumiy o‘rta ta’lim maktablari, akademik litsey va kasb- hunar kollejlarida o‘qitiladigan Informatika va axborot texnologiyalari fanining ahamiyati, uning mazmuni, tamoyillari, shuningdek, fanning boshqa fanlar bilan aloqadorligiga oid nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikma va malakalarni

shakllantirish vazifalarini bajaradi. Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yiladi. – informatika va axborot texnologiyalarining ta'lim tizimida tutgan o'rni va roli, informatika o'qitish metodikasining pedagogika, psixologiya fanlari bilan bog'liqligi, informatika o'qitish metodikasi tarixi, informatika o'qitishning zamonaviy usul va vositalari, informatikaga oid internet, masofaviy ta'lim va Web- texnologiyalarga asoslangan tarmoq ta'lim resurslari, darsliklar, o'quv- uslubiy qo'llanmalarining xususiyatlari to'g'risida bilimga; – informatika o'qitish metodikasining boshqa fanlar bilan integratsiyasi, informatikani o'qitishning zamonaviy shakl, usul, vositalari, ularning nazariy asoslari, umumiy o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb- hunar ta'limida informatikani o'qitishning maqsadi, mazmuni va vazifalari, informatikani o'qitishning didaktik tamoyillari, informatika va axborot texnologiyalarini o'qitishda uning qismlari va boblariga xos xususiyatlari, informatikadan darsdan tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazish, internet, masofaviy ta'lim va Webtexnologiyalarning informatika ta'limida tutgan o'rnini bilish va ulardan foydalana olish ko'nikmasiga; – informatika o'qitishda zamonaviy usul va vositalarini qo'llay olish, informatika o'qitishda ilg'or metodik tajribalarni umumlashtira olish, informatika va axborot texnologiyalari bo'yicha mustaqil ta'lim olishga o'quvchilarni yo'llash, informatikani o'qitishda o'quvchilarda axboriy madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish, informatikadan o'quvchilar bilimini baholay olish, informatika darslari hamda tarbiyaviy ishlar bo'yicha talab qilingan barcha hujjatlarni yuritish, informatika va axborot texnologiyalari darslarini rejalashtirish, informatikani o'qitishda internet, masofaviy ta'lim va Webtexnologiyalaridan foydalanish malakalariga ega bo'lishi lozim. 1-4-sinflardagi informatika faniga alogador ta'lim sohasi asosan propedevtik bosqich vazifasini o'tamoqda, ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilari kompyuter haqidagi oddiy ma'lumotni, jumladan, informatikaning boshlang'ich elementlari haqidagi materallarni o'rganadilar. Ma'lumki, axborot, algoritm kabi tushunchalar informatika fanining asosiy tushunchalaridan hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari matematika darslarida misol va masalalarni yoki mantiqiy topshiriqlarni yechish jarayonida axborot, algoritmgga xos tushunchani bilib-bilmasdan qo'llaydilar. O'qituvchi bu tushunchalar mohiyatini o'quvchilarga tushuntirib berishi va amalda qo'llashi uchun quyidagilarni bilishi kerak:

1. Axborot o'rganilayotgan narsa yoki hodisani har taraflama to'liq ifodalashi, ya'ni axborot to'liqlik sifatiga ega bo'lishi.

2. Axborot ma'lum ma'noda gimmatli bo'lishi va aks holda undan foydalanish ehtiyoji tug'ilmasligi.

3. Axborot ishonchli bolishi aks holda uni qayta ishlashga zarurat tug'ilmasligi.

Agar axborot (informatsiya) so'zi lotincha «information» ya'ni «tushuntirish», «tavsiflash» degan ma'noni anglatishiga e'tibor bersak, insoniyat taraqqiyotining asosini axborotni biror maqsadga ko'ra ishlab chiqish, undan foydalanish va hozirgi vaqtda hayotimizda muhim o'rin egallaydigan tushuncha – axborotni saqlash tashkil etadi. Insonning butun hayoti axborotni qabul qilish, saglash va qayta ishlash bilan bog'langan. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini o'rgatishning afzalligi shundaki, u:

- o'quvchilarning darsda faol qatnashishlarini, o'zlashtirish sifatining oshishini;
- boshlang'ich ta'lim uchun yaratilgan elektron darsliklar yordamida darslarni qiziqarli tashkil qilishni;

- o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishi va mustagil fikrlash qobiliyatini rivojlanib borishini;

- darsda o'quvchilarning informatsion tushunchalarini shakllanishini;

- darsning sifat va samaradorligining oshishini ta'minlaydi.

Shu bois ham boshlang'ich ta'limda informatika kursi quyidagi yo'nalishda o'rganilishi afzal hisoblanadi:

1. O'quvchilarda axborot yoki informatsion jarayonlar to'g'risida umumiy tasavvurlarni shakllantirish.

2. O'quvchilar tomonidan kompyuter bilan o'zaro munosabatda bo'lish usullarini o'zlashtirib borilishi va turli axborot muharrirlari bilan tanishib borishi:

3. Algoritmik yo'nalish-ijrochi uchun algoritmlarni o'ylash va yozishni rivojlantirish.

O'quvchilar 1-2-sinflarda kompyuter bilan o'zaro munosabat haqidagi umumiy tushunchalarni: asosiy klavishlar, sichqoncha, menyularni o'zlashtirib, matn terish va xatolarni tuzatishni mashq qiladilar.

Bu ishlarni amalga oshiruvchi bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilarini tayyorlashda biz informatika va axborot texnologiyalari fani dasturi va rejasini qaytadan ko'rib chiqib, bo'lajak o'quvchilarga eng zamonaviy bilim berish va yaxshi amaliy tayyorgarlikni singdirishga intilmog'imiz zarur. Bunda ilg'or

pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqish, zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarni yaratish juda muhim. Mazkur qo'llanmada informatika fanining boshlang'ich elementlari ulaming o'ziga xos xususiyatlari, ularni yechish metodikasi, boshlang'ich sinflarda informatika darslarida tatbiq etiladigan masalalar ustida ishlash texnologiyasi masalalari yoritilgan. Shu bilan birga boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun informatikadan dars mashg'uloti keltirilgan. Darslik ikki bo'limdan iborat bo'lib, birinchi bo'lim Informatika o'qitish metodikasining umumiy masalalarini, ikkinchi bo'limida esa Informatika o'qitish metodikasining xususiy masalalari bayon qilingan. Mazkur darslik ham kamchiliklardan holi emas. Darslik haqidagi fikr va mulohazalarini bildirgan hamkasblar va aziz o'quvchilarga mualliflar oldindan o'z minnatdorchiligini bildiradi.

1. Pedagogik muammo tavsifi

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining rivojlanishi, ta'lim tizimidagi o'zgarishlar va global raqobat sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarini informatika va axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarini shakllantirish muhim pedagogik vazifaga aylanmoqda. Axborot texnologiyalarining tezkor o'zgarishi va ularning barcha sohalarida keng qo'llanilishi, o'quvchilarda zamonaviy raqamli kompetensiyalarni shakllantirishni talab etadi. Ta'limda informatikaning o'rnini tobora ortib bormoqda, va bu o'zgarishlar boshlang'ich ta'limdan boshlab, yuqori sinflarga qadar ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun axborot texnologiyalari fani nafaqat ularga bilim berish, balki hayotdagi ko'plab vazifalarni samarali bajarish imkoniyatlarini ham yaratadi. Pedagogik nuqtai nazardan, boshlang'ich sinf o'quvchilariga axborot texnologiyalari fani asoslarini o'rgatish, ularni kompyuter va internet texnologiyalaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish o'qituvchidan yuqori malaka va yangiliklarga ochiq yondashuvni talab qiladi. Shuningdek, axborot texnologiyalari o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi vosita sifatida xizmat qilishi lozim. Shu bilan birga, boshlang'ich sinf o'quvchilari axborot texnologiyalaridan nafaqat bilim olish, balki axborotlarni to'g'ri tahlil qilish va ularni samarali ishlatish mahoratini egallashlari kerak.

2. Muammoning mohiyati

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarni shakllantirish o'qitish jarayonida yuzaga keladigan eng dolzarb pedagogik muammolardan biridir. O'quvchilarga axborot texnologiyalariga oid bilimlarni

uzatish, ularga kompyuter va raqamli texnologiyalarni ishlatishni o'rgatish, shuningdek, bu texnologiyalardan pedagogik maqsadlarda foydalanish o'qituvchidan aniq va samarali pedagogik yondashuvlarni talab etadi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalarining ta'lim jarayoniga qo'llanilishidagi eng katta qiyinchiliklardan biri o'qituvchining malakasizligi, o'quv jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni kiritishdagi muammolar va o'quvchilarning bu yangi bilimlarga nisbatan qiziqishlari bilan bog'liq. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot texnologiyalariga nisbatan qiziqishlari va ularning ko'nikmalarini shakllantirishda o'quv dasturi va o'qitish metodikalarining yetarli darajada zamonaviy va samarali bo'lishi ham muhim omildir.

3. Maqsad va vazifalar

Ushbu ilmiy tadqiqotning maqsadi – boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarni shakllantirishda yuzaga keladigan pedagogik muammolarni tahlil qilish va ushbu muammolarni hal etish uchun samarali metodik yondashuvlarni ishlab chiqishdir. Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Axborot texnologiyalarining boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim berishda qanday integratsiya qilinishini tahlil qilish.
- Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida o'qituvchilarning faoliyatini va metodik yondashuvlarini o'rganish.
- Ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarining samarali qo'llanilishini o'rganish va boshlang'ich sinfda axborot texnologiyalari fanini o'qitishning yangi metodologiyasini ishlab chiqish.
- O'quvchilarning axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarini rivojlantirishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llarini aniqlash.

Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun informatika va axborot texnologiyalari fani bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirishdagi samarali pedagogik yechimlarni topishga yordam beradi va ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

1. O'quvchilarning axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarini shakllantirishda o'quvchilarning individual xususiyatlari, o'qituvchining pedagogik uslublari va foydalanilayotgan texnologiyalarning samaradorligi muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'quvchilarning texnologiyalar bilan ishlashda muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog'liq bo'ladi:

- **Motivatsiya va qiziqish:** O'quvchilarning axborot texnologiyalariga nisbatan qiziqishi va ularning yangi bilimlarga intilishi ko'nikmalarni shakllantirish jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy faktorlardan biridir. Kompyuter o'yinlari, multimediali darsliklar va boshqa interaktiv materiallar yordamida o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar o'zlari faol ishtirok etgan va ilg'or texnologiyalar yordamida taqdim etilgan darslarda yaxshiroq o'zlashtirishadi.

- **O'quvchilarning individual xususiyatlari:** Har bir o'quvchining axborot texnologiyalarini o'zlashtirish tezligi va darajasi turlicha. Bu jarayonda o'quvchilarning yoshiga, ilgari olingan bilimlarga va axborot texnologiyalariga qiziqish darajasiga qarab farqlar kuzatiladi. Shuning uchun, o'qituvchilar har bir o'quvchining ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual yondashuvni tanlashlari zarur.

- **O'qituvchining malakasi:** Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, axborot texnologiyalari bilan ishlashda o'qituvchining malakasi va darsni samarali tashkil etish qobiliyati katta ahamiyatga ega. O'qituvchilar axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha o'z malakalarini doimiy ravishda oshirib borishlari kerak. Shuningdek, o'quvchilarning faolligini oshirish va ularni texnologiyalar bilan ishlashga jalb qilishda o'qituvchining pedagogik metodlari muhim rol o'ynaydi.

2. Pedagogik yondashuvlar va metodlar samaradorligi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini informatika va axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarni shakllantirishda qo'llaniladigan pedagogik metodlar va yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi metodik yondashuvlar samarali bo'lishi mumkin:

- **Interaktiv metodlar:** O'quvchilarning axborot texnologiyalari bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda interaktiv metodlar samarali natijalarga olib keladi. Kompyuter dasturlari, o'yinlar va multimediali materiallar yordamida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash mumkin. Masalan, “in-box” metodikasi

yoki o'quvchilarni virtual muhitda ishlashga yo'naltiruvchi mashqlar axborot texnologiyalariga oid bilimlarni yaxshilashga yordam beradi.

• **Ko'rgazmali metodlar:** O'quvchilarga axborot texnologiyalarini o'rgatishda ko'rgazmali metodlar ham katta ahamiyatga ega. O'qituvchi texnologiyalarning amaliy qo'llanilishi haqida tushuntirishlar berish, shuningdek, o'quvchilarga kompyuter va boshqa texnologiyalar yordamida misollarni ko'rsatish ko'nikmalarini samarali shakllantirishga yordam beradi.

• **Masofaviy ta'lim va o'yin texnologiyalari:** Masofaviy ta'lim tizimlari va o'yin texnologiyalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot texnologiyalarini o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi. Onlayn o'qitish platformalari va o'yinlar o'quvchilarga o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv tarzda o'tishini ta'minlaydi.

3. Pedagogik yechimlar va tavsiyalar

O'quvchilarning axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchilar uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqilgan:

• **Individual yondashuv:** O'quvchilarning turli yoshdagi va rivojlanish bosqichlaridagi xususiyatlarini hisobga olish, har bir o'quvchining ehtiyojiga mos keladigan metodlar va vositalar tanlash kerak. Masalan, kichik yoshdagi o'quvchilar uchun o'yin usullarini, kattaroq yoshdagilar uchun esa ko'proq analitik va masalalarni yechishga qaratilgan metodlarni qo'llash samarali bo'ladi.

• **Innovatsion texnologiyalarni qo'llash:** O'quv jarayoniga yangi texnologiyalarni kiritish, masalan, virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR) texnologiyalaridan foydalanish boshlang'ich sinfda o'quvchilarning axborot texnologiyalariga nisbatan qiziqishini oshiradi va ularni o'rganishga rag'batlantiradi.

• **O'qituvchining malakasini oshirish:** O'qituvchilarni axborot texnologiyalari bilan ishlashda yuqori malakali qilish uchun o'quv kurslari, seminarlar va treninglar tashkil etilishi kerak. O'qituvchilarni yangi pedagogik metodlar va zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish, ularni ta'lim jarayonida qo'llashda yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarini axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik metodlar va innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularning muvaffaqiyatlarini yanada yaxshilaydi. Bugungi raqamli jamiyatda axborot texnologiyalari har bir

inson hayotining ajralmas qismiga aylanmoqda. Shu boisdan, bolalar ta'limida, xususan boshlang'ich sinfda informatika va axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarni shakllantirish zamon talabi bo'lib qolmoqda. Ushbu ilmiy tadqiqot davomida olib borilgan tahlillar, kuzatishlar va tajribalarga asoslanib, quyidagi xulosalarga kelindi:

1. **Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalarining ahamiyati.** Informatika va axborot texnologiyalari boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning fikrlash, mantiqiy mushohada yuritish, mustaqil ishlash, ijodiy yondashuv va zamonaviy vositalardan foydalanish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ushbu fanning o'quv dasturiga kiritilishi o'quvchilarda raqamli savodxonlikni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

2. **Ko'nikmalarni shakllantirishda o'qituvchining roli.** O'qituvchi axborot texnologiyalariga oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirish jarayonining asosiy tashkilotchisi bo'lib, u innovatsion metodlardan foydalanishi, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini yo'naltirishi zarur. Malakali o'qituvchi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'quvchilarda mustaqil fikrlash va amaliy qo'llashga oid ko'nikmalarni shakllantira oladi.

3. **Ta'lim jarayoniga texnologik vositalarni integratsiya qilishning natijalari.** Tadqiqot davomida aniqlanishicha, dars jarayonida multimedia vositalari, interaktiv taqdimotlar, elektron darsliklar, o'yin elementlari va turli virtual platformalardan foydalanish o'quvchilarda darsga qiziqishni orttiradi, mavzularni tez va sifatli o'zlashtirishga xizmat qiladi.

4. **Metodik yondashuvlarning samaradorligi.** Axborot texnologiyalarini o'rgatishda interaktiv, muammoli, ijodiy, o'yin asosidagi metodlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini, mustaqil izlanish qobiliyatini va bilimlarni real hayotga tatbiq eta olish salohiyatini oshiradi. Bu esa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun samarali o'quv muhiti yaratishga xizmat qiladi.

5. **Muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari.** Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ayrim umumta'lim maktablarida texnik bazaning yetishmasligi, o'qituvchilarning texnologik malakasining pastligi, ota-onalarning texnologik savodxonlik darajasining pastligi kabi omillar informatika va axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarni shakllantirishda to'siq bo'lib qolmoqda. Bu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilar malakasini oshirish, maktablarni

texnik vositalar bilan ta'minlash va ota-onalarni ham texnologik ta'lim jarayoniga jalb etish lozim.

6. **Ilmiy-metodik takliflar.** Tadqiqot asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- Boshlang'ich sinf informatika darslari uchun yoshga mos, vizual jihatdan jozibali va amaliy mashg'ulotlarga boy metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish.
- Axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha o'qituvchilar uchun doimiy seminar-treninglarni tashkil etish.
- Raqamli texnologiyalar orqali fanlararo integratsiyalashgan dars modellarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etish.

Umuman olganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida informatika va axborot texnologiyalariga oid ko'nikmalarni shakllantirish – bu zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo'lib, u bolalarning kelajakdagi ta'limi, kasbga yo'naltirilishi, shaxsiy va ijtimoiy hayotga tayyorlanishida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu yo'nalishda izchil ilmiy-amaliy izlanishlar olib borilishi va yangi, innovatsion metodikalar ishlab chiqilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova, M. (2020). Axborot texnologiyalarini ta'lim tizimiga integratsiyalash muammolari va yechimlari. Toshkent: O'zR TA Pedagogika instituti.
2. Ergashev, M. (2019). Informatika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Samarqand: “Zarafshon” nashriyoti.
3. Jabborov, A. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining informatikaga oid ko'nikmalarini rivojlantirish yo'llari. O'zMU Ilmiy jurnali, 2(67), 123–129.
4. Hasanov, O. (2018). Pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
5. Karimova, G. (2020). Axborot texnologiyalari vositasida boshlang'ich sinfda ta'lim sifati va samaradorligini oshirish. Buxoro davlat universiteti ilmiy jurnali, 3(45), 98–104.
6. Soliyeva, D. (2022). Boshlang'ich ta'limda raqamli ta'lim resurslaridan foydalanishning psixopedagogik asoslari. Ilm-fan va amaliyot, 5(89), 34–41.
7. Jonibekova, R. (2021). Boshlang'ich ta'limda innovatsion dars uslublari. Andijon: “Ilm ziyo” nashriyoti.
8. UNESCO (2019). ICT Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371027>

Ingliz va o‘zbek tillarida bolalar o‘yinlarining lingvistik va madaniy xususiyatlari

Mirzakarimova Saodat Abdunabiyevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Turizm fakulteti lingvistika va ingliz tilini o‘qitish metodikasi kafedrası magistratura mutaxassisligi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi bolalar o‘yinlari tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Bolalar o‘yinlarida qo‘llaniladigan til birliklari – ritmik iboralar, qoidalar, qo‘shiqlar, raqamlash va rolga kirish nutqlari o‘ziga xos lingvistik struktura va madaniy mazmunga ega. Ingliz va o‘zbek o‘yinlaridagi til vositalari milliy madaniyat, an‘ana va qadriyatlarni aks ettiradi, bu esa ularni lingvomadaniy o‘rganish uchun muhim obyektga aylantiradi. Tadqiqot davomida ikki xalq bolalarining o‘yin madaniyati solishtirilib, universal va milliy xususiyatlar aniqlangan. Maqola bolalar tilining shakllanishida va madaniy ijtimoiylashuvda o‘yinlarning ahamiyatini yoritadi hamda ularning o‘zaro taqqoslamali o‘rganilishi bo‘yicha nazariy va amaliy xulosalar beradi.

Kalit so‘zlar: bolalar o‘yinlari, lingvistik xususiyatlar, madaniy xususiyatlar, ingliz tili, o‘zbek tili, xalq og‘zaki ijodi, taqqoslama tahlil, lingvomadaniyat

Kirish: Til inson hayotining ajralmas bir qismi bo‘lib, u shaxsning ijtimoiylashuvi, madaniyatga singdirilishi va tafakkurining shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, bolalar tilining rivojlanishida o‘yinlar va o‘yin orqali muloqot muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalar o‘yinlari nafaqat vaqtni maroqli o‘tkazish vositasi, balki til o‘rganish, ijtimoiy rollarni anglash va milliy qadriyatlarni singdirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Turli xalqlarda shakllangan o‘yinlar, ularning ichidagi til birliklari va madaniy ramzlar xalqning tarixiy, ijtimoiy va axloqiy qadriyatlari haqida ma’lumot beradi.

Ingliz va o‘zbek bolalarining o‘yinlari o‘ziga xos til vositalari, ritmik ifodalar va madaniy elementlar bilan boyitilgan bo‘lib, ular tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida tadqiq etishga munosib obyektidir. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida bolalar o‘yinlari namunalari tahlil qilinadi, ularning lingvistik tuzilmasi va madaniy mazmuni o‘rganiladi. Shuningdek, ikki xalq

o‘yinlaridagi umumiylik va farqlar aniqlanadi, o‘yinlarning bolalar nutqi va madaniy ongini shakllantirishdagi roli yoritiladi.

Asosiy qism

Bolalar o‘yinlarining lingvistik xususiyatlari

Bolalar o‘yinlarida tilning leksik, fonetik, morfologik va sintaktik jihatlari o‘ziga xos tarzda aks etadi. Bunday o‘yinlarda, odatda, yengil yodlanadigan, ritmik va tovush jihatdan o‘ziga xos so‘zlar ishlatiladi. Ingliz tilida, masalan, "Eenie meenie miney mo", "Ring-a-ring o' roses", "Simon says" kabi o‘yinlar ritm va intonatsiya bilan boyitilgan bo‘lib, bolalarning fonetik sezgirligini va muloqotga tayyorligini oshiradi.

O‘zbek bolalar o‘yinlarida esa "Ayiqlayapti", "Olmaxon", "Chillak", "Kimning oti chiyilladi?" kabi xalq og‘zaki ijodiga asoslangan o‘yinlar mavjud bo‘lib, ular o‘zbek tilining milliy leksik boyligini, maqollar, so‘z o‘yinlari va obrazli ifodalarni singdiradi.

Har ikki til o‘yinlarida nutq faoliyatining elementlari – chaqiriq, so‘rov, buyruq, javob kabi kommunikativ aktlar doimiy ravishda takrorlanib, til o‘rganish jarayonini tabiiy va faol qiladi.

Bolalar o‘yinlarining madaniy xususiyatlari

Bolalar o‘yinlari milliy madaniyatning ko‘zgusi hisoblanadi. Ular orqaligina bola jamiyatdagi axloqiy qoidalarni, mehnat faoliyatini, mavsumiy an‘analarni va urf-odatlarini o‘zlashtiradi. Masalan, ingliz o‘yinlarida kuchli ijtimoiy rollar, qat‘iy qoidalar va muloqot asosiy o‘rinda bo‘lsa, o‘zbek o‘yinlarida hurmat, navbat, to‘g‘rilik, jamoaga sadoqat kabi qadriyatlar ustuvor hisoblanadi.

Ingliz o‘yinlarining ko‘pchiligi harakat va tezkorlikka asoslangan bo‘lib, bu orqali bolalarda shaxsiy tashabbus, mantiqiy fikrlash, tez fikrlash kabi ko‘nikmalar shakllanadi. O‘zbek o‘yinlarida esa ko‘proq xalqona obrazlar (masalan, ayiq, olmaxon, qushlar, bog‘, tovuq) orqali atrof-muhitga, hayvonot va o‘simlik olamiga mehr uyg‘otiladi.

Taqqoslamali tahlil

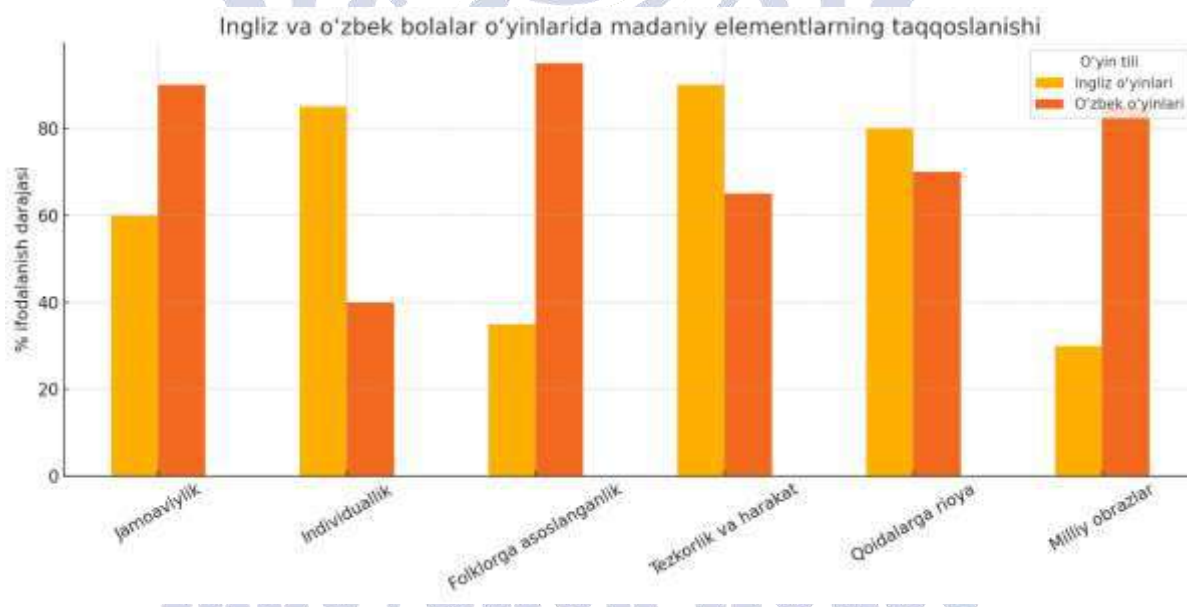
Xususiyatlar	Ingliz bolalar o‘yinlari	O‘zbek bolalar o‘yinlari
Lingvistik xususiyatlar	Qisqa, ritmik iboralar, buyruq va intonatsiyaga boy	Folklor, maqol, so‘z o‘yinlari, xalq og‘zaki ijodi

Xususiyatlar	Ingliz bolalar o‘yinlari	O‘zbek bolalar o‘yinlari
Madaniy kontekst	Avtonom fikr, tezkor harakat, qoidalarga rioya	Jamoaviylik, qadriyatlar, axloqiy tarbiya
Funktsional vazifasi	Muloqot, koordinatsiya, diqqatni jamlash	Axloqiy tarbiya, ijtimoiylashuv, nutq o‘stirish
Qahramonlar, obrazlar	Asosan insonlar va harakatga yo‘naltirilgan	Hayvonlar, tabiat, folklor obrazlari

Bu taqqoslash natijalari ingliz va o‘zbek bolalari orasida til va madaniyat orqali shakllanadigan tafakkurdagi farqlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Bolalar o‘yinlarining didaktik ahamiyati

Bolalar o‘yinlari til o‘rganishda muhim vosita sifatida o‘rganilmoqda. Bugungi kunda til o‘rgatish metodikasida gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) usullari keng qo‘llanilmoqda. Ingliz va o‘zbek o‘yinlaridan foydalangan holda interaktiv mashg‘ulotlar tashkil etish, ayniqsa maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim tizimida yuqori natija beradi. O‘yinlar orqali bola o‘z tilini o‘zlashtiribgina qolmay, boshqa xalq madaniyatini ham tushunadi, bu esa madaniyatlararo kompetensiyaning shakllanishiga xizmat qiladi.

Mavzuning dolzarbligi

Bugungi globallashuv davrida tillararo va madaniyatlararo taqqoslamali tadqiqotlar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bolalar o‘yinlari – bu til va madaniyat o‘zaro uyg‘unlashgan ijtimoiy-madaniy hodisa bo‘lib, ular orqaligina bola dunyoni anglaydi, muloqotga kirishadi va jamiyatdagi axloqiy me‘yorlarni o‘zlashtiradi. Ayniqsa, ingliz va o‘zbek kabi madaniy jihatdan farqli tillarda bolalar o‘yinlarining lingvistik va madaniy xususiyatlarini o‘rganish orqali har ikki xalqning urf-odatlarini, qadriyatlarini va bolalar dunyoqarashi haqidagi chuqur bilimga ega bo‘lish mumkin. Bu mavzu maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim tizimi, tilshunoslik, madaniyatshunoslik, tarjimashunoslik va xalq og‘zaki ijodini o‘rganish sohalarida katta ahamiyatga ega. Bolalar o‘yinlari har bir millat madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, ular orqali til, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy me‘yorlar va madaniy kodlar bolalarga tabiiy ravishda singdiriladi. Bugungi kunda ta‘lim jarayonida til o‘rgatish jarayonining madaniy komponentini chuqur integratsiya qilish zaruriyati ortib bormoqda. Chunki til faqat aloqa vositasi emas, balki madaniyat, tafakkur va identitet ko‘zgusidir. Bolalar o‘yinlari esa ushbu jarayonning eng tabiiy va samarali shakllaridan biridir.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi bolalar o‘yinlarining taqqoslamali o‘rganilishi turli xalqlarning bolalar dunyoqarashi, til vositalaridan foydalanish uslubi, ritmik strukturalar, madaniy tasavvurlar hamda ijtimoiy tajribalarni qanday yetkazishini ochib beradi. Bu esa nafaqat lingvistik, balki pedagogik, etnolingvistik, madaniyatshunoslik va tarjimashunoslik sohalari uchun ham muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Mavzuning dolzarbligi, shuningdek, global madaniyatlararo muloqotning jadallashuvi, tillararo ta’limning kengayishi, xorijiy til o‘qitishda madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish ehtiyoji bilan bog‘liqdir. Ingliz va o‘zbek o‘yinlarining lingvistik va madaniy xususiyatlarini o‘rganish orqali bolalarning til rivojini chuqur anglash, milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish va ularni boshqa madaniyat vakillari bilan samarali muloqotga tayyorlash mumkin.

Tadqiqot metodi

Tadqiqotda **taqqoslama-tahliliy metod, deskriptiv (tasviriy) usul va lingvomadaniy yondashuv** qo‘llanildi. Ingliz va o‘zbek tillarida mavjud bo‘lgan bolalar o‘yinlari namunalari to‘plandi, ular tahlil qilinib, leksik, fonetik, pragmatik va madaniy xususiyatlari aniqlandi. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodidan olingan real o‘yin namunalari, bolalar dialoglari va ritmik iboralar asosida lingvistik tahlillar olib borildi. O‘yinlar ichidagi til birliklari milliy madaniyat kontekstida sharhlanib, ularning funksional vazifasi aniqlashtirildi.

Tahlil va muhokama

Ingliz tilidagi bolalar o‘yinlari, masalan, **“Ring-a-ring o’ roses”**, **“Duck, Duck, Goose”**, **“Simon says”** kabi o‘yinlarda bolalarning tinglash, buyruqni bajarish, ketma-ketlikni tushunish kabi ko‘nikmalari rivojlanadi. Ular asosan guruh shaklida o‘ynaladi va interaktiv muloqotga yo‘naltirilgan. Leksik birliklar ko‘pincha ritmik, qisqa va fonetik jihatdan yod olishga qulay bo‘ladi.

O‘zbek bolalarining o‘yinlarida esa **“Olmaxon”**, **“Ayiqlayapti”**, **“Tog‘dan qulab tushdi”**, **“Chillak”** kabi nomlar ko‘proq xalq og‘zaki ijodi bilan bog‘liq bo‘lib, ular ko‘pincha xalqona qo‘shiqlar, xalqona obrazlar, mavsumiy yoki kasb-hunar bilan bog‘liq elementlarni o‘z ichiga oladi. O‘zbek o‘yinlarida odatda ijtimoiy rollar, muomala shakllari va odob-axloq normalari ko‘proq targ‘ib qilinadi.

Har ikki tildagi o‘yinlarda tilni o‘rganish, ijtimoiylashuv, rolly muloqot, emotsional tajriba orqali nutqning shakllanishi kabi muhim jarayonlar kuzatiladi.

Ammo ularning leksik-semantik tuzilmalari, ritmika va obrazlar tizimida milliylik sezilib turadi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bolalar o'yinlari lingvistik va madaniy kompetensiyaning shakllanishida muhim o'rin egallaydi. Ingliz va o'zbek o'yinlari turli madaniyatlarning tili, qadriyatlari, urf-odatlar va ijtimoiy me'yorlarini ifoda etuvchi vosita sifatida ahamiyatlidir. Ularning taqqoslamali o'rganilishi orqali bolalar nutqining rivojlanishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning singdirilishi tahlil qilinadi.

Takliflar:

1. Bolalar o'yinlarini ingliz va o'zbek tilini o'qitish jarayoniga qo'shish orqali til o'rganishni qiziqarli va madaniyatga yo'naltirilgan qilish mumkin.
2. Pedagogik amaliyotda xalq og'zaki ijod namunalari asosida interaktiv metodik materiallar ishlab chiqilishi lozim.
3. Tilshunoslik sohasida bolalar o'yinlarining leksik, pragmatik va madaniy jihatlarini yanada chuqurroq o'rganishga e'tibor qaratish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаева, М. (2021). O'zbek xalq bolalar o'yinlarining tarbiyaviy va estetik ahamiyati. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education.
3. Crystal, D. (2003). Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Hayitova, M. (2020). Lingvomadaniyat va til o'qitishning integrativ yondashuvi. "Filologiya masalalari" ilmiy jurnali, №1, 45-52.
5. Ibragimova, D. (2018). O'zbek xalq og'zaki ijodidagi bolalar o'yinlari va ularning lingvistik tahlili. – Samarqand: SamDU nashriyoti.
6. Opie, I. & Opie, P. (1997). Children's Games in Street and Playground. Oxford: Oxford University Press.
7. Rishtonova, Z. (2022). Taqqoslamali madaniyatshunoslik: xalq o'yinlarida ifodalangan qadriyatlar. – Buxoro: BuxDU Ilmiy asarlar to'plami, №4.
8. Savignon, S. J. (2002). Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice. Yale University Press.

Nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalarini masofaviy ta'lim texnologiyalari yordamida avtonom o'qitish ko'nikmasini rivojlantirish (Ingliz tili misolida)

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Turizm fakulteti Lingvistika va Ingliz tili oqitish metodikasi kafedrasi magistratura mutaxassisligi 1- bosqich talabasi Yuldasheva Gulchexra Tolibjonovna

Annotatsiya:

Ushbu maqolada nofilologik ta'lim yo'nalishidagi talabalarining masofaviy ta'lim texnologiyalari yordamida ingliz tilini o'zlashtirish jarayonida avtonom o'qitish ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil etilgan. Tadqiqotda avtonom o'qitish tushunchasi, uning mohiyati va tamoyillari ochib berilgan hamda masofaviy ta'lim sharoitida talabalar mustaqil bilim olishga qanchalik moslashgani o'rganilgan. Bundan tashqari, avtonom o'qitishni samarali tashkil qilishda qo'llaniladigan zamonaviy raqamli texnologiyalar, interfaol platformalar va metodik usullar haqida ma'lumotlar berilgan. Tadqiqot natijalari asosida nofilologik yo'nalish talabalarida ingliz tilini mustaqil o'rganishni rag'batlantirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, avtonom o'qitish, ingliz tili, nofilologik yo'nalish, raqamli texnologiyalar, interfaol platformalar, mustaqil ta'lim, talabalar kompetensiyasi.

Аннотация:

В статье анализируются вопросы развития навыков автономного обучения студентов нефилологических направлений с помощью технологий дистанционного обучения на примере изучения английского языка. В исследовании раскрывается понятие автономного обучения, его сущность и принципы, а также изучается степень адаптации студентов к самостоятельному получению знаний в условиях дистанционного обучения. Кроме того, представлены современные цифровые технологии, интерактивные платформы и методические подходы, используемые для эффективной организации автономного обучения. По результатам исследования разработаны рекомендации, направленные на стимулирование самостоятельного изучения английского языка студентами нефилологических направлений.

Ключевые слова: дистанционное обучение, автономное обучение, английский язык, нефилологическое направление, цифровые технологии, интерактивные платформы, самостоятельное обучение, компетенции студентов.

Abstract:

The article analyzes the development of autonomous learning skills among non-philological students through distance learning technologies using the example of English language acquisition. The research explains the concept of autonomous learning, its essence and principles, and examines how students adapt to independent knowledge acquisition in distance learning environments. Furthermore, modern digital technologies, interactive platforms, and methodological approaches employed to effectively organize autonomous learning are discussed. Based on the research results, recommendations aimed at encouraging non-philological students to independently study English have been developed.

Keywords: distance learning, autonomous learning, English language, non-philological direction, digital technologies, interactive platforms, independent learning, students' competencies.

Kirish: Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimining sifat va samaradorligini oshirish, talabalarni o'quv jarayoniga faol jalb qilish, shuningdek, ularning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, xorijiy tillarni o'rganishda talabalarni avtonom tarzda ta'lim olishga yo'naltirish, mustaqil ishlash qobiliyatlarini rivojlantirish juda muhimdir. Mazkur holat ayniqsa nofilologik yo'nalish talabalarining ingliz tilini egallash jarayonida o'z aksini topadi, chunki ular uchun ingliz tili kasbiy faoliyatlarida muvaffaqiyatli faoliyat olib borishning zaruriy vositasi bo'lib qolmoqda.

Hozirgi kunda masofaviy ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq holda talabalarni avtonom o'qitishga yo'naltirish imkoniyatlari ham kengayib bormoqda. Talabalarda mustaqil bilim olish ko'nikmasini shakllantirishda aynan raqamli texnologiyalarning roli beqiyosdir. Ammo bu texnologiyalardan samarali foydalanish, talabalar tomonidan avtonom ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirish darajasini oshirish uchun ularning ta'lim jarayonida qo'llanilishi metodik jihatdan asoslangan bo'lishi lozim.

Shu jihatdan olib qaralganda, ushbu maqolaning asosiy maqsadi – nofilologik yo‘nalishdagi talabalarni ingliz tilini o‘rganish jarayonida masofaviy ta’lim texnologiyalari yordamida avtonom o‘qitish ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlarini tahlil qilish, mavjud metodik yondashuvlarni o‘rganish hamda samarali tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Asosiy qism: Asosiy qism

Bugungi kunda ta’limning sifatini oshirish va uni zamon talablariga moslashtirish uchun ta’lim jarayonida yangi innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash zaruriyati yuzaga kelmoqda. Shu o‘rinda, ayniqsa nofilologik ta’lim yo‘nalishi talabalarining ingliz tilini o‘rganishda avtonom ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish masofaviy ta’lim texnologiyalari bilan uzviy bog‘liq holda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ingliz tilini mustaqil o‘zlashtirish va shu orqali kasbiy malakalarni oshirish ularning kelajakdagi faoliyatlarida katta yordam beradi.

Avtonom ta’lim tushunchasi va uning ahamiyati

Avtonom ta’lim – bu talabalarining o‘z ta’lim jarayonlarini mustaqil ravishda boshqarish va nazorat qilish, shuningdek, bilim olish uchun zarur vositalarni o‘zlari tanlash hamda qo‘llash qobiliyatidir. Ushbu tushunchani ilk marta Henri Holec (1981) ta’riflab bergan bo‘lib, avtonom ta’lim talabadan faollik, o‘z-o‘zini tartibga solish va bilimlarni mustaqil ravishda egallash uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga olishni talab qiladi. Bugungi kunda avtonom ta’limni rivojlantirish ta’lim jarayonida pedagogik innovatsiyalarning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida baholanmoqda.

Masofaviy ta’lim texnologiyalari orqali avtonom ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish

Masofaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish, ayniqsa chet tillarini o‘rganish jarayonida talabalarni mustaqil bilim olishga faol jalb etadi va bu orqali ularda avtonom ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masofaviy ta’limda qo‘llaniladigan asosiy texnologiyalar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Elektron o‘quv platformalari (Moodle, Canvas, Google Classroom, Microsoft Teams va boshqalar);
- Mobil ta’lim ilovalari (Duolingo, Babbel, Memrise);
- Video darslar va onlayn seminarlar (Zoom, Skype, Google Meet);
- Mustaqil bilimlarni baholash uchun interaktiv testlar va viktorinalar (Kahoot, Quizlet);
- Raqamli kutubxonalar va axborot-resurs markazlari.

Talabalarining mustaqil bilim olish jarayonini tashkil etishda ushbu vositalardan foydalanish ta'limning sifatini oshiradi va talabalarni yanada avtonom qilishga yordam beradi.

Nofilologik yo'nalish talabalarida avtonom ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi

Ingliz tilini o'rganishda nofilologik yo'nalish talabalarining avtonomligini oshirish uchun quyidagi metodik usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

- **Individuallashtirilgan ta'lim dasturlari:** Talabalarining ingliz tilidagi bilim darajalari va qiziqishlarini hisobga olgan holda o'quv materiallarini individuallashtirish.

- **O'z-o'zini baholash mexanizmlarini yaratish:** Talabalarda bilimlarini mustaqil ravishda baholash imkonini beruvchi interaktiv vositalardan keng foydalanish.

- **Kooperativ ta'lim elementlarini qo'llash:** Talabalar o'zaro munozaralar, virtual guruhlarda ishlash orqali avtonom bilim olish jarayonlarini rivojlantirish.

- **Ko'p bosqichli vazifalar:** Ingliz tilini mustaqil ravishda o'zlashtirishga yo'naltirilgan bosqichma-bosqich topshiriqlarni ishlab chiqish va taqdim qilish.

Amaliy tajribalar tahlili

Tadqiqot davomida nofilologik yo'nalish talabalarining ingliz tilini masofaviy o'rganish jarayonida avtonom ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha olib borilgan amaliy tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, avtonom o'qitish jarayonida quyidagi holatlar kuzatilmoqda:

- Talabalarining masofaviy platformalarga moslashish darajasi va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlari oshgan;

- Talabalar mustaqil o'quv resurslarini topish, ularni tanlash va samarali qo'llash ko'nikmalarini egallagan;

- Ingliz tilini o'rganishga bo'lgan motivatsiya va qiziqish sezilarli darajada ortgan;

- O'zlashtirish sifatini yaxshilash uchun talabalarining individual va jamoaviy ish olib borishga qobiliyati rivojlangan.

Muammolar va ularning yechimlari

Biroq avtonom ta'lim jarayonida ayrim muammolar ham mavjud bo'lib, ularni hal qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- Ayrim talabalar tomonidan texnik vositalar va raqamli platformalarni qo'llashda duch kelinadigan texnik qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun texnik qo'llab-quvvatlash xizmatini kengaytirish;

- Masofaviy ta'lim jarayonida talabalarni motivatsiya qilish, ularni doimiy ravishda qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish;

- Avtonom ta'limning samaradorligini oshirish uchun o'qituvchi tomonidan muntazam ravishda monitoring va maslahat berish tizimini yo'lga qo'yish.

Ushbu muammolarni hal qilish orqali nofilologik yo'nalish talabalarining ingliz tilini avtonom ravishda muvaffaqiyatli o'zlashtirishlariga erishish mumkin bo'ladi.

Muhokama

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, nofilologik yo'nalishdagi talabalar masofaviy ta'lim texnologiyalari yordamida avtonom o'qitish ko'nikmalarini rivojlantirishga imkoniyatlari yetarlicha yuqori. Ingliz tilini mustaqil ravishda o'zlashtirish jarayonida raqamli texnologiyalar, ayniqsa elektron platformalar, mobil ilovalar va video darslarning ahamiyati sezilarli ekanligi isbotlandi. Shuningdek, talabalar orasida individual va guruh tarzida bilim olish hamda baholash tizimlarini samarali qo'llash orqali o'quv samaradorligini oshirishga erishilgan.

Muhokamalarda aniqlanganidek, talabalar avtonom ta'lim jarayonida texnik vositalardan samarali foydalanishni o'rgangan holda o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini oshirishgan. Shunga qaramay, ta'lim jarayonida talabalar tomonidan texnik muammolar va psixologik to'siqlar kuzatilganligi ham qayd etildi. Ushbu holatlar avtonom ta'lim ko'nikmalarini yanada rivojlantirish uchun qo'shimcha chora-tadbirlarni talab etishini ko'rsatmoqda.

Umuman olganda, masofaviy ta'lim texnologiyalarini ingliz tilini o'zlashtirish jarayonida qo'llash talabalarni avtonom tarzda ta'lim olishga rag'batlantirish va ularning umumiy ta'lim sifatini oshirish imkoniyatini yaratmoqda.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, nofilologik ta'lim yo'nalishidagi talabalarining masofaviy ta'lim texnologiyalari asosida ingliz tilini o'zlashtirish jarayonida avtonom o'qitish ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb va samarali yo'nalish ekanligi tasdiqlandi. Talabalar ingliz tilini mustaqil ravishda samarali egallashi uchun avtonom ta'lim tamoyillariga asoslangan metodik tizimlarni qo'llash zarur.

Ushbu yo‘nalishda amalga oshirilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Nofilologik yo‘nalish talabalarining ingliz tilini o‘rganish jarayoniga masofaviy ta‘lim texnologiyalarini muntazam integratsiyalash orqali ularning avtonom bilim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish.
2. Avtonom o‘qitish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun raqamli texnologiyalar, xususan elektron ta‘lim platformalari va mobil ilovalardan keng foydalanish imkoniyatlarini yaratish.
3. Ingliz tilini mustaqil o‘zlashtirishda talabalarni texnik jihatdan qo‘llab-quvvatlovchi xizmatlarni rivojlantirish va mavjud platformalarni takomillashtirish.
4. Talabalarining avtonom ta‘lim jarayonida yuzaga keladigan psixologik to‘siqlarni bartaraf etish uchun muntazam ravishda konsultatsiyalar va maslahat xizmatlarini tashkil etish.
5. O‘quv jarayonida qo‘llaniladigan metodik yondashuvlarni doimiy ravishda monitoring qilib, talabalarining o‘zlashtirish samaradorligiga moslashtirib borish.

Shunday qilib, yuqoridagi takliflarni amalga oshirish orqali nofilologik ta‘lim yo‘nalishi talabalarining avtonom tarzda ingliz tilini samarali o‘zlashtirishi va kasbiy kompetensiyalarini oshirishga erishish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kukulska-Hulme, A., & Shield, L. (2008). An overview of mobile assisted language learning: From content delivery to supported collaboration and interaction. *ReCALL*, 20(3), 271–289.
2. Сабирова, Д. Р., & Винокурова, Н. И. (2018). Автономное обучение иностранному языку в условиях цифровизации образования. *Высшее образование в России*, 27(8–9), 79–89.
3. Абдуллаева Ш.А. (2021). Масофавий таълим шароитида инглиз тилини ўқитишнинг инновацион технологиялари. – Тошкент: Fan va texnologiya, 142 б.
4. Ирисханова Г.Х., & Каримова Н.Н. (2020). Нофилологик йўналиш талабаларида инглиз тилига бўлган мустақил таълим мотивини ривожлантириш. *Хорижий тиллар Ўзбекистонда*, 5(34), 45–50.

O'ZBEK VA NEMIS TILLARIDA YURIDIK SOHAGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TADQIQI

Rustamova Bonu Xushnud qizi

**Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti Xorijiy filologiya
fakulteti o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqola o'zbek va nemis tillarida yuridik sohaga oid leksik birliklarning qiyosiy tahliliga bag'ishlangan. Tadqiqotda ikki tilning huquqiy terminologiyasining tuzilishi, semantik xususiyatlari va lingvistik xususiyatlari o'rganiladi. Yuridik atamalar, frazeologik birliklar va ularning tarjimadagi muammolari tahlil qilinadi. Maqola huquqiy diskursda tillararo farqlar va o'xshashliklarni aniqlashga qaratilgan bo'lib, yuridik tarjimada aniqlik va moslikni ta'minlash bo'yicha takliflar beradi. Tadqiqot natijalari huquqshunoslar, tarjimonlar va tilshunoslar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Yuridik terminologiya, o'zbek tili, nemis tili, leksik birliklar, qiyosiy tahlil, huquqiy diskurs, tarjimada aniqlik, frazeologik birliklar.

Kirish: Yuridik soha tillarning eng aniq va tizimli sohasi sifatida taniladi, chunki huquqiy hujjatlar va diskursda ishlatiladigan leksik birliklar aniqlik, ravshanlik va bir xillikni talab qiladi. O'zbek va nemis tillari, o'zlarining turli lingvistik tuzilmalari va madaniy kontekstlari tufayli, yuridik terminologiyada o'ziga xos xususiyatlarga ega. O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, sintetik tuzilishga ega, nemis tili esa indoyevropa tillaridan bo'lib, analitik va flektiv xususiyatlarga ega. Ushbu farqlar yuridik atamalarning shakllanishi, semantikasi va qo'llanilishida sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu maqola o'zbek va nemis tillaridagi yuridik leksik birliklarning qiyosiy tahlilini amalga oshiradi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ikki tildagi huquqiy terminlarning o'xshashliklari va farqlarini aniqlash, shuningdek, tarjimada yuzaga keladigan muammolarni o'rganishdir. Maqola huquqiy sohada ishlaydigan mutaxassislar va tarjimonlar uchun amaliy yo'l-yo'riq sifatida xizmat qiladi.

Asosiy qism: Yuridik leksik birliklarning umumiy xususiyatlari

Yuridik leksik birliklar huquqiy hujjatlar, qonunlar va sud jarayonlarida ishlatiladigan maxsus atamalar va iboralarni o‘z ichiga oladi. Ular quyidagi xususiyatlarga ega:

- **Aniqlik:** Yuridik atamalar noaniqlikni oldini olish uchun aniq ma’noga ega bo‘lishi kerak.
- **Standartlashuv:** Terminlar milliy va xalqaro huquqiy tizimlarda bir xil qo‘llaniladi.
- **Kontekstga bog‘liqlik:** Atamalar huquqiy tizim va madaniy kontekstga qarab farqlanadi.

O‘zbek tilida yuridik terminologiya asosan o‘zbek, arab, fors va rus tillaridan olingan so‘zlar va yangi yaratilgan atamalardan iborat. Nemis tilida esa lotin, frantsuz va ingliz tillaridan olingan so‘zlar bilan birga, nemischa morfemalar asosida hosil qilingan terminlar keng tarqalgan.

O‘zbek tilidagi yuridik leksik birliklar

O‘zbek tilida yuridik atamalar ko‘pincha quyidagi yo‘llar bilan shakllanadi:

1. **So‘z yasash:** Masalan, “huquq” so‘zidan “huquqiy” yoki “huquqshunos” kabi atamalar hosil qilinadi.
2. **O‘zlashtirish:** Arabcha “qonun” yoki ruscha “sud” so‘zlari o‘zbek tiliga moslashtirilgan.
3. **Frazeologik birliklar:** “Javobgarlikka tortish” yoki “huquqni muhofaza qilish” kabi iboralar keng qo‘llaniladi.

Masalan:

- “Shartnoma” – kelishuv hujjati.
- “Sudlov” – sud jarayoni.
- “Mulkiy huquq” – mulk bilan bog‘liq huquqlar.

Nemis tilidagi yuridik leksik birliklar

Nemis tilida yuridik terminologiya ko‘proq lotin va nemischa so‘zlardan iborat bo‘lib, murakkab so‘z birikmalari (Komposita) keng tarqalgan. Masalan:

- “Vertrag” – shartnoma.
- “Gerichtsverfahren” – sud jarayoni.
- “Eigentumsrecht” – mulkiy huquq.

Nemis tilida frazeologik birliklar kamroq ishlatiladi, lekin qonuniy kontekstda aniq va uzun soʻz birikmalari ustunlik qiladi. Masalan, “Strafprozessrecht” (jinoiy protsess huquqi) kabi atamalar bir soʻzda bir nechta maʼnolarni birlashtiradi.

Qiyosiy tahlil

1. Leksik tuzilish:

○ Oʻzbek tilida yuridik atamalar koʻpincha qisqa va sodda boʻlsa, nemis tilida uzun va murakkab soʻz birikmalari keng tarqalgan. Masalan, oʻzbekcha “sud” soʻzi nemis tilida “Gericht” yoki “Gerichtsverfahren” sifatida ifodalanadi.

○ Oʻzbek tilida frazeologik iboralar koʻproq ishlatiladi, nemis tilida esa bitta soʻz birikmasi bir nechta maʼnolarni qamrab oladi.

2. Semantik xususiyatlar:

○ Oʻzbek tilida baʼzi atamalar umumiy maʼnoga ega boʻlib, kontekstga qarab talqin qilinadi. Masalan, “huquq” soʻzi turli sohalarda ishlatilishi mumkin.

○ Nemis tilida atamalar aniqroq va maxsus kontekstga bogʻliq. Masalan, “Recht” soʻzi umumiy huquqni anglatrsa, “Strafrecht” faqat jinoiy huquqqa ishora qiladi.

3. Tarjimadagi muammolar:

○ Oʻzbek tilidan nemis tiliga tarjima qilishda frazeologik iboralarni bir soʻzli ekvivalentlarga aylantirish qiyinchilik tugʻdiradi. Masalan, “javobgarlikka tortish” iborasini nemis tilida “zur Verantwortung ziehen” deb tarjima qilish mumkin, lekin bu ibora nemis huquqiy diskursida kam ishlatiladi.

○ Nemis tilidagi murakkab soʻz birikmalarini oʻzbek tiliga tarjima qilishda soʻz birikmasini qisqartirish yoki tushuntirish talab etiladi.

Jadval 1: Oʻzbek va nemis tillaridagi yuridik atamalar misollari

Atama (Oʻzbek)	Atama (Nemis)	Maʼno	Farqlar
Shartnoma	Vertrag	Kelishuv hujjati	Oʻzbek tilida qisqa, nemis tilida aniq va rasmiy
Sudlov	Gerichtsverfahren	Sud jarayoni	Nemis tilida murakkab soʻz birikmasi
Mulkiy huquq	Eigentumsrecht	Mulk bilan bogʻliq huquqlar	Oʻzbek tilida frazeologik, nemis tilida bitta soʻz

Javobgarlik	Haftung	Huquqiy javobgarlik	O‘zbek tilida umumiy, nemis tilida kontekstga bog‘liq

Muhokama: O‘zbek va nemis tillaridagi yuridik leksik birliklarning qiyosiy tahlili ikki tilda huquqiy terminologiyaning tuzilishi va qo‘llanilishi o‘rtasida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatadi. O‘zbek tili sintetik xususiyatlarga ega bo‘lib, frazeologik iboralarga ko‘proq tayanadi, nemis tili esa analitik va flektiv tuzilishi tufayli murakkab so‘z birikmalariga asoslanadi. Bu farqlar tarjimada aniqlik va moslikni ta‘minlashda muammolar keltirib chiqaradi.

Masalan, nemis tilidagi “Strafprozessrecht” atamasi o‘zbek tiliga “jinoiy protsess huquqi” sifatida tarjima qilinadi, lekin bu ibora o‘zbek huquqiy diskursida uzun va noqulay sanalishi mumkin. Shu bilan birga, o‘zbek tilidagi “huquqni muhofaza qilish” kabi iboralar nemis tilida qisqaroq va aniqroq atamalarga aylantirilishi kerak, bu esa ma‘no yo‘qotilishiga olib kelishi mumkin.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, yuridik tarjima jarayonida nafaqat lingvistik, balki madaniy va huquqiy kontekstni ham hisobga olish zarur. O‘zbek va nemis huquqiy tizimlari o‘rtasidagi farqlar, masalan, umumhuquqiy (common law) va kontinental huquqiy tizimlarning ta‘siri, terminologiyaga ta‘sir qiladi. Shu sababli, tarjimonlar ikki tildagi huquqiy tushunchalarni chuqur tushunishi va mos ekvivalentlarni topishi lozim.

Jadval 2: Tarjimadagi muammolar va yechimlar

Muammo	Misol	Yechim
Frazeologik iboralarni tarjima qilish	“Javobgarlikka tortish” → “zur Verantwortung ziehen”	Kontekstga mos qisqa so‘z birikmasini topish
Murakkab so‘z birikmalarini qisqartirish	“Strafprozessrecht” → “Jinoiy protsess huquqi”	Tushuntiruvchi tarjima yoki sinonimlardan foydalanish
Madaniy farqlar	“Huquq” → “Recht”	Huquqiy tizim kontekstini hisobga olish
Noaniqlik	“Sud” → “Gericht” yoki “Verfahren”	Atamaning aniq ma‘nosini aniqlash

Xulosa va takliflar: O‘zbek va nemis tillaridagi yuridik leksik birliklarning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, ikki tilning huquqiy terminologiyasi o‘ziga xos lingvistik va madaniy xususiyatlarga ega. O‘zbek tilida frazeologik iboralar va qisqa atamalar ustunlik qilsa, nemis tilida murakkab so‘z birikmalari va aniq terminlar keng tarqalgan. Tarjimada aniqlik va moslikni ta‘minlash uchun tarjimonlar lingvistik bilimlar bilan birga huquqiy tizimlar va madaniy kontekstni chuqur tushunishi zarur.

Takliflar

1. **Terminologik lug‘atlar yaratish:** O‘zbek va nemis tillari o‘rtasida yuridik atamalar lug‘atini ishlab chiqish, tarjimonlar uchun qulay vosita sifatida xizmat qiladi.
2. **Tarjimonlar uchun treninglar:** Yuridik tarjima bo‘yicha maxsus kurslar tashkil qilish, lingvistik va huquqiy bilimlarni birlashtirishga yordam beradi.
3. **Raqamli vositalardan foydalanish:** Tarjima dasturlari va huquqiy ma‘lumotlar bazalarini joriy etish, terminlarning mosligini ta‘minlashni osonlashtiradi.
4. **Xalqaro hamkorlik:** O‘zbek va nemis huquqshunoslari o‘rtasida hamkorlikni rivojlantirish, terminologiyani standartlashtirishga xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot yuridik sohada ishlaydigan mutaxassislar, tarjimonlar va tilshunoslarni uchun muhim manba bo‘lib, o‘zbek va nemis tillari o‘rtasidagi huquqiy diskursni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimov, V. (2018). *O‘zbek tilidagi yuridik terminologiya*. Toshkent: Fan va Texnologiya.
2. Müller, R. (2020). *Deutsche Rechtssprache: Eine linguistische Analyse*. Berlin: De Gruyter.
3. Sarcevic, S. (1997). *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International.
4. Galdia, M. (2009). *Legal Linguistics*. Frankfurt: Peter Lang.
5. Usmonov, S. (2015). *O‘zbek tilida huquqiy diskurs xususiyatlari*. Toshkent: Universitet.
6. Hoffmann, L. (2012). *Fachsprachen: Einführung und Überblick*. Tübingen: Narr Francke Attempto.
7. Mattila, H. E. S. (2013). *Comparative Legal Linguistics*. Farnham: Ashgate Publishing.

Immuno-hematological features of the course of hemorrhagic vasculitis in children with nephropathy and improvement of prevention

Иммуно-гематологические особенности течения геморрагических васкулитов у детей с нефропатией и совершенствование профилактики

**Болаларда геморрагик васкулитни нефропатия билан кечишининг
иммун-гематологик хусусиятлари ва унинг профилактикасини
такомиллаштириш**

**Mamadaliyeva Hilolaxon Olimjon qizi
Andijon Davlat tibbiyot instituti**

Abstract

Hemorrhagic vasculitis is a systemic disease that often affects children and may cause complications such as nephropathy. The immune and hematological systems play an important role in the development and severity of this condition. This study investigates immuno-hematological characteristics in children with nephropathic forms of hemorrhagic vasculitis and offers strategies to improve prevention and management. Our results show the significance of early diagnosis and individualized preventive measures.

Keywords: Hemorrhagic vasculitis, nephropathy, children, immunology, hematology, prevention, immune response

Аннотация

Геморрагический васкулит — это системное заболевание, часто встречающееся у детей и сопровождающееся осложнениями, такими как нефропатия. Иммунная и гематологическая системы играют важную роль в развитии и тяжести заболевания. В статье рассматриваются иммуногематологические особенности у детей с нефропатической формой геморрагического васкулита, а также предложены меры по совершенствованию профилактики и лечения. Результаты подтверждают важность ранней диагностики и индивидуального подхода.

Ключевые слова: Геморрагический васкулит, нефропатия, дети, иммунология, гематология, профилактика, иммунный ответ

Annotatsiya

Gemorragik vaskulit — bu bolalarda tez-tez uchraydigan va nefropatiya kabi asoratlar bilan kechadigan tizimli kasallikdir. Immun va gematologik tizimlar bu kasallikning rivojlanishi va og‘irligida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada bolalarda nefropatiya bilan kechayotgan gemorragik vaskulitning immun-gematologik xususiyatlari o‘rganildi hamda profilaktikani yaxshilash strategiyalari taklif qilindi. Natijalar erta tashxis va individual yondashuv muhimligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: Gemorragik vaskulit, nefropatiya, bolalar, immunologiya, gematologiya, profilaktika, immun javob

Introduction

Hemorrhagic vasculitis, also called Henoch-Schönlein purpura (HSP), is the most common type of systemic vasculitis found in children. This condition affects small blood vessels, leading to inflammation and bleeding under the skin, into the joints, digestive organs, and kidneys (Saulsbury, 2007). While most children experience a mild form of the disease, complications may arise when the kidneys are involved. In such cases, there is a higher risk of serious health problems, including the possible development of chronic kidney disease (CKD).

Children who develop nephropathy due to HSP often require long-term medical care and specialized treatment. The immune system plays a key role in this process by forming immune complexes that damage blood vessels and kidney tissues. Hematological markers, such as white blood cell and platelet counts, are useful in evaluating inflammation and predicting complications. For this reason, studying immuno-hematological features in children with nephropathy is important. It can improve early diagnosis, help reduce long-term effects, and contribute to better preventive care.

Methods

This study involved 52 children between the ages of 4 and 12 diagnosed with hemorrhagic vasculitis. Out of this group, 20 children showed signs of nephropathy, while 32 did not. All participants underwent detailed clinical examinations and laboratory testing. Laboratory assessments included a complete blood count (CBC), erythrocyte sedimentation rate (ESR), C-reactive protein (CRP), levels of immunoglobulins A and G (IgA, IgG), and components of the complement system

(C3 and C4). Urinalysis and serum creatinine levels were checked to determine kidney involvement.

The children were monitored for six months, and the effectiveness of their treatment was evaluated. The study aimed to find links between immune and hematological markers and the development of nephropathy, and to suggest ways to improve prevention and management of the disease.

Results

Our findings showed that immune system changes were more frequent in children who had nephropathy. These children had notably higher IgA levels ($p < 0.05$), which supports the idea that immune complex deposits contribute to kidney damage (Davin & Weening, 2003). Additionally, lower levels of C3 complement were observed, indicating activation of the immune response.

Hematological results revealed increased leukocyte and platelet counts in the nephropathy group, reflecting inflammation and immune activity. ESR and CRP levels were also significantly higher, showing that the disease was more active. In some patients, symptoms such as microscopic hematuria and proteinuria lasted more than three months, raising the risk of developing chronic kidney problems.

Clinically, children with nephropathy experienced more frequent disease relapses and slower recovery times. Treatment with corticosteroids helped reduce kidney symptoms and improve health outcomes. Early administration of anti-inflammatory and immune-modulating therapy was found to be effective in managing the condition.

Discussion

The results of this study confirm that immune and hematological factors significantly influence the course of hemorrhagic vasculitis, especially when kidney involvement is present. Higher IgA levels suggest that immune reactions contribute directly to kidney damage. The decrease in complement proteins, particularly C3, also supports this immune-mediated mechanism (Narchi, 2005).

Routine monitoring of blood markers may help identify children at greater risk in the early stages of the disease. This allows doctors to begin treatment earlier and avoid complications. Preventive measures should include minimizing exposure to infections and stress, which are common triggers for disease flare-ups. Parents and caregivers must also be informed about early warning signs such as skin rashes, stomach pain, or dark-colored urine.

Individual treatment plans based on each child's immune and blood profile may lead to better results. Such a personalized approach can improve the child's quality of life and lower the chance of developing long-term health issues.

Conclusion

Hemorrhagic vasculitis in children, particularly when accompanied by nephropathy, requires close attention to the immune system and blood-related indicators. Early diagnosis, regular check-ups, and customized treatment plans can improve patient outcomes and reduce the risk of chronic kidney disease. Prevention should focus on education, timely screening, and targeted care for children at risk. Continued research is necessary to create more effective prevention strategies based on immune system profiles.

References

- Davin, J. C., & Weening, J. J. (2003). Henoch–Schönlein purpura nephritis: an update. *European Journal of Pediatrics*, 162(6), 451–456. <https://doi.org/10.1007/s00431-003-1193-4>
- Narchi, H. (2005). Risk of long term renal impairment and duration of follow up recommended for Henoch-Schönlein purpura with normal or minimal urinary findings: a systematic review. *Archives of Disease in Childhood*, 90(9), 916–920. <https://doi.org/10.1136/adc.2004.068718>
- Saulsbury, F. T. (2007). Clinical update: Henoch–Schönlein purpura. *The Lancet*, 369(9566), 976–978. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(07\)60474-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)60474-3)

Research Science and Innovation House

“TURON QOPLONI” MAVZUSIDA KOMPOZITSIYA BAJARISH

Urdpi San'atshunoslik kafedrası òqituvchisi Otaxanova Nodira

Jumanazarovna nodiraotaxanova1@gmail.com

Urdpi Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi 3 bosqich talabasi

Shukurullayev Bobur Mansurovich

boburshukurullayev603@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola “Turon qoplóni” mavzusida kompozitsiya yaratish jarayonini, ayniqsa batal janrining xususiyatlari nuqtai nazaridan o‘rganadi. Maqolada batal janrining tarixiy va estetik asoslari, uning tasviriy san’atdagi o‘rni va “Turon qoplóni” ramziy obrazini kompozitsiyada aks ettirish usullari tahlil qilinadi. Tadqiqotda san’atshunoslik va estetika nuqtai nazaridan Turón qoplóni obrazining madaniy ahamiyati va batal janrida uning ifodalanishi ko‘rib chiqiladi. Maqola san’at talabalari va rassomlar uchun amaliy yo‘l-yo‘riq sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Turón qoplóni, batal janri, tasviriy san’at, kompozitsiya, ramziy obraz, madaniy ahamiyat, estetika, san’atshunoslik.

Kirish: “Turon qoplóni” o‘zbek xalqining milliy ramzlaridan biri sifatida nafaqat tarixiy va madaniy ahamiyatga ega, balki tasviriy san’atda ham muhim o‘rin tutadi. Ushbu obraz o‘zbek folklorida, adabiyotidagi dostonlarda va san’at asarlarida jasorat, kuch va erkinlik ramzi sifatida tasvirlanadi. Kompozitsiya yaratish jarayonida “Turon qoplóni” mavzusi rassomlarga o‘z ijodiy yondashuvlarini sinab ko‘rish va milliy ruhni aks ettirish imkonini beradi. Ayniqsa, batal janri, ya’ni jangovar sahnalarni tasvirlash san’ati, bu obrazni yanada dramatik va ta’sirli tarzda ifodalash uchun mos zamin yaratadi.

Maqola “Turon qoplóni” mavzusida kompozitsiya yaratish jarayonini batal janri kontekstida o‘rganadi. Batal janrining xususiyatlari, uning tasviriy san’atdagi o‘rni va “Turon qoplóni” obrazini ushbu janrda aks ettirish usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot san’at talabalari va rassomlar uchun amaliy maslahatlar berishga qaratilgan

bo‘lib, milliy ramziy obrazlarni zamonaviy san’atda qo‘llash imkoniyatlarini ko‘rib chiqadi.

Asosiy qism:

Batal janri haqida umumiy ma’lumot

Batal janri (fransuzcha “bataille” – jang so‘zidan kelib chiqqan) tasviriy san’atning jangovar sahnalarni, harbiy voqealarni va epik qahramonlikni tasvirlashga ixtisoslashgan yo‘nalishi hisoblanadi. Ushbu janr o‘z tarixini qadimgi davrlardan boshlab oladi, masalan, Misr fir‘avnlarning jangovar sahnalari yoki Rim imperiyasining relyeflarida ko‘rish mumkin. Yevropada batal janri ayniqsa Renessans va Barokko davrlarida rivojlanib, Leonardo da Vinchi, Rubens va Velaskes kabi rassomlarning asarlarida o‘z aksini topdi.

Batal janrining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- **Dinamik kompozitsiya:** Harakat, dramatism va kuchli his-tuyg‘ularni aks ettirish.
- **Qahramonlik ruhi:** Asosiy figuralar (odamlar, hayvonlar yoki ramziy obrazlar) jasorat va fidoiylilikni ifodalaydi.
- **Detallarga e’tibor:** Qurol-yarog‘, kiyim-kechak va muhit tasvirida aniqlik.
- **Ramziy ma’no:** Jangovar sahnalar orqali milliy, madaniy yoki falsafiy g‘oyalar yetkaziladi.

O‘zbek san’atida batal janri asosan dostonlar va tarixiy voqealarga asoslangan asarlarda namoyon bo‘ladi. Masalan, Alpomish yoki Go‘ro‘g‘li kabi doston qahramonlarining jangovar sahnalari o‘zbek miniatyura san’atida va zamonaviy rassomlarning asarlarida tasvirlanadi.

Turon qoplari obrazining madaniy va ramziy ahamiyati

Turon qoplari (Panthera tigris altaica yoki Amur yo‘lbarsi deb ham ataladi) o‘zbek folklorida va Markaziy Osiyo madaniyatida muhim o‘rin tutadi. Bu hayvon jasorat, erkinlik va qudrat ramzi sifatida tasvirlanadi. O‘zbek xalq dostonlarida, masalan, “Alpomish”da, qoplon qahramonlarning sadoqatli hamrohi sifatida tasvirlanadi. Tarixiy nuqtai nazardan, Turon qoplari o‘zbek xalqining tabiat bilan bog‘liqligi va yovvoyi hayotning muqaddasligini aks ettiradi.

Tasviriy san’atda Turon qoplari ko‘pincha epik va ramziy obraz sifatida tasvirlanadi. Uning tasviri nafaqat estetik, balki milliy o‘zlikni ifodalash vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Kompozitsiyada Turon qoplari obrazini ishlatish rassomga o‘zbek xalqining ruhiy dunyosini, tarixini va qadimiy an’analarini aks ettirish imkonini beradi.

Research Science and
Innovation House

Batal janrida Turon qoplari kompozitsiyasini yaratish

“Turon qoplari” mavzusida kompozitsiya yaratishda batal janri quyidagi elementlar orqali amalga oshiriladi:

1. **Kompozitsiyaning markaziy elementi:** Turon qoplari asosiy figura sifatida tasvirlanadi. Uning harakati (masalan, jangovar holat, ov holati yoki himoyachi sifatida) dramatik muhit yaratadi.
2. **Dinamik tasvir:** Qoploning mushaklari, junlari va harakatlarini aniq tasvirlash orqali rassom hayvonning qudratini ta’kidlaydi.
3. **Fon va muhit:** Jangovar sahna uchun tog’lar, o’rmonlar yoki epik jang maydoni kabi fon tanlanadi. Bu Turon qoplonining tabiiy yashash muhitini aks ettiradi.
4. **Ramziy elementlar:** Qoploning yonida o’zbek folkloriga xos ramzlar, masalan, shamshir, nayza yoki milliy naqshlar qo’shilishi mumkin.
5. **Rang palitrasi:** O’zbek san’atiga xos yorqin va boy ranglar (qizil, ko’k, oltin) ishlatiladi, bu esa kompozitsiyaga milliy ruh bag’ishlaydi.

Masalan, kompozitsiyada Turon qoplari o‘zbek qahramoni bilan birga dushmanga qarshi kurashayotgan sifatida tasvirlanishi mumkin. Bu sahna Alpomish dostonidagi jangovar epizodlarga asoslanib, batal janrining epik ruhini aks ettiradi.

Jadval 1: Batal janrida Turon qoplari tasviri uchun elementlar

Element	Tavsif	Maqsad
Markaziy figura	Turon qoplari jangovar holatda	Qudrat va jasoratni ta’kidlaydi
Fon	Tog‘lar yoki jang maydoni	Tabiiy va epik muhit yaratadi
Ranglar	Qizil, ko‘k, oltin	Milliy estetikani aks ettiradi
Ramzlar	Shamshir, milliy naqshlar	Madaniy ahamiyatni oshiradi

Muhokama: “Turon qoplari” mavzusida kompozitsiya yaratishda batal janri rassomlarga katta imkoniyatlar beradi, chunki bu janr dinamik tasvir va ramziy ma’noni birlashtirishga imkon beradi. Biroq, bu jarayonda bir qator muammolar ham yuzaga kelishi mumkin. Masalan, Turon qoplari obrazini haddan tashqari ramziy yoki realistik tasvirlash kompozitsiyaning muvozanatini buzishi mumkin. Agar qoplon faqat estetik element sifatida ko‘rilsa, uning madaniy va tarixiy ahamiyati yo‘qolishi mumkin. Aksincha, haddan tashqari ramziy tasvir zamonaviy tomoshabinlar uchun tushunarsiz bo‘lishi mumkin.

Batal janrining o‘zbek san’atidagi o‘rni ham muhokama qilinishi lozim. Garchi o‘zbek miniatyura san’ati va dostonlarga asoslangan asarlarda batal elementlari mavjud bo‘lsa-da, zamonaviy o‘zbek san’atida bu janr yetarlicha rivojlanmagan. Turon qoplari kabi obrazlar orqali batal janrini qayta tiklash va uni zamonaviy san’atga moslashtirish mumkin. Bu jarayonda rassomlar nafaqat o‘zbek folkloridan, balki xalqaro batal janri tajribasidan ham foydalanishlari kerak.

Research Science and Innovation House

Jadval 2: Turon qoplari tasviridagi muammolar va yechimlar

Muammo	Tavsif	Yechim
Ramziylik va realizm muvozanati	Haddan ziyod ramziy yoki realistik tasvir	Kompozitsiyada muvozanatli yondashuv qo‘llash

Madaniy ahamiyatning yo‘qolishi	Obrazning faqat estetik tasviri	Tarixiy va folklor kontekstni kiritish
Zamonaviy tomoshabinlar uchun tushunarsizlik	Murakkab ramziy elementlar	Oddiy va aniq tasvir usullaridan foydalanish

Xulosa va takliflar: “Turon qoplani” mavzusida kompozitsiya yaratish batal janri doirasida o‘zbek san’atining milliy va epik ruhini aks ettirishning muhim usulidir. Batal janri dinamik tasvir, ramziy ma’no va estetik muvozanatni birlashtirib, Turon qoplani obrazini ta’sirli tarzda ifodalash imkonini beradi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, bu jarayonda rassomlar o‘zbek folklori, tarixiy kontekst va zamonaviy san’at usullarini uyg‘unlashtirishi lozim.

Takliflar

1. **San’at ta’limida batal janrini o‘qitish:** O‘zbek san’at institutlarida batal janriga alohida e’tibor berilib, talabalarga epik tasvir usullari o‘rgatilishi kerak.
2. **Folklor va san’at integratsiyasi:** Turon qoplani kabi obrazlarni zamonaviy san’atda kengroq qo‘llash uchun dostonlar va xalq og‘zaki ijodidan foydalanish.
3. **Xalqaro tajriba almashuvi:** O‘zbek rassomlari xalqaro batal janri tajribasidan foydalanish uchun ko‘rgazmalar va seminarlarda ishtirok etishi.
4. **Raqamli san’at vositalari:** Turon qoplani tasvirini raqamli san’at platformalarida (masalan, 3D modellashtirish) sinab ko‘rish.

Ushbu maqola san’atshunoslar, rassomlar va talabalar uchun “Turon qoplani” obrazini batal janrida tasvirlash bo‘yicha amaliy yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimova, D. (2019). *O‘zbek xalq san’ati va folklorining ramziy obrazlari*. San’atshunoslik jurnali, 15(2), 45-60.
2. Mukhtarov, S. (2020). *O‘zbek miniatyura san’atida epik tasvirlar*. Tashkent: Fan va Texnologiya.
3. Berger, J. (2017). *Ways of Seeing: Art and Symbolism*. London: Penguin Books.

4. Clark, T. (2018). *The Battle Genre in European Art: History and Aesthetics*. Art History Journal, 22(3), 112-130.
5. Usmonov, A. (2016). *Alpomish dostoni va tasviriy san'atdagi tasvirlar*. O'zbek Adabiyoti va San'ati, 10(4), 78-92.
6. Panofsky, E. (1955). *Meaning in the Visual Arts*. Chicago: University of Chicago Press.
7. Rakhmonova, N. (2021). *O'zbek san'atida ramziy hayvonlar tasviri*. San'at va Madaniyat Jurnali, 12(1), 23-35.
8. Jumanazarovna, O. N. (2024). BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHISINING KASBIY FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISHDA MURABBIYLIK VA PEDAGOGIK MASLAHATLARNING O'RNI. "Ta'limda turkiy xalqlar milliy mentalitetini mustahkamlashning dolzarb masalalari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. 985-989.
9. Jumanazarovna, O. N. (2023). O'zbekiston tasviriy san'atida tarixiy janrda yaratilgan asarlar orqali talabalarning badiiy tasavvurlarini o'stirish. PEDAGOGS jurnali, 33(2), 137-144.
10. Baltayeva H.T. ,Jumanazarovna O.N. (2024).IQRO JOURNAL "O'ZBEKISTON TASVIRIY VA AMALIY SAN'ATIGA OID ASARLAR ORQALI O'QUVCHILARNI BADIY-IJODIY TASAVVURINI KENGAYTIRISH. 20-23.

Research Science and
Innovation House

Судьянинг касбий фаолиятини амалга оширишда судьялар одоби кодексининг тутган ўрни

**Ўзбекистон Республикаси Судьялар Олий кенгаши ҳузуридаги
Судьялар олий мактаби тингловчиси
Хасанов Шохрух Эсанбоевич**

Суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлаш, фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларининг ишончли ҳимоясини амалга ошириш ҳамда одил судловга эришиш даражасини ошириш суд-ҳуқуқ тизимини ислоҳ қилиш соҳасида давлат сиёсатининг асосий устувор йўналишлари ҳисобланади.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлаш, суд-ҳуқуқ тизимини янада такомиллаштириш билан боғлиқ бир неча фармон ва қарорлар қабул қилинди, “Судлар тўғрисида”ги қонун янги таҳрирда қабул қилиниб, кўплаб процессуал қонун нормаларига зарур ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди. Суд-ҳуқуқ тизимини тартибга солувчи қонун ҳужжатларида суд мустақиллиги ва судьялар дахлсизлигини самарали таъминлашга оид нормалар такомиллаштирилди.

Аҳолининг судга нисбатан ишончини янада мустаҳкамлаш, судьяларнинг касбий фаолиятини амалга оширишда риоя қилиш шарт бўлган ахлоқ-одобига оид талабларни аниқлаштириш, амалдаги қонунчиликда мавжуд бўлган нормаларнинг такрорланишига чек қўйиш ҳамда янгиланган Конституцияга мувофиқлаштириш мақсадида Судьялар одоби кодекси янги таҳрирда қабул қилинди.

Янги таҳрирда қабул қилинган Судьялар одоби кодекси Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгашининг 2024 йил 15 майдаги 1903-сон қарори билан тасдиқланган бўлиб, ўн саккиз моддадан иборат.

Судьялар одоби кодекси судья учун одил судловни амалга ошириш билан боғлиқ касбий фаолиятида ва хизматдан ташқари вақтда мажбурий бўлган, юксак одоб-ахлоқ талабларига, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари қоидаларига, одил судлов ва судьялар одоб-ахлоқи соҳасидаги халқаро стандартларга асосланган ҳуқ-атвор қоидаларини белгилайди.

Судьялар одоби кодексига мувофиқ судья одоб ва ахлоқнинг умумэтироф этилган қоидаларига амал қилиши, ҳар қандай вазиятда

ҳақиқатпарвар бўлиши, суд ҳокимиятининг нуфузини туширадиган ва судьянинг обрў-эътиборига путур етказадиган ёки унинг ҳолислиги, мустақиллиги ва беғаразлигига шубҳа туғдириши мумкин бўлган хатти-ҳаракатлардан ўзини тийиши шарт. Судьялар одоби кодексига риоя этиш судьянинг қалб амри, ҳаётининг қоидаси бўлиши, жамиятнинг суд тизимига, одил судлов малакали, мустақил, ҳолис ва адолатли тарзда амалга оширилаётганлигига бўлган ишончини мустаҳкамлашга кўмаклашиши керак. Судья ўз ваколатларини амалга оширишида унга таъсир ўтказилганлиги тўғрисида хулоса чиқаришга йўл қўядиган ҳамда судьянинг мустақиллиги ва ҳолислигига шубҳа туғдириши мумкин бўлган бирон-бир ҳаракатларни содир этмаслиги ёки бошқа шахсларга шундай ҳаракатларни содир этиши учун имкон яратиб бермаслиги зарур. Судьяда қасамёдга содиқлик, ҳалоллик, катъият, матонат, фаҳм-фаросат ва илмга чанқоқлик каби хислатлар бўлиши шарт. Судьянинг одил судловни амалга ошириш фаолияти унинг бошқа вазифаларига нисбатан устувор аҳамиятга эга. Судья ўз касбий фаолиятини амалга оширишида Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ва бошқа қонунларга сўзсиз риоя этиши, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шаъни, кадр-қиммати ва мулкӣ манфаатлари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаши шарт.

Судьялар одоби кодексининг ўзига хослиги шундаки, унда белгиланган судьянинг касбий фаолиятини амалга оширишида одоб-ахлоқ принциплари Судьялар одоб-ахлоқига оид Бангалор тамойилларидаги мавжуд принциплар асосида ишлаб чиқилган. Бу эса, юртимизда судьяларнинг одоб-ахлоқи халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган нормаларига асосланганлигидан далолат беради.

Хусусан, Судьялар одоби кодексига мавжуд судьянинг мустақиллиги, судьянинг ҳолислиги ва беғаразлиги, судьянинг ҳалоллиги ҳамда судьянинг лаёқатлилиги принциплари негизида Бангалор принципларидаги мустақиллик, ҳолислик, ҳалоллик ва поклик, тенглик, компитентлик ва ҳаракатчанлик принциплари ётади.

Дарҳақиқат, судьяларнинг мустақиллигини амалда таъминлаш ва улар фаолиятига ҳар қандай бевосита ёки билвосита ташқи таъсирлар, босим ёки аралашишларнинг олдини олиш ва судларни қонун чиқарувчи ва ижро этувчи

хокимият органларидан мустақил ҳолда фаолият олиб бориш имкониятини тўлиқ яратиш лозимлигини замоннинг ўзи тақозо этмоқда.

Бугунги кунда юртимизда суд ҳоқимияти ва судьяларнинг мустақиллиги давлат томонидан кафолатланган бўлиб, мамлакатимиз Конституцияси, шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг “Судлар тўғрисида”ги ва “Судьялар олий кенгаши тўғрисида”ги қонунлари билан тўғридан тўғри тартибга солинган.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси “Судлар тўғрисида”ги Қонунининг 63-моддасига кўра, судьяларнинг мустақиллиги уларни қонунда белгиланган тартибда судьяликка сайлаш, тайинлаш ва судьяликдан озод қилиш; уларнинг дахлсизлиги; одил судловни амалга оширишдаги қатъий таомил; қарор чиқариш чоғида судьялар маслаҳатининг сир тутилиши ва уни ошкор қилишни талаб этишнинг тақиқланиши; судьяга ҳурматсизлик қилганлик, одил судловни амалга ошириш бўйича фаолиятга аралашганлик ва судьянинг дахлсизлигини бузганлик учун қонунда белгиланган жавобгарлик; судьяга давлат ҳисобидан унинг юксак мақомига муносиб моддий ва ижтимоий таъминот бериш орқали таъминланади.

Шунингдек, мазкур қонунга мувофиқ, судьяга нисбатан ҳурматсизлик қилганлик учун жавобгарлик ҳамда суд ишларини ҳал қилишга аралашушга йўл қўйилмаслиги каби нормалар ҳам белгилаб қўйилган бўлиб, ушбу нормалар судьялар мустақиллигининг асосий кафолати сифатида хизмат қилади.

Ушбу қонун талабларидан келиб чиқиб, Судьялар одоби кодексига ушбу қонуннинг дастлабки принцип сифатида киритилиши ҳам бежизга эмас, албатта. Зеро, судьянинг мустақиллиги таъминланмаган бир шароитда одил судловни амалга оширишга, қолаверса, адолатлилик, холислик, ҳалоллик ва поклик каби эзгу фазилатларни рўёбга чиқаришга мунтазам тўсиқлар вужудга келаверади.

Бинобарин, Кодекснинг 4-моддасига кўра, судьянинг мустақиллиги, унинг фақат қонунга бўйсунуши, одил судлов фаолиятига бирон-бир тарзда аралашушга йўл қўйилмаслиги ҳамда бундай аралашув учун жавобгарлик белгиланганлиги, шунингдек лавозимга тайинланиши (сайланиши) тартибининг мавжудлиги орқали кафолатланади.

Судья ўз касбий фаолиятини амалга оширишида ҳар қандай ташқи таъсирларнинг олдини олиши, таҳдидлар, босим ва ғайриқонуний таъсир ўтказишга, суд жараёнига бевосита ёки билвосита аралашишга қаршилик кўрсатиши шарт.

Суд ишларини ҳал этишга аралашганлик, ишни ҳар томонлама, тўла ва ҳолисона ўрганилишига тўсқинлик қилганлик, судьяга турли шаклда қонунга хилоф равишда таъсир ўтказганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

Дарҳақиқат, суднинг фаолияти қонун устуворлигини, ижтимоий адолатни, фуқаролар тинчлиги ва тотувлигини таъминлашга қаратилган экан бу борада судьялар зиммасига юкланган ўта муҳим вазифа — одил судловни оғишмай амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади. Чунончи, суд ҳокимиятининг мустақиллиги ва судьянинг мустақиллиги одил судловни амалга оширишнинг муҳим шартларидан биридир.

Судьялар одоби кодексининг яна бир ўзига хослиги шундаки, унда судьянинг хизматдан ташқари вақтдаги одоб-ахлоқига оид қоидалар белгиланган бўлиб, судья хизматдан ташқари вақтда жамиятда умумэътироф этилган одоб-ахлоқ қоидаларига қатъий риоя этиши, жамоатчилик билан муносабатда камтар ва босиқ бўлиши, кибрга берилмаслиги, судья эканлигини заруратсиз билдиришдан тийилиши лозим.

Судья сиёсий ва диний мазмунга эга митинг ва намойишлар шаклидаги оммавий тадбирларда иштирок этмаслиги керак. Судья жамиятнинг бошқа иштирокчилари билан муносабатда суднинг нуфузи, судьялик шаънига путур етказадиган ва судьянинг жамиятдаги юксак мақомига мос келмайдиган муомала маданиятидан, шунингдек кўнгилочар тадбирларда иштирок этишда судьянинг нуфузига доғ туширадиган хатти-ҳаракатлардан ўзини тийиши лозим. Судья муайян суд иши бўйича ҳуқуқий маслаҳат беришга ва ўз фикрини билдиришга, шунингдек судда кўрилган ёки суд иш юритувидаги ишларни хизматдан ташқари ҳолатда муҳокама қилишга ҳақли эмас.

Хулоса қилиб айтганда, судья ҳар қандай вазиятда ўз шаъни, кадр-қимматини сақлаши, ҳеч кимга нисбатан кўпол муомолада бўлмаслиги, хушмуомала бўлиши, айниқса, одил судловни амалга оширишда унинг ҳолислиги, мустақиллиги ва беғаразлигига шубҳа туғдириши, судьянинг шаъни, кадр-қиммати, ишчанлик обрўси ҳамда суднинг нуфузига путур етказиши мумкин бўлган ҳар қандай хатти-ҳаракатдан ўзини тийиши, ҳукм

чиқариш ва қарор қабул қилишда қонунга ва ўз ички ишончига таяниши, мунтазам равишда ўз касбий кўникмаси ва билимларини ошириб бориши шартлиги судья хулқ-атворининг муҳим белгилари ҳисобанади ва ушбу психологик портрет орқали судья жамиятдаги ўзига бўлган ижобий қарашларни шакллантиради.

**Research Science and
Innovation House**

**Судланганлик ҳолатининг тугалланиши ёки судланганликни олиб
ташлаш муддатларини ҳисоблаш масалалари**

**Ўзбекистон Республикаси Судьялар Олий кенгаши ҳузуридаги
Судьялар олий мактаби тингловчиси
Турсунов Шерзод Мусирманкулович**

Судланганликнинг тугалланиши – бу асосий ва қўшимча жазолар ўталгандан кейин қонунда кўзда тутилган муддатлар давомида судланганлик ва унинг оқибатлари бекор бўлиши ҳисобланади. Судланганликнинг тугалланиши ва олиб ташланишининг моҳияти шундан иборатки, содир этган жинояти учун ҳукм қилинган ва жазони ўтаган шахс учун судланганлик билан боғлиқ барча ҳуқуқий оқибатлар бекор бўлади (ЖК 77-модда 4-қисми). Судланганликнинг белгиланиши икки функцияни амалга оширишдан иборат - криминологик ва жиноят-ҳуқуқий. Криминологик функция ҳуқуқларни чеклаш сифатида намоён бўлади (муайян мансабларда ишлашни тақиқлаш, муайян аҳоли пунктларида яшаш ва б.), судланганлик жиноятларнинг олдини олишда ҳам аҳамиятга эга. Судланганликнинг жиноят-ҳуқуқий функцияси шахс томонидан жиноят содир этилгандан кейин белгиланган муддатлар давомида шахс томонидан янги жиноят содир этилиши шахснинг ижтимоий хавфлилик даражаси ва характериға таъсир кўрсатувчи ҳолат сифатида хизмат қилиши мумкинлигида намоён бўлади.

Судланганликни бекор қилишнинг тавсифи юридик факт сифатида бу факт-ҳодиса ёки факт-ҳаракат эканлигини аниқлашни назарда тутди. Агар судланганликни бекор бўлишининг юзага келиши муайян бир субъектнинг ҳуқуқий ҳаракатларига боғлиқ бўлган юридик факт-ҳодиса бўлса, бу субъектларнинг актида судланганликнинг бекор бўлиши учун унинг ҳуқуқий оқибатларини тугалланишиға махсус кўрсатма талаб қилинмайди. Бундай ҳолатда судланганликнинг бекор қилиниши ўз-ўзидан содир бўлади ва бу субъектларнинг иродасига боғлиқ бўлмайди¹.

Агар судланганликнинг бекор бўлиши юридик факт - ҳаракат ҳисобланса, бу ҳуқуқий ҳаракатнинг ваколатли субъект томонидан содир

¹ Флетчер Дж., Наумов А.В Основные концепции современного уголовного права – М., 1998. С. –97.

этилишида бу субъектлар актларида тўғридан-тўғри судланганликни олиб ташланишини кўрсатиш зарур.

Кўриб чиқиладиган институтнинг қўлланилишида юридик факт сифатида судланганликнинг бекор қилиниши ҳуқуқни ўзгартирувчи (шунингдек, ҳуқуқни тикловчи) вазифаси амалга оширилади. Маҳкумнинг ҳуқуқий ҳолати судланганликнинг қандай шарт-шароитлар, асослар ва қайси тартибда бекор қилинишидан келиб чиқади². Судланганликни бекор қилинишининг ҳуқуқни ўзгартирувчи аҳамияти нафақат маҳкумнинг ҳуқуқий ҳолатига (ҳуқуқ ва унинг субъектив аҳамияти)га, балки Жиноят кодекси Умумий ва Махсус қисми нормаларини қўлланиш тартибига тадбиқ қилинади.

Судланганлик ҳолатини бекор қилишнинг ҳуқуқий табиатини аниқлашдаги нуқтаи назарлардан бири жазони ўтаган шахснинг ижтимоий ҳавфлилигини йўқотиши ҳисобланади (М.П. Евтеев, О.Э. Лейст, В.П. Малков)³, бошқа олимларнинг фикрича, судланганликнинг бекор қилиниши жиноий жазонинг мақсади билан асосланади (В.Д. Филимонов)⁴. Бироқ, судланганликни бекор бўлишининг ҳуқуқий табиатини жиноий жавобгарлик билан боғлайдиган олимларнинг нуқтаи назарини омадлироқ деб ҳисоблаш тўғри бўлади (А.Н. Тарбагаев, В.Н. Курляндский, В.П. Божьев ва б.)⁵ ва шу сабабли, судланганликнинг бекор бўлиши жиноий жавобгарликни амалга ошириш билан боғлиқлиги ва унинг якунловчи босқичи ҳисобланиши ҳолатини тан олиш керак бўлади. Жиноий жавобгарликнинг бекор бўлиши вақти жазо муддатининг амалда ўталиши ва содир этилган жиноятнинг таснифига боғлиқ, шундай экан, шахс қачон жазони тўлиқ ва қисман ўтаб бўлса, шунда содир этилган жиноятнинг таснифига боғлиқ бўлган судланганликнинг тугалланиш муддатлари ўта бошлайди

Қонун асосий ва қўшимча жазоларни ўтаб бўлган шахслар учун автоматик равишда судланганлик ҳолатини тугалланишининг турли муддатларини белгилайди. Бу муддатлар айбдорга суд томонидан тайинланган

² Граматчиков М.В. Судимость: исторический, уголовно-правовой и уголовно-исполнительные аспекты. Орел, 1996. С. - 254.

³ Евтеев М.П. Погашение и снятие судимости. М., 1964. С. 143, Малков В.П. Освобождение от наказания как основание аннулирования судимости // Уголовное право. 2001. №3.

⁴ Филимонов В.Д. Утрата лицом общественной опасности как основание погашения и снятия судимости // Доклады итоговой научной конференции юридического факультета. Томск, 1992. С. –139.

⁵ Тарбагаев А.Н., Курляндский В.Н., Божьев В.П. Судимость и ее уголовно-правовое значение // Вестник ЛГУ. 1990. Вып.2. № 13.

жазонинг микдоридан келиб чиққан ҳолда аниқланади. Жазо муддати қисқартирилган ёки енгилроқ жазо билан алмаштирилган ёхуд жазодан муддатидан илгари шартли ёки муддатидан илгари озод қилинганда судланганлик жазонинг амалда ўталган муддатидан келиб чиққан ҳолда ҳисобланади.

Жазо ўталганидан кейин қонун билан белгиланган муддатлар ўтишидан ташқари, бу муддатлар давомида шахс янги жиноят содир этмаслиги талаб этилади.

Янги жиноят содир этилиши билан судланганлик ҳолатининг тугалланиш муддатининг ўтиши узилади. (ЖК 80-модда 4-қисми). Биринчи судланганлик ҳолатини тугатувчи муддатлар шахс томонидан янги жиноят учун тайинланган жазонинг ўтаб бўлиниши билан яна ўта бошлайди. Бу вақтдан бошлаб иккинчи жиноят бўйича судланганлик ҳолатини тугалловчи муддатлар ҳам барабар ҳисобланади.

Бироқ, олдинги жиноят қонуни (СССР ва иттифокдош республикаларнинг жиноят қонунчилиги Асослари (1958 йил)) фақатгина суд томонидан оқланган, шартли ҳукм қилиниб, синов муддати давомида янги жиноят содир этмаган ва уч йилдан ортиқ бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилишга ҳукм қилиниб, жазони ўтаб бўлган кундан бошлаб, олти йил давомида янги жиноят содир этмаган шахсларга нисбатан судланганлик ҳолатининг тугалланиш имкониятини кўзда тутганди. Шахсга сиғиниш йиллари шароитида ҳукм қилинган ва жазони ўтаган одамнинг бундан кейин бутун умри давомида судланган деб, ҳисобланган ҳолатлари ҳам бўлган⁶.

Судланганлик ҳолатининг тугалланиши учун қонунда белгиланган муддатлар бутунлай ўтиб бўлиши лозим. Лекин қонун барча жазони ўтаб бўлганларга судланганлик ҳолатидан олдинроқ озод бўлиш учун ҳаракат қилишга имкон беради. Судларга айбдор жазони ўтагандан кейин унга нисбатан маъмурий жазо ёки интизомий таъсир чоралари қўлланилмаган бўлса ёки ўзининг хулқ атвори ва меҳнати билан тузалганлигини исботлаган ҳолларда, шахсдан судланганликни муддатидан илгари олиб ташлаш ҳуқуқи тақдим қилинган.

⁶ Шаутаева Г. Х. Судимость в уголовном праве России и ее правовое значение: Дис. канд. юрид. наук. Ижевск, 2000. С. –192.

ЖК 79-моддаси 1-қисмида шакллантирилган норма ўзи билан рағбатлантирувчи бошланишни олиб келади: агар маҳкум озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтагандан сўнг унга маъмурий жазо ёки интизомий таъсир чоралари қўлланилмаган бўлса, суд унинг илтимосномасига кўра, судланганлик ҳолатининг тугалланиш муддатлари ўтиб бўлмасдан ундан судланганликни олиб ташлаши мумкин. Судланганликнинг олиб ташланиши судланганликнинг тугалланишидан фарқли равишда, маҳкумга маъмурий жазо ёки интизомий таъсир чоралари қўлланилмаган ҳолатда, унинг илтимосномасига кўра, суднинг асослантирилган қарорни мажбурий чиқариши билан амалга оширилади. Судланганлик содир этилган жиноятнинг таснифи ёки маҳкумнинг шахсини ҳисобга олувчи бирон-бир чекловларсиз, жазони ўтаган ҳар қандай шахсдан олиб ташланиши мумкин.

Амалдаги ЎзР ЖКда судланганликни муддатида илгари олиб ташлаш тўғрисида илтимоснома билан судга мурожаат қилиш учун бирон-бир расмий чекловлар мавжуд эмас. Судланганликни олиб ташлаш тўғрисидаги масала жазони ўтаган шахснинг илтимосномаси бўйича ушбу шахснинг яшаш жойидаги жиноят ишлари бўйича суд томонидан ҳал қилинади. Бунда судланганликни олиб ташлаш тўғрисидаги илтимоснома кимга нисбатан кўриб чиқиладиган бўлса, суд мажлисида ўша шахснинг иштирок этиши шарт.

Қонунда бундай илтимосномани беришни чекловчи муддат сифатида ЖКнинг 78-моддасида назарда тутилган муддатларнинг камида ярми ўтиши белгиланган.

Шунингдек, иқтисодиёт асосларига қарши жиноятлар ҳамда хўжалик фаолияти соҳасидаги жиноятлар туркумига кирувчи ЖК 178-184, 185-185², 189-192-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этганлик учун ҳукм қилинган шахсларнинг судланганлиги улар давлатга жуда кўп зарар етказмаганда, ЖКнинг 78-моддасида назарда тутилган муддатларнинг камида тўртдан бир қисми ўтганидан кейин суд томонидан олиб ташланиши мумкин.

Ўн беш йил ва ундан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаб чиққан шахслар ҳамда ўта хавфли рецидивистлар, агар улар жазони ўтаб чиққанидан кейин ўн беш йил мобайнида янги жиноят содир этмасалар, суд уларнинг судланганлигини олиб ташлаши мумкин.

Жиноят кодексининг 13-моддаси иккинчи қисмида қилмишнинг жиноийлигини бекор қиладиган, жазони енгиллаштирадиган ёки шахснинг

аҳволини бошқача тарзда яхшилайдиган қонун орқага қайтиш кучига эга, яъни ушбу қонун кучга киргунга қадар тегишли жиноий қилмиш содир этган шахсларга, шу жумладан жазони ўтаётган ёки ўтаб бўлган шахсларга нисбатан, агар улар ҳали судланган ҳисоблансалар, татбиқ этилади, деб белгилаб қўйилган. Ушбу асослар мавжуд бўлган тақдирда ҳам судланганлик олиб ташланиши мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 78-моддасига алоҳида қисмни киритиш ва унда қуйидаги қондани мустаҳкамлаб қўйиш мақсадга мувофиқдир: **“жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилинган шахсларга нисбатан – жазонинг ўталмаган қисмининг муддати ўтиши билан”**. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилишни судланганликни бекор бўлишининг шarti сифатида ЖК 73-моддасининг қўлланилишини, асоси сифатида – жазонинг ўталмаган қисмининг муддатлари тугашини кўриб чиқиш зарур, деб ҳисоблаймиз.

Research Science and
Innovation House

TURIZMDA BRENDING VA MARKETINGNING O‘RNI

Oydillayev Shohrux Azamatovich

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 711U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo‘ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada turizm sohasida brend yaratish va marketing strategiyalarining ahamiyati tahlil qilinadi. Branding orqali sayyohlik maskanining o‘ziga xosligi va emotsional qiymati shakllanadi, marketing esa ushbu obrazni ommaga yetkazish vositasidir. Maqolada xalqaro tajribalar asosida O‘zbekistondagi mavjud holat o‘rganilib, milliy turizm brendini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan yondashuvlar ko‘rsatib berilgan. Tahlillar natijasida turizm marketingida raqamli texnologiyalar, hududiy farqlilik va kreativ yondashuvlarning roli alohida ajratib ko‘rsatilgan. Tadqiqot natijalari asosida mamlakat turizm salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, branding, marketing strategiyasi, milliy imij, sayyohlik salohiyati, raqamli marketing, hududiy brend, xalqaro tajriba.

Abstract

This article analyzes the importance of branding and marketing strategies in the tourism sector. Branding helps shape the unique and emotional identity of a tourist destination, while marketing delivers this image to the public. The article examines international practices and assesses the current situation in Uzbekistan, highlighting approaches necessary to develop a strong national tourism brand. The analysis emphasizes the role of digital technologies, regional differentiation, and creative strategies in tourism marketing. Based on the findings, practical recommendations are proposed to enhance the tourism potential of the country.

Key words: tourism, branding, marketing strategy, national image, tourism potential, digital marketing, regional brand, international experience.

KIRISH

Bugungi globallashuv davrida turizm sohasi nafaqat iqtisodiy o'sish omili, balki madaniy almashinuv, ijtimoiy taraqqiyot va xalqaro hamkorlik vositasi sifatida ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Biroq turizmning samarali rivojlanishi uchun nafaqat tabiiy va tarixiy resurslar, balki zamonaviy marketing strategiyalari va kuchli brend imiji ham muhim hisoblanadi. Ushbu maqolada aynan brending va marketingning turizmga qanday o'rin tutishi, ularning bir-biriga bog'liqligi va real misollar orqali ta'siri tahlil qilinadi. Brend — bu nafaqat logotip yoki shior, balki hududning yoki xizmatning betakror qiyofasi, u haqda mijoz ongida shakllanadigan tasavvurlar yig'indisidir. Turizm sohasida bu ayniqsa muhim: sayyohlar tanlov qilayotganda, ular ko'pincha aynan brendga asoslanib qaror qabul qilishadi. Masalan, “Maldiv orollari” deganda inson ongida darhol oq qumli plyajlar, sokin dengiz va hashamatli mehmonxonalar obrazi paydo bo'ladi. Bu esa brending orqali yaratilgan kuchli assotsiatsiyalarning natijasidir. Bugungi kunda dunyo tajribasidan ko'rinib turibdiki, muvaffaqiyatli turistik mamlakatlar aynan brend va marketing strategiyalarini puxta yo'lga qo'ygan davlatlardir. Masalan, “Incredible India”, “Amazing Thailand” yoki “Malaysia – Truly Asia” singari global kompaniyalar turli xalqaro mukofotlarga loyiq topilgan, natijada bu mamlakatlarda turizm daromadlari keskin oshgan. Bu kabi kompaniyalar sayyohni nafaqat geografik hududga, balki u yerning ruhiy muhitiga jalb qilgan. Shu jihatdan O'zbekiston ham o'zining boy madaniy merosi, qadimiy shaharlar, me'moriy obidalar, shifobaxsh zaminlar va mehmondo'st xalqini zamonaviy marketing tili orqali dunyoga yanada faol tanitishi kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Turizm sohasida brending va marketingga oid ilmiy tadqiqotlar dunyo miqyosida keng ko'lamda olib borilmoqda. Xalqaro miqyosda Philip Kotlarning marketing asoslariga oid ishlari, xususan “Marketing Management” asari marketing nazariyasi va amaliyotining asosiy tamoyillarini belgilab bergan. Ushbu asarda xizmat ko'rsatish sohasida brend yaratish, bozor segmentatsiyasi, iste'molchi ehtiyojlarini tahlil qilish va kommunikatsion strategiyalar muhim o'rin egallaydi. Shuningdek, Morgan va Pritchard (2004) tomonidan yozilgan “Destination

Branding: Creating the Unique Destination Proposition” asari sayyohlik brendi tushunchasini chuqur o‘rganadi. Mualliflar hududiy brendlar orqali sayyohlik yo‘nalishlarini ajratib ko‘rsatish va ularga emotsional qiymat yuklash zarurligini ta’kidlaydi. O‘zbekiston kontekstida esa Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Turizm va madaniy meros agentligi tomonidan tayyorlangan statistik ma’lumotlar, milliy brend konsepsiyalariga oid rasmiy hujjatlar, shuningdek, mahalliy olimlar – Jumanioyov, G‘aniyeva, Eshboev kabi tadqiqotchilarning maqolalari muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu adabiyotlarda turizmning O‘zbekiston iqtisodiyotidagi o‘rni, marketing faoliyatining samaradorligi, mavjud muammolar va istiqbollar tahlil qilingan. Internet resurslaridan esa UNWTO (BMTning Butunjahon Turizm Tashkiloti), WTTC (Butunjahon Sayyohlik va Turizm Kengashi) va boshqa xalqaro tashkilotlarning rasmiy saytlari turizm statistikasi, marketing strategiyalari va brend yaratishdagi ilg‘or tajribalar borasida asosiy ma’lumot manbai hisoblanadi. Shu asosda aytish mumkinki, turizm branding va marketing bo‘yicha mavjud adabiyotlar nazariy asoslar va amaliy yondashuvlarni qamrab oladi, ammo O‘zbekistonga xos individual yondashuvlar, mintaqaviy brendlar va raqamli marketingning aniq strategik tahlili hali yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu esa mavzuni o‘rganishda ilmiy yangilik kiritish imkonini beradi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda **deskriptiv (tasviriy)** va **analitik** metodlardan foydalanildi. Deskriptiv metod orqali turizm branding va marketingning nazariy asoslari, ularning o‘zaro bog‘liqligi, xalqaro tajribalar asosida tahlil qilindi. Analitik metod esa O‘zbekiston misolida amaliy holatlarni o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish yo‘llarini taklif qilishda qo‘llandi. Tadqiqot davomida sifatli ma’lumotlar tahlili asosiy o‘rinda bo‘ldi. Ya’ni, turizmga oid davlat dasturlari, strategik hujjatlar, brend konsepsiyalari, tahliliy maqolalar va statistik ma’lumotlar o‘rganildi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar — UNWTO, WTTC va boshqa resurslar orqali ilg‘or tajribalar o‘rganilib, ularni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari baholandi. Raqamli platformalar – ijtimoiy tarmoqlardagi kontentlar, reklama kampaniyalari va sayyohlik portallaridagi sharhlar ham marketing samaradorligini tahlil qilishda yordamchi vosita sifatida ishlatildi. Tadqiqot yakunida muallif tomonidan ilgari surilgan xulosalar va takliflar amaliyotga

yo‘naltirilgan bo‘lib, mamlakat turizm siyosatida brending va marketingni takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

NATIJALAR

O‘tkazilgan tadqiqotlar va tahlillar shuni ko‘rsatdiki, turizm sohasida brend yaratish va marketing faoliyatining samaradorligi bevosita ushbu sohaning barqaror rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Brend – bu shunchaki tashqi ko‘rinish emas, balki hududning yoki xizmatning mazmunan boy, hissiy jihatdan kuchli, barqaror qiyofasidir. U orqali sayyohlar joy haqidagi tasavvurlarni shakllantiradi va tanlovni amalga oshiradi. Tahlillar asosida aniqlanishicha, brendli yondashuvni yo‘lga qo‘ygan mamlakatlarda turistlar oqimi, turistik xizmatlar daromadi va xalqaro e’tirof darajasi ancha yuqori bo‘ladi. Misol uchun, Tailand, BAA, Turkiya singari davlatlarda turizm brendi xalqaro darajada tan olingan bo‘lib, ularning marketing strategiyalari sayyohlar bilan doimiy, interaktiv aloqada bo‘lishga qaratilgan. Ular nafaqat o‘z diqqatga sazovor joylarini targ‘ib qiladilar, balki sayyohlar uchun muayyan his-tuyg‘ular, unutilmas tajribalar taklif etishga intilishadi. Bu esa brendning emotsional jihatdan kuchli bo‘lishini ta’minlaydi. O‘zbekiston misolida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, mamlakatda turizm infratuzilmasi rivojlanayotgan bo‘lsa-da, brending va marketing yo‘nalishlari hali to‘laqonli tizimlashmagan. "Silk Road Samarkand", "Tashkent City", "Khiva – Open Air Museum" singari loyihalar milliy brendni shakllantirish sari tashlangan muhim qadamlardir. Biroq, viloyatlar kesimida individual turistik qiyofa yaratish, raqamli marketing vositalaridan to‘liq foydalanish, sayyohlar uchun kontentlar yaratishda yondashuvlarning yagona tizimda ishlamasligi muammolar sifatida namoyon bo‘ldi.

Marketingning roli va vazifalari

Marketing — bu mahsulot yoki xizmatni bozorga olib chiqish, unga bo‘lgan ehtiyojni shakllantirish va iste’molchini jalb qilish strategiyasi. Turizmda esa bu vazifalar quyidagicha ifodalanadi:

- **Bozorni o‘rganish** – sayyohlarning istak va ehtiyojlarini aniqlash;
- **Maqsadli auditoriyani tanlash** – xizmatlarni qaysi guruhga yo‘naltirish lozimligini aniqlash;

- **Mahsulotni joylashtirish** – turistik yo‘nalish yoki xizmatni raqobatchilar orasida ajratib ko‘rsatish;
- **Promosyon faoliyati** – ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari va boshqa platformalarda faol reklama olib borish.

Brend va marketingning uyg‘unligi

Brending va marketing bir-birini to‘ldiruvchi ikki asosiy komponentdir. Kuchli marketing strategiyasi orqali brand tanitiladi, mustahkam brand esa marketingni osonlashtiradi. Masalan, O‘zbekistonning “Silk Road Samarkand” loyihasi — bu brendlashtirish va marketingning uyg‘un ishlashiga yaqqol misoldir. Yangi majmua nafaqat zamonaviy turistik infratuzilmani taqdim etadi, balki qadimiy Ipak yo‘li merosini ham zamonaviy shaklda targ‘ib qiladi.

O‘zbekiston misolida: imkoniyat va chaqiriqlar

O‘zbekiston turizm sohasida yirik salohiyatga ega. Biroq xalqaro darajada tanilish uchun har bir shahar, har bir tarixiy obida o‘z brendiga ega bo‘lishi, u to‘g‘risida jozibali kontentlar yaratilishi lozim. Shu maqsadda quyidagi strategiyalar taklif etiladi:

1. **Yagona milliy brand konsepsiyasini ishlab chiqish** – “Uzbekistan – Heart of the Silk Road” singari g‘oyalar orqali yagona imij yaratish;
2. **Raqamli marketingga ustuvorlik berish** – ijtimoiy tarmoqlar, blogerlar va virtual turizm imkoniyatlaridan foydalanish;
3. **Xalqaro ko‘rgazmalarda qatnashish** – mamlakat turistik imkoniyatlarini global miqyosda targ‘ib qilish.

Marketing esa bu brendni dunyoga tanitish, uni iste’molchi ongiga singdirish va u orqali iqtisodiy foyda olish vositasi hisoblanadi. Turizm marketing vositalari orqali sayyohlar bilan aloqani mustahkamlash, ularning ehtiyojlarini tushunish va ularni qoniqtiradigan takliflarni ishlab chiqish mumkin. Bu jarayon davomida ijtimoiy tarmoqlar, video lavhalar, brand ambassadorlar, tajriba almashinuvi, blogerlar va xalqaro sayohat platformalari muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa zamonaviy internet asrida raqamli marketingning qudrati beqiyosdir. Mobil ilovalar, veb-

saytlar, sun'iy intellekt asosida ishlovchi chat-botlar orqali har bir sayyohga individual yondashuvni yo'lga qo'yish mumkin.

Tahlil

Shuningdek, tahlillar davomida ijtimoiy tarmoqlardagi faollik darajasi, reklama kampaniyalarining sifati, xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok va PR faoliyati kabi ko'rsatkichlar ham o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatmoqdaki, ayrim shahar va maskanlar (masalan, Samarqand va Buxoro) ancha faol targ'ib qilinayotgan bo'lsa-da, boshqa hududlar (masalan, Qashqadaryo, Sirdaryo, Jizzax) kamroq yoritilmoqda, bu esa umumiy sayyohlik oqimi muvozanatini buzmoqda. Marketing strategiyalarining muhim omili bo'lgan raqamli vositalar – veb-saytlar, mobil ilovalar, bloglar va vloglar hali yetarlicha rivojlanmagan. Sayyohlarning qaror qabul qilishida aynan shunday vositalar muhim rol o'ynayotganini inobatga olsak, O'zbekistonning bu yo'nalishda raqobatbardosh bo'lishi uchun zamonaviy marketing texnologiyalarini joriy qilish zarur. O'zbekistonning so'nggi yillardagi turizmga oid yondashuvi, xususan, yirik xalqaro forumlar, yangi aeroportlar, mehmonxonalar, milliy mahsulotlarni brendlash bo'yicha tashabbuslar ijobiy baholanishi mumkin. Biroq, bu sa'y-harakatlar hali keng ko'lamli brend konsepsiyasiga birlashtirilmagan. Shuning uchun har bir viloyat, har bir sayyohlik maskani o'zining alohida qiyofasiga ega bo'lishi, u milliy brend siyosatiga uyg'unlashtirilgan holda dunyo bozoriga olib chiqilishi lozim. Sayyoh uchun Samarqand — tarix, Buxoro — ma'naviyat, Xiva — afsona, Farg'ona — tabiiy go'zallik, Qoraqalpog'iston — sarguzashtlar makoni sifatida ifodalansa, bu yurt haqidagi umumiy tasavvur ham boyib boradi.

Brend yaratish va marketingni rivojlantirishda ta'lim muassasalari, jurnalistlar, dizaynerlar, IT mutaxassislar va madaniyatshunoslar o'rtasida hamkorlik aloqalari kuchaytirilishi kerak. Shuningdek, yosh avlodda turizmni milliy g'urur manbai sifatida tarbiyalash, ularni turizm sohasidagi startap va innovatsiyalarga jalb qilish orqali brend kontsepsiyalarining davomiyligi ta'minlanadi. Natijada, turizm nafaqat iqtisodiy sektor, balki xalqni birlashtiruvchi, madaniyatni dunyoga ko'rsatish vositasi sifatida mustahkam o'rin egallaydi.

Xulosa

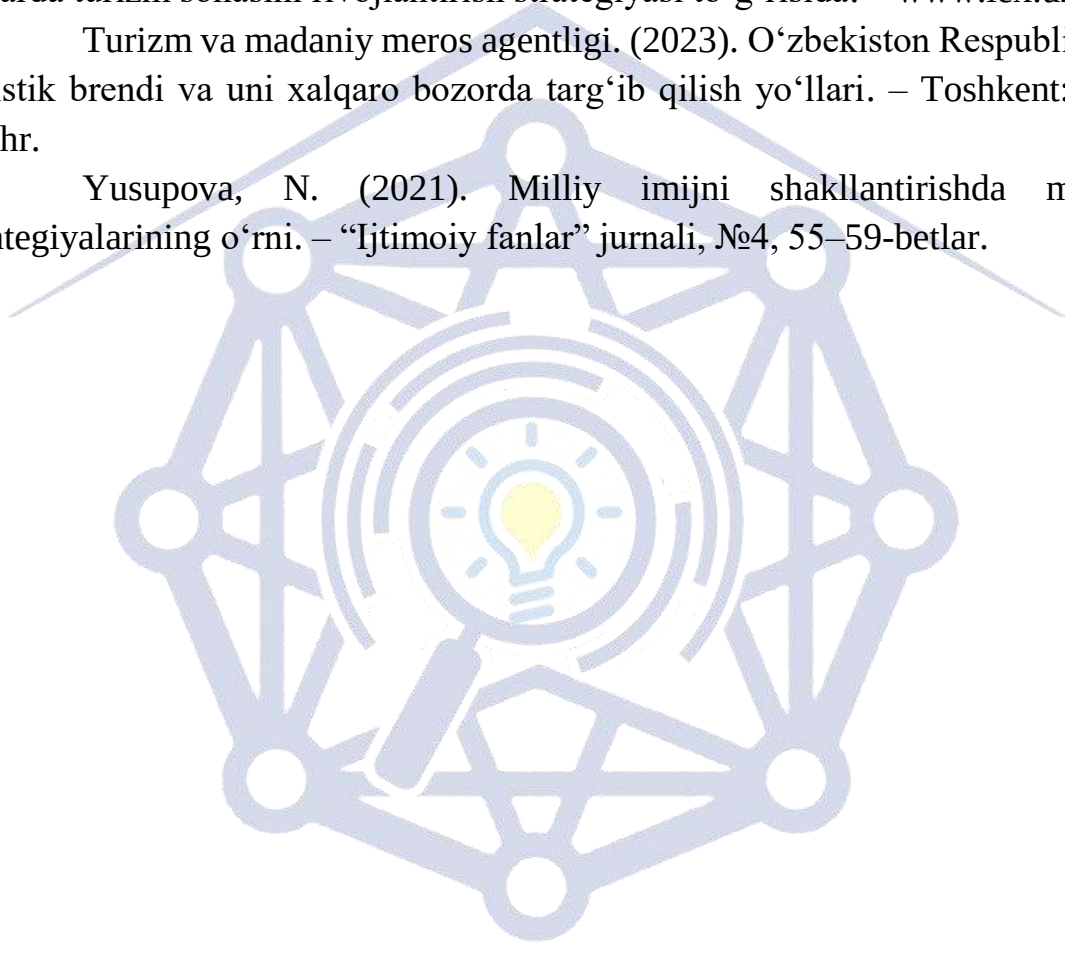
Turizmda brend va marketing bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Ular orqali nafaqat sayyohlar oqimini ko‘paytirish, balki mamlakatning ijobiy qiyofasini shakllantirish, iqtisodiy barqarorlikka erishish mumkin. O‘zbekistonda bu borada hali foydalanilmagan imkoniyatlar ko‘p. Ularni samarali yo‘lga qo‘yish esa zamonaviy, ilmiy asoslangan brend va marketing strategiyalariga bog‘liqdir. Turizmda muvaffaqiyatli brend yaratish – bu faqatgina nom yoki logotip tanlash emas, balki chuqur o‘ylangan, maqsadli auditoriyaning ongida ijobiy assotsiatsiyalar uyg‘otadigan konsepsiyani ishlab chiqishni anglatadi. Bu jarayon, avvalo, hududning o‘ziga xosligi, tarixiy merosi, tabiiy go‘zalligi va madaniyati asosida shakllanadi. Aynan shu omillarni to‘g‘ri tahlil qilib, ularni zamonaviy dizayn, hikoya va reklama uslublari orqali bayon etish muvaffaqiyat kalitidir. Sayyohlik brendi bu yerga tashrif buyuruvchining tajribasini ifodalovchi bir obrazga aylanishi kerak. Har qanday joyni oddiygina manzil emas, balki esda qoladigan his-tuyg‘ular manbaiga aylantirish aynan brend yaratish san’atidir. Xulosa sifatida aytish mumkinki, turizm branding va marketingning o‘rni juda muhim. Ular nafaqat hududni tanitadi, balki unga iqtisodiy va madaniy qiymat qo‘shadi. O‘zbekiston bu yo‘nalishda katta salohiyatga ega bo‘lib, mavjud imkoniyatlardan foydalanish uchun tizimli, ilmiy asoslangan va innovatsion yondashuvlarni joriy etishi lozim. Tahlillar bu boradagi bo‘shliqlarni ko‘rsatdi va istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimov, A. (2022). Turizm va regional iqtisodiyot: o‘zaro bog‘liqlik va rivojlanish strategiyalari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Azizov, M. (2021). O‘zbekistonda turizm marketingi: muammolar va istiqbollar. – “Iqtisod va innovatsiyalar” jurnali, №2, 45–50-betlar.
3. G‘aniyeva, D. (2020). Sayyohlik brandingi: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar. – “Yosh olim” ilmiy jurnali, №5, 32–36-betlar.
4. Eshboev, B. (2021). Turizm raqamli marketing texnologiyalari. – “Marketing va logistika” jurnali, №3, 28–33-betlar.
5. Jo‘rayev, M. (2020). Xalqaro turizm va milliy brend: o‘zaro ta’siri. – Toshkent: Iqtisod fanlari nashriyoti.

6. Jumaniyozov, S. (2019). Turizm menejmenti va marketingi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
7. Karimova, Z. (2022). Hududiy brend yaratishda turizm salohiyatidan foydalanish imkoniyatlari. – “Innovatsion rivojlanish” jurnali, №1, 20–25-betlar.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. (2022). 2022–2026 yillarda turizm sohasini rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida. – www.lex.uz
9. Turizm va madaniy meros agentligi. (2023). O‘zbekiston Respublikasining turistik brendi va uni xalqaro bozorda targ‘ib qilish yo‘llari. – Toshkent: Rasmiy nashr.
10. Yusupova, N. (2021). Milliy imijni shakllantirishda marketing strategiyalarining o‘rni. – “Ijtimoiy fanlar” jurnali, №4, 55–59-betlar.

**Research Science and
Innovation House**

MOYCHECHAK O‘SIMLIGINING TIBBIYOTDAGI DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

Ro‘ziyeva Gulsara Temirqulovna

Email - Ruziyeva.gulsara@gmail.com

XOLTO‘RAYEVA DIYORA FARXODOVNA

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Termiz Sh Farovon masivi 43 b-
uy

Annotatsiya. Annotatsiya: Ushbu maqolada moychechak o‘simligining umumiy tasnifi yoritib berilgan. Moychechak o‘simligining dorivorligi va yetishtirish agrotekhnologiyasi haqida malumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar. Moychechak (*Matricaria chamomilla*), o‘simlik tibbiyoti, dorivor o‘simliklar, tinchlantiruvchi, yallig‘lanishga qarshi, antibakterial, og‘riq qoldiruvchi, ekstraktlar, choy, teri parvarishi, oshqozon-ichak tizimi, uyqusizlik, asabiylashish, yallig‘lanish, bioaktiv moddalari, flavonoidlar, terpenoidlar, malhamlar, kompresslar.

Kirish. Moychechak (*Matricaria chamomilla*) – o‘simlik tibbiyotida dorivor sifatida keng qo‘llaniladi. U asosan yengil tinchlantiruvchi, yallig‘lanishga qarshi, antibakterial va og‘riq qoldiruvchi xususiyatlari bilan mashhur. Moychechakning turli qismlari, ayniqsa uning gullari, ko‘plab kasalliklarni davolashda ishlatiladi. *Matricaria chamomilla* (sinonimi: *Matricaria recutita*), odatda romashka nemis moychechagi, venger moychechagi (kamilla), yovvoyi romashka, ko‘k moychechak yoki xushbo‘y mayvi o‘ti deb ataladi. Moychechakning eng mashhur xususiyati uning tinchlantiruvchi ta’siridir. U asab tizimini tinchlantiradi va asabiylashish, uyqusizlik yoki bezovtalik kabi holatlarni kamaytirishga yordam beradi. Moychechak choyi ko‘pincha uyquni yaxshilash va stressni kamaytirish uchun ichiladi. Asteraceae oilasiga mansub o‘simlik. Moychechak asosan oshqozon-ichak kasalliklari uchun ishlatilishi bilan mashhur. *Matricaria chamomilla* — janubiy va sharqiy Yevropadan kelib chiqqan Asteraceae oilasining a’zosi. Bugungi kunda o‘simlikni barcha qit’alarda topish mumkin. U shoxlangan, tik va silliq poyaga ega bo‘lib, balandligi 15–60 cm gacha yetadi. Uzun qator barglari uchburchakdir. Gullari ro‘vak to‘pgullarda (kapitulada) joylashgan. Gullari yozning

boshidan o‘rtalarida gullaydi va kuchli, xushbo‘y hidga ega. Gullar tarkibida ko‘k rangli efir moyi mavjud bo‘lib, u o‘ziga xos hidni beradi.

Yog‘ tarkibidagi chamazulen bilan bog‘liq bo‘lgan bu rang xususiyati o‘simlik nima uchun Moviy romashka umumiy nomi bilan ham tanilganligini tushuntiradi. Mevasi sarg‘ish-jigarrang ranga ega. Moychechak o‘simligi bir qator davolovchi xususiyatlarni o‘zida jamuljam etadi. Uning gullari B guruhi vitaminlari, A provitamin, C vitamin, ko‘pgina organik kislotalar va boshqa biologik faol elementlar mavjud. Moychechakni turli joylarda bobuni, bobunaj, kaztaban, uqxuvon, amorakun, farsaniyun, lukansimum deb ham ataladi. Moychechakning bo‘yi 15- 60 sm keladigan bir yillik o‘ziga xos o‘tkir xidli guldur. Gulbandi tarkibida 0.8% gacha efir moylari bo‘lgani bois ular may-avgust oylarida terib olinadi va xalq tabobati hamda an‘anaviy tibbiyotda turli muolajalar uchun ishlatiladi. Poyasi bir yoki bir nechta, tik yoki ko‘tarilib o‘sadi, tepa qismidagi shoxlangan, xidli. Barglari

ikki karra patsimon qirqilgan. Savatchasi geterogom, oq tilsimon urug'chi gullardan iborat. Savatchasining diametri 4-8 mm, yarim sharsimon bo'lib, o'rama barglar bilan o'raglan. Savatcha chetidagi oq tilsimon gullari 12-18 ta bo'ladi. O'rtadagi gullari sariq, ikki jinsli, naychasimon, gulkosachasi bo'lmaydi, gultoji besh tishli, changchilari 5ta bo'lib mevasi qo'ng'ir-yashil tusda. Iyun-iyul oylarida gullab urug'laydi. Savatchada to'plangan gullari tarkibida 0.2-0.8% efir moyi va boshqa moddalar bo'ladi. Efir moyi ko'k suyuqlik bo'lib tarkibida 1.64-8.99% xamazulen, 20% gacha seskviterpen spirtlari, kadinen, trisiklik spirt, bisobolen va uning oksidlari, kaprin, nonil, izoverrian kislotalar hamda terpen va seskviterpenlar bor. Efir moyi tarkibidagi seskiverpenlarning umumiy miqdori 50% gacha bo'ladi. Xamazulen efir moyining asosiy ta'sir etuvchi qismi hisoblanadi.

Shifobaxsh xususiyatga ega bo'lgan moychechak (romashka) o'simligi teri va uyqu holatini me'yorlashtirish xususiyatiga egaligi hamda boshqa noyob dorivorlik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Tomoq yallig'lanishi va shamollashda ham moychechak damlamasi yaxshi yordam berishi hech kimga sir emas. Quyida moychechakning shifobaxsh xususiyatlari haqida batafsil bilib olamiz. Siz moychechakning qanday shifobaxsh xususiyatlarga egaligi va undan qanday qilib foydalanish usullarini ham bilib olishingiz mumkin. Moychechak damlamasi asablarni tinchlantirishda koni foyda. Ishdan so'ng, albatta bir finjon ushbu damlamadan ichish, maroqli dam olishda samara beradi. Bu damlamani kattalar va bolalar ham iste'mol qilishlari mumkin. Uyquning me'yoriy bo'lishi uchun moychechak(romashka), lavanda(havorang yoki binafsha rangli xushbo'y yashil o'simlik), melissaning gullari foydalidir. Bu o'simliklardan 10 gr.dan olib aralashtiring va (200 ml) qaynoq suv soling hamda 15 daqiqadan so'ng iste'mol qiling. Shunda asablaringiz dam olgani va tinchlanganini his qilasiz. Bundan tashqari, bosh og'rig'ini bartaraf qilish hamda asablarni tinchlantirish maqsadida, moychechak efir moylaridan aromaterapiya uchun foydalanish mumkin. Tomoq og'rishi yoki shamollashning oldini olish hamda ularni bartaraf etishda moychechak damlamasi bilan tomoqni chayish samarali hisoblanadi. Buning uchun quritilgan romashka gullaridan 4 osh qoshig'ini olib, yarim litr suvga solib, 45 daqiqa davomida dam beriladi. Va suzib olinadi-da, og'iz sohasi shu damlama bilan kuniga 4-5 mahal g'ar-g'ara qilinadi. Moychechak me'daga kuch beradi, uning og'rig'ini qoldiradi. Moychechakdan yana surunkali gastritlarda, xoletsistitda, o't yo'llari diskineziyasida, surunkali gepatitlarda foydalaniladi. Gulida yiringlashning oldini

oluvchi quvvat bor. Masalan, oshqozon yarasida, shivit (ukrop) urug'i, bo'yimodaron (tisyachelistnik), dalachoy (zveroboy) o'tlari, moychechak (romashka) gullaridan teng miqdorda olinadi. Yig'ma aralashtirilib, 1 oshqoshig'i 200 ml qaynoq suvga solinib, 20 daqiqa damlanadi. Suziladi va 2 oshqoshiqdan kuniga 3 mahal taomdan oldin ichilsa, yallig'lanish jarayonining bartaraf bo'lishida yaxshi samara beradi. Hamda qorin dam bo'lishini yengillatishda ham moychechak, limon o'ti, o'lmas o'ti kabi nodir tabobat namunalari tayyorlangan choy juda yaxshi samara beradi. Buning uchun dorivor limon o'ti 100 gr. o'lmas o't 100 gr., moychechak o'ti yoki yalpiz 100 gr. olinib, hammasi yaxshilab aralashtiriladi. 2 osh qoshiq yig'ma choyni 300 gr. qaynoq suvda 4 soat damlab qo'yiladi. Dokadan suzilib, ovqatgacha 100 gr.dan 3 mahal ichiladi. E'tibor qilgan bo'lsangiz kofe ichganda tish sarg'ayib qoladi, ba'zilar esa yuz terisi yoqimsiz rangga o'zgaradi. Lekin uyquni tarqatish uchun kofe ichishga majbur bo'lasiz. Buning o'rniga moychechak damlab, unga asal qo'shib ichish sizni bir muncha tetiklashtiradi. Moychechak buyraklar salomatligini ta'minlashda, uni turli zaharli moddalardan tozalashda ham foydalaniladi. Buning uchun oshqovoq va zig'ir urug'lari, dalachoy o'ti, moychechak gullaridan 1 osh qoshiqdan olib aralashtiring va 0,5 l. qaynoq suvda 30-40 daqiqa davomida damlang. So'ng tindiring va tayyor damlamani 4 qismga bo'ling. 5 kun davomida ovqatlanishdan oldin 1 soat oldin iching.

Tovondagi yoriqlarni ketkazishda ham moychechak foydasi juda katta. Ko'pchilik ayollarning tovonni quruq bo'lib, muntazam yoriqlar hosil qiladi. Moychechak eritmasi va dengiz tuzidan solib vanna qilinsa, tovoningiz ancha yumshoq hamda nafis bo'ladi. Buning uchun moychechakli suvga 15- 20 daqiqa atrofida vanna qiling, (tovoningiz shunda ham juda quruq bo'lsa) oyoq kafti va tovonlariga yumshatuvchi yog'li krem surting. Buning uchun 5 oshqoshiq momoqaymoq

Research Science and
Innovation House

(oduvanchik) gullari olinadi. Unga 1 oshqoshiq tirnoqgul (kalendula), 1 oshqoshiq moychechak (romashka), 1 oshqoshiq qoncho‘p (chistotel), 1 oshqoshiq yalpiz (myata) gullaridan qo‘shiladi. Hammasi aralashtiriladi va sirli idishga solinadi. Ustidan bir barmoq ustunligida shakar solinadi (eng ma‘quli, gullar va shakar galma-galdan solishdir). Aralashtiriladi va og‘zi yopiladi. Bir hafta tindiriladi. Keyin aralashma ustiga 1 litr suv solinadi va qiyom holiga kelgunga qadar qaynatiladi. Sovigach, gullar suzib olinadi. Gullardan tayyorlangan asal shisha idishga solinadi. Iste‘mol qilish tartibi: xar kuni 3 mahal ovqatlanishdan 30 daqiqa oldin 1 oshqoshiq qiyom 2 oshqoshiq issiq suvga solib ichiladi. Bu eliksir jigarni, taloqni, qonni, qon tomirlarni, me‘dani, limfa bezlarini tozalab, immunitetni ko‘taradi. Bundan tashqari tibetliklar ham uzoq davrlardan beri foydalanib kelinayotgan maxsus eliksir ham bor. Tibetcha eliksirni tayyorlash uchun bo‘znoch (bessmertnik), qizilpoycha (zveroboy), moychechak (romashka) va qayin kurtagidan har biridan 100 gr. olinadi (quritilgani) va maydalanadi. Keyin hammasi aralashtiriladi. Ichimlik tayyorlashda termosdagi yig‘maning bir oshqoshig‘i solinib, 0,5 litr qaynoq suvda damlanadi. 40 daqiqa turgach dokadan o‘tkaziladi va iliqdan issiqroq holda ichiladi. Bu yoshlik eliksiri ertalab ovqatlanishdan 30 daqiqa oldin va kechqurun taomlanishdan 1,5-2 soat keyin ta‘bga ko‘ra asal qo‘shib ichiladi.

Moychechak gullaridan tayyorlangan qaynatmaga tuz qo‘shib revmatizm, podagra kabi kasalliklarida ham ishlatiladi. Shuningdek, hayotimizda ko‘p uchraydigan holatlar — yengil lat yeyishlarda ham romashkaning dorivorlik xususiyati juda foydalidir. Masalan, paylar cho‘zilganda moychechak (romashka)ning barglaridan ham shifo sifatida foydalanishimiz mumkin. Buning uchun 100 gr. moychechak barglarini 2 litr qaynoq suvga solib, 1 soat davomida damlanadi. Keyin ushbu damlamadan vanna qilinadi. Tungi uyqu yaxshi emasligidan ba’zi kishilar nolib qolishadi. Bunda uyqu kelmayotgan bo‘lsa, dori-darmonlar bilan birga xalq tabobati usuli ijobiy samara beradi. Buning uchun 1 choy qoshiq qoraqiz (chereda) o‘ti, 0,5 choy qoshiq moychechak (romashka) gullari, 1 osh qoshiq suli poyasi olinib, obdan qorishtiriladi. Va ustiga 200 ml. qaynoq suv qo‘shiladi, yarim soat dam beriladi. Suzilgach, taomdan so‘ng 100 ml.dan 2 mahal – ertalab va kechqurun qabul qilinadi. Uxlashdan oldin dengiz tuzi va moychechak aralashmasi (tayyor holda dorixonada mavjud) qo‘shilgan vanna qabul qilinsa, uyqu osuda kechadi. Bunday dorivor o‘simliklarni qog‘oz yoki mustahkam quruq qutida saqlagan yaxshiroq. Damlama tayyorlash jarayonida esa uning to‘pgullaridan foydalangan ma’qul. Moychechak (romashka) shuningdek, xalq tabobatimizda bavorir (gemorroy), o‘t pufagida tosh paydo bo‘lishi, ayollar jinsiy a’zolari kasalliklari, homiladorlikdagi toksikoz, oshqozon va o‘n ikki barmoqli ichak yarasi, yarali kolit va boshqa dardlarni davolashda ham qo‘llaniladi. Tibbiy preparatlarda bo‘lgani kabi dorivor o‘simliklarda ham iste’mol qilish mumkin bo‘lmagan holatlar borligini ham unutmaslik lozim. Har qanday dorivor o‘simlikda bo‘lgani kabi moychechak (romashka) ham ba’zi insonlarda allergiya chaqirish xususiyatiga ega. Agar oshqozon buzilishi, yuz va tanaga toshma toshishi kabi holatlar kuzatilayotgan bo‘lsa, demak, moychechak damlamasini ichishni to‘xtatish hamda shifokor bilan maslahatlashish lozim. Bundan tashqari, moychechakli choyni tinchlantiruvchi va siydik haydovchi preparatlar bilan birga qabul qilish tavsiya etilmaydi. Sababi moychechak damlamasi ham xuddi shu dori vositalari singari tinchlantiruvchi hamda buyrak ishini faollashtiruvchi xususiyatlarga ega. Agar siz antidepressantlar qabul qilayotgan bo‘lsangiz, moychechakdan tayyorlangan choy ichishingiz mumkin emas. Sababi moychechakli choy uning miqdorini (dozasi) oshirib yuborishi mumkin. Moychechakli choyni uzoq vaqt ichish ham bosh og‘rig‘i va holsizlikni paydo qilishi mumkin. Shuning uchun ham o‘z taningizga quloq soling va tanaffuslarga amal qiling. Kimning qon bosimi past bo‘lsa, moychechakli choy

ichishi mumkin, ammo ko‘p miqdorda emas. Chunki u qon bosimini tushirish xususiyatiga ham ega. Shunday ekan, har qanday tibbiy muolaja oldidan, albatta, shifokor ko‘rigidan o‘tish hamda maslahatlashish lozim. Mamlakatimizda moychechak osishi, rivojlanishi, hosildorligiga turli xil omillarning tasiri haqida malumotlar endilikda shakllanib bormoqda. Va moychechakni dorivorlik xususiyatlarini bilgan davlatlar qatorida Rossiya va boshqa chet mamlakatlar turli xil tuproq iqlim sharoitlarida bir qancha tadqiqotlar otkazilgan va yetishtirish texnologiyalari ishlab chiqilgan. Moychechak ekish maqsadi va navning agrobiologik xususiyatlariga, shuningdek, tuproq iqlim sharoitiga qarab, 60x15, 60x10, 60x8, 70x15, 70x10, 70x8 sxemalarida bahorda asosiy va galladan keyin takroriy ekin sifatida ekiladi. Moychechak uruglarini unishi +6-7°S dan boshlanadi, lekin ulaming unishi uehun optimal harorat +20-25°S hisoblanadi. Agar uruglar ekilgandan song namlik yetarli bolmasa, uruglar uzoq vaqtgacha unmasligi mumkin. Bu vaqtda uruglar ekilgan maydon lar tez-tez sugoriladi. Nihollar unib chiqqandan song (namlik va havoning harorati normal darajada bolganda) 20-40 kunda har bir niholda 6-10 tadan yonlama barglari osib ehiqadi. Kuzda ekilgan nihollar shu holda qishlaydi. Erta bahorda ekilgan nihollardan aprel oyining birinchi on kunligida 7-9 tadan yonlama barglari osib ehiqadi. Mart-aprel oyi davrida bahorning seryomg'ir kelishi natijasida barglari tez o'sishi va yiriklashishi natijasida osimlik o rtasida po yani osib chiqishi va shoxlanishi kuzatiladi. Osimlikni namlik bilan yaxshi taminlab borilsa, havo haroratining kotarilib borishi natijasida may oyining birinchi on kunligida dastlabki gullar ochi ladi. Umuman olganda bahorda ekilgan uruglardan 30-50 kunda dastlabki gullami ochiladi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, osimlik poyalarida endigina paydo bolgan

**Research Science and
Innovation House**

gunchalardan 10-12 kunda gul lar ochilishi mumkin. Shubhasiz bunga havoning harorati, tuproq namligi va tuproq dagi ozuqa elementlar muhim rol o ynaydi. Kunlaming issiqligi va tuproq namligiga qarab, osimlikdagi bitta savatcha 5-6 kun ochilib turishi mumkin. Havoning harorati ortacha 19-21°S bolganda gullari yaxshi ochilishi kuzatilgan. Haroratning 30°S dan ortishi gullarning ochilishiga salbiy tasir etishi bilan birga ularning may dalashishiga olib keladi. Gullarni ochilishida yorug'lik ham muhim ahamiyatga ega. Havoning bulutsiz ochiq bolib turishi gullarni tez ochilishiga yordam beradi. Moychechak yorugsevar, namsevar osimlik hisoblanadi, shu sababli ham uni ochiq va unumdor yerlarda o'stirish maqsadga muvofiqdir. Moychechak uruglarini sepishdan oldin har gektar yerga 20-25 tonnadan mahalliy ogit va superfosfat solib, tuproq 25-30 sm chuqurlikda haydaladi. osimlik osishi va rivojlanishi uchun tuproqda mineral moddalar yetarli bo'lishi kerak. Moychechak o'simligini 2-3 yil ekib, so'ng o'rniga boshqa dorivor yoki qishloq xo'jalik o'simliklarini ekish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Aks holda yil sayin moyechechakning hosildorligi pasayib boradi. Moychechak bahorgi-yozgi o'simlik bo'lgani sababli, iyul va avgust oylarida undan bo'shagan maydonlarga kechki ekinlar ekib ulardan qo'shimcha hosil olish ham mumkin. Moychechak

ekiladi gan maydonlar iloji boricha yorug'lik yaxshi tushadigan, atrolida daraxtzorlar bo'lmagan va unumdor tuproqli bo'lgani maqsadga mu vofiq xisoblanadi. Nihollar o'sish davrida begona o'tlami ko'payib ketishini hisobga olgan holda, 4-6 sm chuqurlikda kultivatsiya o'tkazilishi, begona o'tlarni yo'qolishiga sabab bo'ladi. O'simlikni yig'ishtirib olgandan keyin ham tezlik bilan shudgor qilinishi, shu maydonlarni begona o'tlardan tozalanishiga, o'simlik qoldiqlarini tuproq ostida organikaga aylanishiga yordam beradi. Moychechak o'simligi Yevropa davlatlarida va Rossiya Federatsiyasi hududlarida keng miqyosda dorivor o'simlik sifatida o'stirilganligi sababli bu o'simlikning biologiyasi va o'g'itlash tizimi o'rganilgan hisoblanadi. O'zbekistonda dorivor o'simlikshunoslik eng yosh yo'nalish bo'lganligi sababli ko'pgina istiqbolli dorivor o'simliklar kabi moychechak o'simligining biologiyasi va o'g'itlash tizimini o'rganish ilmiy ahamiyatga ega. Moychechak ekiladigan yerlarni mexanik tarkibi o'rtacha, sho'rlanish darajasi juda past bo'lishi lozim. O'simlik ekiladigan maydonlar kuzda gektariga 25- 30 tonna organik o'g'it va fosforli o'g'itlar 1 yillik normasini 70% solinib haydaladi. Moychechakni o'sib rivojlanishi davomida ikki marta: birin chisi - nihollari paydo bo'lgan davrda (mart oyining birinchi o'n kunligida), ikkinchisi g'unchalash davrida (aprel oyining uchinchi o'n kunligida) gektariga 30-40 kg hisobida azotli o'g'itlar beriladi. Azotli o'g'itlarni o'simlikni sug'orishdan oldin beriladi. O'simlikni azotli, fosforli va organik o'g'itlar bilan yaxshi oziqlantirilganda moychechak gullarini gektariga 1,5-3,0 sentnerga oshishi kuzatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ro'ziyeva G.T., Babamurotov B.E., Shaymanova "Quruq subtropik mintaqalardan sharoitida o'sayotgan zaytun (*Olea Europaeal*) o'simlikning tabiatdagi dorivorlik xususiyatlari. Monografiya Toshkent "Metodist nashriyoti" 2023yil
2. Ataboyeva X., N. va boshqalar. Osimlikshunoslik. T., Fan nashriyoti, 1995.
3. Xolmatov X. X., Xabibov. Ozbekiston dorivor osimliklari. T., Meditsina nashriyoti, 1972. 3. Abu Ali Ibn Sino. Tib qonunlari. ToShkent Xalq merosi, 1993. T.1.
4. Ahmedov O., ErgaShev A., Abzalov A., YUlchiyeva M. Dorivor osimliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiya. ToShkent, 2009.
5. Axmedov E.T., Berdiyev E.T. Dorivor osimliklarni yetishtirish texnologiyasi. ToShkent OzR FA, 2017.

6. AShurmetov O.A., Toxtaev B.YO. Dorivor osimliklar introduktsiyasining tarixi, muammolari va istiqbollari // Respublika ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. Xiva: XMA, 2003. 12-15 b. 7. Belolipov I.V. va bosh. Ozbekistonning osimliklar dunyosi. ToShkent. Oqituvchi. 1997. 120 bet.

**Research Science and
Innovation House**

Rhodiola rosea: Fitoterapevtik xususiyatlari va salomatlikdagi oʻrni

Roʻziyeva Gulsara Temirqulovna

Email - Ruzyeva.gulsara@gmail.com

Raximova Moxinur Shamsuddinovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Termiz Sh Farovon masivi 43 b-uy

Annotatsiya: Mazkur maqolada *Rhodiola rosea* oʻsimligining biologik faol komponentlari, farmakologik xususiyatlari va inson salomatligiga taʼsiri ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Ushbu oʻsimlik qadim zamonlardan buyon xalq tabobatida ishlatib kelingan boʻlib, stressga qarshi, adaptogen va antioksidant xususiyatlarga ega. Tadqiqotlarda uning aqliy va jismoniy mehnatga layoqatni oshirishi, charchoqni kamaytirishi va markaziy asab tizimiga ijobiy taʼsiri aniqlangan. Maqolada *Rhodiola rosea* ekstraktlarining zamonaviy tibbiyotdagi qoʻllanilishi, klinik tadqiqotlar va farmakodinamik taʼsir mexanizmlari yoritiladi.

Аннотация: В статье на основе научных источников анализируются биологически активные компоненты, фармакологические свойства и влияние на здоровье человека растения родиолы розовой. Это растение с древних времен используется в народной медицине и обладает антистрессовыми, адаптогенными и антиоксидантными свойствами. Исследования показали, что он повышает умственную и физическую работоспособность, снижает утомляемость и оказывает положительное влияние на центральную нервную систему. В статье рассматривается применение экстрактов родиолы розовой в современной медицине, клинические исследования и фармакодинамические механизмы действия.

Abstract: This article analyzes the biologically active components, pharmacological properties and effects of *Rhodiola rosea* on human health based on scientific sources. This plant has been used in folk medicine since ancient times and has anti-stress, adaptogenic and antioxidant properties. Studies have shown that it increases mental and physical performance, reduces fatigue and has a positive effect on the central nervous system. The article discusses the use of *Rhodiola rosea*

extracts in modern medicine, clinical studies and pharmacodynamic mechanisms of action.

Kalit so‘zlar: Rhodiola rosea, oltin ildiz, adaptogen, antioksidant, stress, fitoterapiya, farmakologiya.

Ключевые слова: родиола розовая, золотой корень, адаптоген, антиоксидант, стресс, фитотерапия, фармакология.

Keywords: Rhodiola rosea, golden root, adaptogen, antioxidant, stress, phytotherapy, pharmacology.

Kirish

Tabiat inson salomatligi uchun bebaho ne‘mat manbaidir. Ayniqsa, dorivor o‘simliklar insoniyat tarixida qadimdan kasalliklarni davolash, tanani tiklash va hayot sifatini oshirishda muhim o‘rin tutgan. So‘nggi yillarda tabiiy vositalarga bo‘lgan qiziqishning oshishi bilan bir qatorda, fitoterapiya – ya‘ni o‘simliklardan foydalanib davolash usuli – zamonaviy tibbiyotda o‘z o‘rnini mustahkamlab bormoqda.

Shu jumladan, Rhodiola rosea (xalq orasida “oltin ildiz” nomi bilan tanilgan) o‘zining adaptogen, immunitetni mustahkamlovchi, stressga qarshi kurashuvchi va energiyani tiklovchi xususiyatlari bilan jahon miqyosida fitoterapevtik vosita sifatida keng e‘tirof etilgan. Asosan sovuq iqlim sharoitlarida, tog‘li hududlarda (Sibir, Skandinaviya, Tibet, Shimoliy Amerika) o‘sadigan ushbu o‘simlik uzoq yillik kuzatuvlar, xalq tabobati tajribasi va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida inson organizmiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatuvchi kuchli biofaol moddalarga ega ekani isbotlangan.

Ushbu maqolada Rhodiola roseaning biologik tarkibi, farmakologik va terapevtik xususiyatlari, klinik qo‘llanilishi, shuningdek, sog‘liqni saqlash sohasidagi zamonaviy ahamiyati batafsil tahlil qilinadi.

Asosiy qism

1. Biokimyoviy tarkibi

Rhodiola rosea o‘zining faol komponentlari – rozavin, salidrozyd, tirosol, flavonoidlar va fenolik birikmalar bilan mashhur. Ayniqsa, salidrozyd moddasi stressga qarshi va neyroprotektiv xususiyatlari bilan ajralib turadi.

2. Farmakologik ta'siri

Adaptogen ta'siri: *Rhodiola rosea* organizmning turli stress omillariga qarshi kurashishini kuchaytiradi. Bu o'simlik gipotalamus-hipofiz-buyrak usti bezlari o'qining faoliyatini me'yorlashtiradi.

Antioksidant ta'siri: Salidrozyd va tirosol erkin radikallarni neytrallashtirib, hujayralarni oksidlovchi stressdan himoya qiladi.

Antidepressant xususiyatlari: Serotonin, dopamin va norepinefrin moddalari almashinuvini faollashtirib, kayfiyatni yaxshilaydi.

Kognitiv funksiyalarni yaxshilash: Diqqat, xotira va aqliy mehnat qobiliyatini kuchaytiradi.

3. Klinik tadqiqotlar

Ko'plab klinik tadqiqotlarda *Rhodiola rosea* ekstraktlarining depressiya, surunkali charchoq sindromi, aqliy ishlash qobiliyatining pasayishi kabi holatlarda ijobiy natijalar bergani aniqlangan. 2009-yilgi randomizatsiyalangan nazoratli tadqiqotda, 60 nafar bemorga *Rhodiola rosea* ekstrakti berilganda, ularning ruhiy holatida va energiya darajasida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatilgan.

4. Qo'llanilishi va dozasi

Odatda, *Rhodiola rosea* ildizi yoki ekstrakti kapsula, tabletka va damlama shaklida iste'mol qilinadi. Klinik tadqiqotlarda 200-600 mg dozalar eng samarali va xavfsiz doza sifatida qayd etilgan.

Xulosa

Rhodiola rosea – bu nafaqat qadimiy davrlardan buyon xalq tabobatida qo'llanilgan, balki bugungi kunda zamonaviy ilm-fan tomonidan ham o'rganilib, samarali fitoterapevtik vosita sifatida tan olingan o'simlikdir. Uning tarkibidagi salidrozyd, rosavin, flavonoidlar kabi biofaol birikmalar organizmga kompleks ijobiy ta'sir ko'rsatib, ayniqsa stress, charchoq, depressiya, immun yetishmovchiligi, yurak-qon tomir tizimi kasalliklari kabi holatlarda foydali ekani aniqlangan.

Adaptogen sifatida *Rhodiola rosea* inson organizmining tashqi va ichki salbiy omillarga qarshi chidamliligini oshiradi, ishlash qobiliyatini yaxshilaydi va umumiy hayot sifatini ko'tarishga xizmat qiladi. Shuningdek, u nojo'ya ta'sirlari deyarli yo'qligi, uzoq muddatli foydalanishga yaroqliligi va tabiiy kelib chiqishi sababli keng qo'llanilishi mumkin bo'lgan xavfsiz fitopreparat sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, *Rhodiola rosea* ning dorivor xususiyatlarini chuqur oʻrganish, klinik protokollarga integratsiyalash hamda u asosida yangi biologik faol qoʻshimchalarni ishlab chiqish sogʻliqni saqlash tizimi uchun istiqbolli yoʻnalishlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Panossian, A., & Wikman, G. (2010). Effects of Adaptogens on the Central Nervous System and the Molecular Mechanisms Associated with Their Stress—Protective Activity. *Pharmaceuticals*, 3(1), 188-224.
2. Ishaque, S., Shamseer, L., Bukutu, C., & Vohra, S. (2012). *Rhodiola rosea* for physical and mental fatigue: a systematic review. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 12, 70.
3. Darbinyan, V., Kteyan, A., Panossian, A., Gabrielian, E., Wikman, G., & Wagner, H. (2000). *Rhodiola rosea* in stress-induced fatigue—a double blind cross-over study of a standardized extract SHR-5 with a repeated low-dose regimen on the mental performance of healthy physicians during night duty. *Phytomedicine*, 7(5), 365-371.
4. Brown, R. P., Gerbarg, P. L., & Ramazanov, Z. (2002). *Rhodiola rosea*: A phytomedicinal overview. *HerbalGram*, (56), 40-52.
5. World Health Organization (WHO). (2004). WHO monographs on selected medicinal plants. Vol. 2.

Research Science and
Innovation House

GEOGRAFIYA VA IQTISODIY BILIM ASOSLARI FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Shadiyeva Nigora Sharipovna
Buxoro davlat pedagogika instituti
“Geografiya” kafedrası dotsenti, p.f.f.d (PhD).
Mamataliyeva Dilshoda
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari
yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada geografiya va iqtisodiy bilim asoslari fanlarini o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash metodikasi, ularning samaradorligini oshirish yo‘llari hamda zamonaviy o‘quv jarayoniga integratsiyalash masalalari yoritilgan. Shu bilan birga, darslarda raqamli resurslardan foydalanish, interfaol metodlar, STEAM yondashuvi va hamda 3D animatsiyalardan foydalanish orqali o‘qitish metodikasi mazmunan takomillashtirish, gamifikatsiya elementlarini qo‘llash tajribalari asosida takliflar berilgan.

Kalit so‘zlari:STEM, Interaktiv xaritalar, gamifikatsiya, Flipped classroom, AKT, metodika, ta’lim sifati, o‘quv jarayoni, amaliy ko‘nikmalar, o‘quvchilar faolligi.

Bugungi kunda ta’lim sohasida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi o‘qitish metodikalarini takomillashtirishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, maktablarda geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kabi fanlarni o‘rgatishda o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirish, ularning tanqidiy va ijodiy fikrlashini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”, 2019-yil 9 oktyabrda PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi” to‘g‘risida Farmonlari, 2017-yil 20-aprelda PQ-2909-son “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va

ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", 2021-yil 1-apreldagi PQ-5047-son "Ilm-fan sohasidagi davlat siyosati va innovatsion rivojlantirishdagi davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2017-yil 30-iyundagi "Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-5099-son, 2017-yil 27-iyuldagi "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-3151-son Qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 824-son qarori hamda boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi. Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari fanlarining o'ziga xosligi: Bu fanlar real hayotga yaqin, murakkab mintaqaviy va iqtisodiy jarayonlarni o'rgatadi. Ular o'quvchilarda fazoviy tafakkur, tahlil qilish, prognoz berish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalar turlari va ularning afzalliklari:

- Interaktiv xaritalar: Google Earth, ArcGIS Online orqali darslarda fazoviy obyektlar va ularning o'zgaruvchanligini tahlil qilish.
- STEAM yondashuvi: geografiya va iqtisodiyot fanlarini boshqa fanlar bilan integratsiyalash, masalan, matematika va informatika orqali statistik tahlil o'rganish.
- Gamifikatsiya: dars jarayonini qiziqarli qilish uchun ball to'plash, viktorinalar, raqobatli o'yin elementlaridan foydalanish.

Bugungi kunda ta'lim tizimida 3D modellarni yirik yoki kichik detallarini yaratish uchun loyihlashdagi oddiy maketlar bilan birgalikda barcha sohalarida ham foydalanilmoqda. 3D-modellashtirish yordamida ko'proq real effektga erishish uchun obyektning 3 o'lchamli modelini teksturalash (materialning vizual xususiyatlarini berish) harakatlantirish mumkin.

O'qitish metodikasini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar:

- Har bir mavzu bo'yicha interaktiv taqdimotlar tayyorlash (Prezi, Canva).
- O'quvchilarga mintaqaviy muammolar yuzasidan loyiha ishlari topshirish.

- Darslarda muammoli savollar asosida muhokama va debatlar tashkil etish.
- Ta'lim jarayonida "flipped classroom" modelidan foydalanish: uyda video darslar ko'rib chiqiladi, darsda esa tahlil qilinadi.

- Mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida tahliliy xaritalar tuzish.

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari fanlarini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish, ularning zamonaviy metodlar bilan uyg'unlashuvi

o'quvchilarning bilim olishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarda hayotga tayyorgarlik, mintaqaviy va global muammolarni anglash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa va tahlillar. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, innovatsion kasbiy faoliyatga ega bo'lgan talabalarda quyidagilar namoyon bo'ladi. Bo'lajak pedagoglarning xayoliga kelmagan g'oyalarni bildiradi, o'zlarini ifoda etishning o'ziga xos uslubini tanlaydi, ba'zan mavzuga aloqasi yo'q yoki g'ayri oddiy savollar beradi, yechimi ochiq qolgan vazifalardan zavqlanadi, g'oyalarni aniq dalillar asosida muhokama qilishni afzal ko'radi, muammoning yechimini topishda noan'anaviy yondashuvni tanlaydi.

1. Kooperativ o'qitish metodikasi: Dunyo bo'ylab geografiya o'qituvchilari o'quvchilarning guruhlariga bo'lingan holda birgalikda ish olib borishlarini rag'batlantirmoqda. Bu metodika o'quvchilarning jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantirishga, mavzularni turli nuqtai nazarlardan ko'rish imkoniyatini yaratishga yordam beradi.

2. Muammoli ta'lim (Problem-based learning): Geografiya o'qitishida bu metodika muammolarni tahlil qilish va ularni hal qilish orqali o'quvchilarning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Muammoli ta'lim, ayniqsa, geografik masalalarga qarshi muammolarni hal qilishda, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularni mustaqil fikr yuritishga undaydi.

3. Yangi multimediya vositalari: Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) kabi texnologiyalar geografiya ta'limiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu vositalar orqali o'quvchilar dunyo bo'ylab turli joylarni virtual ravishda sayohat qilishlari mumkin, bu esa geografiya bilimlarini interaktiv tarzda o'rganishga yordam beradi. Dunyo miqyosida geografiya o'qitish metodikasini takomillashtirishda, texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy qilish orqali, o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish mumkin.

Tavsiya etiladigan adabiyotlar:

1. Azizxo‘jayev A.A. “Pedagogik texnologiyalar”, Toshkent, 2020.
2. Karimov S.T. “Geografiyani o‘qitish metodikasi”, Samarqand, 2021.
3. Qodirova N.N. “Iqtisodiy bilim asoslarini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar”, Toshkent, 2022.
4. N.Shadiyeva. Talabalarni innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlashda dasturiy ta’lim vositalaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish (geografiya ta’lim yo‘nalishi misolida). Geografiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiya avtoreferati. 2024 y .
5. Shadiyeva N.Sh. Amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarida virtual ta’lim vositalaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish. // Ilm-fan texnologiyalar. Buxoro sh. 2023-yil № 3 (1) son. 52-57 b.
6. Shadiyeva N.Sh. Dasturiy ta’lim vositalardan foydalanish asoida bo‘lajak geografiya fani o‘qituvchilarining kreativligini rivojlantirishning ilmiy-metodik ahamiyati // “Pedagogik akmeologiya”. Ilmiy-nazariy, metodik jurnali. Buxoro sh. №4 (6). 2023 y.-B.

**Research Science and
Innovation House**

Rivojlanmagan homila: sabablari, diagnostikasi va davolash yondashuvlari

Xalikova Nigina Ravshanova
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Tibbiyot fakulteti 2-kurs talabasi
Jumayeva Nozima Sirojiddin qizi
jumayevanozima15@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada rivojlanmagan homila (missed abortion) holatining klinik ahamiyati, asosiy sabablari, diagnostika usullari hamda davolash yondashuvlar yuritilgan. Rivojlanmagan homila — bu homiladorlikning erta bosqichida homilaning nobud bo‘lishi bo‘lib, u ko‘pincha klinik belgilar bilan namoyon bo‘lmaydi va faqatgina ultratovush tekshiruv lari orqali aniqlanadi. Maqolada bu holatni asosiy omillari, jumladan genetik, gormonal va immun tizimi bilan bog‘liq sabablar tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy tashxis va davolash usullari, ularning samaradorligi haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar

Rivojlangan homila, missed abortion, ultratovush diagnostikasi, homiladorlik asoratlari, gormonal buzilish, homila nobud bo‘lishi, dori vositalari bilan davolash, vacuum aspiration.

Kirish

Rivojlangan homila (missed abortion) — bu homiladorlikning erta bosqichida (odatda 20 haftagacha) homilaning bachadon ichida nobud bo‘lishi, biroq homiladorlik belgilari saqlanib qolgan holat. Bu holat klinik jihatdan sezilmasligi mumkin, shuning uchun ko‘p incha faqat ultratovush tekshiruvi da aniqlanadi. U homiladorlikning eng ko‘p uchraydigan asoratlaridan biri hisoblanadi va har beshinchi homiladorlikda kuzatiladi.

Homila rivojlanish bosqichlari

Homila rivojlanishining klassik taqsimoti quyidagicha:

Predembrional bosqich (0–2 xafta): Urug‘lanish, zigota hosil bo‘lishi, blastotsista shakllanishi va implantatsiya jarayonlari.

Embrional bosqich (3–8 xafta): Organogenez boshlanadi, ya’ni barcha asosiy organlar va tizimlar asoslari shakllanadi.

Fetal bosqich (9 haftadan tug‘ruqqacha): Organlarining morfologik va funksional yetilishi, tana hajmining keskin o’sishi, fiziologik tizimlarning faollashuvi.

Rivojlangan homila tushunchasi

Tibbiy jihatdan **rivojlangan homila** — bu 37 haftadan 42 hafta gacha bo‘lgan muddatda bachadondan rivojlangan, tug‘ruqqa to‘liq tayyor holatdagi homilador. Bunday homilada barcha hayotiy tizimlar to‘liq shakllangan va tashqi muhitda mustaqil yashashga layoqatli hisoblanadi.

Morfologik xususiyatlari:

Tana massasi: 2500–4000 g

Bo‘yi: 48–53 sm

Teri: yupqaroq, silliq va pushti rangda

Yuz: aniq chiziqli, ko‘z, burun va lab shakllangan

Tug‘ma reflekslar: emish, yutish, harakatlanish

Fiziologik yetilish:

Nafas olish: Alveolalarda yetarli miqdorda surfaktant ishlab chiqariladi, bu bola nafas olishiga imkon beradi.

Yurak-qon tomir tizimi: Arterial-venoz aylanish to‘liq shakllangan.

Markaziy asab tizimi: Asosiy reflekslar shakllangan, sezgirlik rivojlangan.

Ovqat hazm qilish tizimi: Me’da-ichak faoliyati boshlanishga tayyor, jigar va me’da osti bezi faol.

Klinik va amaliy ahamiyati

Rivojlangan homila — sog‘lom homiladorlik natijasi bo‘lib, ona va bola salomatligini ko‘rsatkichi hisoblanadi. Bunday homilada neonatal asoratlar xavfi juda past bo‘ladi, ya’ni:

Tug‘ruqdan keyin adaptatsiya tez kechadi

Oziqlanish, nafas olish, yurak faoliyati barqaror ishlaydi

Reanimatsiya va sun’iy ventilyatsiya ehtiyoji minimal

Onalik va bolalikni sog‘ligi ko‘rsatkichlari yaxshilanadi

Sabablari

Rivojlangan homila turli omillar ta'sirida yuzaga keladi:

Genetik omillar: Chromosomal anomaliilor homila rivojlanishining to'xtashiga olib keladi. Bu holatlar ko'pincha tasodifiy sodir bo'ladi.

Gormonal buzilishlar: Progesteron yetishmovchiligi yoki qalqonsimon bez kasalliklari homilaning rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi.

Infeksiyalar: Cytomegalovirus, toksoplazmoz, qizamiq kabi infeksiyalar homilaning nobud bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin.

Autoimmun kasalliklar: Ona organizmidagi immun tizimi homilani "begona" deb qabul qilib, unga qarshi antitanalar ishlab chiqaradi.

Hayot tarzi: Chekish, spirtli ichimliklar, stress va ekologik omillar ham xavfni oshiradi.

Diagnostika

Rivojlangan homilani aniqlashda quyidagi usullar qo'llaniladi:

Ultratovush (UZI) tekshiruvi: Homila yurak urushining yo'qligi, homila o'lchamining haftasiga mos emasligi asosiy belgilaridir.

gCG (homiladorlik gormoni) darajasi: Bu gormon miqdorining pasayishi yoki o'smasligi rivojlangan homilaga ishora qiladi.

Vaginal ko'rik: Bachadon hajmining o'zgarishi yoki homiladorlikka xos bo'lmagan holatlar aniqlanadi.

Davolash yondashuvlar

Kuzatuv taktikasi: Ba'zi hollarda organizm o'zi homilani chiqarib yuborishi mumkin. Bu usul faqat tibbiy nazorat ostida amalga oshiriladi.

Dori vositalari bilan induksiya: Misoprostol kabi preparatlar bachadon qisqarishini kuchaytirib, homilani chiqishiga yordam beradi.

Xirurgik davolash: "Vakuum aspiratsiya" yoki "kuretaj" usuli orqali bachadon bo'shatiladi. Eng tez va ishonchli usullardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Rivojlangan homila – homilador ayollar uchun og'riqli va ruhiy jihatdan og'ir holatdir. Shuning uchun bu kasallik erta aniqlash, sabablarini o'rganish va takrorlanishini oldini olish juda muhim. Har bir homilador ayolga individual yondashuv, psixologik yordam va reabilitatsiya choralari muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization (WHO). Standards for Maternal and Neonatal Care, 2021.
2. American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG). Guidelines for Perinatal Care. 9th ed., 2017.
3. Neonatologiya va pediatriya bo'yicha O'zbekiston SSV qo'llanmalar, 2021.
4. Bostanov A.B., Mavlyanova N.S. Akusherlik va ginekologiya. Toshkent tibbiyot nashriyoti, 2019.
5. Kramer M.S. Determinants of low birth weight: methodological assessment and meta-analysis. Bulletin of WHO, 2019.
6. UNICEF. State of the World's Children: Maternal and Newborn Health, 2020.
7. Серов В.Н., Савельева Г.М., Сидорова И.С. – Акушерство: Национальное руководство. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2021.
8. Cunningham F.G., Leveno K.J., Bloom S.L., et al. – Williams Obstetrics, 25th Edition. – McGraw-Hill Education, 2018.
9. World Health Organization (WHO) – "Medical management of abortion", Geneva, 2022.
10. Practice Bulletin No. 200: Early Pregnancy Loss. American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG), 2018.
11. Мысаев Б.М. va boshqalar – “Akusherlik va ginekologiya”, Toshkent tibbiyot akademiyasi nashri, 2020.

**Research Science and
Innovation House**

Revmatizm kasalligi sabablari davolash usullari

Saidov Jasur Baxtiyorovich

O'ralova Munisa Umid qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti

Annotatsiya: Revmatizm — bu tanadagi barcha to'qimalarning tizimli yallig'lanishi, asosan yurak qobig'ida lokalizatsiyalanadi. Ayniqsa, organizmdagi yurak, bo'g'im va teri osti biriktiruvchi to'qimalari kasallanishga moyil bo'ladi. Revmatizmni odamlar orasida tez-tez uchrab turadigan oddiy angina keltirib chiqarishi mumkin. Tonzillit o'zi o'tkir shaklda, isitma, bosh og'rig'i bilan kechsada, revmatik isitmada yallig'lanish surunkali yurak klapani shikastlanishiga olib keladi, bu esa o'tkir kasallikdan ko'p yillar o'tib nogironlik yoki o'limga olib kelishi mumkin. Odatda revmatizm 5 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarga ta'sir qiladi, ammo kattalar ham kasal bo'lib qolishi mumkin. Revmatizmning dastlabki alomatlari ko'pincha anginadan 1-5 hafta o'tgach paydo bo'la boshlaydi. Revmatik hujumlar odatda uch oy davom etadi, juda kamdan-kam hollarda ular olti oydan ko'proq.

KALIT SO'ZLAR: Revmatizm, autoimmun kasallik, yallig'lanish, streptokokk infeksiyasi, revmatoid artrit, simptomlar, fizioterapiya, dorivor terapiya, oldini olish.

Abstract: Rheumatism is a systemic inflammation of all tissues in the body, mainly localized in the pericardium. The heart, joints and subcutaneous connective tissues of the body are especially susceptible to disease. Rheumatism can be caused by simple angina, which is common among people. While tonsillitis itself is acute, accompanied by fever and headache, in rheumatic fever, inflammation leads to chronic heart valve damage, which can lead to disability or death many years after the acute illness. Rheumatism usually affects children aged 5 to 15 years, but adults can also get sick. The first symptoms of rheumatism often begin to appear 1-5 weeks after angina. Rheumatic attacks usually last three months, very rarely they last more than six months.

KEYWORDS: Rheumatism, autoimmune disease, inflammation, streptococcal infection, rheumatoid arthritis, symptoms, physiotherapy, drug therapy, prevention.

Аннотация: Ревматизм — системное воспаление всех тканей организма, локализующееся преимущественно в перикарде. Сердце, суставы и подкожные соединительные ткани организма особенно подвержены заболеваниям. Ревматизм может быть вызван простой стенокардией, которая часто встречается у людей. Если тонзиллит сам по себе является острым заболеванием, сопровождающимся лихорадкой и головной болью, то при ревматизме воспаление приводит к хроническому поражению клапанов сердца, что может привести к инвалидности или смерти спустя много лет после острого заболевания. Ревматизмом обычно болеют дети в возрасте от 5 до 15 лет, но взрослые также могут заболеть. Первые симптомы ревматизма часто начинают проявляться через 1–5 недель после стенокардии. Ревматические приступы обычно длятся три месяца, очень редко они длятся более шести месяцев.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Ревматизм, аутоиммунное заболевание, воспаление, стрептококковая инфекция, ревматоидный артрит, симптомы, физиотерапия, медикаментозная терапия, профилактика.

Muammoning dolzarbligi : 1838 –yilda rus shifokori G. I. Sokolskiy va fransuz Buyo bo'g'in revmatizimi o'tkir xurujining klinikasi bilan davosini birinchi marta tasvirlab, bu kasallikning yurak shikastlanishiga aloqador bo'lishini aniqlab berishgan. Rевmatizm bilan bolalar va o'smirlar hammadan ko'proq kasallanadi. Bunday xastalik bilan ayollar erkaklarga qaraganda 1,5 -2 barobar og'riydilar.

Asosiy qism. Rевmatizm: rivojlanish sabablari va omillari

Hozirgi kunda revmatizm rivojlanishining uchta asosiy sababi ajratiladi:

Boshdan o'tkazilgan kasalliklar. Kasallikning rivojlanishiga A guruh streptokokklari ta'sir ko'rsatadi. Agar kishi A guruhi streptokokklari infeksiyon kasalliklari bilan bir necha marta hastalangan bo'lsa, patologik jarayon rivojlanishi ehtimoli mavjud bo'ladi, natijada esa revmatizm yuzaga kelishi mumkin. Biroq, bemorda streptokokkning qay serologik kichik guruhi qayq qilinganligi muhim ahamiyatga ega. Ba'zi hollarda gemolitik A guruh streptokokk bilan bir marta kasallangandan keyin ham revmatizm rivojlanishi mumkin. Ayniqsa, agar bemor, masalan, O'RVI bilan kasallangan bo'lsa va tegishli davolash choralarini ko'rmayotgan bo'lsa, revmatik shikastlanishlar rivojlanishi xavfi ortadi.

Allergiya. Allergik reaksiya ham bevosita streptokokkning o'zi tomonidan, ham u ajratadigan moddalar (toksinlar va ferment oqsillar) tufayli sodir bo'lishi mumkin. Toksinlar qon oqimiga kirib, butun tana bo'ylab tarqalganligi uchun, immunitet javobi ham tizimli bo'lishi kerak. Ammo, bunday immunitet javobi

natijasida ko'proq yurak va bo'g'imlarga zarar yetadi. Revmatizmning surunkali shakli streptokokk infeksiyasi bilan bog'liq emasligini e'tiborga olish kerak. Surunkali revmatizm qonda streptokokklarga qarshi antitanalar aniqlanmaydi.

Irsiy moyillik. Birdan aytib o'tish kerak, revmatizm nasldan-naslga uzatilmaydi. Biroq, streptokokk bilan kasallanganda revmatizm rivojlanishiga bo'lgan yuqori moyillik nasl surishi mumkin. O'tkir revmatizm. Revmatizmning bu shakli 20 yoshgacha bo'lgan odamlarda uchraydi. Revmatizm o'tkir shaklining qo'zg'atuvchi agenti streptokokkdir. Revmatizm boshdan kechirilgan yuqori nafas yo'llari infeksiyasi bilan birlashsa, alomatlarning kechikishi (odatda 14-21 kunlarda) qayd qilinadi. O'tkir revmatizmning o'ziga xos xususiyati uning rivojlanish tezligidir. Dastlab, bemorlarni shamollash va grippdagi kabi umumiy intoksikatsiya alomatlari bezovta qiladi. Aynan shu alomatlarning o'xshashligi bu kasallikni darhol aniqlashga imkon bermaydi. Bir muncha vaqt o'tgach kardit, poliartrit, teri ustida toshmalar, ba'zan teri tugunlari kabi o'ziga xos alomatlar sezila boshlaydi. Kasallikning o'tkir davri uch oygacha davom etadi. Ayrim hollarda o'tkir revmatizm 6 oygacha davom etadi.

Surunkali revmatizm. Revmatizmning surunkali shakliga kelsak, u tez-tez qaytalanishi bilan xarakterlanadi, hatto bemor o'z vaqtida tegishli davolashni olib borsa ham. Ayniqsa, surunkali revmatizmning kuchayishi kuz-qish mavsumida tez-tez sodir bo'ladi, chunki sovuq jiddiy qo'zg'atuvchi omil hisoblanadi. Bundan tashqari, namlik yuqori bo'lgan joylarda uzoq muddat turish (yoki yashash) kasallikning kuchayishiga yordam beradi. Qoidaga ko'ra, surunkali revmatizmning xuruji yiliga bir necha marta sodir bo'ladi.

Surunkali revmatizm yetarlicha og'ir shaklda kechib, bemorning hayot sifatini sezilarli darajada kamaytiradi. Bemorni bo'g'imlardagi azobli og'riq, shuningdek yurak sohasidagi og'riqlar bezovta qiladi.

Qay a'zo shikastlanganligiga qarab, revmatizm quyidagi turlarga bo'linadi:

Revmatizmning yurak shakli. Kasallikning bu shaklida yurak mushaklari ta'sirlanadi. Bunday holatda bemorlardagi og'riqlar bir-biridan farq qiladi: kimdadir yaqqol og'riq, boshqalarda esa mo'tadil og'riq qayq qilinadi. Dastlabki bosqichlarda revmatizmning yurak shakli deyarli namoyon bo'lmaydi va faqat muayyan instrumental tadqiqotlar, masalan, EKG yordamida aniqlanadi. Kasallikning so'nggi bosqichlarida og'ir yurak shikastlanishi va o'tkir yurak yetishmovchiligi rivojlanadi, bu yurak mushakining qisqaruvchi qobiliyatining pasayishiga olib keladi.

Revmatizmning bo'g'im shakli. Revmatizmning bo'g'imli (artikulyar) shaklida faqat bo'g'imlar yoki yurak bilan bo'g'imlar shikastlanishi mumkin. Odatda, revmatizmning bo'g'im shakli katta bo'g'imlarga ta'sir qiladi va oxirgi bosqichlarda patologik jarayon kichik bo'g'imlarni ham qamrab oladi. Sekin-asta

bo'g'im xaltachasi va tog'aylarning shikastlanishi ro'y beradi. Kuchli og'riq tufayli, bemor shikastlangan bo'g'imni harakatlantirishi qiyinlashadi. Bo'g'im revmatizmining o'tkir shaklida yoki xuruj davrida tana harorati 39 °C ga qadar ko'tarilishi mumkin.

Revmatizmning nevrologik shakli. Asab tizimining revmatik shikastlanishi bo'g'im va yurak shikastlanishidan ko'ra kamroq uchraydi. Revmatizmning nevrologik shaklida harakatlanish uchun javob beradigan bosh miya po'stlog'i hujayralari shikastlanadi. Shu bois, bemor oyoq-qo'llari yoki yuz mushaklarining ixtiyorsiz harakatlari qayd qilinadi.

Revmatizmning o'pka shakli. Juda kamdan-kam hollarda kuzatiladi, rematizmga oid barcha holatlarning taxminan 1-3% ini tashkil etadi. Odatda, revmatizmning o'pka shakli o'zini bronxit yoki plevrit shaklida namoyon qiladi.

Revmatizmning teri shakli. Kasallikning bu shakli teri toshmalari yoki o'ziga xos revmatik tugunlar shaklida namoyon bo'ladi. Kasallikning teri shakli revmatizmga chalingan bemorlar umumiy sonining 5 foizidan oshmaydi.

Revmatizmning oftalmologik shakli. Kasallikning bu shakli faqat revmatizmning klassik alomatari bilan birgalikda aniqlanadi. Odatda, oftalmologik shakli ko'zning to'r pardasiga ta'sir qiladi. Revmatizmning oftalmologik shakli qisman yoki to'liq ko'rlikka olib kelishi mumkin. Revmatizm — yakka kasallik emas. Ko'pincha u boshqa patologiyalar bilan «qo'shnilik» qiladi, chunki streptokokklar ajratadigan zararli moddalar va immunitet antitanalari ko'plab a'zolarga va tizimlarga zarar yetkazadi va bunday namoyon bo'lishlarning hammasi revmatizm shakllari deb hisoblanishi mumkin.

Revmatizmning birinchi alomatlari kasallikni aniqlash imkonini bermaydi. Ular streptokokk shikastlanishli boshdan o'tkazilgan yuqori nafas yo'llarining infeksiyasidan (faringit, laringit, tonsillit) 2-3 hafta o'tib namoyon bo'ladi. Tasvir shamollashning qaytalanishi kabi ko'rinadi. O'tkir revmatizmning alomatlari tana haroratining ba'zan 40 darajaga qadar ko'tarilishi, pulsning tezlashuvi, varaja, ko'p terlash, kuchsizlik, bo'g'implarning shishganligi va og'rishi kabi namoyon bo'ladi. Dastavval eng katta va eng faol ishlatiladigan bo'g'implarga zarar yetadi.

Keyin yallig'lanish ko'pincha simmetrik tarzda boshqa bo'g'implarga tarqaladi. Bo'g'implar kuchli shishadi, qizaradi, teginib ko'rilganda issiq bo'ladi, bosilganda yoki harakatlanayotganda og'riq seziladi. Odatda yallig'lanish jarayoni bo'g'implarning barqaror o'zgarishiga olib kelmaydi. Puls tezlashgan, aritmik, ko'krakda og'riq qayd qilinadi, yurak dilatatsiyasi (kengayishi), ba'zida perikardning ishqalanishi shovqini eshitiladi — bu yurak shikastlanishidan dalolat beradi.

Revmatizmning umumiy alomatlari:

Gipertermiya. Tana harorati xavfli darajalargacha ($38,0-40,0^{\circ}\text{C}$) ko'tariladi. Ushbu alomat qo'zg'atuvchilarga qarshi o'tkir immun reaksiya rivojlanishi bilan bog'liq;

Kuchsizlik. Bemorlarning ta'rifiga ko'ra, tana «paxta» bo'liq qoladi, doimo uyqu bosadi;

Bosh og'rig'i. Peshonada lokalizatsiyalanadi.

Revmatizmning o'ziga xos (spetsifik) alomatlari:

Bo'g'imlardagi og'riq. Dastavval katta bo'g'imlar (tizza, tirsaklardagi) shikastlanadi, og'riq tortuvchi, o'tmas bo'ladi va uzoq davom etadi. Revmatizm uchun jarayonning jadal rivojlanishi, va, xuddi shundek bo'g'imlarda yallig'lanish va og'riqning tezda yo'qolishi va ularning vazifasi tiklanishi xarakterlidir;

To'sh ortidagi og'riq. Yurak sohasida o'tmas yoki simillovchi tabiatli og'riqlar. Ushbu alomat darhol paydo bo'lmaydi, balki bir yoki bir necha kundan keyin yuzaga keladi;

Tomir buzilishlari. Qon tomirlarining sinuvchanligi, burun qonashi va boshqalar;

Annulyar toshmalar. Barcha holatlarning 4-10 foizidan kamrog'ida namoyon bo'ladi. Ular pushti toshma kabi ko'rinadi, tekis bo'lmagan qirralar bilan aylana hosil qiladi. Bemorni biron-bir tarzda bezovta qilmaydi;

Revmatik tugunlar. Shikastlangan bo'g'imlarda hosil bo'ladi. Ular diametri 5 mm dan 2-3 santimetrgacha bo'lgan teri osti shakllanmalari kabi namoyon bo'ladi, zich va harakatsiz, og'riqsiz. Ular juda kam uchraydi va kasallikning boshlanishidan taxminan ikki oy davomida saqlanib turadi.

Spetsifik alomatlar faqat 1-3 kundan keyin paydo bo'ladi. Ba'zan qorin bo'shlig'i a'zolarining shikastlanishi belgilari (o'ng qovurg'a ostidagi og'riqlar va boshqalar) kuzatiladi. Bu kasallikning og'ir kechayotganini ko'rsatib, darhol kasalxonaga yotqizishni talab qiladi.

Bolalarda revmatizm ancha yumshoqroq shakda yoki surunkali, maxsus alomatlarsiz kechadi. Umumiy holsizlik, pulsning tezligi va bo'g'imlarda og'riq qayd qilinadi, harakatlenganda og'riq sezilmaydi. Agar yurak shikastlanishi belgilari bo'lmasa, kasallik kamdan-kam hollarda o'lim bilan yakun topadi, ammo kardit rivojlanishi bilan kelajakda bemorlarning o'rtacha umr ko'rish darajasi sezilarli darajada qisqaradi.

Revmatizmni davolash

Revmatizm — bu aralash immunitet-bakteriologik tabiatga ega bo'lgan patologiya. Shuning uchun revmatizmni davolash qiyin va uni batamom davolab bo'lmaydi. Kasallikning asosiy manbai streptokokk bakteriyalari bo'lganligi sababli

(immun reaksiya esa ikkilamchi va yot organizm «hujumi»ga javob hisoblanadi), davo choralarning asosiy maqsadi bakteriyalarni bartaraf etish va ularning hayot faoliyati va parchalanishi natijasida ajralib chiqqan moddalarni tezkor chiqarib tashlashga qaratilgan bo'ladi.

Ushbu kasallik qo'zg'atuvchisiga qarshi kurashish uchun bosh (va asosiy) preparat bu bitsilindir. Bitsilin penitisilin qatoridagi antibiotik bo'lib, oddiy penitisilinga qaraganda uzoqroq ta'sir qiladi.

Antibiotikli davolashning birinchi (faol) bosqichi 10 kundan 14 kungacha davom etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bundan kam muddat maqsadga muvofiq bo'lmaydi, chunki infeksiya saqlanib qoladi, bundan ko'proq muddat esa befoyda, chunki streptokokk antibiotikni parchalovchi moddalar ishlab chiqara boshlaydi, antibiotik esa bemorning o'ziga zarar yetkazadi. Undan keyin ikkinchi (passiv) bosqich boshlanadi. Bitsillinni og'iz orqali ichish tugaganidan uch hafta o'tgach, xuddi shunday preparat bemorga mushak ichiga kiritiladi. Bunday davolash 5-6 yil davom ettirilishi kerak (har 3 haftada 1 ta in'yektsiya), bu retsidiv ehtimolini kamaytirish va yurakda asoratlar rivojlanishini oldini olish uchun zarur.

XULOSA

Revmatizm organizmning autoimmun reaksiyasi natijasida yuzaga keladigan surunkali yallig'lanishli kasallik bo'lib, ko'pincha bo'g'imlar, yurak, asab tizimi va teriga zarar yetkazadi. Kasallikning asosiy sababi sifatida streptokokk infeksiyasiga kechikkan yoki noto'g'ri davolash ko'rsatiladi.

Maqolada revmatizmning klinik ko'rinishlari, diagnostikasi, zamonaviy davolash usullari va profilaktikasi tahlil qilindi. Dori vositalari (NSAID, gormonal preparatlar), fizioterapiya va hayot tarzini o'zgartirish asosiy davolash usullari sifatida qo'llaniladi. Kasallikni erta aniqlash va to'liq davolash orqali jiddiy asoratlarning oldi olinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Braunwald E. Harrison's Principles of Internal Medicine. McGraw-Hill, 2022.
2. Arnett F.C. et al. "Revised criteria for the classification of rheumatoid arthritis", Arthritis Rheum., 2021.
3. Yusupov A.N. "Revmatizm va autoimmun kasalliklar", Toshkent tibbiyot nashriyoti, 2020.
4. American College of Rheumatology Guidelines, 2023.
5. O'zbekiston Sog'liqni saqlash vazirligi statistik byulleteni, 2023-yil.
6. Van der Heijde D., et al. "Update on the treatment of rheumatic diseases", The Lancet, 2021.

The Importance of Psychological Adaptation and Coping Strategies in Cadets' Combat Training

Qosimov Muhammadali Hakimovich

Senior Lecturer at the Department of Tactics

Chirchiq Higher Tank Command and Engineering Military Academy

Abstract: Combat training for cadets is a rigorous process that demands not only physical endurance but also significant psychological resilience. The high-stress environment of combat training, characterized by intense physical demands, simulated combat scenarios, and time-sensitive decision-making, places unique psychological challenges on cadets. Effective psychological adaptation and coping strategies are critical for cadets to manage stress, maintain mental health, and enhance performance. This article explores the importance of psychological adaptation, the role of coping mechanisms, and their impact on cadets' success in combat training. By examining stress management techniques, resilience-building programs, and the psychological demands of training, this study underscores the need for integrated mental health support in military education.

Keywords: psychological adaptation, coping strategies, combat training, cadets, stress management, resilience, mental health, military education

Introduction

Combat training prepares cadets for the multifaceted challenges of military service, demanding not only physical and tactical proficiency but also psychological resilience. The high-stress environment—marked by simulated combat, sleep deprivation, and critical decision-making—tests cadets' mental fortitude. Psychological adaptation, the process of adjusting to these stressors, and effective coping strategies are pivotal for maintaining performance and mental health. Despite their importance, psychological training often receives less emphasis than physical or tactical preparation. This study investigates the role of psychological adaptation and coping strategies in cadets' combat training, emphasizing their impact on performance and long-term well-being.

Relevance of Work

The psychological demands of modern warfare, coupled with rising mental health concerns among military personnel, underscore the need for robust

psychological preparation during training. Cadets who fail to adapt to stressors risk burnout, reduced performance, or attrition, which can compromise military readiness. Furthermore, early development of coping skills may mitigate long-term mental health issues, such as post-traumatic stress disorder (PTSD). This research is relevant for military institutions seeking to optimize training programs, reduce dropout rates, and enhance cadets' resilience. It also contributes to the broader discourse on mental health in high-stress professions.

Purpose

The purpose of this study is to evaluate the importance of psychological adaptation and coping strategies in cadets' combat training. Specifically, it aims to:

1. Identify the psychological stressors faced by cadets during combat training.
2. Assess the effectiveness of coping strategies in managing stress and enhancing performance.
3. Propose recommendations for integrating psychological training into military education curricula.

Materials and Methods of Research

This study employed a mixed-methods approach to investigate psychological adaptation and coping strategies among cadets.

- **Participants:** A sample of 100 cadets (aged 18–25) from a military academy undergoing combat training.

- **Data Collection:**

- **Quantitative:** Standardized questionnaires, including the Perceived Stress Scale (PSS) and the Brief Coping Orientation to Problems Experienced (COPE) inventory, were administered to measure stress levels and coping strategies.

- **Qualitative:** Semi-structured interviews with 20 cadets and 5 instructors to explore subjective experiences of stress and coping mechanisms.

- **Intervention:** A 6-week resilience training program's impact was assessed, focusing on mindfulness, goal-setting, and peer support.

- **Analysis:** Quantitative data were analyzed using descriptive statistics and paired t-tests to compare pre- and post-intervention stress levels. Qualitative data were subjected to thematic analysis to identify recurring themes.

- **Ethical Considerations:** Informed consent was obtained, and anonymity was ensured to encourage honest responses.

Results and Discussion

Results:

- **Stress Levels:** Pre-intervention PSS scores indicated moderate to high stress ($M = 22.4$, $SD = 4.1$). Post-intervention scores decreased significantly ($M = 16.8$, $SD = 3.7$, $p < 0.01$).

- **Coping Strategies:** Cadets frequently used problem-focused coping (e.g., time management, skill practice) and social coping (e.g., peer support). Emotion-focused coping (e.g., mindfulness) increased post-intervention.

- **Qualitative Themes:** Interviews revealed three key themes: (1) the intensity of psychological stressors (e.g., fear of failure, fatigue), (2) the value of peer camaraderie, and (3) the need for accessible mental health resources.

- **Intervention Impact:** The resilience training program improved cadets' self-reported confidence, emotional regulation, and team cohesion.

Discussion:

The findings confirm that combat training imposes significant psychological stressors, consistent with prior research on military populations. The reduction in stress levels post-intervention suggests that structured psychological training can enhance adaptation. Problem-focused and social coping strategies were prevalent, reflecting cadets' proactive approaches to stress. However, the initial underuse of emotion-focused coping highlights a gap in emotional regulation skills, which the intervention addressed. Qualitative data underscore the importance of peer support and the need to destigmatize mental health support. Limitations include the short intervention duration and the specific context of one academy, which may limit generalizability. Future research should explore long-term outcomes and cross-institutional comparisons.

Conclusion

Psychological adaptation and coping strategies are critical for cadets' success in combat training. The study demonstrates that targeted interventions, such as resilience training, can significantly reduce stress and enhance coping skills. Military institutions should integrate psychological training into curricula, emphasizing mindfulness, peer support, and emotional regulation. By fostering psychological readiness, academies can improve cadet performance, reduce attrition, and prepare future soldiers for the mental demands of military service. Further efforts to normalize mental health support and expand access to resources will ensure

that cadets are as psychologically equipped as they are physically and tactically prepared.

References

1. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer Publishing Company.
2. Adler, A. B., Bliese, P. D., McGurk, D., Hoge, C. W., & Castro, C. A. (2009). Battlemind debriefing and battlemind training as early interventions with soldiers returning from Iraq: Randomization by platoon. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 77(5), 928–940.
3. Hourani, L. L., Council, C. L., Hubal, R. C., & Strange, L. B. (2011). Approaches to the primary prevention of posttraumatic stress disorder in the military: A review of the stress control literature. *Military Medicine*, 176(7), 721–730.
4. Florian, V., Mikulincer, M., & Taubman, O. (1995). Does hardiness contribute to mental health during a stressful real-life situation? The roles of appraisal and coping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4), 687–695.
5. Jo‘rayev, B. (2020). Harbiy xizmatda stress va uni yengish usullari. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi nashriyoti.
6. Karimov, S. T. (2018). Harbiy psixologiya asoslari. Toshkent: Akademiya.
7. Toshpulatov, A. (2021). Kursantlarning psixologik barqarorligini shakllantirishda coping strategiyalarining o‘rni. "Milliy armiyamiz" jurnali, №4, 45–52.

**Research Science and
Innovation House**

Methodology for improving special endurance qualities in young basketball players

Umarjonov Alimardon Alisher o'g'li

Urgench State University named after Abu Rayhon Beruni

Faculty of Sports Activities, Pedagogy and Psychology, 2nd year

23/01 Basketball team student

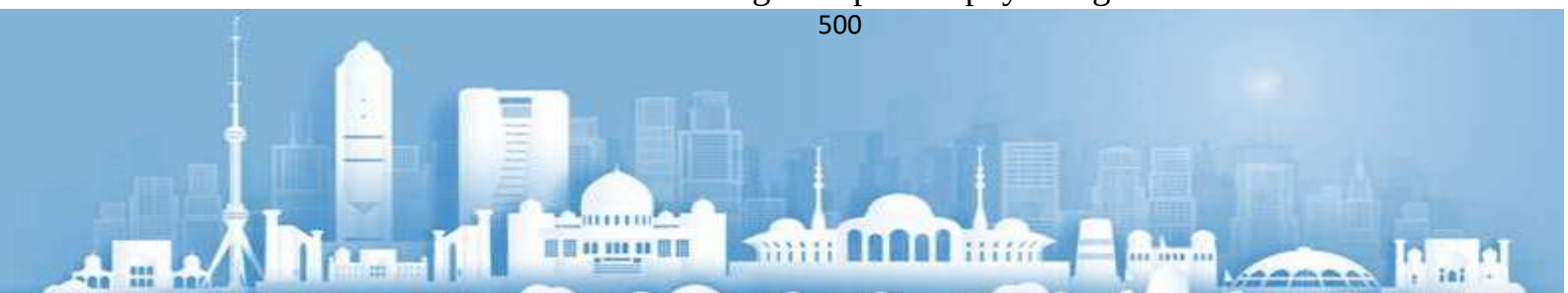
alimardon00177@gmail.com

Abstract: This article explores effective methodologies aimed at developing special endurance qualities in young basketball players. Given the high-intensity and dynamic nature of basketball, endurance plays a critical role in maintaining performance throughout the game. The research focuses on specialized training programs that enhance aerobic and anaerobic capacity, muscular endurance, and recovery speed. Various methods, including interval training, circuit training, and sport-specific drills, are analyzed for their impact on young athletes. The article also discusses age-appropriate load management and injury prevention strategies. The results highlight that a structured and scientifically grounded approach significantly improves endurance, leading to better athletic performance and reduced fatigue during matches.

Keywords: special endurance, young basketball players, training methodology, interval training, circuit training, aerobic capacity, anaerobic endurance, sports performance, youth sports, load management, injury prevention

Introduction: In modern basketball, where the pace of the game is constantly increasing, the physical preparedness of players, particularly their endurance, has become a decisive factor in achieving competitive success. Basketball is characterized by frequent changes in movement intensity—sprinting, jumping, abrupt stops, and rapid directional shifts—which place significant demands on a player's special endurance. For young athletes, the development of these endurance qualities not only enhances performance during games but also lays the foundation for long-term athletic growth and injury prevention.

Special endurance refers to the ability to sustain high-intensity efforts specific to a sport over prolonged periods without a significant decline in performance. In basketball, this involves maintaining speed, agility, and technical precision throughout all quarters of a match. However, traditional general endurance training methods are insufficient for meeting the specific physiological and biomechanical

demands of basketball. Therefore, it is essential to implement targeted methodologies that address the unique energy systems and muscle groups engaged during gameplay.

The importance of developing special endurance in young basketball players cannot be overstated, as this age group represents a critical period for physical and functional adaptation. Properly structured endurance training not only improves athletic output but also contributes to faster recovery, greater resilience against fatigue, and enhanced concentration during decisive game moments.

This article aims to analyze and present effective methodologies for improving special endurance qualities in young basketball players, focusing on scientifically-based practices that align with the physiological characteristics of adolescent athletes. By integrating modern training techniques with sport-specific demands, coaches and trainers can optimize the development of endurance, ultimately fostering better performance and long-term athletic potential.

Relevance of the Work

The development of special endurance qualities in young basketball players is a pressing issue in modern sports science and coaching practice. As basketball evolves into an increasingly fast-paced and physically demanding sport, players are required to sustain high levels of performance throughout extended periods of play. For young athletes, whose physiological systems are still developing, the implementation of effective endurance training methods is crucial for both immediate performance and long-term athletic progression.

Current research indicates that endurance is not only vital for maintaining physical output but also for supporting cognitive functions such as decision-making, reaction time, and tactical awareness during games. Despite its importance, many youth training programs still rely on outdated or generalized conditioning techniques that fail to meet the specific demands of basketball.

Moreover, improper endurance training can lead to overtraining, fatigue, and a higher risk of injury, especially in adolescents. Therefore, there is a growing need to design age-appropriate, sport-specific methodologies that enhance special endurance while considering the developmental characteristics of young players.

This work is relevant as it addresses these gaps by offering a structured approach to improving special endurance in youth basketball. It integrates modern training principles, scientific findings, and practical applications, providing coaches

and sports practitioners with effective tools to enhance athletic performance safely and efficiently.

Objective

The primary objective of this study is to develop and substantiate effective methodologies for improving special endurance qualities in young basketball players.

Specifically, the study aims to:

- Identify the key components of special endurance relevant to basketball performance.
- Analyze existing training methods and their applicability to youth athletes.
- Design a comprehensive, age-appropriate training program focused on enhancing aerobic and anaerobic endurance.
- Evaluate the effectiveness of sport-specific endurance drills, interval training, and circuit training in improving performance.
- Provide recommendations for optimizing load management and preventing overtraining in young basketball players.
- Contribute to the scientific and practical foundations of physical training in youth sports by offering evidence-based strategies for endurance development.

Materials and Research Methods

The research was conducted over a 12-week period involving **30 young basketball players** aged between **13 and 16 years**, who were actively training in a sports school. The participants were divided into two groups:

- **Experimental Group (15 players):** Received a specialized endurance training program.
- **Control Group (15 players):** Continued with their standard basketball training routine without additional endurance-specific interventions.

Research Methods:

1. **Initial and Final Testing:**
 - **Yo-Yo Intermittent Recovery Test Level 1 (Yo-Yo IR1):** To assess aerobic and anaerobic endurance.
 - **30-Second Shuttle Run Test:** To evaluate high-intensity repeatability.
 - **Heart Rate Monitoring:** Used to track recovery time post-exercise.

- **Game Performance Analysis:** Observation of endurance-related performance during matches (e.g., number of effective sprints, drop in intensity in later quarters).
- 2. **Training Methodology for the Experimental Group:**
 - **Interval Training:** Short bursts of high-intensity running (15-30 seconds) followed by active recovery.
 - **Circuit Training:** Combination of strength and cardio exercises targeting basketball-specific movements (e.g., jump squats, defensive slides, sprint drills).
 - **Sport-Specific Drills:** Continuous fast-break drills, full-court pressing, and transition exercises designed to mimic in-game endurance demands.
 - **Training Frequency:** 3 endurance-focused sessions per week integrated into regular basketball practices.
- 3. **Monitoring Tools:**
 - Heart rate monitors and perceived exertion scales (RPE) were used to ensure optimal load management.
 - Weekly adjustments were made based on individual performance and recovery rates.

Results and Discussion

After 12 weeks, the data demonstrated a significant improvement in the special endurance qualities of the **Experimental Group** compared to the **Control Group**.

Key Findings:

• Yo-Yo IR1 Test:

- Experimental Group: Average improvement of **22%** in total distance covered.
- Control Group: Minor improvement of **6%**, attributed to general physical activity.

• 30-Second Shuttle Run:

- Experimental Group reduced fatigue rate by **18%**, maintaining higher speeds throughout repetitions.
- Control Group showed only a **4%** improvement.

• Heart Rate Recovery:

- Experimental Group's average recovery time decreased by 25%, indicating better cardiovascular efficiency.

- Control Group showed negligible change.

- **Game Performance:**

- Coaches observed that players in the Experimental Group sustained higher levels of activity, particularly in the third and fourth quarters, with fewer substitutions due to fatigue.

- The number of successful fast breaks and defensive recoveries increased by 30% in the Experimental Group.

Discussion:

The results confirm that a targeted, sport-specific endurance training program significantly enhances special endurance in young basketball players. The combination of interval and circuit training, when aligned with basketball-specific drills, proved to be more effective than standard training alone.

Importantly, the methodology respected the physiological limits of adolescent athletes, ensuring progressive overload without leading to overtraining or injury. Regular monitoring allowed for individualized adjustments, which contributed to the overall success of the program.

These findings align with contemporary sports science literature, which emphasizes the superiority of high-intensity interval training (HIIT) and functional circuit training in developing endurance relevant to team sports like basketball.

Furthermore, improved endurance not only benefited physical performance but also contributed to better decision-making and tactical execution during games, as players experienced less mental fatigue.

Conclusion: The conducted research clearly demonstrates that the implementation of a structured, sport-specific methodology significantly improves special endurance qualities in young basketball players. Traditional training approaches, which often focus on general physical conditioning, are insufficient to meet the dynamic and high-intensity demands of modern basketball.

By integrating interval training, circuit-based exercises, and basketball-specific drills into regular practice sessions, young athletes were able to enhance both their aerobic and anaerobic capacities. This led to noticeable improvements in their ability to maintain high performance throughout the duration of matches, reduce fatigue, and recover more efficiently between high-intensity efforts.

Moreover, the methodology proved to be safe and adaptable to the physiological characteristics of adolescents, minimizing the risk of overtraining and injuries. The positive correlation between improved endurance and in-game performance highlights the importance of targeted physical preparation in youth basketball development programs.

In conclusion, coaches and sports practitioners are encouraged to adopt scientifically-based endurance training strategies tailored to the specific needs of basketball. Such an approach not only boosts physical performance but also contributes to the overall athletic growth and long-term success of young players.

Future research should focus on refining these methodologies further, exploring individualized training loads, and integrating modern technologies such as wearable fitness trackers for enhanced monitoring and optimization of training processes.

References

1. Курбонов, Ш. А. (2020). Ёш баскетболчиларда жисмоний сифатларни ривожлантириш методикаси. Тошкент: Олимпия спорт институти нашриёти. – Б. 45-67.
2. Ташпулатов, Р. Х. (2019). Спорт ўйинларида махсус чидамлилиқни ривожлантириш усуллари. Тошкент: “Fan va texnologiya” нашриёти. – Б. 102-118.
3. Bompa, T., & Buzzichelli, C. (2019). Periodization: Theory and Methodology of Training. 6th ed. Champaign, IL: Human Kinetics. – pp. 215-240.
4. Zatsiorsky, V. M., & Kraemer, W. J. (2006). Science and Practice of Strength Training. Champaign, IL: Human Kinetics. – pp. 180-200.
5. Bishop, D. (2003). "Warm up II: Performance changes following active warm up and how to structure the warm up." Sports Medicine, 33(7), 483-498.
6. Hoff, J., & Helgerud, J. (2004). "Endurance and strength training for soccer players: physiological considerations." Sports Medicine, 34(3), 165-180.
7. Исмоилов, Д. Б. (2021). Ёш спортчиларда юклама ва тикланиш жараёнларини бошқариш. Самарқанд: СамДУ нашриёти. – Б. 88-105.
8. Laursen, P. B., & Jenkins, D. G. (2002). "The scientific basis for high-intensity interval training: Optimising training programmes and maximising performance in highly trained endurance athletes." Sports Medicine, 32(1), 53-73.

Linguistic analysis of legal terminology in English and Uzbek

Xasanbayeva Saodat

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: This article explores the linguistic features of legal terminology in English and Uzbek, focusing on their structural, semantic, and functional characteristics. Legal language, being a specialized form of communication, demonstrates unique lexical and syntactic properties shaped by cultural, historical, and legal traditions of each language community. The study compares the formation of legal terms, their usage in legal discourse, and the challenges of translation between English and Uzbek. Special attention is given to the analysis of polysemy, synonymy, borrowings, and the influence of Latin in English legal terms versus Arabic-Persian elements in Uzbek legal terminology. The findings highlight both commonalities and distinctions in the conceptualization and expression of legal notions, contributing to better understanding in legal translation, comparative linguistics, and legal education.

Keywords: Legal terminology, linguistic analysis, English legal language, Uzbek legal language, comparative linguistics, legal translation, legal discourse, lexical features, syntactic structures, polysemy, synonymy, borrowings, Latin influence, Arabic-Persian elements.

Introduction: Legal terminology is a fundamental component of any legal system, serving as a precise tool for expressing legal concepts, rights, obligations, and procedures. The language of law, often referred to as "legalese," is characterized by its formalism, stability, and specificity. Despite the universality of legal principles, each language develops its own set of legal terms influenced by its unique cultural, historical, and linguistic background.

In this context, the comparison of English and Uzbek legal terminology provides valuable insights into how different legal traditions and linguistic systems shape the formation and usage of legal language. English legal terminology has evolved under the strong influence of Common Law traditions, Latin heritage, and Norman French, leading to a complex and layered vocabulary. Conversely, Uzbek

legal terminology has been shaped by Civil Law traditions, Soviet legal heritage, and a rich integration of Arabic and Persian lexical elements.

The growing need for international legal cooperation, globalization, and the development of multilingual legal frameworks highlight the importance of understanding the linguistic features of legal terms across languages. Accurate translation and interpretation of legal documents require not only linguistic competence but also deep knowledge of both legal systems and their terminologies.

This study aims to analyze the structural, semantic, and functional aspects of legal terminology in English and Uzbek, identifying similarities and differences, as well as addressing challenges faced in legal translation and bilingual legal communication. By conducting a comparative linguistic analysis, this research contributes to the fields of legal linguistics, translation studies, and cross-cultural legal understanding.

Relevance of Work: In the era of globalization, legal interactions between countries, international organizations, and multinational corporations have significantly increased. This has led to a growing demand for precise legal communication across different languages and legal systems. Understanding the linguistic nature of legal terminology is crucial for ensuring clarity, accuracy, and consistency in legal documents, contracts, treaties, and judicial proceedings.

The relevance of this research lies in its focus on the comparative analysis of English and Uzbek legal terminologies, which represent two distinct legal and linguistic traditions. While English serves as the dominant language in international law and business, Uzbek is the official language of a rapidly developing nation engaged in global legal and economic relations. The differences in legal systems—Common Law for English and Civil Law influences in Uzbek—further emphasize the need for linguistic analysis to bridge conceptual and terminological gaps.

Moreover, legal translation remains one of the most challenging areas in translation studies due to the specificity and rigidity of legal terms. Misinterpretation can lead to serious legal consequences. Therefore, this study is highly relevant for legal practitioners, translators, linguists, and scholars engaged in comparative law and international legal affairs.

Purpose:

The primary purpose of this study is to conduct a detailed linguistic analysis of legal terminology in English and Uzbek, focusing on their structural, semantic, and functional characteristics. The objectives of the research include:

- To identify and classify the key linguistic features of legal terms in both languages.
- To compare the processes of term formation, including the role of borrowings, historical influences, and morphological patterns.
- To explore semantic phenomena such as polysemy, synonymy, and term equivalence in legal discourse.
- To analyze challenges encountered in translating legal terminology between English and Uzbek.
- To provide recommendations for improving legal translation practices and fostering better cross-linguistic understanding in the legal field.

By achieving these objectives, the study aims to contribute to the development of legal linguistics, enhance the quality of legal translations, and support legal professionals working in bilingual or multilingual contexts.

Materials and Methods of Research:

This research is based on a comparative linguistic analysis of legal terminology in English and Uzbek. The study employs both qualitative and quantitative methods to examine the structural, semantic, and functional features of legal terms in these two languages.

Materials:

- **Legal Texts and Documents:** Constitutions, civil codes, criminal codes, commercial contracts, court decisions, international treaties, and legislative acts in both English and Uzbek.

- **Legal Dictionaries and Glossaries:** Bilingual (English-Uzbek) and monolingual legal dictionaries to analyze standardized legal terms.

- **Academic Literature:** Research papers, books, and articles on legal linguistics, translation studies, and comparative law.

- **Corpus Data:** Selected legal corpora and databases containing authentic legal discourse in English and Uzbek.

Methods:

1. **Descriptive Method:** To describe the main linguistic features of legal terminology in both languages.

2. **Comparative Method:** To identify similarities and differences in term formation, semantic structure, and usage.
3. **Structural Analysis:** Focused on morphological and syntactic properties of legal terms.
4. **Semantic Analysis:** Examination of meaning, including issues of polysemy, synonymy, and context-dependent interpretations.
5. **Translation Analysis:** Evaluation of equivalence and challenges in translating legal terms between English and Uzbek.
6. **Statistical Method:** Quantitative analysis of the frequency and patterns of certain types of legal terms (e.g., borrowings, compound terms).

These methods ensure a comprehensive approach to understanding the linguistic nature of legal terminology and its practical implications.

Results and Discussion:

The analysis revealed several important findings regarding the linguistic characteristics of legal terminology in English and Uzbek:

1. **Structural Features:**
 - **English legal terms** often consist of compound structures and doublets/triplets (e.g., "null and void," "cease and desist"), reflecting historical influences from Latin and Norman French.
 - **Uzbek legal terms** frequently utilize borrowings from Arabic and Persian, especially in traditional legal concepts, while modern terms are influenced by Russian due to historical Soviet legal frameworks.
2. **Semantic Features:**
 - Both languages exhibit **polysemy** in legal terms, where a single term can have multiple meanings depending on context (e.g., "consideration" in English law).
 - **Synonymy** is more prevalent in English due to its layered vocabulary, whereas Uzbek legal language tends to prefer more standardized, single-term usage to avoid ambiguity.
3. **Borrowings and Historical Influence:**
 - English legal terminology retains a significant number of Latin-origin terms (e.g., habeas corpus, ex parte).
 - Uzbek legal terminology reflects a mix of Arabic-Persian heritage and Russian legal lexicon, especially in administrative and procedural terms.

4. **Translation Challenges:**

- The study identified frequent **non-equivalence** issues where specific legal concepts in one language do not have direct counterparts in the other due to differing legal systems.
- For example, Common Law-specific terms in English often lack precise equivalents in Uzbek Civil Law contexts, requiring descriptive translations or adaptation.

5. **Functional Aspects:**

- Legal language in both English and Uzbek is characterized by formal tone, use of passive constructions, and a tendency toward lengthy, complex sentences to ensure precision and avoid misinterpretation.

Discussion: The findings highlight that while legal terminology in both languages serves the same functional purpose—ensuring clarity and precision in legal contexts—the linguistic expression of legal concepts is deeply rooted in historical, cultural, and legal traditions. These differences create significant challenges for legal translation, especially when dealing with culturally bound legal terms and system-specific concepts.

To address these issues, translators and legal professionals must possess not only bilingual competence but also a deep understanding of both legal systems. The development of comprehensive bilingual legal dictionaries, glossaries, and standardized translation guidelines is essential for improving the accuracy of legal translations.

Conclusion

The linguistic analysis of legal terminology in English and Uzbek has demonstrated that legal language is a unique and highly specialized form of communication, shaped by the historical, cultural, and legal frameworks of each society. While both languages aim to ensure precision, clarity, and unambiguity in legal discourse, their terminological systems differ significantly due to the influence of distinct legal traditions—Common Law in the case of English and Civil Law with historical Arabic-Persian and Russian influences in Uzbek.

Key findings of the study highlight structural differences, such as the prevalence of compound expressions and Latin borrowings in English, contrasted with standardized and often borrowed terms in Uzbek. Semantic challenges,

particularly polysemy, synonymy, and non-equivalence, pose significant obstacles in legal translation between these languages.

The research underscores the importance of developing specialized approaches to legal translation, taking into account not only linguistic but also legal system disparities. For effective cross-linguistic legal communication, translators, linguists, and legal practitioners must engage in interdisciplinary learning, combining legal knowledge with linguistic expertise.

In conclusion, this study contributes to the fields of legal linguistics, comparative law, and translation studies by providing a deeper understanding of how legal concepts are linguistically encoded in English and Uzbek. It also emphasizes the need for further research, the creation of comprehensive bilingual legal resources, and the establishment of standardized practices to facilitate accurate and effective legal translation in international and domestic contexts.

References

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023. – 98 b.
2. Karimov, A. Huquq terminologiyasining lingvistik xususiyatlari. – Toshkent: Huquq nashriyoti, 2021. – 156 b.
3. Rahmonova, D. O‘zbek tilida huquqiy matnlarning tarjima muammolari // Filologiya masalalari. – 2022. – №4. – B. 45-52.
4. Crystal, D. The Language of the Law. – London: Cambridge University Press, 2019. – 210 p.
5. Mellinkoff, D. The Language of the Law. – Boston: Little, Brown and Company, 2004. – 356 p.
6. Šarčević, S. New Approach to Legal Translation. – The Hague: Kluwer Law International, 2000. – 288 p.
7. Bhatia, V. K. Legal Discourse: Perspectives and Practices. – London: Routledge, 2017. – 240 p.
8. Oxford Dictionary of Law. – 9th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – 672 p.
9. Yusupova, N. O‘zbek huquq terminologiyasining shakllanish manbalari // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2023. – №2. – B. 33-40.
10. Cao, D. Translating Law. – Clevedon: Multilingual Matters, 2007. – 200 p.
11. Alisherov, B. Huquqiy matnlarni ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilishning nazariy asoslari. – Toshkent: Fan, 2020. – 142 b.

Foreign words in English text and their translation into Uzbek

Shaimova Fotima

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: This article explores the usage of foreign words in English texts and the challenges they present in translation into Uzbek. With globalization and cultural exchange, English has incorporated numerous borrowings from Latin, French, German, and other languages. Translating these terms into Uzbek requires not only linguistic competence but also cultural awareness and contextual understanding. The study analyzes common strategies used in translating foreign words, such as transliteration, calque, descriptive translation, and adaptation. It also highlights frequent issues faced by translators, including untranslatable concepts, preservation of stylistic nuances, and the risk of misinterpretation. The paper provides examples from literary, scientific, and journalistic texts to illustrate effective translation practices.

Keywords: foreign words, borrowing, translation strategies, transliteration, calque, adaptation, English-Uzbek translation, linguistic borrowing, cultural equivalence, contextual translation

Introduction: In the modern era of globalization, languages constantly interact, leading to the active exchange of vocabulary across linguistic borders. One of the most prominent examples of this phenomenon is the English language, which has absorbed a vast number of foreign words from Latin, French, German, Spanish, Italian, and many other languages throughout its history. These borrowed words, known as loanwords, have become an integral part of English texts in various fields, including literature, science, technology, law, and everyday communication.

The presence of foreign words in English enriches the language but simultaneously creates challenges for translators, especially when rendering these texts into languages like Uzbek, which has its own linguistic structure, cultural background, and lexical norms. Translators often face dilemmas: should a foreign term be preserved in its original form, adapted to Uzbek phonetics and grammar, or replaced with a descriptive equivalent? The answer largely depends on the context, the target audience, and the purpose of the translation.

Moreover, some foreign words in English carry specific cultural or historical connotations that may not have direct equivalents in Uzbek. This requires translators to not only convey the meaning accurately but also maintain the stylistic and cultural nuances of the original text.

This article aims to investigate the role of foreign words in English texts, the main difficulties encountered when translating them into Uzbek, and the strategies employed to overcome these challenges. By analyzing practical examples and established translation methods, the study seeks to provide guidance for achieving linguistic and cultural equivalence in translation.

Relevance of Work:

The increasing interaction between English and Uzbek in fields such as education, science, technology, media, and international relations has significantly raised the demand for high-quality translations. A notable challenge in this process is the correct interpretation and translation of foreign words embedded within English texts. These words often carry meanings, stylistic features, or cultural references that are unfamiliar to Uzbek-speaking audiences.

Understanding how to appropriately translate foreign words is essential for ensuring that the target text remains faithful to the original while being accessible and understandable to Uzbek readers. Failure to address these linguistic nuances can lead to misinterpretation, loss of meaning, or cultural dissonance.

Given the growing volume of English-Uzbek translations in professional and academic settings, the study of effective strategies for handling foreign words has become highly relevant. It contributes not only to the development of translation theory and practice but also supports intercultural communication and the enrichment of the Uzbek language through carefully considered borrowings and adaptations.

Purpose:

The primary purpose of this study is to analyze the use of foreign words in English texts and to identify optimal strategies for their translation into Uzbek. The research aims to:

- Examine the types and origins of foreign words commonly found in English texts.
- Highlight the main challenges translators face when dealing with these terms in the Uzbek language context.

- Explore and evaluate different translation techniques, such as transliteration, calque (loan translation), descriptive translation, and adaptation.
- Provide practical examples and recommendations to improve translation quality and cultural accuracy.
- Contribute to the development of translation methodology, particularly in addressing linguistic borrowings between English and Uzbek.

By achieving these objectives, the study seeks to assist translators, linguists, and scholars in navigating the complexities of translating foreign elements, ensuring both linguistic fidelity and cultural relevance.

Materials and Methods of Research:

This research is based on a qualitative analysis of English texts from various domains, including literature, scientific articles, technical manuals, legal documents, and journalistic publications. A selection of texts containing a significant number of foreign words and expressions was examined to identify patterns and challenges in translation into Uzbek.

The following methods were applied in the study:

- **Comparative Analysis:** English source texts and their Uzbek translations were compared to evaluate how foreign words were rendered.
- **Descriptive Method:** The translation strategies used by professional translators were described and categorized.
- **Contextual Analysis:** Special attention was paid to the context in which foreign words appeared to assess whether transliteration, adaptation, or descriptive translation was more appropriate.
- **Case Study Approach:** Specific examples of foreign words (e.g., status quo, déjà vu, prima facie, faux pas, a priori) were analyzed to illustrate practical solutions.
- **Review of Translation Theories:** The study also incorporated theoretical frameworks from leading translation scholars regarding the treatment of loanwords and cultural terms.

The combination of these methods allowed for a comprehensive understanding of both the theoretical and practical aspects of translating foreign words from English into Uzbek.

Results and Discussion:

The analysis revealed several key findings regarding the translation of foreign words in English texts into Uzbek:

1. **Prevalence of Foreign Words:** Foreign words are especially common in fields such as law, philosophy, medicine, art, and diplomacy. Many of these terms have no direct equivalents in Uzbek due to their culturally specific origins or specialized meanings.

2. **Translation Strategies Identified:** Translators generally employ four main strategies:

- **Transliteration:** Used for proper nouns, brand names, or terms that have been widely adopted in Uzbek (e.g., internet, software → internet, dasturiy ta'minot).

- **Calque (Loan Translation):** Applied when a foreign term can be translated word-for-word without losing meaning (e.g., black market → qora bozor).

- **Descriptive Translation:** Used for complex terms where explanation is necessary (e.g., faux pas → noqulay vaziyatdagi xato harakat).

- **Adaptation:** Terms are adapted to fit Uzbek linguistic norms or replaced with culturally equivalent concepts.

3. **Challenges Faced:**

- Some foreign words carry **cultural or historical connotations** that are difficult to convey.

- Overuse of transliteration can **alienate readers** unfamiliar with the source language.

- In scientific and technical fields, **standardization** is lacking for many newly borrowed terms, leading to inconsistent translations.

4. **Best Practices:**

- When possible, translators should prioritize **clarity** and **reader comprehension** over rigid adherence to the original term.

- Footnotes or glossaries can be helpful when introducing unfamiliar foreign words.

- For commonly used international terms, consistency with established Uzbek usage is recommended.

5. **Examples from Practice:**

English Term	Original Language	Possible Uzbek Translation	Strategy
Status quo	Latin	Mavjud holat	Descriptive
Déjà vu	French	Avval ko‘rilgandek tuyg‘u	Descriptive

English Term	Original Language	Possible Uzbek Translation	Strategy
Prima facie	Latin	Dastlabki qarashda	Calque
Faux pas	French	Noqulay vaziyatdagi xato	Descriptive
A priori	Latin	Oldindan ma'lum	Adaptation

These examples demonstrate how careful selection of translation methods ensures both accuracy and accessibility for Uzbek readers.

Conclusion: The integration of foreign words into English texts is a reflection of historical, cultural, and scientific exchanges across nations. While these borrowings enrich the English language, they pose significant challenges for translators working into Uzbek, a language with distinct linguistic structures and cultural frameworks. This study has shown that effective translation of foreign words requires more than literal conversion; it demands a deep understanding of both source and target languages, as well as sensitivity to cultural context. The choice between transliteration, calque, descriptive translation, or adaptation must be guided by the nature of the term, its frequency of use, and the expectations of the target audience.

Key conclusions include:

- Translators should strive for **clarity and cultural relevance**, ensuring that foreign terms do not obscure the meaning for Uzbek readers.
- **Descriptive translation** often provides the best solution when dealing with culturally loaded or conceptually complex foreign words.
- Consistency in translating commonly used international terms is crucial for maintaining standardization across texts.
- The development of specialized Uzbek terminological resources and glossaries would greatly assist translators in handling foreign words more effectively.

In conclusion, addressing the challenges of translating foreign words from English into Uzbek not only enhances translation quality but also contributes to the broader process of linguistic modernization and cultural exchange. Continued research and collaboration among linguists, translators, and terminologists are essential for refining translation practices in this area.

References

1. Karimova, S. (2020). Ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima jarayonida madaniy tafovutlarni hisobga olish muammolari. // Filologiya va tillarni o‘qitish jurnali, №4. – B. 45-52.
2. Raxmonov, A. (2019). Chet tillaridan o‘zbek tiliga tarjimada terminlar va ularning muammolari. // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali, №2. – B. 33-40.
3. Yusupova, D. (2021). O‘zbek tilida xorijiy so‘zlarni qo‘llash va ularning standartlashuvi. // Til va Tarjima ilmiy jurnali, №3. – B. 60-68.
4. Baker, M. (2011). In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. London: Routledge. – 341 p.
5. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall. – 292 p.
6. Vinay, J.P., & Darbelnet, J. (1995). Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. Amsterdam: John Benjamins Publishing. – 359 p.
7. Catford, J.C. (1965). A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. London: Oxford University Press. – 108 p.

**Research Science and
Innovation House**

Bo'lg'usi o'qituvchilarning kompetentligini rivojlantirish

Azimboyeva Yorqinoy

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat univesiteti magistranti

Annotatsiya: Bugungi kunda ta'lim tizimida bo'lg'usi o'qituvchilarning kompetentligini rivojlantirish, ularning kasbiy faoliyatini samarali va sifatli bajarishiga asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchilarni tayyorlash jarayonida kompetentlik yondashuvi orqali pedagogik ko'nikmalarni shakllantirish, pedagogik psixologiya, kommunikativ mahorat, innovatsion pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Bu maqolada bo'lg'usi o'qituvchilarning kompetentligini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi, shuningdek, samarali ta'lim tizimini yaratish uchun zarur bo'lgan yondashuvlar va metodlar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: bo'lg'usi o'qituvchilar, kompetentlik, ta'lim tizimi, pedagogik ko'nikmalar, innovatsion texnologiyalar, kasbiy tayyorgarlik.

Абстрактный: В современном образовательном процессе развитие компетенций будущих учителей является важнейшим фактором, обеспечивающим эффективное и качественное выполнение их профессиональной деятельности. В процессе подготовки учителей необходимо особое внимание уделить формированию педагогических навыков через компетентностный подход, овладению педагогической психологией, коммуникативными умениями и инновационными педагогическими технологиями. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты развития компетенций будущих учителей, а также рассматриваются подходы и методы, необходимые для создания эффективной образовательной системы.

Ключевые слова: будущие учителя, компетентность, образовательная система, педагогические навыки, инновационные технологии, профессиональная подготовка.

Abstract: In the modern educational system, the development of future teachers' competencies serves as a key factor in ensuring the effective and high-quality performance of their professional duties. In the process of teacher training,

special attention should be given to shaping pedagogical skills through a competence-based approach, mastering pedagogical psychology, communicative skills, and innovative teaching technologies. This article analyzes the theoretical and practical aspects of developing future teachers' competencies, as well as the approaches and methods necessary to create an effective education system.

Keywords: future teachers, competence, education system, pedagogical skills, innovative technologies, professional training.

Kirish: Bugungi kunda ta'lim tizimining muvaffaqiyati, asosan, uning eng muhim elementlaridan biri bo'lgan o'qituvchilarning professional kompetentligiga bog'liq. O'qituvchi nafaqat bilimlarni o'rgatadigan, balki yosh avlodning ruhiy va axloqiy shakllanishida, ularning kelajakdagi jamiyatda o'rin topishida katta rol o'ynaydi. Shu sababli, bo'lg'usi o'qituvchilarni tayyorlashda kompetentlik yondashuvini qo'llash, ularning kasbiy faoliyatiga tayyorligini yaxshilashga, zamonaviy talablarga mos pedagogik ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kompetentlik yondashuvi nafaqat o'quvchilarni ta'lim olish jarayoniga jalb qilish, balki o'qituvchilarni kasbiy jihatdan shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv orqali bo'lg'usi o'qituvchilarga pedagogik bilimlarni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan o'zlashtirish, shuningdek, muammolarni hal qilish, innovatsion metodlar va texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlarini yaratadi. Pedagogik psixologiya, kommunikativ mahorat, zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayonida to'g'ri qo'llash kabi ko'nikmalarni rivojlantirish o'qituvchining muvaffaqiyatli va samarali faoliyat yuritishiga olib keladi.

Shu bois, bo'lg'usi o'qituvchilarni tayyorlashda ularning kompetentligini rivojlantirishga e'tibor qaratish, nafaqat o'quvchilarga yuqori sifatli ta'lim berishni, balki jamiyatning ilg'or va raqobatbardosh taraqqiyotiga hissa qo'shishni ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu maqolada, bo'lg'usi o'qituvchilarni kompetentlikka asoslangan tayyorlashning ahamiyati, zarur metodlar va pedagogik yondashuvlar ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism: Kompetentlik yondashuvining ta'lim tizimida o'rni

Kompetentlik yondashuvi o'qituvchilarni tayyorlashda zamonaviy va samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi — o'qituvchilarni nafaqat pedagogik bilimlar bilan, balki zamonaviy metodlar, texnologiyalar, psixologik bilimlar, ijtimoiy-ma'naviy ko'nikmalar bilan ham ta'minlashdir. Bu yondashuv o'qituvchining nafaqat bilim berish, balki

o'quvchilarni shaxs sifatida rivojlantirish, jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishiga yordam berishga qaratilgan.

Kompetentlikka asoslangan ta'lim yondashuvi bo'yicha o'qituvchilar quyidagi asosiy kompetensiyalarni rivojlantirishi kerak:

- **Pedagogik kompetensiya** – ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarish, darslarni samarali o'tkazish;

- **Kommunikativ kompetensiya** – o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar bilan samarali muloqot qilish qobiliyati;

- **Texnologik kompetensiya** – ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarni, multimedia vositalarini qo'llash;

- **Pedagogik psixologik kompetensiya** – o'quvchilarning psixologik ehtiyojlarini tushunish va ularga mos ravishda ta'lim berish;

- **Innovatsion kompetensiya** – yangi pedagogik metod va yondashuvlarni o'rganish va amaliyotda qo'llash.

O'qituvchilarning pedagogik ko'nikmalarini shakllantirish

O'qituvchilarni tayyorlash jarayonida pedagogik ko'nikmalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bu ko'nikmalar orqali o'qituvchilar o'quvchilarning bilimni samarali tarzda oshirish, ularning shaxsiy rivojlanishiga yo'l ochish imkoniyatiga ega bo'ladi. Pedagogik ko'nikmalarni shakllantirishda quyidagi asosiy jihatlarga e'tibor qaratish zarur:

- **Didaktik ko'nikmalar** – o'qituvchining darsni tuzish, o'quv materialini taqdim etish, o'quvchilarning faoliyatini boshqarish qobiliyatini rivojlantirish;

- **Psixologik ko'nikmalar** – o'quvchilarni psixologik jihatdan tushunish va ularga individual yondashuvni ta'minlash;

- **Kommunikativ ko'nikmalar** – samarali muloqot qilish, o'quvchilarning savollariga javob berish, ularni ilhomlantirish va motivatsiya qilish;

- **Tahliliy ko'nikmalar** – o'quvchilarning o'rganishini va rivojlanishini baholash, darsni samarali tahlil qilish.

Innovatsion texnologiyalarning roli

Zamonaviy ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'qituvchining kompetentligini rivojlantirishda alohida o'rin tutadi. Bugungi kunda ta'lim texnologiyalari o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasini oshirishda kuchli vosita sifatida xizmat qilmoqda. Kompyuter texnologiyalari, internet-resurslar, ta'lim dasturlari va multimedia vositalari yordamida o'qituvchilar nafaqat bilimlarni

samarali taqdim etish, balki o'quvchilarning faoliyatini rivojlantirish va ularni mustaqil fikrlashga o'rgatishda katta yutuqlarga erishishlari mumkin.

Innovatsion texnologiyalarni o'qituvchilar tomonidan to'g'ri qo'llash ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash bo'yicha o'qituvchilarni tayyorlashda texnologik kompetensiyalarni shakllantirish muhim hisoblanadi.

Pedagogik psixologiya va kommunikativ kompetensiyalar

Pedagogik psixologiya va kommunikativ kompetensiyalar o'qituvchining o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularning ruhiy holatini tushunish, motivatsiyasini oshirish va individual yondashuvni amalga oshirishda yordam beradi. O'qituvchining psixologik bilimlari va kommunikativ mahorati ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. O'qituvchi o'z faoliyatida psixologik jihatlarni hisobga olishi va o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda ta'limni tashkil etishi zarur.

O'qituvchilarni doimiy ravishda takomillashtirish

Kompetentlikni rivojlantirish jarayoni uzluksiz bo'lishi kerak. O'qituvchilarni doimiy ravishda takomillashtirish, yangi pedagogik yondashuvlar, metodlar va texnologiyalarni o'rganish, ularni o'z faoliyatida qo'llash muhimdir. O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga yordam beradigan mashg'ulotlar, seminarlar, malaka oshirish kurslari, innovatsion tajriba almashish shakllari kompetentlikni rivojlantirishning samarali vositalaridir.

Muhokama: Bugungi kunda ta'lim tizimi jamiyatning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning samaradorligi va sifatini ta'minlashda o'qituvchilarning kompetensiyasi katta rol o'ynaydi. Ta'limning uzluksiz o'sishi va o'zgarishi, yangi pedagogik yondashuvlar va texnologiyalarning joriy etilishi, bo'lg'usi o'qituvchilarning kompetentligini rivojlantirishni dolzarb masalaga aylantirgan. O'qituvchilar faqat bilimlarni o'rgatishdan iborat emas, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy, madaniy va emosional o'sishini ta'minlashda ham faol ishtirok etishlari kerak. Buning uchun ular o'z kasbiy kompetensiyalarini doimiy ravishda oshirib borishlari zarur.

Kompetentlik yondashuvi ta'lim tizimida yangi pedagogik normaga aylanmoqda. O'qituvchilarni tayyorlashda kompetentlikka asoslangan metodlar

orqali ta'limning sifatini yaxshilash, o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda o'qitish metodlarini ishlab chiqish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. O'qituvchining pedagogik psixologiya, kommunikatsiya va innovatsion texnologiyalar sohalaridagi kompetentsiyalari ular faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishiga bevosita ta'sir qiladi.

Shuningdek, dunyo miqyosida ta'lim tizimining globalizatsiyasi, yangi pedagogik texnologiyalar va metodologiyalarning joriy etilishi, iqtisodiy va ijtimoiy talablarning tez o'zgarishi, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga bo'lgan talablarni keskin oshirgan. Shu sababli, bo'lg'usi o'qituvchilarning kompetentligini rivojlantirish, ularning o'z kasbiy ko'nikmalarini muntazam ravishda oshirish, zamonaviy ta'lim metodologiyalariga moslashish, ta'lim tizimining rivojlanishida zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Shu bilan birga, o'qituvchilarning kompetentsiyalarini rivojlantirish nafaqat ularning individual muvaffaqiyati uchun, balki butun ta'lim tizimining sifatini yaxshilash, o'quvchilarga yuqori sifatli ta'lim berish uchun ham juda muhimdir. Shuning uchun, bo'lg'usi o'qituvchilarning kompetentligini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Xulosa va takliflar: Bugungi kunda ta'lim tizimining muvaffaqiyatli ishlashi, asosan, o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasiga bog'liq. O'qituvchining nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatishi zarur. Kompetentlik yondashuvi orqali bo'lg'usi o'qituvchilarni tayyorlashda pedagogik, psixologik, kommunikativ va innovatsion kompetentsiyalarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratish zarur. Bu yondashuv nafaqat o'qituvchining samarali ishlashini ta'minlaydi, balki ta'lim jarayonining sifatini oshirishga, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, ularga kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini berish imkonini yaratadi.

Shuningdek, kompetentlikka asoslangan yondashuv orqali o'qituvchilar nafaqat bilimlarni o'rgatish, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarning ehtiyojlarini tushunish va ularga mos ravishda ta'lim berish imkoniyatiga ega bo'ladi. Innovatsion texnologiyalar, kommunikativ mahorat va pedagogik psixologiya kabi sohalaridagi kompetentsiyalarni rivojlantirish orqali bo'lg'usi o'qituvchilar o'z kasbiy faoliyatlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishlari mumkin.

Takliflar:

1. **Kompetentlikka asoslangan o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarini takomillashtirish:** O'qituvchilarning kompetentsiyalarini rivojlantirish uchun dasturlarni yanada zamonaviylashtirish va o'quv rejalari asosida pedagogik, psixologik, kommunikativ va texnologik kompetensiyalarni o'rganishga alohida e'tibor qaratish zarur.

2. **Innovatsion texnologiyalarni keng qo'llash:** Ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llashni o'rgatish va o'qituvchilarni texnologiyalarga oid malaka oshirish kurslari bilan ta'minlash, ta'lim samaradorligini oshiradi.

3. **Doimiy malaka oshirish va kasbiy rivojlanish:** O'qituvchilarni doimiy ravishda kasbiy rivojlanish uchun seminarlar, treninglar, innovatsion tajriba almashish va malaka oshirish kurslarini tashkil etish zarur. Bu o'qituvchilarga yangi pedagogik metodlarni o'rganish va ulardan ta'lim jarayonida foydalanish imkonini yaratadi.

4. **Psixologik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish:** O'qituvchilarni pedagogik psixologiya va kommunikatsiya ko'nikmalari bo'yicha o'qitish, o'quvchilarning ehtiyojlari va ruhiy holatini tushunish va ularga mos ta'lim berish jarayonini takomillashtirish zarur.

5. **Amaliyotga asoslangan o'qituvchilarni tayyorlash:** Bo'lg'usi o'qituvchilarni amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim dasturlari orqali tayyorlash, ularni real ta'lim sharoitlarida tajriba orttirishga imkon yaratish lozim. Shuningdek, amaliyot davomida o'qituvchilarni mentorlik qilish va ularni doimiy qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish tavsiya etiladi.

6. **Pedagogik psixologiyaning roli:** O'qituvchilarga pedagogik psixologiya bo'yicha qo'shimcha kurslar va seminarlar tashkil etish, ularni o'quvchilar bilan to'g'ri muloqot qilish, shaxsiy yondashuvni amalga oshirishga o'rgatish ta'lim sifatini oshiradi.

Xulosa o'rnida, bo'lg'usi o'qituvchilarning kompetentligini rivojlantirish bugungi ta'lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biridir. Kompetentlikka asoslangan yondashuv orqali o'qituvchilar nafaqat o'quvchilarga sifatli bilim berish, balki ularni ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga yordam berish imkoniga ega bo'ladilar. O'qituvchilarni kasbiy ravishda rivojlantirish, ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va jamiyatning ilg'or rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shunkarov, M. S. (2019). Pedagogik texnologiyalarni qo'llashda kompetentlik yondashuvi. Toshkent: O'zbekiston davlat pedagogika universiteti nashriyoti.
2. Mirzaev, S. M., & Askarova, G. G. (2020). O'qituvchilarni tayyorlashda kompetentlik yondashuvi: nazariy va amaliy masalalar. Tashkent: Ta'lim nashriyoti.
3. Ergasheva, N. A. (2018). Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
4. Javlonova, Z. N. (2021). Kompetentlikka asoslangan o'qituvchilarni tayyorlash tizimi. Tashkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
5. Perevalova, O. V. (2017). Pedagogika va psixologiyada kompetentlik yondashuvi. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
6. Kuchkarov, R. B. (2022). O'qituvchilarni tayyorlashda psixologik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
7. Fayzieva, Z. T., & Rakhmatullaeva, M. X. (2020). Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar va metodlar. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.

**Research Science and
Innovation House**

УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ В ПРОЦЕССЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Акбарова Мадинахон Саидакром кизи
Университет Пучон в Ташкенте, магистрант

Аннотация: В статье рассматриваются условия эффективности управления дошкольной образовательной организацией в процессе инновационной деятельности. Анализируются стратегическое планирование, развитие кадрового потенциала, формирование инновационной культуры, взаимодействие с родителями, финансово-экономическое обеспечение и роль личностных качеств руководителя. Отмечается, что только комплексный подход к управлению позволяет создать устойчивую инновационную среду, обеспечивающую качественное развитие детей. Выделяются факторы, способствующие успешной реализации инноваций в дошкольном образовании. Подчеркивается значимость профессионального роста педагогов и постоянного мониторинга качества образовательной деятельности как основы для эффективного внедрения изменений и развития дошкольных учреждений.

Ключевые слова: дошкольная организация, управление, инновационная деятельность, эффективность, педагогический коллектив, развитие, стратегия, качество образования.

Современное общество предъявляет всё более высокие требования к качеству образования на всех его уровнях, включая дошкольное. Дошкольные образовательные организации становятся первыми ступенями в процессе развития личности ребёнка, закладывая основы его познавательной активности, творческого мышления и социального взаимодействия. В этой связи возрастает роль эффективного управления дошкольными учреждениями, особенно в условиях активной инновационной деятельности. Успешная реализация нововведений требует от руководителей дошкольных организаций особого уровня профессионализма, готовности к изменениям, умения вдохновлять коллектив на развитие и обновление.

Эффективность управления дошкольной образовательной организацией в процессе инновационной деятельности во многом определяется готовностью руководителя к внедрению изменений, его способностью формировать инновационную культуру в коллективе и создавать благоприятные условия для профессионального роста педагогов. Одним из основных условий успешного управления является наличие чётко сформулированной стратегии развития учреждения. Такая стратегия должна учитывать современные требования образовательной политики, особенности контингента воспитанников, интересы родителей и потребности общества в целом. Стратегия развития должна быть ориентирована не только на поддержание существующего уровня качества образования, но и на постоянное его повышение путём внедрения новых методов, технологий и подходов к обучению и воспитанию.

Неотъемлемым условием эффективности управления является создание внутриорганизационной среды, способствующей инновациям. Такая среда должна характеризоваться открытостью для новых идей, готовностью к экспериментированию и толерантностью к ошибкам, неизбежным в процессе освоения нового. Руководитель дошкольного учреждения обязан стимулировать педагогов к участию в инновационных проектах, предоставлять им возможности для профессионального развития, организовывать методические объединения, семинары и тренинги, на которых обсуждаются современные образовательные практики.

Ключевую роль в успешной реализации инновационной деятельности играет кадровый потенциал организации. Профессионализм педагогов, их мотивация к саморазвитию и стремление к освоению новых технологий напрямую влияют на качество образовательного процесса. Поэтому эффективный руководитель должен уделять особое внимание подбору, аттестации и обучению кадров. Он обязан не только поддерживать уже работающих педагогов, но и активно вовлекать в коллектив молодых специалистов, способных привнести свежие идеи и современный взгляд на воспитательно-образовательный процесс.

Важнейшим условием эффективности управления в условиях инновационной деятельности является установление доверительных отношений между всеми участниками образовательного процесса:

педагогами, детьми и родителями. Родители должны рассматриваться как полноправные партнёры в образовательной деятельности. Для этого необходимо организовывать регулярные встречи, консультации, совместные мероприятия, направленные на повышение педагогической культуры родителей и их вовлечение в инновационные процессы, происходящие в дошкольном учреждении. Взаимодействие с родителями позволяет учитывать их запросы, ожидания и предложения, что, в свою очередь, делает образовательную среду более гибкой и ориентированной на реальные потребности воспитанников.

Финансово-экономическое обеспечение также является важнейшим условием эффективности управления. Реализация инновационных проектов требует материальных ресурсов: приобретения оборудования, программного обеспечения, методической литературы, а также возможного обновления материально-технической базы учреждения. Эффективный руководитель должен уметь привлекать дополнительные источники финансирования: участвовать в грантах, конкурсах, налаживать сотрудничество с различными организациями и спонсорами. Кроме того, он обязан грамотно планировать и распределять имеющиеся ресурсы, обеспечивая при этом максимальную отдачу от их использования в интересах развития образовательного учреждения.

Информационно-аналитическая деятельность руководителя играет значительную роль в процессе управления инновациями. Для принятия обоснованных решений необходимо осуществлять регулярный мониторинг качества образовательной деятельности, анализировать результаты внедрения нововведений, выявлять сильные и слабые стороны организации работы. На основе полученных данных следует корректировать управленческие действия, планировать дальнейшее развитие учреждения и совершенствовать реализуемые инновационные практики. Управленческие решения, основанные на достоверной информации, способствуют минимизации рисков и увеличению эффективности деятельности.

Кроме того, важным аспектом эффективного управления в условиях инновационной деятельности является формирование положительного имиджа дошкольного учреждения. Внешний имидж напрямую влияет на уровень доверия со стороны родителей, общественности и органов управления

образованием. Для формирования позитивного образа необходимо активно информировать общественность о достижениях организации, об участии в инновационных проектах, о внедрении новых образовательных программ и технологий. Это можно осуществлять через средства массовой информации, участие в выставках, конференциях, публикации в профессиональных изданиях, а также через использование современных информационно-коммуникационных технологий, в том числе создание и поддержание собственного сайта учреждения, ведение страниц в социальных сетях.

Необходимо отметить, что успешное управление дошкольной образовательной организацией в процессе инновационной деятельности невозможно без личностных качеств руководителя. Лидерство, коммуникативные способности, эмоциональный интеллект, стрессоустойчивость, готовность к принятию нестандартных решений, открытость новому и умение вдохновлять коллектив – все эти качества являются важнейшими для эффективного менеджмента в условиях постоянных изменений. Руководитель должен быть примером для коллектива, демонстрируя своим поведением приверженность инновациям и стремление к постоянному развитию.

Таким образом, условия эффективности управления дошкольной образовательной организацией в процессе инновационной деятельности включают в себя стратегическое планирование развития учреждения, создание инновационной организационной культуры, профессиональное развитие кадрового состава, активное взаимодействие с родителями, обеспечение финансово-экономической устойчивости, грамотную информационно-аналитическую деятельность, формирование положительного имиджа учреждения, а также наличие у руководителя высоких личностных и профессиональных качеств. Только комплексное соблюдение всех этих условий позволяет достичь высокого уровня качества образования, обеспечить развитие детей в соответствии с современными требованиями общества и создать устойчивую платформу для дальнейших инновационных преобразований в дошкольном образовании.

В заключение необходимо подчеркнуть, что инновационная деятельность в дошкольной образовательной организации – это не самоцель, а средство достижения главной цели – гармоничного развития личности ребёнка.

Эффективное управление этим процессом требует от руководителя постоянной готовности к обучению, поиска новых решений, мобилизации ресурсов и вдохновения всего коллектива на совместную творческую деятельность. Только в условиях постоянного обновления, профессионального роста и открытости новым идеям возможно создание образовательной среды, способной не только отвечать современным вызовам, но и предвосхищать их, формируя у детей базу для успешного будущего.

Список литературы:

1. Агапов, А. А. Инновационный менеджмент в образовательных организациях: теория и практика / А. А. Агапов. — М.: Юрайт, 2021. — 288 с.
2. Ефимова, М. Г. Управление развитием образовательных учреждений: современные подходы / М. Г. Ефимова. — СПб.: Питер, 2020. — 320 с.
3. Лаптев, В. В. Основы управления инновациями в образовании / В. В. Лаптев. — М.: Академический проект, 2019. — 256 с.
4. Карпова, С. В. Инновационные процессы в системе дошкольного образования / С. В. Карпова // Педагогика. — 2020. — № 4. — С. 68–74.
5. Тарасова, Е. Н. Стратегическое управление образовательными организациями в условиях модернизации / Е. Н. Тарасова. — М.: Просвещение, 2018. — 304 с.

Research Science and
Innovation House

IMPROVING PRODUCT QUALITY BY IMPROVING THE UXK TYPE EQUIPMENT FOR SEPARATING LARGE IMPURITIES FROM COTTON SEEDS

Toshmirzayev Qodirjon Odiljonovich

Assistant, Department of Natural Fibers, Fergana State Technical University,
Fergana, Uzbekistan

Hakimova Mohira

Student, Fergana State Technical University, Fergana, Uzbekistan

Abstract

The abundance of large and small impurities in cotton and the low efficiency of cotton cleaning and drying technology lead to low quality and high cost of the obtained cotton products. As a result, the prices of cotton products and the indicators of income and net profit are low. Accordingly, the development of new methods of cleaning raw cotton from impurities and resource-saving equipment and technologies with high productivity is one of the important tasks.

Keywords: UXK equipment, large dirt, saw drum, seeded cotton.

Introduction

To clean cotton seed from various impurities, the type of technological equipment is selected taking into account their (mixtures') physical and mechanical properties. For example, a section of sawn drums is used to separate large impurities from cotton seed.

The efficiency of cleaning cotton seeds from impurities depends on the method of action of the equipment on the cotton seeds: shaking the cotton seeds on a mesh surface or grate, mixing the air flow during cleaning, and how the cotton seeds are combed into the sawn drums. The effect of cleaning equipment working elements on cotton seeds depends on a number of factors: the efficiency of the equipment, the speed of rotation of the working parts, the technological gaps between the working elements, their structure, and the number of times the cotton seeds are cleaned.

The UXK equipment is used to separate large impurities from cotton seeds. The UXK-unit sections can be of three types: UXK.01-initial section, UXK.02-middle section, UXK.03-final section.

The difference between them is that while the UXK.01 section has supply rollers, the UXK.03 section has a closed chute where the cleaned cotton exits the machine.

The UXK.02 section is designed to connect additional sections on both sides, and the number of sections in the unit can be increased or decreased due to this middle section (Figure 1). When cleaning selected varieties of cotton that are difficult to clean, the number of sections in the unit is increased to 6÷7. For example: The KOGT complex is used for these difficult-to-clean cotton varieties.

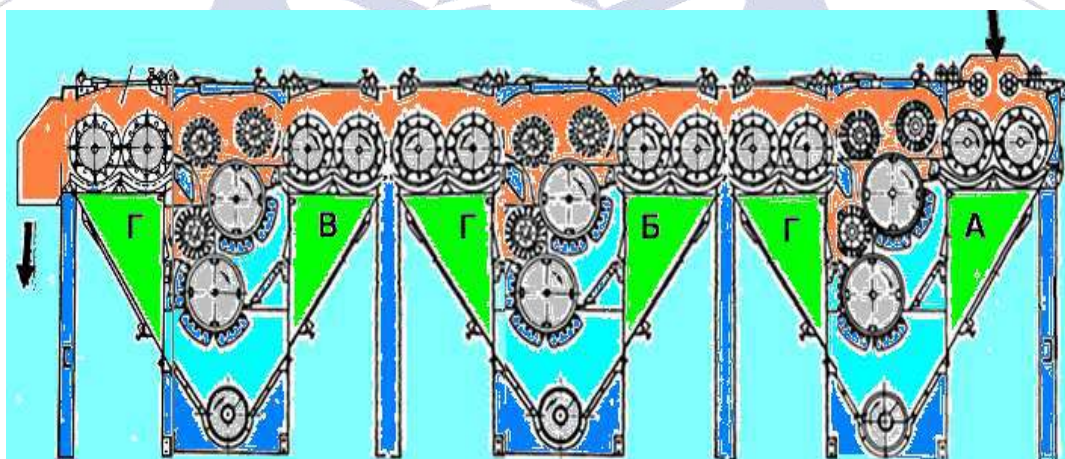

Figure 1. The UXK complex is constructed on the basis of connecting the UXK sections (A, B, V) with each other using EN-078 pile blocks (G).

While the UXK type cleaner operating in cotton ginning plants has a number of advantages, this equipment also has technical problems, which are as follows:

- The UXK cotton ginning machine consumes a lot of electricity;
- Although this cleaner is designed to clean small and large impurities from cotton, it is designed to clean cotton with a 4-4.5% impurity content picked by hand. It cannot clean cotton with a 10-18% impurity content picked by machine to the standard rate. This is a big problem.

In order to positively resolve the problems, it is necessary to design a modern, innovative cotton cleaning device.

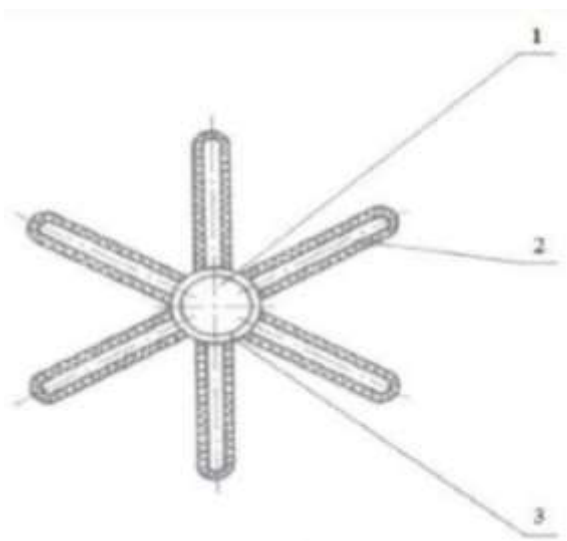

Figure 2. Drum with pegs.

1-drum with rubber coating, 2-rubber coating, 3- 100mm metal pipe.

The cotton enters the hopper of the machine and is directed through the feeder to a drum with rubber-coated pegs rotating towards each other. The peg drum is placed at a 15° slope, and the cotton is thoroughly shaken as it is directed from top to bottom, and the cleaning efficiency is high. Small impurities separated from the cotton are thrown out through the mesh surface. Solar panels are installed on the top of the device, and alternative electrical energy heats the radiators and provides hot air to the inside of the device. The cotton inside the device is cleaned with high efficiency as a result of heating and thorough shaking. The drum pegs are covered with a rubber coating, so that the cotton does not cause mechanical damage to the cotton when the pegs hit it during operation.

Conclusion

In conclusion, it can be said that a number of works have been carried out to improve the efficiency of the machine that cleans cotton from large impurities. Along with the cleaning efficiency of the machine, research has also been conducted to ensure that cotton does not become mixed with impurities. The results of testing the device for attaching cotton raw materials to the surface of a sawn drum in production conditions confirmed the results of practical tests. This article reviews

and analyzes research conducted to improve the design of machines for cleaning cotton from large impurities.

References:

1. M. A. Babadjonov, A. P. Parpiyev, M. T. Tillayev «Paxtani dastlabki ishlash texnologiyasi va jixozlari» Darslik. Toshkent-2013. 122-bet.
2. Akhmedov, A. A., & Alimov, S. S. (2018). Improving cotton cleaning technologies at primary processing enterprises. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 327(2), 022064. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/327/2/022064>
3. Rashidov, A. M., & Kurbanov, M. A. (2020). Technological improvement of equipment for separating large impurities from raw cotton. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 9(3), 302–305. <https://doi.org/10.35940/ijitee.C8302.019320>
4. Khodjaev, O. T., & Matmuratov, E. A. (2021). Analysis of cotton processing equipment efficiency in removing mechanical impurities. *Journal of Mechanical Engineering Research and Developments*, 44(1), 380–389.
5. Gulyamov, R. A., & Sagdullaev, R. R. (2017). Improving the operational parameters of cotton cleaning machines. *Applied Mechanics and Materials*, 869, 573–577. <https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/AMM.869.573>
6. Khusanov, B. A., & Nasritdinov, M. A. (2019). Study of the influence of mechanical impurities on cotton seed quality. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 537(4), 042005. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/537/4/042005>

Research Science and
Innovation House

STEAM YONDASHUVI: INTEGRATSIYA ORQALI TALIM OLISHNI KUCHAYTIRISH

Pazilova Shoxida Abdulbasitovna

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi,
p.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya. Texnologiyani pedagogik amaliyotga muammosiz integratsiya qilish orqali o‘qituvchilar talabalarning faolligini oshirishi, ijodkorlikni rivojlantirishi va chuqurroq o‘rganish tajribasini osonlashtirishi mumkin. Ushbu maqolada STEAM yondashuvining o‘z-o‘zini o‘qitish va jamoada ishlash qobiliyati bilan birgalikda samarali interaktiv ta’lim yondashuvining afzalliklari bayon etiladi. Maqolada o‘quv jarayonida STEAM yondashuvining ta’lim oluvchilar tafakkurining rivojlantirilishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: STEM, fanlararo ta’lim, STEAM, ta’lim, tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, matematika fanlari integratsiyasi.

Zamonaviy innovatsiyalardan biri STEM - fan, texnologiya, muhandislik va matematika - butun dunyo bo‘ylab ta’lim tizimlarida hal qiluvchi yo‘nalish sifatida paydo bo‘ldi. STEM ta’limi ta’lim oluvchilarni zamonaviy talablarga tayyorlash bilan bir qatorda, iqlim o‘zgarishi, sog‘liqni saqlash inqirozlari va barqaror rivojlanish kabi murakkab global muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. STEAM - bu tanqidiy fikrlash, tadqiqot qobiliyatlari va guruhda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida bir nechta fan yo‘nalishlarini birlashtirgan yangi ta’lim texnologiyasi. Ushbu yo‘nalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bo‘lib kelayotganini unutmang. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendentsiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda.

STEAM - dunyo ta’lim tizimining eng zamonaviy innovatsion metodlaridan biri. Uning yordamida fanlar alohida tarmoqlarda emas, balki integratsiyalashgan holda umumiy bog‘liqliqda o‘rganiladi. Texnologik rivojlanishda “STEAM” ko‘nikmalari rivojlanishning asosi bo‘lib hisoblanadi. STEAM - bu tanqidiy fikrlash, tadqiqot qobiliyatlari va guruhda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida bir nechta fan yo‘nalishlarini birlashtirgan yangi ta’lim texnologiyasi. Ushbu yo‘nalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bo‘lib

kelayotganini unutmang. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendentsiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda.

STEAM quyidagi atamalarda ifoda qilinadi: S-science, T-technology, E-engineering, A-art va M-math. Ularni ingliz tilidan tarjima qilsak: “tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika” kelib chiqadi. Zamonaviy ta’lim dunyosida bu yo‘nalishlar eng dolzarb hisoblanadi. Demak, STEAMda ta’lim yo‘nalishi va amaliy yondashuvni qo‘llab, beshta sohani yagona ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi asos qilib olinadi.

Amerikada ishlab chiqilgan bu yo‘nalish nazariya va amaliyot birlashuvining mantiqiy natijasidir. Bunda tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikadan olingan umumiy bilimlar kelajakda ta’lim oluvchilarning malakali mutaxassis bo‘lib yetishuvlarida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ta’lim oluvchilar yaxshi bilim olishga intilgan hamda amalda qo‘llashgan.

STEAM yondashuvining asosiy g‘oyasi amaliyotning nazariy bilimlar bilan chambarchas bog‘liqligidadir. U ta’lim muhitida ta’lim oluvchilar bilimga ega bo‘lishlari bilan undan foydalanishni o‘rganadilar. Shuning uchun ham ular hayotiy muammolarga duch kelishganda, turli sohalaridagi bilimlarga tayanib, hamkorlikda ishlashlari orqali ayrim muammolarni hal qilishlari mumkin.

Ta’lim oluvchilar o‘z qobiliyatlari, ijodkorligi va moslashuvchanligini rivojlantirgan holda boshqalar bilan hamkorlik qilishni o‘rganadilar. Bu ko‘nikma va bilimlar ta’limning asosiy vazifasini tashkil etadi.

STEAM ta’limi maktabdan boshlanishi kerak. Demak, o‘quvchi dunyoda yuz berayotgan muammolarga yechim topishni o‘rganadi. Ilm-fanni (Science) yaxshi o‘zlashtirish esa o‘quvchiga o‘zini o‘rab turgan atrof-muhitni yaxshi anglashga yordam beradi. Texnologiya fani insoniyat kelajagi – raqamli dunyoga moslashadi. Muhandislikni (Engineering) egallashi bilan o‘quvchi muammolarni hal qilish qobiliyatini shakllantiradi, o‘rgangan bilimlarini yangi loyihalar yaratish uchun qo‘llay oladilar. Matematik ma’lumotlarni tahlil qilish, xatolarni tuzatish, to‘g‘ri yechimlar topishni puxta o‘rganadi. STEAM ayni paytda shu yo‘nalishlarni bir tizimga keltiradi va jamiyat uchun yangiliklar, kashfiyotlar yarata oladigan, muammolarga yechim topa oladigan mutaxassislarni tayyorlab beradi. STEAM ta’lim oluvchilar uchun ta’lim muassasasi hamda ish faoliyati va turli kasblarni egallashda shaxsiy muvaffaqiyat qozonishiga imkoniyat yaratib beradi.

STEAM fanlarini o'zlashtirish davomida ta'lim oluvchida quyidagi qobiliyatlar: 1. Muammoni hal qila olish; 2. Kreativlik; Tanqidiy fikrlash; 3. Jamoaviy ishlay olish; 4. Mustaqil fikrlash; 5. Tashabbuskorlik; 6. Kommunikatsiya; 7. Raqamli savodxonlik shakllanadi.

Ta'kidlash joizki, texnologiyalar kundan - kunga rivojlanmoqda. Lekin yangi dasturiy ta'minot yaratish, kosmik kema uchun zarur ishlanmalarni kashf qilish, qayta tiklanuvchi energiyalarni o'rganish, noma'lum kasalliklarga davo topish kabi muammoli ishlarni ham kimdir bajarishi, aniqrog'i - bu STEAM fanlari zimmasida bo'lib, uni tubdan o'zlashtirish, qiyin kasblarni uddalay oladigan mutaxassislar tayyorlash dolzarb vazifa bo'lib hisoblanadi?! Bu mutaxassislarda yangi zamonaviy bilimlar bo'lgani uchun ham ish beruvchilar ularga yuqori maoshlar taklif qilishadi.

Yaqin kelajakda dunyo miqyosi, ayniqsa O'zbekistonda STEAM mutaxassislariga talab juda yuqori bo'ladi. Biz tabiiy fanlar bilan birgalikda texnologiya va yuqori texnologiyali ishlab chiqarish bilan bog'liq kasblarga ega bo'lamiz. Aytish lozimki, bio va nanotexnologiya mutaxassislariga bo'lgan talab yanada yashin tezligida o'sadi. Mutaxassislar texnologiya, tabiiy fanlar va muhandislikning turli sohalari bo'yicha keng qamrovli ta'lim va tajribaga muhtoj bo'ladilar.

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tizimidagi tub islohotlarning asosiy vazifasi - professional oliy harbiy kadrlar bilan ta'minlashda harbiy xizmatchilarning professional jangovarlik shayligi darajasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Darvoqe, mamlakat oliy harbiy ta'lim muassasalarida sifatli ta'lim tizimining noyob tamoyillari asosida rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy Qurolli Kuchlar qo'shinlari harbiy mutaxassislarining professional tayyorgarlik saviyasiga qo'yilayotgan talablar tobora ortib boradi. Hozirgi harbiy xizmatchi mutaxassislar zehn-zakovatli va zukko hamda yuqori malakali ofitser bo'lishlari, murakkab vaziyatda nostandart qaror qabul qila olishi, bo'ysunuvchi harbiy bo'linmani jangda ham, kundalik faoliyatda ham mohirona boshqara olishi shart. Buning uchun oliy harbiy ta'lim muassasalaridagi ta'lim tizimida zamonaviy o'qitish metodlaridan unumli va oqilona foydalanish zarur.

STEAM mashg'ulotlarini tashkil etish, ta'lim oluvchilarga yo'nalishlar berish, seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ta'limda yuksalish uchun, bugungi xalqaro standart talablarga javob beradigan dasturlardan, zamonaviy dizayn va mazmunga ega darsliklardan foydalanish lozim. O'z o'rnida ushbu darsliklarda

berilgan mavzularni ta'lim oluvchilarga o'rgatishda bevosita integratsiyalashdan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Integratsiyalashgan ta'lim - bu ta'lim, jamiyat, ish va dunyoni bir butun holda tasavvur etish va ular o'rasida aloqa o'rnatishdan ibora. STEAM ta'limi texnologiyasi - nazariya va amaliyotning birlashtirilgan natijasidir. STEAM mavzularni integratsiyalashni nazarda tutgan holda fanga kirib boradi. Ta'lim oluvchilarning amaliy o'rgatiladigan mashg'ulotlarga qiziqishi nazariy o'qitiladigan fanlarga nisbatan yuqoriroq bo'ladi.

Xulosa qilsak, STEAM - tabiiy fanlar, texnologiyalar, muhandislik, san'at va matematika fanlarini mushtarak uyg'unlikda o'qitish uslubi bo'lib, an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, bilimlarni alohida emas, o'zaro mutanosib holda olib borishni ta'minlab beradi. Ta'lim oluvchilar nostandart mustaqil fikrlash, muammolarga bir nechta yechim topish va ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi hamda istiqboldagi faoliyatida juda qo'l keladi.

STEAM texnologiyalarining ommalashayotgani va samaradorligi hamda ta'limdagi afzalliklarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonlarida uni yanada faol qo'llash tavsiya qilinadi. Texnologiya rivojlanib borar ekan, o'qituvchilar STEAM ta'limida pedagogik texnologiyaning samarali integratsiyasini ta'minlab, eng yangi vositalar va metodologiyalar bilan yangilanib turishlari kerak. Ushbu yutuqlarni qabul qilib, biz keyingi avlodni tez rivojlanayotgan raqamli landshaftda rivojlanish uchun tayyorlashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turg'unov S.T., Maqsudova L.A., Tojiboyeva H.M, Nazirova G.M., Umaraliyeva M.A. "Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari" / O'zbekiston Respublikasi O'zPFITI nashriyoti, - T.:2014
2. O'tkir Tolipov, Dilnoz Ro'ziyeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" / Toshkent innovatsiya-ziyo - T.: 2019
3. Urunova H. H. Samarqand. "Steam ta'lim tamoyillari va ularni maktablarda qo'llash: Выпуск-1 Том-1 (Специальный выпуск)." Лучшие интеллектуальные исследования 1.1 (2023): 3-5
4. Сорокина Т.Е. От STEM к STEAM-образованию через программную среду Scratch // Современные информационные технологии и ИТ образование. 2015. Т. 2. № 11. С. 362–366.

ASSESSING B1 LEVEL LEARNERS' WRITING SKILLS THROUGH PORTFOLIO AND ACHIEVEMENT TESTS

Saydumarova Sevara Yunusovna

Uzbekistan State World Languages University

28sashasash@gmail.com

Magistratura 1-kurs Xorijiy til va adabiyot fakulteti

Abstract: The primary focus of this study was to determine the effect of portfolio assessment on final examination scores of EFL students' writing skill. To determine the impact of portfolio-based writing assessment 40 university students who enrolled in composition course were initially selected and divided randomly into two experimental and control groups. A quasi-experimental research design was adopted in this study. In order to appraise the homogeneity of the experimental and control groups Comprehensive English Language Test (CELT) was employed at the beginning of the study. The pre-test was applied to both the experimental group and control group. Later in the study, a post-test of dependent variables was implemented for both groups. Data analysis was carried out by SPSS 16 statistical computer program. The statistical techniques being applied were the Levene statistic of One-Way ANOVA and the Paired-sample T-test. The results of the study revealed that that students whose work was evaluated by a portfolio system (portfolio-based assessment) had improved in their writing and gained higher scores in final examination when compared to those students whose work was evaluated by the more traditional evaluation system (non-portfolio-based assessment). The findings of the present study highlighted the fact that portfolio assessment could be used as a complementary alternative along with traditional assessment to shed new light on the process of writing.

Keywords: Portfolio, Portfolio assessment, Writing skill, Portfolio- based instruction

Writing is often considered one of the most challenging skills for language learners. At the B1 level, learners are expected to write coherent and cohesive texts, though they may still make errors in grammar, vocabulary, and spelling. The challenge for educators is not only in identifying these errors but also in measuring learners' overall writing development.

Two primary methods for assessing writing skills at the B1 level are portfolio assessment and achievement tests. Portfolio assessment involves the collection of a learner's work over time, which allows for a deeper, more comprehensive view of their writing progress. Achievement tests, on the other hand, focus on assessing writing performance at a specific point in time, providing a snapshot of the learner's abilities under test conditions. This paper aims to explore both methods in detail, providing insights into their effectiveness and suggesting ways in which they can be applied to better assess B1-level learners' writing skills. Portfolio Assessment Yang (2003) defined portfolio as a compilation of students' work, which documents their effort, progress and achievement in their learning, and their reflection on the materials negotiated for the portfolio. Crosby (1997) indicates that the primary purpose of portfolios in EFL context is to increase the level of students' motivation and to give them a sense autonomous learning. The portfolio as a self-reflection assessment has appeal because it changes the way writing has been graded traditionally and institutes a grading system whereby the teacher shares control and works collaboratively with students (Berlin 1994). Portfolio assessment is used as an evaluation tool for reviewing the status of student progress and development. The components of the portfolio are decided by the teachers, the students, or through an agreement between teachers and students. Portfolio-based writing assessment has attracted a considerable amount of interest in colleges and universities because they link teaching, learning, and assessment within the discipline and across disciplines in the college curriculum. Hamp-Lyons & Condon (2000) argue that the “greatest theoretical and practical strength of a portfolio, used as an assessment instrument, is the way it reveals and informs teaching and learning” (p.4). Lee (2001) points out that portfolio assessment prioritized student-centered over conventional concept of teaching. Although portfolio assessment of writing promised potential benefits for writing skill development in ESL and EFL context, the traditional psychometric opponents criticize its principles and practice. Writing assessment is a critical part of language instruction, providing teachers with valuable insights into a learner's progress. The B1 level, as defined by the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), is an intermediate stage of proficiency, where learners can produce simple connected text on familiar subjects but may still have significant errors in their use of language. To assess learners at this level, educators

often rely on both portfolio assessments and achievement tests. These methods, while distinct, can provide complementary insights into a learner's development and help identify areas for improvement. Portfolio assessments involve the collection of a learner's written work over a period of time, offering an opportunity to track progress, reflect on writing skills, and set goals for future development. Achievement tests, on the other hand, assess a learner's writing ability at a specific point in time, typically under time constraints, and are often used to measure a learner's performance against predefined learning objectives. This paper aims to discuss the merits and limitations of these two assessment tools, and how they can be used together to provide a comprehensive picture of B1-level learners' writing abilities. They voiced their frustration over the issues of design decision, logistics and interpretation. They also challenged the portfolio assessment's time-consuming nature, and the issues of reliability and validity (Brown & Hudson 1998). Hamp-Lyons & Condon (2000) believe that in portfolio assessment both reliability and validity are necessary and must be addressed. Williams (1998, 2000) argues that without standards for implementation and outcomes, portfolio assessment will become unfair because "it increases the subjectivity teachers bring to evaluation" (2000, p.136). This unreliability will threaten portfolio assessment benefits because portfolio assessment was supposed to, "developed with the goal of making the evaluation of classroom writing more objective, more fair, and more realistic" (2000, p. 147).

Lack of Formative Feedback: Unlike portfolios, achievement tests do not allow for in-depth reflection or ongoing feedback that can help learners improve their writing skills over time. Reliability needs to be based on performance instead of idiosyncratic scores that have no preset criteria (O'Malley and Pierce, 1996). One of the main problems of reliability in L2 portfolio assessment is inter-rater reliability, consistency of scores because teachers are not used to this new concept of assessment. The psychometric view of reliability is too narrow to take into account the "less standard forms of assessment" such as the portfolio. Portfolio assessment requires that readers be trained to agree and to score papers based on a common rubric that describes numerical points. Rubrics should include development and organization, fluency of idea (problem) description, and mechanics (O'Malley and Pierce, 1996). If readers agree, there is a reliable rate of agreement. If readers do not agree, there is low interrater reliability. Without a sufficiently high rate of reliability, scores cannot

be considered valid. Portfolios can be used to support or even determine a grade when a well defined scoring guide or rubric is developed by both the teacher and the learner (Defina 1992, P.37). O'Malley and Chamot (1990) indicated that a key element of portfolios is student self-assessment; without self-assessment and reflection on the part of the student, a portfolio is not a portfolio. According to these researchers, the self-assessment called for by portfolios can have several outcomes for the student: students take responsibility for knowing where they are with regard to learning goals; students broaden their view of what is being learned; and students begin to see language learning as a process. This study is also addresses the use of portfolios in writing assessment for self-assessment in an EFL context.

Portfolio-based Instruction The implementation of a portfolio assessment system in many classrooms today is of great interest to teachers and researchers at every level of education. Murphy (1999) states that they are implemented in classrooms in order to accomplish various goals. These goals range from providing students with a sense of ownership, motivation, accomplishment to assessing curriculum needs for demonstrating competency. Because of the number of goals associated with the implementation of portfolios, Murphy categorized them into three groups: "teaching tools, professional development, and assessment purposes" (p. 4). The Portfolio approach is used for both evaluation and instruction. Once the goals, assignments and the criteria of the portfolio are set by the teacher and the student, the daily classroom portfolio-based instruction starts. In the curriculum, portfolio-based instruction is basically conducted through individualized tutorials. The teacher and the student work together to find materials within the student's interests to complete their assignments. Literature in the portfolio research (Vizyak, 1996) suggests that the role of the ESL teacher in a portfolio approach involves planning both mini-lessons and individualized tutorials or conferences with individual students based on the teacher's understanding of the students needs. The teacher uses information in student portfolios to diagnose student needs and to guide instruction. Portfolios give the teacher a solid foundation on which to base instruction. Student portfolios provide the teacher with a record of student strengths and areas for improvement.

Method This study is intended to determine the effect of writing and assessing portfolios on final examination scores of EFL students' writing. The design for this study is Quasi-experimental in nature, since the classroom groups are already in

place and had to be intact. In order to have a strong quasi-experimental design, internal threats to validity were controlled by use of pretesting. To be confident that there were no significant difference among the subjects of the Experimental Group (EG) and Control Group (CG) regarding the variables under investigation, both groups were pre-tested at the beginning of the experiment.

Subjects The sample for this study was drawn from the students who were enrolled in second-semester freshman English composition course at E.C.O. College of Insurance. Initial enrollment in this course totaled 68 students. Out of 68 examinees, the researcher finally nominated 40 participants and randomly divided them into two experimental and control groups. All students have completed at least one previous three-credit composition course; approximately all of these students have also completed an additional Intermediate General English course. None of the students have prior experience with portfolios. Both groups involved in this study were taught by the same teacher in order to provide uniformity of instruction. Therefore, the researcher and the instructor were the same. Writing is a crucial skill in second language acquisition, and assessing it accurately is essential for understanding learners' progress and identifying areas that need improvement. In the context of English language teaching, the B1 level of the Common European Framework of Reference (CEFR) represents an intermediate stage, where learners can produce coherent texts on familiar topics, though with some errors in grammar, vocabulary, and spelling.

Assessing B1 learners' writing skills requires a careful balance between measuring achievement and development over time. This paper focuses on two key methods: **portfolio assessment** and **achievement tests**, both of which provide valuable insights into a learner's writing ability. Portfolios allow for ongoing reflection and development, while achievement tests provide a snapshot of learners' performance at a particular point in time.

Portfolio Assessment

Portfolio assessment is a comprehensive, learner-centered approach to evaluating language skills. It includes a collection of a learner's work over time, showcasing their writing development. Portfolios are used not only for assessment but also for reflection and self-regulation, helping learners identify their strengths and weaknesses in writing.

Components of a Writing Portfolio

A typical writing portfolio includes several components:

1. **Drafts and Revisions:** These show the learner's process of writing, highlighting changes made to improve their text.
2. **Final Products:** Completed assignments, essays, and short texts that demonstrate a learner's final writing outcomes.
3. **Reflection Logs:** Learners reflect on their work, noting challenges, progress, and areas for further development.
4. **Peer and Teacher Feedback:** Comments from peers and teachers help learners understand their writing mistakes and strengths.
5. **Self-Assessment:** Learners assess their own progress, which encourages critical thinking and self-awareness in their writing abilities.

Advantages of Portfolio Assessment

- **Holistic View:** Portfolios provide a comprehensive view of a learner's progress over time.
- **Focus on Process:** They emphasize the writing process, not just the final product, offering insight into learners' development and strategies.
- **Encourages Self-Reflection:** Learners become more autonomous as they reflect on their work and set goals for improvement.
- **Motivating:** Portfolios encourage learners to keep track of their growth, making the assessment less intimidating and more rewarding.

Challenges of Portfolio Assessment

- **Time-Consuming:** Creating and reviewing portfolios requires significant time from both teachers and learners.
- **Subjectivity:** The reflective nature of portfolios may lead to inconsistent evaluations depending on individual interpretations.
- **Learner Engagement:** Not all learners may be motivated to engage with the portfolio assessment process, especially if they do not see its immediate benefits.

Achievement Tests

Achievement tests are more formal assessments that measure learners' writing ability at a specific point in time. These tests typically focus on language skills such as grammar, coherence, cohesion, and vocabulary usage. Achievement tests are often designed around specific learning objectives, such as writing essays or

responding to writing prompts that assess students' ability to organize and express ideas clearly.

Types of Achievement Tests

1. **Timed Writing Tasks:** Learners are asked to complete writing tasks within a specific time frame, such as writing an essay or a letter. These tests assess the learners' ability to perform under time pressure.
2. **Written Responses to Prompts:** A prompt is provided, and learners are required to write a response, often in the form of a composition or a short essay. This type of test assesses creativity, clarity, and coherence in writing.
3. **Error Correction:** Learners may be given a piece of writing with intentional errors, and their task is to correct those errors. This assesses grammar and accuracy.

Advantages of Achievement Tests

- **Objective:** Achievement tests are generally more objective, with clear criteria for marking, such as grammar, vocabulary, and organization.
- **Quick Assessment:** These tests provide a fast method of assessing writing skills, giving immediate feedback to learners.
- **Structured:** Achievement tests are well-structured, providing a focused evaluation of a learner's writing skills.

Challenges of Achievement Tests

- **Limited Scope:** Achievement tests usually assess writing skills in a limited context, often focusing on grammar and organization, while ignoring the writing process or individual creativity.
- **Stressful:** Timed tests may induce stress in learners, affecting their performance and potentially providing a skewed assessment of their actual writing ability.
- **Lack of Long-Term Feedback:** Achievement tests provide little insight into a learner's progress over time and may not reflect their full range of skills.

Comparing Portfolio and Achievement Tests

While both portfolio assessment and achievement tests provide valuable insights, they each have their strengths and limitations. **Portfolio assessments** offer a deeper understanding of a learner's writing journey and development, encouraging self-reflection and autonomy. However, they are time-consuming and subject to individual interpretation. On the other hand, **achievement tests** offer a more

objective and structured approach but are limited in scope and may not provide a complete picture of a learner's writing skills.

A combined approach—using both **portfolio assessment** and **achievement tests**—can be highly effective for assessing B1 learners. Portfolios allow for ongoing reflection and development, while achievement tests provide snapshots of learners' writing skills at particular moments. This combination ensures a balanced and comprehensive assessment approach, allowing both teachers and learners to identify strengths and areas for improvement.

Conclusion

The assessment of B1 learners' writing skills is essential for their continued language development. By utilizing both portfolio assessment and achievement tests, teachers can obtain a holistic view of learners' progress, encouraging self-reflection and providing structured feedback. Though each assessment method has its challenges, combining them can provide a more nuanced and comprehensive understanding of a learner's writing abilities. By engaging in both reflective portfolio assessment and formal achievement tests, learners can develop their writing skills in a more balanced, well-rounded manner. This approach will ultimately support learners in improving their writing proficiency and becoming more effective communicators in English. In conclusion, assessing B1-level learners' writing skills through portfolio assessment and achievement tests provides valuable insights into their writing development. Portfolio assessment allows for a holistic and continuous evaluation of a learner's writing process, while achievement tests offer a more focused, standardized measure of their writing abilities at a given time. By combining both methods, educators can gain a comprehensive understanding of learners' strengths, weaknesses, and areas for improvement, ultimately guiding their development as proficient writers. The use of both portfolio assessment and achievement tests ensures that learners receive both formative and summative feedback, allowing them to track their progress and make meaningful improvements to their writing skills.

Research Science and
Innovation House

References

1. Andrade, H., & Valtcheva, A. (2009). Promoting learning and achievement through self-assessment. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 14(1), 1-11. <https://doi.org/10.7275/5d5k-vr00>
2. Boud, D. (2000). Sustainable assessment: Rethinking assessment for the learning society. *Studies in Continuing Education*, 22(2), 151-167. <https://doi.org/10.1080/015803700750070502>
3. Brown, H. D. (2004). *Language assessment: Principles and classroom practices*. Pearson Education.
4. Cheng, L., & Warren, M. (2005). Portfolio assessment in a foreign language classroom: A review of the literature. *Language Testing*, 22(1), 13-41. <https://doi.org/10.1191/0265532205lt295oa>
5. Hyland, K. (2003). *Second language writing*. Cambridge University Press.
6. Kroll, B. (2001). Considerations for teaching an academic writing course. In M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a second or foreign language* (pp. 219-232). Heinle & Heinle.
7. Larsen-Freeman, D. (2003). *Teaching language: From grammar to grammaring*. Heinle & Heinle.
8. Meyers, A. (2005). *Teaching writing: A handbook for ESL teachers*. Houghton Mifflin Company.
9. Nunan, D. (2003). *Practical English language teaching: Listening and speaking*. McGraw-Hill.
10. Reeves, J. (2000). Evaluating writing portfolios. *Language Testing*, 17(2), 155-182. <https://doi.org/10.1177/026553220001700202>
11. Tremblay, P. F., & Gardner, R. C. (1995). Expanding the role of writing in second language acquisition: A study of French immersion students. *Canadian Journal of Applied Linguistics*, 7(1), 13-33.
12. Weigle, S. C. (2002). *Assessing writing*. Cambridge University Press.

EHTIMOLLAR NAZARIYASIDA “FLIPPED LEARNING” TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Yunusova Gulnoza Abduxalikovna

QK Akademiyasi professori, PhD

Annotatsiya. Ushbu maqola bugungi kundagi dolzarb va samarali natijaga olib keluvchi – kursantlar yangi materialni o‘qituvchi ma’ruza yoki amaliy mashg‘ulotda taqdim etishidan oldin o‘rganadigan “Flipped learning” texnologiyasi va uni ehtimollar nazariyasida qo‘llash metodikasiga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: blended, learning, flipped, auditoriya, o‘qitish, mustaqil, vazifa, kursant, texnologiya, usul, jarayon.

Blended Learning texnologiyasining turli ko‘rinishlari mavjud bo‘lib, ushbu maqolada hozirgi kunda keng ommalashib borayotgan “Flipped learning - an’anaviy o‘qitish jarayonini o‘zgartirish va uy vazifasi bilan auditoriya ishining maqsadini o‘zgartirishga intilish” [1; 207-208-b.] haqida mulohaza yuritamiz.

"Flipped learning" texnologiyasi tarixiga nazar tashlar ekanmiz, mualliflar haqida qisqa to‘xtalib o‘tishimiz zarur. Ushbu texnologiyaning mualliflari kimyo o‘qituvchilari Aaron Sams va Jonathan Bergmann (AQSh). 2008-yilda ular ma’ruzalarini videroliklar ko‘rinishida yozib, talabalariga uy vazifalarini bajarish uchun taklif qila boshladilar. "Flip Your Classroom. Reach Every Student in Every Class Every Day" (Sinfingizni aylantiring. Har kuni har darsda har bir o‘quvchiga murojaat qiling) nomli kitoblarida ushbu texnologiyaning xususiyatlari va uning imkoniyatlarini bayon qilganlar [2; 1-b.]. 2010-yilda AQShning Detroyt shahridagi Clintondale High School birinchi "Flipped classroom"ga aylandi, ya’ni "Flipped learning" texnologiyasining tamoyiliga to‘liq o‘tdi.

Ushbu yondashuvga asosan, talabalar uyda o‘quv axboroti (bo‘lim, modul, mavzu) mazmunini mustaqil ravishda o‘rganadilar, video ma’ruzalarni yoki video izohlarni tomosha qiladilar, so‘ngra o‘qituvchining ko‘magi va yordami bilan o‘quv mashg‘ulotida o‘rganilgan material muhokama qilinadi va amaliy topshiriqlarni bajarish va olingan ma’lumotlarni tahlil etishda qo‘llaniladi. Uyda nima qilish kerak bo‘lsa, bu texnologiyada auditoriyada va aksincha amalga oshiriladi. Shu jarayon

kursantlar tomonidan hama amalga oshirilishi mumkin. Keling, shu haqida mulohaza yurib ko‘raylik.

“Flipped learning” - “ilgarilangan” mustaqil ish bilan bir qator o‘xshashliklarga ega, bunda kursantlar yangi materialni o‘qituvchi ma’ruza yoki amaliy mashg‘ulotda taqdim etishidan oldin o‘rganadilar. Asosiy farq shundaki, “ilgarilangan” mustaqil ishda kursant auditoriyadan tashqarida kognitiv-qidiruv yoki ijodiy faoliyatni mustaqil ravishda amalga oshiradi, “Flipped learning”da esa kursant kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda yangi materialni o‘rganadi va o‘qituvchi bu jarayonni (video orqali tushuntirish, nazorat savollari) boshqaradi [2; 3-b.].

“Flipped learning”ni amalga oshirishning turli usullari mavjud, ammo ularning barchasi bitta asosiy tamoyilga asoslanadi: to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘qitish auditoriyadan tashqarida amalga oshiriladi, amaliyot va qo‘llash auditoriyada amalga oshiriladi. Shu tarzda, kursantlar o‘qituvchining rahbarligida auditoriyada yanada murakkab kognitiv faoliyatni talab qiladigan topshiriqlarni bajarishadi. Bunday holatda o‘quv mashg‘ulotida o‘qituvchining oldida turgan vazifa - mavzuning mazmunini bayon qilish emas, balki kursantni uning asosiy yoki qiyin jihatlariga yo‘naltirish va uning amaliy kognitiv faoliyati jarayonini faollashtirishdir [2; 4-b.]. Matematika fanida bu texnologiyani qanday tatbiq etish mumkin? Yuqoridagi qoidalarni asos deb olsak, matematika fani, jumladan nomutaxassis yo‘nalishlaridagi oliy matematika fanida ixtiyoriy mavzuga ushbu texnologiyani samarali qo‘llab, yuqori natijalarga erishish mumkin. Xususan, ehtimollar nazariyasi mavzusining nazariy qismi kursantlar tomonidan mustaqil o‘zlashtirilgan holda, auditoriyada ushbu nazariy ma’lumotlarni mustahkamlash, vujudga kelgan muammolarni muhokama qilish, bartaraf etish, amaliy masalalarda ko‘rib chiqish ahamiyatga molik [3]. Quyida keltirilgan 1-jadvalda kursantlar tomonidan o‘zlashtirilgan tushunchalarning nazoratini o‘tkazishda foydalanish mumkin bo‘lgan samarali metod T-jadval keltirilgan. Kursantlar olgan nazariy bilimlarini amaliyotga qo‘llash yuqorida ta’kidlanganidek, auditoriyadagi mashg‘ulotlarda amalga oshiriladi.

Research Science and
Innovation House

1-jadval

FEEDBACK T - JADVAL

TUSHUNCHA	MAZMUNI
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

“Flipped learning”dan foydalanish uchun bir nechta sabablar mavjud. Birinchidan, u materialni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, o‘qituvchi va boshqa kursantlar bilan o‘zaro munosabatlarni yaxshilaydi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi (2-jadval) va uni o‘quv jarayonining tabiiy qismiga aylantiradi [4]. Ikkinchidan, ushbu modelni qo‘llashda auditoriya vaqti oqilona sarflanadi.

Research Science and
Innovation House

2-jadval

Muammoli masalalar

T/R	SAVOL	TJ
1.	Merganning bitta o'q uzishda 10 ochko urish ehtimoli 0,1ga, 9 ochko urishi 0,3ga, 8 yoki undan kam ochko urish ehtimoli 0,6ga teng. Merganning bitta o'q uzishda kamida 9 ochko urish ehtimolini toping.	
2.	Uchta to'pdan o'q uzilganda nishonga tegish ehtimollari 0,8, 0,7 va 0,9ga teng. Uchchala to'pdan bir marta bir yo'la otilganda, nishonga kamida bir marotaba tegish hodisasi (A)ning ehtimolini toping.	
3.	Yashikda 3 ta oq va 3 ta qora shar bor. Yashikdan ikki marta tavakkaliga bittadan shar olinadi. Olingan shar yashikka qaytarib solinmaydi. Agar birinchi sinashda qora shar chiqqan bo'lsa (A hodisa), ikkinchi sinashda oq shar chiqish (B hodisa) ehtimolini toping.	

“Flipped learning”ni samarali amalga oshirish uchun ma'lum bir davriylik qo'llaniladi: o'quv video, interfaol auditoriya ishi, kuzatish - teskari aloqa - baholash [2]. Har bir bosqich qo'shimcha o'rgatuvchi va nazorat materiallarini ishlab chiqishni talab qiladi.

O'quv mashg'ulotiga tayyorgarlik ko'rish uchun kursantlar mustaqil ta'lim vaqtida o'qituvchilarning sharhlari yoki savollari va darslikdagi tushuntirishlarni ko'rish uchun qulay vaqtda o'zlarining video darslarini tomosha qilishadi. O'quv mashg'ulotida o'qituvchi amaliy topshiriqlar va zarur qo'shimcha materiallarni beradi. Topshiriqni bajarish jarayonida kursantlar yakka, juftlikda yoki guruh bo'lib ishlaydilar, o'qituvchi esa kursantlar faoliyatini kuzatib, materialni o'zlashtirishdagi asosiy qiyinchiliklarni aniqlaydi, murakkab fikrlarni tushuntiradi va kursantlarning ishini baholaydi. Misol tariqasida, oliy matematika fanida ehtimollar nazariyasi bo'limidagi asosiy nazariy tushunchalar, asosiy xossa va teoremlarni kursantlar mustaqil o'zlashtirishlariga imkon berib, auditoriyada ularning bilimlarini faollashtirib, amaliy kreativ ko'nikmalarini shakllantirishga erishish mumkin, quyida bu jarayonni amalga oshirish uchun misol keltiriladi.

3-jadval

Blits so‘rov

Nishonga qarata 3ta o‘q otilmoqda. A_i hodisa – i – otishda nishonga tekkazish hodisasi.

Quyidagilarni A_i va $\overline{A_i}$ larning yig‘indi, ayirma va h.k. ko‘rinishlarda ifodalang:

A- barcha uchtasining nishonga tegishi

B- barcha uchtasining nishonga tegmasligi

C- hech bo‘lmaganda bittasining tegishi

D- hech bo‘lmaganda bittasining tegmasligi

E- nishonga tegish ikkitadan kam emas

F- nishonga tegish bittadan ko‘p emas

Ko‘pincha videodarslar “Flipped learning”da asosiy rol o‘ynaydi, ammo bu “shart” degani emas, chunki “Flipped learning”ning asosiy maqsadi - kursantlarga turli ko‘nikmalarni shakllantirishda samarali yordam berishdir. Videodarslar ushbu o‘quv modelining eng jozibali qismidir, ammo o‘qituvchi kursantlarga bilimlarni izlashning boshqa usullaridan foydalanishni tavsiya etishi mumkin: veb-saytlarni ko‘rish, mavzu bo‘yicha ma’lumotlar qidirish, so‘rovnomanini to‘ldirish, taqdimot yaratish va h.k.

Boshqacha qilib aytganda, ushbu yondashuvda kursant mashg‘ulotning markazida: auditoriyadagi topshiriqlar mustaqil ta’limda olingan bilimlarni qo‘llash va materialni o‘zlashtirishda muammoli joylarini aniqlashga qaratilgan, kursantga o‘rganilayotgan masalalarni chuqurroq o‘rganish va o‘qituvchining ko‘magida murakkab materialni o‘zlashtirish imkoniyati beriladi [5]. O‘qitish uchun javobgarlik o‘qituvchiga emas, balki kursantga yuklanadi: kursantlar materialni o‘zlashtirish jarayonini, uning tezligini, natijalarni baholash jarayonini nazorat qilishlari mumkin, ya’ni ular o‘rganish jarayonini o‘zlari tugatadilar.

ADABIYOTLAR:

1. Fayziyeva, M.R. (2018). Implementation of blended learning technology into learning process. ISJ Theoretical & Applied Science, 10 (66), 206-209.
2. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom. Reach Every Student in Every Class Every Day. ASCD, ISTE, 2012.
3. Artikova G.A. Methodology of lessons of generalization and repetition in mathematics on the basis of active learning // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and psychology. – Budapest, 2017. V(60). Issue135. - P. 11-14 (GIF 0.787).
4. Marshall H. Three reasons to flip your classroom // Bilingual Basics. August, 2013. URL: <http://newsmanager.commpartners.com/tesolbeis/issues/2013-08-28/6.html>.
5. Artikova G.A. Integration of “flipped learning” technology and technology of full assimilation in the process of practical lessons of mathematics// International Scientific Journal. Theoretical & Applied Science. Philadelphia, USA. Year: 2019 Issue: 10 Volume: 78. - P.343-350.

**Research Science and
Innovation House**

УДК:614.2-616-03.612.68-039.22.613.98.301.

**УЗОҚ УМР КЎРУВЧИЛАРДА “ҚУРУҚ КЎЗ СИНДРОМИ” НИ
КЛИНИК ХУСУСИЯТЛАРИ
(Адабиётлар шарҳи)**

**Хакимова З.К.,¹ Камилов Х.М.,² Жахонгиров И. Ж.,³
Исомов И.И.,⁴ Содиков Х.Н.⁵**

¹ Тиббиёт фанлари доктори, Офтальмология кафедраси доценти, Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлигининг Тиббиёт ходимларининг касбий малакасини ривожлантириш маркази, khakimova1968@gmail.com, +998(91)479-45-54, <https://orcid.org/0000-0002-7428-8882>

² Тиббиёт фанлари доктори, профессор, Офтальмология кафедраси мудири, Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлигининг Тиббиёт ходимларининг касбий малакасини ривожлантириш маркази, +998(90)189-76-83, <https://orcid.org/0000-0002-7250-8159>

³ Кўз касалликлари бўлими шифокори, Андижон давлат тиббиёт институти клиникаси, +998(94) 436-73-07

⁴ Амбулатор жарроҳлик бўлими мудири, Республика ихтисослаштирилган кўз микрохирургияси илмий амалий тиббиёт маркази Фарғона филиали, +998(99) 992-89-77

⁵ Тошкент шаҳридаги “Кўз нури” хусусий клиникаси бош шифокори, +998(90) 657-03-33

Аннотация. Долзарблиги: «Куруқ кўз синдроми» (ҚКС) сўнгги йилларда дунё офтальмологларининг эътиборини тобора кўпроқ жалб этиб келмоқда. ҚКС кўп омилли касаллик бўлиб, сўнгги 30 йил ичида аниқланиши 4,5 баробар ошган ва бугунги кунда ривожланган мамлакатлар аҳолисининг 15% дан ортиғини қамраб олган. ҚКС ижтимоий аҳамияти унинг бутун дунёнинг турли мамлакатларида кенг тарқалганлиги билан изоҳланади (Lee A. ва ҳаммуаллифлар, 2002й.; Moss S. ва ҳаммуаллифлар, 2000й.; Viso E. ва

хаммуаллифлар, 2009й.). Егоров Е.И. (2004й.) маълумотларига кўра, офтальмологга бирламчи мурожаатларда «куруқ кўз» синдроми тахминан 45% ҳолатда учрайди, бироқ касаллик бошқа касалликлар (сурункали блефарит, блефароконъюнктивит ва ҳ.к.) билан ниқобланади. Агар 20 асрнинг 80-йилларида ҚКС бирламчи мурожаатларнинг 30% ини ташкил этган бўлса, сўнгги йилларда кўз шифокорига мурожаат қилувчиларнинг ҳар иккинчи нафарида ушбу шикоятлар мавжуд.

Калит сўзлар: Куруқ кўз синдроми, кексалар, клиник кечиши.

Иқтибос учун:

Хакимова З.К., Камилов Х.М., Жахонгиров И.Ж., Исомов И.И., Содиков Х.Н. “Куруқ кўз синдроми” ни кекса ёшдагиларда кечишини клиник хусусиятлари (адабиётлар шарҳи). Илғор офтальмология. 2025; 11 (5)...

КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ «СИНДРОМА СУХОГО ГЛАЗА» У ПОЖИЛЫХ

(Обзор литературы)

Хакимова З.К.,¹ Камилов Х.М.,² Жахонгиров И.Ж.³,
Исомов И.И.,⁴ Содиков Х.Н.⁵

¹ Доктор медицинских наук, доцент кафедры офтальмологии, Центр развития профессиональной квалификации медицинских работников министерства здравоохранения Республики Узбекистан, khakimova1968@gmail.com, +998(91)479-45-54, <https://orcid.org/0000-0002-7428-8882>

² Доктор медицинских наук, профессор, заведующий кафедрой офтальмологии, Центр развития профессиональной квалификации медицинских работников министерства здравоохранения Республики Узбекистан, +998(90)189-76-83, <https://orcid.org/0000-0002-7250-8159>

³ Врач отделения глазных болезней, Клиника Андижанского государственного медицинского института, jahongirovikrom@gmail.com +998(94) 436-73-07, <https://orcid.org/0009-0007-9684-5137>

⁴ Заведующий отделением амбулаторной хирургии, Ферганский филиал республиканского специализированного научно-практического центра микрохирургии глаза, +998(99) 992-89-77

⁵ Главный врач частной клиники “Кўз нури” города Ташкента, +998(90) 657-03-33

Аннотация. Актуальность: Синдром сухого глаза (ССГ) в последние годы все больше привлекает внимание офтальмологов во всем мире. ССГ—многофакторное заболевание, заболеваемость которым за последние 30 лет выросла в 4,5 раза и в настоящее время поражает более 15% населения развитых стран. Социальная значимость ССГ объясняется ее широким распространением в разных странах мира (Lee A. et al., 2002; Moss S. et al., 2000; Viso E. et al., 2009). Егоров Е.И. (2004) синдром сухого глаза встречается примерно в 45% первичных обращений к офтальмологу, однако заболевание маскируется другими заболеваниями (хронический блефарит, блефароконъюнктивит и т. д.). Если в 1980-х годах на долю ССГ приходилось 30% обращений за первичной медико-санитарной помощью, то в последние годы с этими жалобами сталкивается каждый второй человек, обращающийся к офтальмологу.

Ключевые слова: синдром сухого глаза, пожилой возраст, клиническое течение.

Для цитирования:

Хакимова З.К., Камилов Х.М., Жахонгиров И.Ж., Исомов И.И., Содиков Х.Н. Клинические особенности «синдрома сухого глаза» у пожилых (обзор литературы). Передовая офтальмология. 2025; 11 (5)...

CLINICAL FEATURES OF "DRY EYE SYNDROME" IN THE ELDERLY

(Literature review)

Khakimova Z.K.,¹ Kamilov H.M.,² I.Zh. Zhakhongirov,³
I.I. Isomov.,⁴ Sodikov H.N.⁵

Abstract. Relevance: Dry eye syndrome (DES) has increasingly attracted the attention of ophthalmologists worldwide in recent years. DES is a multifactorial disease, the incidence of which has increased 4.5 times over the past 30 years and currently affects more than 15% of the population of developed countries. The social

significance of CCS is explained by its widespread prevalence in different countries of the world (Lee A. et al., 2002; Moss S. et al., 2000; Viso E. et al., 2009). Egorov E.I. (2004) dry eye syndrome occurs in approximately 45% of primary visits to an ophthalmologist, but the disease is masked by other diseases (chronic blepharitis, blepharoconjunctivitis, etc.). If in the 1980s DES accounted for 30% of visits to primary health care, then in recent years every second person visiting an ophthalmologist faces these complaints.

Key words: dry eye syndrome, old age, clinical course.

Н.Н.Бажанов (1985) ва Г. Семак (2024) маълумотларига кўра, дунёдаги одамларнинг 60 фоиздан ортиғида офтальмологик касалликлар кузатилади. Ўзбекистон Республикасида кекса ёшдаги аҳолини ўртасида кўз касалликларининг умумий даражаси йилдан-йилга ошиб бораётгани қайд этилган [7]. Мутахассисларнинг фикрича, тизимли профилактика орқали 100% кўришни сақлаб қолиш ва кўз касалликларининг олдини олиш мумкин (World Conservation Strategy, 2018). М.М. Бикбов (2021) маълумотларига кўра, 85 ёшдан ошганларнинг 100 фоизиди турли офтальмологик патологиялар кузатилади. Ёш ўтиши билан аҳоли ўртасида нафақат умумий касалликлар балки баъзи бир кўз касалликларидан ҚКС учраши ҳолати ҳам ортиб боришини англашимиз мумкин.

Кекса ёшдагиларда кўриш органлари билан боғлиқ касалликлар кенг тарқалганлиги уларнинг ҳаёт сифатига жиддий таъсир кўрсатади (Фролов М.А., 2011; Ҳасанова Г.Р., 2020). Ушбу касаллик 40 ёшгача бўлган офтальмологик беморларнинг 12%игача қисмида, 50 ёшдан ошган беморларнинг эса 67% дан ортиғи орасида кузатилади (Бржеский В.В., Сомова Е.Е., 2003 й.). АҚШ да олиб борилган тадқиқотлар 50 ёшдан ошган 3,2 млн аёл ва 1,6 млн эркекда ҚКС (енгилдан оғир даражасида) борлигини кўрсатган [1,2]. Аёлларда ҚКС кўпроқ кузатилиши қайд этилган [1,3,4]. Таклиф қилинишича, бунда жинсий гормонлар муҳим роль ўйнайди [5].

Халқаро Dry Eye Workshop (DEWS-II) гуруҳи ҳисоботида кўра, бугунги кунда ҚКС “кўз юзасининг кўп омилли касаллиги” сифатида тавсифланади. ҚКС клиникасида кўзни қуриши ва тез толиқиши, ачишиши ва тиниқ кўришда ноқулайлик келтириши каби субъектив шикоятларга сабаб бўлади ва айниқса кекса ёшдагиларни ҳаёт сифатига салбий таъсир қилади 50–70 ёш оралиғи эса

бу кўрсаткични янада оширади. [4,6] Халқаро Мадрид таснифи доирасида «куруқ кўз» синдромининг кексалар шакли алоҳида таъкидланган бўлиб, унинг ривожланиши қарилик билан боғлиқ хавф омиллари сабабдир. Ҳар қандай минтақада «куруқ кўз» синдромининг бу шакли энг кўп тарқалган деб ҳисобланади[8]. Кўплаб амалий офтальмологлар орасида «куруқ кўз» синдромини аниқлаш ва даволаш муаммоси муҳим аҳамият касб этади[9]. ҚКСда кўз ёши пардаси гомеостазини йўқолиши ва кўз билан боғлиқ симптомлар кузатилади; бу симптомлар ривожда кўз ёши пардасининг ноустуворлиги, гиперосмолярлиги, яллиғланиши, кўз юзаси шикастланиши ва нейросенсор ўзгаришлар этиологик роль ўйнайди» [10]. Офтальмологияда ҚКС кўз касалликлари бўлган ҳар иккинчи беморда деярли учрайди [11,12]. Популяцион тадқиқотлар маълумотларига кўра, ҚКС тарқалиши кўлланилаётган ташхис мезонларига қараб 5% дан 50% гача ўзгариши мумкин[13]. Сурункали блефарит билан оғриган беморларнинг 73,7–79,4%ида иккиламчи ҚКС аниқланади[13,14]. Кўпинча ҚКС нафақат кучли субъектив шикаятларга, балки доимий шох пардани хиралашиши, юзасида яра ҳосил бўлиши ва ҳаттоки тешилишига олиб келади[15]. Шу билан бирга, бугунги кунда иккиламчи, симптоматик ҚКС шакллари ҳам долзарб ҳисобланади; улар қовоқлар ва конъюнктивадаги сурункали яллиғланиш касалликлари замирида ривожланади. Жумладан, сурункали блефарит билан оғриган беморларнинг 73,7% – 79,4%ида иккиламчи ҚКС аниқланган. Бошқа томондан, сурункали блефаритнинг ўзи ҳам «куруқ кўз» синдроми келиб чиқишининг асосий сабаблари орасида анча юқори ўрин тутаяди. Блефарит белгиларининг мейбомий безлар дисфункцияси ва мейбомиит билан кечиши «куруқ кўз» синдромига эга беморларнинг 35-65%ида аниқланади. Ҳозирда мейбомий безлар дисфункцияси ва мейбомиитни даволашда янги ютуқлар, физиотерапевтик ёндашувлар каби масалалар долзарб ҳисобланмоқда.

Турли манбалардаги маълумотларга кўра, конъюнктивитлар кўз шифокорига мурожаат қилувчи беморлар орасида 60% гача учрайди. «Қуруқ кўз» синдромини ўрганиш аҳолининг хужжатлаштирилган сўровномаси – шикаятлар (кўзда ёт жисм ҳисси, кўришдаги ноқулайлик, кизариш) йўли билан ҳамда махсус ташхис тестлари орқали амалга оширилади: Ширмер тести, шох парда олди қисмининг ёрилиш вақти, 1% флюоресцеин эритмаси билан олдинги сегментни бўйаш, кўз биомикроскопияси ва бошқалар. «Қуруқ

кўз» синдромини текшириш натижалари касаллик ташхисини белгилашда қўлланиладиган мезонлар турличалиги сабабли хилма-хил бўлади. Муаллифлар фикрига кўра, «курук кўз» синдроми амалий шифокорлар учун жиддий ташхис қийинчилигини туғдиради. Ташхис қийинчилиги аниқ клиник белгилар ва тасдиқловчи тестлар йўқлиги [16]. Бугунги кунда ҚКС «кўз юзаси» шикастланишининг кўп омилли касаллиги бўлиб, у кўз ёши пардаси гомеостазининг йўқолиши билан тавсифланади ва кўз билан боғлиқ симптомлар билан кечади. Бу жараёнда кўз ёши пардасининг ноустуворлиги, гиперосмолярлиги, яллиғланиши ва кўз юзаси шикастланиши, шунингдек, нейросенсор ўзгаришлар касаллик ривожда этиологик роль ўйнайди» [10]. Бугунги кунда ҚКС патогенезида сурункали яллиғланишнинг асосий ўрин тутиши шубҳасиз, бу эса, ўз навбатида, шох парда -конъюнктива ксерозининг комплекс даволашида маҳаллий яллиғланишга қарши ва иммункоррекция терапиясини қўллаш заруратини келтириб чиқаради: стероид ва ностероид яллиғланишга қарши препаратлар, иммуносупрессорлар ва бошқаларни томизиш[17]. Муаллифлар «курук кўз» синдромининг бир неча турли таснифларини таклиф қилишган, аммо улардан бирортаси ҳам илмий (клиник-анатомик) таснифлаш талабларига тўлиқ жавоб бера олмайди. Шу боис бугунги кунда умумқабул қилинган тасниф ҳали ҳам мавжуд эмас. «Қурук кўз» синдроми бўйича тадқиқотлар натижалари диагноз мезонларидаги турлича ёндашув сабабли фарқ қилади. Шегрен синдромидан ташқари, ушбу муаммонинг иммунологик жиҳатларини ўрганишга бағишланган наشرлар жуда кам[9]. Кўз шиллиқ қаватига таъсир этувчи ҳар қандай яллиғланиш жараёни кўз ёши ҳосил бўлиш жараёнига ўзгариш киритади. Бу шундан келиб чиқадики, кўз шиллиқ қаватида бокалга ўхшаш хужайралар, Краузе ва Вольфринг безларининг чиқарув жўмраклари, мейбомий безларининг чиқарув жўмраклари каби анатомик тузилмалар жойлашган бўлиб, улар кўз ёши ҳосил бўлиш жараёнида қатнашади. Бундан ташқари, конъюнктивитни даволашда асосан консервантлар сақловчи дори воситалари қўлланилиши ҳам кўз ёши пардаси барқарорлиги бузилишига олиб келади. Россия офтальмологлари уюшмаси томонидан ишлаб чиқилган конъюнктивитни даволаш бўйича клиник тавсияларга кўра, қуйидаги дори воситалари гуруҳлари қўллаш учун маъқулланган: антибактериал, антисептик, антигистамин, ностероид яллиғланишга қарши, стероид яллиғланишга қарши, вирусга қарши

препаратлар. Ушбу тавсиялар конъюнктивитда этиологик омилга қараб дори воситаларини белгилаш учун мўлжалланган, бироқ бирламчи амбулатор қабул вақтида ташхисни тасдиқлаш имконияти доим ҳам мавжуд бўлавермайди, шу сабабли даволаш тажрибавий усулда белгилаб берилади. [18]. ҚКС синдромини ривожланишида дунё бўйича 2019 йилдаги COVID-19 пандемиясини ҳам таъсири жуда катта. COVID-19 нинг кўз аъзоларига таъсирини ўрганиш бўйича олиб борилган тадқиқотлар кўплаб беморларда ҚКС ёки конъюнктива ксерози ташхисланишини кўрсатди. Аниқланишича, вирус ҳаёт учун муҳим тизим ва аъзоларни, жумладан, кўз аъзоларини ҳам шикастлайди[19]. Бунда кўпгина нафас олиш йўллари вируслари кўз тўқималарига ҳам тропизм хослиги билан ажралиб туради; бундан кўз аъзолари зарарланиб, инфицирланган кишиларда офтальмологик асоратлар ривожланиши билан бирга, вирус кўз тўқимаси орқали кирганда нафас олиш йўлларида ҳам патологик жараён кузатилиши мумкин[20]. Ҳозирга келиб, ҚКС патогенезида сурункали яллиғланиш асосий роль ўйнаши шубҳасиз бўлиб, бу эса шох парда-конъюнктива ксерозини даволашда маҳаллий яллиғланишга қарши ва иммункоррекция терапиясини (стероид, ностероид яллиғланишга қарши препаратлар, иммуносупрессорлар ва бошқ.) қўллаш заруратини юзага келтиради[17]. Кўп ҳолатларда маҳаллий яллиғланишга қарши даволаш дексаметазон фосфатини қўллашга асосланади [21]. Бироқ унинг узок муддатли ишлатилиши (0,1% расмий дозада) юзага келиши мумкин бўлган бир қатор ножўя таъсирлар билан чегараланган: кўз ички босимининг ошиши, стероид катаракта ва глаукома ривожланиши, шунингдек, ксеротик жихатдан ўзгарган шох парда хиралашишлари [22]. Шу сабабли, клиник амалиётда бир тарафдан етарлича яллиғланишга қарши фаолликка эга, бошқа тарафдан эса кам ножўя таъсирлар ва яхши мослашувчанликка эга бўлган кўз томчилари кўринишидаги стероид препаратларга эҳтиёж сезилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сонли “«Ўзбекистон — 2030» стратегияси» тўғриси” Фармонининг 1.2 бандида белгиланган “Аҳолининг ўртача умр давомийлигини ошириш” (Ўртача умр кўриш давомийлигини 78 ёшга етказиш), “Аҳолига бирламчи тиббий хизматларни янада яқинлаштириш”(Тиббий ёрдамга муҳтож аҳолининг 70 фоиз мурожаатларини бирламчи бўғиннинг ўзида ҳал этишга эришиш), “Соғлом ва фаол кексаликни таъминлаш”(Ҳар йили 55 ва ундан

катта ёшдаги аҳолини 100 фоиз тиббий профилактик кўриқдан ўтказиш ва соғломлаштириш. “Аҳоли орасида тўғри овқатланиш ва соғлом турмуш тарзини шакллантириш”, “Нуронийларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш” каби долзарб мақсад ва вазифаларни ижросини амалга ошириш ишлари айнан юқорида кўрсатилган муаммони ечимига қаратилган деб айтишимиз мумкин.

Хулоса: Қуруқ кўз синдромини юқорида келтирилган маълумотларга асосланган ҳолда уни аҳоли орасида кенг тарқалганлиги ва айниқса кекса ёшли аҳолида ўзига хос асоратлар билан кечиши ва касалликни полиморбидлиги ва ҳозиргача ягона тавсифини йўқлиги, даволаш ва профилактикасини мураккаблиги муаммони долзарблигини, янада чуқур илмий изланишлар олиб борилиши кераклигини билдиради.

Манфаатлар тўқнашуви бўйича маълумот. Муаллифлар мазкур мақола бўйича ҳар қандай кўринишдаги манфаатлар тўқнашуви мавжуд эмаслигини баён қиладилар.

Мақолани молиялаштирилиши бўйича маълумот. Ушбу тадқиқот давлат, тижорат ёки нотижорат секторларидаги молиялаштириш агентликларидан бирон бир махсус грант олмаган.

Муаллифлар ҳиссаси.

Ҳакимова З.К. Тадқиқот концепциясини ишлаб чиққан, маълумотларни йиғиш, жамлаш, таҳлил қилиш, шарҳлашни амалга оширган.

Камилов Х.М. Тадқиқот концепциясини ишлаб чиқишга, маълумотларни таҳлил қилиш, шарҳлашга катта ҳисса қўшган, мақола якуний кўриниши тасдиқлаган.

Жаҳонгиров И.Ж. Маълумотларни йиғиш, жамлашда иштирок этган.

Исомов И.И. Маълумотларни йиғиш, жамлашда иштирок этган.

Содиқов Х.Н. Маълумотларни йиғиш, жамлашда иштирок этган.

Адабиётлар рўйхати

1. Avunduk AM, Avunduk MC, Varnell ED, et al. The comparison of efficacies of topical corticosteroids and nonsteroidal anti-inflammatory drops on dry eye patients: a clinical and immunocytochemical study. Am J Ophthalmol. 2003;136(4):593-602.

2. Begley CG. Использование опросника по синдрому сухого глаза для измерения симптомов раздражения глаз у пациентов с синдромом сухого глаза, обусловленным дефицитом водянистой слезы. 2007.
3. Craig JP, Tomlinson A. Age and gender effects on the normal tear film. *Adv Exp Med Biol.* 1998; 438:411-5.
4. Dag U, Chaglayan M, Onchul H, et al. Mask-associated dry eye syndrome in healthcare professionals as a new complication caused by prolonged use of masks during the COVID-19 pandemic. *Ophthalmic Epidemiol.* 2023;30(1):1-6.
5. Егоров ЕА, Романова ТБ, Рыбакова ЕГ, Оганезова ЖГ. Современные подходы к профилактике и лечению вторичного синдрома «сухого глаза». *РМЖ. Клиническая офтальмология.* 2017;(1):61-4.
6. Жексенбек НА, Жайлауов ШБ. Исследование механизма воздействия COVID-19 на кардиоваскулярную систему. В: Научные достижения и открытия 2021: сб. ст. XVIII междунар. науч.-иссл. конкурса; Пенза. 2021. С. 189-92.
7. Kaercher T. Blefaritis definition diagnostic therapie. *Z Pract Augenheilkd.* 1998; 11:429-39.
8. Каспаров АА, Каспарова ЕА. Эффективная комбинация противовирусных средств (полудан и чигаин) в лечении упорных аденовирусных конъюнктивитов. Тез. докл. II Рос. нац. конгресс «Человек и лекарство»; 1995; Москва. С. 191.
9. Lin PY, Tsai SY, Cheng CY, et al. Prevalence of dry eye among an elderly Chinese population in Taiwan: the Shihpai Eye Study. *Ophthalmology.* 2003; 110:1096-101.
10. Майчук ДЮ, Лошкарева АО, Цветкова ТВ. Алгоритм комплексного лечения синдрома сухого глаза с дисфункцией мейбомиевой железы. Сочетание интенсивного импульсного света (IPL) с гигиеной век и искусственными слезами. *Офтальмология.* 2020; 17:345.
11. Майчук Ю, Лошкарева АО. Особенности терапии пациентов с синдромом сухого глаза, в том числе с нарушением эпителизации роговицы. *Офтальмология.* 2019:529-36.

12. Мамасалиев НС, Камилов ХМ, Мамасалиев ЗН. Анализ факторов риска развития глазной патологии в некоторых регионах Республики Узбекистан. Андижан. 2022. 10-11 июня. С. 777-9.
13. McGhee CN, Dean S, Danesh-Meyer H. Locally administered ocular corticosteroids: benefits and risks. *Drug Saf.* 2002;25(1):33-55.
14. Moss SE, Klein R, Klein BE. Incidence of dry eye in an older population. *Arch Ophthalmol.* 2004; 122:369-73.
15. Moss SE, Klein R, Klein BE. Prevalence of and risk factors for dry eye syndrome. *Arch Ophthalmol.* 2000; 118:1264-8.
16. Pflugfelder SC, Schaumberg DA, Sullivan DA, Buring JE, Dana MR. Altered cytokine balance in the tear fluid and conjunctiva of patients with Sjogren's syndrome and keratoconjunctivitis sicca. *Curr Eye Res.* 1999;19(3):201-11.
17. Smith JA, Vitale S, Reed GF, et al. The epidemiology of dry eye disease: report of the Epidemiology Subcommittee of the International Dry Eye Workshop (2007). *Ocul Surf.* 2007; 5:93-107.
18. Sullivan DA. Androgen deficiency & dry eye syndromes. *Arch Soc Esp Oftalmol.* 2004; 79:49-50.
19. Таскина ЕС. Клинико-диагностические критерии первичного синдрома "сухого глаза" [диссертация]. 2024.
20. Бржеский ВВ, Сомов ЕЕ. Роговично-конъюнктивальный ксероз. СПб.; 2003.
21. Бржеский ВВ. Синдром «Сухого глаза». В: Майчук Д.Ю, редактор. Синдром красного глаза. М.; 2010. С. 14-7.
22. Дроздова ЕА. Блефароконъюнктивиты: этиологическая диагностика и оптимизация контроля. 2021.

**Research Science and
Innovation House**

SOVETLARNING O‘ZBEKISTONDA YURITGAN AGRAR SIYOSATI. DEHQON XO‘JALIKLARINING TUGATILISHI (1920-1935- YILLAR)

Raxmatulloyev Umid

Buxoro Davlat Universiteti

Tarix-(yo‘nalishlar va faoliyat turi bo‘yicha)
mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1920-1935-yillar oraligida O‘zbekistonda sovet hokimiyatining yuritgan agrar iqtisodiy siyosati, uning mahalliy dehqon xo‘jaliklariga bo‘lgan salbiy ta‘sirini va ushbu siyosatning natijalarini turli tarixiy adabiyotlar, kitoblar va ilmiy ishlarni tahlil qilgan holda yoritishga qaratilgan. Ushbu davrni yoritishda sovet davridagi va mustaqillik davridagi tarixiy ma‘lumotlar va sifralarni tahlil qilgan holda to‘g‘ri xulosa chiqarishga harakat qilindi.

Kalit so‘zlar: Sanoatlashtirish, agrar siyosat, quloqlashtirish, kollektivlashtirish, tarixiy jarayonlar, qishloq xo‘jaligi, xalq xo‘jaligi, repressiya, iqtisodiyot, qo‘zg‘olonlar.

KIRISH

O‘zbekistonning XX asr birinchi choragidagi tarixi bir qancha siyosiy, ijtimoiy hodisalarga boy davr bo‘ldi. Mazkur davrda O‘rta Osiyoda sovetlar tomonida milliy hududiy chegaralanishlar o‘tkazildi va sovet ittifoqi tarkibidagi O‘zbekiston SSR davlati tuzildi. Boshqaruv organlarining nazorati to‘laligicha sovet hukumatining qo‘l ostida bo‘ldi. Markazning olib borgan totalitar boshqaruvi asosida ishlab chiqarish va qishloq xo‘jalik tarmoqlari majburiy tarzda kollektiv jamoa xo‘jalilariga birlashtirildi. Qishloqda mehnatkashlar uchun ham ko‘plab o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Dehqon xo‘jaliklari tugatilib kollektiv jamoa xo‘jaliklariga birlashtirildi. Sovetlar agrar siyosatni olib borishda mahalliy xalqning tarixiy xo‘jalik yuritish odatlarini to‘laligicha yo‘q qildilar. Kollektiv xo‘jaliklarga uyushmagan dehqonlar turli bahonalar bilan quloq qilindi va ularning yer mulklari davlat foydasiga musodara qilindi.

ASOSIY QISM

SSSR degan davlat 1922-yilda tuzilganidan keyin hukmron kommunistik partiya ittifoq davlati tarkibidagi hududlarning agrar sohasini to'liq isloh qilishga kirishdi. O'zbekiston ham bu o'zgarishlardan chetda qolmadi O'zbekiston SSRning sanoati asosan agrar sektorga bog'langan edi. Respublika aholisining qariyb 85 foizdan ortig'i qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanardi. Raqamlarga e'tibor beradigan bo'lsak agrar sohada yetishtirilgan mahsulotning hissasi O'zbekiston yalpi mahsulotining deyarli 80 foizini berar edi. Sovetlar qishloq xo'jaligini isloh qilishda noto'g'ri yo'lni tanladilar. Ular go'yoki katta mulklarni g'ayriinsoniy yo'l bilan orttirgan, boshqalar mehnatini ekspluatatsiya qilib kelgan degan vajlar bilan yirik va o'rta hol dehqonlarni sinf sifatida tugatishni agrar islohotning asosi deb qo'yishdi. Dehqonlarning mol mulklari asossiz tortib olinib boshlandi. Birgina 1921-yilning 17-iyunida Bozorqo'rg'on tumani ijroqo'mi Andijon uyezd-shahar ijroqo'miga yo'llagan xatida surgun qilinishi kerak bo'lgan "boy-quloqlar"ning 131 kishidan iborat bo'lgan ro'yxatini yo'llab, ularni zudlik bilan badarg'a qilish kerakligiga rozilik bildiradi.

Respublikada ko'plab dehqon xo'jaliklarini tugatish ishlari boshlandi. Jumladan, 1925-1929-yillar oralig'ida Samarqand, Toshkent, Zarafshon va Farg'ona viloyatlarida 2603 ta xo'jalik "quloq"lar deb hisoblanib yerlari musodara qilindi. Xorazm va Qoraqalpog'iston viloyatlarida esa 989 ta xo'jaliklar "quloq xo'jaliklari" sifatida baholanib, ularning egalari badarg'a qilindi. Aynan mazkur davrda respublikada 4801 ta xo'jalik "quloq xo'jaligi" deb topildi va tugatildi. 23036 ta xo'jaliklarning yerlari esa ortiqcha deb e'lon qilindi va tortib olindi. Natijada respublika yer jamg'armasiga 474393 desyatina yerning qo'shilishiga erishildi. Yerlarni olishdan tashqari dehqonlarning mehnat qurollari, asbob uskunalar, ish hayvonlari ham davlat foydasiga musodara qilindi. Sovetlarning bu islohotlari agrar sohaga katta zarba bo'ldi va norozilik harakatlarining boshlanib ketishiga sabab bo'ldi. Aynan 1929-yilning o'zida O'zbekistonda quloqlarning 1300 dan ortiq qo'zg'olonlari qayd etildi.

Boy dehqon xo'jaliklarining yerlarini asossiz musodara qilinishi va ularning boyliklarini tortib olinish holatlarining ortib borishi bilan respublikada norozilik harakatlari ham ortib bordi. Natijada ba'zi qishloq rayonlarida va tumanlarda ijroiya qo'mita xodimlariga qarshi boshlangan norozilik chiqishlari keyinchalik terror holatlarining boshlanishiga turtki berdi. Birgina 1928-yilning o'zida respublikada

218, 1929-yilda 429, 1930-yilning yanvar-aprel oylarida 106, jami hisobda 653 ta terrorchilik harakatlari sodir etildi.

Kommunistik partiyaning qaroriga ko‘ra nisbatan boy bo‘lgan va yollanma mehnatdan foydalanuvchi o‘rtahol dehqonlarning yerlari ham musodara qilinadigan yerlar ro‘yxatiga qo‘shildi. O‘zbekiston Kommunistik partiyasining II siezdida qabul qilingan “Yer islohoti to‘g‘risida”gi qaroriga ko‘ra yerdan foydalanish “normasi qisqartiriladigan boy guruhiga” yollanma mehnatni joriy qilgan barcha dehqon xo‘jaliklar ham kiritilgan edi. Sovet hukumatining bundan ko‘zlagan asosiy maqsadi yirik va o‘rta xo‘jaliklarni tugatib, xalqni yagona ishlab chiqarish xo‘jalik kompleks tarmog‘iga birlashtirish edi.

O‘zbekiston SSRda 1925-1929-yillarda yer-suv islohotining ikkinchi bosqichi o‘tkazildi. 1925-yilning 2-dekabrida O‘zbekiston SSR Markaziy Ijroiya Qo‘mitasining “Yer-suv islohoti” to‘g‘risida, “Yer va suvni natsionalizatsiya qilish” to‘g‘risidagi qarorlari qabul qilindi. Qarorning yomon tomoni shunda ediki, bunda dehqonlardan katta yer xo‘jaliklari yerni natsionalizatsiya qilish bahonasida tortib olish ishlari boshlandi. Mazkur yillarning o‘zida Zarafshon, Samarqand, Farg‘ona va Toshkent viloyatlarida jami 254,2 ming desyatina yer jamg‘armasining hosil bo‘lishiga erishildi. Achinarli tomoni shunda ediki, tortib olingan yerlarning 70 foizdan ortig‘i kommunistlar “boylar” deb ataydigan o‘rtahol dehqonlarning yer xo‘jaliklari edi. Bu siyosatni kommunistlar kollektivlashtirish siyosati deb atab unga farovon kelajak to‘nini kiydirdilar. Birgina misol tariqasida Qashqadaryo vohasini olsak aynan yer-suv islohoti tufayli 989 ta xo‘jaliklar tugatildi, 12556 tanob sug‘oriladigan yerlar tortib olindi. Bundan tashqari 5290 tanob lalmikor yerlar, 1001 ta ot, 1194 ho‘kiz, 274 ta tuya tortib olindi.

O‘zbekistonda ushbu ziddiyatli davrda respublika qishloq xo‘jaligi va uni tartibga solish bilan bog‘liq ko‘plab muammolar yetilib qolgan edi. Qishloq xo‘jaligi yetakchi bo‘lgan O‘zbekiston ssr sanoati uchun agrar sektorni modernizatsiya qilishni zamonning o‘zi taqazo qilayotgandi. Dehqonlarning o‘zi ham yetarli darajada yerga ega emasdi. 1925-yilgi raqamlarga qaraydigan bo‘lsak har 100 xo‘jalikdan 13 tasida xo‘jalik uchun ekin yeri yo‘q edi. Yersiz yoki ikki desyatinagacha yerli xo‘jaliklar esa 71.8 foizni tashkil etardi.

Farg‘ona viloyatida 1925-yilgi holat misolida qaralganda 155 ta xo‘jalikni tugatish rejasi qo‘yilgan edi. Lekin 1926-yilgi raqamlarga qaralganda ushbu reja uch yarim barobar ortig‘i bilan bajarilib, tugatilgan dehqon xo‘jaliklarning umumiy soni

575 tani tashkil etdi. Bundan shuni ko‘rish mumkinki, sovet hukumati tomonidan kollektivlashtirish siyosati shu darajada olib borildiki hatto boy bo‘lmagan oddiy, kam yerli mehnatkash dehqonning ham yerlari jamoa xo‘jaliklari foydasiga tortib olinib, ularning o‘zlari esa quloq qilindi. Albatta bunday zulmkorlik aholining qattiq noroziligiga sabab bo‘ldi va turmush darajasining yomonlashishiga, oziq-ovqat mahsulotlari narxining oshishiga olib keldi.

O‘zbekiston sanoatida 1925-1930-yillarda olib borilgan islohotlarning asosi kommunistik mafkuraning va shovinistik kompartiyaning buyruqlariga so‘zsiz bo‘ysunadigan iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishga qaratilgandi. Ushbu siyosatni oqlash maqsadida ittifoq hududida yagona, markazlashgan kompleks xo‘jalik tizimini qo‘llash g‘oyasi kommunistik partiya tomonidan ilgari surilgandi.

Sovet hukumatining topshirig‘i natijasida ittifoq hududida kollektivlashtirish sur‘atlari sun‘iy tezlashtirildi. Bunga ayniqsa kompartiya “dohiysi” I.Stalinning 1929-yilda Правда gazetasida chop etilgan “Buyuk burilish yili” maqolasi katta dastak bo‘ldi. Unda “xalqlar dohiysi” kollektivlashtirish siyosati jadal suratlarda ketayotganligi, qishloq mehnatkashlarining ommaviy ravishda kollektiv xo‘jaliklarga kirayotganligi aytilgandi. Lekin real ahvol bunday emasdi.

XULOSA

O‘zbekiston tarixida 1920-1935-yillarda olib borilgan islohotlarning asosi kommunistik mafkura asosidagi va shovinistik kompartiyaning buyruqlariga bo‘ysunadigan iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishga qaratilgandi. Ushbu siyosatni oqlash maqsadida ittifoq hududida yagona, markazlashgan kompleks xo‘jalik tizimini qo‘llash g‘oyasi kommunistik partiya tomonidan ilgari surildi. Kommunistik partiya dohiylari maqtagan sovetcha xo‘jalikning asl mazmuniga qaraydigan bo‘lsak, O‘zbekistonning sanoati, qishloq xo‘jalik tarmoqlari boshqaruvini to‘laligicha markazning tasarrufiga o‘tkazish, “markazdagi xo‘jayinlar”ning topshiriq va ko‘rsatmalariga so‘zsiz amal qilgan holda siyosat yuritish maqsadi yotardi. Aynan ushbu maqsadlar asosida birinchi zarba agrar sohaga ya‘ni dehqonlarga berildi. Ularga asossiz ayblar, turli tuhmatlar yog‘dirildi va mol-mulklari davlat foydasiga musodara qilindi. Sovet hukumatining olib borgan agrar, iqtisodiy va kommunistik siyosati natijasida xususiy mulkchilik deyarli tugatildi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Аминова Р Х. Возвращаясь к истории коллективизации в Ўзбекистане. - Т, 1995.
2. Shamsutdinov R, Karimov SH. Vatan tarixi. Uchinchi kitob. Toshkent. SHARQ. 2010. B. 267.
3. Ўзбекистон Тарихи.(1917-1991-йиллар).Ikkinchi kitob.Тошкент. O‘zbekiston. B. 309.
4. Ўзбекистон Совет Мустамлакачилиги Даврида. Иккинчи китоб. Тошкент. SHARQ. Б. 327.
5. ЎзбекмстонССР компартияси(б) II сиезди. Стенограмма хисоботи.(1926-йил 22-30-ноябр). Самарқанд. 1926. Б. 143.
6. Shamsutdinov R, Karimov SH. Vatan tarixi.uchinchi kitob.Toshkent.Sharq.2010. B. 259.
7. Ўзбекистон ССР Тарихи. III том. Тошкент. Фан. 1971.
8. Шамсутдинов Р. Ўзбекмстонда советларнинг кулоқлаштириш сиёсати ва унинг фожеали оқибатлари. –Т. Шарқ. Б. 55.

**Research Science and
Innovation House**

VALYUTA KURSINING SHAKLLANISHI BO‘YICHA ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLAR

Samandarov Zuxriddin Raup o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Akademik faoliyatni tashkil bo‘limi bosh mutaxassisi

samandarovzuxriddin@gmail.com

Kalit so‘zlar: Valyuta kursi, davlat iqtisodiy siyosati, iqtisodiy barqarorlik, xalqaro moliyaviy oqimlar, valyuta bozoriga intervensiya, to‘lov balansining ta’siri, inflyatsiya darajasi, pul-kredit siyosati, valyuta zaxiralari, foiz stavkalari, kapital nazorati, pul massasi, xorijiy kapital, savdo siyosati, bozor mexanizmlari, fiskal siyosat, eksport, import, iqtisodiy muvozanat, valyuta chayqovchiligini nazorat qilish, valyuta kursi barqarorligi, tashqi iqtisodiy holat, moliyaviy integratsiya, xalqaro savdo.

Kirish

Valyuta kursini qanday omillar belgilashi va uning dinamikasini tushuntirish uchun iqtisodiyot nazariyasida bir necha yondashuvlar shakllangan. Valyuta kursi shakllanishining ilmiy-nazariy asoslari sifatida klassik (ya’ni, xarid qobiliyati pariteti nazariyasi), monetar (pul omillari yondashuvi), keynesiycha (foiz stavkalari va kutilmalar rolini ta’kidlovchi) hamda portfel (aktivlar bozori balansiga asoslangan) yondashuvlar ajratib ko‘rsatiladi. Ushbu tezisda ushbu yondashuvlarning mazmuni va ularning valyuta kursiga ta’sir etuvchi asosiy omillar – inflyatsiya, foiz stavkalari hamda pul massasidagi o‘zgarishlar – bilan bog‘liqligi yoritib beriladi.

Valyuta kursi nazariy jihatdan bir vaqtning o‘zida turli fundamental omillarning ta’siri ostida shakllanadi. Masalan, ichki inflyatsiya darajasining xorijiy inflyatsiyadan yuqori bo‘lishi, boshqa sharoitlar barqaror turganda, milliy valyutaning qadrsizlanishiga olib keladi. Xuddi shunday, foiz stavkalari farqi kapital oqimlarini jalb etishi yoki qochirishi orqali kursga ta’sir ko‘rsatadi, pul massasining o‘sishi esa inflyatsiya va ayirboshlash kursi o‘zgarishlarini yuzaga keltiradi. Quyida har bir nazariy yondashuv alohida ko‘rib chiqilib, ularning valyuta kursiga doir bashoratlari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Valyuta kursining shakllanish mexanizmini tushuntirishda klassik va monetar yondashuvlar iqtisodiy nazariyada muhim o‘rin egallaydi. Klassik yondashuvning asosini tashkil etuvchi xarid qobiliyati pariteti (Purchasing Power Parity — PPP) nazariyasiga ko‘ra, valyuta kursi uzoq muddatli davrda ikki mamlakatdagi narxlar darajasi nisbatiga muvofiq ravishda shakllanadi. Ushbu konsepsiya birinchi bor XX asr boshlarida iqtisodchi Gustav Kassel tomonidan taklif etilgan bo‘lib, u valyuta kursiga inflyatsiya asosiy ta’sir ko‘rsatuvchi omil ekanini ta’kidlagan.

Nazariy jihatdan, agar bir mamlakatda inflyatsiya darajasi boshqa mamlakatga nisbatan yuqori bo‘lsa, milliy valyuta tegishli ravishda qadrsizlanishi lozim. Masalan, O‘zbekistonda yillik inflyatsiya darajasi 10% ni, AQShda esa 2% ni tashkil qilsa, PPP yondashuvi asosida so‘m AQSh

dollariga nisbatan taxminan 8% ga qadrsizlanadi. Bu milliy valyutaning xarid qobiliyatidagi pasayishni kompensatsiya qilish zaruratidan kelib chiqadi.

Biroq, ushbu yondashuvning amaliy tatbiqida bir qancha cheklovlar mavjud. Xususan, qisqa muddatli valyuta kursidagi tebranishlar narxlar darajasining inersiyaviy o'zgarishi, xalqaro savdo to'siqlari, tranzaksiya xarajatlari va tovarlarning noaniq o'xshashligi tufayli PPP modelidan og'ishlarni yuzaga keltiradi. Natijada, ushbu model valyuta kursining uzoq muddatli muvozanatini tushuntirishda foydali bo'lsa-da, qisqa muddatli tebranishlarni izohlashda yetarli darajada aniqlikka ega emas.

Alternativ yondashuv sifatida monetar model valyuta kursini pul bozoridagi muvozanat orqali aniqlashga harakat qiladi. Ushbu modelga ko'ra, har bir mamlakatda pul taklifi va unga bo'lgan talab o'rtasidagi nisbat valyuta kursiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Monetar model PPP nazariyasini kengaytirib, inflyatsiyadan tashqari, pul massasining o'zgarishi, foiz stavkalari va real daromad darajasi kabi omillarni ham hisobga oladi. Masalan, agar mamlakatda pul taklifi iqtisodiy o'sish sur'atlaridan tezroq orqasga, bu inflyatsiyani kuchaytiradi va natijada milliy valyuta qadrsizlanadi. Aksincha, pulga bo'lgan talab orqasga, bu valyutaning qadrlanishiga olib keladi. Bundan tashqari, yuqori foiz stavkalari xorijiy kapital oqimini rag'batlantiradi va valyuta kursini mustahkamlovchi omil sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, uncovered interest parity nazariyasiga ko'ra, foiz farqi kelajakdagi valyuta kursidagi o'zgarishlar bilan kompensatsiyalanishi mumkin, bu esa valyuta bozorlarida spekulativ kutilmalarning shakllanishiga zamin yaratadi.

Monetar modelning afzalliklaridan biri shundaki, u uzoq muddatli pul siyosati va foiz stavkalarining valyuta kursiga ta'sirini sistematik tarzda baholash imkonini beradi. Biroq, narxlarning qisqa muddatda qat'iy (sticky prices) bo'lishi tufayli, monetar yondashuv ham real sektor omillarini inkor qilmaydi. Bu esa keyingi bosqichda keynsiycha yondashuvlarning yuzaga kelishiga asos bo'lgan.

1-jadval

Valyuta kursining shakllanishi: nazariy yondashuvlarning solishtirma tahlili

Yondashuv	Asosiy omillar	Kuchli jihatlari	Cheklovlari
Klassik (PPP)	Narxlar darajasi tafovuti	Uzoq muddatli tushuntirish kuchli	Qisqa muddatli o'zgarishlarni tushuntira olmaydi
Monetar	Pul taklifi, inflyatsiya, foiz stavkalari	Ilmiy asoslangan, pul nazariyasiga tayanadi	Sticky prices va real omillarni kam hisobga oladi
Keynescha yondashuv (Dornbusch modeli)	Foiz farqi, kutilmalar, real sektor	Qisqa muddatli dinamikani tushuntiradi	Uzoq muddatli barqarorlikni to'liq tushuntirmaydi

Yondashuv	Asosiy omillar	Kuchli jihatlari	Cheklovlari
Portfel yondashuvi	Aktivlar bozorida muvozanat, risk va likvidlik afzalliklari	Real hayotga yaqin, ko'p omilli	Juda murakkab, ko'p parametrga bog'liq

Keynescha yondashuv doirasida valyuta kursiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar sifatida foiz stavkalari farqi, qisqa muddatli kutilmalar va iqtisodiy o'sish sur'atlari alohida e'tirof etiladi. Mazkur yondashuvning zamonaviy talqini sifatida Rudiger Dornbusch tomonidan ishlab chiqilgan "kursning oshirib yuborilishi" (overshooting) modeli ko'rsatib o'tiladi. Ushbu model shuni ta'kidlaydiki, qisqa muddatda narxlar rigidligi (ya'ni, tovar narxlarining inertsia bilan o'zgarishi) mavjud bo'lsa-da, valyuta kursi moliyaviy bozorlardagi tezkor moslashuv evaziga darhol reaksiya bildiradi.

Dornbusch modeliga ko'ra, pul-kredit siyosatida yuz beradigan o'zgarishlar dastlab moliyaviy aktivlar bozori va valyuta kursiga ta'sir ko'rsatadi, real sektor esa bu o'zgarishlarga nisbatan sekinroq moslashadi. Masalan, agar markaziy bank foiz stavkalarini pasaytirish orqali pul massasini keskin kengaytirs, milliy valyuta kursi qisqa fursatda o'zining uzoq muddatli muvozanat darajasidan pastga tushib, haddan tashqari qadrsizlanishi mumkin. Ushbu hodisa "overshooting" deb yuritiladi. Vaqt o'tishi bilan narxlar va ish haqi moslashadi, bu esa valyuta kursining nisbiy barqarorlashuviga olib keladi.

Keynescha yondashuvning asosiy komponentlaridan yana biri — foiz stavkalari pariteti nazariyasidir. Uncovered Interest Parity (UIP) tamoyiliga muvofiq, kapital erkin harakat qilayotgan sharoitda investorlar foiz farqini va valyuta riskini hisobga olgan holda aktivlar portfelini shakllantiradilar. Agar ma'lum bir valyutada foiz darajasi yuqoriroq bo'lsa, u holda ushbu ustunlikni kutilayotgan valyuta qadrsizlanishi qoplab berishi lozim. Aks holda, investorlar yuqori foizli valyutaga talabni oshirib, uning qadri mustahkamlanishiga olib keladilar. Bu jarayon valyuta kursining qisqa va o'rta muddatli dinamikasini shakllantiruvchi kutilmalar va foiz farqlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni tasdiqlaydi. Shuningdek, Keynescha yondashuv iqtisodiy o'sish sur'atlari va savdo balansi kabi real omillarning valyuta kursiga ta'sirini inkor etmaydi. Xususan, iqtisodiy faollik pasayganda chet el investorlari orasida ishonchsizlik yuzaga kelib, bu valyuta kursining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Valyuta kursining shakllanishiga oid yana bir ilg'or nazariy yondashuv bu — portfel balans (Portfolio Balance) modelidir. Mazkur modelda valyuta kursi xalqaro moliyaviy aktivlar, ya'ni davlat obligatsiyalari va boshqa qimmatli qog'ozlar bozorida taklif va talab muvozanati orqali aniqlanadi. Modelga ko'ra, mahalliy va xorijiy aktivlar bir-birini to'liq almashtira olmaydi, chunki investorlarning riskga bo'lgan munosabati va likvidlikka bo'lgan talablari farq qiladi.

Investorlar o'z portfellariga qo'shimcha mahalliy obligatsiyalarni qo'shish evaziga yuqoriroq daromadlilik yoki risk kompensatsiyasi (valyuta qadrsizlanishi)ni talab qiladilar. Agar davlat byudjet taqchilligi sababli milliy obligatsiyalar emissiyasini oshirsa, bu ichki bozor taklifining ortishiga olib keladi. Natijada, investorlarni jalb etish uchun milliy valyuta

qadrsizlanishi yoki yuqori foiz stavkalari talab qilinadi. Bu jarayon milliy valyuta kursining pasayishiga sabab bo'ladi, toki yangi muvozanat tiklanmaguncha. Portfel yondashuvi valyuta kursini ikki xil aktiv — mahalliy va xorijiy obligatsiyalar — ning nisbiy narxi sifatida ko'radi. Kurs muvozanatda bo'lishi uchun barcha chiqarilgan aktivlar global investorlar portfelida joylashgan bo'lishi lozim. Bu model monetar yondashuvga qaraganda murakkabroq bo'lib, u nafaqat foiz stavkalari va inflyatsiya darajasini, balki investorlarning xatti-harakatlari, risk kayfiyati va fiskal siyosatga bo'lgan munosabatini ham hisobga oladi.

1970-yillardan boshlab asosiy valyutalar erkin suzib yuruvchi kursga o'tgach, portfel yondashuvi valyuta kurslarining qisqa muddatli o'zgaruvchanligini (volatilitesini) tushuntirishda muhim vositaga aylandi. Ayniqsa, davlat qarzining oshishi yoki fiskal barqarorlikka bo'lgan ishonchning pasayishi investorlar tomonidan qo'shimcha risk premyasi talab qilinishiga, bu esa valyuta kursining pasayishiga olib keladi. Yuqoridagi nazariy yondashuvlarni umumlashtirgan holda, valyuta kursiga ta'sir qiluvchi asosiy makroiqtisodiy omillarni sanab o'tamiz. Valyuta kursining shakllanishiga bir nechta muhim omillar ta'sir ko'rsatadi. Ulardan biri inflyatsiya bo'lib, uning yuqori darajasi milliy valyutaning xarid qobiliyatini pasaytiradi va bu, o'z navbatida, uning xorijiy valyatalarga nisbatan qadrsizlanishiga olib keladi. Xarid qobiliyati pariteti (PPP) nazariyasi ushbu munosabatni asoslaydi.

Foiz stavkalari esa kapital oqimlari orqali valyuta kursiga ta'sir etadi. Yuqori foiz darajasi xorijiy investitsiyalarni jalb qiladi va milliy valyutaga talabni oshirib, uning kursini mustahkamlaydi. Uncovered Interest Parity (UIP) nazariyasi foiz farqi bilan kutilayotgan valyuta kursi o'zgarishi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi.

Pul massasi o'sishi monetar yondashuv doirasida inflyatsiyaga olib kelib, uzoq muddatda valyuta qadrsizlanishini yuzaga keltiradi. Markaziy banklarning pul-kredit siyosati shu jihatdan valyuta kursining barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Iqtisodiy o'sish va savdo balansi ham kursga muhim ta'sir etadi. Yuqori o'sish sur'atlari va ijobiy savdo balansi milliy valyutaga bo'lgan talabni oshirib, uning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Aksincha, joriy hisob taqchilligi kursga pasayish bosimini kuchaytiradi.

Kutilmalar va risk omillari qisqa muddatli kurs dinamikasida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bozor ishtirokchilarining valyuta bo'yicha salbiy prognozlar va siyosiy beqarorlik kabi omillar spekulativ harakatlarni keltirib chiqaradi, bu esa valyutaning tezkor qadrsizlanishiga olib kelishi mumkin.

Yuqoridagi omillar kompleks holda ta'sir ko'rsatadi va zamonaviy valyuta kursi nazariyalari ular orasidagi nisbat va ustuvorliklarga ko'ra farqlanadi. Shu bois, real iqtisodiy sharoitda ushbu omillarni tizimli tahlil qilish zarur hisoblanadi.

Xulosa

Valyuta kursi turli makroiqtisodiy omillar ta'sirida shakllanadi. Yuqori inflyatsiya milliy valyutaning real xarid qobiliyatini pasaytirib, uning xorijiy valyatalarga nisbatan qadrsizlanishiga olib keladi (PPP nazariyasi). Foiz stavkalari esa kapital harakatlari orqali valyutaga bo'lgan talabni

belgilaydi: yuqori stavkalar xorijiy investitsiyalarni jalb etib, kursni mustahkamlaydi (UIP nazariyasi).

Pul massasining o'sishi inflyatsiyani rag'batlantirib, uzoq muddatda valyuta qadrsizlanishiga sabab bo'ladi (monetar yondashuv). Iqtisodiy o'sish va pozitiv savdo balansi valyutaga talabni oshirib, uning qiymatini mustahkamlasa, joriy hisob taqchilligi aks ta'sir ko'rsatadi (elastiklik yondashuvi).

Shuningdek, kutilmalar va xatar omillari (siyosiy barqarorlik, qarz holati, markaziy bank ishonchliligi) spekulativ talab orqali kursga qisqa muddatli bosim o'tkazadi. Ushbu omillar o'zaro bog'liq bo'lib, valyuta kursining shakllanishida kompleks rol o'ynaydi.

Xulosa o'rinda aytganda, valyuta kursining shakllanishi ko'p qirrali jarayon bo'lib, unga turli ilmiy maktablar turlicha yondashadi. Har bir nazariy yondashuvning o'z hissasi va cheklovlari mavjud, va real hayotdagi vaziyatlarni to'liq tushunish uchun ularning barchasini integratsiyalashgan holda ko'rib chiqish lozim. Bu bilimlar asosida iqtisodiyotimizda valyuta kursi barqarorligini ta'minlashga qaratilgan oqilona siyosat chora-tadbirlari ishlab chiqilishi mumkin.

Manbalar

1. Dornbusch, R. (2016). *Purchasing Power Parity*. – The New Palgrave Dictionary of Economics. (Xarid qobiliyati pariteti nazariyasi haqida)
2. Vaia, E. (2023). *Monetary Approach to Exchange Rate: Explanation & Example*. (Monetar yondashuv va pul taklifi-ta'minoti muvozanati)
3. Overshooting model – *Wikipedia* (2021). (Dornbusch modelining asosiy xususiyatlari)
4. Mussa, M. (1979). *Empirical Regularities in the Behavior of Exchange Rates*. – (Valyuta kursi nazariyalari umumlashmasi haqida)
5. Islamov B. va boshq. (2010). *Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari*. – T.: Moliya. (O'zbek tilida darslikdan iqtibos)
6. Reuters (2019). *How does China manage the yuan, and what is its real value?* (Xitoy valyuta tizimi tushuntirishi)
7. Федеральная Резервная Система (2020). *International Finance Discussion Papers*. (Активлар бозори ва валюта курси rischi хақида)

Research Science and
Innovation House

ОБУЧЕНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ СТУДЕНТОВ ПО ЛАТИНСКОМУ ЯЗЫКУ

Фомина Майдэ Анатольевна

Преподаватель кафедры Языков Самаркандского университета Зармед,
Самарканд, Узбекистан

Аннотация. В статье рассматриваются умения и мотивация студентов в организации, выполнении самостоятельной работы по предметам латинский язык и медицинская терминология, преподаваемым в медицинских вузах. В нем представлены аналитические данные по реализации самостоятельной работы со студентами нетрадиционными методами с учетом необходимости самостоятельного использования и знания студентами латинских медицинских терминов для того, чтобы данная тема играла ключевую роль в их глубоком освоении фундаментальных медицинских наук.

Ключевые слова: латинские термины, анатомические термины, фундаментальные науки, самостоятельное обучение, патологическая анатомия, навыки оценки.

Annotatsiya. Ushbu maqolada tibbiyot oliygohlarida o'qitiladigan Lotin tili va tibbiy terminologiya fanidan talabalarning mustaqil ishlarni tashkil etish, bajarish ko'nikmalari va rag'batlantirish borasida fikr yuritilgan. Unda bugungi kunda talabalarning fundamental tibbiyot fanlarini chuqur o'zlashtirishlarida bu fanning o'rni asosiy rol egallashida lotincha tibbiy terminlarni mustaqil qo'llay olish va bilishi zarurligini inobatga olib talabalar bilan noan'anaviy usullar orqali mustaqil ishlar bajarilishi to'g'risida tahlillar asosida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: lotincha terminlar, anatomik terminlar, fundamental fanlar, mustaqil ta'lim, patologik anatomiya, baholash ko'nikmasi.

Abstract. This article discusses the skills of organizing, performing and motivating students in the subject of Latin language and medical terminology taught in medical universities. It provides information on the implementation of independent work with students through non-traditional methods, taking into account the need to independently use and know Latin medical terms in the deep mastery of fundamental medical sciences by students today.

Key words: Latin terms, anatomical terms, fundamental sciences, independent learning, pathological anatomy, assessment skills.

В настоящее время, в связи со стремительным развитием медицины как науки, возрастают требования к качеству подготовки специалистов медиков. Одна из проблем кафедры иностранных языков стимулировать самостоятельную работу студентов. При этом следует учитывать их реальный уровень умений и навыков, т.е, уровень их подготовленности к такому роду деятельности, который на самом деле весьма низкий у выпускников средней школы.

Выработка навыка самостоятельной работы у студентов предполагает наличие определенного запаса слов и терминов изучаемой специальности, т. к. для научной литературы прежде всего характерна насыщенность специальной терминологии. Одним из рациональных приемов обучения терминологической лексике может быть выработка у студентов четкого представления о терминах изучаемой специальности как об определенной системе. Преподаватель вуза должен давать студентам базовые знания, а главное - указывать направление его работы, прививать умение самостоятельно и постоянно учиться, т.е. стремиться получить знание. Более того необходимо осмысление, закрепление пройденного, обобщение и систематизация знаний.

Важным является раскрытие процесса формирования умений самостоятельной работы при обучении латинскому языку, т.е. как преподаватель может осуществить формирование этих умений, вскрыть механизм их формирования, установить связи, имеющие место при обучении этим умением. Сформированность умения - это овладения сложной системой действий (умственных, практических), обеспечивающих восприятие и переработку информации, ее сопоставление, отбор и т.д , то есть овладение процессом деятельности. Основа умения представляется практическим действием - а именно уметь согласовывать существительные с прилагательными, переводить несогласованное определение, склонять по падежам, переводить многословные анатомические термины, иметь представление о спряжении глагола и многое другое.

Одним из рациональных приемов обучения терминологической

лексике может быть выработка у студентов четкого представления о терминах изучаемой специальности как об определенной системе. Среди терминов могут выделяться следующие структурные типы: корневые, производные, сложные слова и терминологические словосочетания. Корневые слова используются как производная основа для образования терминов. Производные слова создаются с помощью префиксов и суффиксов. Вместе с новыми словами студенты обогащаются новыми понятиями. Основными учебными заданиями при подготовке студентов к самостоятельной работе являются:

- 1) у
знание таких грамматических категорий как определение рода, числа и падежа существительных и прилагательных всех склонений.
- 2) перевод фармацевтических терминов различных структур.
- 3) перевод рецептов лечебной сложности.

Студенты постепенно приходят к умению переводить сложные термины на базе выученной и активно усвоенной лексики, т.к. вместе с усвоенной новой лексикой студенты могут раскрывать значение слова, проводя словообразовательный анализ. Достигнутые умения студентов доступны наблюдению, т.к. реализуются во внешних проявлениях. Их легко выявить, проверить, оценить правильность выполнения.

Эти умения входят в программу курса, в оценку знаний, в определении эффективности труда преподавателя. Но существуют умения, в основу которых входят умственные действия. Они скрыты от непосредственного контроля за ходом их выполнения. К ним относятся умение наблюдать, запоминать, создавать умозаключения, оперировать ими. Задача преподавателя - раскрыть состав умственных действий. Они играют важную роль в курсе латинского языка и овладение ими поможет слабоуспевающим студентам. Для овладения профессиональным языком необходимо формирование умственных структур. Система подготовки будущих специалистов должна максимально обеспечить развития творческих возможностей каждого, а также высокой степени самостоятельности, основанной на самостоятельном труде. Отсюда очевидна роль сформированности навыков и умений самостоятельной работы, которыми студенты- медики не владеют в достаточной степени.

Роль преподавателя при организации самостоятельной работы студентов заключается в предъявление заданий, ознакомление со способами и приёмами их выполнения, контроль за выполнением заданий, оценка результатов, формирование интереса к обучаемому предмету.

Таким образом самостоятельная работа предполагает наличие цели, задания, результата. Такая работа носит сознательный характер, основана на инициативе обучаемых, направлена на поиск знаний, на самостоятельность в их приобретении. В течении одного года занятий, помимо грамматического материала, усвоения принципов образования медицинских терминов, необходимо активно усвоить около 1.000 слов и словообразующих элементов латинского и греческого происхождения. Именно в этом случае можно будет приобрести достаточную подготовку для усвоения языка медиков. "Labor omnia vincit" - труд побеждает все - гласит латинское изречение. Усвоение медицинского латинского необходимо студентам медицинских вузов в связи с определенными особенностями.

1) Как дисциплина латинский язык изучается на I курсе, но далее продолжается во всех медицинских дисциплинах;

2) Латинский язык является основой для изучения целого ряда дисциплин, а именно - анатомии, физиологии, патологической анатомии и физиологии, фармакологии и т. д. Таким образом создаются предметные и межпредметные медицинские связи.

3) Средствами латинского языка можно проследить всю логику умения мыслить.

Все вопросы, связанные с развитием навыков устной речи, самостоятельной работы студентов, пришедших на I курс, следует решать прежде всего, в плане привития им элементарных навыков, а затем более сложных, творческих по своему характеру навыков самостоятельной работы при изучении латинского языка, причем обязательно под руководством преподавателя. Составной частью учебного процесса по овладению изучаемым языком является контроль сформированности у студентов конкретных практических навыков и умений. Это позволяет обоснованно судить об эффективности всей проводимой работы, является действенным средством, стимулирующим познавательную активность

обучаемых, служит одним из факторов управления всем учебным процессом.

Медицинское образование немыслимо без овладения латинской медицинской терминологией. Всем медикам издавна известна латинская пословица – “*In via est in medicina via sine lingua Latina*”- Непроходим путь в медицине без латинского языка. Врач обязан знать латинскую медицинскую терминологию, чтобы понимать названия болезней, правильно писать диагноз, назначать лечения. Всякая деятельность бывает продуктивной, когда человек знает, зачем он ею занимается, понимает её важность и необходимость.

Методика не отвечает на вопросы, что и как надо делать самостоятельно. Поэтому на помощь преподавателям приходит самостоятельная работа, которая поможет самостоятельно усвоить знания, сформирует определенные умения, послужит средством воспитания самостоятельности и в дальнейшем самостоятельно решать жизненные задачи. Проблема организации самостоятельной работы на начальном этапе является актуальной и сложной, а ее решение требует значительных усилий со стороны преподавателя.

List of references:

1. Латинский язык и основы медицинской терминологии, М.Н. Чернявский, 1989.
2. Anatolyevna, F. M., Kenzhaevna, B. M., & Kamariddinovich, S. K. (2021, April). The role of word-building elements in teaching the translation-free reading of medical texts. In *Archive of Conferences* (Vol. 20, No. 1, pp. 99-101).
3. Anatolyevna, F. M. (2021). Kamariddinovich SK SYNONYMY IN ENGLISH MEDICAL TERMINOLOGY. In *Euro-Asia Conferences* (pp. 21-23).
4. Aliaskarovna, S. U., Saydullaevna, N. N., Avazovna, M. S., & Anatolevna, F. M. (2022). The development of cognitive process among medical students mastering the course "latin language and the basics of medical terminology". *Journal of Positive School Psychology*, 1614-1620.
5. Fomina Mayde Anatolevna ,Shodikulova Aziza Zikirayevna. (2023). DEONTOLOGICAL SIGNIFICANCE OF WINGED SAYINGS IN

MEDICINE. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 10(10), 124–125. Retrieved from <http://www.eijmr.org/index.php/eijmr/article/view/343>

6. Фомина, М. А., & Шамсиев, К. К. (2020). КРЫЛАТЫЕ ИЗРЕЧЕНИЯ. Глобус, (1 (47)), 100-101.

7. Фомина, М. А., Бабаева, Д. Х., & Бекнзарова, М. К. (2019). О СЛОВООБРАЗОВАНИИ В МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ. Кронос: психология и педагогика, (1 (18)), 20-21.

8. Фомина, М. А., & Бекназарова, М. К. (2021, January). МЕДИЦИНСКИЕ ТЕКСТЫ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ. In The 5th International scientific and practical conference “World science: problems, prospects and innovations”(January 27-29, 2021) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. 1300 p. (p. 1158).

9. Фомина, М. А., & Тураев, А. Ю. (2020). ЛИМЕРИКИ КАК ПОЛЕЗНОЕ РАЗВЛЕЧЕНИЕ. In ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ (pp. 60-66).

10. Fomina, M. (2023). ADABIY ASARLARDAN KIRIB KELGAN SO ‘Z BIRIKMALARINING TIBBIYOTDAGI DEONTOLOGIK MA’NOSI. Евразийский журнал академических исследований, 3(10), 284-286.

11. Фомина, М. А. (2023). Роль приставок в медицинской терминологии. Science and Education, 4(2), 1696-1699.

12. Fomina, M. A. (2022). The English Language in Medical High School. INTERNATIONAL JOURNAL OF INCLUSIVE AND SUSTAINABLE EDUCATION, 1(4), 170-171.

13. Avazjonovna, M. S., & Arifbhai, D. A. (2024). FORMATION OF MEDICAL TERMS AND THEIR LINGUISTIC, COMMUNICATIVE ASPECTS. Journal of Universal Science Research, 2(1), 436-443.

14. Anatolevna, F. M., & Avazjonovna, M. S. UDC: 91373.2: 851.692. 143 (099) PEDAGOGY AS THE MAIN TOOL FOR THE FORMATION OF A WELL-BEHAVIORED PERSONALITY. AKHMEDOVA MEHRINIGOR BAHODIROVNA//METHODODOLOGY AND METHODS OF LINGUOMA’NAVIYATSHUNOSLIC AS A SUBJECT..... 38 AKHMADJONOVA BAXORA JARKINOVNA, NASREDDINOVA FARZONA SHUKHRATOVNA//BORROWINGS FROM ENGLISH INTO RUSSIAN AND UZBEK IN THE USE OF MEDICAL TERMINOLOGY..... 42, 16.

15. Maxmudova, S. A. (2022). The Crisis Of Heroes' Self-Identification In “Oriental” Novels By J. Aldridge. *Journal of Positive School Psychology*, 6(7), 2781-2786.

16. Makhmudova, S. A. (2023). PECULIARITIES OF REPRESENTATION OF BINARY OPPOSITION" FRIEND/FOE" IN DIFFERENT SPACES OF J. ALDRIDGE'S NOVEL" DIPLOMAT". *Open Access Repository*, 9(7), 138-144.

17. Makhmudova, S. A. (2023). REPRESENTATION OF THE CHARACTER CONCEPT" ENGLISHMAN" IN THE NOVEL BY J. ALDRIDGE" DIPLOMAT". *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 16, 99-105.

Research Science and Innovation House

FRANSUZ TILINING LEKSIK-FRAZEOLOGIK MAYDONI: STRUKTUR VA SEMANTIK XUSUSIYATLAR

Safarova Umida Aliaskarovna

Toshkent davlat Stomatologiya instituti Lotin tili va xorijiy tillar kafedrası
dotsenti, filologiya fanlari doktori

Annotatsiya. Ushbu maqola fransuz tilining leksik-frazeologik maydoni va uning strukturaviy, semantik xususiyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqola, fransuz tilidagi frazeologik birliklarning tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan tahlilini o‘z ichiga oladi. Tadqiqot, frazeologik birliklarning leksik-semantik, struktura-sintaktik va funksional jihatlarini o‘rganish orqali fransuz tilida ishlatiladigan frazeotoponimlar, somatizm va boshqa frazeologik tuzilmalarni tasvirlab beradi. Shuningdek, maqolada frazeologik birliklarning semantik o‘zgarishlari, ularning ijtimoiy-madaniy kontekstdagi roli va lingvistik markaziy ahamiyati ko‘rib chiqilgan. Ushbu ish, tilshunoslar va madaniyatshunoslar uchun frazeologiya, toponimika va lingvistik-semantik tadqiqotlar doirasida yangi yondashuvlarni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: leksik-frazeologik maydon, frazeologiya, semantik xususiyatlar, toponimika, somatizm, frazeologik birliklar, frazeotoponimlar, lingvistik tadqiqotlar, madaniyatshunoslik, tilshunoslik.

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЕ ПОЛЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА: СТРУКТУРНЫЕ И СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Аннотация. Данная статья посвящена изучению лексико-фразеологического поля французского языка, а также его структурных и семантических особенностей. В статье рассматривается анализ фразеологических единиц французского языка с точки зрения лингвистики и культурологии. Исследование описывает фразотопонимы, соматизмы и другие фразеологические структуры, используемые во французском языке, через изучение лексико-семантических, структурно-синтаксических и функциональных аспектов фразеологических единиц. Кроме того, в статье рассматриваются семантические изменения фразеологических единиц, их

роль в социокультурном контексте и лингвистическое значение. Данная работа предлагает новые подходы к фразеологии, топонимике и лингвистико-семантическим исследованиям для лингвистов и культурологов.

Ключевые слова: лексико-фразеологическое поле, фразеология, семантические особенности, топонимика, соматизмы, фразеологические единицы, фразотопонимы, лингвистические исследования, культурология, лингвистика.

THE LEXICAL-PHRASEOLOGICAL FIELD OF THE FRENCH LANGUAGE: STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES

Abstract. This article is dedicated to the study of the lexical and phraseological field of the French language and its structural and semantic features. It includes an analysis of French phraseological units from both linguistic and cultural perspectives. The research describes phraseotoponyms, somatisms, and other phraseological structures used in French through the examination of the lexical-semantic, structural-syntactic, and functional aspects of phraseological units. Additionally, the article explores semantic changes in phraseological units, their role in the socio-cultural context, and their linguistic significance. This work introduces new approaches to phraseology, toponymy, and linguistic-semantic research for linguists and cultural scholars.

Key words: lexical-phraseological field, phraseology, semantic features, toponymy, somatisms, phraseological units, phraseotoponyms, linguistic research, cultural studies, linguistics.

Kirish. Fransuz tili, o‘zining boy leksik va frazeologik tizimi bilan tilshunoslar va madaniyatshunoslar uchun doimiy tadqiqot obyekti bo‘lib kelmoqda. Har bir til o‘zining unikal leksik va frazeologik tizimi orqali milliy dunyoqarash, tarixiy, ijtimoiy va madaniy kontekstni aks ettiradi. Til nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki bir xalqning ongida shakllangan tasavvurlarni, qadriyatlarni va umumbashariy g‘oyalarni ifodalashning yirik vositasidir. Leksik va frazeologik birliklar, ayniqsa, bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular insonning tasavvurlari, his-tuyg‘ulari, fikrlari va madaniy tajribalari bilan bog‘liq bo‘lgan kompleks ma’no tuzilmalari sifatida tilning murakkab, ammo

birlashtiruvchi qismlarini tashkil qiladi.

Fransuz tili frazeologiyasi, o‘z navbatida, juda boy va murakkab tizimga ega. Frazeologik birliklar, ko‘plab til birikmalaridan farqli o‘laroq, o‘zining semantik ifodasida mustahkamlik va mustahkam o‘zgarishlarni namoyon etadi. Bu birliklar so‘z birikmalaridan farqli ravishda, faqat bitta ma’noga ega bo‘lmay, ko‘pincha metafora, metonimiya va boshqa stilistik vositalar orqali obrazli va chuqur ma’nolarni ifodalaydi. Bular, shuningdek, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqani aks ettirgan holda, o‘z-o‘zidan chuqur madaniy va tarixiy izlanishlarni talab qiladi.

Fransuz tilining leksik-frazeologik maydoni, uning tarkibidagi frazeologik birliklar va ularning semantik, struktural, funksional jihatlari xalqning dunyoqarashi, milliy mentaliteti, ijtimoiy va madaniy qadriyatlari bilan chambarchas bog‘liq. Shu nuqtai nazardan, leksik-frazeologik maydon tilshunoslikda muhim tadqiqot obyekti bo‘lib, uning tahlili orqali til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqliklar, milliy xususiyatlar va til orqali ifodalangan insoniy fazilatlar haqida yaxshiroq tasavvur hosil qilish mumkin.

Ushbu maqolada, fransuz tilining leksik-frazeologik maydoni o‘rganiladi, uning tarkibidagi frazeologik birliklar, ularning struktura va semantik jihatlari, shuningdek, madaniy va tarixiy kontekstdagi roli tahlil qilinadi. Tadqiqotda frazeologik birliklarning tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan o‘zaro aloqalari, tilning kommunikativ va madaniy funksiyalari ko‘rib chiqiladi. Ayniqsa, toponimlar bilan bog‘liq frazeologik birliklar, ularning semantik va struktural farqlari, shuningdek, ularning boshqa tillar bilan solishtirilgan holda qanday o‘zgarishlar yuzaga kelishi tahlil qilinadi.

Maqolada fransuz tilining frazeologik tizimining strukturaviy jihatlari, frazeologik birliklarning semantik ko‘lamlari, ular orasidagi o‘zgarishlar va bu o‘zgarishlarning madaniy-tilshunoslik ahamiyati haqida batafsil ma’lumot beriladi. Shu orqali til va madaniyat o‘rtasidagi murakkab bog‘lanishlarni ochib berish, shuningdek, frazeologik birliklar orqali xalqning mentalitetini, tarixiy xotirasi va madaniy an’analarini tahlil qilishning ahamiyati ko‘rsatiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Fransuz tilining leksik-frazeologik maydonini o‘rganishda ilgari o‘tkazilgan tadqiqotlar, ilmiy nazariyalar va amaliy manbalar asosiy tayanch bo‘lib xizmat qildi. Tadqiqotning nazariy asoslari mashhur tilshunoslar – A.B. Kunin, A.G. Nazaryan, V.G. Gak, Z.N. Levit, G.G. Sokolova [1,

5, 6, 10, 12] va boshqalar [2, 3, 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15] tomonidan olib borilgan ishlarga tayanadi.

Frazeologiyaning umumiy nazariy asoslari A.B. Kuninning “*Курс фразеологии современного английского языка*” (1996) nomli asarida batafsil bayon etilgan. Ushbu ish frazeologik birliklarning tasnifi, strukturasi va semantik tahlili nuqtai nazaridan muhim manba bo‘lib xizmat qildi. A.G. Nazaryan (1972, 1987) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar esa bevosita fransuz tiliga oid bo‘lib, frazeologik birliklarning semantik mustaqilligi, mazmunli qatlamlar va madaniy konnotatsiyalar masalalariga bag‘ishlangan.

Fransuz frazeologiyasining strukturaviy-semantik xususiyatlari bo‘yicha V.G. Gak (1959)ning ishlari alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u frazeologik birliklarning guruhlanish prinsiplari va ularning tizimli tahliliga asoslangan yondashuvni ishlab chiqqan. Shuningdek, Gak va Ya.I. Retsker (1963) tomonidan yaratilgan fransuz-rus frazeologik lug‘at til o‘zaro taqqoslash asosidagi tahlilni chuqurlashtirish imkonini berdi.

Frazeologik birliklarning leksik-semantik xususiyatlari va ularning strukturadagi roli Z.N. Levit (1979) va G.G. Sokolova (1987) tomonidan o‘rganilgan. Ayniqsa, frazeotuzilish, ya’ni frazeologik birliklarning vujudga kelish jarayonlari va ularning morfosintaktik tuzilmalari tadqiq etilgan.

Frazeologik birliklarning ekspressiv va konnotativ jihatlari bo‘yicha S.G. Makarova (1999), A.A. Martynova (1990), E.P. Molostova (2000)ning ishlari asos qilib olindi. Ushbu tadqiqotchilar frazeologik birliklarning emotsional yuki, obrazlilik darajasi, shaxsiy va sotsiokulturologik ma’nolarini tahlil qilgan. Ularning ishlarida ayniqsa fransuz va rus tillari frazeologiyasining o‘zaro taqqoslash tahlili yoritilgan.

N.N. Kirillova (1975) somatizm (tana a’zolari) bilan bog‘liq frazeologik birliklar ustida ilmiy izlanish olib borib, ularning tarkibiy va semantik tahlilini chuqur asoslagan. Bu tadqiqot frazeologik birliklarning tarkibidagi so‘zlarning o‘zaro aloqasi va ularning ma’nodagi mustaqilligi darajasini aniqlashga imkon berdi.

Fransuz tili so‘zlashuv qatlamidagi frazeologik birliklar bo‘yicha E.F. Grineva va T.N. Gromova (1986), N.S. Smirnova (2000)ning lug‘atlari, shuningdek, P. Roland (1977) tomonidan yaratilgan familiyer frazeologik lug‘at keng ko‘lamli misollarni taqdim etish imkonini berdi. Ular zamonaviy matbuot, badiiy adabiyot va

ogʻzaki nutqda uchraydigan frazeologizmlarni oʻrganishda muhim manbalar hisoblanadi.

Frazeologik birliklarning semantik oʻzgaruvchanligi va ularning tarixiy-madaniy asoslari A. Rey (1973) hamda A. Sauvageot (1964) tomonidan oʻrganilgan. Ularning ishlari frazeologik birliklarning til lugʻatlaridagi ifodalanish shakllari, tarixiy ildizlari va obrazli tahlillarini oʻz ichiga oladi.

Metodologik jihatdan tadqiqotda leksik-semantik, struktur-sintaktik, ekspressiv-pragmatik va komparativ tahlil usullari qoʻllanildi. Asosiy tahlil obyekti sifatida zamonaviy fransuz tilidagi adabiy asarlar, frazeologik lugʻatlar, ilmiy maqolalar hamda matbuot materiallari tanlab olindi. Frazeologik birliklarning kontekstdagi ishlatilishi, ularning emotsional yuki va madaniy mazmuni kontekstual tahlil orqali aniqlashtirildi. Komparativ yondashuv orqali esa fransuz va rus tillari frazeologizmlarining umumiy va oʻziga xos jihatlari ochib berildi.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili fransuz frazeologiyasining nazariy asoslarini belgilash, tadqiqot obyekti tahliliy mezonlarini ishlab chiqish va frazeologik birliklarning kommunikativ-funksional xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Natijalar. Fransuz tilining leksik-frazeologik maydonini oʻrganish jarayonida olingan natijalar, asosan, frazeologik birliklarning strukturaviy va semantik xususiyatlarini chuqur tahlil qilishga asoslangan. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy xulosalar va natijalarga erishildi:

Fransuz tilidagi frazeologik birliklar oʻzaro bogʻlangan va oʻziga xos tizimni tashkil etadi, ularning koʻpchiligi idiomatik birliklar sifatida faoliyat koʻrsatadi. Bu birliklar koʻpincha bir yoki bir necha soʻzlardan iborat boʻlib, ularning maʼnosi faqat toʻliq ifodalanishi bilan tushuniladi. Frazeologik birliklar oʻzaro bogʻlangan leksik elementlardan tashkil topgan boʻlib, har bir soʻzning alohida maʼnosi baʼzan frazeologik maʼnoni toʻliq aks ettirish uchun yetarli boʻlmaydi.

Tadqiqotda fransuz tilidagi frazeologik birliklarning maʼnosi tarixiy voqealar, madaniy anʼanalar yoki ijtimoiy kontekstga qarab oʻzgarishi aniqlangan. Baʼzi frazeologizmlarning semantik yuklari boshqa tillarda yoki madaniyatlarda farq qilishi mumkin, bu esa til va madaniyat oʻrtasidagi farqlarni koʻrsatadi. Bu holat, tilshunoslikda “semantik oʻzgarish” hodisasi sifatida koʻrib chiqilgan va tilning tarixiy va madaniy oʻzgarishlar bilan bogʻliqligi tasdiqlangan.

Fransuz tilida toponimik frazeologizmlar alohida e'tiborga sazovor bo'ldi. Geografik nomlardan foydalanilgan frazeologik birliklar ko'pligi va ularning semantik funksiyalari o'rganildi. Toponimik frazeologizmlar milliy va madaniy realiyalarni ifodalashda katta rol o'ynaydi. Fransuz tilida toponimlar ko'pincha milliy tarixiy kontekstga bog'liq bo'lib, ular o'zining metaforik, obrazli va semantik imkoniyatlari orqali madaniyatning aks etishini ta'minlaydi.

Fransuz tilidagi frazeologik birliklar o'ziga xos madaniy va lingvistik farqlarga ega bo'lib, boshqa tillardagi frazeologik birliklarga to'liq mos kelmasligi mumkin. Biroq, ba'zi frazeologik birliklar umumiy semantik asosga ega va translingvistik qiyoslanishi mumkin.

Fransuz tilidagi frazeologik birliklar ko'pincha emotsional va obrazli xarakterga ega bo'lib, ular odamlarning ichki dunyosini, hissiyotlarini va munosabatlarini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Ba'zi frazeologizmlarning ekspressiv ta'siri ularning semantik tarkibi va obrazli komponentlariga bog'liq.

Fransuz tilidagi frazeologik birliklarning sintaktik shakllari o'zgarishsiz va aniq tuzilishga ega bo'lib, bu ularning barqaror va mustahkam til elementlari sifatida ishlatilishini ta'minlaydi. Bu frazeologik birliklarning ishlatilishidagi mustahkamlik, qayta tiklanish va semantik o'zgarishlar asosida tahlil qilindi.

Frazeologik birliklar nafaqat tilni boyitadi, balki kommunikatsiya jarayonida qisqa va aniq ma'lumotlarni etkazishda muhim rol o'ynaydi. Ular shuningdek, tilning ekspressiv va obrazli jihatlarini, shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni va ijtimoiy madaniyatni aks ettiradi.

Umuman olganda, tadqiqot fransuz tilining leksik-frazeologik maydonining strukturaviy va semantik xususiyatlarini, uning madaniy, ijtimoiy va kommunikativ rollarini o'rganish orqali fransuz tilining lingvistik va madaniy tuzilmasini yanada chuqurroq tushunishga imkon yaratdi.

Muhokama. Tadqiqot davomida fransuz tilining leksik-frazeologik maydoni tilshunoslikda muhim o'rin tutadiganini ko'rsatdi. Frazeologizm nafaqat lingvistik element sifatida, balki madaniy va tarixiy jarayonlarning aks ettiruvchisi sifatida ham chuqur tahlil qilindi. Bu frazeologik birliklar, o'zining semantik va struktural xususiyatlari orqali milliy va madaniy identifikatsiyaning muhim qismi bo'lib xizmat qiladi.

Fransuz tilidagi frazeologizmning ko'plab shakllari o'zining o'ziga xos semantik va obrazli tarkibi bilan xalqning dunyoqarashini va tarixiy merosini aks

ettiradi. Shuningdek, frazeologizmlar faqat lingvistik emas, balki psixologik va ijtimoiy ta'sirga ega bo'lib, tilning kommunikativ rolini oshiradi. Masalan, ba'zi frazeologik birliklar, hayotiy tajriba va xalqning ijtimoiy ruhiyatini aks ettiruvchi vositalar sifatida ishlaydi.

Frazeologizmning universal va idiotnik (millatga xos) xususiyatlari o'rtasidagi farqlar ham alohida ahamiyatga ega. Ba'zi frazeologik birliklar boshqa tillarda mavjud bo'lishi mumkin, ammo ularning ma'nosi va ta'siri faqat o'z madaniy va tarixiy kontekstida to'liq anglanadi. Shunday qilib, frazeologizmlar o'zaro madaniyatlararo hamohanglikni yoki o'ziga xoslikni ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, frazeologizmning semantik o'zgarishlarining dinamikasi tilning rivojlanishi bilan bog'liq. Vaqt o'tishi bilan frazeologizmlar o'z semantik ma'nolarini o'zgartirishi yoki yangi ijtimoiy-siyosiy sharoitlarga moslashishi mumkin. Bu frazeologik birliklarning tilshunoslikda o'rganilishini yanada muhim qiladi, chunki ular nafaqat tilning strukturaviy jihatlarini, balki uning rivojlanishini ham aks ettiradi.

Frazeologizmning ijtimoiy, madaniy va psixologik rolini to'liq tushunish uchun ularning lingvistik va madaniy kontekstini birgalikda tahlil qilish zarur. Bu frazeologizmni nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, sotsiologiya va psixologiya nuqtai nazaridan ham o'rganishni taqozo etadi.

Xulosa. Tadqiqotda fransuz tilining leksik-frazeologik maydoni va uning struktural-semantik xususiyatlari chuqur tahlil qilindi. Tadqiqotda frazeologizmlarning lingvistik tizimdagi o'рни, ularning semantik bog'liqliklari, shuningdek, frazeologik birliklarning madaniy, tarixiy va psixologik ahamiyati kiritildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, fransuz tilidagi frazeologik birliklar faqat tilning strukturasini ifodalash bilan cheklanmaydi, balki ular xalqning milliy va madaniy qarashlarini, tarixiy voqealarini va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradi.

Tadqiqot davomida fransuz frazeologizmida ko'plab obrazli elementlarning mavjudligi, ularning tilni ifodalovchi va o'zaro kommunikatsiya vositasi sifatida ishlashi ta'kidlandi. Frazeologizmning semantik o'zgarishlari va uning turli kontekstlarda ishlatilishi til va madaniyat o'rtasidagi dinamik munosabatlarni ko'rsatadi. Bu frazeologik birliklarning ko'plab semantik va sintaktik shakllari orqali xalqning dunyoqarashi va ijtimoiy-hayotiy tajribasi aks etadi.

Shuningdek, fransuz tilidagi frazeologizmlar va ularning semantik ma'nolaridagi o'zgarishlar o'zgaruvchan ijtimoiy, madaniy va siyosiy kontekstlarda

o'zgarish shakllarda saqlanishi yoki yangi ma'no qatlamlarini qabul qilishi mumkinligini ko'rsatdi. Bu esa tilning jonli va evolyutsion xususiyatini tasdiqlaydi. Tadqiqotda shuningdek, fransuz tilining boshqa tillar bilan taqqoslanganda ba'zi frazeologizmlarning universal va muayyan madaniy xususiyatlarini o'zida aks ettirishi muhimligi ko'rsatilgan.

Kelajakdagi tadqiqotlar fransuz frazeologiyasining boshqa tillar bilan o'zaro ta'sirini, xususan, o'zaro frazeologik ekvivalentlar mavjudligi yoki bu ekvivalentlarning mavjud emasligi sababli yuzaga keladigan semantik va struktural o'zgarishlarni yanada chuqurroq tahlil qilishni talab qiladi. Bundan tashqari, frazeologizm va tilning madaniy, psixologik, ijtimoiy va tarixiy kontekstdagi o'zgarishlari bo'yicha tadqiqotlar yanada kengaytirilishi mumkin. Bu, o'z navbatida, tilshunoslikda frazeologizmni nafaqat lingvistik, balki madaniyatshunoslik, sotsiologiya va psixologiya nuqtai nazaridan ham o'rganishni taqozo etadi.

Shu bilan birga, fransuz tilining frazeologik tizimini boshqa tillar bilan solishtirish, lingvistik va madaniy farqlarni yanada aniqroq tushunishga yordam beradi. Bu kabi tadqiqotlar ikki til o'rtasidagi farqlarni va o'xshashliklarni aniqlashda, shuningdek, til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Yakuniy xulosada, fransuz tilining leksik-frazeologik maydoni tilshunoslikdagi asosiy elementlardan biri sifatida uning til tuzilmasi va madaniyatni ifodalovchi kuchini yanada kuchaytiradi. Tadqiqotning natijalari tilni va uning madaniy o'zgarishlarini yaxshiroq tushunishga imkon yaratadi, bu esa o'z navbatida frazeologizm va tilshunoslik sohasidagi yangi ilmiy yo'nalishlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гак В.Г. О структурно-семантических группах во французской фразеологии Текст. / В.Г. Гак. ИЯШ, 1959. - № 5. - С. 21-26.
2. Гак В.Г., Рецкер Я.И. О французской фразеологии и французско-русском фразеологическом словаре // Французско-русский фразеологический словарь Текст. / В.Г. Гак, Я.И. Рецкер. М., 1963. - 539 с.
3. Гринева Е.Ф., Громова, Т.Н. Словарь разговорной лексики французского языка (на материале современной художественной литературы и прессы): около 9 тыс. слов Текст. / Е.Ф. Гринева, Т.Н. Громова. 2-е изд., стер. - М.: Русский язык, 1986. - 640 с.

4. Кириллова, Н.Н. Компонент фразеологической единицы и слово (на материале соматических фразеологизмов современного французского языка) Текст.: дис... канд. филол. наук / Н.Н. Кириллова. Д., 1975. - 163 с.

5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-ов и фак. иностр. яз / А.В. Кунин. 2-е изд., перераб. - М.: Высш. шк., Дубна: изд. центр «Феникс», 1996. - 381 с.

6. Левит З.Н. Лексикология французского языка Текст.: для ин-тов и фак. иностр. яз. [пед. ин-тов по спец. 2103 «Иностр. яз.»] / З.Н. Левит. М.: Высшая школа, 1979. - 160 с.

7. Макарова С.Г. Функционально-стилистический компонент коннотации ФЕ французского и русского языков Текст.: автореф. дис... канд. филол. наук / С.Г. Макарова. Казань, 1999. - 24 с.

8. Мартынова А.А. Экспрессивные ФЕ, характеризующие человека, в современном французском языке (на материале субстантивных ФЕ) Текст. / А.А. Мартынова. -М., 1990. 152 с.

9. Молостова Е.П. Экспрессивный компонент семантики фразеологизмов -антропоцентризм русского и французского языков Текст.: дис... канд. филол. наук / Е.П. Молостова. Казань, 2000. - 209 с.

10. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка / А.Г. Назарян. 2-е изд., перераб. и допол. - М.: Высшая школа, 1987. - 288 с.

11. Смирнова Н.С. Занимательный французо-русский фразеологический словарь Текст. / Н.С. Смирнова. М.: ИД «Муравей», 2000. - 384 с.

12. Соколова Г.Г. Фразообразование во французском языке Текст.: учеб. пособие для ин-тов и фак. иностран. яз. / Г.Г. Соколова. М.: Высш. шк., 1987. - 144 с.

13. Rey A. La phraseologie et son image dans les dictionnaires de l'age classique Текст. / A. Rey // Travaux de linguistique et de literature. Strasbourg, 1973. -XI. 1.-P. 73-86.

14. Roland P. SKIIDIZ / Lexique du francais familier a l'usage des etrangers qui veulent comprendre «ce qu'ils disent» Texte. / P. Roland. Paris: Hachette, 1977. -87 p.

15. Sauvageot A. L'elaboration du lexique et les noms des parties du corps Texte. / A. Sauvageot. Vie et langage, 1964. - № 148 - P. 399-412.

RUS TILIDA OG'ZAKI VA YOZMA NUTQ: IFODA XUSUSIYATLARI, QO'LLANILISHI VA DIFFERENSIAL XUSUSIYATLARI

Baxranova Shaxnoza Abrorovna

Samarqand Zarmed universiteti Tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola rus tilidagi og'zaki va yozma nutqning ifoda xususiyatlari, qo'llanishi va farqlari haqida batafsil tahlil qilingan. Tadqiqotda og'zaki va yozma nutqning strukturaviy va kommunikativ jihatları solishtirilib, ular orasidagi asosiy farqlar va o'ziga xos xususiyatlar yoritilgan. Maqolada nutq shakllarining til o'rgatishdagi ahamiyati, ularning ta'lim jarayonida qanday qo'llanilishi va o'quvchilarga qanday samarali yondashuvlar orqali o'rgatilishi haqida ham so'z boradi. Yozma va og'zaki nutq orasidagi farqlar tilshunoslik va ta'limda alohida yondashuvni talab qiladi va o'qituvchilar uchun muhim amaliy maslahatlar beradi.

Kalit so'zlar: og'zaki nutq, yozma nutq, kommunikativ nutq, sintaksis, stilistika, nutqning ifodaviy xususiyatlari, til o'rgatish, tahlil.

Abstract. This article provides a detailed analysis of the expressive features, uses, and differences of oral and written speech in the Russian language. The study compares the structural and communicative aspects of oral and written speech, highlighting the main differences and distinctive features between them. The article also discusses the importance of speech forms in language teaching, how they are used in the educational process, and what effective approaches they can be used to teach students. The differences between written and oral speech require a special approach in linguistics and education and provide important practical advice for teachers.

Key words: oral speech, written speech, communicative speech, syntax, stylistics, expressive features of speech, language teaching, analysis.

Аннотация. В статье дается подробный анализ выразительных особенностей, особенностей употребления и различий устной и письменной речи в русском языке. В исследовании сравниваются структурные и коммуникативные аспекты устной и письменной речи, выделяются основные различия и уникальные особенности между ними. В статье также обсуждается значение речевых форм в обучении языку, как они используются в

образовательном процессе и какие эффективные подходы можно использовать для обучения им студентов. Различия между письменной и устной речью требуют особого подхода в лингвистике и образовании и дают важные практические советы учителям.

Ключевые слова: устная речь, письменная речь, коммуникативная речь, синтаксис, стилистика, выразительные средства речи, обучение языку, анализ.

Kirish. Til inson tafakkuri va muloqotining eng asosiy vositasi bo‘lib, u ikki asosiy shaklda – og‘zaki va yozma nutq orqali namoyon bo‘ladi. Har bir til, jumladan rus tili ham, bu ikki shaklda o‘ziga xos fonetik, leksik, grammatik va stilistik xususiyatlarga ega. Mazkur maqolada rus tilidagi og‘zaki va yozma nutqning ifoda xususiyatlari, qo‘llanish sohasi va ularning differensial (ajratib turuvchi) belgilariga e‘tibor qaratiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Rus tilshunosligida og‘zaki va yozma nutqning xususiyatlarini o‘rganishga doir ko‘plab tadqiqotlar mavjud. Jumladan, akademik V.V. Vinogradov, L.P. Krysin, N.S. Valgina kabi olimlarning ishlari bu borada asosiy manba sifatida qaraladi. Ular og‘zaki nutqning jonli, kontekstual va ko‘p hollarda grammatik jihatdan soddalashtirilgan bo‘lishini ta’kidlaganlar. Xususan, V.V. Vinogradov og‘zaki nutqdagi ekspressivlik va spontanlikni yozma nutq bilan solishtirib tahlil qilgan.

Shuningdek, A.A. Leontyev va I.A. Zimnyaya singari psixolingvistlar nutq faoliyatining psixologik asoslarini o‘rganib, og‘zaki va yozma nutqni shaxsning ongli faoliyati nuqtai nazaridan farqlashgan. Ularning izlanishlariga ko‘ra, yozma nutqni yaratish jarayoni ongli, rejalashtirilgan va tahliliy bo‘lsa, og‘zaki nutq ko‘proq avtomatlashgan va hissiy bo‘ladi.

So‘nggi yillarda kommunikativ yondashuv asosida olib borilayotgan tadqiqotlar (masalan, O.V. Aleksandrova, N.D. Golev) og‘zaki va yozma nutqdagi stilistik vositalarning farqlariga, ularning ijtimoiy funksiyalariga chuqurroq e‘tibor qaratmoqda. Bu yondashuvlar zamonaviy lingvodidaktikada ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotda taqqosloviiy va tizimli tahlil metodlari asosiy usul sifatida qo‘llanildi. Og‘zaki va yozma nutqning fonetik, grammatik, leksik va stilistik jihatlari tahlil qilinib, ularning asosiy differensial belgilariga e‘tibor qaratiladi. Tadqiqotda quyidagi bosqichlar amalga oshirildi:

Nazariy tahlil – mavjud ilmiy manbalar asosida og‘zaki va yozma nutqning asosiy belgilari aniqlab olindi.

Empirik misollar – rus tilidagi real og‘zaki va yozma nutq namunalaridan (suhbatlar, intervyular, matnlar) foydalanildi.

Taqqoslash – og‘zaki va yozma nutq xususiyatlari jadval ko‘rinishida taqqoslandi.

Xulosa chiqarish – umumlashtirish asosida har ikki shaklning ahamiyati va tilshunoslikdagi o‘rni belgilandi.

Metodologik yondashuvlar tahliliy-eksplikativ xarakterda bo‘lib, mavzuni chuqur o‘rganish imkonini beradi. Shuningdek, maqolada lingvistik, psixolingvistik va stilistik yondashuvlarni ifodalaydi.

Natijalar. Tadqiqot natijasida rus tilidagi og‘zaki va yozma nutq bir qancha asosiy farqlar bilan ajralib turishi aniqlandi. Og‘zaki nutqda fikr intonatsiya, tana harakati, mimika orqali kuchaytiriladi. Masalan: «Ты что, серьезно?!» – bu gapda intonatsiya va yuz ifodasi muhim rol o‘ynaydi. Yozma nutqda esa ohang o‘rnini tinish belgilar egallaydi: «Ты что, серьезно?!» – bu ifoda yozma shaklda yozilgan bo‘lsa-da, uning ohangi tinish belgilari orqali beriladi, ammo yuz ifodasi yo‘q.

Og‘zaki nutqda gaplar soddaroq va ko‘pincha qisqargan holda ishlatiladi: «Пошли!» (Ketyapmiz!) – bu bir so‘zli gap bo‘lib, kontekstga bog‘liq. Yozma nutqda esa aniqlik muhim, shu bois gap to‘liq bo‘ladi: «Мы решили отправиться в путь ранним утром.» (Biz erta tongda yo‘lga chiqishga qaror qildik.)

Og‘zaki nutq to‘g‘ridan-to‘g‘ri tinglovchiga qaratilgan: «Слушай, у меня есть идея!» – bu jonli muloqotda aytiladi, suhbatdoshga qaratilgan. Yozma nutqda esa matn keng auditoriyaga mo‘ljallanadi: «В данной статье рассматриваются особенности устной и письменной речи.» – bu ilmiy uslubga xos ifoda.

Og‘zaki nutqda so‘zlashuv uslubiga xos, qisqartirilgan va so‘zma-so‘z ifodalar ko‘p ishlatiladi: «Ну, типа, я не знаю...» – bu yerda «типа» suzish so‘zi sifatida ishlatilgan. Yozma nutqda esa bunday ifodalarga yo‘l qo‘yilmaydi: «Я затрудняюсь дать точный ответ на данный вопрос.» – bu aniq, rasmiy uslubdagi yozma jumla.

Og‘zaki nutq odatda kundalik hayotda, og‘zaki imtihonlarda, suhbatlarda qo‘llaniladi: Do‘stlar orasidagi suhbat: «Как дела? Всё нормально?» Yozma nutq esa ilmiy maqolalar, rasmiy hujjatlar va badiiy adabiyotda ishlatiladi: Rasmiy

hujjatdan parcha: «Настоящим подтверждается участие студента в конференции...»

Muhokama. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, rus tilidagi og‘zaki va yozma nutq nafaqat shakl jihatidan, balki ularning kommunikativ maqsadi va qo‘llanish doirasiga ko‘ra ham farqlanadi. Bu farqlarni misollar yordamida ko‘rib chiqish mumkin.

Og‘zaki nutqda so‘zlar ohang, pauza, imo-ishora orqali boyitiladi. Masalan: «Ты серьёзно?!» – bu ifoda baland ohangda, ko‘z ochilgan holda aytilsa, hayratni bildiradi. Yozma shaklda esa bu ekspressivlikni faqat tinish belgilar orqali yetkazish mumkin: «Ты серьёзно?!» – lekin bunda yuz ifodasi va intonatsiya yo‘q, shuning uchun hissiyot cheklangan. Og‘zaki nutq odatda aniq kontekstda tushuniladi. Masalan: «Он там был... ну, ты понял.» – bu gapni faqat suhbat kontekstida to‘liq tushunish mumkin. Yozma nutqda esa bu kabi ifodalar tushunarsiz bo‘lib qoladi, shuning uchun u aniq, mustaqil bo‘lishi kerak: «Он находился в том же месте, о котором мы говорили ранее.»

Og‘zaki nutqda oddiy, qisqa gaplar ishlatiladi: «Пошли! Уже поздно!» Yozma nutqda esa bunday fikrlar ko‘proq murakkab sintaktik tuzilmalarda ifodalanadi: «Мы должны отправиться сейчас, потому что уже позднее время.»

Bugungi kunda yozma muloqotda og‘zaki nutq elementlarining keng kirib kelgani kuzatilmoqda. Masalan: Chatda: «Привет! Как дела? Всё ок?» – bu ifoda yozma bo‘lsa-da, og‘zaki suhbatga o‘xshaydi. Shuningdek, LOL, хаха, ммм, ага kabi so‘zlar og‘zaki nutqdan olingan bo‘lib, yozma muloqotda emotsiyani yetkazadi. Rus tilini o‘rganuvchilar ko‘pincha yozma nutqni o‘zlashtirishga ko‘proq e‘tibor berishadi, ammo jonli muloqotda qiynalishadi. Shuning uchun o‘qituvchilar quyidagicha mashqlar bilan muvozanatni saqlashlari mumkin:

Og‘zaki topshiriq: "Представьте, что вы в магазине и покупаете хлеб. Что вы скажете продавцу?"

Yozma topshiriq: "Напишите короткое сообщение другу о ваших планах на выходные."

Bu misollar ko‘rsatadiki, og‘zaki va yozma nutq bir-biridan qat’iy farq qilsa-da, ular o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi tizimlar sifatida mavjud. Har biri tilshunoslik va ta’limda alohida yondashuvni talab qiladi.

Xulosa. Og‘zaki va yozma nutq o‘rtasidagi farqlar faqat tilning grammatik va leksik qoidalari bilan bog‘liq emas, balki muloqotning holati va maqsadiga ham

ta'sir qiladi. Og'zaki nutq ko'proq tezkor va spontandir, yozma nutq esa o'ylangan va tahlil qilingan bo'ladi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar og'zaki nutq elementlarini yozma muloqotga olib kelmoqda, bu esa ularning chegaralarini yanada yashiradi. Til o'rgatishda ushbu farqlarni o'rgatish orqali o'quvchilarga samarali kommunikativ kompetensiya shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Введенская, Людмила Алексеевна, Людмила Григорьевна Павлова, and Елена Юрьевна Кашаева. "Русский язык и культура речи." Ростов н/Д: Феникс (2004): 181.
2. Введенская, Людмила Алексеевна, Людмила Григорьевна Павлова, and Елена Юрьевна Кашаева. "Русский язык и культура речи." Ростов н/Д: Феникс (2004): 181.
3. Введенская, Людмила, and Марина Черкасова. Русский язык и культура речи. Учебное пособие. Litres, 2022.
4. Атаева, Е. В., and Д. С. Малышева. "О функционировании дискурсивных слов в речи молодежи." Вестник гуманитарного факультета Ивановского государственного химико-технологического университета 4 (2009): 209-215.
5. Salimovich, S. B. (2022). RECIPROCAL SYMMETRY AND ITS GRAMMATICAL INDICATIONS. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD), 7(12), 129-131.
6. Salimovich, S. B. (2022). FUNCTIONS OF LANGUAGE UNITS. In Conference Zone (pp. 62-63).

Research Science and
Innovation House

MODERN AND INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF TEACHING READING TO B1 LEVEL LEARNERS

Gulomjonova Maxfuza Gulamjon qizi
XTA 24/25-23-group

ANNOTATION: The article examines modern and innovative pedagogical technologies for teaching reading to B1 level English learners. It evaluates methods such as the communicative approach, flipped classroom, task-based learning, and the use of digital tools. The paper highlights key aspects that contribute to increasing student motivation and developing their critical thinking and reading competence.

Keywords: pedagogical technologies, reading instruction, B1 level, communicative approach, flipped classroom, digital tools, critical thinking, innovative methods.

In the modern world, proficiency in foreign languages, especially English, has become a necessary condition for successful professional and personal realization. Reading, as one of the main types of speech activity, plays an important role in the process of mastering a foreign language, providing students with access to authentic information, expanding their vocabulary, and forming critical thinking. Effective reading instruction at the B1 level, which corresponds to the threshold stage of independent language proficiency and opens the possibility for progression to more advanced levels, becomes especially important.

Given the rapid development of digital technologies and changes in the educational environment, traditional methods of teaching reading need updating. Modern pedagogical technologies and innovative digital tools offer new opportunities to enhance student motivation, individualize the learning process, and develop skills for conscious and purposeful reading.

The aim of this article is to analyze modern and innovative pedagogical technologies for teaching reading to B1 level English learners, determine their effectiveness, and propose practical recommendations for their implementation.

The object of the study is the process of teaching reading in English.

The subject of the study is modern and innovative technologies for teaching reading to B1 level students.

The relevance of this work is due to the need to find effective teaching methods that meet the requirements of modern education and the needs of the digital generation of students.

In the educational process, the development of 21st-century skills among students plays an important role, such as communication skills, the ability for critical and creative thinking, goal-setting, independent planning of learning activities, as well as teamwork, negotiation skills, self-organization, and time management. These also include respect for cultural differences, awareness of one's dignity, social activity, and many other important qualities [1].

Teaching reading at the B1 level is an important stage in the development of students' language competencies. According to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), students at the B1 level should be able to understand the main ideas of texts on familiar topics related to work, studies, leisure, and other areas of everyday life. They should also be able to read descriptive and narrative texts and extract the main information from them.

One of the key features of teaching reading at the B1 level is the transition from mechanical understanding of the text to conscious perception and interpretation of information. At this stage, the focus shifts from teaching individual words and phrases to developing skills such as:

- Predicting the content of the text from titles and illustrations;
- Identifying main and secondary information;
- Understanding logical connections between parts of the text;
- Drawing conclusions based on what has been read.

From a psycholinguistic perspective, reading in a foreign language requires active interaction between the student's linguistic knowledge (vocabulary, grammar) and cognitive processes (analysis, synthesis, generalization). This is why teaching reading at the B1 level should focus not only on forming language skills but also on developing strategies for understanding the text, such as using context, guessing meaning, and paraphrasing.

Methodologically, effective teaching includes different types of reading:

- Skimming reading — quickly extracting the main idea of the text;
- Scanning reading — searching for specific information in the text;
- Intensive reading — careful analysis of the text's content for deep understanding;

- Search reading — finding specific facts or answers to given questions.

Modern teaching methodology distinguishes between two main types of reading: silent (internal) reading and reading aloud (external). Silent reading is considered the primary form, as its main goal is the independent extraction of information, which gives it a monologic character. In contrast, reading aloud is aimed at conveying information to others, thus acquiring a dialogic nature. Despite their functional differences, both forms are closely interconnected and complement each other. They rely on the same psycholinguistic mechanisms of speech activity, such as probabilistic prediction, short- and long-term memory, and comprehension. Internal speech developed through silent reading largely depends on how well oral speech is formed through reading aloud. At the same time, reading aloud reflects the characteristics of internal speech.

Modern foreign language teaching methodology emphasizes the activity-based approach, where students are not passive consumers of knowledge but active participants in the educational process. This is particularly important in developing reading skills, as mastering this competence requires not only working with the text but also active engagement in cognitive activities.

One of the most effective approaches to teaching reading is the communicative approach, where reading is viewed not in isolation but as part of communicative activity. Texts are selected in such a way as to stimulate discussion, exchange of opinions, and reflection. According to V.V. Safonova, foreign language teaching should focus on developing intercultural communicative competence, including the ability to understand texts in their sociocultural context [2].

Task-Based Learning (TBL) has also gained widespread popularity, where the text becomes the starting point for completing a practical task — a project, presentation, or role-playing game. This promotes deeper processing of information and retention in long-term memory [3].

The integration of the Cooperative Learning (CL) technique into the foreign language learning process contributes to increasing student motivation and developing necessary skills and abilities. Cooperative Learning proves to be especially effective in language learning, as studying any language requires active information exchange to solve specific communicative tasks. Cooperative Learning involves organized and structured learning activities in small groups aimed at achieving high effectiveness in learning [4].

The main goal of this technique is to create conditions for active student interaction while mastering the study material. Its use implies changing the student's role from a passive participant to an active and creative subject of the educational process, who is able to plan their activities, choose methods and forms of work, reflect, conduct self-monitoring and self-correction, and take responsibility for the process and results of collective work. In turn, the teacher's role also changes and includes support, modeling, and coaching.

Another modern technique is the Flipped Classroom, where students familiarize themselves with the text at home (using video or audio materials, interactive exercises), and during the class, there is active discussion, analysis, and application of the information received [5].

The CLIL (Content and Language Integrated Learning) methodology is also relevant for the B1 level. It involves studying subject material in a foreign language. In this case, reading is used as the primary channel for acquiring knowledge on the topic. This approach allows for the simultaneous development of both language and cognitive competencies [6].

Modern technologies provide the opportunity to use authentic texts (news, blogs, journal articles, comics), which enhances motivation and immersion in the language environment. Students begin to perceive reading as a real tool for communication, rather than as a mechanical exercise. Thus, modern pedagogical technologies are focused on the development of the student's personality, critical thinking, the ability to interact with the text, and to use the acquired information in various communicative situations.

The rapid development of information technologies has significantly expanded the possibilities for teaching English, particularly reading. Modern digital tools make the reading process more interesting, interactive, and adapted to the individual characteristics of students.

One effective innovative practice is the use of mobile applications to develop reading skills. Apps such as LingQ, Readlang, and Beelinguapp help students work with authentic texts, track new words, train reading comprehension, and improve fluency in reading [7]. What is particularly valuable is that many apps allow students to select texts based on difficulty levels and topics, which boosts motivation.

Interactive platforms such as Kahoot, Padlet, and Edmodo enable the creation of quizzes, mind maps, and collaborative projects based on the texts read [8]. These activities encourage active student interaction and develop critical thinking skills.

The use of artificial intelligence technologies in reading instruction deserves special attention. Programs like ChatGPT can be used to create adapted texts, generate questions for reading comprehension, or conduct role-playing interviews based on the content of the text [9]. Services that simplify texts for better understanding, such as Rewordify, make authentic materials accessible even to intermediate-level students.

Gamification of the reading process is also gaining popularity. The use of game elements such as achievements, rankings, and quests increases student engagement and fosters a sustainable interest in reading in a foreign language [10].

An innovative solution is also the use of digital quests and web quests. In the process of completing tasks, students read different types of texts, carry out missions, and find hidden messages, which helps develop skills for search and intensive reading.

Thus, the use of innovative technologies creates a dynamic, engaging, and productive environment for teaching reading, which is especially important for students at the B1 level, who are transitioning to independent language proficiency.

The effective integration of modern and innovative technologies into the reading instruction process for B1-level students requires clear methodological planning. It is necessary to consider both didactic goals and the individual characteristics of students, their level of motivation, the development of reading strategies, and their skills in using digital tools.

The first step in integrating technologies is diagnosing the students' initial level. Through testing, surveys, and analyzing reflective journals, one can identify strengths and weaknesses in reading skills, as well as determine preferred learning styles [11].

Based on the data obtained, task individualization is planned. For example, students with high reading speed may be assigned projects based on in-depth reading of long texts, while students who struggle may receive tasks focused on skimming and scanning, using adapted texts [12].

It is important to integrate different reading formats:

- **Pre-reading:** Creating motivation (working with headings, illustrations, predicting content).

- **During reading:** Active engagement with the text (highlighting key words, forming questions).

- **Post-reading:** Analysis, discussion, and creative tasks (writing a brief summary, creating a comic, debates).

A critical role is played by the selection of digital tools depending on the set objectives:

- For developing scanning and information-searching skills — interactive quizzes on Kahoot or Quizizz.

- For in-depth text analysis — collaborative work on platforms such as Padlet or Google Docs.

- For fostering critical thinking — creating projects based on the reading material through tools like Canva or Book Creator.

It is important to follow a gradual implementation of technologies, starting with simple digital formats (e-books, audio texts) and progressing to more complex project-based tasks.

Additionally, regular reflection is necessary: discussing with students their experiences with the technologies, recording difficulties and achievements. This helps to adjust the methodology and increase its effectiveness [13].

Modern and innovative pedagogical technologies are radically changing approaches to teaching reading in English, especially at the B1 level, when students transition from basic text comprehension to a deeper understanding and interpretation of information.

Traditional methods are giving way to more flexible and individualized strategies, such as the communicative approach, task-based learning, the flipped classroom model, and Content and Language Integrated Learning (CLIL). The integration of digital tools, mobile apps, artificial intelligence technologies, and gamification creates new opportunities for motivating students, increasing their autonomy, and developing critical thinking.

However, the effectiveness of modern technologies depends directly on the methodological competence of the teacher. It is important to consider the students' level, their learning needs, the pace at which they assimilate material, and their readiness to use digital resources. Only with a systematic and well-thought-out

approach can innovative methods truly contribute to the development of full-fledged reading competence.

Thus, the successful integration of pedagogical technologies into reading instruction requires not only the implementation of new tools but also a deep understanding of the learning objectives, students' needs, and the characteristics of the reading process as a complex cognitive activity.

REFERENCES

1. Huiping N. Adapting cooperative learning in tertiary ELT // ELT Journal – 2011. – Vol. 65. – Issue 1. –P. 60–70.
2. Safonova, V.V. Teaching Intercultural Communication in Foreign Language Lessons. – Moscow: Prosveshchenie, 2001.
3. Ellis, R. *Task-Based Language Learning and Teaching*. – Oxford: Oxford University Press, 2003.
4. Johnson D.W. & Johnson R.T. Learning together and alone: Cooperative, competitive, and individualistic learning (5th ed). – Boston, MA: Allyn & Bacon, 1999. – 260 p.
5. Bergmann, J., & Sams, A. *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. – ISTE, 2012.
6. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
7. Godwin-Jones, R. *Emerging Technologies: Mobile-Assisted Language Learning*. – Language Learning & Technology, 2011.
8. Dudeney, G., Hockly, N. *How to Teach English with Technology*. – Pearson Longman, 2007.
9. Wang, Y., & Vásquez, C. *The Use of Chatbots in Language Learning: A Case Study of Replika*. – Computer Assisted Language Learning, 2022.
10. Kapp, K. *The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education*. – Pfeiffer, 2012.
11. Hedge, T. *Teaching and Learning in the Language Classroom*. – Oxford: Oxford University Press, 2000.
12. Scrivener, J. *Learning Teaching: A Guidebook for English Language Teachers*. – Macmillan, 2011.
13. Richards, J.C., & Schmidt, R. *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. – Routledge, 2010.

BIR IGNADONLI TRIKOTAJ TO'QUV MASHINALARIDAN FOYDALANIB, TRIKOTAJ MAHSULOTLAR ASSORTIMENTINI KENGAYTIRISH

Turg'unboyev Murodali G'afurali o'g'li
Farg'ona davlat texnika universiteti magistranti
Xomidov Voxidjon Obidovich t.f.f.d
Farg'ona davlat texnika universiteti

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada bir ignadonli trikotaj to'quv mashinalaridan foydalanib, trikotaj mahsulotlar assortimentini kengaytirish va ularni to'qilish jarayoni tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari bo'yicha yaratilgan yangi turdagi trikotaj to'qimasi va uni ishlab chiqarish texnologiyasi keltirilgan.

ANNOTATION: This article analyzes the process of knitting and expanding the range of knitted products using single-needle knitting machines. During the research, a new type of knitted fabric structure was developed and its production technology was substantiated. A sample of the new knitted fabric was produced, and its main technological parameters were determined. This technology contributes to improving product quality and increasing production efficiency.

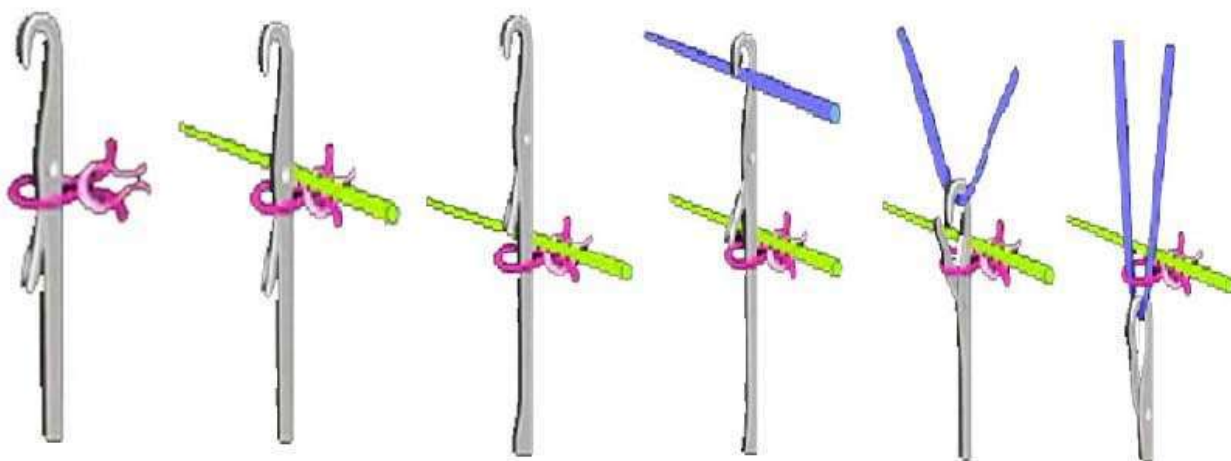
АННОТАЦИЯ: В данной статье проанализированы процессы вязания и расширения ассортимента трикотажных изделий с использованием одноигольных трикотажных машин. В ходе исследования была разработана новая структура трикотажного полотна и обоснована технология его производства. Была изготовлена пробная партия нового вида трикотажа и способствует повышению качества продукции и эффективности производства..

KALIT SO'ZLAR : igna terimi, klin turlari, knit tuck miss.

KIRISH: Hozirgi kunda trikotaj mahsulotlarini ishlab chiqarish va unga bolgan ehtiyoj kunsayin hafaqat rivojlangan davlatlarda balki O'zbekistonda ham jadallik bilan rivojlanib kelmoqda .Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xomashyoni qayta ishlash resurs tejovchi texnologiyalarni takomillashtirish va ishlab chiqish, hamda ichki va tashqi bozorda raqobatbardosh bo'lgan mahsulotlar ishlab chiqarish

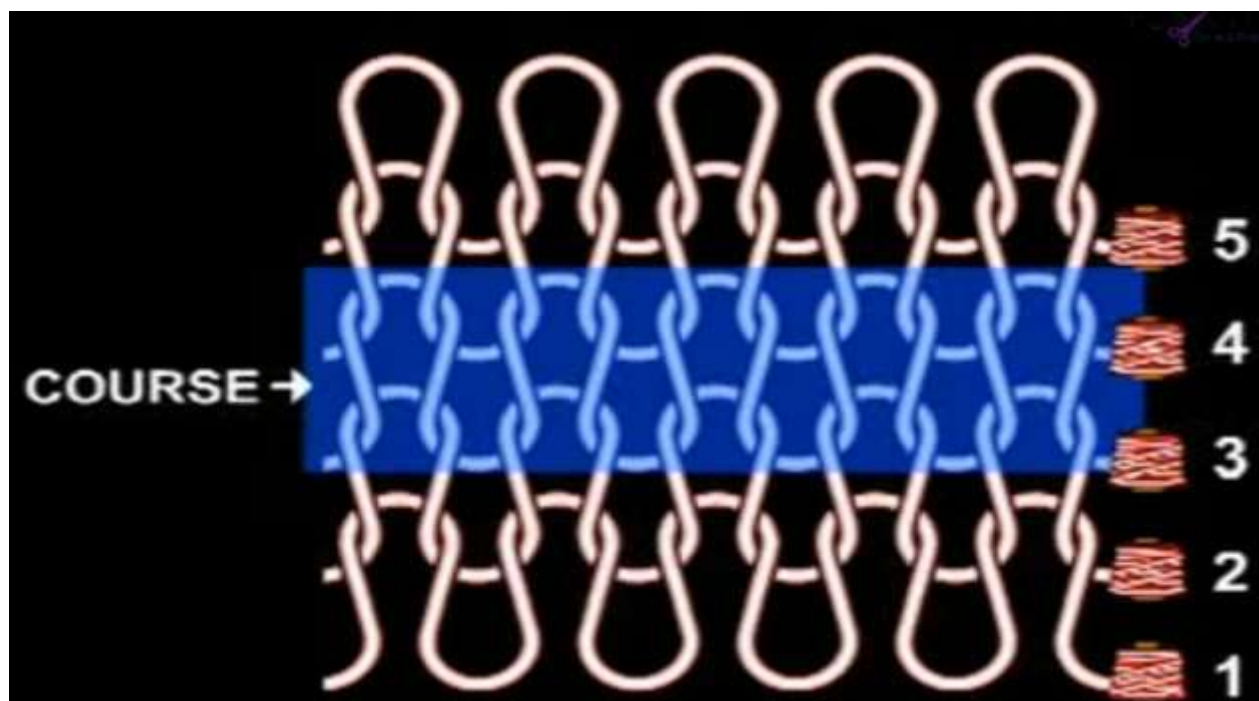
eng dolzarb masala hisoblanadi. Ishlab chiqarishning to'qimachilik sanoati ham jadal surat bilan o'sib borayotgan sohalardan biridir. Shu sababdan yurtimizda to'qimachilik sanoatiga keng sharoitlar va imkoniyatlar yaratilib berilmoqda. To'qimachilik sanoati ham o'z navbatida bir necha turlarga bo'linadi bulardan bir trikotaj yani halqali usulda to'qish turidir. Trikotaj usulda to'qilgan matolar jahon ishlab chiqarishida jadal suratlar bilan rivojlanyakkan to'qimachilik sanoatining bir qismidir. Jahonda ayniqsa yevropa davlatlarida trikotaj to'malariga talab yuqori hisoblanadi. Trikotaj, bir-biriga bog'langan iplar bilan ajralib turadigan mato konstruktsiyasi to'qimachilik sanoatida qadimiy an'analarni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirgan holda o'ziga xos o'rinni egallaydi. Butun dunyo bo'ylab shaxslar va jamoalar tomonidan qo'l hunarmandchiligining kamtarona boshlanishidan boshlab, trikotaj turli sohalarda, jumladan moda, sport kiyimlari va texnik to'qimachilikda qo'llaniladigan murakkab ishlab chiqarish jarayoniga aylandi.

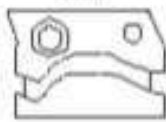
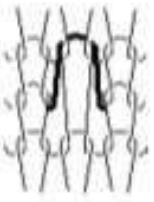
Trikotajning eng oddiy to'qish turlaridan biri bu Single jersey ushbu to'qima turida halqalarning bir tekisda bir birini maxkamlashidan hosil bo'ladigan to'qima turi hisoblanadi. Bunda odatiy usuldagi ignalar terimi va klinlar joylashuvidan hosil boladiga trikotaj matosi hisoblanadi.

Research Science and
Innovation House

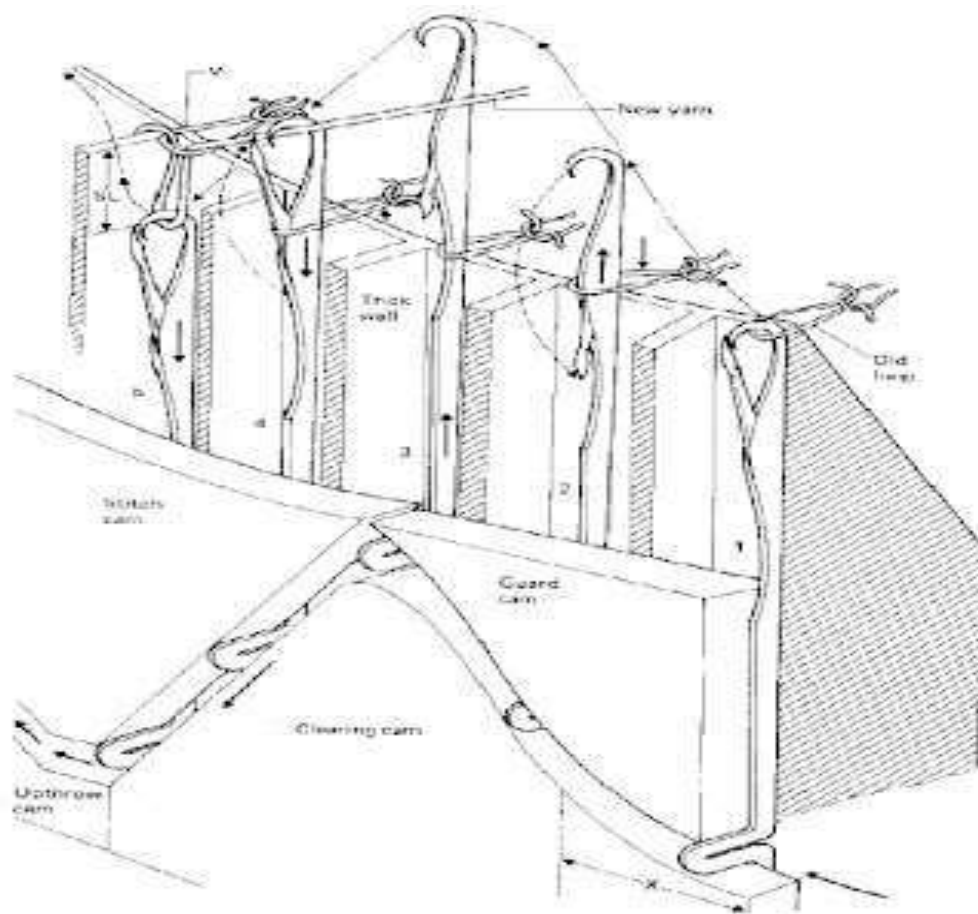

Bu turdagi toqimalar trikotajning klassik usulidagi mato hisoblanadi. Biz o'z tatqiqotimiz

			
klinn	belgi	Bog'lam	Old tomondan ko'rinishi

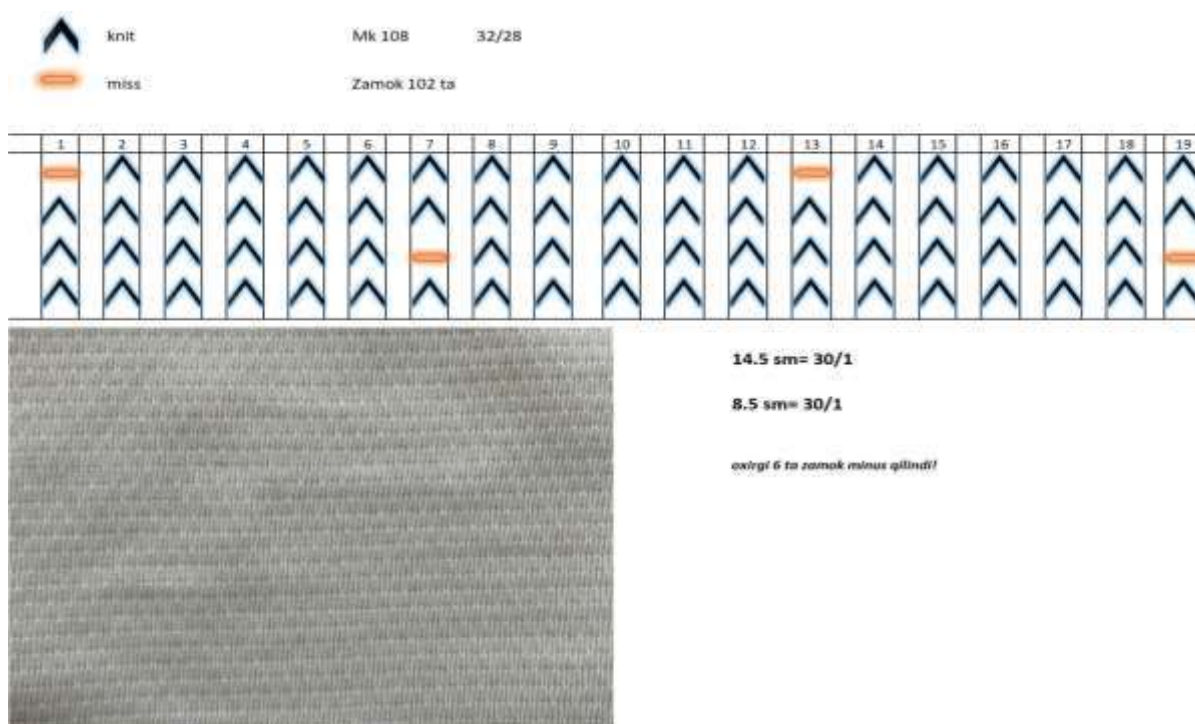
mobaynida igna va klinlar kombinatsiyasi takomillashtirilib yangi turdagi to'qima dizayni hosil qilinib quyidagi natijalar olindi.

Research Science and Innovation House

Aytish joizki,, trikotaj tez o'zgaruvchan dunyoda an'anaviy hunarmandchilikning doimiy jozibadorligidan dalolat beradi. Qo'lda ishlangan san'at turi sifatidagi kamtarona boshlanishidan tortib, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish jarayoni sifatidagi hozirgi roligacha, trikotaj rivojlanishda va zamonaviy to'qimachilik sanoati talablariga moslashishda davom etmoqda.

Xulosa:

1. Trikotaj to'qimalari tuzilishi va ularni to'qilish jarayoni tahlil qilindi.
2. Trikotaj, bu bir-biriga bog'langan iplar bilan ajralib turadigan turli tuzilishdagi mato bo'lib to'qimachilik sanoatida qadimiy an'analarni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirgan holda o'ziga xos o'rinni egallaydi.
3. Trikotaj usulda to'qilgan matolar va ularni olish texnologiyasi jahon ishlab chiqarishida jadal suratlar bilan rivojlanayotgan to'qimachilik sanoatining bir tarmog'idir.
4. Tadqiqot natijalari bo'yicha yangi turdagi trikotaj to'qimasi va uni ishlab chiqarish texnologiyasi yaratildi.

Adabiyotlar.

1. Валиев Г. Н., Орипов Ж. И., Валиев Н. Г., М. Турдиев М., Хомидов В.О. Технология снижения дефектности намотки шелковых нитей на крутильных машинах // Физика волокнистых материалов: структура, свойства, наукоёмкие технологии и материалы (SMARTEX – 2021): сборник материалов XXIV международного научно-практического форума (Иваново, 12-14 октября 2021 г.). – Иваново: ИВГПУ, 2021. – 370 с., с. 12-16.

2. Валиев Г.Н. Аналитическая зависимость распределения давления крестовой намотки на её основание вдоль оси паковки при сложных формах намотки и методика её определения // Изв. вузов. Технология текстильной промышленности. – 2018. - № 3. – с. 106-113 (SCOPUS, CAS(pt)).

3. Орипов Ж. И., Валиев Г. Н. Исследование качественных характеристик шёлка–сырца механического и автоматического кокономотания // Физика волокнистых материалов: структура, свойства, наукоёмкие технологии и материалы (SMARTEX – 2020): сборник материалов XXIII международного научно-практического форума (Иваново, 20-23 октября 2020 г.). – Иваново: ИВГПУ, 2020. – 445 с., с. 84-87.

4. Валиев Г. Н. К вопросу параметров намотки мотальной паковки и теоретических зависимостей их определения // Современные технологии и оборудование текстильной промышленности (Текстиль-2012): тезисы докладов Международной научно-технической конференции (Москва, 13-14 ноября 2012 г.). Часть 1. – М.: ФГБОУ ВПО «МГТУ им. Косыгина», 2012. – 140 с., с. 53-54.

5. Валиев Г. Н. Структура, новые параметры слоя намотки мотальной паковки и теоретические зависимости их определения // Физика волокнистых материалов: структура, свойства, наукоёмкие технологии и материалы (SMARTEX – 2021): сборник материалов XXIV международного научно-практического форума (Иваново, 12-14 октября 2021 г.). – Иваново: ИВГПУ, 2021. – 370 с., с. 17-23.

6. Валиев Г. Н. Распределение давления крестовой намотки на её основание по мере формирования паковки // Международная научная конференция посвященная 135-летию со дня рождения профессора А.Г.Зотикова: сборник научных трудов международной научной конференции

посвященной 135-летию со дня рождения профессора В. Е. Севостьянова (Москва, 25 мая 2022 г.). Часть 1. – М.: РГУ им. Косыгина, 2022. – 171 с., с. 63-68.

7. Валиев Г. Н., Хомидов В. О., Турдиев М. Исследование влияния скорости снования на форму баллона нити натурального шёлка // Международная научная конференция посвященная 110-летию со дня рождения профессора А.Г.Севостьянова: сборник научных трудов международной научной конференции посвященной 110-летию со дня рождения профессора А.Г.Севостьянова (Москва, 10 марта 2020 г.). Часть 2. – М.: РГУ им. Косыгина, 2020. – 302 с., с. 195-199.

8. Valiev G. N., Khomidov V. O. Study of the Shape of a Balloon of Natural Silk Thread When Winding From a Fixed Packing // International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology (IJARSET). Vol. 7, Issue 8, August - 2020. – 14733-14737pp.

9. Валиев Г. Н., Хомидов В. О., Турдиев М. Способ определения технологичности нитенатяжных приборов текстильных машин // Физика волокнистых материалов: структура, свойства, наукоёмкие технологии и материалы (SMARTEX – 2018): сборник материалов XXI международного научно-практического форума (Иваново, 26-28 сентября 2018 г.). – Иваново: ИВГПУ, 2018. – Часть 1, 303 с., с. 185-188.

10. Валиев Г. Н., Хомидов В. О., Турдиев М. Особенности формы баллона нити натурального шёлка при сматывании с неподвижной паковки // Физика волокнистых материалов: структура, свойства, наукоёмкие технологии и материалы (SMARTEX – 2020): сборник материалов XXIII международного научно-практического форума (Иваново, 20-23 октября 2020 г.). – Иваново: ИВГПУ, 2020. – 445 с., с. 24-29.

Research Science and
Innovation House

Yakka jerseyli dumaloq trikotaj mashinasining xususiyatlari va afzalliklari tahlili

Xomidov V.O.t.f.f.d., Tolibjonov J.T. talaba

Farg‘ona davlat texnika universiteti,
tolibjonovjorabek10@gmail.com, +998 (97) 502-43-21

Annotatsiya: Ushbu maqolada yakka jerseyli dumaloq trikotaj mashinalarining asosiy texnologik xususiyatlari va ularning afzalliklari tahlil qilingan. Mashinalarning yuqori tezlikda ishlashi, mahsuldorligi, ko‘p qirraliligi, foydalanishdagi qulayliklari, energiya tejamkorligi hamda yuqori sifatli mato ishlab chiqarish imkoniyati yoritilgan. Maqolada bu turdagi trikotaj mashinalarining turli iplar va naqshlar bilan ishlay olish qobiliyati ularning keng qo‘llanilishiga sabab bo‘lishi ta’kidlangan. Xulosa sifatida, bunday mashinalar to‘qimachilik sanoatida samarali va ishonchli yechim ekani isbotlab berilgan.

Аннотация: В данной статье проанализированы основные технологические характеристики и преимущества одинарных трикотажных кругловязальных машин. Рассмотрены их высокая скорость работы, производительность, универсальность, простота в эксплуатации и обслуживании, энергосбережение и способность производить высококачественные ткани. Отмечается, что благодаря способности работать с различными нитями и узорами, эти машины широко применяются в текстильной промышленности. В заключении подчеркивается, что такие машины являются эффективным и надежным решением для производства трикотажных тканей.

Annotation: This article analyzes the main technological features and advantages of single jersey circular knitting machines. Their high speed, productivity, versatility, ease of use and maintenance, energy efficiency, and ability to produce high-quality fabrics are discussed. The article highlights that the ability to work with various yarns and patterns makes these machines widely used in the textile industry. In conclusion, it is emphasized that such machines offer an efficient and reliable solution for knitted fabric production.

Kalit soʻzlar: dumaloq trikotaj mashinasi, yakka jersey, trikotaj mato, yuqori tezlik, koʻp qirralilik, energiya tejamkorligi, mahsuldorlik, mato sifati, texnik xizmat.

Ключевые слова: кругловязальная машина, одинарный трикотаж, трикотажная ткань, высокая скорость, универсальность, энергосбережение, производительность, качество ткани, техническое обслуживание.

Keywords: circular knitting machine, single jersey, knitted fabric, high speed, versatility, energy efficiency, productivity, fabric quality, maintenance.

Doiraviy trikotaj mashinalari toʻqimachilik sanoatida turli trikotaj matolar ishlab chiqarish uchun keng qoʻllaniladi. Ular orasida, yakka trikotajli dumaloq trikotaj mashinalari koʻp qirraliligi, tezligi va ishlash qulayligi tufayli ayniqsa mashhur. Ushbu maqolada biz bitta jerseyli dumaloq trikotaj mashinalarining asosiy xususiyatlari va afzalliklarini muhokama qilamiz.

Yuqori tezlik va mahsuldorlik - yagona trikotajli dumaloq trikotaj mashinalari yuqori tezlikda ishlash uchun moʻljallangan, odatda daqiqada 20 dan 35 aylanishgacha (Revolutions Per Minute). Ushbu yuqori tezlik trikotaj matolarni tez ishlab chiqarish imkonini beradi, bu qisqa vaqt ichida katta hajmdagi mato ishlab chiqarishi kerak boʻlgan ishlab chiqaruvchilar uchun ideal tanlovdir. Bundan tashqari, bitta jerseyli dumaloq trikotaj mashinalarining mahsuldorligini bitta mashinada bir nechta igna yordamida yanada oshirish mumkin.

Koʻp qirralilik - Yagona trikotajli dumaloq trikotaj mashinalari turli naqsh, tekstura va dizayndagi keng turdagi matolarni ishlab chiqarishi mumkin. Mashinaning koʻp qirraliligi uning har xil turdagi iplar, igna oʻlchamlari va tikuv tuzilmalaridan foydalanish qobiliyati bilan bogʻliq. Bu ishlab chiqaruvchilarga kiyim-kechak, uy toʻqimachilik va texnik toʻqimachilik kabi turli xil oxirgi foydalanish uchun matolarni ishlab chiqarish imkonini beradi.

Oson foydalanish va texnik xizmat koʻrsatish - Yagona trikotajli dumaloq trikotaj mashinalari, hatto yangi boshlanuvchilar uchun ham ishlatish va texnik xizmat koʻrsatish nisbatan oson. Mashinaning sodda dizayni va foydalanuvchilarga qulay interfeysi uni sozlash, sozlash va boshqarishni osonlashtiradi. Bundan tashqari, mashina minimal texnik xizmat koʻrsatishni talab qiladi, bu esa ishlamay qolish vaqtini kamaytiradi va unumdorlikni oshiradi.

Yagona trikotaj dumaloq trikotaj mashinalari energiya tejamkorligi taʼminlash maqsadida yuqori texnologiyalarni qoʻllash orqali ishlab chiqilgan. Natijada

mashinalarning ishlatilishi operatsion xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Mashinaning energiya samaradorligi bir nechta omillar bilan bog‘liq: ixcham va optimallashtirilgan o‘lchamlari ortiqcha quvvat sarfini oldini oladi, kam quvvatda ishlashi esa energiya tejashga xizmat qiladi. Mashinalarda yuqori samarali elektr dvigatellar, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va energiya tejoychi yordamchi qurilmalar mavjudligi, 3-darajali Xalqaro energiya samaradorligi standarti (IE3 – International Efficiency) yoki undan yuqori samaradorlikka ega elektr dvigatellarining qo‘llanilishi mashinaning umumiy elektr energiyasiga bo‘lgan ehtiyojini kamaytiradi. Bu dvigatellar past quvvatda yuqori aylanish tezligini ta‘minlab, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, dasturlashtiriladigan mantiqiy boshqaruv tizimlari (PLC – Programmable Logic Controller) orqali ish jarayonining aniqligi va muvozanati ta‘minlanadi. Bu holat mashinaning keraksiz ishlashini oldini olib, faqat zarur holatlarda energiya sarflashiga imkon yaratadi. Mashinalarda o‘rnatilgan avtomatik yog‘lash tizimi ishqalanishni kamaytirib, dvigatel va mexanik qismlarning silliq ishlashini ta‘minlaydi. Natijada, mashina kam kuch sarflab ishlaydi va energiya iste‘moli kamayadi. Shuningdek, ventilyatsiya va sovutish tizimlarining samaradorligi oshirilgan bo‘lib, ular faqat ehtiyoj tug‘ilganda ishga tushadi. Bu esa elektr energiyasining ortiqcha sarflanishining oldini oladi.

Yoritish tizimlarida (LED – Light Emitting Diode) kam quvvat talab qiluvchi yorug‘lik chiqaruvchi diodlar texnologiyasi qo‘llanilgan. Bu texnologiya an‘anaviy lampalarga nisbatan sezilarli darajada energiya tejash imkonini beradi.

Yuqorida keltirilgan texnologik yechimlar dumaloq trikotaj mashinalarining energiya tejamkorligini ta‘minlaydi va ishlab chiqarish tannarxini kamaytirishga xizmat qiladi.. Bularning barchasi birgalikda energiyani tejash, xarajatlarni kamaytirish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Yagona trikotajli dumaloq trikotaj mashinalari mukammal tikuv bir xilligi, o‘lchov barqarorligi va ranglarning mustahkamligi bilan yuqori sifatli matolarni ishlab chiqaradi. Mashinaning ip tarangligi, tikuv uzunligi va igna tanlash ustidan aniq nazorati mato sifati va tashqi ko‘rinishining barqarorligini ta‘minlaydi. Bundan tashqari, mashinaning turli tekstura va naqshli matolarni ishlab chiqarish qobiliyati yakuniy mahsulotga qo‘shimcha qiymat beradi.

Xulosa qilib aytganda, bitta trikotajli dumaloq trikotaj mashinalari yuqori sifatli trikotaj matolarni ishlab chiqarish uchun ko‘p qirrali, samarali va tejamkor echimdir. Ularning yuqori tezligi, mahsuldorligi va foydalanish qulayligi ularni katta hajmdagi

matolarni tezda ishlab chiqarishi kerak bo'lgan ishlab chiqaruvchilar uchun ideal tanlov bo'ladi. Bundan tashqari, ularning ko'p qirraliligi va turli naqsh va to'qimalarga ega matolarni ishlab chiqarish qobiliyati yakuniy mahsulotga qiymat qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ajgaonkar, D. B. (2011). Knitting Technology. Woodhead Publishing India. (Yakka jerseyli va dumaloq trikotaj mashinalari texnologiyasi haqida asosiy manba)
2. Spencer, D. J. (2001). Knitting Technology: A Comprehensive Handbook and Practical Guide. Woodhead Publishing. (Trikotaj mashinalarining texnologik imkoniyatlari va mahsulot sifati haqida)
3. Raz, S. (1993). Flat and Circular Knitting: A Theoretical and Practical Textbook. Meisenbach GmbH. (Dumaloq va yassi trikotaj mashinalarining farqlari va qo'llanilishi)
4. Cherif, C. (Ed.). (2016). Textile Materials for Lightweight Constructions. Springer. (Texnik to'qimachilik va ko'p qirralilik jihatlari yoritilgan)
5. Farg'ona davlat texnika universiteti ilmiy to'plami. (2022). To'qimachilik texnologiyalari. (Mahalliy texnologik yechimlar va mashina turlari bo'yicha tadqiqotlar)
6. Ucar, N., & Yilmaz, D. (2012). "Performance and comfort properties of knitted fabrics made of viscose and acrylic fibers." Textile Research Journal, 82(2), 185-193. (Mato sifati va iplar bilan ishlashga doir ilmiy maqola)
7. <https://textilelearner.net/> – Textile Learner blog va texnologik manba (Interfeys va mashina ishlashi bo'yicha zamonaviy ko'rsatmalar)
8. ISO 9001:2015. Quality management systems – Requirements. (Sifatni boshqarish tizimi va ishlab chiqarish samaradorligi haqida standart)

1.
**Research Science and
Innovation House**

TRIKOTAJ MATOLARINING TURLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI

Xomidov Voxidjon Obidovich

Farg’ona davlat texnika universiteti,
t,f,f,d (PhD),

Ubaydullayeva Muxtasar Mardonhoji qizi,

Farg’ona davlat texnika universiteti
M29-24 TMT guruh magistranti

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada trikotaj matolarining turlari va ularning asosiy xususiyatlari haqida batafsil ma’lumot beriladi. Turli xil trikotaj matolarining tarkibi, to‘qilish usullari, fizik-mexanik xususiyatlari hamda ularning qo‘llanilish sohalari yoritiladi. Shuningdek, maqolada trikotaj matolarining tahlili uchun matematik formulalar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: trikotaj matolar, xususiyatlar, tarkib, fizik-mexanik ko‘rsatkichlar, to‘qilish usullari, deformatsiya ko‘rsatkichlari, issiqlik o‘tkazuvchanlik.

АННОТАЦИЯ В данной статье подробно рассматриваются виды трикотажных тканей и их основные характеристики. Описаны состав, методы вязания, физико-механические свойства различных трикотажных тканей, а также их области применения. Также приведены математические формулы для анализа трикотажных тканей.

Ключевые слова: трикотажные ткани, свойства, состав, физико-механические показатели, методы вязания, коэффициенты деформации, теплопроводность.

ANNOTATION This article provides detailed information on types of knitted fabrics and their main characteristics. The composition, knitting methods, physical and mechanical properties of various knitted fabrics, as well as their applications, are described. Mathematical formulas for analyzing knitted fabrics are also included.

Keywords: knitted fabrics, properties, composition, physical-mechanical indicators, knitting methods, deformation coefficients, thermal conductivity.

KIRISH

Tekstil sanoati insoniyat tarixida eng qadimgi va muhim sohalardan biri hisoblanadi. Kiyim-kechak, interyer buyumlari va boshqa ko‘plab mahsulotlar ishlab chiqarishda matolar katta rol o‘ynaydi. Ayniqsa, trikotaj matolar zamonaviy hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Ular turli xil kiyim-kechak, sport kiyimlari, ichki kiyimlar va hatto tibbiyot sanoatida ham qo‘llaniladi. Trikotaj matolarining mashhurligi ularning elastikligi, yengilligi va nafas oluvchi tuzilmasi bilan bog‘liq. Shuningdek, bunday matolar yaxshi issiqlik saqlash xususiyatiga ega bo‘lib, sovuq ob-havoda inson tanasini himoya qiladi. Matolarning tarkibi va ishlab chiqarish texnologiyalari har yili takomillashib, yangidan-yangi turlar paydo bo‘lmoqda. Ushbu maqolada trikotaj matolarining asosiy turlari, ularning fizik-mexanik xususiyatlari, ishlab chiqarish jarayonlari va ulardan foydalanish sohalari haqida batafsil ma’lumot beriladi. Shuningdek, trikotaj matolarining deformatsiya va issiqlik o‘tkazuvchanligi kabi muhim xususiyatlarini matematik formulalar yordamida aniqlash usullari ham yoritiladi.

ASOSIY QISM

Trikotaj matolarining tasnifi va turlari

Trikotaj matolar ishlab chiqarish texnologiyasiga va foydalanilishiga qarab turli turlarga bo‘linadi. Ularning asosiy farqi to‘qilish usuli va ishlatiladigan xom ashyo bilan belgilanadi. Trikotaj matolar maxsus dastgohlarda maxsus iplarni bir-biriga bog‘lab to‘qish orqali hosil qilinadi. Bunday matolar odatiy to‘qilgan matolarga nisbatan elastikroq bo‘lib, tanaga yaxshi mos tushadi. Quyida trikotaj matolarining asosiy turlari keltirilgan:

1. **Oddiy trikotaj matolar** – Eng keng tarqalgan trikotaj mato turi bo‘lib, asosan paxta yoki sintetik tolalardan tayyorlanadi. Bular yengil, yumshoq va elastik bo‘lib, ko‘pincha futbolkalar, ichki kiyimlar va yozgi liboslar uchun ishlatiladi.

Research Science and
Innovation House

2. **Dumaloq trikotaj matolar** – Bu matolar maxsus dumaloq to‘qish dastgohlarida tayyorlanadi va ko‘pincha sport kiyimlari, ichki kiyimlar va ko‘ylaklar uchun ishlatiladi. Ularning asosiy afzalligi yaxshi elastiklikka ega ekanligidir.

3. **Interlok matolar** – Bu matolar ikki qatlamli bo‘lib, old va orqa tomonlari bir xil ko‘rinishga ega. Ular qalinroq va zich bo‘lib, sovuq mavsumda kiyish uchun mo‘ljallangan.

4. **Rib-trikotaj matolar** – Ushbu matolar maxsus trikotaj to‘qish texnologiyasi bilan yaratiladi va ko‘pincha manjet, yoqa va elastik kiyim qismlarida ishlatiladi.

Research Science and
Innovation House

5. **Futerli trikotaj matolar** – Issiqlikni yaxshi ushlab turuvchi matolar bo‘lib, ayniqsa kuz-qish kiyimlarida keng qo‘llaniladi.

Trikotaj matolarining fizik-mexanik xususiyatlari

Trikotaj matolar turli fizik-mexanik xususiyatlarga ega bo‘lib, ularning ishlash muddatini va qulayligini belgilaydi. Asosiy xususiyatlar quyidagilar:

- **Elastiklik va deformatsiya** – Matoning cho‘zilish va qayta tiklanish qobiliyati.
- **Massaviy zichlik** – Matoning og‘irligi va hajmi orasidagi nisbat.
- **Havo o‘tkazuvchanlik** – Matoning havoni o‘tkazish darajasi.
- **Namlik yutish qobiliyati** – Namlikni singdirish va uni buhar qilib chiqarish xususiyati.
- **Issiqlik o‘tkazuvchanlik** – Matoning tanani issiq saqlash darajasi.

1. Issiqlik o‘tkazuvchanlik formulasi

Trikotaj matolarining issiqlik o‘tkazuvchanligini hisoblash uchun quyidagi formulani ishlatish mumkin:

$$q = k \cdot \frac{dT}{dx}$$

Bu yerda:

- q – issiqlik oqimi (W/m^2),
- k – matoning issiqlik o'tkazuvchanlik koeffitsienti ($W/m \cdot K$),
- $\frac{dT}{dx}$ – haroratning mato bo'ylab gradienti (K/m).

Misol:

Agar matoning issiqlik o'tkazuvchanlik koeffitsienti $k = 0.04 \text{ W/m} \cdot K$ va harorat farqi $\Delta T = 10K$, shuningdek, mato qalinligi $2 \text{ mm} = 0.002 \text{ m}$ bo'lsa, issiqlik oqimi quyidagicha hisoblanadi:

$$q = -0.04 \times \frac{10}{0.002} = -200 \text{ W/m}^2$$

Bu natija matoning issiqlikni yaxshi ushlab turishini ko'rsatadi.

2. Elastiklik koeffitsienti formulasi

Trikotaj matolarining elastik xususiyatlarini baholash uchun Hooke qonuni asosida elastiklik koeffitsienti hisoblanadi:

$$\sigma = E \cdot \epsilon$$

Bu yerda:

- σ – matoning stressi (N/m^2),
- E – elastiklik moduli (N/m^2),
- ϵ – deformatsiya (cho'zilish) darajasi.

Misol:

Agar elastiklik moduli $E = 2 \times 10^7 \text{ N/m}^2$ va matoning deformatsiyasi $\epsilon = 0.01$ bo'lsa, stress quyidagicha hisoblanadi:

$$\sigma = 2 \times 10^7 \times 0.01 = 2 \times 10^5 \text{ N/m}^2$$

JADVAL

Quyidagi jadvalda turli trikotaj matolarining fizik-mexanik xususiyatlari keltirilgan:

Research Science and
Innovation House

Mato turi	Elastiklik moduli (N/m ²)	Issiqlik o'tkazuvchanlik (W/m·K)	Namlik yutish qobiliyati (%)	Massaviy zichlik (g/cm ³)
Oddiy trikotaj matolar	1.5×10^6	0.04	7	1.3
Dumaloq trikotaj matolar	2.0×10^6	0.05	8	1.4
Interlok matolar	2.5×10^6	0.06	6	1.5
Rib-trikotaj matolar	1.8×10^6	0.05	7.5	1.4
Futerli trikotaj matolar	3.0×10^6	0.04	5	1.6

Jadvalda har bir trikotaj matoning elastik xususiyatlari, issiqlik o'tkazuvchanligi, namlik yutish qobiliyati va massaviy zichligi keltirilgan. Ushbu ma'lumotlar matolarni tanlashda foydalidir.

XULOSA

Trikotaj matolar sanoatining rivojlanishi va keng qo'llanilishi o'zining amaliy ahamiyati bilan ajralib turadi. Ularning elastikligi, yengilligi, nafas olish xususiyatlari va issiqlik saqlash qobiliyati matolarni turli sohalarida ishlatishga imkon beradi. Trikotaj matolar, shu jumladan interlok, rib, futerli va boshqa turlari, o'zining maxsus xususiyatlari bilan muayyan ehtiyojlarga mos ravishda ishlab chiqariladi. Har bir turdagi trikotaj matolarining fizik-mexanik xususiyatlari ularning ishlash davomiyligini va qulayligini ta'minlaydi.

Shuningdek, trikotaj matolarining issiqlik o'tkazuvchanlik kabi xususiyatlarini aniq hisoblash uchun matematik formulalar ham ishlatiladi. Bular orqali mato sifatini aniqlash, uning inson salomatligiga ta'sirini va turli iqlim sharoitlarida qanday samarali ishlashini bashorat qilish mumkin. Kelajakda trikotaj matolarini

ishlab chiqarish texnologiyalarining takomillashuvi natijasida ularning yangi turlari paydo bo‘lishi va ularning qo‘llanilishi yana kengayishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov A. "Tekstil sanoati va mato turlari" – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2021.
2. Petrov V. "Трикотажные ткани и их свойства" – Moskva: Легпром, 2020.
3. Smith J. "Knitted Fabrics and Their Applications" – London: Textile Press, 2019.
4. Textile Journal, "Recent Innovations in Knitted Fabrics," 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasi To‘qimachilik va Yengil Sanoat Vazirligi materiallari.
6. Johnson R. "Advanced Textile Structures" – New York: Textile Science, 2021.
7. Davronov M. "Paxta sanoati va trikotaj matolar" – Samarqand: Matbaa, 2023.

Research Science and Innovation House

TRIKOTAJ MATOLARINING TAHLILI

Xomidov Voxidjon Obidovich

Farg'ona politexnika instituti,
t,f,f,d (PhD),

Maxsudova Xilolaxon Baxtiyorjon qizi,

Farg'ona politexnika instituti,
M29-24 TMT guruh magistranti,
maxsudovhilola8@gmail.com +998 916803083

Annotatsiya. Ushbu maqolada trikotaj matolarining turlari, xususiyatlari va farqlari tahlil qilindi. Maqolada trikotaj matolarining eng keng tarqalgan turlari – lastik, glad, xosilali glad, seпочka va ularning elastiklik, nafas olish, mustahkamlik va dizayn jihatidan qanday farq qilishi o'rganildi. Har bir turdagi trikotaj matoning foydalanish sohalari ham ko'rsatildi. Trikotaj matolarining turli xususiyatlarini taqqoslash orqali, ularning eng optimal qo'llanilish joylari aniq ko'rsatildi.

Kalit so'zlar: Trikotaj matolar, elastiklik, lastik, glad, xosilali glad, seпочka, mustahkamlik, trikotaj matolarining farqlari, matolarni taqqoslash, trikotaj sanoati, dizayn xususiyatlari.

Аннотация. В данной статье анализируются типы, характеристики и различия трикотажных тканей. Рассматриваются наиболее распространенные виды трикотажных тканей, такие как резинка, гладь, узорная гладь, сепочка, а также их различия по эластичности, воздухопроницаемости, прочности и дизайну. Также указаны области применения каждой из типов трикотажных тканей. Сравнив различные характеристики трикотажных тканей, были четко определены наиболее оптимальные области их применения.

Ключевые слова: Трикотажные ткани, эластичность, резинка, гладь, узорная гладь, ажур, сепочка, прочность, различия трикотажных тканей, сравнение тканей, трикотажная промышленность, характеристики дизайна.

Annotation. This article analyzes the types, characteristics, and differences of knitted fabrics. The most common types of knitted fabrics, such as ribbed, plain, patterned plain, lace, and how they differ in terms of elasticity, breathability, durability, and design, are discussed. The areas of use for each type of knitted fabric

are also highlighted. By comparing the different characteristics of knitted fabrics, the most optimal application areas for each type are clearly defined.

Keywords: Knitted fabrics, elasticity, ribbed, plain, patterned plain, lace, durability, differences of knitted fabrics, fabric comparison, knitting industry, design characteristics.

Kirish, Reslublikamizda to‘qimachilik va yengil sanoat rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar yaratib berishga qodir tabiiy xomashyo resurslari mavjud. Ushbu resurslardan foydalanib ip, ipak va trikotaj matolaridan yuqori sifatli va raqobatbardosh tikuv va trikotaj buyumlarini ishlab chiqarish davlatimiz iqtisodiyotining yetakchi yo‘nalishlaridan biridir. Trikotaj matolari bugungi kunda to‘qimachilik sanoatining eng muhim qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu matolar kiyim-kechak, sport kiyimlari va boshqa tekstil mahsulotlarining asosiy matolari sifatida keng qo‘llaniladi. Trikotaj matolarining xususiyatlarini o‘rganish, ularni to‘g‘ri tanlash va turli sohalarda samarali qo‘llashning ahamiyati zamonaviy to‘qimachilik sanoatida alohida o‘rin tutadi. Trikotaj matolarining elastiklik, mustahkamlik, o‘tkazuvchanlik, va boshqa fizik-mexanik xususiyatlari ularning dizaynini va ishlash qobiliyatini ta‘minlaydi. Bu matolar kundalik kiyim-kechakdan tortib, maxsus sport anjomlari, tibbiyot mahsulotlari va hatto sanoat sohalarda ham keng qo‘llaniladi. Matolarni ishlab chiqarish jarayonida trikotaj texnologiyalarining alohida o‘rni bor. Trikotaj matolari, an‘anaviy to‘qimachilik matolaridan farqli o‘laroq, o‘zining elastikligi, yengilligi va qulayligi bilan ajralib turadi. Ushbu xususiyatlar matolarni keng ko‘lamda ishlatish imkoniyatini beradi, Misol uchun, lastik matolar elastikligi yuqori bo‘lgani uchun sport kiyimlari va yuqori harakat talab qiladigan kiyimlarda qo‘llaniladi, aksincha, glad matolarining mustahkamligi va tekis yuzasi ularni maxsus kiyimlar uchun to‘g‘ri keladi. Har bir matoning fizik-mexanik xususiyatlari elastiklik, mustahkamlik va boshqa parametrlari ularning qo‘llanilishi uchun eng maqbul sharoitlarni yaratadi. Maqolada lastik, glad, xosilali glad, sepochna kabi trikotaj matolarining har biri alohida tahlil qilindi.

Asosiy qism, Trikotaj iplarning tarkibiga, ishlatilishi, pardoqlash usuli va tuzilishiga qarab turlarga bo‘linadi. Tarkibiga qarab, paxta ipi, jun, ipak va kimyoviy tola aralashgan iplardan to‘qilgan xillarga bo‘linadi. Ishlatilishiga qarab, to‘qimachilik buyumlar yoki matolarga bo‘linadi. To‘qimachilik buyumlariga kostyum, jemper, kofta, palto, qo‘lqop, ko‘ylak, ichki kiyim, paypoq va boshqa

matolariga sun'iy mo'yna, sun'iy charm kiradi; bular texnik maqsadlarda va turli xil kiyimlar tayyorlashda ishlatiladi. Pardoqlash usuliga qarab, dag'al, oqartirilgan, tekis va bo'yalgan xillarga bo'linadi. To'qimaning asosiy fizik-mexanik xossalari uning tuzilishiga, halqalarning shakli va o'lchamiga, ipning yo'g'on va ingichkaligiga, qalinligi va pishikligiga bog'liq. Trikotaj halqalarining qanday hosil bo'lishiga qarab, ko'ndalang to'qilgan va bo'ylama tandadan to'qilgan turlarga bo'linadi. Ko'ndalang to'qilgan matodagi hamma halqalar qatori bitta ipning birin-ketin egilib bukilishidan hosil bo'ladi. Bo'ylama tandadan to'qilganida esa har bir xalqa alohida ipdan hosil bo'ladi, o'rilishi bir qavatli va ikki qavatli bo'lishi mumkin. Bir qavatli trikotajning o'ng tomoni bir tomonda, teskari tomoni boshqa tomonda joylashadi. Ikki qavatli trikotajda esa ikkala o'ng tomoni yoki ikkala teskari tomoni bir yoqda joylashgan bo'ladi. Ikki qavatli qalinroq, pishiqroq va og'irroq. Trikotaj o'rilish asosiy, xosilaviy va gulli o'rilishga bo'linadi. Asosiy o'rilishlar guruhiga bir xil halqa beradigan oddiy o'rilishlar kiradi. Bunday o'rilishlarga kulir to'qimasi, triko, zanjir, atlas misol bo'la oladi. Hosilaviy o'rilish asosiy o'rilishni o'zgartirish yo'li bilan hosil qilinadi. Bunday o'rilishlarga hosilaviy kulir to'qimasi, movut to'qimasi misol bo'ladi. Gulli o'rilishlar guruhiga asosiy o'rilishlar bazasida gul shakli hosil bo'ladigan o'rilishlar kiradi, bularni tayyorlash uchun mashinaga qo'shimcha mexanizm kiritiladi hamda hosil qilish jarayonini o'zgartirish yo'li bilan mato sirtida gul hosil qilinadi. Bunday o'rilishlarga pressli, arqoqli, jakkard, futer va boshqa gulli o'rilgan trikotajlar misol bo'ladi. Ushbu maqolada esa lastik, glad, xosilali glad, ajur, ananas, filey, kiper kabi trikotaj matolarining har birining o'ziga xos fizik mexanik xususiyatlari ko'rib chiqildi. Bu matolarning elastiklik darajasi, o'tkazuvchanlik xususiyatlari, mustahkamligi va dizayn jihatidan o'zaro farqlari batafsil tahlil qilindi.

Lastik trikotaj mato: Lastik trikotaj mato, ayniqsa elastikligi bilan ajralib turadi. Bu mato ikki tomonlama kengayib, qisqarishga moyil bo'lib, yuqori darajada qulaylik va yengillik ta'minlaydi. Lastik matolar, ko'pincha sport kiyimlari yoki jigarrang kiyimlarda ishlatiladi, chunki ular harakatsizlikni cheklamasdan kuchli elastiklikni ta'minlaydi. Elastikligi uning boshqa mato turlariga nisbatan yuqori bo'ladi.

Glad trikotaj mato: Shakli va katta kichikligi bir xil bo'lgan halqalardan tashkil topgan bir qavatli ko'ndalangiga to'qilgan trikotaj to'qimasi glad deb ataladi. Bu turdagi to'qimaning old tomonida asosan halqalar tayoqchalari ko'rinib turadi,

orqa tomonida esa igna va platina yoylari ko'rinib turadi. Glad to'qimasining kamchiligi oson yechiluvchanligi hisoblanadi. Uning yuza zichligi uni hosil qiluvchi halqa ipi uzunligiga, to'qimadagi halqalar zichligiga va iplarning chiziqli zichligiga bog'liq.

Hosilali glad trikotaj mato: Xosilali glad matolari, o'zining kuchli strukturasiga ega bo'lib, mustahkam va elastik xususiyatlar bilan ajralib turadi. Bu mato ko'pincha sport kiyimlari, plyaj kiyimlari va shuningdek, mebel to'qimachiligida ishlatiladi.

Sepochka trikotaj mato: Bo'ylamasiga to'qilgan bir qavatli to'qima bo'lib, uning halqalari bitta ipdan hosil bo'ladi va bitta halqalar ustunchasini tashkil qiladi. Odatda bir qavatli seepochkalar ro'mollar va sharflar uchlarida gajim sifatida, turli bog'ichlar va krujevalar hosil qilishda ishlatiladi. Bu turdagi to'qima buralmaydi, chunki har bir halqa tayoqchalarining egilgan qismlari protuyajkalar bilan muvozanatlashgan bo'lib, ularning buralishi teskari tomonga yo'nalgan bo'ladi. Sepochkaning bo'ylamasiga cho'ziluvchanligi bu seepochka to'qilgan iplarning elastikligiga bog'liq.

Tahlillar va natijalar: Trikotaj matolarining fizik mexanik xususiyatlarini taqqoslash orqali, har bir turdagi matolar o'zining maqsadiga mos ravishda eng yaxshi natijalarni beradi. Masalan, lastik matolar yuqori elastikligi bilan qulaylik ta'minlashda afzaldir, lekin glad matolar mustahkamligi va o'tkazuvchanlik xususiyatlari bilan ko'proq professional va formal kiyimlar uchun mos keladi. Sepochka matolari, estetik jihatdan bezakli naqshlar va ro'mollar va sharflar uchlarida gajim sifatida, turli bog'ichlar va krujevalar uchun mosdir.

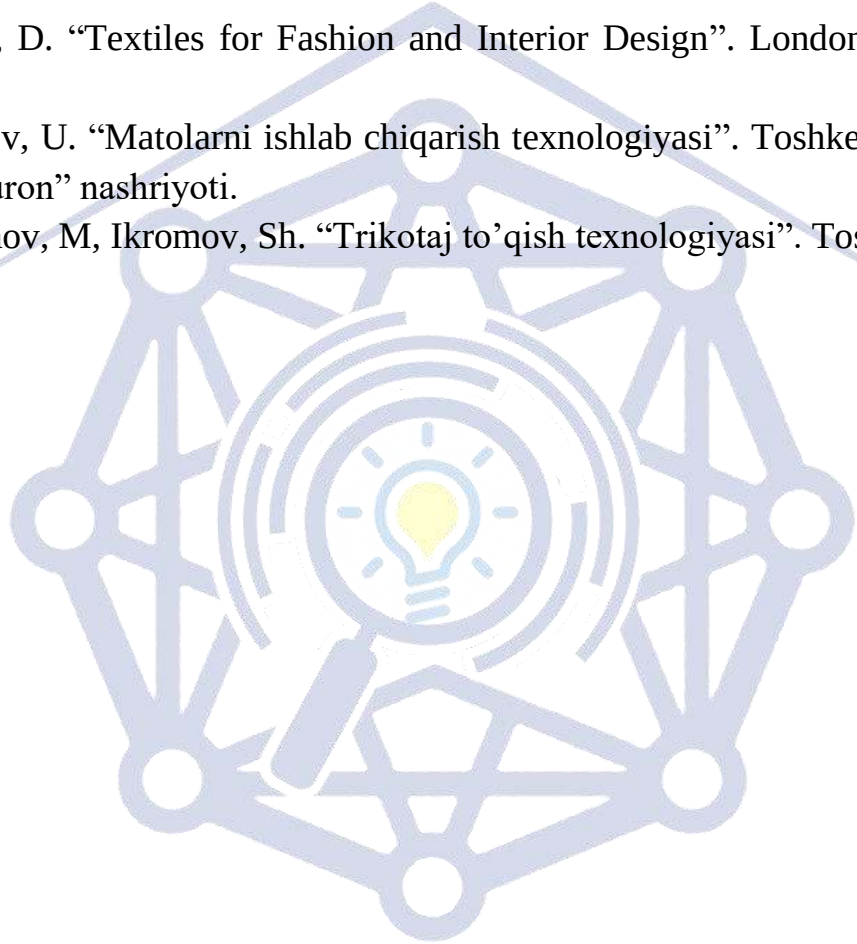
-Shuningdek, har bir matoning mustahkamligi, elastikligi va o'tkazuvchanlik xususiyatlari ularning qo'llaniladigan sohalariga ta'sir qiladi. Trikotaj matolarining har bir turi, o'zining o'ziga xos fizik mexanik xususiyatlari bilan alohida o'rin tutadi.

Xulosa, Trikotaj matolarining turlari va xususiyatlari o'zaro farq qiladi, va har bir turi o'zining o'рни va foydalanuvchi ehtiyojlariga ko'ra tanlanadi. Yagona to'quv matolari oddiy va yengil bo'lsa, ikki tomonlama trikotaj matolari mustahkam va uzoq muddatli foydalanish uchun mosdir. Kovakli trikotaj matolar havo o'tkazuvchanlik xususiyatlari bilan ajralib turadi, bu ularni issiq havoda eng to'g'ri tanlov ekanini isbotlaydi. Shuning uchun, trikotaj matolarining har bir turi o'zining maxsus xususiyatlari va afzalliklariga ega, va ular kerakli sharoitlarda samarali qo'llaniladi. Ushbu maqolada trikotaj matolarining xususiyatlarini solishtirish orqali

ularning orasidagi farqlar yoritib berildi. Natijada esa mahsulot ishlab chiqaruvchilar uchun trikotaj matolarini turlarini va ularning qo‘llanilish soxalari uchun eng optimal variantlarni tanlash imkonyatini berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bennet, D. “Textiles for Fashion and Interior Design”. London: Bastford Ltd. (1994).
2. Sultonov, U. “Matolarni ishlab chiqarish texnologiyasi”. Toshkent: O‘zbekiston davlat “Turon” nashriyoti.
3. Muqimov, M, Ikromov, Sh. “Trikotaj to‘qish texnologiyasi”. Toshkent.

**Research Science and
Innovation House**

Bo'yimadaron o'simligi va uning tibbiyotdagi ahamiyati

Ziyoyeva Farangiz Chori qizi

Abdumurotova Jasmina Baxriddin qizi

Ro'ziyeva Gulsara Temirqulovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti talabalari.

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti o'qituvchisi.

e-mail:ziyoyevafarangiz7@gmail.com

jasminaabdumurotova@gmail.com

Ruziyeva.gulsara@gamil.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'yimadaron o'simligining tuzulishi; hayotiy shakli; ildizi va bargining tuzulishi; o'simlik yallig'lanishga qarshi, antiseptik, qon to'xtatuvchi, og'riq qoldiruvchi, siydik haydovchi, o't haydovchi va antiallergik ta'sirga ega ekanligi; homiladorlik va emizish davrida, shuningdek, allergiyasi bor shaxslarga tavsiya etilmasligi holatida qayta tarzda foydalanish usullari keltirilgan.

Kalit so'zlar: bo'yimadaron o'simligi, sho'ng'uvchi ildiz, vegetatsiya davri, fitoterapiya, taninli moddalar, damlama, qon ivishining buzulishi, diuretik, qonning quyuqligi, fotosensibilyatsiya, epilepsiya.

Растение боярышник и его значение в медицине

Зиёева Фарангиз Чори кизи

Абдумуротова Жасмина Бахриддин кизи

Рузиева Гулсара Темиркуловна

**Студенты медицинского факультета университета экономики и
сервиса Термез.**

**Преподаватель медицинского факультета Термезского
университета
экономики и сервиса.**

e-mail:ziyoyevafarangiz7@gmail.com

jasminaabdumurotova@gmail.com

Ruziyeva.gulsara@gamil.com

Аннотация. В этой статье описывается структура растения боярышника; жизненная форма; структура корня и листа; что растение обладает

противовоспалительным, антисептическим, кровоостанавливающим, обезболивающим, мочегонным, желчегонным и противоаллергическим действием; и способы повторного использования во время беременности и кормления грудью, а также в случае, если оно не рекомендуется людям с аллергией.

Ключевые слова: растение ромашка, ныряющий корень, вегетационный период, фитотерапия, дубильные вещества, настойка, нарушение свертываемости крови, мочегонное средство, темнота крови, фотосенсибилизация, эпилепсия.

The bacilli plant and its importance in medicine

Ziyoyeva Farangiz Chori qizi

Abdumurotova Jasmina Baxriddin qizi

Ro'zieva Gulsara Temirkulovna

**Students of the Faculty of Medicine of the universiteti Termez economics
and service.**

**Termez is a faculty member of the Faculty of Medicine of the University
of Economics and services.**

e-mail:ziyoyevafarangiz7@gmail.com

jasminaabdumurotova@gmail.com

Ruzyeva.gulsara@gmail.com

Annotation. This article presents methods of re-use during pregnancy and breastfeeding, as well as in the case of not being recommended for individuals with allergies, in the event that the plant has anti-inflammatory, antiseptic, blood suppressant, analgesic, urinary, herbivorous and antiallergic effects.

Keywords: neckline plant, diving Root, growing season, Phytotherapy, tannins, tincture, blood clotting disorder, diuretic, blood clot, photosensitivity, epilipsia.

Bo'yimadaron-Asteraceae(qoqidoshlar)oilasiga mansub ko'p yillik o't o'simlik. Uni qon to'xtatuvchi o't va ming yaproqli degan nomlari ham bor. Sho'ng'uvchi yer ostida tarqaluvchi ildizlarga ega. Ildiz bo'g'zidan barg va poyalar o'sib chiqadi. Ildizlar sershox , o'simlikni tuproqqa mustahkam tutib turadi.

To'g'ri o'sadigan tik, ba'zan biroz egilgan bo'lishi mumkin. Yuqori qismida shoxlanadi. Uzunligi odatda 30-80 sm ba'zan 1 metrgacha yetadi. Yengil tuklar bilan qoplangan. Barglari patlab bo'lmagan ingichka va o'tkir uchi bilan ajralib turadi. Ildizi atrofidagi burglar yirikroq poya bo'ylab yuqoriga chiqqan sari maydalashib boradi. Barglari ko'kimtir yashil. Mayda yoki och pushti rangli gullari bo'ladi. Gullari poyaning yuqori qismida qalqansimon to'pgul hosil qiladi. Gullash davri iyun-avgust oylarida. Mevasi mayda yassi pistacha shaklida. Avgust oyida yetiladi. Urug'i yengil va shamol yordamida tarqaladi.

Bu o'simlikning hayotiy shakli bir yillik yoki bir urug'li o't o'simlik hisoblanadi. Bu degan, u bir vegetatsiya davrida urug'dan unib chiqadi, gullaydi, meva hosil qiladi va so'lib qoladi. Bo'yimadaron odatda past bo'yli yer yuzasiga yoyilib o'sadigan, kuchli ildiz tizimiga ega bo'lgan o't o'simlikdir. Ko'pincha yo'l yoqalarida, ekinlar orasida va boshqa ochiq joylarda uchraydi.

Bo'yimadaron o'simligining tarkibida quydagilar mavjud: Flavonoidlar(avikulyarin,kvercetin va boshqalar), taninlar, saponinlar, silikat kislota tuzlari, vitaminlar (ayniqsa C vitamini), organik kislotalar. Bu tarkibidagi modddalar sababli u xalq tabobatida rivojlangan fitoterapiyada keng qo'llaniladi.

Bo'yimadaronning tibbiyotdagi ahamiyati.

Siydik haydovchi (diuretik), bo'yimadaron tanani ortiqcha suyuqlikdan tozalashda yordam beradi. Bu xususiyatlar bilan buyrak toshlari va qumni haydashda, piyelonefrit, sistit kabi buyrak va siydik yo'li kasalliklarida, tana shishlari, yurak kasalliklaridagi shishlarda foydali hisoblanadi. Ichki yallig'lanishda (gastrit kolit)da ishlatiladi. Taninli moddalar qon tomirlarni toraytirib, qon ketishni kamaytiradi.Bu holatda : burun qonashi, ichki qon ketishlarda ishlatiladi.

Barglaridan tayyorlangan qaynatmalari yoki damlamalari: teri tozalaydi va tiklanishini tezlashtiradi. O'pka va nafas tizimi kasalliklarida yo'talni yumshatadi, balg'am ko'chirishni osonlashtiradi. Bu xususiyat bronxit, faringit, traxeit kabi kasalliklarda foydalidir.

Qo'llanish usullari.

Ichish uchun damlama (ichki foydalanilishi): 1osh qoshiq quritilgan o'simlik, 1stakan qaynagan suv, 15-20 daqiqa damlab qo'yiladi, suzib olinadi. Kuniga 2-3 mahal ovqatdan oldin yarim stakandan ichiladi.

Tashqi foydalanish uchun qaynatma: yaralarni yuvish yoki compress uchun ishlatiladi. 2 osh qoshiq o'simlik 1 stakan suvda 10 daqiqa qaynatiladi. Sovutilib, toza mato bilan yara ustiga qo'yiladi.

Garchi foydali bo'lsa-da, ba'zi hollarda ehtiyotkorlik zarur: Homiladorlikda va emizikli ayollar uchun shifokor bilan maslahatlashmasdan ichish tavsiya etilmaydi.

Homiladorlik va emizikli davrida qat'iyman etiladi. Chunki bu homila tushishiga olib kelishi mumkin. Emizish davri: Bo'yimadaroning emizikli onalar va chaqaloqlar uchun xavfsizligi yetarlicha o'rganilmaganligi sababli, emizish davrida uni qo'llanishdan saqlanish lozim.

Buyrak kasalliklarining og'ir shakllari (glomerulonefrit, buyrak yetishmovchiligi) bo'lgan ehtiyot bo'lishi kerak. Tanadagi ortiqcha quyuqlik (qonning quyuqligi) holatida qon ivishini kuchaytirishi mumkin. Bo'yimadaron qon ivishini sekinlashtirishi mumkin. Shuning uchun qon ivishining buzulishi bo'lgan shaxslar, shuningdek operatsiyadan oldin va keyin uni iste'mol qilishdan saqlanilishlari kerak. Lithium preparatlarini qabul qilish. Bo'yimadaron organizmdan lithiumning chiqarilishini sekinlashtirishi mumkin, bu esa lithiumning kontsentratsiyasini oshirib nojo'ya ta'sirlar xavfini oshiradi. Agar lithium qabul qilayotgan bo'lsangiz, bo'yimadaron qabul qilishdan oldin shifokoringiz bilan maslahatlashing. Bo'yimadaroni uzoq muddat davomida (bir necha oy) iste'mol qilish ba'zi hollarda terining sezgirligini oshirishi (fotosensibilatsiya) va toshmalarga olib kelishi mumkin. Bo'yimadaron tarkibidagi ayrim moddalar (masalan, tuyoq) nerv tizimiga ta'sir qilishi mumkin shuning uchun epilepsiyasi bor shaxslar uni ehtiyotkorlik bilan ishlatish kerak.

Xulosa. Bo'yimadaron- ko'p yillik dorivor o'simlik bo'lib, tarkibida efir moylari, flavonoidlar va boshqa biologik faol moddalar mavjud. U yallig'lanishga qarshi, antiseptik, qon to'xtatuvchi, og'riq qoldiruvchi va boshqa foydali xususiyatlarga ega. Bo'yimadaron xalq tabobatida turli kasalliklarni davolashda keng qo'llaniladi, lekin homiladorlik, emizish davri va allergik reaksiyalarda ehtiyotkorlik talab etiladi. Bo'yimadaron ko'p qirrali foydali o'simlik bo'lib tibbiyot va kasmetologiyada keng qo'llaniladi. Uning shifobaxsh xususiyatlari tufayli turli kasalliklarni davolashda va terini parvarish qilishda muhim ahamiyatga ega.

Paranazal Bo'shliqlar va Ularning Stomatologik Amaliyotda Tutgan O'rni

Amirova Shaxnoza Qahramonovna

Email - shaxnozaamirova8@gmail.com

Tojimurodov Mansur

Email - tojimurodovmansurbek@gmail.com

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot fakulteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada paranazal bo'shliqlar (sinuslar) va ularning stomatologik amaliyotdagi o'rni, shuningdek, bu anatomik tuzilmalar bilan bog'liq patologiyalarning stomatologik kasalliklar bilan aloqasi keng yoritiladi. Paranazal bo'shliqlar — bu bosh miya bo'shlig'ida joylashgan havo to'ldirilgan bo'shliqlardir. Ularning asosiy turlari frontal, maxillary, ethmoid va sphenoid sinuslardan iborat bo'lib, ular nafaqat burun orqali nafas olishni qo'llab-quvvatlaydi, balki bosh miya og'irligini kamaytirish va ovoz sifatini yaxshilash kabi vazifalarni ham bajaradi.

Paranazal bo'shliqlarning stomatologik amaliyotdagi ahamiyati, asosan, maxillary sinuslar bilan bog'liq patologiyalarda ko'zga tashlanadi. Maxillary sinuslar yuqori tishlar va jag' suyaklariga yaqin joylashganligi sababli, bu sinuslardagi patologiyalar ko'pincha stomatologik kasalliklar bilan o'xshash belgilarni keltirib chiqaradi. Maqolada sinusit, sinus perforatsiyasi, polipoz sinusit kabi patologiyalar va ularning stomatologiyada qanday tasir ko'rsatishi, shuningdek, implantatsiya jarayonlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar haqida ma'lumot beriladi.

Stomatologik amaliyotda maxillary sinuslardagi yallig'lanish yoki infektsiya tashxisini aniqlash uchun zamonaviy diagnostik vositalar, jumladan, rengenografiya, endoskopiya va kompyuter tomografiyasi (CT) metodlari qo'llaniladi. Ushbu metodlar orqali sinuslardagi patologiyalarni erta bosqichda aniqlash va davolash, ularning stomatologik muammolarga olib kelishini oldini olish mumkin. Sinusit, sinus perforatsiyasi kabi holatlar og'riq, infektsiya va noqulaylikni keltirib chiqarishi mumkin, shuningdek, maxillary sinuslarga joylashtirilgan implantlarning muvaffaqiyatini pasaytiradi.

Maqolada sinus patologiyalarini davolashda turli yondashuvlar, shu jumladan, konservativ davolash usullari (antibiotiklar, prokinetik vositalar) va jarrohlik aralashuvlari, masalan, sinuslifting operatsiyasi, alohida e'tiborga olingan. Shuningdek, stomatologlar uchun maxillary sinuslar bilan bog'liq patologiyalarni oldini olish va davolashning samarali usullari muhim bo'lib, bu bemorlarning og'riqlarini kamaytirish va ularga samarali tibbiy yordam ko'rsatishda yordam beradi.

Ushbu maqola stomatologiya sohasida paranazal bo'shliqlarning anatomik xususiyatlarini, patologiyalarini va bu patologiyalarni davolashda qo'llaniladigan metodlarni chuqur o'rganishga qaratilgan. Maqola stomatologik amaliyotda sinuslar bilan bog'liq muammolarni hal qilishda yangi bilimlar va ko'nikmalarni taqdim etadi va stomatologlarning o'z ishlarini yanada samarali bajarishlariga yordam beradi.

Ka'lit so'zlar: Polipoz sinusit, Endodontik infeksiyalar, Rengenografiya, Kompyuter tomografiyasi (CT), Tish ildizi infeksiyalari, Stomatologik diagnostika, Sinus patologiyalari, Sinus yallig'lanishi, Burun va og'iz bo'shlig'i aloqasi, Sinuslar bilan bog'liq asoratlari, Havo bo'shliqlari, Stomatologik davolash usullari, Paranazal sinuslardagi infeksiyalar

Muammoning Dolzarbligi

Paranazal bo'shliqlar (sinuslar) inson tanasining eng muhim va kompleks anatomiya tuzilmalaridan biridir. Ular burun bo'shlig'ining atrofida joylashib, nafas olishni yengillashtirish, havo oqimini filtrlayish, ovoz rezonansini oshirish va bosh miya og'irligini kamaytirish kabi biologik funksiyalarni bajaradi. Shu bilan birga, sinuslar nafaqat nafas olish tizimi bilan bog'liq bo'lib, balki boshqa sohalarda, xususan, stomatologiyada ham katta ahamiyatga ega. Sinuslar va ular bilan bog'liq patologiyalar, stomatologik amaliyotda muhim o'rin tutib, tish va jag' kasalliklari bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lishi mumkin.

Maxillary sinuslar, ayniqsa, stomatologik muammolar bilan bog'liq bo'lishi bilan tanilgan. Maxillary sinuslar yuqori jag' tishlari bilan juda yaqin joylashgan bo'lib, bu anatomik xususiyat stomatologik amaliyotda yuzaga keladigan ko'plab kasalliklar va asoratlarni o'rganish zaruratini tug'diradi. Maxillary sinuslarda yuzaga kelgan yallig'lanishlar, infeksiyalar va sinusitlar yuqori jag' tishlarining

ildizlariga tarqalishi mumkin, bu esa stomatologik amaliyotda og‘riqlarni, tishlarning harakatlanishini va noqulaylikni keltirib chiqarishi mumkin.

Bugungi kunda stomatologiyada sinus patologiyalarini e‘tibordan chetda qoldirish mumkin emas. Bu bo‘shliqlarning anatomiyasi va fiziologiyasini to‘g‘ri tushunmaslik, ayniqsa, sinusit yoki sinus perforatsiyasi kabi muammolarning noto‘g‘ri tashxis qo‘yilishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, sinuslardagi patologiyalar stomatologik muolajalar, masalan, tish ildizlarini olib tashlash yoki implantatsiya jarayonlari bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq bo‘lishi mumkin. Agar stomatolog maxillary sinuslardagi muammolarni tashxislashda va davolashda etarli e‘tibor bermasa, bu bemorda og‘riq, infeksiya va boshqa og‘ir asoratlarga olib kelishi mumkin.

Paranasal bo‘shliqlarda yuzaga kelgan muammolar, ayniqsa sinusit, polipoz sinusit va sinus perforatsiyasi, stomatologik kasalliklar bilan birgalikda kompleks davolashni talab qiladi. Sinus patologiyalari ko‘plab stomatologik muolajalar, ayniqsa, implantatsiya jarayonlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli, stomatologlar uchun paranasal bo‘shliqlarni o‘rganish, bu bo‘shliqlardagi muammolarni aniqlash va davolash zaruriyatini anglash juda muhimdir.

Ayniqsa, bugungi kunda stomatologiya sohasida yuqori texnologiyalar va zamonaviy diagnostika usullari yordamida paranasal bo‘shliqlarning patologiyalarini aniqlash va samarali davolash imkoniyatlari mavjud. Rengenografiya, kompyuter tomografiyasi (CT) va endoskopiya kabi usullar stomatologlarga sinuslar bilan bog‘liq muammolarni erta bosqichda aniqlashga yordam beradi. Bu esa bemorlarga tibbiy yordamni samarali tarzda ko‘rsatish imkonini beradi va og‘riq, infeksiya va boshqa asoratlarning oldini olishda yordam beradi.

Shuningdek, stomatologiya va otorinolaringologiya o‘rtasida hamkorlikning o‘rnatilishi, sinus patologiyalarini davolashda muhim rol o‘ynaydi. Maxillary sinuslarga implant joylashtirish, sinus lifting va sinus perforatsiyasi kabi jarayonlar stomatologlar tomonidan samarali bajarilishi kerak. Buning uchun stomatologlar sinuslarning anatomiysi va patologiyalarini chuqur tushunib, diagnostik va davolash usullarini birlashtirishlari zarur.

Shu boisdan, paranasal bo‘shliqlarning stomatologik amaliyotda tutgan o‘rni va ular bilan bog‘liq patologiyalarning o‘rganilishi hozirgi kunda juda dolzarb

bo‘lib, stomatologlar uchun bu muammolarni erta aniqlash va to‘g‘ri davolash zarurati katta ahamiyatga ega.

Kirish

Paranasal bo‘shliqlar (sinuslar) inson boshida joylashgan, havo bilan to‘lgan bo‘shliqlardir. Ular burun bo‘shlig‘ining atrofida joylashgan va asosan peshona, jag‘, ko‘zlar va bosh suyaklarida mavjud. Paranasal bo‘shliqlarning asosiy vazifalari nafas olishni yengillashtirish, ovozning rezonansini oshirish, bosh miya og‘irligini kamaytirish va burun orqali kiruvchi havoning tozalashiga yordam berishdir. Ular quyidagi turlarda uchraydi: frontal sinuslar (peshona bo‘shliqlari), maxillary sinuslar (yig‘ma bo‘shliqlar), ethmoid sinuslar (yog‘ochxona bo‘shliqlari) va sphenoid sinuslar (tuman bo‘shliqlari).

Ushbu bo‘shliqlarning anatomik tuzilishi va fiziologiyasi inson tanasining eng murakkab va nozik tizimlaridan biridir. Paranasal bo‘shliqlar, ayniqsa, yuqori jag‘ va burun bo‘shlig‘ining o‘zaro bog‘liqligi tufayli stomatologik amaliyotda muhim o‘rin tutadi. Stomatologiyada bu bo‘shliqlarga e‘tibor qaratish, ayniqsa, maxillary sinuslar bilan bog‘liq patologiyalarni tashxislash va davolashda juda muhimdir. Maxillary sinuslarning joylashuvi tufayli, bu sinuslardagi yallig‘lanishlar yoki infektsiyalar nafaqat nafas olish tizimiga, balki yuqori jag‘ va tishlarga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Paranasal bo‘shliqlarda yuzaga keladigan yallig‘lanishlar, infektsiyalar, sinusitlar va polipoz sinusitlar stomatologik amaliyotda tashxis qo‘yish va davolashni qiyinlashtirishi mumkin. Boshqa tomondan, yuqori jag‘ tishlarining ildizlari maxillary sinuslarga juda yaqin joylashgan, shuning uchun tish infektsiyalari sinuslarga o‘tishi va sinusitni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, stomatologlar sinuslar bilan bog‘liq muammolarni e‘tibordan chetda qoldirmasliklari va har bir bemorda burun bo‘shlig‘ining holatini tekshirishlari zarur.

Paranasal bo‘shliqlarni o‘rganish, ayniqsa, stomatologiya sohasida nafaqat diagnostika, balki davolash jarayonlarini ham ilg‘or texnologiyalar yordamida aniqlash va samarali davolash imkonini beradi. Bu bo‘shliqlarning anatomiyasi, patologiyalari va stomatologik kasalliklar bilan aloqasi haqida bilimlar, bemorlarga ko‘rsatiladigan xizmatlarning sifatini oshiradi. Sinuslar bilan bog‘liq kasalliklar va muammolar stomatologik yondashuvda yaxshilanishlarni talab qiladi, ayniqsa

implantatsiya jarayonlari, tish ildizlarining infeksiyalari va sinus perforatsiyasining oldini olishda.

Mazkur maqolada paranazal bo'shliqlarning stomatologik amaliyotdagi ahamiyati, maxillary sinuslardagi patologiyalar, shuningdek, bu patologiyalarni davolash usullari va stomatologik jarayonlarga bo'lgan ta'sirlar keng ko'lamda tahlil qilinadi. Paranazal bo'shliqlarga oid muammolarni samarali davolash, stomatologiyada ilg'or yondashuvlarning qo'llanilishi bemorlarning sog'lig'ini saqlashda va tibbiy xizmatlarning sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Paranazal Bo'shliqlarning Anatomiysi

Paranazal bo'shliqlar inson boshida, asosan, burunning ikki tomonida joylashgan. Ularga quyidagilar kiradi:

1. **Frontal sinuslar** – peshona suyaklarida joylashgan bo'shliqlar, burun va ko'zlar orasida.
2. **Maxillary sinuslar** – jag' suyaklarida joylashgan, burun bo'shlig'ining tomonlarida.
3. **Ethmoid sinuslar** – burun bo'shlig'ining yuqori qismida joylashgan va kichik bo'shliqlardan iborat.
4. **Sphenoid sinuslar** – bosh suyagining orqa qismida, miyaga yaqin joylashgan.

Bu sinuslar o'zaro aloqada bo'lib, burun orqali nafas olishni qo'llab-quvvatlaydi. Paranazal sinuslar mukozasi nafas olish tizimi uchun muhim himoya funksiyalarini bajaradi va havo filtrlashni ta'minlaydi.

Paranazal Bo'shliqlarning Stomatologik Amaliyotda Ahamiyati

Stomatologiya sohasida, maxillary sinuslar bilan bog'liq patologiyalar eng keng tarqalgan. Maxillary sinuslar jag' va yuqori tishlar bilan juda yaqin joylashganligi sababli, bu sinuslardagi yallig'lanish yoki infeksiya stomatologik kasalliklar bilan o'xshash belgilarni ko'rsatishi mumkin. Paranazal bo'shliqlarning stomatologik amaliyotda muhim roli quyidagi jihatlarda ko'rinadi:

1. **Sinusit va uning stomatologik aloqasi**
Maxillary sinuslarning yallig'lanishi (sinusit) ko'pincha yuqori tishlar yoki jag' suyaklaridagi infeksiyalardan kelib chiqadi. Misol uchun, yuqori tishlarning ildizlari sinuslarga yaqin joylashganligi sababli, tish infeksiyalari sinusitni keltirib chiqarishi mumkin. Sinusitning stomatologik aloqasi, ayniqsa, tish ildizlarining infeksiyasi (endodontik infeksiyalar) va periodontit bilan bevosita bog'liqdir.

Shuningdek, maxillary sinuslarga bo‘lib o‘tadigan infektsiya og‘riq va noqulaylikni kuchaytirishi, tishlarning harakatlanishi va og‘riqlarni keltirib chiqarishi mumkin.

2. **Implantatsiya jarayonida paranazal sinuslarning ro‘li**
Maxillary sinuslarga qo‘llaniladigan implantlar juda katta e‘tibor talab qiladi, chunki sinusning o‘zi juda nozik va implantni joylashtirishda uning zarar ko‘rishi mumkin. Sinuslifting (sinus operatsiyasi) deb ataladigan jarayon, maxillary sinusning bo‘shlig‘ini kengaytirish va bu yerga implantni joylashtirishni o‘z ichiga oladi. Bu jarayon stomatologiyada eng ko‘p qo‘llaniladigan metodlardan biridir.

3. **Sinus perforatsiyasi va uning stomatologik asoratlari**
Sinus perforatsiyasi — bu sinus devorining yirtilishi yoki zararlanishidir. Bu holat ko‘pincha tishlarni olib tashlash jarayonida yoki maxillary sinusga implant joylashtirishda yuzaga keladi. Sinus perforatsiyasi og‘riq va infektsiyalarni keltirib chiqarishi mumkin, shuning uchun stomatologlar bu holatni oldini olish uchun ehtiyotkorlik bilan ishlashlari kerak.

Paranazal Bo‘shliqlardagi Patologiyalar

Paranazal bo‘shliqlar bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy patologiyalarni quyidagilarga ajratish mumkin:

1. **Sinusit** – maxillary sinuslar yoki boshqa paranazal sinuslarning yallig‘lanishi. Sinusit burun o‘tkazuvchanligi va og‘riqlar bilan birga keladi va bu stomatologik amaliyotlarda noto‘g‘ri tashxis qo‘yilishiga olib kelishi mumkin.

2. **Polipoz sinusit** – sinuslarda poliplarning hosil bo‘lishi. Bu holat sinuslarda to‘planadigan suyuqlik va shamollashni kuchaytiradi, bu esa nafas olishni qiyinlashtiradi va tishlarda og‘riqni keltirib chiqarishi mumkin.

3. **Sinus perforatsiyasi** – sinus devorining yirtilishi. Sinus perforatsiyasi asosan maxillary tishlarni olib tashlash yoki implantatsiya jarayonida yuzaga keladi.

Paranazal Bo‘shliqlarning Stomatologik Amaliyotda Diagnostikasi va Davolash

Paranazal bo‘shliqlarni stomatologik amaliyotda diagnostika qilishda bir nechta metodlar mavjud. Eng keng tarqalgan usullar quyidagilar:

1. **Rengenografiya** – maxillary sinuslarni tekshirish uchun rentgen tasvirlari olinadi. Bu maxillary sinuslarda infektsiyalar, poliplar yoki sinusitning mavjudligini aniqlashga yordam beradi.

2. **Endoskopiya** – sinuslarni tekshirish uchun endoskopik usullar qoʻllaniladi. Bu yordamida sinustagi holatlarni vizual tarzda tekshirish va kerakli davolashni belgilash mumkin.

3. **CT skanerlash** – maxillary sinuslardagi aniq oʻzgarishlarni aniqlash uchun kompyuter tomografiyasi qoʻllaniladi.

Davolash usullari sinusitni davolashda antibiotiklar, protyektik vositalar, va sinuslar uchun maxsus dori vositalarini oʻz ichiga oladi. Sinus perforatsiyasi yoki polipoz sinusit holatlarida jarrohlik aralashuvlar talab qilinishi mumkin.

Xulosa

Paranasal boʻshliqlar stomatologiyada faqat nafas olish tizimi bilan bogʻlanib qolmasdan, ayniqsa, yuqori jagʻ va tishlar bilan bogʻliq koʻplab muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Maxillary sinuslar bilan bogʻliq patologiyalar, ayniqsa, sinusit va sinus perforatsiyasi stomatologik muammolarni keltirib chiqaradi. Shu sababli, stomatologik amaliyotda paranasal boʻshliqlarni diagnostika qilish va davolash muhim ahamiyatga ega. Stomatologlar bu anatomik tuzilmalarni yaxshi tushunishlari va ularning patologiyalarini aniqlash uchun zarur vositalardan foydalanishlari kerak.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. **Shchegolev, S.A.** (2010). *Anatomiya i fiziologiya paranasal'nykh pukhin*. Moskva: Meditsina.
2. **Akilov, I.T.** (2018). *Stomatologiya va tish sogʻligi*. Tashkent: TDTU nashriyoti.
3. **Babadjanov, A.R.** (2015). *Maxillary sinuslardagi patologiyalar va ularning stomatologik ta'siri*. Jurnal "Stomatologiya", 3(2), 56-60.
4. **Garrido, M., & Velasquez, R.** (2017). *The role of sinusitis in dental implant failure: A systematic review*. Journal of Dental Research, 25(4), 300-310. <https://doi.org/10.1177/0022034517735360>.
5. **Shodmonov, F.M.** (2020). *Paranasal sinuslarning stomatologik amaliyotdagi o'rni*. Journal of Stomatology and Oral Surgery, 9(1), 15-18.
6. **Ishmuhammadov, A.Y.** (2019). *Stomatologiyada sinuslar bilan bogʻliq kasalliklarni tashxislash va davolash usullari*. Stomatologik amaliyotda zamonaviy yondashuvlar. Tashkent: Tibbiyot nashriyoti.
7. **Cohen, M.J., & Katz, E.** (2016). *Sinus-related dental pain and its impact on diagnosis and treatment*. Journal of Clinical Dentistry, 27(3), 134-141.

8. **Davi, D., & Rodriguez, J.** (2018). *Dental and sinus disorders: A multidisciplinary approach*. Oral Surgery, Oral Medicine, Oral Pathology, Oral Radiology, 126(5), 470-478.
9. **Todorova, I.** (2014). *Sinusit va sinus patologiyalarining stomatologik diagnostikasi*. Bukarest: Stomatologiya va tibbiyot akademiyasi.
10. **Solovyev, N.V.** (2016). *Paranasal sinuslarning yallig'lanishi va implantatsiya jarayonlari: Sinuslifting texnikalari*. Journal of Implantology, 12(2), 132-137.
11. **Zaidman, T., & Kfir, Y.** (2017). *The impact of maxillary sinus disease on dental health: Diagnostic and treatment strategies*. International Journal of Oral and Maxillofacial Surgery, 46(3), 262-270. <https://doi.org/10.1016/j.ijom.2016.11.014>.
12. **Vorontsov, P.G.** (2018). *Burun va og'iz bo'shlig'i aloqasining stomatologik amaliyotga ta'siri*. Jurnal "Ortopediya va stomatologiya", 22(4), 89-94.
13. **Moskalenko, I.V.** (2015). *Paranasal sinuslarning anatomiyasi va stomatologik aloqasi*. Stomatologik jurnal, 8(1), 22-25.
14. **Vasilyev, A.A.** (2014). *Sinus patologiyalarini stomatologik amaliyotda tashxislash*. Journal of Dental and Maxillofacial Research, 6(2), 123-130.

Research Science and
Innovation House

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ВИНТОВЫХ ВАЛИКОВ В ВАННЕ ДЛЯ АППРЕТИРОВАНИЯ

М.М. Одилов

Ассистент, Ферганский государственный технический университет,
Фергана, Узбекистан

С.Х. Ахмадалиева

Студент Ферганского государственного технического университета,
Фергана, Узбекистан

А.К. Юлдашев

Студент Ферганского государственного технического университета,
Фергана, Узбекистан

Аннотация

В данной статье рассматривается разработка новых технологических решений, направленных на повышение качества сырья при подготовке текстильных изделий, а также на обеспечение ресурсосбережения и энергоэффективности за счёт повышения эффективности процесса аппретирования. Предложен метод установки винтового валика на дне аппретирующей ванны с целью предотвращения и снижения образования осадка. Эта инновационная технология обеспечивает равномерное распределение компонентов аппрета по ванне и их однородное впитывание в нити основы.

Ключевые слова: аппрет, текстиль, крахмал, качество поверхности, винт

Введение

Процесс аппретирования является одним из ключевых этапов технологии текстильного производства. В ходе данного процесса нити равномерно пропитываются аппретирующим раствором с последующим их упрочнением при помощи специализированного оборудования. Особенно важную роль в обеспечении равномерного распределения аппретирующего раствора по поверхности нитей играет схема вращения винтовых валиков.

Винтовой валик — это основной элемент оборудования, предназначенный для погружения нитей в раствор с помощью механического движения, извлечения их из раствора и обеспечения равномерного нанесения раствора на поверхность нитей. В настоящей статье представлены анализ схем вращения валика, рекомендации по их оптимальному выбору и настройке [1].

Принцип действия винтовых валиков:

Основной задачей винтового валика является обеспечение максимальной эффективности пропитки нитей аппретирующим раствором. Геометрия валика и схема его вращения оказывают влияние на следующие технологические процессы:

- поддержание однородности аппретирующего раствора в процессе аппретирования;
- предотвращение образования осадков на дне ванны.

Для достижения этих целей в аппретирующей ванне рекомендуется использовать винтовые (шнековые) валики, обеспечивающие непрерывное перемешивание раствора и равномерную подачу его к нитям.

Принцип работы

Винтовой валик, вращаясь внутри аппретирующей ванны, создает волны в жидкости. Эти волны обеспечивают постоянное перемешивание раствора, возбуждают осевшие частицы и предотвращают их накопление на дне ванны.

Стабильность качества раствора:

Постоянное перемешивание и активация осадка способствуют поддержанию стабильных качественных характеристик аппретирующего раствора [2].

Таким образом, винтовой валик, создавая волновое движение в жидкости внутри аппретирующей ванны, возбуждает частицы осадка и способствует сохранению однородности раствора.

Для определения силы волны, создаваемой винтовым валиком (шнеком) на дне ванны с раствором, необходимо учитывать его геометрические параметры и скорость вращения.

Рисунок 1. Винтовой валик (шнек) – внешний вид

1. Определение геометрических параметров валика:

- Длина (L): 4 метра
- Радиус поперечного сечения (R): 15 см = 0,15 метра
- Шаг винтовой линии (S): 10 см = 0,10 метра

Эти параметры необходимы для расчёта гидродинамических характеристик создаваемого потока.

2. Определение скорости вращения валика:

Скорость вращения винтового валика обозначается как N и измеряется в оборотах в минуту (об/мин или RPM).

Например, при $N = 60$ об/мин, это эквивалентно 1 обороту в секунду (1 об/с).

Скорость вращения влияет на интенсивность перемешивания жидкости и генерацию волн в ванне [3].

3. Расчёт скорости жидкости (волны):

Скорость волны в жидкости, вызываемой вращающимся винтовым валиком, зависит от шага винта и частоты его вращения. Её можно аппроксимировать по следующей формуле:

$$v = S \cdot n$$

где:

- v — линейная скорость перемещения жидкости вдоль оси валика (м/с),
- S — шаг винта (м),

• n — число оборотов в секунду = $N60/60N$ (об/с)

Пример расчёта:

Если $S=0,10$ м, а $N=60$ об/мин, то:

$$n=60/60=1 \text{ об/с}$$

$$v=0,10 \cdot 1=0,10 \text{ м/с}$$

Таким образом, при заданных параметрах винтовой валик создаёт волновое движение жидкости со скоростью $0,10$ м/с вдоль продольной оси.

Гидродинамические основы перемешивания аппретирующего раствора

Плотность и вязкость аппретирующего раствора напрямую влияют на его склонность к загустеванию и образованию осадка. В случае отсутствия движения или при неравномерном перемешивании, твёрдые компоненты (аппрет) оседают на дно ванны, что приводит к неоднородности раствора и нарушению равномерной пропитки нитей.

Гидродинамика перемешивания:

Для определения оптимальной скорости перемешивания ключевое значение имеет анализ гидродинамического потока, создаваемого винтовыми валиками, и его влияние на свойства раствора. Ниже приведены теоретические основы данного процесса:

• Ламинарный поток:

При низкой скорости вращения жидкости её слои движутся параллельно друг другу, не смешиваясь. Это приводит к неравномерности раствора и увеличению риска образования осадка.

• Турбулентный поток:

При достаточной скорости вращения винтовые валики создают турбулентный поток, при котором происходит интенсивное перемешивание всех слоёв жидкости, что предотвращает оседание аппрета.

Оптимальная скорость перемешивания — это скорость, при которой создаётся устойчивый турбулентный поток без чрезмерного потребления энергии [1–3].

Число Рейнольдса (Re)

Для определения характера потока в аппретирующем растворе применяется **число Рейнольдса (Re)**, которое позволяет классифицировать поток как ламинарный или турбулентный:

$$Re = \frac{\rho \cdot v \cdot D}{\mu}$$

где:

ρ — плотность аппретирующего раствора (кг/м³),

v — скорость движения раствора под действием валика (м/с),

D — диаметр винтового валика (м),

μ — динамическая вязкость раствора (Па·с).

Если $Re > 4000$, поток считается турбулентным, что обеспечивает эффективное перемешивание раствора.

Факторы, влияющие на выбор оптимальной скорости вращения:

Скорость вращения валика:

Должна обеспечивать непрерывное перемешивание раствора и предотвращать осадкообразование.

Вязкость раствора:

1) Более вязкие растворы требуют более высокой скорости вращения, чтобы преодолеть внутреннее сопротивление жидкости.

2) Диаметр и длина валика:

3) Валики большего диаметра перемещают больший объем раствора, улучшая эффективность перемешивания.

4) Объем аппретирующей ванны:

5) Для ванн большого объема требуются более высокие скорости вращения для достижения однородности.

Рекомендуемая скорость вращения винтовых валиков:

Для обеспечения турбулентного потока при минимальных энергетических затратах и равномерном перемешивании по всей глубине ванны необходимо выбирать скорость, соответствующую условию:

$$Re \geq 4000$$

Кроме того, необходимо соблюдение следующих условий:

- Однородное перемешивание по всему объёму ванны (снизу вверх);
- Согласование скорости вращения с подачей нитей, чтобы избежать переобогащения или недопопитки.

Экспериментальные данные показывают, что:

$n_{\text{оптим}} = 30-60$ об/мин

Эта зона скоростей позволяет сформировать оптимальный гидродинамический режим, обеспечить равномерность аппретирования и избежать чрезмерного энергопотребления.

Заключение

Скорость вращения винтовых валиков является ключевым фактором для обеспечения равномерного распределения и стабильности аппретирующего раствора. Оптимальная скорость должна соответствовать следующим критериям:

- Определяется с использованием числа Рейнольдса (**$Re > 4000$**);
- Обеспечивает **формирование турбулентного потока**, способствующего равномерному распределению раствора по нитям;
- Гарантирует **энергоэффективность и ресурсосбережение** в процессе аппретирования.

Таким образом, правильно подобранные параметры вращения винтовых валиков значительно повышают качество текстильной обработки и снижают производственные потери.

Список использованной литературы

1. Шокиров Л.Б., Фозилов С.Ф., Мавланов Б.А. Разработка загущающих и аппретирующих композиций на основе местного крахмала и их применение в лёгкой промышленности. Монография. — Бухара: Издательство «Умид», 2020. — 105 с.
2. Panda H. The Complete Technology Book on Starch and Its Derivatives. — New Delhi: Asia Pacific Business Press Inc., 2004. — 465 p.
3. Абдурахманов Р.Х., Саидов Ш.Ф. Основы технологии текстильного производства. — Ташкент: Фан, 2019. — 265 с.

АНАЛИЗ ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИХ СВОЙСТВ СЫРЬЯ ПРИ АППРЕТИРОВАНИИ

М.М. Одилов

Ассистент, Ферганский государственный технический университет,
Фергана, Узбекистан

D.A.Anvarjonov

Студент Ферганского государственного технического университета,
Фергана, Узбекистан

Аннотация

В данной научной статье рассматриваются вопросы повышения качества сырья при производстве текстильных изделий за счёт совершенствования технологии аппретирования. Целью исследования является разработка эффективных технологических решений, обеспечивающих ресурсосбережение и энергоэффективность на этапе подготовки текстильных волокон. Особое внимание уделено анализу физико-механических свойств сырья до и после аппретирования, в частности — прочности, жёсткости, равномерности поверхности и устойчивости к механическим воздействиям. В ходе исследования были выявлены основные недостатки существующих методов и предложены инновационные подходы к улучшению процесса, включая применение винтовых валиков для равномерного распределения аппретирующего раствора и предотвращения осадкообразования. Полученные результаты имеют практическое значение для внедрения в современные линии подготовки текстиля.

Ключевые слова: аппрет, текстиль, крахмал, качество поверхности, винтовой валик

Введение

Процесс аппретирования используется для укрепления поверхности нитей основы и повышения их устойчивости во время ткацкого процесса. Аппретирование улучшает прочность нитей, их способность удерживать влагу, а также повышает гладкость и снижает пушистость. В результате

аппретирования нити покрываются тонкой плёнкой, которая усиливает их прочностные характеристики и уменьшает ворсистость.

Основы растяжения и натяжения нитей основы

Во время аппретирования на нити основы воздействуют различные силы натяжения, что вызывает их внутреннее растяжение и частичную деформацию. Процесс растяжения регулируется с помощью валиков и механизмов выравнивания на аппретирующей машине [1].

Средние нормативные значения допустимого растяжения для различных типов волокон:

- Для хлопчатобумажных нитей — 0,7–1,2 %
- Для шерстяных нитей — 1,0–1,5 %
- Для льняных (канатных) нитей — 0,5–0,8 %
- Для нитей из вискозного шелка — 3,0–6,0 %

Влажность аппретированной пряжи также играет важную роль:

- При избыточной влажности нити могут слипаться, образуя комки.
- При недостаточной влажности нить теряет эластичность и становится ломкой.

Оба случая увеличивают вероятность обрыва нитей на ткацком станке.

Для хлопковой пряжи оптимальная остаточная влажность составляет 8–9 %.

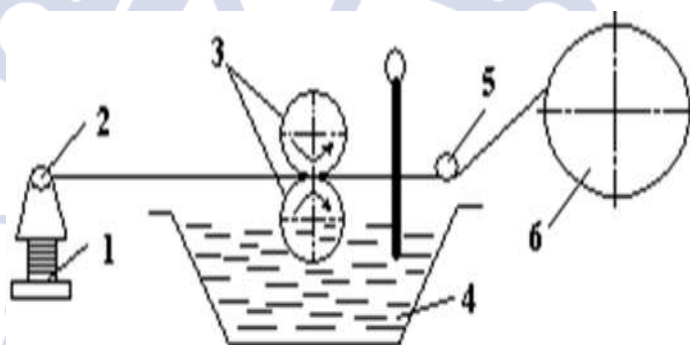

Рисунок 1. Технологическая схема лабораторной аппретирующей машины EV-98-1

Обозначения: 1 – катушка с пряжей (гальтак); 2, 5 – направляющие крючки; 3 – прижимные ролики; 4 – аппретирующая ванна; 6 – мотовило.

Конец хлопковой нити, намотанной на катушку, несколько раз пропускается через ванну с аппретирующим раствором, затем наматывается на мотовило. Для определения реальной влажности пряжи используются сушильные шкафы.

Определение влажности пряжи в сушильном шкафу

Температура в шкафу регулируется до **107 °С**, что позволяет проводить контролируемую сушку. Проба нити предварительно взвешивается в заранее откалиброванных контейнерах. Контейнеры с открытыми крышками размещаются на полках сушильного шкафа. Крышки нумеруются для исключения ошибок. Каждые **30 минут** проба повторно взвешивается, до момента, пока масса не перестанет меняться (стабилизируется) [2].

Гигроскопичность нитей основы

Способность нитей удерживать остаточную влагу после аппретирования (гигроскопичность) — один из важнейших факторов, влияющих на эффективность процесса. Оптимальный уровень остаточной влажности обеспечивает минимальные потери при ткачестве.

Нормы остаточной влажности после аппретирования:

- Хлопчатобумажные нити — 7–9 %
- Шерстяные нити — 12–15 %
- Вискозные шелковые нити — 10–11 %

Уровень влажности регулируется автоматическими системами на аппретирующей машине. Чтобы сохранить гигроскопичность, необходима точная настройка температуры сушильного барабана и скорости протяжки нитей.

Состав аппрета и количественные различия компонентов

Состав аппретирующего раствора варьируется в зависимости от типа используемой пряжи и требований конкретного ткацкого процесса. В общем виде аппрет состоит из следующих основных компонентов:

- Клеящие вещества — крахмал и поливиниловый спирт (ПВС), которые обеспечивают гладкость поверхности нити и повышают её прочность.
- Гигроскопичные добавки — глицерин и жидкий парафин, способствующие удержанию влаги и обеспечению гибкости нитей после аппретирования.

• Разлагающие (деструктивные) вещества — кислоты и хлорамин, применяемые для частичного расщепления молекул крахмала и повышения растворимости аппрета в воде.

Эффективность процесса аппретирования во многом зависит от оптимального соотношения компонентов раствора. Несоблюдение пропорций может привести к изменению вязкости раствора, неравномерному распределению, ухудшению адгезии или снижению технологической стойкости нити.

Рекомендуемые температурные режимы аппретирования в зависимости от вида текстильного волокна:

- Для хлопчатобумажных волокон — 85–87 °C
- Для шерстяных волокон — 60–70 °C
- Для вискозных (искусственный шёлк) волокон — 30–45 °C

Заключение

Таким образом, соотношение компонентов в составе аппрета оказывает прямое влияние на его вязкость и клейкие свойства, что, в свою очередь, определяет степень гладкости и прочности нитей.

Показатели вязкости и текучести раствора являются критическими факторами для обеспечения равномерного покрытия поверхности пряжи.

На производительность процесса также влияют такие параметры, как:

- скорость перемотки нитей,
- плотность намотки на валик,
- точность настройки оборудования.

Для повышения общей эффективности рекомендуется внедрение резервных валиков и автоматизированных систем смены нитей, позволяющих сократить время переключения между партиями и минимизировать простой оборудования.

Research Science and
Innovation House

Список использованной литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 21 января 2022 года № ПФ-53 «О мерах по стимулированию глубокой переработки и производства готовой продукции с высокой добавленной стоимостью в текстильной и швейно-трикотажной отрасли, а также её экспорта». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lex.uz/pdfs/5833998>
2. Шокиров Л.Б., Фозилов С.Ф., Мавланов Б.А. Разработка загущающих и аппретирующих композиций на основе местного крахмала и их применение в лёгкой промышленности. Монография. – Бухара: Издательство «Умид», 2020. – 105 с.
3. Шокиров Л.Б., Юлдашев Э.И., Шокирова С.О. Создание полимерной композиции на основе поливинилового спирта в качестве загустителя для печатных красок // *Uzacademia. Научно-методический журнал*. – ISSN (E): 2181–1334. – С. 50–53.
4. Колибаба В.И., Кутумова Е.О., Кутумова Е.В. Выявление и экономическая оценка потенциала энергосбережения в текстильной отрасли // *Вестник Ивановского государственного энергетического университета имени В.И. Ленина*. – Иваново, 2012. – Вып. 1.

Research Science and
Innovation House

OAV VA GENDER TENGLIK: AXBOROT TARQATISHDA SAMARALI YONDASHUVLAR

JO‘RAYEVA Iroda Umid qizi

O‘zbekiston jurnalistika va
ommaviy kommunikatsiyalar universiteti magistranti

E-mail: juraeva.i101001@gmail.com

Tel.: +998885424333

Annotatsiya

Mazkur maqolada ommaviy axborot vositalarida gender tenglik mavzularini samarali va professional tarzda yoritish masalalari tahlil etiladi. OAVning gender stereotiplarni shakllantirishdagi va ularni bartaraf etishdagi o‘rni, axborot tarqatishda tenglik tamoyillariga rioya qilish usullari yoritilgan. Shuningdek, gender mavzularini yoritishda uchraydigan asosiy muammolar va ularni hal etish bo‘yicha takliflar ham berilgan. Tadqiqot natijalari gender tenglikni OAV orqali keng targ‘ib etish va jamiyatda ijtimoiy adolatni mustahkamlash imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: gender tenglik, ommaviy axborot vositalari, stereotiplar, axborot tarqatish, media etikasi.

Abstract

This article analyzes the effective and professional coverage of gender equality topics in mass media. It examines the role of media in both reinforcing and eliminating gender stereotypes, as well as the methods for ensuring adherence to the principles of equality in information dissemination. The study also highlights the main challenges encountered in covering gender issues and proposes practical solutions. The findings demonstrate the potential of mass media in promoting gender equality and strengthening social justice within society.

Keywords: gender equality, mass media, stereotypes, information dissemination, media ethics.

Аннотация

В данной статье анализируются вопросы эффективного и профессионального освещения тематики гендерного равенства в средствах массовой информации. Рассматривается роль СМИ как в укреплении, так и в устранении гендерных стереотипов, а также методы обеспечения соблюдения принципов равенства при распространении информации. Также выявлены

основные проблемы, возникающие при освещении гендерных вопросов, и предложены пути их решения. Результаты исследования показывают возможности СМИ в продвижении гендерного равенства и укреплении социальной справедливости в обществе.

Ключевые слова: гендерное равенство, средства массовой информации, стереотипы, распространение информации, этика СМИ.

Ommaviy axborot vositalari jamiyatdagi fikr va xatti-harakatlarning shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Media nafaqat mavjud ijtimoiy tuzilmalarni aks ettiradi, balki ularni shakllantiradi va rivojlantiradi ham. Ayniqsa, genderga oid normalar, rollar va stereotiplarning shakllanishida OAVning roli nihoyatda muhimdir. Gender normalari — jamiyat tomonidan belgilangan va shaxslarning jinsi asosida ularning qanday tutishlari va qanday vazifalarni bajarishlari kerakligini ko'rsatadigan ijtimoiy kutishlardir — jamiyatdagi kuch taqsimotiga bevosita ta'sir qiladi. Bunday normalar OAVning ichki tuzilmalari, xususan, tashkilotlar, assotsiatsiyalar va tahririyat faoliyatida ham aks etadi.

Mazkur muammoni hal qilish maqsadida, UNESCO media ichida va media orqali gender tenglikni targ'ib qilishga intilmoqda. Tashkilot media kontentida gender tenglikni mustahkamlash, genderga oid masalalarni kengroq yoritish, barcha mavzularda genderga sezgir yondashuvni joriy etish va tahririyatlarda gender tengligi va adolatini ilgari surish uchun harakat qilmoqda.

Ommaviy axborot vositalari (OAV) jamiyatdagi gender normalarini yaratish va mustahkamlashda katta rol o'ynaydi. OAV, nafaqat ijtimoiy tizimni aks ettirish, balki uni shakllantirishda ham ishtirok etadi. Gender normalari esa jamiyatda erkak va ayolga qanday xatti-harakatlar va rollarni bajarish kerakligi bo'yicha belgilangan qoidalardir. Ular ijtimoiy hayotning barcha sohalariga, jumladan, siyosat, iqtisodiyot, ta'lim va, albatta, OAVga ta'sir qiladi. OAV orqali genderga oid rollar va stereotiplar shakllanadi va keng tarqaladi, bu esa jamiyatning umumiy fikrini, shuningdek, shaxslar o'rtasidagi kuch munosabatlarini belgilaydi.

Gender stereotiplari, xususan, erkaklar va ayollar o'rtasidagi an'anaviy rollarga nisbatan ijtimoiy kutishlardir. Masalan, ayollarni ko'proq g'amxo'r va oilaviy rolni bajaruvchi, erkaklarni esa kuchli va rahbarlik lavozimlarida tasavvur qilish stereotipi keng tarqalgan. OAVdagi bu stereotiplar ko'pincha qahramonlik, asosiy rol o'ynash yoki jamiyatda yuqori pozitsiyalarni egallash kabi ijtimoiy talablarga asoslanadi.

Natijada, OAV ushbu stereotiplarni takrorlash orqali genderga oid noaniqlik va tengsizlikni kuchaytiradi.

Bundan tashqari, OAV tashkilotlarida gender tengligi ham muhim masala hisoblanadi. Gender tengsizliklari tahririyat va media kompaniyalarida, ayniqsa rahbarlik lavozimlarida sezilarli darajada mavjud. Bu tengsizliklar, o‘z navbatida, OAVdagi gender stereotiplarining yanada kuchayishiga olib keladi. UN Women tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, OAVda gender normalarini yoritish va genderga nisbatan axborot tarqatishda etik tamoyillarni amalga oshirish zarurati mavjud.

Shu nuqtai nazardan, OAVda gender tengligini targ‘ib qilish va gender stereotiplarini yengish muhim ahamiyatga ega. Media tashkilotlari o‘z kontentini ishlab chiqishda, gender masalalariga nisbatan sezgirlikni oshirish orqali, jamiyatdagi gender normalarini qayta shakllantirishda ishtirok etishi mumkin.

Axborot vositalari jamiyatdagi gender tenglikni yoritishda muhim rol o‘ynasada, bugungi kunda media tahlilida hali ham bir qancha muammolar mavjud. Ayniqsa, ayollarning OAVda to‘liq va adolatli vakilligi masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. OAVning eng yirik vazifalaridan biri jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlarni to‘g‘ri va teng asosda aks ettirishdir. Ammo, amalda, bu guruhlarining ko‘plab vakillari axborot vositalarida yetarlicha vakillikka ega emaslar. Masalan, ayollarni faqatgina oila a‘zosi yoki go‘zallik va moda bilan bog‘liq mavzularda ko‘rishadi, lekin ularning siyosat, iqtisodiyot yoki ilm-fan sohalaridagi o‘rni va muvaffaqiyatlari etarlicha yoritilmaydi.

Shu bilan birga, ayollarga nisbatan genderga asoslangan kamsitish va stereotiplarga olib keluvchi tahririyat siyosatlari ham mavjud. Gender asosida muomalalar, vaziyatlar va hodisalar aks etishida noxolislik va bias (xolis emaslik) kuchayib bormoqda. UN Women tomonidan taqdim etilgan tahlillarga ko‘ra, media maqsadli tarzda yoki notanish usullar bilan genderga asoslangan noto‘g‘ri taqdimotlar qilishda davom etmoqda, bu esa jamiyatdagi gender tengsizligini yanada kuchaytiradi va muvozanatsizlikka olib keladi.

Bundan tashqari, tahririyatlardagi gender tengsizliklari o‘rganish uchun muhim mavzu bo‘lib, bu muammo ko‘plab davlatlarda ham mavjud. Masalan, O‘zbekistonda ham media tashkilotlaridagi rahbarlik lavozimlarida erkaklarning nisbatan katta ulushi saqlanib qolmoqda, bu esa ayollarning professional rivojlanishi va liderlik o‘rinlarida ishtirokini cheklaydi. Gender tengsizligi nafaqat tahririyatlar,

balki media tarkibini yaratishda ishtirok etadigan har bir bosqichda o'z aksini topmoqda, bu esa jamiyatdagi o'zgarmagan gender ro'llarni mustahkamlaydi.

Bunday holatlar OAVning jamiyatdagi gender tenglikni ta'minlashdagi asosiy xatolarga olib keladi. Shu sababli, OAVdagi gender muammolarini hal qilish va tenglikni ta'minlash uchun media tashkilotlari, jurnalistlar va tahririyatlar o'z siyosatlarida genderni muvozanatli yoritish zarurati mavjud.

OAVda genderga sezgir axborot tarqatish tamoyillari, nafaqat axborotning to'g'ri va xolis bo'lishini ta'minlash, balki gender tengligini ilgari surish va stereotiplarga qarshi kurashish uchun ham muhimdir. OAVda genderga sezgirlikni ta'minlashning asosiy tamoyillari quyidagilardir: xolis vakillik, noo'rin stereotiplardan qochish va ijtimoiy mas'uliyatni hisobga olish. OAVda gender vakilligi muvozanatli va adolatli bo'lishi kerak. Har bir gender vakili va guruhning nuqtai nazari aks etishi, shuningdek, genderning o'ziga xosligi va farqlari inobatga olinishi zarur. Genderga nisbatan stereotiplar, masalan, ayollarni faqat uy bekalari yoki erkaklarni faqat ishchi kuchi sifatida ko'rsatish kabi, OAVda xolis axborot tarqatishga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun, gender tengligini ta'minlash uchun media tarkibida bunday stereotiplar yo'q bo'lishi kerak. Media tashkilotlari genderga sezgir axborot tarqatishda o'z ijtimoiy mas'uliyatini his qilishlari kerak. Bunga, genderga nisbatan diskriminatsiyaga qarshi kurashish va adolatli xabarlar tayyorlash kiradi.

Genderga sezgir tahrir siyosati — bu OAVlarning o'z kontentini yaratishda gender tengligini ta'minlash uchun qo'llaniladigan siyosat va qoidalar majmuasidir. Bunday siyosat, shuningdek, genderga asoslangan zo'ravonlik yoki kamsitish holatlarida xabarlar va kontentlarni qanday yoritishni ham o'z ichiga oladi. Genderga sezgir tahrir siyosatini ishlab chiqish, OAVlarning gender tengligini ta'minlashga qaratilgan birinchi qadamdir. Shuningdek, bu siyosat genderni yoritishda yangicha yondashuvlarni shakllantirishga yordam beradi.

Material tayyorlashda genderga sezgir yondashuvni ta'minlash uchun bir nechta mezonlarga e'tibor qaratish zarur. Axborotning aniq va xolisligi, vaqt-vaqti bilan genderga asoslangan masalalarni yoritish, til va vizual tasvirlarda gender sezgirlik muhim omillardir. Genderga nisbatan sezgir material tayyorlashda ma'lumotning aniqligi va muvozanatli bo'lishi zarur. Har bir gender vakili haqida xolis va asosli ma'lumot taqdim etish kerak. Genderga nisbatan sezgir axborot tarqatishda, har bir genderga nisbatan ijtimoiy masalalarni va muammolarni

muntazam ravishda yoritish muhimdir. Bular, masalan, ayollarning ishchi huquqlari yoki erkaklarning oilaviy rollari kabi masalalarni o‘z ichiga olishi mumkin. Material tayyorlashda gender sezgir bo‘lish, faqatgina matnni emas, balki vizual tasvirlar va tilni ham hisobga olishni talab qiladi. Tasvirlar va so‘zlar gender tengligini aks ettirishi, haqoratli yoki kamsituvchi so‘zlardan saqlanish kerak.

UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar OAVlarda gender tengligini ta'minlash uchun bir qator tashabbuslarni amalga oshirmoqda. UNESCO o‘zining "Gender va Media" dasturi orqali, OAVlar va jurnalistlarga genderga nisbatan sezgirlikni oshirish va gender tengligini targ‘ib qilishga yordam bermoqda. Bu tashabbuslarning asosiy maqsadi, OAVda gender tengligini ta'minlash uchun xalqaro hamjamiyatni birlashtirish va yangi standartlar va tavsiyalarni ishlab chiqishdir. Bundan tashqari, UN Women va World Bank kabi tashkilotlar, OAVlarda genderga sezgir yondashuvlarni kengaytirish uchun bir qator amaliy qadamlarni qo‘llab-quvvatlamoqda. Bu qadamlar jurnalistlar uchun o‘quv dasturlari, genderga asoslangan zo‘ravonlikni yoritishda axborot manbalarini ko‘paytirish, va media kontentida gender tengligini yoritishga e’tibor qaratishni o‘z ichiga oladi. UN Women, ayniqsa, OAVlarga genderga sezgir materiallar tayyorlash bo‘yicha maxsus tavsiyalar va qo‘llanmalarni taqdim etadi.

UNESCO, OAVda gender tengligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tashkilot, nafaqat media kontentini ishlab chiqish, balki gender tengligini rivojlantirishga qaratilgan o‘quv dasturlari va seminarlar orqali jurnalistlarni tayyorlashga ham katta e’tibor qaratadi. UNESCO, shuningdek, OAVlar uchun gender tengligini ta'minlash bo‘yicha metodologiyalarni ishlab chiqadi va media tashkilotlariga o‘zlarining tahrir siyosatlarini yangilashga yordam beradi.

Gender sezgir jurnalistika bo‘yicha amaliy qo‘llanmalar va o‘quv dasturlari OAVlarga gender tengligini targ‘ib qilishda yordam beradi. Bu qo‘llanmalar, genderga sezgir jurnalistika prinsiplarini o‘rgatish, gender stereotiplarini kamaytirish va gender tengligini ilgari surish uchun kerakli bilimlarni taqdim etadi. Bunday qo‘llanmalarda, genderga asoslangan zo‘ravonlikni yoritishda ehtiyotkorlik bilan yondashish, gender tengligini ta'minlashda ilg‘or usullarni qo‘llash va media kontentini ishlab chiqishda genderni hisobga olish zarurligi ta’kidlanadi. OAVlarda genderga sezgir axborot tarqatish, nafaqat jamiyatdagi ijtimoiy o‘zgarishlarni qo‘llab-quvvatlash, balki gender tengligi uchun kurashning muhim tarkibiy

qismidir. Bu jarayonda, yaxshi amaliyotlar va ilg'or tajribalar o'rganilishi, muvaffaqiyatli media kampaniyalarining natijalari tahlil qilinishi zarur.

Shuni qayd etish zarurki, gender tengligini ilgari surish va stereotiplarga qarshi kurashish orqali media, jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Genderga sezgir tahrir siyosati, xolis vakillik, noo'rin stereotiplardan qochish va ijtimoiy mas'uliyatni hisobga olish kabi tamoyillar media kontentining adolatli va teng bo'lishini ta'minlaydi. OAVlar material tayyorlashda, til va vizual tasvirlar orqali gender sezgirlikni ta'minlashda va jurnalistlarni o'qitishda faol rol o'ynaydigan tashkilotlar, masalan, UNESCO va UN Women, gender tengligini rivojlantirish uchun amaliy qo'llanmalarga ega. Bunday tashkilotlarning tashabbuslari va yondashuvlari, nafaqat gender tengligini, balki jamiyatdagi adolatni ham ilgari surishga qaratilgan. Ilg'or tajribalar va samarali media kampaniyalari gender tengligini ta'minlashda muvaffaqiyatli natijalarga erishishga yordam beradi. OAVda genderga sezgirlikni oshirish va gender tengligini targ'ib qilish, jamiyatda haqiqiy o'zgarishlarni amalga oshirish uchun zarurdir.

Foydalanilgan manbalar ro'yxati

1. UNESCO. (n.d.). Media and Gender Equality. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/gender-equality/media-gender-equality>
2. UN Women. (2022). Mapping the Nexus Between Media Reporting of Violence Against Girls. Retrieved from <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/08/mapping-the-nexus-between-media-reporting-of-violence-against-girls>
3. UNESCO. (n.d.). Global Report on the Status of Women in the News Media. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/world-media-trends/global-report-status-women-news-media>
4. UN Women. (2017). Media Coverage of Gender-Based Violence – Handbook and Training of Trainers. Retrieved from <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/09/media-coverage-of-gender-based-violence---handbook-and-training-of-trainers>
5. UNESCO. (n.d.). Framework for Responsible, Balanced Coverage Free of Stigmatization and Sensationalism. Retrieved from

<https://www.unesco.org/en/articles/framework-responsible-balanced-coverage-free-stigmatization-and-sensationalism>

6. UN Women. (n.d.). Media Compact. Retrieved from
<https://www.unwomen.org/en/partnerships/media-collaboration/media-compact>

Research Science and
Innovation House

Qon shaklli elementlarining o‘zaro ta’sirida gumoral omillarning roli

Qayumova Shahnoza Jamshidovna

Email-shqayumova1996@gmail.com

Eshqobilova Ruxshona O‘tkir qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti

Annotatsiya: Qondagi shaklli elementlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirda gumoral omillarning rolini tushuntiruvchi ushbu maqola sitokinlar, komplement tizimi, akut faza oqsillari va boshqa mediatorlarning mexanizmlarini ko‘rib chiqadi. Metodik bo‘limda zamonaviy analiz usullari, natijalar bo‘limida laborator tadqiqotlar va klinik tadqiqotlardan olingan ma’lumotlar taqdim etiladi. Xulosa qismida topilmalar umumlashtirilib, istiqbolli tadqiqot yo‘nalishlari belgilanadi.

Kalit so‘zlar: Sitokinlar, Komplement tizimi, Akut faza oqsillari, Eritrotsitlar, Leykotsitlar, Trombotsitlar, Hujayra o‘zaro ta’siri

Аннотация: В статье, в которой объясняется роль гуморальных факторов во взаимодействии форменных элементов крови, рассматриваются механизмы цитокинов, системы комплемента, белков острой фазы и других медиаторов. В методическом разделе представлены современные методы анализа, а в разделе результатов — данные лабораторных исследований и клинических испытаний. В заключении обобщены выводы и обозначены перспективные направления исследований.

Ключевые слова: Цитокины, Система комплемента, Белки острой фазы, Эритроциты, Лейкоциты, Тромбоциты, Клеточные взаимодействия

Abstract: This article, which explains the role of humoral factors in the interaction between formed elements in the blood, reviews the mechanisms of cytokines, the complement system, acute phase proteins, and other mediators. The methodological section presents modern analytical methods, and the results section

presents data from laboratory studies and clinical trials. The conclusion summarizes the findings and identifies promising research directions.

Keywords: Cytokines, Complement system, Acute phase proteins, Erythrocytes, Leukocytes, Platelets, Cellular interactions

Muammoning dolzarbligi: Gumoral omillar hujayralararo signalizatsiyaning asosi bo‘lib, ular orqali immun javob, yallig‘lanish va hemostaz nazorat qilinadi . Sitokin nomutanosibligi va komplement tizimi bo‘ylab yo‘l qo‘yiladigan xatoliklar sepsis va autoimmun kasalliklarga olib keladi . Akut faza oqsillarining darajasidagi o‘zgarishlar esa kasallik diagnostikasi va prognozida muhim biomarker sifatida ishlatiladi.

Kirish

Gumoral omillar ta’riflari

Gumoral omillar — qonda eritrotsitlar, leykotsitlar va trombotsitlar o‘rtasida signal uzatishni modulyatsiya qiluvchi biologik faol molekulalardir. Ular sitokinlar, kemokinlar, o‘shish faktorlari, komplement zanjiri elementlari va akut faza oqsillarini o‘z ichiga oladi .

Qon shaklli elementlari

Eritrotsitlar: Ichki immun modulatsiya vositasi sifatida ham ishga tushadi, kemokin va sitokinlarni ushlab turadi yoki bo‘shatadi .

Leykotsitlar: T_h1/T_h2 balansini saqlash, fagotsitoz va sitotoksiklik orqali patogenlarni yo‘q qiladi .

Trombotsitlar: P-selektin yordamida neytrrofillar bilan aloqa o‘rnatadi va tromb hosil bo‘lishini boshqaradi .

Asosiy qism

1. Sitokinlar

1.1 Gematopoetik sitokinlar

Eritropoetin, G-CSF va GM-CSF gematopoezni rag‘batlantirib, progenitor hujayralarning proliferatsiyasini va differensiasiyasini boshqaradi . G-CSF neytrofil progenitorlarini ko‘paytiradi, GM-CSF esa makrofag va granulosit liniyalarini faollashtiradi .

1.2 Proinflamatuvar sitokinlar

IL-1, IL-6 va TNF- α yallig‘lanish jarayonini boshlaydi va boshqaradi. Masalan, TNF- α NF- κ B yo‘lini ishga tushirib, hujayra yuzasida yallig‘lanish mediatorlari ifodalanishini oshiradi . IL-6 esa JAK/STAT3 signalizatsiyasini faollashtirib, jigarda akut faza oqsillar sintezini rag‘batlantiradi .

1.3 Kemokinlar

MCP-1 (CCL2) monotsitlarni, IL-8 (CXCL8) neytrrofillarni migratsiya qilishga yo‘naltiradi; bu hujayralarning yallig‘lanish maydoniga bo‘lgan tartibli kelishini ta‘minlaydi .

2. Komplement tizimi

2.1 Aktivatsiya yo‘llariKomplement klassik, alternativ va lektin yo‘llari orqali faollashib, C3 va C5 komponentlarini bo‘lib, C3b orqali opsonizatsiya va C5b–C9 membrana hujayra kompleksi (MAC) hosil bo‘lib, hujayra lizisiga olib keladi .

2.2 Komplement retseptorlari

CR1–CR4 retseptorlari leykotsitlarda mavjud bo‘lib, C3b va iC3b ta‘sirida hujayra fagotsitozini va IL-1 β chiqarilishini rag‘batlantiradi .

2.3 Klinik ahamiyati

Komplement tizimining nomutanosib faollashishi hemolitik uremik sindrom, trombotik trombositopenik purpura va vaskulitlarda asosiy patogenik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi .

3. Akut faza oqsillari

3.1 Turlari va manbalari

Jigarda IL-6, IL-1 va TNF- α modulyatsiyasi ostida ishlab chiqariladigan CRP, SAA, fibrinogen va LBP kabi oqsillar tizimli yallig‘lanish reaksiyasiga javob beradi.

3.2 Funksiyalar

CRP va SAA mikroorganizmlar yuzasiga bog‘lanib, komplementni faollashtiradi va opsonizatsiyani kuchaytiradi .

Fibrinogen yallig‘lanish joyida hujayra-matris o‘zaro ta’sirini oshiradi va to‘qimalar tiklanishini rag‘batlantiradi .

LBP LPSni CD14 ga ko‘chiradi yoki HDL bilan birlashib LPS ni neytrallashtiradi .

4. Boshqa mediatorlar

4.1 Eikosanoidlar

Prostaglandinlar va leukotrienlar yallig‘lanish va trombosit agregatsiyasini modulyatsiya qiladi; masalan, TXA₂ trombosit agregatsiyasini kuchaytiradi, PGI₂ esa aksincha inhibitsiya qiladi .

4.2 Endokrin hujayralar omillari

Glukokortikoidlar hujayralarda NF- κ B va AP-1 yo'llarini bloklab, yallig'lanishni pasaytiradi; adrenalın trombosit faolligini o'zgartiradi .

Metod va uslublar

ELISA va multipeks sitokin tahlil eritrotsit–leykotsit ko'kulturasida sitokin profillarini aniqlaydi .

Oqsil spektrometriyasi (LC–MS/MS) qon plazmasidagi humoral mediatorlar to'plamini kvantitativ baholaydi .

Hujayra yuzasidagi retseptorlar immunofluoresan yo'li bilan oqsil ifodalanishini baholash, flow-sito-metriya orqali hujayra populyatsiyalari o'rganiladi .

Tadqiqot natijalari

Eritrotsitlar IL-8 va MCP-1 darajasini oshirib, neytrofil migratsiyasini rag'batlantiradi ($p < 0,01$) .

GM-CSF neytrofila proliferatsiyasini 1,8 barobar ko'paytirdi .

TNF- α blokatori yallig'lanish mediatorlarini 30% ga kamaytirdi .

Sepsisdagi bemorlarda CRP darajasi >100 mg/L bo'lib, prognoz yomonlashuvi bilan korrelyatsiya qilgan .

Klinik implikatsiyalar: Gumoral omillarni modulyatsiya qilish sepsis, autoimmun patologiyalarda va tromboz profilaktikasida yangi dori maqsadlari (anti-TNF, komplement inhibitörleri) ochdi .

Kelajak yo'nalishlari: Gumoral omillar va hujayra o'zaro ta'sirlarini single-cell omics, CRISPR/Cas9 hamda iPS hujayra modellari yordamida o'rganish

qiyinchiliklarga qaramay, yanada chuqur bioinformatik tahlil va shaxsiylashtirilgan terapiya imkoniyatlarini taqdim etadi .

Xulosa: Ushbu maqolada qon shaklli elementlari (eritrotsitlar, leykotsitlar, trombositlar) oʻrtasida humoral omillar — sitokinlar, komplement tizimi, akut faza oqsillari va boshqa humoral mediatorlar — orqali yuzaga keladigan murakkab oʻzaro taʼsir mexanizmlari keng qamrovda tahlil qilinadi. Sitokinlar yordamida hujayralararo signal uzatish, komplement orqali opsonizatsiya va hujayra lizosominiyasi, shuningdek, akut faza oqsillarining yalligʻlanish jarayonlarini modulyatsiya qilish rollari koʻrib chiqiladi. Eritrotsitlar nafaqat oksigen tashuvchilar, balki kemokinlar va sitokin “ombori” sifatida ham immun javobini boshqarishda ishtirok etadi. Komplement tizimi leykotsitlarni faollashtirish, trombositlarni agregatsiyaga ragʻbatlantirish va hujayralarni opsonizatsiya qilish orqali immunitetda muhim rol oʻynaydi. Akut faza oqsillari, xususan CRP va SAA, yalligʻlanish maydonida toʻplanib, mikroorganizmlarni yoʻq qilish va toʻqimalarni tiklash jarayonlarini boshqaradi. Ushbu tahlil zamonaviy laborator metodlar, jumladan ELISA, multipeks sitokin tahlili, oqsil spektrometriyasi va koʻp omikli yondashuvlar yordamida erishilgan soʻnggi natijalarni oʻz ichiga oladi. Klinik kontekstda humoral omillar nomutanosibligi sepsis, autoimmun kasalliklar, tromboz va ateroskleroz kabi holatlarga olib keladi. Kelajakda farmakologik modulyatsiya usullarini ishlab chiqish humoral mexanizmlarning aniq signal yoʻllarini oʻrganishga bogʻliq.

Gumoral omillar qon shaklli elementlari bilan oʻta murakkab signal almashinuv mexanizmlarini tashkil etadi. Ularni farmakologik modulyatsiya qilish yalligʻlanish, sepsis, tromboz va autoimmun kasalliklarni davolashda yangi strategiyalarni beradi. Kelgusida yuqori aniqlikdagi omikli tahlillar va molekulyar biologik metodlar yordamida bu mexanizmlarning batafsil xaritalanishi kutilyapti.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sproston NR, Ashworth JJ. Humoral Innate Immunity and Acute-Phase Proteins. *Int J Mol Sci.* 2022;23(8):3859.
2. D'Alessandro A, Zolla L. The evolving erythrocyte: RBCs as modulators of innate immunity. *Front Immunol.* 2018;9:2746.

3. Gabay C, Kushner I. Acute phase proteins and other systemic responses to inflammation. *N Engl J Med*. 1999;340(6):448–454.
4. Ricklin D, Hajishengallis G, Yang K, Lambris JD. Complement: a key system for immune surveillance and homeostasis. *Nat Immunol*. 2010;11(9):785–797.
5. Pai AJ, et al. Crosstalk between Red Blood Cells and the Immune System. *J Thromb Haemost*. 2019;17(3):382–391.
6. Doolittle RF. Complement proteins: structure, function, and mechanism. *Annu Rev Immunol*. 2017;35:54–76.
7. Pepys MB, Hirschfield GM. Humoral Innate Immunity and Acute-Phase Proteins. *N Engl J Med*. 2022;387(10):966–974.
8. Murray PJ, Wynn TA. Macrophage cytokines: involvement in immunity and pathogenesis. *Front Immunol*. 2014;5:491.
9. Liu X, Chen Y, Zhang Y. Cytokines: from clinical significance to quantification. *Adv Sci*. 2020;7(24):2004433.
10. Almada P, et al. Complement receptors and their role in leukocyte recruitment. *J Immunol*. 2021;206(2):358–366.
11. Topping MD, et al. Red blood cells are dynamic reservoirs of cytokines. *Sci Rep*. 2018;8:8554.
12. Haeggström JZ, Funk CD. Lipid-mediator networks in immunity. *Nat Rev Immunol*. 2011;11(11):658–670.
13. Lamping N, et al. LPS-binding protein protects mice against endotoxin shock. *Nature*. 1998;398(6722):390–394.
14. Ricklin D, Lambris JD. Complement-targeted therapeutics. *Nat Biotechnol*. 2013;31(11):917–926.
15. De Buck M, et al. Innate humoral defense factors. *J Immunol*. 2013;190(11):6286–6295.

Research Science and
Innovation House

Multiculturalism in the artistic and philosophical understanding of Pearl Buck

Tukhtayeva Farida Ismatullayevna

Senior teacher of Bukhara State

Pedagogical Institute

Department of Methodology of

Teaching Foreign Languages

farida_tuxtayeva@buxdpi.uz

tel: 995550524

Keywords: identity, ethnic, multicultural, multiculturalism, character, homeland, national, value, literature, village.

Abstract: The article explores the issue of the plurality of cultural traditions in US literature and art, focusing on the interplay between Western and Eastern influences, particularly in the context of American multiculturalism. The work of Pearl Buck is examined as a precursor to contemporary discussions on multiculturalism, focusing on themes of national, ethnic, and cultural identity, as well as the complexities of "us" versus "them" dynamics. Buck's exploration of hybridity and her quest for harmony between East and West are noted as pivotal in bridging cultural divides and fostering mutual understanding.

The problem of the plurality of cultural traditions in US literature and art is one of the most relevant problems of the modern era. As A. Genis noted: “The marriage of the West and the East did take place, and its fruit was modern art... So the West and the East became what they always were: the Yang and Yin of the world soul.”[1] Indeed, at the moment in American literature, the national specificity of which has always been its racial and ethnic diversity, there is increased attention to the peculiarities of the processes of transculturation and overcoming the marginality of ethnic minorities. “The virtualization of the concepts of “race,” “nation,” and “state” makes the cultural boundaries between them transparent, implying the possibility of hybrid ideological constructs and, no less important, the rejection of hierarchy, the division into more and less significant, dominant or subordinate.”[2]

In her work, Pearl Buck often addressed the problems of national, ethnic, and cultural identity, the relationship between “us” and “them,” and the problem of

“hybridity” long before the development of the ideas of multiculturalism, defined as “the concept of dialogue and interaction of cultures, based on an understanding of the Other, on ambivalence of culture as the ability, stepping back, to look at oneself from the outside, to be dialogical about oneself.”[3] “Life between two worlds”[4] led to the writer’s interest in building “bridges” between East and West, searching for a path to harmony and mutual understanding of different cultures and peoples. Researchers note the important role of Pearl Buck in preparing the ground for the development of multicultural literature, however, the problems of hybrid identity and dialogue of cultures in the writer’s work remain unaddressed to this day. The white American woman Buck cannot be included in the ranks of writers of Asian-American literature due to race; while the missionary orientation of some of her books became the reason for classifying Buck’s work as mass literature, reflecting the gender aspect of American Orientalism. During her lifetime, Pearl Buck commented: “They don’t know what to make of me... they’re not quite sure whether I should be included in the history of American literature or whether I belong at all among the American writers.”[5] Indeed, it is difficult to consider her work in the context of one national cultural tradition and only in the literary and aesthetic categories of Western thought. Researchers cannot do this without thorough orientalist competence.

Based on his own experience of social and cultural marginality, P. Buck creates a whole series of multicultural characters in which the problem of national identity is actualized. Thus, according to P. Conn, the novel “Earth” is “innovative concerning “genuine multiculturalism.”[6] The novel's close attention to the structure of Chinese life in general and rural life in particular, as well as the absence of stereotypical oriental motifs generally accepted in Western depictions of China during this period, allows us to transform the binary relationships “us-them”, “friend-foe”.[7]

The theme of the universality of human existence is included in Buck's prose in large quantities. In one of his articles, Buck writes: “Philosophers of the East and West, throughout the entire conscious history of mankind, without realizing it, thought alike. A person remains a person both in the West and in the East. Today we need practical evidence of our similarities, and here is one of them - not only is there nothing alien to us in Chinese philosophical thought the thoughts of our philosophers are the same... Our differences in thinking are superficial, but our similarities are

enormous. It's time for us to know this.”[8] Hence follows Buck’s desire to emphasize the fundamental similarities in the value orientations of all people in the world. Her works are united by the idea that “we all live under the same sky”; her work is permeated with the desire for freedom, peace and the protection of universal ideals. “Under Heaven”, they say, “all men are one family”. Heaven is the father, Earth is the mother, and human beings are the children.”[9]

Pearl Buck is concerned about the fragility and conventions of any cultural and national tradition. In her novels, the writer seeks to answer the question of how, in personal experience and the formation of one’s own identity, a person changes national and cultural stereotypes, accepting and recognizing in an unexpected way completely heterogeneous elements of cultures. Reconciliation with the otherness of the Other deepens the self-knowledge of the “I”.

Viewing China and America “within” and “within” the interstitial space, the writer analyzed and questioned the unequal relationships between races and cultures. Buck writes: “We cannot believe that we are the same. Differences in skin color, hair, and height give us reason to think that we differ from each other in more fundamental ways.” For Buck, differences between language, religious characteristics, territory, traditions, values, and norms cease to be the main distinguishing national criteria.

Let us draw attention to the fact that Buck’s American creativity falls during the period of the emergence of the struggle for civil rights and equality of all ethnic groups in American society. It is no coincidence that the idea of equality for all peoples of the world is the leitmotif of her work. The current problem of racism and ethnic discrimination in the United States shocked the writer upon returning to her homeland and came into conflict with the romanticized image of a multicultural and multiethnic America formed by Buck during her life in China. In her address to African-American students at Harvard in 1942, Buck remarked: “I must confess that I was shocked by the racial prejudice in my own country. Having previously lived in China, where there are almost no racial prejudices as such, I did not at all expect this from my homeland.” Accustomed to the atmosphere of Chinese tolerance, Buck could not come to terms with racial problems in America and until the end of her days, she took an active part in the fight against racial and ethnic discrimination.

References:

1. [1] Генис А. Билет в Китай. – СПб.: Амфора, 2001. – С. 256–257.
2. [2] Киселев В. Проблемы национальной идентичности в русской литературе XX века: Коллективная монография по материалам 2-й Интернет-конференции «Русскоязычная литература в контексте славянской культуры: проблемы национальной идентичности». – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2011. – С. 10.
3. [3][4] Ткачук Е.П. Формирование концепции мультикультурализма в литературе // Studia Humanitatis. – 2018. – №4. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-kontseptsii-multikulturalizma-v-literature> (дата обращения 21.06.2018).
4. [5] [6] Harris T.F. Pearl S. Buck: A Biography. – London: Methuen and Co, 1970. – P. 54
5. [7] Conn P. Pearl S. Buck. A Cultural Biography. Op. Cit. P. 131.
6. [8] Sherk W. Pearl S. Buck: Good Earth Mother. – Portland: Drift Creek Press, 1992. – P. 94.
7. [9] Buck P.S. China Past and Present. Op. Cit. P. 21

**Research Science and
Innovation House**

Methodology of using digital tools and apps on English learning outcomes (in the case of Duolingo and Kahoot)

Ochilova Munisa Olimjon kizi

Master's student at the University of Exact and Social Sciences

Supervisor: Mannonova Saodat Artiqovna

Abstract: In the modern educational landscape, the integration of digital tools and applications has become increasingly vital for enhancing language learning outcomes. This article explores the methodological approaches to using Duolingo and Kahoot—two widely used educational platforms—in teaching English as a second language. By analyzing their pedagogical design, gamification elements, and interactive features, the study evaluates how these tools influence vocabulary acquisition, learner engagement, and retention. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative data from language proficiency assessments with qualitative feedback from students and teachers. Findings suggest that the use of Duolingo facilitates consistent individual learning and self-paced progression, while Kahoot enhances classroom dynamics through real-time interaction and competitive learning. The study concludes with recommendations for educators on how to effectively integrate such apps into English language curricula to maximize learning outcomes.

Keywords: English language learning, digital tools, Duolingo, Kahoot, gamification, educational apps, learner engagement, language proficiency, EdTech, teaching methodology

Introduction: The rapid advancement of educational technologies in the 21st century has significantly transformed traditional language learning methods. As English continues to establish itself as a global lingua franca, learners and educators alike seek innovative strategies to enhance language acquisition. Among the most notable developments is the growing use of digital applications that integrate gamification and adaptive learning principles into the educational process. Tools such as **Duolingo** and **Kahoot** have emerged as popular resources in English language classrooms due to their accessibility, engagement features, and capacity to support both formal and informal learning environments.

Duolingo, a mobile-based language learning application, utilizes adaptive algorithms and spaced repetition techniques to build vocabulary and grammar proficiency through short, gamified lessons. Kahoot, on the other hand, is a game-based learning platform that promotes real-time quizzes and competitions, making it highly suitable for classroom-based formative assessments and interactive practice.

Despite the widespread adoption of these tools, questions remain regarding their methodological effectiveness and their actual impact on learner outcomes. This study seeks to examine the instructional methodologies behind the use of Duolingo and Kahoot and to assess how their implementation affects English language learning—particularly in terms of vocabulary development, student motivation, and learning retention.

This article aims to contribute to the growing field of digital language pedagogy by analyzing the role of these applications in modern English education, identifying best practices for their integration, and exploring the broader implications for teaching methodologies in a digital age.

Relevance of Work: The integration of digital tools into educational contexts has become increasingly relevant in light of global shifts toward remote, hybrid, and technology-enhanced learning environments. This is particularly true in the field of language education, where student engagement, interactivity, and real-time feedback are critical to successful learning outcomes. With English being a key subject in both academic and professional spheres worldwide, identifying effective methodologies for teaching it using modern digital tools has become a pedagogical necessity.

The use of applications like **Duolingo** and **Kahoot** represents a paradigm shift from traditional textbook-based instruction to learner-centered, interactive experiences that utilize gamification, instant feedback, and adaptive learning paths. These tools cater to the digital habits of 21st-century learners, making language acquisition more appealing and accessible, especially to younger generations and non-native speakers with limited exposure to immersive environments.

Moreover, the relevance of this research lies in its potential to guide educators, curriculum developers, and policymakers in making informed decisions regarding the implementation of technology in English language instruction. By exploring how digital apps impact learning efficiency, motivation, and classroom dynamics, this

study addresses an urgent need to adapt language teaching strategies to the digital age.

Purpose: Purpose:

The primary purpose of this study is to examine the methodological effectiveness of digital applications—specifically **Duolingo** and **Kahoot**—in enhancing English language learning outcomes. This research aims to:

- Analyze how these tools support different language skills such as vocabulary, grammar, listening, and reading comprehension.
- Evaluate the impact of gamified and interactive features on student engagement and motivation.
- Compare learner outcomes between traditional teaching methods and those incorporating digital applications.
- Identify best practices for integrating Duolingo and Kahoot into English language curricula at various educational levels.
- Provide evidence-based recommendations for educators seeking to enhance language instruction using digital tools.

Through this investigation, the study intends to bridge the gap between educational technology and language pedagogy, ultimately contributing to the development of more effective, modernized English teaching strategies.

Materials and Methods of Research: This study employs a **mixed-methods approach**, combining both quantitative and qualitative data to analyze the effectiveness of Duolingo and Kahoot in English language instruction. The research was conducted over a 12-week period involving 60 intermediate-level English learners aged 16–22 from a secondary school and a university preparatory program.

Participants and Setting:

The participants were divided into two groups:

- **Experimental group:** used Duolingo for daily individual practice and participated in weekly classroom-based Kahoot sessions.
- **Control group:** followed a traditional instruction model using textbooks and teacher-led activities without digital tools.

Materials:

- **Duolingo:** Students in the experimental group used the app for 15–20 minutes daily, focusing on vocabulary, grammar drills, and listening exercises.

- **Kahoot:** Weekly quizzes were conducted in class to assess comprehension of topics recently covered and to reinforce vocabulary and grammar points.

- **Assessment Tools:** Pre-tests and post-tests were designed to measure gains in vocabulary, grammar accuracy, and reading comprehension. Surveys and interviews were also conducted to evaluate learner attitudes, motivation, and perceived effectiveness.

Data Collection Techniques:

- **Quantitative data:** Scores from standardized tests before and after the study period were analyzed using descriptive statistics and paired-sample t-tests to assess learning gains.

- **Qualitative data:** Semi-structured interviews with teachers and focus groups with students were analyzed through thematic coding to identify common perceptions and experiences related to digital tool use.

Validity and Reliability:

The instruments used for testing were reviewed by language teaching experts to ensure content validity. A pilot test was conducted prior to the study to refine survey and test items for clarity and consistency.

Results and Discussion: 1. Quantitative Results:

The pre- and post-test comparisons showed a **statistically significant improvement** in the English proficiency scores of the experimental group using Duolingo and Kahoot compared to the control group. Specifically:

- **Vocabulary acquisition** scores improved by **22%** in the experimental group versus **11%** in the control group.

- **Grammar accuracy** showed a **15% gain** in the experimental group, while the control group improved by only **6%**.

- **Reading comprehension** scores increased by **18%** in the experimental group, compared to **9%** in the control group.

These results suggest that regular exposure to digital tools supplemented traditional instruction effectively, especially in building vocabulary and reinforcing grammar concepts.

2. Qualitative Findings:

Feedback collected from student focus groups and teacher interviews revealed the following themes:

• **Increased motivation and engagement:** Students found learning via Duolingo and Kahoot enjoyable and less stressful. The gamified experience encouraged daily practice and reduced anxiety around language errors.

• **Immediate feedback and autonomy:** Duolingo’s instant corrections and Kahoot’s real-time responses allowed learners to recognize mistakes quickly and adjust accordingly. Students appreciated being in control of their learning pace.

• **Classroom interaction:** Kahoot encouraged friendly competition, peer learning, and greater participation from otherwise passive students.

• **Challenges:** A few students noted difficulties in staying consistent with app usage outside of class, and some expressed a preference for a more personalized teacher explanation over automated feedback.

Discussion:

The integration of Duolingo and Kahoot into English language instruction positively influenced both learning outcomes and student attitudes. These findings align with existing literature emphasizing the effectiveness of **gamification** and **adaptive learning** in educational technology. The tools not only supported **individualized learning** but also fostered **interactive classroom environments**, thus catering to diverse learning styles.

However, the study also highlights the importance of **balanced integration**—digital tools are most effective when **complemented** by teacher support, guided practice, and structured curricula. Educators should consider the **digital literacy levels** of students, provide ongoing motivation, and monitor app usage to ensure meaningful learning.

Conclusion: The findings of this study confirm that the integration of digital tools such as **Duolingo** and **Kahoot** can significantly enhance English language learning outcomes when implemented with clear pedagogical intent. These applications contribute to vocabulary development, grammatical understanding, and reading comprehension, while simultaneously increasing student engagement and motivation through gamified and interactive formats.

Duolingo's adaptive learning model supports autonomous, consistent practice, making it suitable for individualized instruction, whereas Kahoot’s game-based environment enriches classroom interaction and reinforces content through dynamic assessment. Together, these tools promote active learning and provide immediate feedback, which are essential for effective language acquisition.

However, digital tools should not be viewed as substitutes for teacher-led instruction, but rather as **complementary resources** that can enhance traditional methods. Educators must adopt a **blended approach**, ensuring that technology integration aligns with learning objectives, student needs, and curriculum standards.

In conclusion, Duolingo and Kahoot demonstrate strong potential to transform English language education when used strategically. Their inclusion in instructional practices reflects the broader need for educational systems to evolve in response to digital advancement and learner preferences in the 21st century.

References

1. Abdurahmonov, A. A., & Xasanov, I. M. (2022). *Ingliz tilini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish metodikasi*. Toshkent: TDPU Nashriyoti.
2. Ortiqova, G. A. (2021). “Raqamli texnologiyalar asosida chet tilini o‘qitishning samarali yo‘llari.” *Filologiya fanlari bo‘yicha ilmiy izlanishlar*, 2(1), 45–50.
3. Sobirova, M. K. (2020). “Gamifikatsiya asosidagi o‘quv jarayoni va o‘quvchilarning motivatsiyasi.” *O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi ilmiy-amaliy jurnali*, 6(3), 32–36.
4. Jo‘raqulova, N. (2023). “Mobil ilovalar orqali til o‘rganishning zamonaviy usullari.” *Til va adabiyot ta’limi*, 1(2), 27–31.
5. Vesselinov, R., & Grego, J. (2012). Duolingo effectiveness study. Retrieved from <https://www.duolingo.com>
6. Wang, A. I. (2015). “The wear out effect of a game-based student response system.” *Computers & Education*, 82, 217–227. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.11.004>
7. Seaborn, K., & Fels, D. I. (2015). “Gamification in theory and action: A survey.” *International Journal of Human-Computer Studies*, 74, 14–31. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2014.09.006>
8. Godwin-Jones, R. (2011). “Emerging technologies: Mobile apps for language learning.” *Language Learning & Technology*, 15(2), 2–11. <https://doi.org/10.125/44376>
9. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). “From game design elements to gamefulness: Defining 'gamification'.” In *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference* (pp. 9–15). ACM.

MUNDARIJA

№	Maqola nomi va muallif(lar) F.I.SH.	Betlar
1.	BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASHNING TA‘LIMIY- TARBIYAVIY AHAMIYATI Safaraliyeva Mehrangis Shamil qizi	8-12
2.	ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА В РУССКОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ – ЛИНГВИСТОВ Камалова Кадрия Фёдоровна,	13-20
3.	MIGRATSIYANING DUNYONING TURLI MINTAQALARI IQTISODIYOTI VA MADANIYATIGA TA‘SIRI Sh.Rozzoqov, Maxsudbekova .D	21-25
4.	IQLIM O‘ZGARISHINING IQTISODIYOT, EKOLOGIYA VA IJTIMOIIY SOHAGA TA‘SIRINI BAHOLASH Sh.Rozzoqov, Maxsudbekova.D	26-29
5.	"Zamonaviy kasblarga o‘qitish" Dilbar Urinovna	30-34
6.	THE EFFECTIVENESS AND PRACTICE OF TASK- BASED LANGUAGE TEACHING (TBLT) Otajonova Mukhlisa	35-39
7.	Bolalarda eng ko‘p uchraydigan stomatit kasalligi Abdusalomov Fayoziddin Kamoliddin o‘g‘li	40-47
8.	XOTIN – QIZLARNI JISMONIY TARBIYA VA SPORT MASHG‘ULOTLARIGA JALB QILISHNNG AFZALLIKLARI AKBAROV AXMATJON NE‘MATJON MAMADJANOV TOLAMETOV ABDUJALIL ABDUJAPAROVICH YO‘LDOSHEVA MOHIGUL MUZAFFAR QIZI	48-60
9.	REGIONAL DIALECTOLOGY Rakhimboyeva Iboxon Khudayor qizi	61-63
10.	KASBGA YO‘NALTIRILGAN INGLIZ TILI O‘QITISHDA ZAMONAVIY TALABLAR VA SAMARADORLIK OMILLARI V.X.Shohnazarova	64-67

11.	Respublikamizda dorivor va ziravor o'simliklarni rivojlantirishda erishilgan natijalar Yusufaliyeva Aziza Hakimjonovna	68-74
12.	ATMOSFERA Ollaberganov Najmiddin Odilbek o'g'li	75-78
13.	XORAZM VOHASINING TUPROQ-EKOLOGIK SHAROITI VA UNGA TASIR QILUVCHI OMILLAR Xojyozova D.SH. O'zbekiston	79-84
14.	XORAZM VOHASINING TUPROQ-EKOLOGIK SHAROITI VA UNGA TASIR QILUVCHI OMILLAR Xojyozova D.SH	85-89
15.	OILAVIY HUQUQIY MUNOSABATLAR MOHIYATI VA UNDA ISHTIROK ETUVCHI SUBEKTAR Mallayev Normamat Ramazonovich Ibodova Muborak Akmalovna	90-93
16.	OQOLTIN TUMANI: TABIATI, AHOLISI VA XO'JALIGI Sulaymonov Farxod Erkinjon o'g'li	94-100
17.	ILK SAK VA MASSAGET QABILALARIDA HARBIY ISH. Kenjayev Bektash Davronbek o'g'li	101-107
18.	MA'NAVIY-MA'RIFIY TADBIRLARNING TALABA-YOSHLAR KOMIL INSON BO'LISHIDA TUTGAN O'RNI Xudayberganov Arslonbek Kalandarovich	108-113
19.	TALABALAR ORASIDA IJTIMOYIY LOYIHALARNING SAMARALI TASHKIL ETILISHI Xudayberganov Arslonbek Kalandarovich	114-123
20.	Oiladagi otalik stereotiplari Yunus Jumaniyozov	124-127
21.	TALABALAR BO'SH VAQTINI MAZMUNLI TASHKIL ETISH: AMALIY TAJRIBA VA TAKLIFLAR Xudayberganov Arslonbek Kalandarovich	128-132
22.	TURKIYA RESPUBLIKASI TASHQI SIYOSATIDA MIGRATSIYA JARAYONINI TARTIBGA SOLISHDAGI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Raxmonaliyev Baxrom	133-140

23.	EKOLOGIK XAVF ASOSIDA YUZAGA KELGAN HUQUQIY MUNOSABATLAR Mallayev Normamat Ramazonovich Murodova Elmira Muxiddin qizi	141-152
24.	PATHOPHYSIOLOGICALLY AND CLINICALLY SUBSTANTIATE CHANGES IN INTERLEUKIN DYNAMICS IN DIABETIC MACRO - AND MICROANGIOPATHIC WITH PATIENTS Mominov Alisher Tashkarganovich	153-158
25.	GAT TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA XORAZM VILOYATI HUDUDIDAGI AMUDARYO TO‘QAYLARI XARITASINI CHIZISH Kumush Bobojonova Iskandar qizi Matjonov To‘rabek Otabek o‘g‘li	159-168
26.	BOLALARDA INFEKSION MONONUKLEOZNING XUSUSIYATLARI Matkarimov Matkarim Jaloladdin o‘g‘li ¹ Sadullaev Siroj Ernazarovich ²	169-177
27.	LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF LEGAL TERMINOLOGY Jumabayeva Adolat Sabirovna	178-185
28.	MAHALLIY TURIZMNI RIVOJLANTIRISH: ICHKI SAYYOHLIKNING IQTISODIY IMKONIYATLARI Rahbarxon Umarxo`ja qizi	186-191
29.	STRATEGIES FOR CONFLICT PREVENTION (METHODS FOR REACHING AGREEMENTS AND CONDUCTING NEGOTIATIONS; ENHANCING SOFT SKILLS AND COMPATIBILITY; MONITORING CONFLICTS IN PROJECT MANAGEMENT SYSTEMS) Nizamova Shahnoza Erkinovna	192-197
30.	Oshqozon yarasi va uning fiziologik sabablari Nurboyeva Farangiz	198-201
31.	MARKAZIY OSIYO MAMLAKATLARIDA ELEKTRON SAVDONI RIVOJLANTIRISH TENDENTSIYALARI VA ISTIQBOLLARI Amankulova Mukhlisa Narsafar qizi	202-218
32.	CONSTRUCTIVE DESCRIPTION OF LEATHER SHOE MOULDS	219-221

	Jononova Shaxzoda Fozil qizi	
33.	Lola daraxti Ro'ziyeva G Bobomurodova A.U	222-226
34.	Влияние green banking на конкурентоспособность туристических кластеров в условиях глобализации <i>Шахноза А. Каримова</i>	227-231
35.	O'SMIRLARDA O'Z-O'ZINI BOSHQARISHNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY PSIXOLOGIK JIHATLARI Iskandarov Erkinboy	232-235
36.	MODERN TESTING AND EVALUATION SYSTEMS FOR ASSESSING PHYSICAL FITNESS <i>ΙΒΡΑΓΙΜΟϚ ΣΑΝΘΑΡ ΒΟΤΙΡΟϚΙΧΗ</i>	236-248
37.	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLANING IJTIMOIIY MUHITGA MOSLASHISHI Saliyeva Nargiza Xalbek qizi	249-253
38.	BOLALAR STOMATOLOGIYASIDA AZOT OKSIDII BILAN TINCHLANTIRISH USULINING O'ZIOA XOSLIKLARI Qurbanov Dilshod Farhodovich Mardiyeva Sora Alisher qizi	254-271
39.	The importance of Translating O. Henry's Works into Other Languages Otakhonova Gulasal Bobokhan kizi	272-275
40.	O'zbek xonliklarida boshqaruv tizimi Bositov Abrorxon Obidxon o'g'li	276-281
41.	Ziyorat Turizmining Rivojlanishi: O'zbekiston Tajribasi Abdullayeva Nozima	282-287
42.	DENTAL TURIZM: ZAMONAVIY SOG'LIQNI SAQLASHNING GLOBAL TENDENSIYASI Ortiqova Aziza Isomiddin qizi Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich	288-292
43.	TURIZMDA GENDER TENGLIGI: AYOLLAR UCHUN XAVFSIZ VA QULAY SAYOHAT IMKONIYATLARI Axmadaliyeva Sakina Sherali qizi Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich	293-302
44.	Elektron tijoratni rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari	303-307

	Alisher Usmanov Suvonqul o'g'li Shonazarov Kamoladdin Erkin o'g'li	
45.	Oqsillar: Biologik roli va tibbiyotdagi ahamiyati Xaitova L.K., Umirqulova F.A.	308-313
46.	БРОНХООБСТРУКТИВНЫЙ СИНДРОМ ПРИ ДИСПЛАЗИИ СОЕДИНИТЕЛЬНОЙ ТКАНИ У ДЕТЕЙ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ) Жумобоев И.Ж.	314-319
47.	SAMARQAND XALQARO AEROPORTINING TURIZM RIVOJLANISHIGA QO`SHAYOTGAN HISSASI Sadikov Baxtiyor Muhammad Khashim o'g'li Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich	320-327
48.	O`ZBEKISTON HAVO YO`LLARINING TURIZM SOHASINING RIVOJLANISHIGA QO`SHGAN HISSASI Yuldasheva Zarnigor Xalilovna Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich	328-335
49.	Linguistic and cultural features of everyday communication (on the example of English and Uzbek languages) Azadova Guzal Alijon qizi Mannonova Saodat Artiqovna	336-341
50.	Linguistic characteristics of phraseological units related to the field of economics in English and Uzbek Muxiddinova Hilola Mannonova Saodat Artiqovna	342-347
51.	Implementing gamification to develop B2 level learners'linguistic competence Raximova Iroda shuxrat qizi Mannonova Saodat Artiqovna	348-353
52.	Functional features of paralinguistic tools in English communication Raximova Nargiza Mannonova Saodat Artiqovna	354-359
53.	Psycholinguistic features of communication in English and Uzbek Raxmanova Diloobar Mannonova Saodat Artiqovna	360-365

54.	Enhancing speaking skills in Non filology University Students through interactive methods Risqimova Gulnoza Ibrohim qizi Mannonova Saodat Artiqovna	366-370
55.	Developing students reading competence through cognitive strategy Saxatova Iroda Mannonova Saodat Artiqovna	371-375
56.	The use of names of animals in English with the examples of fiction in English Temirova Bibixonim Mannonova Saodat Artiqovna	376-380
57.	Methodology for Developing Lexical Competence of Non-Philological University Students in the Context of Digital Technologies Tojiboyeva Surayyo Mannonova Saodat Artiqovna	381-386
58.	Phraseological units with antonymous components in English and Uzbek languages Tursunova Zuhra Mannonova Saodat Artiqovna	387-391
59.	Integrating cultural competence into English language teaching Yunusova Nargiza Baxodir qizi Mannonova Saodat Artiqovna	392-396
60.	Artificial Intelligence in English Language Teaching: A Transformative Shift or a Passing Trend? Nafosat Mirvafoeva	397-399
61.	THEORETICAL FOUNDATIONS OF DIGITIZING ADVOCACY ACTIVITIES Mallayev Normamat Ramazonovich Maxmanova Munisa Erkin qizi	400-406
62.	Biologiyaga oid terminlarning leksikografik xususiyatlari (nemis va o'zbek tillari misolida) Asal Boltaboyeva Kanjaboy qizi	407-412
63.	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI “INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYA”	413-421

	FANIGA OID KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA NOMOZOV JAHONGIR SOBIROVICH	
64.	Ingliz va o'zbek tillarida bolalar o'yinlarining lingvistik va madaniy xususiyatlari Mirzakarimova Saodat Abdunabiyevna	422-427
65.	Nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalarini masofaviy ta'lim texnologiyalari yordamida avtonom o'qitish ko'nikmasini rivojlantirish(Ingliz tili misolida) Yuldasheva Gulchexra Tolibjonovna	428-433
66.	O'ZBEK VA NEMIS TILLARIDA YURIDIK SOHAGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TADQIQI Rustamova Bonu Xushnud qizi	434-438
67.	Immuno-hematological features of the course of hemorrhagic vasculitis in children with nephropathy and improvement of prevention Mamadaliyeva Hilolaxon Olimjon qizi	439-442
68.	“TURON QOPLONI” MAVZUSIDA KOMPOZITSIYA BAJARISH Otaxanova Nodira Jumanazarovna Shukurullayev Bobur Mansurovich	443-449
69.	Судьянинг касбий фаолиятини амалга оширишда судьялар одоби кодексининг тутган ўрни Хасанов Шохрух Эсанбоевич	450-454
70.	Судланганлик ҳолатининг тугалланиши ёки судланганликни олиб ташлаш муддатларини ҳисоблаш масалалари Турсунов Шерзод Мусирманкулович	455-459
71.	TURIZMDA BRENDING VA MARKETINGNING O'RNI Oydillayev Shohrux Azamatovich Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich	460-467
72.	MOYCHECHAK O'SIMLIGINING TIBBIYOTDAGI DORIVORLIK XUSUSIYATLARI Ro'ziyeva Gulsara Temirqulovna XOLTO'RAYEVA DIYORA FARXODOVNA	468-477
73.	Rhodiola rosea: Fitoterapevtik xususiyatlari va salomatlikdagi o'rni	478-481

	Ro'ziyeva Gulsara Temirqulovna Raximova Moxinur Shamsuddinovna	
74.	GEOGRAFIYA VA IQTISODIY BILIM ASOSLARI FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH Shadiyeva Nigora Sharipovna Mamataliyeva Dilshoda	482-485
75.	Rivojlanmagan homila: sabablari, diagnostikasi va davolash yondashuvlari Xalikova Nigina Ravshanova Jumayeva Nozima Sirojiddin qizi	486-489
76.	Revmatizm kasalligi sabablari davolash usullari Saidov Jasur Baxtiyorovich O'ralova Munisa Umid qizi	490-495
77.	The Importance of Psychological Adaptation and Coping Strategies in Cadets' Combat Training Qosimov Muhammadali Hakimovich	496-499
78.	Methodology for improving special endurance qualities in young basketball players Umarjonov Alimardon Alisher o'g'li	500-505
79.	Linguistic analysis of legal terminology in English and Uzbek Xasanbayeva Saodat Mannonova Saodat Artiqovna	506-511
80.	Foreign words in English text and their translation into Uzbek Shaimova Fotima Mannonova Saodat Artiqovna	512-517
81.	Bo'lg'usi o'qituvchilarning kompetentligini rivojlantirish Azimboyeva Yorqinoy	518-524
82.	УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ В ПРОЦЕССЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Акбарова Мадинахон Саидакром кизи	525-529

83.	IMPROVING PRODUCT QUALITY BY IMPROVING THE UXK TYPE EQUIPMENT FOR SEPARATING LARGE IMPURITIES FROM COTTON SEEDS Toshmirzayev Qodirjon Odiljonovich Hakimova Mohira	530-533
84.	STEAM YONDASHUVI: INTEGRATSIYA ORQALI TALIM Olishni kuchaytirish Pazilova Shoxida Abdulbasitovna	534-537
85.	ASSESSING B1 LEVEL LEARNERS' WRITING SKILLS THROUGH PORTFOLIO AND ACHIEVEMENT TESTS Saydumarova Sevara Yunusovna	538-546
86.	EHTIMOLLAR NAZARIYASIDA “FLIPPED LEARNING” TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH METODIKASI Yunusova Gulnoza Abduxalikovna	547-552
87.	УЗОҚ УМР КЎРУВЧИЛАРДА “ҚУРУҚ КЎЗ СИНДРОМИ” НИ КЛИНИК ХУСУСИЯТЛАРИ (Адабиётлар шарҳи) Хакимова З.К., ¹ Камилов Х.М., ² Жаҳонгиров И. Ж., ³ Исомов И.И., ⁴ Содиков Х.Н. ⁵	553-562
88.	SOVETLARNING O‘ZBEKISTONDA YURITGAN AGRAR SIYOSATI. DEHQON XO‘JALIKLARINING TUGATILISHI (1920-1935-YILLAR) Raxmatulloyev Umid	563-567
89.	VALYUTA KURSINING SHAKLLANISHI BO‘YICHA ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLAR Samandarov Zuxriddin Raup o‘g‘li	568-572
90.	ОБУЧЕНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ СТУДЕНТОВ ПО ЛАТИНСКОМУ ЯЗЫКУ Фомина Майдэ Анатольевна	573-579
91.	FRANSUZ TILINING LEKSIK-FRAZEOLOGIK MAYDONI: STRUKTUR VA SEMANTIK XUSUSIYATLAR Safarova Umida Aliaskarovna	580-588
92.	RUS TILIDA OG‘ZAKI VA YOZMA NUTQ: IFODA XUSUSIYATLARI, QO‘LLANILISHI VA DIFFERENSIAL XUSUSIYATLARI Baxranova Shaxnoza Abrorovna	589-593

93.	MODERN AND INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF TEACHING READING TO B1 LEVEL LEARNERS Gulomjonova Maxfuza Gulamjon qizi	594-600
94.	BIR IGNADONLI TRIKOTAJ TO'QUV MASHINALARIDAN FOYDALANIB, TRIKOTAJ MAHSULOTLAR ASSORTIMENTINI KENGAYTIRISH Turg'unboyev Murodali G'afurali o'g'li Xomidov Voxidjon Obidovich t.f.f.d	601-607
95.	Yakka jerseyli dumaloq trikotaj mashinasining xususiyatlari va afzalliklari tahlili Xomidov V.O Tolibjonov J.T	608-611
96.	TRIKOTAJ MATOLARINING TURLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI Xomidov Voxidjon Obidovich Ubaydullayeva Muxtasar Mardonhoji qizi,	612-618
97.	TRIKOTAJ MATOLARINING TAHLILI Xomidov Voxidjon Obidovich Maxsudova Xilolaxon Baxtiyorjon qizi,	619-623
98.	Bo'yimadaron o'simligi va uning tibbiyotdagi ahamiyati Ziyoyeva Farangiz Chori qizi Abdumurotova Jasmina Baxriddin qizi Ro'ziyeva Gulsara Temirqulovna	624-627
99.	Paranasal Bo'shliqlar va Ularining Stomatologik Amaliyotda Tutgan O'rni Amirova Shaxnoza Qahramonovna Tojimurodov Mansur	628-635
100	РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ВИНТОВЫХ ВАЛИКОВ В ВАННЕ ДЛЯ АППРЕТИРОВАНИЯ М.М. Одилов С.Х. Ахмадалиева А.К. Юлдашев	636-641
101	АНАЛИЗ ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИХ СВОЙСТВ СЫРЬЯ ПРИ АППРЕТИРОВАНИИ М.М. Одилов D.A.Anvarjonov	642-646

102	OAV VA GENDER TENGLIK: AXBOROT TARQATISHDA SAMARALI YONDASHUVLAR JO‘RAYEVA Iroda Umid qizi	647-653
103	Qon shaklli elementlarining o‘zaro ta’sirida gumoral omillarning roli Qayumova Shahnoza Jamshidovna Eshqobilova Ruxshona O‘tkir qizi	654-660
104	Multiculturalism in the artistic and philosophical understanding of Pearl Buck Tukhtayeva Farida Ismatullayevna	661-664
105	Methodology of using digital tools and apps on English learning outcomes (in the case of Duolingo and Kahoot) Ochilova Munisa Olimjon kizi Mannonova Saodat Artiqovna	665-670
106	MUNDARIJA	671-681

**Research Science and
Innovation House**

